

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.ghaemiyeh.com
www.ghaemiyeh.org
www.ghaemiyeh.net
www.ghaemiyeh.ir

علم مفاهیم شناسی در قرآن

جلد ۵۰

رسول ملکیان اصفهانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

علم مفاهيم شناسي در قرآن سري جديد جلد 50

نويسنده:

رسول ملكيان اصفهاني

ناشر چاپي:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۴۵	علم مفاهیم شناسی در قرآن سری جدید جلد ۵۰
۴۵	مشخصات کتاب
۴۵	۱- دیه
۴۵	۱- آثار دیه
۴۵	۲- آداب پرداخت دیه
۴۷	۳- احکام دیه
۴۹	۴- اهمیت التزام به احکام دیه
۴۹	۵- پرداخت دیه قتل
۴۹	۶- تبدیل قصاص به دیه
۵۱	۷- دیه قتل
۵۱	۸- دیه قتل خطا
۵۳	۹- دیه قتل کافران
۵۳	۱۰- دیه قتل مؤمنان
۵۵	۱۱- عفو از دیه
۵۵	۱۲- فلسفه دیه
۵۵	۱۳- کشتن قاتل پس از دیه
۵۸	۲- توحید ذاتی
۵۸	۱- آثار توحید ذاتی
۵۸	۲- اهمیت توحید ذاتی
۵۹	۳- توحید ذاتی
۷۵	۴- درک توحید ذاتی
۷۵	۵- دعوت به توحید ذاتی
۷۵	۶- دلایل توحید ذاتی

۷۷	۷- زمینه توحید ذاتی
۷۹	۸- شرک ذاتی
۷۹	۹- عقیده به توحید ذاتی
۷۹	۱۰- علم ذاتی خدا
۸۱	۱۱- نشانه های توحید ذاتی
۸۲	۳- ذاکران
۸۲	۱- ذاکران
۸۲	۲- ازدیاد روزی ذاکران
۸۳	۳- الگوی ذاکران خدا
۸۳	۴- امیدواری ذاکران
۸۳	۵- امیدواری ذاکران خدا
۸۳	۶- انتظارات ذاکران
۸۵	۷- پاداش ذاکران
۸۵	۸- ترس ذاکران
۸۷	۹- تفضل بر ذاکران
۸۷	۱۰- ذاکران خدا در سختی
۸۷	۱۱- رفعت خانه ذاکران خدا
۸۷	۱۲- روزی ذاکران
۸۹	۱۳- فضایل ذاکران
۸۹	۱۴- فضایل ذاکران خدا
۹۱	۱۵- مقامات ذاکران آیات خدا
۹۱	۱۶- ویژگیهای ذاکران
۹۱	۱۷- ذاکران خدا
۹۳	۱۸- الگوی ذاکران خدا
۹۳	۱۹- امیدواری ذاکران خدا
۹۳	۲۰- ذاکران خدا در سختی

- ۲۱- رفعت خانه ذاکران خدا ۹۳
- ۲۲- فضایل ذاکران خدا ۹۵
- ۲۳- ذکر ۹۵
- ۲۴- آثار اعراض از ذکر خدا ۱۰۱
- ۲۵- آثار تداوم ذکر خدا ۱۰۱
- ۲۶- آثار ذکر ۱۰۳
- ۲۷- آثار ذکر آتش جهنم ۱۲۹
- ۲۸- آثار ذکر آخرت ۱۲۹
- ۲۹- آثار ذکر آیات خدا ۱۳۱
- ۳۰- آثار ذکر اتقان آفرینش ۱۳۱
- ۳۱- آثار ذکر احاطه علمی خدا ۱۳۱
- ۳۲- آثار ذکر اختصاصات خدا ۱۳۳
- ۳۳- آثار ذکر استحکام طبیعت ۱۳۳
- ۳۴- آثار ذکر استمرار حیات ۱۳۳
- ۳۵- آثار ذکر استمرار مرگ ۱۳۳
- ۳۶- آثار ذکر الوهیت خدا ۱۳۵
- ۳۷- آثار ذکر امدادهای خدا ۱۳۵
- ۳۸- آثار ذکر انحطاط مکذبان معاد ۱۳۵
- ۳۹- آثار ذکر انذارهای خدا ۱۳۵
- ۴۰- آثار ذکر انقراض تمدنها ۱۳۷
- ۴۱- آثار ذکر انقیاد موجودات ۱۳۷
- ۴۲- آثار ذکر احوال قیامت ۱۳۷
- ۴۳- آثار ذکر بازگشت به خدا ۱۳۹
- ۴۴- آثار ذکر بعث ۱۴۱
- ۴۵- آثار ذکر پاداش اخروی ۱۴۱
- ۴۶- آثار ذکر پاداشهای اخروی ۱۴۳

- ۴۷- آثار ذکر پادشهای خدا ۱۴۳
- ۴۸- آثار ذکر پریش از عهد ۱۴۵
- ۴۹- آثار ذکر تاریخ ۱۴۵
- ۵۰- آثار ذکر تدبیر خدا ۱۴۷
- ۵۱- آثار ذکر تضمین پاداش ۱۴۹
- ۵۲- آثار ذکر تعالیم خدا ۱۴۹
- ۵۳- آثار ذکر تقدیر روزی ۱۴۹
- ۵۴- آثار ذکر توابین ۱۵۱
- ۵۵- آثار ذکر توبه پذیری خدا ۱۵۱
- ۵۶- آثار ذکر توحید ۱۵۱
- ۵۷- آثار ذکر توحید عبادی ۱۵۳
- ۵۸- آثار ذکر توطئه منافقان ۱۵۳
- ۵۹- آثار ذکر ثبت عمل ۱۵۳
- ۶۰- آثار ذکر جاودانگی در بهشت ۱۵۵
- ۶۱- آثار ذکر جهنم ۱۵۵
- ۶۲- آثار ذکر حاکمیت اراده خدا ۱۵۶
- ۶۳- آثار ذکر حاکمیت خدا ۱۵۷
- ۶۴- آثار ذکر حتمیت قیامت ۱۶۱
- ۶۵- آثار ذکر حسابرسی عمل ۱۶۱
- ۶۶- آثار ذکر حسابرسی نعمت ۱۶۱
- ۶۷- آثار ذکر حقانیت قیامت ۱۶۳
- ۶۸- آثار ذکر حقایق ۱۶۳
- ۶۹- آثار ذکر حقیقت غیبت ۱۶۳
- ۷۰- آثار ذکر حکمت خدا ۱۶۳
- ۷۱- آثار ذکر حمایت خدا ۱۶۵
- ۷۲- آثار ذکر حمایتهای خدا ۱۶۵

- ۷۳- آثار ذکر حیرت جهنمیان ۱۶۷
- ۷۴- آثار ذکر خالقیت خدا ۱۶۷
- ۷۵- آثار ذکر خدا ۱۶۹
- ۷۶- آثار ذکر خضوع موجودات ۱۹۰
- ۷۷- آثار ذکر خلقت آسمان ۱۹۱
- ۷۸- آثار ذکر خلقت آسمانها ۱۹۱
- ۷۹- آثار ذکر خلقت انسان ۱۹۱
- ۸۰- آثار ذکر خلقت انسان ها ۱۹۵
- ۸۱- آثار ذکر خلقت دره ها ۱۹۵
- ۸۲- آثار ذکر خلقت راهها ۱۹۷
- ۸۳- آثار ذکر خلقت زمین ۱۹۷
- ۸۴- آثار ذکر خلقت کوهها ۱۹۸
- ۸۵- آثار ذکر خیانت منافقان ۱۹۹
- ۸۶- آثار ذکر دشمنی شیطان ۱۹۹
- ۸۷- آثار ذکر دشمنی کافران ۱۹۹
- ۸۸- آثار ذکر دفن میت ۲۰۱
- ۸۹- آثار ذکر ذلت اخروی گناهکاران ۲۰۱
- ۹۰- آثار ذکر رازقیت خدا ۲۰۱
- ۹۱- آثار ذکر ربوبیت خدا ۲۰۱
- ۹۲- آثار ذکر رحمت خدا ۲۰۹
- ۹۳- آثار ذکر ردایل اخلاقی مکذبان آخرت ۲۱۲
- ۹۴- آثار ذکر روزی ۲۱۳
- ۹۵- آثار ذکر رویش درخت خرما ۲۱۳
- ۹۶- آثار ذکر رویش درخت زیتون ۲۱۳
- ۹۷- آثار ذکر رویش سبزیجات ۲۱۳
- ۹۸- آثار ذکر رویش گیاهان ۲۱۴

- ۹۹- آثار ذکر زندگی اخروی ۲۱۴
- ۱۰۰- آثار ذکر سختی ۲۱۴
- ۱۰۱- آثار ذکر سهولت هدایت ۲۱۶
- ۱۰۲- آثار ذکر شنوایی خدا ۲۱۶
- ۱۰۳- آثار ذکر صابران ۲۱۸
- ۱۰۴- آثار ذکر ضمانت روزی ۲۱۸
- ۱۰۵- آثار ذکر ظهور حقایق در قیامت ۲۱۸
- ۱۰۶- آثار ذکر عجز انسان ۲۲۰
- ۱۰۷- آثار ذکر عجز انسانها ۲۲۰
- ۱۰۸- آثار ذکر عجز جن ۲۲۰
- ۱۰۹- آثار ذکر عجز معبودان باطل ۲۲۲
- ۱۱۰- آثار ذکر عدالت خدا ۲۲۲
- ۱۱۱- آثار ذکر عذاب اخروی ۲۲۲
- ۱۱۲- آثار ذکر عزت خدا ۲۲۴
- ۱۱۳- آثار ذکر عطایای خدا ۲۲۶
- ۱۱۴- آثار ذکر عظمت خدا ۲۲۶
- ۱۱۵- آثار ذکر علم خدا ۲۲۶
- ۱۱۶- آثار ذکر علم غیب خدا ۲۴۰
- ۱۱۷- آثار ذکر عهد خدا ۲۴۲
- ۱۱۸- آثار ذکر فرجام ۲۴۲
- ۱۱۹- آثار ذکر فرجام آفرینش ۲۴۳
- ۱۲۰- آثار ذکر فرجام اخروی ۲۴۴
- ۱۲۱- آثار ذکر فرجام اقوام پیشین ۲۴۴
- ۱۲۲- آثار ذکر فرجام امور ۲۴۴
- ۱۲۳- آثار ذکر فرجام انسان ۲۴۶
- ۱۲۴- آثار ذکر فرجام دین ستیزان ۲۴۶

- ۱۲۵- آثار ذکر فرجام شرک ۲۴۶
- ۱۲۶- آثار ذکر فرجام عمل ناپسند ۲۴۸
- ۱۲۷- آثار ذکر فرجام کافران ۲۴۸
- ۱۲۸- آثار ذکر فرجام محسنان ۲۴۸
- ۱۲۹- آثار ذکر فرجام مکذبان انبیا ۲۵۰
- ۱۳۰- آثار ذکر فرجام موجودات ۲۵۰
- ۱۳۱- آثار ذکر فرجام مؤمنان ۲۵۰
- ۱۳۲- آثار ذکر فضایل مؤمنان ۲۵۲
- ۱۳۳- آثار ذکر فقر ۲۵۲
- ۱۳۴- آثار ذکر فناپذیری دنیا ۲۵۲
- ۱۳۵- آثار ذکر فواید آسمان ۲۵۲
- ۱۳۶- آثار ذکر قاهریت خدا ۲۵۴
- ۱۳۷- آثار ذکر قدرت خدا ۲۵۴
- ۱۳۸- آثار ذکر قرآن ۲۵۶
- ۱۳۹- آثار ذکر قصص انبیا ۲۵۸
- ۱۴۰- آثار ذکر قصه انبیا ۲۵۸
- ۱۴۱- آثار ذکر قیامت ۲۵۸
- ۱۴۲- آثار ذکر کبریایی خدا ۲۶۲
- ۱۴۳- آثار ذکر کرامت انسان ۲۶۴
- ۱۴۴- آثار ذکر کرامت خدا ۲۶۴
- ۱۴۵- آثار ذکر کیفر اخروی ۲۶۴
- ۱۴۶- آثار ذکر کیفر کافران ۲۶۶
- ۱۴۷- آثار ذکر کیفرهای اخروی ۲۶۶
- ۱۴۸- آثار ذکر کیفرهای خدا ۲۶۶
- ۱۴۹- آثار ذکر لطف خدا ۲۶۸
- ۱۵۰- آثار ذکر مالکیت خدا ۲۶۸

- ۱۵۱- آثار ذکر مبدأ آفرینش ۲۶۸
- ۱۵۲- آثار ذکر محدودیت عمر ۲۷۰
- ۱۵۳- آثار ذکر مخلصان ۲۷۰
- ۱۵۴- آثار ذکر مخلوقات ۲۷۰
- ۱۵۵- آثار ذکر مراحل خلقت انسان ۲۷۰
- ۱۵۶- آثار ذکر مراحل خلقت زمین ۲۷۲
- ۱۵۷- آثار ذکر مرگ ۲۷۲
- ۱۵۸- آثار ذکر مشیت خدا ۲۷۶
- ۱۵۹- آثار ذکر معاد ۲۷۸
- ۱۶۰- آثار ذکر معبودان باطل ۲۷۹
- ۱۶۱- آثار ذکر مقهوریت انسان ۲۸۰
- ۱۶۲- آثار ذکر ملائکه ثبت عمل ۲۸۰
- ۱۶۳- آثار ذکر منشأ امکانات مادی ۲۸۰
- ۱۶۴- آثار ذکر منشأ انسان ها ۲۸۰
- ۱۶۵- آثار ذکر منشأ تربیت ۲۸۲
- ۱۶۶- آثار ذکر منشأ تکامل ۲۸۲
- ۱۶۷- آثار ذکر منشأ ثروت ۲۸۲
- ۱۶۸- آثار ذکر منشأ روزی ۲۸۲
- ۱۶۹- آثار ذکر موجودات ۲۸۴
- ۱۷۰- آثار ذکر ناظران عمل ۲۸۴
- ۱۷۱- آثار ذکر نام خدا ۲۸۴
- ۱۷۲- آثار ذکر نزدیکی قیامت ۲۸۶
- ۱۷۳- آثار ذکر نظارت خدا ۲۸۷
- ۱۷۴- آثار ذکر نعمت ۲۸۸
- ۱۷۵- آثار ذکر نعمتها ۲۹۶
- ۱۷۶- آثار ذکر نعمتهای خدا ۲۹۶

- ۱۷۷- آثار ذکر نیازمندی انسان ۲۹۷
- ۱۷۸- آثار ذکر نیازمندی انسانها ۲۹۸
- ۱۷۹- آثار ذکر نیکی خدا ۲۹۸
- ۱۸۰- آثار ذکر وحی ۲۹۸
- ۱۸۱- آثار ذکر و حیانت قرآن ۳۰۰
- ۱۸۲- آثار ذکر ولایت خدا ۳۰۰
- ۱۸۳- آثار ذکر ویژگیهای زمین ۳۰۰
- ۱۸۴- آثار ذکر هدایتهای خدا ۳۰۰
- ۱۸۵- آثار ذکر هدفداری باران ۳۰۲
- ۱۸۶- آثار ذکر هلاکت اقوام پیشین ۳۰۲
- ۱۸۷- آثار ذکر هلاکت کافران ۳۰۲
- ۱۸۸- آثار روانی ذکر حمایتهای خدا ۳۰۴
- ۱۸۹- آثار روانی ذکر خدا ۳۰۴
- ۱۹۰- آثار ممانعت از ذکر خدا ۳۰۴
- ۱۹۱- آثار ذکر تسخیر طبیعت ۳۰۶
- ۱۹۲- آداب ذکر ۳۰۶
- ۱۹۳- آداب ذکر خدا ۳۰۷
- ۱۹۴- آداب ذکر نام خدا ۳۰۹
- ۱۹۵- آداب ذکر نعمت ۳۱۰
- ۱۹۶- ابراهیم(ع) و ذکر خدا ۳۱۰
- ۱۹۷- احیای ذکر قیامت ۳۱۰
- ۱۹۸- ادب در ذکر خدا ۳۱۲
- ۱۹۹- ارزش ذکر آخرت ۳۱۲
- ۲۰۰- ارزش ذکر خدا ۳۱۲
- ۲۰۱- اعراض ذکر خدا ۳۱۴
- ۲۰۲- اهتمام موسی(ع) به ذکر خدا ۳۱۵

- ۲۰۳- اهمیت تداوم ذکر خدا ۳۱۶
- ۲۰۴- اهمیت ذکر ۳۱۶
- ۲۰۵- اهمیت ذکر آخرت ۳۲۰
- ۲۰۶- اهمیت ذکر آیات خدا ۳۲۰
- ۲۰۷- اهمیت ذکر اراده خدا ۳۲۰
- ۲۰۸- اهمیت ذکر الوهیت خدا ۳۲۰
- ۲۰۹- اهمیت ذکر انبیا ۳۲۲
- ۲۱۰- اهمیت ذکر تاریخ ۳۲۲
- ۲۱۱- اهمیت ذکر توحید ۳۲۲
- ۲۱۲- اهمیت ذکر حاکمیت خدا ۳۲۴
- ۲۱۳- اهمیت ذکر حدود خدا ۳۲۴
- ۲۱۴- اهمیت ذکر حرکت کشتیها ۳۲۴
- ۲۱۵- اهمیت ذکر حشر ۳۲۵
- ۲۱۶- اهمیت ذکر حیات اخروی ۳۲۶
- ۲۱۷- اهمیت ذکر خدا ۳۲۶
- ۲۱۸- اهمیت ذکر ربوبیت خدا ۳۴۴
- ۲۱۹- اهمیت ذکر زندگی اخروی ۳۴۴
- ۲۲۰- اهمیت ذکر زیبایی آفرینش ۳۴۶
- ۲۲۱- اهمیت ذکر سختی ۳۴۶
- ۲۲۲- اهمیت ذکر طلوع خورشید ۳۴۶
- ۲۲۳- اهمیت ذکر عجز انسان ۳۴۶
- ۲۲۴- اهمیت ذکر عجز جن ۳۴۸
- ۲۲۵- اهمیت ذکر عمل ۳۴۸
- ۲۲۶- اهمیت ذکر عمل متخلفان ۳۴۸
- ۲۲۷- اهمیت ذکر غروب خورشید ۳۴۸
- ۲۲۸- اهمیت ذکر فرجام عمل ۳۵۰

- ۲۲۹- اهمیت ذکر فلسفه آفرینش ۳۵۰
- ۲۳۰- اهمیت ذکر قدرت خدا ۳۵۰
- ۲۳۱- اهمیت ذکر قرآن ۳۵۲
- ۲۳۲- اهمیت ذکر قصه ایوب(ع) ۳۵۳
- ۲۳۳- اهمیت ذکر قیامت ۳۵۴
- ۲۳۴- اهمیت ذکر مشکلات اقتصادی ۳۵۸
- ۲۳۵- اهمیت ذکر مشیت خدا ۳۵۹
- ۲۳۶- اهمیت ذکر معاد ۳۶۰
- ۲۳۷- اهمیت ذکر منشأ نعمت ۳۶۱
- ۲۳۸- اهمیت ذکر منعم ۳۶۸
- ۲۳۹- اهمیت ذکر نام خدا ۳۶۹
- ۲۴۰- اهمیت ذکر نظارت خدا ۳۷۰
- ۲۴۱- اهمیت ذکر نعمت ۳۷۰
- ۲۴۲- اهمیت ذکر نعمتهای خدا ۳۷۳
- ۲۴۳- بهترین ذکر ۳۷۴
- ۲۴۴- تاریخ ذکر ۳۷۴
- ۲۴۵- تحمید در ذکر خدا ۳۷۴
- ۲۴۶- تداوم بر ذکر خدا ۳۷۶
- ۲۴۷- تداوم ذکر اولیاء الله ۳۷۶
- ۲۴۸- تداوم ذکر خدا ۳۷۶
- ۲۴۹- تسبیح در ذکر خدا ۳۷۸
- ۲۵۰- تشویق به ذکر ۳۷۸
- ۲۵۱- تشویق به ذکر خدا ۳۷۸
- ۲۵۲- تعظیم ذکر نام خدا ۳۸۰
- ۲۵۳- توصیه به ذکر خدا ۳۸۰
- ۲۵۴- تهلیل ذکر ۳۸۰

- ۲۵۵- جایگاه ذکر خدا ۳۸۰
- ۲۵۶- جذابیت ذکر تهلیل ۳۸۲
- ۲۵۷- خشوع در ذکر ۳۸۲
- ۲۵۸- ذکر آثار اخروی عمل ۳۸۲
- ۲۵۹- ذکر آثار تکذیب آخرت ۳۸۴
- ۲۶۰- ذکر آثار کفران نعمت ۳۸۴
- ۲۶۱- ذکر آخرت طلبی ابراهیم(ع) ۳۸۴
- ۲۶۲- ذکر آخرت طلبی اسحاق(ع) ۳۸۴
- ۲۶۳- ذکر آخرت طلبی یعقوب(ع) ۳۸۶
- ۲۶۴- ذکر آشکار ۳۸۶
- ۲۶۵- ذکر آموزش خدا ۳۸۶
- ۲۶۶- ذکر آیات خدا ۳۸۷
- ۲۶۷- ذکر آیات خدا هنگام تلاوت قرآن ۳۸۹
- ۲۶۸- ذکر احاطه خدا ۳۹۰
- ۲۶۹- ذکر احتجاج ابراهیم(ع) ۳۹۰
- ۲۷۰- ذکر احسان خدا ۳۹۰
- ۲۷۱- ذکر اختلاف جهنمیان ۳۹۰
- ۲۷۲- ذکر اسما و صفات ۳۹۲
- ۲۷۳- ذکر الحمد لله رب العالمین ۳۹۲
- ۲۷۴- ذکر الحمد لله رب العالمین ۳۹۲
- ۲۷۵- ذکر الگوها ۳۹۲
- ۲۷۶- ذکر الگوهای تربیتی ۳۹۴
- ۲۷۷- ذکر اللهم ۳۹۴
- ۲۷۸- ذکر امانتداری جبرئیل ۳۹۴
- ۲۷۹- ذکر امتحان ابراهیم(ع) ۳۹۶
- ۲۸۰- ذکر امداد خدا ۳۹۶

- ۲۸۱- ذکر امداد غیبی - - - - - ۳۹۶
- ۲۸۲- ذکر امدادهای خدا - - - - - ۳۹۶
- ۲۸۳- ذکر ان شاء الله - - - - - ۳۹۸
- ۲۸۴- ذکر انبیا - - - - - ۴۰۰
- ۲۸۵- ذکر انحطاط انسانها - - - - - ۴۰۲
- ۲۸۶- ذکر انسان - - - - - ۴۰۲
- ۲۸۷- ذکر احوال قیامت - - - - - ۴۰۲
- ۲۸۸- ذکر ایام الله - - - - - ۴۰۲
- ۲۸۹- ذکر با دعا - - - - - ۴۰۴
- ۲۹۰- ذکر بازگشت به خدا - - - - - ۴۰۴
- ۲۹۱- ذکر بانیان عمل پسندیده - - - - - ۴۰۴
- ۲۹۲- ذکر برپایی قیامت - - - - - ۴۰۶
- ۲۹۳- ذکر بصیرت خدا - - - - - ۴۰۶
- ۲۹۴- ذکر بنای کعبه - - - - - ۴۰۶
- ۲۹۵- ذکر بودن قرآن - - - - - ۴۰۸
- ۲۹۶- ذکر بودن نماز - - - - - ۴۰۸
- ۲۹۷- ذکر بی ارزش - - - - - ۴۰۸
- ۲۹۸- ذکر بی یآوری مشرکان - - - - - ۴۱۰
- ۲۹۹- ذکر پیروزی متقین - - - - - ۴۱۰
- ۳۰۰- ذکر پیشینه کفر - - - - - ۴۱۰
- ۳۰۱- ذکر تأمین روزی جنبنندگان - - - - - ۴۱۰
- ۳۰۲- ذکر تاریخ - - - - - ۴۱۲
- ۳۰۳- ذکر تاریخ امتهای - - - - - ۴۱۶
- ۳۰۴- ذکر تاریخ امتهای پیشین - - - - - ۴۱۶
- ۳۰۵- ذکر تاریخ بنی اسرائیل - - - - - ۴۱۸
- ۳۰۶- ذکر تاریخ محمد(صلی الله علیه و آله) - - - - - ۴۱۸

- ۳۰۷- ذکر تحولات تاریخ ۴۱۸
- ۳۰۸- ذکر تدبیر خدا ۴۲۰
- ۳۰۹- ذکر ترفیع آسمان ۴۲۰
- ۳۱۰- ذکر تسبیح خدا ۴۲۱
- ۳۱۱- ذکر تعالیم دین ۴۲۲
- ۳۱۲- ذکر تکامل انسانها ۴۲۲
- ۳۱۳- ذکر تکفیر گناه ۴۲۳
- ۳۱۴- ذکر توبه پذیری خدا ۴۲۴
- ۳۱۵- ذکر توحید ۴۲۴
- ۳۱۶- ذکر توحید افعالی ۴۲۴
- ۳۱۷- ذکر تورات ۴۲۶
- ۳۱۸- ذکر توصیه های خدا ۴۲۶
- ۳۱۹- ذکر تهلیل ۴۲۶
- ۳۲۰- ذکر جاودانگی خدا ۴۲۸
- ۳۲۱- ذکر حاکمیت اراده خدا ۴۲۸
- ۳۲۲- ذکر حاکمیت جبرئیل ۴۲۸
- ۳۲۳- ذکر حاکمیت خدا ۴۲۹
- ۳۲۴- ذکر حالات اخروی ظالمان ۴۳۰
- ۳۲۵- ذکر حتمیت حسابرسی عمل ۴۳۰
- ۳۲۶- ذکر حتمیت وعده های خدا ۴۳۰
- ۳۲۷- ذکر حشر اخروی انسان ها ۴۳۲
- ۳۲۸- ذکر حشر رهبران ۴۳۲
- ۳۲۹- ذکر حضور در برابر خدا ۴۳۲
- ۳۳۰- ذکر حقانیت عقیده ۴۳۲
- ۳۳۱- ذکر حقایق تاریخ ۴۳۴
- ۳۳۲- ذکر حکمت ۴۳۴

- ۳۳۳- ذکر حکمت خدا ۴۳۴
- ۳۳۴- ذکر حمایت‌های ملائکه ۴۳۶
- ۳۳۵- ذکر حوادث تاریخ ۴۳۶
- ۳۳۶- ذکر حوادث تاریخی ۴۴۴
- ۳۳۷- ذکر حوادث تاریخی ۴۴۴
- ۳۳۸- ذکر خالقیت خدا ۴۴۶
- ۳۳۹- ذکر خدا ۴۴۸
- ۳۴۰- ذکر خدا از بندگان خدا ۴۶۴
- ۳۴۱- ذکر خدا در آسایش ۴۶۴
- ۳۴۲- ذکر خدا در اوقات فراغت ۴۶۶
- ۳۴۳- ذکر خدا در ایام تشریق ۴۶۶
- ۳۴۴- ذکر خدا در جنگ ۴۶۶
- ۳۴۵- ذکر خدا در حج ۴۶۸
- ۳۴۶- ذکر خدا در دعا ۴۶۸
- ۳۴۷- ذکر خدا در رفاه ۴۶۸
- ۳۴۸- ذکر خدا در روزه ۴۶۸
- ۳۴۹- ذکر خدا در سختی ۴۷۰
- ۳۵۰- ذکر خدا در شعر ۴۷۲
- ۳۵۱- ذکر خدا در صبح ۴۷۲
- ۳۵۲- ذکر خدا در صلح ۴۷۳
- ۳۵۳- ذکر خدا در مغرب ۴۷۴
- ۳۵۴- ذکر خدا در مناجات ۴۷۴
- ۳۵۵- ذکر خدا در نماز ۴۷۴
- ۳۵۶- ذکر خدا قبل از نماز ۴۷۴
- ۳۵۷- ذکر خدا هنگام گناه ۴۷۶
- ۳۵۸- ذکر خلقت آسمان ۴۷۶

- ۳۵۹- ذکر خلقت انسان ۴۷۶
- ۳۶۰- ذکر خلقت انسان بر محمد(صلی الله علیه و آله) ۴۷۷
- ۳۶۱- ذکر خلقت انسانها ۴۷۸
- ۳۶۲- ذکر خلقت زمین ۴۷۸
- ۳۶۳- ذکر خیر صالحان ۴۷۸
- ۳۶۴- ذکر دائمی خدا ۴۸۰
- ۳۶۵- ذکر دائمی صابران ۴۸۰
- ۳۶۶- ذکر دائمی صالحان ۴۸۰
- ۳۶۷- ذکر در حج ۴۸۰
- ۳۶۸- ذکر در دعا ۴۸۲
- ۳۶۹- ذکر در سختی ۴۸۲
- ۳۷۰- ذکر در شب ۴۸۳
- ۳۷۱- ذکر در صبح ۴۸۴
- ۳۷۲- ذکر در عصر ۴۸۶
- ۳۷۳- ذکر در مسجد ۴۸۸
- ۳۷۴- ذکر در مشعر الحرام ۴۸۹
- ۳۷۵- ذکر دشمنی شیاطین ۴۹۰
- ۳۷۶- ذکر دعای ابراهیم(ع) ۴۹۰
- ۳۷۷- ذکر دعای اسماعیل(ع) ۴۹۰
- ۳۷۸- ذکر رازقیت خدا ۴۹۲
- ۳۷۹- ذکر ربوبیت خدا ۴۹۲
- ۳۸۰- ذکر رحمت خدا ۵۰۰
- ۳۸۱- ذکر رحمت عام خدا ۵۰۲
- ۳۸۲- ذکر رنجهای رهبران دینی ۵۰۲
- ۳۸۳- ذکر زحمات والدین ۵۰۲
- ۳۸۴- ذکر زهد ابراهیم(ع) ۵۰۴

- ۳۸۵- ذکر زهد اسحاق(ع) ۵۰۴
- ۳۸۶- ذکر زهد یعقوب(ع) ۵۰۴
- ۳۸۷- ذکر سان دیدن سلیمان(ع) ۵۰۴
- ۳۸۸- ذکر سبحان الله ۵۰۶
- ۳۸۹- ذکر سبحانک اللهم ۵۰۶
- ۳۹۰- ذکر سختی ۵۰۶
- ۳۹۱- ذکر سختی انسان ۵۰۶
- ۳۹۲- ذکر سرنوشت کافران ۵۰۸
- ۳۹۳- ذکر سرنوشت مؤمنان ۵۰۸
- ۳۹۴- ذکر سلطه خدا در استعاده ۵۰۸
- ۳۹۵- ذکر سنتهای خدا ۵۰۸
- ۳۹۶- ذکر شرافت جبرئیل ۵۱۰
- ۳۹۷- ذکر شرح صدر محمد(صلی الله علیه و آله) ۵۱۰
- ۳۹۸- ذکر صفات جلال ۵۱۰
- ۳۹۹- ذکر صفات خدا ۵۱۰
- ۴۰۰- ذکر صفات خدا هنگام تلاوت قرآن ۵۱۲
- ۴۰۱- ذکر عجز انسان ۵۱۲
- ۴۰۲- ذکر عجز موجودات ۵۱۴
- ۴۰۳- ذکر عذاب خدا ۵۱۴
- ۴۰۴- ذکر عطایای خدا ۵۱۴
- ۴۰۵- ذکر عظمت خدا ۵۱۶
- ۴۰۶- ذکر علم خدا ۵۱۶
- ۴۰۷- ذکر علم غیب خدا ۵۱۸
- ۴۰۸- ذکر علو خدا ۵۱۸
- ۴۰۹- ذکر عمل در قیامت ۵۲۰
- ۴۱۰- ذکر عنصر خلقت انسان ۵۲۰

- ۴۱۱- ذکر عهد خدا ۵۲۲
- ۴۱۲- ذکر غزوه احزاب ۵۲۲
- ۴۱۳- ذکر غزوه حنین ۵۲۴
- ۴۱۴- ذکر فرجام اخروی کافران ۵۲۴
- ۴۱۵- ذکر فرجام امور ۵۲۴
- ۴۱۶- ذکر فرجام شوم کافران ۵۲۶
- ۴۱۷- ذکر فرجام شوم کفر ۵۲۶
- ۴۱۸- ذکر فرجام مخالفان انبیا ۵۲۶
- ۴۱۹- ذکر فرجام مستضعفان ۵۲۶
- ۴۲۰- ذکر فرجام مستکبران ۵۲۸
- ۴۲۱- ذکر فرجام مشرکان ۵۲۸
- ۴۲۲- ذکر فضایل محمد(صلی الله علیه و آله) ۵۲۸
- ۴۲۳- ذکر فضایل مؤمنان ۵۲۹
- ۴۲۴- ذکر فلسفه احکام ۵۳۰
- ۴۲۵- ذکر فناپذیری زندگی دنیوی ۵۳۰
- ۴۲۶- ذکر قانونمندی جریان آبها ۵۳۰
- ۴۲۷- ذکر قانونمندی عذابه‌های خدا ۵۳۲
- ۴۲۸- ذکر قانونمندی کیفرهای خدا ۵۳۲
- ۴۲۹- ذکر قبر ۵۳۲
- ۴۳۰- ذکر قدرت جبرئیل ۵۳۲
- ۴۳۱- ذکر قدرت خدا ۵۳۴
- ۴۳۲- ذکر قرآن ۵۳۸
- ۴۳۳- ذکر قصص انبیا ۵۳۸
- ۴۳۴- ذکر قصه آدم(ع) ۵۳۸
- ۴۳۵- ذکر قصه ابراهیم(ع) ۵۴۰
- ۴۳۶- ذکر قصه ادریس(ع) ۵۴۰

- ۴۳۷- ذکر قصه اسحاق(ع) ۵۴۱
- ۴۳۸- ذکر قصه اسماعیل صادق الوعد(ع) ۵۴۲
- ۴۳۹- ذکر قصه اسماعیل(ع) ۵۴۲
- ۴۴۰- ذکر قصه الیسع(ع) ۵۴۲
- ۴۴۱- ذکر قصه ایوب(ع) ۵۴۴
- ۴۴۲- ذکر قصه خضر(ع) ۵۴۴
- ۴۴۳- ذکر قصه داود(ع) ۵۴۴
- ۴۴۴- ذکر قصه ذوالکفل(ع) ۵۴۶
- ۴۴۵- ذکر قصه زکریا(ع) ۵۴۶
- ۴۴۶- ذکر قصه سلیمان(ع) ۵۴۶
- ۴۴۷- ذکر قصه عیسی(ع) ۵۴۸
- ۴۴۸- ذکر قصه لوط(ع) ۵۴۸
- ۴۴۹- ذکر قصه مریم(ع) ۵۴۹
- ۴۵۰- ذکر قصه موسی(ع) ۵۵۰
- ۴۵۱- ذکر قصه نوح(ع) ۵۵۲
- ۴۵۲- ذکر قصه یعقوب(ع) ۵۵۳
- ۴۵۳- ذکر قصه یوسف(ع) ۵۵۴
- ۴۵۴- ذکر قصه یونس(ع) ۵۵۴
- ۴۵۵- ذکر قضاوت اخروی خدا ۵۵۴
- ۴۵۶- ذکر قطع روابط در قیامت ۵۵۴
- ۴۵۷- ذکر قیامت ۵۵۶
- ۴۵۸- ذکر کبریایی خدا ۵۵۸
- ۴۵۹- ذکر کرامت خدا ۵۵۸
- ۴۶۰- ذکر کوتاهی زندگی دنیوی ۵۶۰
- ۴۶۱- ذکر کیفر اخروی ۵۶۰
- ۴۶۲- ذکر کینه شیاطین ۵۶۰

- ۴۶۳- ذکر گمراهی انسانها ۵۶۰
- ۴۶۴- ذکر گواهان عمل ۵۶۲
- ۴۶۵- ذکر گواهی خدا ۵۶۲
- ۴۶۶- ذکر لطف خدا ۵۶۲
- ۴۶۷- ذکر ماشاءالله ۵۶۴
- ۴۶۸- ذکر مالکیت خدا ۵۶۴
- ۴۶۹- ذکر مبدأ خلقت انسانها ۵۶۶
- ۴۷۰- ذکر محدوده مسؤولیت رهبران دینی ۵۶۶
- ۴۷۱- ذکر مخلصان ۵۶۸
- ۴۷۲- ذکر مدبر انسان ها ۵۶۸
- ۴۷۳- ذکر مدیریت خدا ۵۶۸
- ۴۷۴- ذکر مری ۵۶۸
- ۴۷۵- ذکر مری آفرینش ۵۷۰
- ۴۷۶- ذکر مرگ ۵۷۰
- ۴۷۷- ذکر مشیت خدا ۵۷۱
- ۴۷۸- ذکر معاد ۵۷۲
- ۴۷۹- ذکر معجزه ۵۷۲
- ۴۸۰- ذکر معجزه کوه طور ۵۷۲
- ۴۸۱- ذکر مکذبان انبیا ۵۷۴
- ۴۸۲- ذکر ممانعت از مسجدالحرام ۵۷۴
- ۴۸۳- ذکر منشأ امکانات مادی ۵۷۴
- ۴۸۴- ذکر منشأ تعلم ۵۷۶
- ۴۸۵- ذکر منشأ روزی ۵۷۶
- ۴۸۶- ذکر منشأ شرح صدر محمد(صلی الله علیه و آله) ۵۷۸
- ۴۸۷- ذکر منشأ نزول قرآن ۵۷۸
- ۴۸۸- ذکر منشأ نعمت ۵۷۸

- ۴۸۹- ذکر مواظب بنی اسرائیل ۵۸۰
- ۴۹۰- ذکر مواظب لقمان ۵۸۰
- ۴۹۱- ذکر مؤاخذه اخروی مشرکان ۵۸۰
- ۴۹۲- ذکر مؤاخذه مشرکان ۵۸۰
- ۴۹۳- ذکر ناپایداری امکانات مادی ۵۸۲
- ۴۹۴- ذکر ناپایداری رفاه ۵۸۲
- ۴۹۵- ذکر ناپایداری زندگی دنیوی ۵۸۲
- ۴۹۶- ذکر ناپایداری زیباییهای مادی ۵۸۴
- ۴۹۷- ذکر ناپایداری فرزند ۵۸۴
- ۴۹۸- ذکر ناپایداری مال ۵۸۴
- ۴۹۹- ذکر ناظران عمل ۵۸۴
- ۵۰۰- ذکر نام خدا ۵۸۶
- ۵۰۱- ذکر نجات بنی اسرائیل ۵۸۶
- ۵۰۲- ذکر نظارت خدا ۵۸۶
- ۵۰۳- ذکر نظارت محمد(صلی الله علیه و آله) ۵۸۸
- ۵۰۴- ذکر نظارت مؤمنان ۵۸۸
- ۵۰۵- ذکر نعمت ۵۹۰
- ۵۰۶- ذکر نعمت ایمان ۵۹۴
- ۵۰۷- ذکر نعمت بیان ۵۹۶
- ۵۰۸- ذکر نعمت چشم ۵۹۶
- ۵۰۹- ذکر نعمت خوشنامی ۵۹۶
- ۵۱۰- ذکر نعمت در بهشت ۵۹۶
- ۵۱۱- ذکر نعمتهای خدا ۵۹۸
- ۵۱۲- ذکر نعمتهای دریایی ۶۰۳
- ۵۱۳- ذکر نیاز به خدا ۶۰۴
- ۵۱۴- ذکر نیازهای کودکی ۶۰۴

- ۵۱۵- ذکر نیازهای موجودات ۶۰۴
- ۵۱۶- ذکر وابستگی آفرینش ۶۰۶
- ۵۱۷- ذکر وابستگی عوامل طبیعی ۶۰۶
- ۵۱۸- ذکر و حیانت قرآن ۶۰۶
- ۵۱۹- ذکر وعیدهای قرآن ۶۰۶
- ۵۲۰- ذکر ولایت خدا ۶۰۸
- ۵۲۱- ذکر هدایت انسان ها ۶۰۸
- ۵۲۲- ذکر هدایت محمد(صلی الله علیه و آله) ۶۰۸
- ۵۲۳- ذکر هدایت‌های خدا ۶۰۸
- ۵۲۴- ذکر یتیمی محمد(صلی الله علیه و آله) ۶۱۰
- ۵۲۵- ذکر یونسیه ۶۱۰
- ۵۲۶- ذلت ممانعان از ذکر خدا ۶۱۰
- ۵۲۷- روش ذکر خدا ۶۱۰
- ۵۲۸- زمینه تداوم ذکر خدا ۶۱۲
- ۵۲۹- زمینه ترک ذکر ۶۱۲
- ۵۳۰- زمینه ذکر ۶۱۲
- ۵۳۱- زمینه ذکر آتش جهنم ۶۱۴
- ۵۳۲- زمینه ذکر آخرت ۶۱۵
- ۵۳۳- زمینه ذکر آیات خدا ۶۱۶
- ۵۳۴- زمینه ذکر اندازهای قرآن ۶۱۷
- ۵۳۵- زمینه ذکر بسمله در کار ۶۱۸
- ۵۳۶- زمینه ذکر حشر ۶۱۸
- ۵۳۷- زمینه ذکر خالقیت خدا ۶۱۹
- ۵۳۸- زمینه ذکر خدا ۶۲۰
- ۵۳۹- زمینه ذکر ربوبیت خدا ۶۲۷
- ۵۴۰- زمینه ذکر علم خدا ۶۲۸

- ۵۴۱- زمينه ذکر قدرت خدا ۶۲۸
- ۵۴۲- زمينه ذکر قيامت ۶۲۸
- ۵۴۳- زمينه ذکر معاد ۶۳۰
- ۵۴۴- زمينه ذکر منعم ۶۳۰
- ۵۴۵- زمينه ذکر ولايت خدا ۶۳۲
- ۵۴۶- شرايط تأثير ذکر خدا ۶۳۲
- ۵۴۷- علاقه به ذکر خدا ۶۳۲
- ۵۴۸- عوامل ترک ذکر ۶۳۴
- ۵۴۹- عوامل ترک ذکر خدا ۶۳۴
- ۵۵۰- عوامل ذکر ۶۳۴
- ۵۵۱- عوامل ذکر ابراهيم(ع) ۶۳۶
- ۵۵۲- عوامل ذکر خدا ۶۳۶
- ۵۵۳- عوامل ذکر خدا از بندگان خدا ۶۳۸
- ۵۵۴- عوامل ذکر عمل ناپسند ۶۳۸
- ۵۵۵- عوامل ذکر قيامت ۶۳۸
- ۵۵۶- عوامل ذکر موسى(ع) ۶۳۹
- ۵۵۷- غفلت از ذکر ۶۴۰
- ۵۵۸- فضيلت ذکر خدا ۶۴۰
- ۵۵۹- فضيلت مکان ذکر خدا ۶۴۲
- ۵۶۰- فلسفه ذکر تاريخ ۶۴۲
- ۵۶۱- فلسفه ذکر تعداد نگهبانان جهنم ۶۴۲
- ۵۶۲- فلسفه ذکر قصه عيسى(ع) ۶۴۲
- ۵۶۳- فلسفه ذکر قصه يوسف(ع) ۶۴۳
- ۵۶۴- فلسفه ذکر نعمت ۶۴۴
- ۵۶۵- گناه ممانعت از ذکر خدا ۶۴۴
- ۵۶۶- مانعان از ذکر خدا ۶۴۴

- ۶۴۶ ..... ۵۶۷- محرومان از ذکر خدا
- ۶۴۶ ..... ۵۶۸- مداومت بر ذکر
- ۶۴۶ ..... ۵۶۹- مراد از ذکر
- ۶۴۸ ..... ۵۷۰- مراد از ذکر خدا
- ۶۴۹ ..... ۵۷۱- مشرکان و ذکر خدا
- ۶۵۰ ..... ۵۷۲- مشرکان و ذکر معبودان باطل
- ۶۵۰ ..... ۵۷۳- مکان ذکر خدا
- ۶۵۲ ..... ۵۷۴- ممانعت از ذکر خدا
- ۶۵۲ ..... ۵۷۵- منشأ ذکر خدا
- ۶۵۲ ..... ۵۷۶- موارد ذکر
- ۶۵۴ ..... ۵۷۷- موانع ذکر
- ۶۵۴ ..... ۵۷۸- موانع ذکر اراده خدا
- ۶۵۴ ..... ۵۷۹- موانع ذکر حسابرسی اخروی
- ۶۵۶ ..... ۵۸۰- موانع ذکر خدا
- ۶۵۶ ..... ۵۸۱- موانع ذکر مشیت خدا
- ۶۵۶ ..... ۵۸۲- موجبات ذکر خدا
- ۶۵۸ ..... ۵۸۳- موجبات ذکر نام خدا
- ۶۵۸ ..... ۵۸۴- مهمترین ذکر
- ۶۵۸ ..... ۵۸۵- نشانه های ذکر خدا
- ۶۶۰ ..... ۵۸۶- نیاز به ذکر خدا
- ۶۶۰ ..... ۵۸۷- وقت ذکر
- ۶۶۰ ..... ۵۸۸- وقت ذکر خدا
- ۶۶۳ ..... ۵۸۹- آثار اعراض از ذکر خدا
- ۶۶۴ ..... ۵۹۰- آثار تداوم ذکر خدا
- ۶۶۴ ..... ۵۹۱- آثار ذکر خدا
- ۶۸۵ ..... ۵۹۲- آثار روانی ذکر خدا

- ۵۹۳- آثار ممانعت از ذکر خدا ۶۸۶
- ۵۹۴- آداب ذکر خدا ۶۸۶
- ۵۹۵- ابراهیم(ع) و ذکر خدا ۶۸۸
- ۵۹۶- ادب در ذکر خدا ۶۸۸
- ۵۹۷- ارزش ذکر خدا ۶۸۸
- ۵۹۸- اعراض ذکر خدا ۶۹۲
- ۵۹۹- اهتمام موسی(ع) به ذکر خدا ۶۹۲
- ۶۰۰- اهمیت تداوم ذکر خدا ۶۹۲
- ۶۰۱- اهمیت ذکر خدا ۶۹۲
- ۶۰۲- تحمید در ذکر خدا ۷۱۰
- ۶۰۳- تداوم بر ذکر خدا ۷۱۰
- ۶۰۴- تداوم ذکر خدا ۷۱۱
- ۶۰۵- تسبیح در ذکر خدا ۷۱۲
- ۶۰۶- تشویق به ذکر خدا ۷۱۲
- ۶۰۷- توصیه به ذکر خدا ۷۱۳
- ۶۰۸- جایگاه ذکر خدا ۷۱۴
- ۶۰۹- ذکر خدا ۷۱۴
- ۶۱۰- ذکر خدا از بندگان خدا ۷۳۰
- ۶۱۱- ذکر خدا در آسایش ۷۳۱
- ۶۱۲- ذکر خدا در اوقات فراغت ۷۳۲
- ۶۱۳- ذکر خدا در ایام تشریق ۷۳۲
- ۶۱۴- ذکر خدا در جنگ ۷۳۲
- ۶۱۵- ذکر خدا در حج ۷۳۴
- ۶۱۶- ذکر خدا در دعا ۷۳۴
- ۶۱۷- ذکر خدا در رفاه ۷۳۴
- ۶۱۸- ذکر خدا در روزه ۷۳۶

- ۶۱۹- ذکر خدا در سختی ۷۳۶
- ۶۲۰- ذکر خدا در شعر ۷۳۸
- ۶۲۱- ذکر خدا در صبح ۷۳۸
- ۶۲۲- ذکر خدا در صلح ۷۴۰
- ۶۲۳- ذکر خدا در مغرب ۷۴۰
- ۶۲۴- ذکر خدا در مناجات ۷۴۰
- ۶۲۵- ذکر خدا در نماز ۷۴۰
- ۶۲۶- ذکر خدا قبل از نماز ۷۴۲
- ۶۲۷- ذکر خدا هنگام گناه ۷۴۲
- ۶۲۸- ذلت ممانعان از ذکر خدا ۷۴۲
- ۶۲۹- روش ذکر خدا ۷۴۲
- ۶۳۰- زمینه تداوم ذکر خدا ۷۴۴
- ۶۳۱- زمینه ذکر خدا ۷۴۴
- ۶۳۲- شرایط تأثیر ذکر خدا ۷۵۲
- ۶۳۳- علاقه به ذکر خدا ۷۵۲
- ۶۳۴- عوامل ترک ذکر خدا ۷۵۲
- ۶۳۵- عوامل ذکر خدا ۷۵۲
- ۶۳۶- عوامل ذکر خدا از بندگان خدا ۷۵۴
- ۶۳۷- فضیلت ذکر خدا ۷۵۴
- ۶۳۸- فضیلت مکان ذکر خدا ۷۵۶
- ۶۳۹- گناه ممانعت از ذکر خدا ۷۵۶
- ۶۴۰- مانعان از ذکر خدا ۷۵۶
- ۶۴۱- محرومان از ذکر خدا ۷۵۷
- ۶۴۲- مراد از ذکر خدا ۷۵۸
- ۶۴۳- مشرکان و ذکر خدا ۷۶۰
- ۶۴۴- مکان ذکر خدا ۷۶۰

- ۶۴۵- ممانعت از ذکر خدا ۷۶۰
- ۶۴۶- منشأ ذکر خدا ۷۶۲
- ۶۴۷- موانع ذکر خدا ۷۶۲
- ۶۴۸- موجبات ذکر خدا ۷۶۲
- ۶۴۹- نشانه های ذکر خدا ۷۶۴
- ۶۵۰- نیاز به ذکر خدا ۷۶۴
- ۶۵۱- وقت ذکر خدا ۷۶۴
- ۶۵۲- ذکر(قرآن) ۷۶۷
- ۶۵۳- آثار ذکر علم غیب خدا ۷۶۸
- ۶۵۴- آثار ذکر نظارتهای خدا ۷۶۸
- ۴- ذبح ۷۶۹
- ۱- آثار قصه ذبح اسماعیل(ع) ۷۶۹
- ۲- احکام ذبح ۷۶۹
- ۳- اهمیت ذبح قربانی ۷۷۴
- ۴- بسمله در ذبح ۷۷۵
- ۵- ترک بسمله در ذبح ۷۸۰
- ۶- تعلیم ذبح ۷۸۲
- ۷- ذبح اسماعیل(ع) ۷۸۲
- ۸- ذبح بی بسمله ۷۸۶
- ۹- ذبح پرندگان ۷۸۶
- ۱۰- ذبح حیوانات در جاهلیت ۷۸۶
- ۱۱- ذبح در جاهلیت ۷۸۶
- ۱۲- ذبح گاو بنی اسرائیل ۷۸۸
- ۱۳- ذبح گاو در حج ۷۹۱
- ۱۴- ذبح گوسفند در حج ۷۹۲
- ۱۵- سختی ذبح اسماعیل(ع) ۷۹۲

- ۱۶- سختی ذبح فرزند ۷۹۲
- ۱۷- فلسفه ذبح اسماعیل(ع) ۷۹۳
- ۱۸- قبله در ذبح ۷۹۴
- ۱۹- قصه ذبح اسماعیل(ع) ۷۹۴
- ۲۰- کیفیت ذبح اسماعیل(ع) ۷۹۶
- ۲۱- مشرکان مکه و احکام ذبح ۷۹۶
- ۲۲- مشرکان و احکام ذبح ۷۹۶
- ۲۳- نامهای خدا در ذبح ۷۹۷
- ۲۴- واجبات ذبح ۷۹۸
- ۲۵- وقت ذبح قربانی حج ۷۹۸
- ۲۶- ذبیحه ۸۰۰
- ۲۷- حرمت ذبیحه بی بسمله ۸۰۰
- ۲۸- حلیت ذبیحه ۸۰۲
- ۲۹- حلیت ذبیحه اهل کتاب ۸۰۲
- ۳۰- خبائث ذبیحه بی بسمله ۸۰۲
- ۳۱- خوردن ذبیحه ۸۰۲
- ۳۲- خوردن ذبیحه حرام ۸۰۴
- ۳۳- خون بدن ذبیحه ۸۰۴
- ۳۴- ذبیحه اهل کتاب ۸۰۴
- ۳۵- ذبیحه بی بسمله ۸۰۶
- ۳۶- ذبیحه حرام ۸۰۶
- ۳۷- شرایط حلیت ذبیحه ۸۰۸
- ۳۸- فلسفه حرمت ذبیحه حرام ۸۱۰
- ۵- زکریا(ع) ۸۱۱
- ۱- زکریا(ع) ۸۱۱
- ۲- آثار پیری زکریا(ع) ۸۱۳

- ۳- آثار دعای زکریا(ع) ۸۱۳
- ۴- آثار فرزندداری زکریا(ع) ۸۱۳
- ۵- آثار مناجات زکریا(ع) ۸۱۴
- ۶- آرزوی زکریا(ع) ۸۱۵
- ۷- آینده رسالت زکریا(ع) ۸۱۵
- ۸- اجابت دعای زکریا(ع) ۸۱۷
- ۹- اخلاق همسر زکریا(ع) ۸۱۹
- ۱۰- ادب زکریا(ع) ۸۱۹
- ۱۱- ارث در دوران زکریا(ع) ۸۱۹
- ۱۲- اشاره زکریا(ع) ۸۲۱
- ۱۳- اصلاح همسر زکریا(ع) ۸۲۱
- ۱۴- اطمینان زکریا(ع) ۸۲۲
- ۱۵- اعجاز قصه زکریا(ع) ۸۲۳
- ۱۶- افشای دعای زکریا(ع) ۸۲۳
- ۱۷- امیدواری زکریا(ع) ۸۲۵
- ۱۸- امیدواری همسر زکریا(ع) ۸۲۵
- ۱۹- اولین فرزند زکریا(ع) ۸۲۵
- ۲۰- اهتمام زکریا(ع) به محافظت از یادگاری ۸۲۷
- ۲۱- بارداری همسر زکریا(ع) ۸۲۷
- ۲۲- بشارت به زکریا(ع) ۸۲۷
- ۲۳- بی فرزندی زکریا(ع) ۸۳۲
- ۲۴- بی لیاقتی خویشاوندان زکریا(ع) ۸۳۳
- ۲۵- بینش زکریا(ع) ۸۳۳
- ۲۶- پرسش زکریا(ع) ۸۳۵
- ۲۷- پسر زکریا(ع) ۸۳۵
- ۲۸- پیری زکریا(ع) ۸۳۷

- ۲۹- پیری همسر زکریا(ع) ۸۳۷
- ۳۰- پیشگامی زکریا(ع) ۸۳۹
- ۳۱- پیشگامی همسر زکریا(ع) ۸۳۹
- ۳۲- تذکر به زکریا(ع) ۸۴۱
- ۳۳- تذکر خلقت زکریا(ع) ۸۴۱
- ۳۴- ترس زکریا(ع) ۸۴۱
- ۳۵- تسبیح زکریا(ع) ۸۴۱
- ۳۶- تعالیم زکریا(ع) ۸۴۳
- ۳۷- تعجب زکریا(ع) ۸۴۳
- ۳۸- تنهایی زکریا(ع) ۸۴۵
- ۳۹- توحید زکریا(ع) ۸۴۵
- ۴۰- توسل زکریا(ع) ۸۴۵
- ۴۱- جانشینان زکریا(ع) ۸۴۵
- ۴۲- خشوع زکریا(ع) ۸۴۷
- ۴۳- خشوع همسر زکریا(ع) ۸۴۷
- ۴۴- خواسته های زکریا(ع) ۸۴۷
- ۴۵- خویشاوندان زکریا(ع) ۸۴۹
- ۴۶- خیانت به دستاوردهای زکریا(ع) ۸۴۹
- ۴۷- درمان عقیمی همسر زکریا(ع) ۸۵۱
- ۴۸- دریافت تعالیم زکریا(ع) ۸۵۱
- ۴۹- دعای زکریا(ع) ۸۵۱
- ۵۰- دوراندهی زکریا(ع) ۸۵۷
- ۵۱- ذکر قصه زکریا(ع) ۸۵۷
- ۵۲- رفع مشکلات زکریا(ع) ۸۵۹
- ۵۳- روزه زکریا(ع) ۸۵۹
- ۵۴- روزه سکوت زکریا(ع) ۸۵۹

- ۵۵- زکریا(ع) از صالحان ۸۶۱
- ۵۶- زکریا(ع) و اهل کتاب ۸۶۱
- ۵۷- زکریا(ع) و مریم ۸۶۱
- ۵۸- زکریا(ع) هنگام استماع آیات خدا ۸۶۳
- ۵۹- زکریا(ع) هنگام بشارت یحیی(ع) ۸۶۴
- ۶۰- زکریا(ع) هنگام ولادت یحیی(ع) ۸۶۵
- ۶۱- زندگی خانوادگی زکریا(ع) ۸۶۵
- ۶۲- سجده زکریا(ع) ۸۶۶
- ۶۳- سستی استخوان زکریا(ع) ۸۶۷
- ۶۴- سعادت‌مندی زکریا(ع) ۸۶۷
- ۶۵- سفیدی موی زکریا(ع) ۸۶۷
- ۶۶- سیره زکریا(ع) ۸۶۹
- ۶۷- شگفتی عجز زکریا(ع) از تکلم ۸۶۹
- ۶۸- عبادات زکریا(ع) ۸۷۰
- ۶۹- عبادتگاه زکریا(ع) ۸۷۱
- ۷۰- عبادتگاه مردم دوران زکریا(ع) ۸۷۱
- ۷۱- عبرت از قصه زکریا(ع) ۸۷۲
- ۷۲- عبودیت زکریا(ع) ۸۷۳
- ۷۳- عجز زکریا(ع) از تکلم ۸۷۳
- ۷۴- عقیمی همسر زکریا(ع) ۸۷۴
- ۷۵- عمل خیر زکریا(ع) ۸۷۶
- ۷۶- عمل خیر همسر زکریا(ع) ۸۷۷
- ۷۷- عواطف خویشاوندی زکریا(ع) ۸۷۸
- ۷۸- عوامل اطمینان زکریا(ع) ۸۷۹
- ۷۹- عوامل رنج زکریا(ع) ۸۷۹
- ۸۰- عوامل فرزنداری زکریا(ع) ۸۷۹

- ۸۱- عوامل نگرانی زکریا(ع) ۸۷۹
- ۸۲- فرزندخواهی زکریا(ع) ۸۸۱
- ۸۳- فرزندداری زکریا(ع) ۸۸۳
- ۸۴- فضایل زکریا(ع) ۸۸۴
- ۸۵- فلسفه فرزندخواهی زکریا(ع) ۸۸۶
- ۸۶- قصه زکریا(ع) ۸۸۷
- ۸۷- قضاوت زکریا(ع) ۸۹۶
- ۸۸- کیفر قتل زکریا(ع) ۸۹۷
- ۸۹- گریه زکریا(ع) ۸۹۷
- ۹۰- گفتگوی زکریا(ع) با خدا ۸۹۷
- ۹۱- مالکیت زکریا(ع) ۸۹۹
- ۹۲- محافظت از ارث زکریا(ع) ۸۹۹
- ۹۳- محافظت از دستاوردهای زکریا(ع) ۸۹۹
- ۹۴- محراب زکریا(ع) ۹۰۰
- ۹۵- مصالح زکریا(ع) ۹۰۱
- ۹۶- مقام زکریا(ع) ۹۰۱
- ۹۷- مقامات زکریا(ع) ۹۰۱
- ۹۸- مناجات زکریا(ع) ۹۰۳
- ۹۹- نام عبادتگاه زکریا(ع) ۹۰۳
- ۱۰۰- نام یحیی در دوران زکریا(ع) ۹۰۳
- ۱۰۱- نامگذاری پسر زکریا(ع) ۹۰۳
- ۱۰۲- نبوت زکریا(ع) ۹۰۵
- ۱۰۳- نسب زکریا(ع) ۹۰۵
- ۱۰۴- نسب همسر زکریا(ع) ۹۰۷
- ۱۰۵- نعمتهای زکریا(ع) ۹۰۷
- ۱۰۶- نگرانی زکریا(ع) ۹۰۸

- ۱۰۷- نماز زکریا(ع) ۹۰۹
- ۱۰۸- نیاکان زکریا(ع) ۹۰۹
- ۱۰۹- وارث زکریا(ع) ۹۱۰
- ۱۱۰- ویژگیهای دعای زکریا(ع) ۹۱۱
- ۱۱۱- ویژگیهای دعای همسر زکریا(ع) ۹۱۱
- ۱۱۲- ویژگیهای قصه زکریا(ع) ۹۱۱
- ۱۱۳- ویژگیهای گفتگوی زکریا(ع) با خدا ۹۱۱
- ۱۱۴- هدایت زکریا(ع) ۹۱۳
- ۱۱۵- یأس زکریا(ع) ۹۱۳
- ۶- ذلت ۹۱۴
- ۱- ذلت ۹۱۴
- ۲- آثار ذکر ذلت اخروی گناهکاران ۹۱۶
- ۳- آثار ذلت فرعونیان ۹۱۶
- ۴- آثار ذلت مشرکان ۹۱۶
- ۵- ادعای ذلت محمد(صلی الله علیه و آله) ۹۱۸
- ۶- انذار از ذلت ۹۱۸
- ۷- اهمیت اجتناب از ذلت ۹۱۸
- ۸- بشارت ذلت کافران ۹۱۹
- ۹- تذکر ذلت اخروی مشرکان ۹۲۰
- ۱۰- تذکر ذلت اخروی مکذبان معاد ۹۲۰
- ۱۱- تذکر ذلت دشمنان خدا ۹۲۰
- ۱۲- ترجیح ذلت بر گناه ۹۲۱
- ۱۳- تلاش برای ذلت کافران ۹۲۲
- ۱۴- تهدید به ذلت ۹۲۲
- ۱۵- تهدید به شکست ذلت بار ۹۲۲
- ۱۶- تهدید به عذاب ذلت بار ۹۲۴

- ۱۷- جنیان سلیمان(ع) و ذلت ۹۲۶
- ۱۸- حتمیت ذلت اخروی انسان ها ۹۲۶
- ۱۹- حتمیت ذلت جهنمیان ۹۲۶
- ۲۰- حتمیت ذلت دشمنان اسلام ۹۲۶
- ۲۱- حتمیت ذلت دشمنان خدا ۹۲۸
- ۲۲- حتمیت ذلت دشمنان محمد(صلی الله علیه و آله) ۹۲۸
- ۲۳- حتمیت ذلت منافقان ۹۲۸
- ۲۴- ذلت اخروی ۹۲۸
- ۲۵- ذلت اخروی انسان ها ۹۳۰
- ۲۶- ذلت اخروی بی ایمانان ۹۳۱
- ۲۷- ذلت اخروی دشمنان خدا ۹۳۲
- ۲۸- ذلت اخروی دشمنان دین ۹۳۲
- ۲۹- ذلت اخروی دشمنان قرآن ۹۳۲
- ۳۰- ذلت اخروی دشمنان محمد(صلی الله علیه و آله) ۹۳۴
- ۳۱- ذلت اخروی رهبران گمراهی ۹۳۴
- ۳۲- ذلت اخروی زناکار ۹۳۴
- ۳۳- ذلت اخروی شیاطین ۹۳۵
- ۳۴- ذلت اخروی طغیانگران ۹۳۶
- ۳۵- ذلت اخروی ظالمان ۹۳۶
- ۳۶- ذلت اخروی فاقدان عمل صالح ۹۳۸
- ۳۷- ذلت اخروی قاتل ۹۳۸
- ۳۸- ذلت اخروی قوم عاد ۹۴۰
- ۳۹- ذلت اخروی کافران ۹۴۰
- ۴۰- ذلت اخروی گمراهان ۹۴۷
- ۴۱- ذلت اخروی گناهکاران ۹۴۸
- ۴۲- ذلت اخروی متکبران ۹۵۰

- ۴۳- ذلت اخروی مستکبران ۹۵۰
- ۴۴- ذلت اخروی مشرکان ۹۵۰
- ۴۵- ذلت اخروی مفتریان به خدا ۹۵۴
- ۴۶- ذلت اخروی مکذبان ۹۵۴
- ۴۷- ذلت اخروی مکذبان آیات خدا ۹۵۶
- ۴۸- ذلت اخروی مکذبان قرآن ۹۵۶
- ۴۹- ذلت اخروی مکذبان معاد ۹۵۶
- ۵۰- ذلت اخروی موجودات ۹۵۸
- ۵۱- ذلت اخروی همسر ابو لهب ۹۵۸
- ۵۲- ذلت اخروی هواپرستان ۹۶۰
- ۵۳- ذلت اهل انطاکیه ۹۶۰
- ۵۴- ذلت برادران یوسف ۹۶۰
- ۵۵- ذلت بنی اسرائیل ۹۶۱
- ۵۶- ذلت تارکان جهاد ۹۶۴
- ۵۷- ذلت تخریب کنندگان مسجد ۹۶۴
- ۵۸- ذلت ثروت اندوزان ۹۶۴
- ۵۹- ذلت ثروتمندان متخلف ۹۶۴
- ۶۰- ذلت جادوگران فرعون ۹۶۶
- ۶۱- ذلت جن ۹۶۶
- ۶۲- ذلت جنیان سلیمان(ع) ۹۶۶
- ۶۳- ذلت جهنمیان ۹۶۶
- ۶۴- ذلت خائنان ۹۶۹
- ۶۵- ذلت دختر در جاهلیت ۹۷۰
- ۶۶- ذلت در جهنم ۹۷۰
- ۶۷- ذلت در قیامت ۹۷۰
- ۶۸- ذلت دشمنان ۹۷۲

- ۶۹- ذلت دشمنان انبیا ۹۷۲
- ۷۰- ذلت دشمنان خدا ۹۷۲
- ۷۱- ذلت دشمنان خدا در قیامت ۹۷۴
- ۷۲- ذلت دشمنان دین ۹۷۴
- ۷۳- ذلت دشمنان محمد(صلی الله علیه و آله) ۹۷۴
- ۷۴- ذلت دنیوی ۹۷۴
- ۷۵- ذلت دنیوی دشمنان اسلام ۹۷۶
- ۷۶- ذلت دنیوی دنیاطلبان ۹۷۷
- ۷۷- ذلت دنیوی کافران ۹۷۸
- ۷۸- ذلت دنیوی گوساله پرستان ۹۷۸
- ۷۹- ذلت دنیوی مشرکان مکه ۹۷۸
- ۸۰- ذلت دنیوی منافقان ۹۷۸
- ۸۱- ذلت دنیوی یهود ۹۸۰
- ۸۲- ذلت رهبران ظالم ۹۸۱
- ۸۳- ذلت رهبران کفر ۹۸۲
- ۸۴- ذلت زناکار مشرک ۹۸۲
- ۸۵- ذلت سست ایمانان ۹۸۲
- ۸۶- ذلت شیاطین ۹۸۴
- ۸۷- ذلت عصیانگران ۹۸۴
- ۸۸- ذلت عیب جویان ۹۸۴
- ۸۹- ذلت غیبت کنندگان ۹۸۴
- ۹۰- ذلت فاسقان ۹۸۶
- ۹۱- ذلت قاتل مشرک ۹۸۶
- ۹۲- ذلت قارون ۹۸۶
- ۹۳- ذلت قوم ثمود ۹۸۶
- ۹۴- ذلت قوم لوط ۹۸۸

- ۹۵- ذلت کافران ۹۸۸
- ۹۶- ذلت گناهکاران ۹۹۲
- ۹۷- ذلت گوساله پرستان بنی اسرائیل ۹۹۴
- ۹۸- ذلت مانعان از مسجد ۹۹۴
- ۹۹- ذلت متجاوزان از حدود خدا ۹۹۴
- ۱۰۰- ذلت متخلفان از جهاد ۹۹۵
- ۱۰۱- ذلت متخلفان غزوه تبوک ۹۹۶
- ۱۰۲- ذلت مستکبران ۹۹۶
- ۱۰۳- ذلت مسیحیان ۹۹۶
- ۱۰۴- ذلت مشرکان ۹۹۶
- ۱۰۵- ذلت مشرکان صدر اسلام ۹۹۹
- ۱۰۶- ذلت مغضوبان خدا ۱۰۰۰
- ۱۰۷- ذلت مفسدان ۱۰۰۰
- ۱۰۸- ذلت مکذبان انبیا ۱۰۰۰
- ۱۰۹- ذلت مکذبان قرآن ۱۰۰۲
- ۱۱۰- ذلت مکذبان محمد(صلی الله علیه و آله) ۱۰۰۲
- ۱۱۱- ذلت مکذبان معاد ۱۰۰۲
- ۱۱۲- ذلت ممانعان از ذکر خدا ۱۰۰۲
- ۱۱۳- ذلت منافقان ۱۰۰۲
- ۱۱۴- ذلت یهود متخلف ۱۰۰۸
- ۱۱۵- زمین ذلت ۱۰۰۸
- ۱۱۶- زمین ذلت بنی نضیر ۱۰۱۰
- ۱۱۷- زمین ذلت دشمنان ۱۰۱۰
- ۱۱۸- زمین ذلت دنیوی ۱۰۱۰
- ۱۱۹- زمین ذلت کافران ۱۰۱۲
- ۱۲۰- زمین ذلت مکذبان قیامت ۱۰۱۲

- ۱۲۱- سرزنش تحمیل ذلت بر یتیم ۱۰۱۲
- ۱۲۲- شرایط ذلت دشمنان ۱۰۱۲
- ۱۲۳- عذاب ذلت بار ۱۰۱۴
- ۱۲۴- عذاب ذلت بار قوم ثمود ۱۰۲۰
- ۱۲۵- عذاب ذلت بار کافران ۱۰۲۰
- ۱۲۶- عذاب ذلت بار مکذبان آیات خدا ۱۰۲۰
- ۱۲۷- عوامل ذلت ۱۰۲۰
- ۱۲۸- عوامل ذلت اخروی ۱۰۳۲
- ۱۲۹- عوامل ذلت اخروی اشراف ۱۰۳۶
- ۱۳۰- عوامل ذلت اخروی رهبران کفر ۱۰۳۶
- ۱۳۱- عوامل ذلت اخروی کافران ۱۰۳۶
- ۱۳۲- عوامل ذلت بنی اسرائیل ۱۰۳۸
- ۱۳۳- عوامل ذلت جامعه ۱۰۳۸
- ۱۳۴- عوامل ذلت دشمنان ۱۰۳۸
- ۱۳۵- عوامل ذلت دنیوی ۱۰۴۰
- ۱۳۶- عوامل ذلت رهبران ۱۰۴۲
- ۱۳۷- عوامل ذلت طغیانگران ۱۰۴۲
- ۱۳۸- عوامل ذلت مشرکان جاهلیت ۱۰۴۴
- ۱۳۹- عوامل ذلت یهود ۱۰۴۴
- ۱۴۰- عوامل رهایی از ذلت ۱۰۴۴
- ۱۴۱- عوامل نجات از ذلت ۱۰۴۶
- ۱۴۲- عوامل ذلت کافران ۱۰۴۸
- ۱۴۳- فرجام ذلت بار ۱۰۴۸
- ۱۴۴- فرجام ذلت پذیران ۱۰۴۸
- ۱۴۵- کتمان ذلت فرعون ۱۰۵۰
- ۱۴۶- کیفی ذلت بار ظالمان ۱۰۵۰

- ۱۴۷- لوط(ع) و ذلت ۱۰۵۰
- ۱۴۸- محمد(صلی الله علیه و آله) و ذلت ۱۰۵۰
- ۱۴۹- مخلصان و ذلت ۱۰۵۲
- ۱۵۰- مراتب ذلت ۱۰۵۲
- ۱۵۱- مراتب ذلت اخروی ۱۰۵۲
- ۱۵۲- منشأ بینش ذلت یتیم ۱۰۵۳
- ۱۵۳- منشأ ذلت ۱۰۵۴
- ۱۵۴- منشأ ذلت فرعون ۱۰۵۴
- ۱۵۵- منشأ ذلت فرعونیان ۱۰۵۵
- ۱۵۶- موانع ذلت ۱۰۵۶
- ۱۵۷- موجبات ذلت اخروی ۱۰۵۶
- ۱۵۸- موجبات عذاب ذلت بار ۱۰۵۶
- ۱۵۹- مؤمنان و ذلت ۱۰۵۸
- ۱۶۰- نجات از ذلت ۱۰۵۸
- ۱۶۱- نجات از زندگی ذلت بار ۱۰۵۸
- ۱۶۲- نشانه های ذلت ۱۰۵۹
- ۱۶۳- نشانه های ذلت کافران ۱۰۶۰
- ۱۶۴- نهی از ذلت لوط(ع) ۱۰۶۰
- ۱۶۵- نهی از ذلت یتیم ۱۰۶۱
- ۱۶۶- هلاکت ذلت پذیران ۱۰۶۲
- ۱۶۷- یوسف(ع) و ذلت ۱۰۶۲
- ۱۶۸- ذلت ۱۰۶۲
- ۱۶۹- ذلت اهل کتاب ۱۰۶۳
- ۱۷۰- ذلت بنی اسرائیل در مصر ۱۰۶۵
- ۱۷۱- ذلت نیازمند به ولایت ۱۰۶۶
- ۱۷۲- زندگی با ذلت ۱۰۶۶

- ۱۷۳- عوامل ذلت اخروی مشرکان ۱۰۶۶
- ۱۷۴- ذلیلان ۱۰۶۶
- ۷- ذمه ۱۰۶۹
- ۱- احکام اهل ذمه ۱۰۶۹
- ۲- براءت ذمه انفاقگران ۱۰۶۹
- ۳- براءت ذمه متقین ۱۰۷۰
- ۴- روش برخورد با اهل ذمه ۱۰۷۰
- ۵- شرایط ذمه ۱۰۷۰
- درباره مرکز ۱۰۷۱

مشخصات کتاب

نام کتاب: علم مفاهیم شناسی در قرآن جلد 50

تحقیق و تالیف: رسول ملکیان اصفهانی - 1400 ش

ناشر دیجیتال: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

ص: 1

1- دیه

1- آثار دیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 92 - 25, 26

25 - پرداخت خونبها، آزاد کردن برده مؤمن و یا گرفتن روزه، در قتل خطائی، زمینه پذیرش توبه قاتل از جانب خداوند

و من قتل مؤمناً خطا... توبه من الله

«توبه»، مفعول له است و بیانگر فلسفه احکام بیان شده در قتل خطائی. یعنی بنده ای را آزاد کنید یا روزه بگیرید و خونبها هم بدهید، تا خداوند رحمتش را شامل حال شما کند و توبه شما را بپذیرد.

26 - پرداخت خونبها و آزادسازی برده مؤمن و گرفتن روزه، برطرف کننده آثار نامطلوب قتل خطائی است.

فتحیر رقبه مؤمنه و دیه مسلّمه الی اهله... فصیام شهرین متتابعین توبه من الله

2- آداب پرداخت دیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 178 - 30

30 - حلبی می گوید: از امام صادق (ع) . . . درباره سخن خداوند که فرموده «فمن عفی له من أخیه شی فاتباع بالمعروف و أداء إلیه یا حسان» سؤال کردم، فرمود: «ینبغی للذی له الحق ان لا یعسر أخاه إذا کان قد صالحه علی دیه و ینبغی للذی علیه الحق ان لا یتمطل أخاه إذا قدر علی ما یعطیه و یؤدی إلیه یا حسان قال: و سألته عن قول الله عز و جل «فمن اعتدی بعد ذلك فله عذاب أليم» فقال: هو

الرجل يقبل الدية أو يعفو أو يصالح ثم يعتدى فيقتل فله عذاب أليم كما قال الله عز وجل :

سزاوار است کسی که صاحب حق خون است و توافق در دیه کرده اند، در گرفتن دیه سخت گیری نکند و سزاوار است برای کسی که باید دیه بدهد اگر توانایی پرداخت آن را دارد کوتاهی نکند و با نیکویی پرداخت نماید. حلبی گوید: از سخن خداوند که فرموده: «فمن اعتدى بعد ذلك فله عذاب أليم» سؤال نمودم، امام فرمود: مراد کسی است که دیه را پذیرفته یا عفو نموده و یا مصالحه

ص: 1

کرده، سپس تجاوز نماید و دست به قتل زند؛ پس همان طوری که خداوند فرموده برای او عذاب دردناکی است».

3- احکام دیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 178 - 13

13 - قاتل در صورتی که از قصاص عفو شود، باید به اولیای مقتول خون بها پردازد.

فمن عفی له من أخیه شیء .. و أداء إلیه یا حسن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 92 - 5،8،9،13،16،18،23،33،35

5 - ضرورت پرداخت خونبها - علاوه بر کفار - در صورت کشتن مؤمن از روی خطا

و من قتل مؤمنا خطأ .. و دیه مسلّمه الی اهله

8 - لزوم پرداخت دیه، مشروط به درخواست خانواده مقتول نیست.*

و دیه مسلّمه الی اهله

9 - در صورت چشمپوشی خانواده مقتول از خونبها، پرداخت آن واجب نیست.

و دیه مسلّمه الی اهله الا ان یصدّقوا

13 - اگر خانواده مقتول از دشمنان اهل ایمان باشند، پرداخت دیه به آنان لازم نیست.

فان کان من قوم عدولکم و هو مؤمن فتحریر رقبه مؤمنه

چون در فرض قبل و نیز فرض بعدی تصریح به خونبها شده است، ولی در فرض مذکور سخنی از خونبها نرفته، معلوم می شود که در این فرض، خونبها لازم نیست.

16 - اگر خانواده مؤمن مقتول، کافر و همپیمان با مسلمانان باشند، پرداخت دیه به آنان لازم است.

و ان کان من قوم بینکم و بینهم میثاق فدیة مسلّمه الی اهله

18 - لزوم پرداخت خونبها و نیز آزادسازی یک برده مؤمن در صورت کشتن کافری از کافران همپیمان*

و ان كان من قوم بينكم وبينهم ميثاق فديه مسلّمه الى اهله و تحرير رقبه مؤمنه

بنابر اینکه مراد از ضمیر در «کان»، مقتول باشد؛ بدون وصف ایمان. به قرینه فرض سابق که در آنجا به قید ایمان تصریح کرد و فرمود: «فان کان ... و هو مؤمن»، ولی در این فرض «و هو مؤمن» را نیاورد.

23 - قاتل در قتل خطائی، در صورت ناتوانی از آزادسازی برده با ایمان، باید دو ماه پیاپی روزه بگیرد.

فمن لم یجد فصیام شهرین متتابعین

33 - کافی نبودن آزادسازی کودک برده به عنوان کفاره کشتن مؤمن از روی خطا

و من قتل مؤمناً خطأً فتحرير رقبه مؤمنه

امام صادق (ع) در پاسخ سؤال از جواز آزاد نمودن کودک برده در کفاره فرمود: کلّ العتق یجوز فیهِ المولود الا فی کفاره القتل فانّ الله عزّ و جلّ یقول: «فتحرير رقبه مؤمنه» یعنی بذالك مکرّة قد بلغت الحنث.

کافی، ج 7، ص 643، ح 15؛ نورالثقلین، ج 1، ص 531، ح 483.

35 - قاتل، معاف از پرداخت دیه مؤمن مقتول به قتل خطائی، در صورت مشرک بودن اولیای وی

فان کان من قوم عدولکم و هو مؤمن فتحریر رقبه مؤمنه

امام صادق (ع) درباره آیه فوق فرمود: اذا کان من اهل الشکر فتحریر رقبه مؤمنه فیما بینہ و بین اللّٰه و لیس علیہ دیه . . .

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 263، ح 218؛ نورالثقلین، ج 1، ص 530، ح 474.

4- اهمیت التزام به احکام دیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 178 - 23

23 - کسانی که به احکام قصاص و دیه ملتزم نباشند، به عذاب الهی گرفتار خواهند شد.

فمن اعتدی بعد ذلک فله عذاب أليم

«ذلک» می تواند اشاره به احکام یاد شده درباره قصاص و دیه باشد. بر این مبنا جمله «فمن اعتدی...» گویای این است که: اگر کسی ملتزم به احکام مذکور نباشد و همانند روزگار جاهلیت عمل کند، گنهگار است و به عذاب الهی گرفتار خواهد شد.

5- پرداخت دیه قتل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 178 - 19

19 - قاتل باید با نیکی و رفتاری پسندیده، دیه را به اولیای مقتول بپردازد.

فاتباع بالمعروف و أداء إلیه یاحسن

فاعل «أداء» قاتل است و ضمیر در «إلیه» به «أخیه» - که مراد از آن ولی مقتول است - باز می گردد. بنابراین جمله «أداء إلیه...»؛ یعنی، قاتل باید دیه را با رعایت احسان به ولی مقتول بپردازد؛ بدین صورت که در پرداخت دیه تأخیر نکند و کمتر از مقدار تعیین شده بپردازد و موجب ناراحتی اولیای مقتول نگردد.

6- تبدیل قصاص به دیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 178 - 21، 20، 13

13 - قاتل در صورتی که از قصاص عفو شود ، باید به اولیای مقتول خون بها پردازد .

فمن عفی له من أخیه شیء . . . و أداء إلیه یا حسن

20 - تجویز عفو از قصاص و تبدیل آن به دیه ، حکمی است رحمت آفرین برای جامعه اسلامی

ص: 3

ذلك تخفيف من ربكم ورحمه

21 - تخفيف قانون قصاص (جواز تبدیل آن به ديه) در جهت تدبير امور جامعه اسلامي است .

ذلك تخفيف من ربكم

برداشت فوق از كلمه «رب» كه به معنای مدبر و مربی است، استفاده شده است.

7- ديه قتل

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

1 - بقره - 2 - 178 - 18، 13

13 - قاتل در صورتی كه از قصاص عفو شود ، باید به اولیای مقتول خون بها پردازد .

فمن عفی له من أخیه شیء . . . و أداء إلیه یا حسن

18 - اولیای مقتول در صورت گذشت از حق قصاص و مطالبه ديه از قاتل ، باید با وی به گونه ای پسندیده رفتار کنند .

فمن عفی له من أخیه شیء فاتباع بالمعروف

فاعل «اتباع» محتمل است ولی مقتول، و محتمل است قاتل باشد. برداشت فوق بر اساس احتمال اول است. بر این مبنا «اتباع بالمعروف»؛ یعنی، اولیای مقتول باید به گونه ای پسندیده با قاتل رفتار کنند؛ وی را آزار ندهند؛ در گرفتن ديه بر او سخت نگیرند؛ و بیش از حد متعارف از او مطالبه نکنند و ... .

8- ديه قتل خطا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

3 - نساء - 4 - 92 - 35، 33، 32، 25، 23، 7

7 - خونب های قتل از روی خطا ، باید به طور کامل تسلیم خانواده مقتول گردد .

و من قتل مؤمنا خطأ . . . و ديه مسلّمه الی اهله

در معنای كلمه «مسلّمه» گفته شده است: «المدفوعه الیههم موفّره غیر منقّصه». یعنی باید به طور کامل و بدون هیچ کاستی تسلیم شود. «مجمع البیان».

23 - قاتل در قتل خطائی ، در صورت ناتوانی از آزادسازی برده با ایمان ، باید دو ماه پیاپی روزه بگیرد .

25- پرداخت خونبها، آزاد کردن برده مؤمن و یا گرفتن روزه، در قتل خطائی، زمینه پذیرش توبه قاتل از جانب خداوند

و من قتل مؤمناً خطاً.. توبه من الله

«توبه»، مفعول له است و بیانگر فلسفه احکام بیان شده در قتل خطائی. یعنی بنده ای را آزاد کنید یا روزه بگیرید و خونبها هم بدهید، تا خداوند رحمتش را شامل حال شما کند و توبه شما را بپذیرد.

32- آزاد کردن بنده مؤمن در قتل خطائی، ادای حق خداوند و پرداخت دیه آن، ادای حق اولیای مقتول است.

و من قتل مؤمناً خطاً فتحریر رقبه مؤمنه و دیه مسلّمه الی اهله

امام صادق (ع) در پاسخ سؤال از آیه فوق فرمود: اما تحریر رقبه مؤمنه فقیما بینه و بین الله و اما الدیه المسلمه الی اولیاء المقتول. ..

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 262، ح 217؛ نورالثقلین، ج 1، ص 530، ح 473.

33 - کافی نبودن آزادسازی کودک برده به عنوان کفاره کشتن مؤمن از روی خطا

و من قتل مؤمناً خطأً فتحریر رقبه مؤمنه

امام صادق (ع) در پاسخ سؤال از جواز آزاد نمودن کودک برده در کفاره فرمود: کلّ العتق یجوز فیہ المولود الا فی کفاره القتل فانّ الله عزّ و جلّ یقول: «فتحریر رقبه مؤمنه» یعنی بذالک مقررّه قد بلغت الحنث.

کافی، ج 7، ص 643، ح 15؛ نورالثقلین، ج 1، ص 531، ح 483.

35 - قاتل، معاف از پرداخت دیه مؤمن مقتول به قتل خطائی، در صورت مشرک بودن اولیای وی

فان کان من قوم عدولکم و هو مؤمن فتحریر رقبه مؤمنه

امام صادق (ع) درباره آیه فوق فرمود: اذا کان من اهل الشکر فتحریر رقبه مؤمنه فیما بینه و بین الله و لیس علیه دیه ... .

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 263، ح 218؛ نورالثقلین، ج 1، ص 530، ح 474.

9- دیه قتل کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 92 - 18

18 - لزوم پرداخت خونبها و نیز آزادسازی یک برده مؤمن در صورت کشتن کافری از کافران همپیمان*

و ان کان من قوم بینکم و بینهم میثاق فدیة مسلمة الی اهلہ و تحریر رقبه مؤمنه

بنابر اینکه مراد از ضمیر در «کان»، مقتول باشد؛ بدون وصف ایمان. به قرینه فرض سابق که در آنجا به قید ایمان تصریح کرد و فرمود: «فان کان ... و هو مؤمن»، ولی در این فرض «و هو مؤمن» را نیاورد.

10- دیه قتل مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 92 - 5،16

5 - ضرورت پرداخت خونبها - علاوه بر کفار - در صورت کشتن مؤمن از روی خطا

و من قتل مؤمناً خطأً .. و ديه مسلّمه الى اهله

16 - اگر خانواده مؤمن مقتول، کافر و همپیمان با مسلمانان باشند، پرداخت ديه به آنان لازم است.

و ان كان من قوم بينكم وبينهم ميثاق فديه مسلّمه الى اهله

ص: 5

11- عفو از دیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 92 - 10، 11، 9

9- در صورت چشمپوشی خانواده مقتول از خونبها، پرداخت آن واجب نیست.

و دیه مسلّمه الی اهلہ الا ان یصدّقوا

10 - بخشش خونبها از سوی خانواده مقتول، نوعی صدقه است.

و دیه مسلّمه الی اهلہ الا ان یصدّقوا

مراد از «ان یصدّقوا»، گذشت از دیه است. و خداوند از آن به صدقه دادن تعبیر کرد تا اشاره کند به اینکه گذشت از دیه نوعی صدقه است.

11 - گذشت خانواده مقتول از دیه، امری پسندیده و مورد ترغیب خداوند

الا ان یصدّقوا

12- فلسفه دیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 92 - 30

30 - تشریح قانون دیه و کفّاره در مورد قتل خطائی، بر اساس علم و حکمت گسترده خداوند است.

و من قتل مؤمناً خطأً .. و کان اللّٰه علیماً حکیماً

13- کشتن قاتل پس از دیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 178 - 14، 16، 30

14 - اخوت و برادری اهل ایمان با یکدیگر

یا ایها الذین ءامنوا .. فمن عفی له من أخیه شیء

16 - گذشت از قصاص، مظهر عواطف ایمانی و اخوت اسلامی است.

فمن عفى له من أخيه شيء

30 - حلبى مى گوید : از امام صادق (ع) . . . درباره سخن خداوند كه فرموده « فمن عفى له من أخيه شى فاتباع بالمعروف و أداء إليه بإحسان » سؤال كردم ، فرمود : « ينبغى للذى له الحق ان لا يعسر أخاه إذا كان قد صالحه على ديه و ينبغى للذى عليه الحق ان لا يمتل أخاه إذا قدر على ما يعطيه و يؤدى إليه بإحسان قال : و سألته عن قول الله عز و جل « فمن اعتدى بعد ذلك فله عذاب أليم » فقال : هو الرجل يقبل الدية أو يعفو أو يصالح ثم يعتدى فيقتل فله عذاب أليم كما قال الله عز و جل ؛

ص: 6

سزاوار است کسی که صاحب حق خون است و توافق در دیه کرده اند، در گرفتن دیه سخت گیری نکند و سزاوار است برای کسی که باید دیه بدهد اگر توانایی پرداخت آن را دارد کوتاهی نکند و با نیکویی پرداخت نماید. حلبی گوید: از سخن خداوند که فرموده: «فمن اعتدی بعد ذلک فله عذاب أليم» سؤال نمودم، امام فرمود: مراد کسی است که دیه را پذیرفته یا عفو نموده و یا مصالحه کرده، سپس تجاوز نماید و دست به قتل زند؛ پس همان طوری که خداوند فرموده برای او عذاب دردناکی است».

ص: 7

2- توحید ذاتی

1- آثار توحید ذاتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 14 - 9

9 - یکتایی خداوند (توحید ذاتی) ، دلیل لزوم خالص ساختن عبادت (توحید عبادی) برای خدا است .

إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 12

12 - الوهیت یگانه خدا ، مقتضی تسلیم محض بودن در برابر او و روی بر تافتن از غیر او

فَالْهَكْمَ إِلَهٍ وَحْدَ فَلْهَ اسْلَمُوا

«له» متعلق به «أسلموا» بوده و تقدیم آن مفید حصر است؛ یعنی، فقط تسلیم خدا بشوید و از طاعت غیر او روی برتابید. تفریع «له أسلموا» بر جمله «إلهك إله واحد» با حرف «فا»، این معنا را می رساند که: با توجه به این که معبود همه شما، تنها خدای یگانه است، ضرورت دارد که تنها از او فرمان ببرید و از تسلیم شدن به غیر او، بپرهیزید.

2- اهمیت توحید ذاتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 22 - 17

17 - ضرورت پرهیز از توهم بودن همتا و همانند برای خداوند

فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أُندَاداً

ص: 8

3- توحید ذاتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 133 - 15

15 - اعتقاد به خدای یگانه باید با پرستش و اطاعت کامل از او همراه باشد .

نعبد . . . إلهاً وحداً و نحن له مسلمون

کلمه «تعبدون» (می پرستید) و «نعبد» (می پرستیم) گویای این است که: ایمان داشتن به خدای یکتا (توحید ذاتی) کافی نبوده؛ بلکه باید او را تنها معبود دانسته و پرستش کرد. جمله «نحن له مسلمون» نیز بیانگر آن است که علاوه بر پرستش خدا، از فرمانهای او باید اطاعت کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 165 - 3

3 - خداوند حقیقتی است بی همتا و بی مانند

و من الناس من يتخذ من دون الله أنداداً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 2 - 5,6

5 - تنها خداوند ، زنده ای است قائم به ذات خویش .

الله لا اله الا هو الحي القيوم

حصر در برداشت فوق، بنابراین اساس است که «الحي القيوم» خبر برای «الله» باشد.

6 - معبود ، باید زنده و قائم به ذات باشد .

الله لا اله الا هو الحي القيوم

دو صفت حیّ و قیوم، اشاره به علت حصر عبودیت به خداوند است؛ یعنی تنها زنده قائم به ذات می تواند معبود باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 18 - 11

11 - خداوند از هر گونه شریکی میراست .

لا اله الا هو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 62 - 3,5

3- نفی الوهیت غیر خدا

وما من اله الا الله

5- الوهیت ، تنها از آن خداوند است .

ص: 9

و ما من اله الا الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 87 - 6

6 - یگانگی خداوند ، مقتضی برپایی قیامت و حسابرسی اعمال *

انّ الله كان على كلّ شيء حسيبا. الله لا اله الا هو ليجمعنكم الى يوم القيمة

توصیف خداوند به یگانگی و آنگاه بیان برپایی قیامت از سوی او، می تواند اشاره به این معنا باشد که یگانگی خداوند دلیل برپایی قیامت از سوی اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 73 - 4

4 - هیچ خدایی جز خدای یگانه وجود ندارد .

ما من اله الا اله وحد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 116 - 14، 12، 8، 7

7 - خداوند منزّه از هرگونه شریک در الوهیت و فراتر از داشتن همتایی شایسته پرستش

قال سبحنک

8 - عیسی (ع) خود معتقد و معترف به تنزیه خداوند از داشتن هرگونه شریکی شایسته الوهیت و پرستش

قال سبحنک

12 - هیچکس حتی مسیح (ع) و مادرش مریم شایسته همتایی با خداوند نخواهد بود .

ما یکون لی ان اقول ما لیس لی بحق

14 - عیسی (ع) بدور از اندیشه همتایی با خداوند

ما یکون لی ان اقول ما لیس لی بحق . . . تعلم ما فی نفسی

جمله «ما یكون لی ان اقول . . .» بیان این جهت است که عیسی (ع) هرگز چیزی را که سزاوار وی نیست اظهار نداشته و جمله «تعلم ما فی نفسی» اشاره به این دارد که در اندیشه و افکار وی نیز چنین چیزی یعنی شایستگی الوهیت و همتایی با خداوند، خطور نکرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 120 - 6

6 - توجه به قدرت مطلق خداوند ، عامل آگاهی به بی همتایی او در الوهیت

و هو علی کل شیء قدیر

جمله «و هو علی کل . . .» می تواند همانند جمله «و لله ملک . . .» تعلیلی باشد بر حقایق بیان شده در آیات گذشته.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 10

2- الوهیت، مخصوص پروردگاری است که آفریننده هستی و بی نیاز از شریک و فرزند است.

بديع السموت و الأرض أنى يكون له ولد و لم تكن له صحبه . . . ذلكم الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 31 - 8,9

8 - الوهیت در انحصار خداوند است .

لا إله إلا هو

9 - ساحت قدس الهی ، از هر گونه شریک منزّه است .

سبحنه عما يشركون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 62 - 11

11 - هیچ کس ، حتی پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، همتا و عدل خداوند نیست .

والله ورسوله أحق أن يرضوه

به کارگیری ضمیر مفرد (یرضوه) به جای ضمیر تثنیه (یرضوهما) ممکن است اشاره به مطلب فوق داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 50 - 11

11 - خداوند ، منزّه از داشتن شریک است .

ما لكم من إله غيره إن أنتم إلا مفترون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - يوسف - 12 - 38 - 11

11 - خداوند ، از داشتن هرگونه شریک و همتایی منزّه است .

ما کان لنا أن نشکر بالله من شیء

مراد از «شیء» می تواند موجوداتی نظیر فرشتگان، ستارگان، بتها و... باشد. بر این اساس جمله «ما کان...»؛ یعنی: برای ما شایسته نیست که موجودی را شریک خداوند بدانیم. همچنین می تواند مراد از «شیء»، شریک قرار دادن باشد. بر این مبنا جمله «ما کان لنا...» چنین معنا می شود: برای ما زیننده نیست که به هیچ نوع شرکی (شرک خفی و جلی، و شرک در عبادت خدا و اطاعت او و...) گرایش پیدا کنیم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 108 - 12

12- خداوند از هر عیب و نقصی منزّه و از داشتن شریک مبرا است .

و سبحن الله و ما أنا من المشرکین

ص: 11

«سبحان» به معنای تسبیح (منزه دانستن از نقص و عیب) است. این کلمه مفعول مطلق برای فعل محذوف (اسبیح و یا نسبیح) می باشد؛ یعنی: اسبیح و یا نسبیح الله تسبیحاً. از مصادیق مورد نظر برای عیب و نقص، شریک داشتن است. قابل ذکر است که جمله «سبحان الله» عطف بر «هذه سیبلی» است؛ یعنی: «قل سبحان الله».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 1 - 7,8

7- خداوند، منزه از داشتن هرگونه شریک

سبحنه... عَمَّا یشرکون

8- ساحت قدس الهی، بالاتر و والاتر از تصوّر کردن هرگونه شریک برای او

سبحنه و تعلی عَمَّا یشرکون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 51 - 2,5

2- خداوند، یگانه معبود و إله است.

إنما هو إله وحد

5- یگانگی خداوند و باطل بودن هر معبودی غیر از او، دلیل لزوم اجتناب از شرک

وقال الله لاتتخذوا إلهین اثنین إنما هو إله وحد

جمله «إنما هو إله واحد» تعلیل برای نهی «لاتتخذوا» است و دلالت دارد بر وحدانیت خداوند و بطلان هر چه که غیر خداست و به خدایی خوانده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 110 - 3

3- صفات و اسمای متعدد خداوند، به تعدد در مسَمّی و به شرک در ذات او منجر نمی شود.

ادعوا الله أو ادعوا الرحمن آیّاما تدعوا فله الأسماء الحسنی

برداشت فوق، مبتنی بر این احتمال است که آیه، درصدد جواب مشرکان باشد که خوانده شدن خداوند با «الله» یا «رحمان» را، به معنای

تعدد در مسمی و ذات او می گرفتند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 65 - 12

12- هیچ موجودی نظیر خداوند و شایسته هم نامی با او نیست .

ربّ السموت .. هل تعلم له سمياً

«سمی» به معنای نظیری است که استحقاق هم نام شدن را داشته باشد (لسان العرب). جمله «هل تعلم...» استفهام انکاری برای نفی معلوم است؛ نه علم و گویای این است که: چیزی وجود ندارد که در اوصاف نظیر خداوند باشد تا هم نام او گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 12

3- خدا و معبود حقیقی انسان، تنها یکی است.

أَتَمَّا إِلَهَكُم إِلَهٌ وَحِدٌ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 91 - 2,5

2 - خدا، مبرّا از شریک و همتا

و ما كان معه من إله

5 - جهان آفرینش، جهانی واحد و دارای خدایی واحد

إِذَا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ

استدلال فوق بر پایه نفی آفرینش استوار شده است بدین صورت که: الوهیت متفرع بر خالقیت است. بنابراین اگر چند اله در جهان باشد، باید چند خلق نیز وجود داشته باشد؛ در حالی که مجموعه هستی، یک خلق بیش نیست. بنابراین جهان هستی، تنها یک خالق و یک اله دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 117 - 1

1 - خدا، وجودی یگانه و منزّه از شریک و همتا

و من يدع مع الله إلهاء آخر... فإنما حسابُه عند ربّه

«دعاء» (مصدر «يدع»)، به معنای خواندن و «برهان» به معنای حجت و دلیل است. عبارت «لا برهان له به» قید توضیحی برای «إلهاء آخر» می باشد و قید احترازی نیست؛ زیرا خدای دیگری که بتوان بر آن برهان اقامه کرد، وجود ندارد؛ بلکه برهان بر وحدت خدای یگانه و نفی تعدد خدایان استوار است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 98 - 2

2 - هیچ چیز، قابل مقایسه و برابری با پروردگار جهانیان نیست.

إن كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ . إِذْ نَسَوْنَكُمْ رَبَّ الْعَالَمِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 30 - 10

10 - تنها خداوند ، بسی برتر و والاتر از شریک داشتن است .

وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ

ضمیر فصل «هو» و «ال» جنس در «العلی» و «الکبیر» - که هر دو خبر «أَنَّ» هستند - دلالت بر حصر می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 27 - 6

ص: 13

6 - خداوند ، یگانه و یکتا است و شریکی ندارد .

قل أروني الذين ألحقتهم به شركاء كلاً بل هو الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 65 - 7

7 - خداوند ، ذاتی واحد ، بی کثرت و بدون اجزا است .

ما من إله إلا الله الواحد

جمله «ما من إله إلا الله» می تواند مربوط به یکتایی خدا در برابر شرک و اعتقاد به چند خدایی باشد. صفت «الواحد» نیز می تواند به وحدانیت ذات پروردگار - در برابر اعتقاد به تجسّم و ترکیب ذات او - اشاره داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 4 - 9

9 - خداوند ، یکتا و یگانه و چیره و پیروز است .

هو الله الواحد القهار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 3 - 9

9 - هیچ معبود حقیقی ، جز الله در جهان هستی وجود ندارد .

لا إله إلا هو

«إله» به معنای معبود است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 16 - 7

7 - وحدانیت و قهار بودن خداوند ، نشانه اختصاص داشتن فرمان روایی به ذات مقدس او

لمن الملك اليوم لله الواحد القهار

ذکر شدن دو صفت یکتایی و قهاریت برای خداوند - پس از یادآوری اختصاص داشتن فرمان روایی جهان به او - می تواند گویای حقیقت یاد شده باشد؛ زیرا کسی که چیره شونده مطلق است و در این چیره گی، یکتا و یگانه می باشد، در اوج قدرت و استیلا بر جهان قرار دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 42 - 6

6 - خدایی جز « الله » ، در جهان هستی وجود ندارد .

تدعوننی لأکفر باللّه و أشرك به ما لیس لی به علم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 14

1 - خداوند ، حقیقتی متمایز ، شناخته شده و بی مانند در صفات و افعال

ذَلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ

«ذَلِكُم» برای اشاره به شیء حاضر است که در این آیه، اسم جلاله (اللّه) می باشد. آمدن آن به جای ضمیر «هو»، می رساند که خداوند حقیقتی است بس معلوم و روشن که اگر افعال و صفاتش بازگو شود، چنان شناخته شده و از دیگر حقایق ممتاز می گردد که گویا حقیقتی قابل مشاهده و حاضر می باشد.

5- ربوبیت ، خالقیت ، الوهیت و یکتایی ، از اوصاف و ویژگی های خداوند

ذَلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - خداوند ، حقیقتی متمایز ، شناخته شده و بی مانند در صفات و افعال

ذَلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ

«ذَلِكُم» برای اشاره به شیء حاضر است که در این آیه، اسم جلاله (اللّه) می باشد. آمدن آن به جای ضمیر «هو» می تواند حاکی از این حقیقت باشد که خداوند، حقیقتی معلوم و روشن است که اگر افعال و صفات او بازگو شود، چنان شناخته شده و از دیگر حقایق ممتاز می گردد که گویا حقیقتی قابل مشاهده و حاضر می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - تنها خداوند ، ذات دارای حیات حقیقی ، مستقل و جاوید است .

هُوَ الْحَيُّ

جمله « هو الحيّ » مفید حصر است. انحصار حیات برای خداوند - با آن که موجودات بسیاری از حیات بر خورداراند - گویای این حقیقت است که حیات خداوند، حیاتی است ذاتی، حقیقی و جاوید و حیات دیگر موجودات، حیاتی وابسته و روبه زوال است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - خداوند ، مبرّا از هر شریک و همانند

قل ائتکم لتکفرون . . . تجعلون له أنداداً

از استفهام در «ائتکم» مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 11 - 12

12 - خداوند ، ذاتی بی همتا و بی مانند

لیس کمثله شیء

ص: 15

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 84 - 6

6 - الوهیت یگانه و بی شریک خداوند ، بر هستی ، همراه با کاردانی و آگاهی ژرف

و هو الذى فى السماء إله و فى الأرض إله و هو الحكيم العليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 1 - 3

3 - کمال ذات خدای یگانه هستی ، پیام یکایک موجودات جهان

سبّح لله ما فى السموت و ما فى الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 23 - 18

18 - فرمانروای مقتدر و شکست ناپذیر هستی ، منزّه از هر گونه شریک

سبحن الله عمّا يشركون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اخلاص - 112 - 1 - 17، 10

10 - خداوند ، در ذات و صفات ، یکتا و بی نظیر است .

أحد

درباره «أحد» معانی متعددی گفته شده است؛ از جمله این که: «أحد»؛ یعنی، کسی که در ربوبیت، ذات و صفات خویش دوم ندارد. (تاج العروس)

17 - « قال الباقر (ع) معنى قوله « الله أحد » المعبود الذى ياله الخلق عن ادراكه و الإحاطه بكيفيته فرد بالهيته متعال عن صفات خلقه ;

امام باقر(ع) فرمود: .. معنای قول خدا «الله أحد»، [این است که او] معبودی است که مخلوقات از درک حقیقت او و احاطه بر چگونگی او حیران و سرگردان اند. او در اله بودن خود یکتا است و بالاتر از صفات مخلوقات خود است».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اخلاص - 112 - 2 - 9

9 - خداوند ، از چیزی پدید نیامده و بی فرزند و بی همتا است .

اللّٰه الصمد

دو آیه بعد (لم یلد و لم یولد . و لم یکن له کفوّاً أحد)، به دلیل قرار نگرفتن حرف عطف بین آنها و این آیه، می تواند مفسر کلمه «صمد» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اخلاص - 112 - 3 - 4

ص: 16

4- خداوند ، از چیزی به وجود نیامده است .

و لم یولد

4- درک توحید ذاتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- هود - 11 - 51 - 10

10- یکتایی خداوند ، منزّه بودنش از داشتن شریک و ضرورت پرستش او ، حقایقی قابل درک و فهم برای همگان

يقوم اعبدوا الله ما لکم من إله غيره . . . أفلاتتعقلون

مفعول «تعقلون» حقایقی است که در این آیه و آیه قبل ، از زبان حضرت هود(ع) نقل شد؛ همانند ضرورت پرستش خدا ، منزّه بودنش از شریک و . . . یعنی: أفلاتتعقلون انه ما لکم من إله غيره و إن عبادته واجب علیکم و . . .

5- دعوت به توحید ذاتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- مائده - 5 - 117 - 4

4- دعوت مردمان به توحید و پرستش خداوند یکتا از اساسی ترین وظائف و رسالت های عیسی (ع)

ما امرتني به ان اعبدوا الله ربی وربکم

تفسیر «ما امرتني به» به «ان اعبدوا الله» - با اینکه حضرت عیسی(ع) به جز فرمان به عبادت خدا پیامهای دیگر نیز داشت - گویای این است که ابلاغ فرمان توحید از اساسی ترین وظایف مسیح(ع) بوده است.

6- دلایل توحید ذاتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 3 - 10

10 - توانایی خداوند بر آفرینش هر چیزی و انجام هر کاری و انحصار خالقیت و رازقیت به او ، نشانه یکتایی خدا و انحصار الوهیت به او است .

یزید فی الخلق ما یشاء إنَّ الله علی کلّ شیءٍ قدير . . لا إله إلا هو

جمله «لا إله إلا هو» به منزله نتیجه برای مطالبی است که در این آیه و آیه قبل آمده است. گفتنی است که محور آن، مسأله خالقیت و قدرت مطلق خداوند می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 17

17 - عزت مندی و آمرزندگی خداوند ، نشانه استحقاق انحصاری او برای الوهیت و عبادت

تدعوننی لأکفر بالله و أشرك به . . . و أنا أدعوکم إلى العزیز الغفّـر

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که مؤمن آل فرعون، در رد آیین شرک و بت پرستی، به معرفی خدایی پرداخت که دو صفت عزت مندی و آمرزندگی را دارا است و این خود نوعی استدلال بر بطلان شرک و اثبات حقانیت عقیده توحیدی می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - توانایی بر آفرینش همه چیز ، نشانه یکتایی و بی همتایی خداوند است .

ذلکم الله ربکم خلق کلّ شیء لا إله إلا هو

جمله «لا إله إلا هو» به منزله نتیجه برای مطالبی است که در این آیه و آیه قبل آمده است؛ که محور آن مسأله خالقیت مطلق خداوند و ارائه جلوه های آن می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - وجود دلایل و نشانه های متعدد و گوناگون ، بر اثبات قدرت و یکتایی خداوند در هستی

و یریکم آیته فایء آیت الله

برداشت یاد شده از جمع آمدن «آیات» استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - ربوبیت یگانه خداوند بر هستی ، خود گواه الوهیت بی همتای او است .

ربّ السموت و الأرض . . . لا إله إلا هو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 25 - 4

4- توحید در عبادت ، لازمه توحید در الوهیت است .

لااله إلاّ أنا فاعبدون

برداشت یاد شده از تفریح مسأله عبادت خدا (فاعبدون)، بر موضوع یگانگی خدا و توحید در الوهیت (لا إله إلاّ أنا)، استفاده گردیده است.

ص: 18

8- شرک ذاتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 116 - 4

4 - شرک در الوهیت و عبادت ، در حقیقت انکار خداوند است .

اتخذونی و امی الهین من دون الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 15 - 8

8 - قرار دادن مخلوق خداوند در کنار او و جزء وی به شمار آوردن آن ، کفری آشکار و سرپوشی رسوا بر خرد آدمی و واقعیت هستی است .

و جعلوا له من عباده جزءاً إنّ الإنسان لکفور مبین

واژه «کفور» و «مبین» با توجه به ریشه آنها - که یکی پوشیدن و مخفی داشتن حق و دیگری آشکار بودن و پوشش ناپذیری است - می تواند اشاره به خردناپذیر بودن و متناقض بودن مطلب مورد ادعای مشرکان داشته باشد.

9- عقیده به توحید ذاتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 22 - 3

3- لزوم عقیده به یگانگی در وجود و افعال خداوند

لاتجعل مع الله إلهاء اخر

10- علم ذاتی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 32 - 7

7 - علم خداوند ذاتی و دانش دیگران عطایی است از جانب او

لاعلم لنا إلا ما علمتنا إنک أنت العليم الحکیم

چون جمله «إنك أنت . . .» پس از بیان ذاتی نبودن علم فرشتگان و موهبتی بودن آن آمده، اشاره به این حقیقت دارد که علم الهی ذاتی است.

ص: 19

11- نشانه های توحید ذاتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 8 - 2

2- توحید ربوبی در سراسر نظام هستی ، گواه توحید ذاتی و یکتایی خداوند

ربّ السموت و... لا إله إلاّ هو

ص: 20

3- ذاکران

1- ذاکران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 11 - 2

2- صابرانِ دارای اعمال صالح ، همواره و در هر حال خداوند را فراموش نکرده و به درگاه او شاکرند .

لئن أذقنا الإنسان منا رحمة .. إنّه لیئوس کفور. إلاّ الذین صبروا

در برداشت فوق ، این احتمال منظور شده است که «کفور» از کفران (ناسپاسی) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 69 - 3

3- موسی (ع) در عین تعهد به خضر ، از یاد خدا و نقش مشیت الهی در کارها ، غافل نبود .

ستجدنی إن شاء الله صابراً

2- ازدیاد روزی ذاکران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 38 - 17

17 - مردمانی که همواره به یاد خدا هستند ، از روزی فراتر از انتظار و توقع خویش برخوردارند .

رجال لاتلهیهم تجره .. لیجزیهم ... و یزیدهم من فضله و الله یرزق من یشاء بغير

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که لام در «لیجزیهم» و «یزیدهم» برای غایت باشد؛ یعنی، مردان خدا به منظور بهره مندی از پاداش و فضل خداوند به یاد او هستند؛ ولی خداوند بیش از انتظارشان به آنان پاداش می دهد و مصداق اصلی «و الله یرزق من یشاء»، همین مردان الهی اند.

3- الگوی ذاکران خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 21 - 6

6 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، الگویی خوب و شایسته، برای کسانی است که خداوند را فراوان یاد می کنند.

لقد كان لكم في رسول الله أسوه .. لمن كان يرجوا الله ... و ذكر الله كثيراً

4- امیدواری ذاکران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 38 - 10,11

10 - مردمانی که همواره به یاد خدا هستند، به بهترین پاداش و فضل او امیدواراند.

رجال لاتلهيهم تجره ولابيع عن ذكر الله .. ليجزيهم الله أحسن ما عملوا ويزيد

11 - مردمانی که دایم به یاد خدا هستند، همواره در حال خوف و رجایند.

رجال لاتلهيهم تجره ولابيع عن ذكر الله .. يخافون يوماً ... ليجزيهم الله أحسن

برداشت یاد شده از آن جاست که مردمان الهی، در عین هراس داشتن از وضعیت خود در قیامت (بخافون يوماً ..)، چشم به پاداش فراوان خداوند و فضل او دوخته اند.

5- امیدواری ذاکران خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 10 - 8

8 - مؤمنان همواره به یاد خدا، باید به سعادت و رستگاری خویش امیدوار باشند.

واذكروا الله كثيراً لعلكم تفلحون

6- انتظارات ذاکران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - مردمانی که همواره به یاد خدا هستند، از روزی فراتر از انتظار و توقع خویش برخوردارند.

رجال لاتلهیهم تجره... لیجزیهم... ویزیدهم من فضله و الله یرزق من یشاء بغیر

ص: 22

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که لام در «لیجزیهم» و «یزیدهم» برای غایت باشد؛ یعنی، مردان خدا به منظور بهره مندی از پاداش و فضل خداوند به یاد او هستند؛ ولی خداوند بیش از انتظارشان به آنان پاداش می دهد و مصداق اصلی «والله یرزق من یشاء»، همین مردان الهی اند.

7- پاداش ذاکران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 38 - 3،4،5،8،12

1 - اعمال خوب مردمانی که همواره به یاد خدا هستند ، در پی دارنده پاداشی از نوع پاداش بهترین عمل ها از سوی خداوند

رجال .. لیجزیهم الله أحسن ما عملوا

2 - مردمانی که همواره به یاد خدا هستند ، از بهترین و بالاترین پاداش های الهی برخوردار خواهند بود .

رجال لاتلهیهم تجره ولایبع عن ذکر الله .. لیجزیهم الله أحسن ما عملوا

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که کلمه «جزاء» پیش از «أحسن»، در تقدیر و مفعول دوم برای «لیجزی» باشد.

4 - چشم پوشی خداوند در مقام پاداش دهی ، از کم و کاستی های اعمال نیک مردمانی که دایم به یاد خدا هستند .

رجال لاتلهیهم تجره ولایبع عن ذکر الله .. لیجزیهم الله أحسن ما عملوا

اعطای پاداش بهترین و کامل ترین اعمال به مردمان الهی، ممکن است به این معنا باشد که خداوند، کم و کاستی های اعمال آنان را نادیده می گیرد و پاداش عمل کامل را به آنان عنایت می کند.

5 - جلوه فضل الهی ، در پاداش دادن به مردمانی که پیوسته به یاد خدا هستند .

رجال لاتلهیهم تجره ولایبع عن ذکر الله .. لیجزیهم الله أحسن ما عملوا

«جزای أحسن» - که به معنای پاداش دادن به بیش از حد استحقاق است - بیانگر تجلی فضل خدا، در پاداش دهی به مردمان الهی است.

8 - مردانی که همواره در یاد خدا هستند ، علاوه بر دریافت بهترین پاداش اعمال خود ، از فضل مخصوص الهی نیز برخوردارند .

رجال لاتلهیهم تجره ولایبع عن ذکر الله .. ویزیدهم من فضله

8- ترس ذاکران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - مردمانی که دایم به یاد خدا هستند ، همواره در حال خوف و رجایند .

رجال لاتلهیهم تجره ولا یبع عن ذکر اللّٰه . . . یخافون یوماً . . . لیجزیهم اللّٰه أحسن

برداشت یاد شده از آن جاست که مردمان الهی، در عین هراس داشتن از وضعیت خود در قیامت (بخافون یوماً ..)، چشم به پاداش فراوان خداوند و فضل او دوخته اند.

ص: 23

9- تفضل بر ذاکران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 38 - 8

8 - مردانی که همواره در یاد خدا هستند ، علاوه بر دریافت بهترین پاداش اعمال خود ، از فضل مخصوص الهی نیز برخورداراند .

رجال لاتلهیهم تجره ولا یبع عن ذکر اللّٰه . . . ویزیدهم من فضله

10- ذاکران خدا در سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 12 - 15

15 - کسانی که در گرفتاری ها به یاد خدا بوده و در رفاه و آسایش از او غافل می شوند ، مردمی مسرف هستند .

وإذا مسّ الإنسان الضرّ دعانا . . فلما کشفنا عنه ضرّه . . . لم یدعنا . . . کذلک زین

11- رفعت خانه ذاکران خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 37 - 3،4

3 - منازل رفعت یافته به اذن خداوند ، تنها شایسته مردان تسبیح گویی است که اشتغال به امور دنیا ، هیچ گاه آنان را از رابطه با خدا ، باز نمی دارد .

فی بیوت اذن اللّٰه أن ترفع . . رجال لاتلهیهم تجره ولا یبع عن ذکر اللّٰه وإقام ا

برداشت یاد شده، بر این اساس است که «فی بیوت» متعلق به «یسبح» و ظرف برای «رجال» باشد؛ یعنی، خانه هایی که در آن مردمانی وجود دارند که. . .

4 - به اذن خدا خانه مردمان تسبیح گو ، ذاکر ، بر پا دارنده نماز و پرداخت کننده زکات ، دارای مجد و عظمت است .

فی بیوت اذن اللّٰه أن ترفع ویذکر فیها اسمہ یسبح له فیها . . رجال لاتلهیهم تجر

12- روزی ذاکران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - مردمانی که همواره به یاد خدا هستند ، نماز به پا می دارند ، زکات می پردازند و از قیامت می ترسند ، از روزی فراوان و بی شمار برخوردارند .

ص: 24

رجال لاتلهيهم تجره ولابيع عن ذكر الله .. ليجزيهم الله أحسن ما عملوا ويزيد

«حساب» به معنای شمارش است و «بغیر حساب» (بی شمارش) می تواند کنایه از کثرت و فراوانی باشد.

13- فضایل ذاکران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 13 - 22

22- « عن أبي جعفر الباقر (ع) : ان الصواعق تصيب المسلم و غير المسلم و لاتصيب ذاکراً ;

از امام باقر(ع) روایت شده است: صاعقه ها [ممکن است] به مسلمان و یا غیر مسلمان اصابت کند ; ولی به کسی که مشغول ذکر خداست اصابت نمی کند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 28 - 1

1- آنان که ایمان آورده و دلهایشان به یاد خدا آرامش می یابد ، از کسانی اند که خداوند آنها را به سوی خویش هدایت کرده است .

و يهدى إليه من أناب. الذين ءامنوا و تطمئن قلوبهم بذكر الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 38 - 4

4- چشم پوشی خداوند در مقام پاداش دهی ، از کم و کاستی های اعمال نیک مردمانی که دایم به یاد خدا هستند .

رجال لاتلهيهم تجره ولابيع عن ذكر الله .. ليجزيهم الله أحسن ما عملوا

اعطای پاداش بهترین و کامل ترین اعمال به مردمان الهی، ممکن است به این معنا باشد که خداوند، کم و کاستی های اعمال آنان را نادیده می گیرد و پاداش عمل کامل را به آنان عنایت می کند.

14- فضایل ذاکران خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 37 - 3

3- منازل رفعت یافته به اذن خداوند ، تنها شایسته مردان تسبیح گویی است که اشتغال به امور دنیا ، هیچ گاه آنان را از رابطه با خدا ،

بازنمی دارد .

فی بیوت اذن الله أن ترفع . . . رجال لاتلهيهم تجره ولايبع عن ذكر الله وإقام ا

برداشت یاد شده، بر این اساس است که «فی بیوت» متعلق به «یسبح» و ظرف برای «رجال» باشد؛ یعنی، خانه هایی که در آن مردمانی وجود دارند که. . .

ص: 25

15- مقامات ذاکران آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 127 - 1

1 - هدایت یافتگان و یادکنندگان آیات و معارف الهی از جایگاهی آکنده از آرامش در نزد خداوند برخوردارند.

فمن یرد الله أن یهدیه .. قد فصلنا الأیت لقوم یدکرون. لهم دارالسلام عند ربهم

16- ویژگیهای ذاکران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 38 - 11

11 - مردمانی که دایم به یاد خدا هستند ، همواره در حال خوف و رجایند .

رجال لاتلهیهم تجره ولایبع عن ذکر الله .. یخافون یوماً ... لیجزیهم الله أحسن

برداشت یاد شده از آن جاست که مردمان الهی، در عین هراس داشتن از وضعیت خود در قیامت (بخافون یوماً ..)، چشم به پاداش فراوان خداوند و فضل او دوخته اند.

17- ذاکران خدا

{ذاکران خدا}

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 14 - 1

1 - انسان های متذکر و متوجه به نعمت های الهی و تدبیر خداوندی ، معترف به معاد و رستاخیز

و تقولوا سبحن الذی سخر لنا هذا .. و انا الی ربنا لمنقلبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 15 - 17

17- انسان رشد یافته ، متوجه به پروردگار و رشددهنده خویش

حتّی إذا بلغ أشده . . . قال ربّ

انسان در چهل سالگی؛ یعنی، اوج کمال و قوای عقلانی به پروردگار خویش التجا جست و نقش خداوند را در رشد و کمال خود در می یابد. بدین جهت در آیه شریفه به جای سایر اوصاف الهی، صفت «ربّ» یادشده است.

ص: 26

18- الگوی ذاکران خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 21 - 6

6 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، الگویی خوب و شایسته ، برای کسانی است که خداوند را فراوان یاد می کنند .

لقد كان لكم في رسول الله أسوه .. لمن كان يرجوا الله ... و ذكر الله كثيراً

19- امیدواری ذاکران خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 10 - 8

8 - مؤمنان همواره به یاد خدا ، باید به سعادت و رستگاری خویش امیدوار باشند .

واذكروا الله كثيراً لعلكم تفلحون

20- ذاکران خدا در سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 12 - 15

15 - کسانی که در گرفتاری ها به یاد خدا بوده و در رفاه و آسایش از او غافل می شوند ، مردمی مسرف هستند .

و إذا مسّ الإنسن الضرّ دعانا .. فلما كشفنا عنه ضرّه ... لم يدعنا ... كذلك زين

21- رفعت خانه ذاکران خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 37 - 3،4

3 - منازل رفعت یافته به اذن خداوند ، تنها شایسته مردان تسیح گویی است که اشتغال به امور دنیا ، هیچ گاه آنان را از رابطه با خدا ، باز نمی دارد .

في بيوت أذن الله أن ترفع .. رجال لا تلهيهم تجره ولا بيع عن ذكر الله وإقام

برداشت یاد شده، بر این اساس است که «فی بیوت» متعلق به «یسبح» و ظرف برای «رجال» باشد؛ یعنی، خانه هایی که در آن مردمانی وجود دارند که. . .

4- به اذن خدا خانه مردمان تسبیح گو، ذاکر، بر پا دارنده نماز و پرداخت کننده زکات، دارای مجد و عظمت است.

فی بیوت اذن الله أن ترفع ويذكر فيها اسمه يسبح له فيها . . . رجال لا تلهيهم تاجر

ص: 27

22- فضایل ذاکران خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 37 - 3

3 - منازل رفعت یافته به اذن خداوند ، تنها شایسته مردان تسیح گویی است که اشتغال به امور دنیا ، هیچ گاه آنان را از رابطه با خدا ، باز نمی دارد .

فی بیوت اذن الله أن ترفع . . . رجال لا تلهيهم تجره ولا بيع عن ذكر الله وإقام

برداشت یاد شده، بر این اساس است که «فی بیوت» متعلق به «یسبح» و ظرف برای «رجال» باشد؛ یعنی، خانه هایی که در آن مردمانی وجود دارند که. . .

23- ذکر

{ ذکر }

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 97 - 24

24 - توجه یافتن به مرگ و قبر و قیامت و آمادگی برای آنها ، فلسفه وجود حج و اختصاص آن به خداوند

و لله على الناس حج البيت

امام صادق (ع): . . . و اعلم بانّ الله تعالى لم يفترض الحجّ و لم يخصّه من جميع الطاعات بالاضافه الى نفسه بقوله عزّ و جلّ «و لله على الناس حج البيت ...» ... الا للاستعداد و الاشارة الى الموت و القبر و البعث و القيامة ...

مصباح الشريعة، ص 49؛ بحار الانوار، ج 99، ص 125، ح 1.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 140 - 8

8 - یادآوری پیروزی های گذشته و توجه به گردش قانونمند تغییرات اجتماعی ، برطرف کننده ضعف و اندوه جامعه ایمانی

و لا تهنوا و لا تحزنوا . . . ان یمسسکم قرح فقد مسّ القوم قرح مثله و تلك الايام ن

بنابر اینکه «فقد مسّ القوم»، درباره شکست مشرکان در جنگ بدر باشد، خداوند برای از بین بردن اندوه و ضعف مؤمنان، پیروزی آنان را در جنگ بدر یادآوری کرده و همه را (چه شکست و چه پیروزی) برخاسته از مشیت خویش دانسته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 143 - 7

7 - پیکار احد، کارزاری سخت و مجسم کننده مرگ در دیده پیکارگران مسلمان

و لقد كنتم تمنون الموت . . . فقد رايتموه و انتم تنظرون

ص: 28

1 - مفسران برآندند که آیه شریفه درباره نبرد احد نازل شده است. 2 - چون خداوند از رویارویی و درگیر شدن با کافران، به دیدن مرگ تعبیر کرده است، معلوم می شود که کارزاری سخت بوده که ورود به آن، مساوی دیدن مرگ بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 185 - 16

16 - توجّه دادن به مرگ و کیفر و پاداش اعمال در قیامت و فریبنده بودن دنیا از روش های قرآن برای هدایت انسانها

كلّ نفس ذائقة الموت . . . و ما الحيوه الدنيا الا متاع الغرور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 186 - 7

7 - توجّه به مرگ و اجر اخروی و نیز فریبندهی دنیا، زمینه ساز پیروزی انسان در آزمایش الهی

كلّ نفس ذائقة الموت . . . لتبلونّ فی اموالکم و انفسکم

ظاهراً آیه قبل (كلّ نفس . . .) رهنمودی برای پیروز شدن مؤمنان در امتحانهای جانی و مالی است. چون بهترین راه برای از جان گذشتگی و جهاد این است که آدمی بدانند چه جهاد کند و یا سستی نماید، طعم مرگ را خواهد چشید. و راه معقول برای صرفنظر کردن از اموال این است که آدمی بدانند دنیا و آنچه در آن است، فریبنده و پوچ است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 6 - 2

2- « ذکر بودن قرآن » ، وصفی که کافران مکه با آن آشنا بودند .

وقالوا یاایها الذی نزل علیه الذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 9 - 3

3- « ذکر » از نام های قرآن است .

إنا نحن نزلنا الذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- ذکر، از نام های قرآن کریم است .

وأنزلنا إليك الذكر

19- « عن أبي عبدالله (ع) : . . . وسمى الله عزوجل القرآن ذكراً فقال تبارك و تعالی : « وأنزلنا إليك الذكر . . . » ؛

از امام صادق(ع) روایت شده است: . . . خدای عزوجل قرآن را «ذکر» نامیده و فرموده است: و أنزلنا إليك الذكر».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 99 - 7

ص: 29

7- « ذکر » ، از اسامی و اوصاف قرآن

وقد اتيك من لدنا ذكرا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 29 - 3

3- ذکر ، از نام های قرآن کریم

لقد أضلني عن الذكر

مراد از «ذکر» در آیه یاد شده قرآن کریم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 11 - 4

4- « ذکر » از نام های قرآن است .

من أتبع الذكر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 69 - 9

9- ذکر و قرآن ، از نام های کتاب آسمانی پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)

إن هو إلا ذكر وقرءان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 168 - 3

3- ذکر ، از نام های کتاب های آسمانی

ذكرا من الأولين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 8 - 6

6- ذکر، از نام های قرآن

أَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرَ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 49 - 3

3- ذکر، از نام های قرآن

هذا ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 30

17 - زخرف - 43 - 5 - 5

5 - « ذکر » ، از نام های قرآن است .

أفنزرب عنكم الذكر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 5 - 4

4 - ذکر ، از نام های قرآن و دیگر کتاب های آسمانی

فالمقیت ذکرًا

24- آثار اعراض از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 17 - 4

4 - روی گردانی از یاد خدا ، موجب عذاب سخت و شدید الهی است .

و من يعرض عن ذکر ربّه یسلکه عذابًا صعّدًا

«صَعَدًا»، به معنای شدید و سخت است.

25- آثار تداوم ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 38 - 12

12 - یاد دایم خداوند ، افزایش دهنده منزلت و ابعاد وجودی انسان

رجال لاتلهیهم تجره ولا یبع عن ذکر اللّٰه .. و یزیدهم من فضله

برداشت فوق ، از آمدن تعبیر «یزیدهم» به جای «یزید لهم» استفاده می شود؛ یعنی ، فعل زیاد شدن به خود اشخاص نسبت داده شده است نه به پاداش آنان.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- ذکر و یاد مستمر خداوند ، نیرو آفرین و مقاومت بخش در برابر مشکلات و سختی های تبلیغ و اجرای تعالیم دین

فاصبر لحکم ربّک . . . و اذکر اسم ربّک بکره و أصیلاً

از توصیه به ذکر خداوند - پس از فرمان صبر و شکیبایی در مشکلات رسالت - مطلب یاد شده به دست می آید.

4- ذکر و یاد مستمر خداوند ، نیرو آفرین و مقاومت بخش در برابر مشکلات و سختی ها

فاصبر . . . و اذکر اسم ربّک بکره و أصیلاً

ص: 31

... و اذکر اسم ربّک بکره و أصیلاً

26- آثار ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 33 - 6

6 - یادآوری امتیاز و برتری انبیای گذشته، عامل تسهیل پذیرش اطاعت از پیامبر (صلی الله علیه و آله) *

اطیعوا الله و الرسول .. ان الله اصطفی

پس از امر به اطاعت از پیامبر (صلی الله علیه و آله)، امتیاز انبیای گذشته را یادآور می شود تا بفهماند که امتهای گذشته نیز مأمور به اطاعت بودند؛ باشد که از این طریق، اطاعت از پیامبر (صلی الله علیه و آله)، آسان گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 119 - 21

21 - توجه به دانایی خدا به تمامی اسرار دل ها، زمینه ساز پرهیز آدمی از انحرافات

یا ایها الذین امنوا .. ها اتم اولاء ... ان الله علیم بذات الصدور

جمله «ان الله ..» علاوه بر بیان این حقیقت که خداوند به نمان دلها آگاه است، به این هدف ایراد شده که انسانها با توجه به این حقیقت از انحرافات پرهیزند؛ چرا که تمام افکار و اعمالشان در محضر و دید خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 139 - 5

5 - توجه به سنت های الهی در فرجام شوم تکذیب کنندگان دین خداوند، از میان برنده هر گونه حزن و اندوه و سستی از جامعه ایمانی

فسیروا .. فانظروا کیف کان عاقبه المکذبین ... و لاتهنوا و لاتحزنوا

اگر جمله «و لا-تهنوا ..»، عطف بر جمله «فانظروا کیف ...» باشد، معنای این دو آیه چنین می شود: شما محزون نباشید، عاقبت تکذیب کنندگان آیات الهی (دشمن شما مسلمانان)، نابودی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 153 - 26

26 - توجّه به دانایی خداوند به جزئیترین اعمال ، زمینه ساز پرهیز از رفتار های ناپسند (فرار از جنگ و . . .)

اذ تصعدون و لا تلون . . . و الله خبير بما تعملون

جمله « و الله . . . »، برای ترغیب مخاطبان به پرهیز از اعمال ناپسند و تشویق به اعمال نیکو و خداپسند است که با توجّه به مورد آیه، مراد فرار از جنگ و نافرمانی از دستورات نظامی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 32

19 - توجه به مراقبت دائمی خداوند، زمینه ساز رعایت تقوای الهی و اهتمام به خویشاوندان

و اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - توجه به علم گسترده خداوند، بازدارنده آدمی از توبه های غیر واقعی

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ... ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ... وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

یادآوری علم گسترده خداوند پس از بیان توبه و شرایط آن، می تواند بیانگر مطلب فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - توجه به پیوند زناشویی و اتحاد و یگانگی حاصل از آن، مانعی برای اجحاف به همسر و بازپس گیری مهریه

و كَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ

«افضی» از مصدر «افضاء» به معنای اتصال است و در آیه می تواند کنایه از اتحاد و یگانگی زوجین باشد، نه کنایه از خصوص آمیزش؛ و

گر نه می فرمود: «وَقَدْ أَفْضَيْتُمْ إِلَيْهِنَّ».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

26 - توجه به آگاهی همه جانبه خداوند، زمینه مراقبت انسان بر حالات درونی خویش

و لَا تَتَمَنَّوْا... إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - توجه به نظارت دائمی خداوند، ضامن پابندی به احکام الهی

و لكل جعلنا موالی . . انّ الله كان علی كل شیء شهیداً

هدف از بیان این حقیقت که خداوند بر هر چیزی ناظر است، این است که آدمی با توجه به آن، نسبت به احکام ارائه شده از سوی خداوند، متعهد و پایبند باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 34 - 39

39 - توجه به علو و عظمت خداوند، زمینه پرهیز مردان از ستم بر همسران خویش

فلا تبغوا . . انّ الله كان علیاً کبیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 33

7 - توجه به نقش فضل الهی در بهره مندی انسان از نعمت ها ، بیانگر زشتی بخل و پنهان داراییها

الذین یبخلون و یأمرون الناس بالبخل و یکتُمون ما اتیهم الله من فضله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - توجه به آگاهی خداوند بر کوچکترین انفاق ، و پاداش عظیم خداوند به انفاقگران ، درمان بخل و ترک احسان

و انفقوا .. و كان الله بهم علیماً. ان الله لا یظلم مثقال ذره و ان تک حسنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - توجه به سمیع و بصیر بودن خداوند ، زمینه عمل به احکام و فرامین او

ان الله یامرکم .. ان الله کان سمیعاً بصیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - توجه به حفظ اعمال از سوی خدا ، برانگیزنده انسان به وساطت در کار خیر و پرهیز از وساطت در کار شرّ

و من یشفع .. و كان الله علی کل شیء مقبیتا

جمله «کان الله ..» در حقیقت تشویق و تهدید است و به این منظور آورده شده که با توجه به آن، انگیزه برای انجام اعمال نیک فراهم شود و ترس از انجام اعمال بد به وجود آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - توجه به حسابرسی دقیق و کامل خداوند در هر عمل ، زمینه انجام اعمال نیک و پرهیز از اعمال ناروا

و اذا حیّتیم .. ان الله کان علی کل شیء حسیباً

10 - توجّه به الوهیت و کمال مطلق بودن خداوند ، موجب پذیرش خبر های او و اعتقاد به راستی آنها

و من اصدق من الله حدیثا

تکیه بر اسم جلاله «الله» با وجود اینکه می توانست با ضمیر از آن یاد شود، اشاره به این معناست که الوهیت، ملازم حقایق تمامی اخبار اوست. یعنی چون «الله» است و کمال مطلق، اخبار او با واقع مطابقت دائمی دارد.

11 - توجه به راستگویی مطلق خداوند ، برطرف کننده هر گونه تردید در تحقق قیامت

ليجمعنكم الى يوم القيمة لا ريب فيه و من اصدق من الله حدیثا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 90 - 9

9 - توجه به نقش اساسی مشیت الهی در تضعیف روحیه دشمنان (منافقان و کافران) ، زمینه پرهیز از غرور و خودبینی

و لو شاء الله لسلطهم عليكم فلقاتلوكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 94 - 26

26 - توجه به آگاهی دقیق خداوند از اعمال و انگیزه های آن ، زمینه پرهیز از تخلف فرامین خداوند

فتبينوا ان الله كان بما تعملون خبيراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 108 - 12

12 - توجه به احاطه کامل خداوند به اعمال آدمی ، زمینه پرهیز انسان از کار های ناشایست

و كان الله بما يعملون محيطاً

تذکر این معنا که خداوند آگاه و محیط به تمامی اعمال می باشد، برای این منظور است که انسانها با توجه به این حقیقت از اعمال ناشایست پرهیز کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 110 - 6

6 - توجه به غفران و رحمت الهی ، زمینه و انگیزه ای برای توبه و بازگشت گناهکاران به سوی خدا

و من يعمل سوءاً او يظلم نفسه ثم يستغفر الله يجد الله غفوراً رحيماً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 111 - 2

2 - توجه آدمی به بازگشت آثار زیانبار گناه به خود ، زمینه گرایش به توبه و استغفار

ثم يستغفر الله يجد الله . . . و من يكسب اثمًا فانما يكسبه على نفسه

خداوند پس از ارائه راه آموزش، این حقیقت را بیان کرده که آثار گناه و خیانت، دامنگیر خود گناهکار خواهد شد، تا او را از خیانت و گناه باز دارد و در صورت ارتکاب، به توبه و استغفار روی آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 122 - 8

8 - توجه انسان ها به فرجام اعمال خود ، بازدارنده ایشان از بدی ها و ترغیب کننده آنان به نیکبهاست .

و من يتخذ الشيطان ولياً من دون الله فقد خسر . . . و الذين ءامنوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 35

5- توجه به وعده الهی در مورد رفع نیازها، برطرف کننده نگرانی های برخاسته از طلاق های ناگزیر

وإن يتفرقا يغن الله كلا من سعته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- توجه زنان و مردان به مالکیت مطلق خداوند، برطرف کننده نگرانی آنان از کمبودها و نیازها در صورت طلاق

وإن يتفرقا يغن الله كلا من سعته . . . والله ما في السموت وما في الأرض

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

29- توجه به آگاهی خداوند از اعمال آدمیان، زمینه اقامه عدل، پرهیز از شهادت های دروغ و کتمان شهادت

كونوا قومين بالقسط شهداء لله . . . فإن الله كان بما تعملون خبيراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15- توجه به علم و آگاهی خداوند، مانع سوء استفاده انسان، از خصلت های الهی به مظلومان در بدگویی ظالمان

لايحب الله الجهر بالسوء من القول إلا من ظلم وكان الله سميعاً عليماً

جمله «كان الله . . .»، می تواند هشداری به مظلومان باشد که مبادا از حکم الهی سوء استفاده کنند و در بدگویی و غیبت ظالم از حد تجاوز نمایند و یا هشدار به کسانی باشد که مظلوم نیستند و به بهانه این که مظلومند، علیه بی گناهی افشاگری کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

40- توجه به قدرت و مالکیت مطلق خداوند، زمینه ساز باور آدمی به کفایت خداوند در تدبیر هستی

له ما في السموت وما في الارض وكفى بالله وكيلاً

جمله «له ما فی السموت . . .» می تواند اشاره به علت کفایت خداوند در وکالت و تدبیر هستی داشته باشد ; یعنی چون مالک و فرمانروایی مطلق است، برای وکالت و تدبیر هستی کافی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 4 - 30

30 - توجه به حساسی سریع خداوند ، زمینه حصول تقوا در انسان

و اتقوا الله إنّ الله سریع الحساب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 11 - 6

ص: 36

6 - یادآوری و توجه به نعمت های خداوند ، زمینه تقوایبشگی و توکل بر او

اذکروا .. و اتقوا الله و علی الله فلیتوکل المؤمنون

امر به تقوا و توکل پس از بیان لزوم یاد کردن نعمتها، بیانگر این معناست که یاد کردن نعمتها در نیل به تقوا و توکل بر خدا نقشی مؤثر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 12 - 24

24 - توجه به پاداش عمل ، محرک آدمی بر انجام آن

لئن اقمتم الصلوه .. لا کفرن عنکم سیاتکم و لادخلنکم جنت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 28 - 15

15 - توجه به ربوبیت فراگیر خداوند بر جهان هستی ، موجب ترس از او و پرهیز از گناه

انی اخاف الله رب العلمین

توصیف «الله» به «رب العلمین»، پس از بیان خدا ترسی هابیل، می رساند که وی بدان جهت از خدا هراسان بوده که خداوند را پروردگار جهانیان می دانسته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 40 - 17

17 - توجه به مالکیت مطلق خداوند و قدرت بیکران او ، بازدارنده آدمی از هرگونه اعتراض به قوانین الهی

الم تعلم ان الله له ملک السموت و الارض .. و الله علی کل شیء قدير

جمله «الم تعلم ..» می تواند به منظور توجیه حد سرقت و برطرف ساختن هر گونه اعتراض درباره آن باشد. به این بیان که مالک تمامی هستی، به هرگونه تصرف در ملک خویش مجاز است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 42 - 21

21 - توجه به خشنودی خداوند از عدالت پیشگان ، بر انگیزاننده داوران به رعایت قسط و عدل

فاحکم بینهم بالقسط إن الله يحب المقسطین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 44 - 29

29 - توجه به نبود عظمت برای غیر خدا ، مایه پروانکردن از مردم در اجرای احکام الهی

فلاتخشوا الناس و اخشون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 37

16 - توجه به حاکمیت اراده خداوند بر هدایت و ضلالت مردمان ، از میان برنده هر گونه حزن و اندوه بر گمراهی آنان

فان تولوا فاعلم انما یرید الله ان یصیبهم ببعض ذنوبهم

از اهداف آگاه ساختن پیامبر (صلی الله علیه و آله) (فاعلم ..) به اینکه حتی گمراه ساختن مردمان نیز برخاسته از اراده الهی است، بازداری وی از تأسف و اندوه بر گمراهی آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - یاد خدا ، برپایی نماز ، الفت و مهربانی بین افراد جامعه ، از نشانه های جامعه رستگار

لعلکم تفلحون. انما یرید الشیطن ان یوقع بینکم العدوه و ... و عن الصلوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - توجه به عقاب ، رحمت و مغفرت الهی زمینه ساز عمل به احکام دین و پرهیز از اعمال ناپسند

و اعلموا انّ الله شدید العقاب و انّ الله غفور رحیم

هدف از بیان شدت عقاب، و بیان رحمت و مغفرت الهی پس از تبیین احکام، این است که زمینه انجام اوامر خدا و پرهیز از نافرمانی وی در مخاطبان به وجود آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - خداوند برطرف کننده عذاب و سختی از مشرکان، پس از توجه و دعای خالصانه آنان

بل ایاه تدعون فیکشف ما تدعون إلیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - توجه به آیات و سنتهای خداوند و به یاد آوردن پیوسته آنها زمینه دستیابی به صراط مستقیم است.

و هذا صراط ربك مستقيما قد فصلنا الأيت لقوم يذكرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 151 - 6

6 - توجه به ربوبیت خدا بر انسانها، زمینه ساز پذیرش احکام اوست.

أتل ما حرم ربكم عليكم

از اهداف بیان ربوبیت خدا به عنوان خاستگاه تحریم شرک و .. ، این است که انسانها بدانند محرمات الهی در راستای تربیت ایشان بوده و در نتیجه زمینه پذیرش در آنان ایجاد شود.

ص: 38

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 129 - 14

14 - توجه حاکمان به نظارت خداوند بر اعمال ایشان ، زمینه ساز گرایش آنان به کردار نیک و پرهیزشان از اعمال نارواست .

و يستخلفكم فى الأرض فينظر كيف تعملون

هدف از تذکار نظارت خداوند بر اعمال آدمی این است که وی با توجه به این حقیقت از اعمال ناروا بپرهیزد و به اعمال نیک رو آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 158 - 7

7 - توجه به حاکمیت مطلق خدا بر هستی ، از میان برنده هر گونه تردید نسبت به رسالت جهان شمول پیامبر (صلی الله علیه و آله)

إني رسول الله إليكم جميعا الذى له ملك السموت و الأرض

بیان حاکمیت خدا بر هستی، پس از طرح مسأله رسالت پیامبر و جهان شمول بودن آن، در حقیقت استدلالی بر امکان آن رسالت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 205 - 8

8 - یاد کردن خدا در هر صبح و عصر ، انسان را از زمره غافلان بیرون می کند .

و اذکر ربک . . . بالغدو و الاصال و لاتکن من الغفلین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 9 - 5

5 - یادآوری امداد های الهی به مجاهدان راه خدا مایه نهرا سیدن از مقابله با دشمنان دین

إذ تستغيثون ربكم فاستجاب لكم

هدف از یادآوری امدادهای غیبی به مجاهدان، ترغیب مؤمنان به نهرا سیدن از مبارزه با دشمنان دین است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 52 - 11

11 - توجه به سنت الهی در مجازات کافران و گناهکاران ، زمینه ساز پرهیز از کفرورزی و ارتکاب گناه

كدآب ءال فرعون . . . إن الله قوي شديد العقاب

هدف از بیان مؤاخذه کافران و گناهکاران هشدار است به انسانها تا با توجه به آن در مسیر ایمان و ترک گناه قرار گیرند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 13، 4

4 - توجه انسان به نظارت خدا و رسول و مؤمنان بر اعمالش ، بازدارنده او از خطا و تشویق کننده به نیکبهاست .

قل اعملوا فیسیری الله عملکم ورسوله و المؤمنون

ص: 39

13 - توجه به علم همه جانبه خداوند به نهان و آشکار ، و غیب و شهود ، بازدارنده آدمی از گناه و توبه شکنی و برانگیزنده وی به خیر و صلاح

وقل اعلموا فسیری اللّٰه عملکم . . . فینبئکم بما کنتم تعملون

بیان علم همه جانبه خداوند - پس از تشویق و توصیه به توبه و عمل - می تواند به منظور مطلب یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 4 - 6

6- توجه و باور به قدرت مطلق خدا ، زداینده هرگونه شبهه درباره معاد و برپایی قیامت

إلی الله مرجعکم و هو علی کل شیء قدير

هدف از بیان قدرت خداوند ، پس از طرح مسأله معاد و روز قیامت ، این است که انسانها را متوجه قدرت همه جانبه خدا کند تا مبادا در تحقق یافتن قیامت - که پذیرش آن برای نوع انسانها مشکل است - تردید کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 49 - 13

13- توجه و باور به پیروزی اهل تقوا ، زمینه ساز پیشه ساختن صبر و مقاومت در برابر مشکلات راه تقوا و ایمان

فاصبر إن العقبه للمتقين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 51 - 9

9- توجه به خالقیت خدا ، زمینه ساز اخلاص در تبلیغ دین و چشم ندوختن به اجر و پاداش های مردمی است .

إن أجری إلا علی الذی فطرنی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 56 - 7

7- باور به حاکمیت خداوند بر موجودات و توجه به ربوبیت او بر انسانها ، ایجاد کننده روحیه توکل در آنان است .

إني توكلت على الله ربي وربكم ما من دابّة إلا هو ءأخذ بناصيتها

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - يوسف - 12 - 101 - 4

4- توجه آدمی به اسما و صفات خدا، زمینه ساز دیدن خویش در محضر او و روی آوری به دعا و نیایش به درگاه وی

إنه هو العليم الحكيم. رب قذءاتيتى من الملك ... توفنى مسلماً

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - رعد - 13 - 33 - 8

8- توجه به اینکه خداوند هیچ شریکی برای خویش سراغ ندارد، آدمی را به توحید و نفی شرک گرایش می دهد .

ص: 40

أَمْ تَتَّبِعُونَ مَا لَا يُعَلِّمُ فِي الْأَرْضِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 42 - 4

4- توجه به آگاهی همه جانبه خداوند از اعمال و رفتار ستم پیشگان و کیفر شدنشان در روز قیامت ، بازدارنده آدمی از ستم و تعدی

و لَا تَحْسِبَنَّ اللَّهُ غَفْلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخَّرُهُمْ لِيَوْمِ تَشْخِصَ فِيهِ الْأَبْصَارُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 13 - 7

7- توجه و یادآوری ، زمینه ساز معرفت و ابزاری برای شناخت است .

و مَا ذُرًّا لَكُمْ فِي الْأَرْضِ . . . إِن فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 45 - 8

8- توجه به سرعت زوال زندگی دنیا ، مایه هشدار و عبرت رفاه مندان و دنیاطلبان است .

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ . . . تَذَرُوهُ الرِّيحَ

با توجه به ارتباط آیه با آیات قبل که در زمینه نشان دادن اندیشه های رفاه مندان مغرور و فرجام آنان بود، نکته بالا فهمیده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 8 - 10

10 - یادآوری مکرر سرنوشت مخالفان پیامبران ، در راستای زدایش روحیه مخالفت و طغیان در میان انسان ها است .

فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَ مَضَىٰ مِثْلَ الْأَوَّلِينَ

عبارت «مضی مثل الأولین»، می تواند بدین معنا باشد که داستان انبیا و مخالفان ایشان، در آیات دیگری بیان شده است. ذکر «مضی مثل

الأولین» در پایان آیه شریفه، می تواند اشاره بدین نکته باشد که: «ما مکرراً سرنوشت آنان را یادآور شدیم تا شاید شما پند گیرید».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - توجه به آفریننده نعمت ها ، به دنبال بهره‌وری از آن ، امری طبیعی و فطری است .

لتستوا علی ظهوره ثم تذکروا نعمه ربکم إذا استویتم علیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - توجه به الوهیت و فرمانروایی جاویدان خداوند و نیز تداوم زندگی انسان در آخرت ، زمینه ساز گرایش انسان به حق

و هو الذی فی السماء إله و... و عنده علم الساعه و إلیه ترجعون

با توجه به این که آیات پیشین در رد منکران توحید بود، استفاده می شود که طرح فرمانروایی خدا بر هستی در دنیا و آخرت، هشدار به حق ستیزان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 10 - 9

9 - توجه به خدا دادی بودن امکانات و دارایی ها ، زمینه ساز پیدایش روحیه انفاق گری در انسان

و ما لکم الا تتفقوا... و لله میرث السموت و الأرض

از اهداف یادآوری خدادادی بودن امکانات و دارایی ها - در مقام بیان لزوم انفاق - ، تسهیل امر انفاق و ایجاد روحیه انفاق گری در میان انسان ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 4 - 31

31 - توجه به حرکت همه هستی به سوی خداوند ، مقتضی روی آوری و انابه انسان به درگاه او

و إلیک أنبنا و إلیک المصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 39 - 4

4 - توجه به مبدأ پیدایش بشر و سیر تکوین او ، راهنمای انسان ها به مسأله معاد

إنا خلقنهم ممّا يعلمون

مطلب یاد شده، از یادآوری مسأله پیدایش بشر برای منکران قیامت استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 23 - 9

9- توجه به وابستگی آفرینش، تدبیر، هدایت، مرگ و قبر انسان به خداوند، زمینه ساز انجام دادن تکالیف الهی

من نطفه خلقه... ثم أماته فأقبره... كلاً لما يقض ما أمره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 6

6- یاد نام و اوصاف خداوند، سوق دهنده انسان به عبادت و نماز است.

و ذکر اسم ربّه فصلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 7، 5

ص: 42

5 - توجه به همراه بودن زندگانی با سختی ها ، مایه پی بردن انسان به ضعف خویش در برابر خداوند

فی کبد . أیحسب أن لن یقدر علیه أحد

7 - توجه به عجز انسان در برابر قدرت خداوند ، مانع انکار معاد

أیحسب أن لن یقدر علیه أحد

جمله «أهلکت مالا لبدأ» (در آیه بعد)، می تواند حاکی از آن باشد که گوینده آن، به این دلیل انفاق ها را اتلاف مال می داند که منکر پاداش پس از مرگ است. در این صورت آیه شریفه، ریشه آن پندار را می زند و می گوید: مگر انسان گمان می کند که کسی قادر نیست او را حیات بخشیده و به او پاداش دهد که می گوید: انفاق هایم مایه اتلاف اموالم شد؟ آری خداوند بر اعاده او قدرتمند است؛ گرچه انفاق های چنین شخصی در آن روز پاداشی نخواهد داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 8 - 4

4 - توجه به خدادادی بودن نعمت بینایی ، مایه یقین به پنهان نبودن چیزی از خداوند است .

أیحسب أن لم یره أحد . ألم نجعل له عینین

مطرح کردن نعمت بینایی - در پی سرزنش کسانی که به آگاهی خداوند توجه ندارند - نوعی استدلال بر علم خداوند است. به این بیان که انسان باید خداوند را آگاه تر از خود بداند؛ زیرا او ابزار این آگاهی را در اختیار وی قرار داده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 9 - 4

4 - توجه به خدادادی بودن نعمت بیان و ابزار آن ، مایه یقین به آگاهی خداوند از نیت ها ، افکار و دانسته های انسان است .

أیحسب أن لم یره أحد . ألم نجعل له ... ولساناً و شفقتین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 14 - 6

6 - توجه به مالکیت خداوند بر دنیا و آخرت و حوادث آنها ، وادار سازنده انسان به جدی گرفتن هشدار های عذاب

وإن لنا للآخرة والأولى . فأنذرتکم نارا تلظی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 20 - 10

10 - توجّه به ناچیز بودن همه موجودات در برابر علوّ خداوند، زمینه ساز خلوص نیت و قصد تقربّ به او در انفاق ها است .

یؤتی ماله .. ابتغاء وجه ربّه الأعلى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ضحی - 93 - 10 - 8

8 - توجّه به رسیدن عطای خداوند، پیش از کمک خواستن از او، زمینه پرهیز از دریغ داشتن کمک، به کسانی است که دست نیاز به سوی انسان دراز می کنند .

ص: 43

و وجدک عائلاً فأغنى . . . و أما السائل فلا تنهر

خداوند در آیات پیشین، پیامبر(صلی الله علیه و آله) را متوجه ساخت که به مجرد فقیر یافتن آن حضرت، وی را غنی ساخت و اکنون از او می خواهد که از رد حاجتمندان - آن هم پس از اظهار نیاز کردن آنان - پرهیزد. مقایسه آن عطا و این فرمان، بیانگر برداشت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 1 - 94 - 4

4 - توجه به خدادادی بودن شرح صدر ، مایه اطمینان پیامبر (صلی الله علیه و آله) به دوری اش از قهر و خشم خداوند

ما ودّعک ربّک و ما قلی . . . ألم نشرح لک صدرك

هدف از استفهام در «ألم نشرح . . .» - که برای تقریر است - با توجه به ارتباط آن با محتوای سوره قبل، توجه دادن پیامبر(صلی الله علیه و آله) به نعمت هایی است که نشان محبوب بودن او نزد خداوند است تا نگرانی های احتمالی آن حضرت از میان برود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 2 - 94 - 8

8 - توجه به عنایت های خداوند در رفع مشکلات رسالت ، مایه اطمینان پیامبر (صلی الله علیه و آله) به دوری اش از قهر و خشم خداوند

ما ودّعک ربّک و ما قلی . . . و وضعنا عنک وزرک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 7 - 94 - 5

5 - توجه به امداد های ویژه خداوند ، برانگیزاننده پیامبر (صلی الله علیه و آله) به استفاده از فرصت های فراغت ، برای سخت کوش بودن در عبادت و دعا

ألم نشرح . . . و وضعنا . . . و رفعنا . . . فإذا فرغت فانصب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 8 - 94 - 2

2 - توجه به ربوبیت خداوند ، برانگیزاننده انسان به ابتهال و تضرّع به درگاه او است .

قید «إلى ربك» متعلق به «ارغب» است. تقدیم آن و آوردن حرف «فاء» پس از آن، بیانگر نقش ربوبیت خداوند، در لزوم توجه به او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 7 - 4

4 - توجه به آفرینش نیکوی انسان ها و سقوط و انحراف برخی از آنان ، دستاویزی برای تکذیب دین و کیفر های اخروی ، باقی نمی گذارد

فما یکذبک بعد بالدین

ص: 44

حرف «فاء» در «فما یكذبک» و نیز کلمه «بعد»، این آیه را بر آیات پیشین، تفریع کرده است؛ یعنی، آیا وجود کسانی که در «أحسن تقویم» بوده و خود را به «أسفل سافلین» سقوط داده اند؛ دلیل ضرورت دین برای پیشگیری از آن سقوط و ضرورت روز جزا، برای کیفر آن منحرفان نیست؟!

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 8 - 5

5 - توجه به حکمت برتر خداوند، زمینه ساز پذیرش معاد

فما یكذبک بعد بالدين . أليس الله بأحكم الحكمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 1 - 14

14 - توجه به خالقیت خداوند و ربوبیت او، برانگیزاننده انسان به همراه ساختن کارها با ذکر نام او است .

اقراً باسم ربك الذی خلق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 2 - 4

4 - آگاهی از قدرت خداوند بر آفرینش انسان از خون لخته، زمینه ساز توجه به او در آغاز هر کار است .

اقراً باسم ربك . . . خلق الإنسن من علق

27- آثار ذکر آتش جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 82 - 7

7 - توجه به شدت حرارت آتش دوزخ، عامل خشنودی اندک انسان و گریه طولانی وی در دنیا و بیم او بر فرجام خویش

قل نار جهنم أشد حراً . . . فلیضحکوا قليلاً و لیبکوا كثيراً

28- آثار ذکر آخرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- توجه به آخرت و ارزش دادن به آن ، مانع روی گردانی از ایمان و گرایش به کفر و ارتداد

ذلك بأنهم استحبوا الحيوه الدنيا على الآخره

جمله «ذلك بأنهم . . .» در صدد معرفی مرتد و انگیزه ارتداد اوست و او کسی است که زندگی دنیا را بر آخرت ترجیح داده، در

ص: 45

حالی که اگر آخرت را در نظر می داشت و برای آن ارزش لازم قائل بود، دست از ایمان برنداشته و مرتد نمی شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 21 - 7

7- توجه به عظمت مراتب اخروی ، مایه گرایش به ارزش های عالی آن است .

انظر... و للأخره أكبر درجت و أكبر تفضيلاً

دعوت خداوند از انسانها برای تعمق و تأمل در مدارج عالی اخروی، می تواند به این منظور باشد که در انسانها انگیزه آخرت طلبی و تلاش برای کسب درجات عالی آخرت ایجاد کند.

29- آثار ذکر آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 50 - 1

1 - توجه به آیات الهی ، عامل گریز انسان از شرک و کفر و شتاب به سوی خداوند

ففرّوا إلى الله

در آیات پیشین سخن از نشانه های خداوند بود و «فاء» در «ففرّوا» می رساند که نتیجه توجه به نشانه های الهی حرکت پر شتاب به سوی خداوند، برای گریز از مهلکه کفر و شرک است.

30- آثار ذکر اتقان آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 88 - 7

7 - توجه به اتقان و استواری مظاهر آفرینش ، راه گشای انسان به معرفت خدای یگانه

صنع الله الذي اتقن كل شيء

با توجه به این که آیه بالا در مقام نشان دادن آیات آفاقی برای رهنمون ساختن بشر به معرفت خدا است، مطلب فوق استفاده می شود. به ویژه اگر نصب «صنع...» به فعل مقدری چون «انظروا» و «تدبّروا» باشد.

31- آثار ذکر احاطه علمی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 96 - 10

10- توجه به احاطه علمی خدا بر بندگان ، زمینه ساز پرهیز آنان از حق ناپذیری و بهانه جویی است .

ص: 46

قل كفى بالله شهيداً .. إنه كان بعباده خبيراً بصيراً

اینکه خداوند بر مشرکان حق ناپذیر اتمام حجت کرده و آنگاه فرموده است: «او بر حال بندگان آگاه و بیناست» می تواند مشعر به نکته یاد شده باشد.

32- آثار ذکر اختصاصات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 65 - 7

7- توجه به انحصار عزت برای خداوند و شنوایی و دانایی مطلق او ، برطرف کننده اندوه ایجاد شده از جنجال های تبلیغاتی دشمنان است

ولا يحزنك قولهم إن العزة لله جميعاً هو السميع العليم

33- آثار ذکر استحکام طبیعت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 37 - 7

7- توجه به استحکام مظاهر طبیعت و ضعف خویش در برابر آنها ، مایه عبرت و پندگیری است .

لن تخرق الأرض ولن تبلغ الجبال طولاً

ذکر «لن تخرق الأرض و...» در واقع توجه دادن به استحکام مظاهر طبیعت و متقابلاً ضعف انسان است که می تواند برای آدمی، عبرت آموز باشد.

34- آثار ذکر استمرار حیات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 82 - 5

5- توجه به آفرینش انسان و استمرار مرگ و حیات در زمین ، زداینده هر گونه تردید و دو دلی نسبت به معاد و حیات مجدد انسان

وهو الذى أنشأ لكم السمع .. وهو الذى يحيى ويميت ... أفلا تعقلون ... قالوا أءذا

35- آثار ذکر استمرار مرگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 47

5- توجه به آفرینش انسان و استمرار مرگ و حیات در زمین ، زداینده هر گونه تردید و دودلی نسبت به معاد و حیات مجدد انسان

و هو الذی أنشأ لكم السمع . . . و هو الذی یحیی و یمیت . . . أفلا تعقلون . . . قالوا أءذا

36- آثار ذکر الوهیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 85 - 10

10 - توجه به الوهیت و فرمانروایی جاویدان خداوند و نیز تداوم زندگی انسان در آخرت ، زمینه ساز گرایش انسان به حق

و هو الذی فی السماء إله و . . . و عنده علم الساعه و إلیه ترجعون

با توجه به این که آیات پیشین در رد منکران توحید بود، استفاده می شود که طرح فرمانروایی خدا بر هستی در دنیا و آخرت، هشدار به حق ستیزان است.

37- آثار ذکر امدادهای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 123 - 9

9 - توجه به شمول حمایت و امداد الهی نسبت به متقین ، از عوامل روی آوردن مؤمنان به جهاد با کافران

قتلوا . . . و اعلموا أن الله مع المتقین

38- آثار ذکر انحطاط مکذبان معاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ماعون - 107 - 2 - 5

5 - توجه به سقوط اخلاقی منکران معاد ، تا حد خشونت با یتیمان ، مایه پرهیز از تکذیب آخرت است .

فذلک الذی یدعّ الیتیم

39- آثار ذکر انذارهای خدا

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

18 - نجم - 53 - 60 - 2

ص: 48

2- توجه به انداز های الهی و واقعیت قیامت ، مایه نگرانی انسان و پرهیز از سرخوشی ها

أفمن هذا الحدیث تعجبون . و تضحکون و لاتبکون

لحن توبیخی آیه شریفه، می رساند که توجه به حقانیت معاد و مفاهیم وحی، مقتضی این است که آدمی، بر فرجام خویش گریان و اندوهناک باشد؛ نه سرمست و خندان.

40- آثار ذکر انقراض تمدنها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 8 - 8

8- توجه به هلاکت و انقراض تمدن های با شکوه گذشته ، مایه عبرت قدرتمندان

فأهلکنا أشدّ منهم بطشاً

یادآوری نابودی جوامع پیشین به مردم مکه، می تواند در راستای تنبه و عبرت آموزی آنان باشد.

41- آثار ذکر انقیاد موجودات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- نحل - 16 - 48 - 10

10- توجه به انقیاد و تذلل پدیده های مادی در برابر خداوند ، زمینه ساز تسلیم شدن انسان در برابر اوست .

أولم یروا إلی ما خلق الله من شیء .. سجّداً لله و هم دخرون

دعوت به ژرف اندیشی درباره سجده و تذلل موجودات مادی در برابر خداوند، در واقع دعوت به عبرت آموزی از آنهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 18 - 5

5- توجه به انقیاد و کرنش تمامی پدیده های جهان در برابر خداوند ، مقتضی گرویدن به خدای واحد و روی گرداندن از شرک و دیگر پرستی است .

إنّ الذین ءامنوا و الذین هادوا .. ألم تر أنّ الله یسجد له من فی السموت و من

42- آثار ذکر احوال قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 37 - 16

16 - توجه و اعتقاد به صحنه های دشوار و سخت قیامت ، مقتضی ترس از آن روز است .

ص: 49

يخافون يوماً تتقلب فيه القلوب و الأبصر

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - لقمان - 31 - 33 - 8,9

8 - توجه به سختی های قیامت ، برانگیزاننده آدمی به تحصیل تقوا است .

اتَّقُوا رَبَّكُمْ و اخشوا يوماً

فراخوانی به ترس از قیامت، پس از دعوت به تقوا، می تواند به منظور این نکته باشد که ترس از قیامت، در کسب تقوا به عنوان توشه ای برای آخرت، تأثیر دارد.

9 - توجه به دشواری های قیامت ، باعث فراهم آوردن توشه مناسب برای آن روز می شود .

اتَّقُوا رَبَّكُمْ و اخشوا يوماً لایجزی والد عن ولده

مطرح کردن این نکته که در قیامت هر کس در قبال اعمالش کیفر می شود، می تواند اشعار به این حقیقت داشته باشد که هر کسی باید برای خود چاره ای بیندیشد و توشه ای فراهم آورد. گفتنی است که دستور «اخشوا يوماً» پس از امر «اتَّقُوا» می تواند مؤید بر برداشت بالا باشد.

43- آثار ذکر بازگشت به خدا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - عنكبوت - 29 - 17 - 20

20 - توجه به بازگشت انسان ها به خدا ، برانگیزاننده آنان به توحید عبادی و شکر به درگاه خدا است .

و اعبدوه و اشکروا له إلیه ترجعون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

14 - لقمان - 31 - 23 - 16

16 - توجه به بازگشت به خدا و در نتیجه ، آگاه شدن از عمل خویش ، مانع پافشاری بر کار خلاف است .

إلینا مرجعهم فننبتهم بما عملوا

در فراز «إلینا مرجعهم فننبتهم...» اگر چه روی سخن با پیامبر (صلی الله علیه و آله) و دلداری دادن به آن حضرت است، اما بیان تفصیلی

آن به این که خداوند، اعمال آنان را در قیامت، به رُخ شان خواهد کشید، می تواند به منظور بازداشتن آنان از ایستادگی بر کفرشان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 4 - 7

7 - توجه به اعتقاد به بازگشت همه امور به خداوند ، موجب پایداری و استقامت در راه خدا

و إن یكذّبوك .. و إلى الله ترجع الأمور

یاد آوری این حقیقت که همه امور به خدا بازمی گردد - پس از بیان تکذیب رسالت پیامبران از سوی کافران و استقامت و پایداری آنان - می تواند اشاره به مطلب یاد شده باشد.

ص: 50

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 53 - 11

11 - توجه به فرجام امور و بازگشت تمامی موجودات به سوی خداوند ، موجب طرد مکاتب انحرافی و روی آوری به دین الهی است .

صرط الله .. ألا إلى الله تصير الأمور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 8 - 4

4 - توجه به بازگشت انسان ها به خداوند ، زمینه ترک طغیان

إنّ الإنسان ليطغى .. إنّ إلى ربك الرجعى

44- آثار ذکر بعث

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 9 - 3

3 - لحظه خروج مردگان از قبر ها در قیامت ، وحشت انگیز و توجه به آن ، بازدارنده انسان از کفران نعمت ، بخلورزی و دل بستگی شدید به ثروت است .

لكنود .. أفلا يعلم إذا بعثر ما فى القبور

45- آثار ذکر پاداش اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 47 - 4

4 - توجه به پاداش های مهم اخروی خداوند ، برای بیم دارندگان مقام پروردگار ، زمینه پرهیز از کفر و تکذیب است .

ولمن خاف مقام ربّه جتّان . فبأىء الآء ربكما تكذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 9 - 9

9- اعتقاد به قیامت و توجه داشتن به کیفر و پاداش الهی در آن ، موجب تقویت روح تقوایی در انسان

و اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

یادآوری حشر انسان ها در قیامت - پس از توصیه به تقوا - می تواند بیانگر مطلب یاد شده باشد.

ص: 51

46- آثار ذکر پادشاهای اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 17 - 7

7 - توجه به پاداش های عظیم اخروی ، مایه گرایش هر چه بیشتر مؤمنان به عمل شایسته است .

یدعون ربهم . . . و ممّا رزقنهم ینفقون . فلا تعلم نفس ما أخفی لهم من قرّه أعین

47- آثار ذکر پادشاهای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 95 - 9

9- توجه به پاداش برتر الهی ، مانع روی گردانی انسان از تعهدات خویش با خداوند است .

ولا تشتروا بعهد الله . . . إنما عند الله هو خیر لكم إن كنتم تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 31 - 8

8 - توجه به نظام مجازات و پاداش الهی در آخرت ، گرایش دهنده انسان به نیکی ها و بازدارنده وی از زشتی ها

لیجزی الذین أس--وا بما عملوا و یجزی الذین أحسنوا بالحسنى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 41 - 8

8 - توجه انسان به نظام عادلانه مجازات الهی ، تشویق کننده او در جدیت و تلاش

و أن لیس للإنسن إلا ما سعی . و أنّ سعیه سوف یری . ثمّ یجزیه الجزاء الأوفی

یادکرد مجازات الهی پس از تأکید بر اصل مسؤولیت فردی انسان در برابر عمل خویش، بیانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 15 - 7

7 - توجه و ایمان به پاداش بزرگ الهی برای مؤمنان ، بازدارنده انسان از وابستگی به اموال و اولاد و گناه به خاطر آنها

والله عنده أجر عظیم

ص: 52

48- آثار ذکر پریش از عهد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 34 - 18

18- توجه به مورد سؤال قرار گرفتن انسان در قبال تعهدات خویش ، زمینه ساز پابندی بیشتر به آن است .

و أوفوا بالعهد إن العهد كان مسئولاً

از اینکه خداوند، پس از دستور به رعایت عهدها و معاهدات، فرموده است: «انسانها، در قبال آنها بازخواست خواهند شد» به دست می آید که توجه دادن به این نکته، خود نوعی ایجاد انگیزش برای رعایت آنهاست.

49- آثار ذکر تاریخ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 66 - 5

5 - توجه به سرنوشت شوم اصحاب سبت ، زمینه ساز خودداری از گناه و نافرمانی خداوند است .

فجعلنها نکالا لما بین یدیها و ما خلفها

«نکال» به معنای عبرت و نیز به معنای عقوبت و کیفر بازدارنده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 55 - 16

16- توجه به تاریخ هلاکت بار کفرپیشگان و سنت های جاری الهی ، زمینه ساز ایمان به رهنمود های الهی و پوزش از لغزش ها است .

و ما منع الناس أن يؤمنوا .. و يستغفروا ربهم إلا أن تأتيهم سنه الأولین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 43 - 8

8 - تحمل پذیر شدن مشکلات ، در نتیجه توجه انسان به تاریخ و مشکلات دیگران

ما يقال لك إلا ما قد قيل للرسل من قبلك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 17 - 3

3 - یادآوری نابودی سربازان دشمن در گذشته تاریخ ، مایه تقویت روحیه پیامبر (صلی الله علیه و آله) و پیروان آن حضرت در برابر دشمنان

هل أتیک حدیث الجنود

ص: 53

50- آثار ذکر تدبیر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 130 - 16

16 - توجه به تدبیر خداوند و قانون مند بودن عذاب ها و کیفر های او ، برانگیزنده انسان به تسبیح و ستایش او در همه حال

و لولا کلمه ... بحمد ربّک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 36 - 6

6 - رهیافت انسان به ستایش پروردگار ، در پرتو توجه به نظام عالی تدبیر او در هستی

حم ... إنّ فی السموت و الأرض لآیت للمؤمنین... فلله الحمد

با توجه به فرار گرفتن این آیه در بخش پایانی سوره، «فاء» در «فله» تفریع بر کل محتوای سوره است که در صدد نمایاندن مظاهر تدبیر والای الهی در هستی - به ویژه در نظام زندگی انسان - است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 49 - 5

5 - توجه به قوانین و تدبیر های خداوند در هستی ، مایه بیداری آدمیان

و من کلّ شیء خلقنا زوجین لعلکم تذكرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 62 - 4

4 - توجه به تدبیر و قدرت الهی در نظام هستی ، مقتضی خضوع و سجود انسان در برابر آفریدگار آن

و أنّ إلى ربّک المنتهی ... فاسجدوا لله و اعبدوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 40 - 10

10 - توجّه به وابستگی همه چیز به تدبیر خداوند ، زمینه ساز ترس و نگرانی از فرجام کارها است .

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 6 - 5

5 - توجّه به ربوبیت و مدبّر بودن خداوند ، بازدارنده انسان از کفران نعمت ها است .

لرّبّه لکنود

تقدیم «لرّبّه»، بیانگر اهتمام به آن است؛ یعنی، شگفتا که انسان با آن که خداوند «ربّ» و «مدبّر» او است، به کفران نعمت او رو آورده است!

ص: 54

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 1 - 11

11 - توجه به ربوبیت خداوند و حاکمیت تدبیر او بر نظام هستی ، برانگیزاننده انسان به پناه بردن به او و اطمینان بخش و دلگرم سازنده پناهندگان است .

قل أعوذ برّب الفلق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 1 - 8

8 - توجه به ربوبیت خداوند و حاکمیت تدبیر او بر امور مردم ، وادار سازنده انسان ها به استعاذه و دلگرم کننده پناهندگان به او است .

قل أعوذ برّب الناس

51- آثار ذکر تضمین پاداش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 35 - 11

11- توجه مؤمنان به ضایع نشدن مجاهدت ها و اعمالشان نزد خداوند ، مایه استواری آنان بر طریق جهاد

فلاتهنوا .. و اللّٰه معکم و لن یترکم أعملکم

از تذکر خداوند، به مؤمنان (لن یترکم أعملکم) پس از نهی «لاتهنوا و ..»، دانسته می شود که توجه به ضایع نشدن اعمال، پشتوانه جهاد و استقامت در راه خدا است.

52- آثار ذکر تعالیم خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 4 - 6

6 - توجه به آموزگار بودن خداوند و وابستگی قرائت و کتابت به قدرت او ، برانگیزاننده انسان به تلاوت کلام او است .

اقرأ .. الذی علّم بالقلم

53- آثار ذکر تقدیر روزی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 38 - 8

ص: 55

8 - توجّه به تقدیر روزی انسان ها از سوی خداوند ، از بین برنده روحیه بخل و تنگ نظری است .

أولم يروا أنّ الله... فأت ذا القربى حقه

54- آثار ذکر توابین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 17 - 11

11 - به یاد آوردن بندگان خالص ، شکبیا ، نیرومند و پرمراجه به خداوند ، سازنده و درس آموز است .

اصبر... و اذکر عبدنا داود ذا الأید إنّّه أواب

55- آثار ذکر توبه پذیری خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 110 - 3 - 18

18 - توجّه بندگان به توبه پذیر بودن خداوند ، مایه ترغیب آنان به توبه و استغفار

و استغفره إنّّه کان تواباً

56- آثار ذکر توحید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 129 - 4

4 - توجه به یکتایی خداوند در الوهیت ، زمینه ساز اتکا و توکل بر او

حسبی الله لا إله إلا هو علیه توکلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 33 - 2

2 - توجه به وحدانیت خداوند ، زمینه ترس از ربوبیت او است .

ولئن سألتهم من خلق... ليقولنّ الله... ألم تر أنّ الله یولج... ألم تر أنّ

سفارش به تقوا، پس از آیات اثبات‌کننده توحید، می‌تواند نکته یاد شده را برساند.

ص: 56

57- آثار ذکر توحید عبادی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 3 - 3

3 - توجه به انحصار الوهیت در خداوند ، زمینه ساز باور به قدرت او بر پناه دادن انسان در مشکلات

قل أعوذ . . . إله الناس

58- آثار ذکر توطئه منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 94 - 5

5 - توجه به گوشه ای از خیانت ها و تزویر های منافقان ، مستلزم عدم اعتماد به آنان برای همیشه

لن نؤمن لكم قد نبأنا الله من أخباركم

برداشت فوق مبتنی بر این است که «من» در «اخبارکم» برای تبعیض و «لن» در «لن نؤمن» برای نفی ابدی باشد.

59- آثار ذکر ثبت عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 17 - 3

3- توجه انسان به وجود دو مراقب بر اعمال وی ، زمینه ساز تبعیت نکردن از وسوسه های نفس

و نعلم ما توسوس به نفسه . . . إذ يتلقى المتلقيان عن اليمين وعن الشمال قعيد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 52 - 3

3 - توجه به ضبط کردار آدمیان در نظام جهان ، بازدارنده آنان از کفر و گناه

فهل من مدكر . و كل شيء فعلوه في الزبر

با توجه به این که آیه شریفه در جهت تذکار، بیان شده است؛ برداشت بالا به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 11 - 5

5- توجه به حضور محافظان الهی در همه حالات و ثبت رفتار و کردار در نامه عمل ، بازدارنده انسان از ارتکاب گناه

ما غرک . . . و إنَّ علیکم لحفظین . کرامًا کتیین

ص: 57

60- آثار ذکر جاودانگی در بهشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 14 - 7

7- توجه یکتاپرستان استوار بر ایمان به جاودانگی در بهشت ، زداینده هر گونه بیم و اندوه از ایشان

فلاخوف علیهم و لا هم یحزنون . أولئک أصحاب الجتّه خلدین فیها

با توجه به ارتباط این آیه با «فلا خوف علیهم و لا هم یحزنون» در آیه قبل، توجه به وعده خداوند به بهشتی بودن موحدان نیک کردار، می تواند زداینده ترس و اندوه آنان باشد.

61- آثار ذکر جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 16 - 8

8 - یادآوری دوزخ و عذاب آتش آن ، بهترین و مؤثرترین وسیله اخطار دادن به بندگان و بازداشتن آنان از هرگونه عصیان و نافرمانی پروردگار

لهم من فوقهم ظلل من النار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 45 - 3

3 - توجه به سختی های دوزخ و حیرت و ناآرامی مداوم دوزخیان ، بازدارنده خلق از کفر و تکذیب

یطوفون بینها و بین حمیم ءان . فبأی ءالآء ربکما تکذبان

برداشت یاد شده از آن جا است که خداوند در آیه قبل، سختی های دوزخ را به خلق یادآور شده و در این آیه، حیثیت ربوبیت و رشد دهی خویش را مطرح ساخته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 31 - 22

22 - یادآوری دوزخ و مسائل آن ، مایه پند و بیداری

و ما هي إلا ذكرى للبشر

مفسران، درباره مرجع ضمیر «هی» چند احتمال مطرح کرده اند که مهم ترین آنها، «سقر» است.

62- آثار ذکر حاکمیت اراده خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 36 - 8

ص: 58

8 - توجه مؤمنان به غلبه اراده خداوند بر قدرت کافران ، مایه امید و تسلی خاطر ایشان

و کم أهلکنا قبلهم من قرن هم أشدّ منهم بطشاً فتقبوا فی البلد هل من محیص

63- آثار ذکر حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 22

22 - توجه به خالقیت ، حاکمیت ، ربوبیت و مدبر بودن خدا ، زمینه پیدایش روح بندگی و پرستش

اللّٰه الذی خلق .. . ثم استوی ... یدبر الأمر ... اللّٰه ربکم فاعبدوه أفلا تذکرون

از حرف «فاء» در «فاعبدوه» که فاء تقریعیه است و دلالت می کند بر اینکه ما بعد فاء، برگرفته از ما قبل می باشد، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 39 - 12

12- توجه به جریان امور بر وفق مشیّت و قدرت خداوند ، مانع از تفاخر به مال و فرزند و تحقیر دیگران است .

و لولا إذ دخلت جنتک قلت ما شاء اللّٰه لا قوّه إلاّ باللّٰه إن ترن أنا أقلّ منک مال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 26 - 6

6 - توجه به حاکمیت و مالکیت مطلق الهی بر پدیده های عالم ، مستلزم اختصاص دادن حمد و ستایش به او است .

قل الحمد لله .. لله ما فی السموت و الأرض

یادآوری مالکیت خدا بر پدیده های عالم، پس از فرمان به ادای حمد، می تواند برای توجه دادن به نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 85 - 10

10 - توجه به الوهیت و فرمانروایی جاویدان خداوند و نیز تداوم زندگی انسان در آخرت ، زمینه ساز گرایش انسان به حق

و هو الذى فى السماء إله و .. و عنده علم الساعه و إليه ترجعون

با توجه به این که آیات پیشین در رد منکران توحید بود، استفاده می شود که طرح فرمانروایی خدا بر هستی در دنیا و آخرت، هشدارى به حق ستیزان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 27 - 4

4 - شناخت حاکمیت مطلق خداوند بر هستی و توجه به آن ، زداینده هرگونه شک و تردید درباره امکان معاد

لاریب فيه و لكنّ أكثر الناس لا یعلمون . و لله ملك السموت و الأرض و یوم تقوم ال

ص: 59

تذکر به حاکمیت مطلق خداوند - پس از بیان «أكثر الناس لا يعلمون» - می تواند در مقام آگاه ساختن انسان و ارائه طریق درک حقیقت به او باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 19 - 2

2- توجه به حاکمیت بی مانند خداوند بر نظام کیفر و پاداش و جریان هدایت و حیات ، زمینه اتکای هر چه بیشتر بر او

فاعلم أنه لا إله إلا الله

فاء در «فاعلم» بیان نتیجه ای است که در آیات پیشین بیان گردید. محور اساسی آن، در پاداش الهی به مؤمنان و مجازات و هلاکت کافران و پدید آوردن قیامت و رستاخیز خلاصه می شود. این همه اگر مورد توجه قرار گیرد، بر علم و اطمینان فرد و اتکای وی بر خداوند افزوده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 25 - 5

5 - توجه به حاکمیت مطلقه الهی بر حیات ، گرایش دهنده انسان به واقع نگری در آرزوها *

أم للإنسن ما تمنى . فله الأخره والأولى

یادکرد حاکمیت مطلقه خداوند بر هستی - در پی ذکر تمنیات و آرزوهای انسان - می رساند که ایمان به ولایت الهی بر دوگیتی، با آرزوپروری و خیال پردازی انسان مخالفت کرده و او را به واقع نگری سوق می دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 39 - 7

7 - توجه به حاکمیت تدبیر خداوند بر نظام زندگانی انسان ها ، وادار کننده انسان به قرار دادن خویش در راه قرب به خدا

فمن شاء اتخذ إلى ربه ماباً

از واژه «رب» و جایگاه آن در مفاد آیه، برداشت یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 1 - 11

11 - توجّه به ربوبیت خداوند و حاکمیت تدبیر او بر نظام هستی ، برانگیزاننده انسان به پناه بردن به او و اطمینان بخش و دلگرم سازنده پناهندگان است .

قل أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 1 - 8

8 - توجّه به ربوبیت خداوند و حاکمیت تدبیر او بر امور مردم ، وادارسازنده انسان هابه استعاذه و دلگرم کننده پناهندگان به او است .

قل أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ

ص: 60

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 2 - 6

6 - توجّه به حاکمیت فرمان های الهی بر انسان ، برانگیزاننده او به پناه بردن به خداوند و اطمینان بخش و دلگرم کننده پناه آورندگان است .

قل أعوذ . . . ملك الناس

64- آثار ذکر حتمیت قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 43 - 11

11 - توجّه به وقوع حتمی قیامت و از دست رفتن فرصت ها ، زمینه پابندی انسان به دین است .

فأقم . . . من قبل أن يأتي يوم ... يومئذ يصدّعون

یادآوری وقوع قیامت پس از سفارش به پابندی به دین، می تواند به منظور ایجاد انگیزه در انسان برای عمل به آن فرمان باشد.

65- آثار ذکر حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 16 - 12

12 - توجّه به محاسبه دقیق اعمال در آخرت ، در گرایش انسان به صلاح ، نقش سازنده ای دارد .

بینی إنّها إن تک مثقال حبه . . . یأت بها الله

66- آثار ذکر حسابرسی نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 8 - 3

3 - توجّه به حسابرسی و مسؤولیت در برابر نعمت ها ، بازدارنده انسان از دل خوشی به فراوانی آن و زمینه ساز ترک افتخار بر دیگران است

ألهیکم التکاثر . . . ثمّ لتسنلنّ یومئذ عن النعیم

67- آثار ذکر حقانیت قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 39 - 4

4 - توجه به حقانیت قیامت ، زمینه ساز جهت دادن تلاش ها و حرکت ها به سوی خداوند

فمن شاء اتخذ إلی ربه ما بآ

«فاء» در «فمن شاء..» برای تفریع است. مفاد آیه شریفه این است که چون قیامت حق است، بنابراین باید مقصد را به گونه ای برگزید که به سوی خدا باشد.

68- آثار ذکر حقایق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 31 - 16,17

16 - ازدیاد شک و تردید نسبت به حقانیت قرآن ، بر اثر یادآوری بعضی از حقایق الهی ، جلوه ای از گمراه شدن کافران و بیمار دلان از سوی خداوند

كذلك یضلل الله من یشاء و یهدی من یشاء

17 - ازدیاد و تقویت ایمان اهل کتاب و مؤمنان ، بر اثر یادآوری بعضی از حقایق الهی ، جلوه ای از هدایت گری خداوند

كذلك ... و یهدی من یشاء

69- آثار ذکر حقیقت غیبت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 12 - 17

17 - توجه به حقیقت و ماهیت غیبت ، موجب تنفر و دوری از آن

أیحبّ أحدکم أن یأکل لحم أخیه میتاً فکرموه

70- آثار ذکر حکمت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- یوسف (ع) با یادآوری نعمت های الهی و توجه به ربوبیت و علم و حکمت فراگیر خداوند ، خویشتن را در محضر او احساس کرد .

إن ربی لطیف لما یشاء إنه هو العلیم الحکیم. رب قد ءاتیتنی

ص: 62

تغییر سیاق؛ یعنی، التفات از غیبت (إن ربی .. إنه هو العلیم) به خطاب (رب قد آتیتنی) حاوی نکاتی است از جمله اینکه یوسف(ع) با یاد کردن از نعمتهای خدادادی و توجه به ربوبیت و علم و حکمت مطلق الهی، به این حقیقت توجه پیدا کرد که خداوند حاضر و ناظر است. از این رو خود را در محضر او احساس کرد و او را مخاطب قرار داد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 84 - 7

7 - توجه به حکمت و علم گسترده خدا، مستلزم بی نیاز شمردن او از شریک و مشاور

و هو الذی فی السماء إله و فی الأرض إله و هو الحکیم العلیم

تذکر به حکمت و علم گسترده خدا، در پایان جمله ای که نفی کننده شرک و اثبات کننده توحید است، می تواند بیانگر مطلب بالا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 4 - 20

20 - توجه به قدرت، علم و حکمت گسترده خداوند، مایه اطمینان قلب مؤمنان در طریق ایمان.

أنزل السکینه .. و لله جنود السموت و الأرض و کان الله علیماً حکیماً

«لله جنود..» دال بر حاکمیت و قدرت خداوند است و این که خداوند در پایان آیه به قدرت مطلقه و علم و حکمت گسترده خود اشاره کرده است؛ می تواند از آن جهت باشد که نفس توجه مؤمنان به این حقیقت، خود وسیله ازدیاد ایمان و آرامش قلب آنان است.

71- آثار ذکر حمایت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 48 - 6

6 - توجه مبلغان دینی به حضور حمایت و لطف الهی، مایه شکیبایی آنان بر مشکلات راه

و اصبر .. فإِنَّک بأعیننا

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که پیامبر(صلی الله علیه و آله) به عنوان مبلغ وحی مورد هجوم کافران، قرار گرفته و خداوند برای پایداری بخشیدن به او نظارت و حمایت خویش را به آن حضرت یادآور شده است.

72- آثار ذکر حمایتهای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 123 - 9

9 - توجه به شمول حمایت و امداد الهی نسبت به متقین ، از عوامل روی آوردن مؤمنان به جهاد با کافران

ص: 63

قتلوا .. و اعلموا أن الله مع المتقين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 33 - 14

14- توجه ولی مقتول به حمایت خدا از او ، بازدارنده وی از زیاده روی و تجاوز در قصاص است .

جعلنا لوليّه سلطناً فلايسرف في القتل إنه كان منصوراً

73- آثار ذکر حیرت جهنمیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 45 - 3

3 - توجه به سختی های دوزخ و حیرت و ناآرامی مداوم دوزخیان ، بازدارنده خلق از کفر و تکذیب

يطوفون بينها وبين حميمءان . فبأىء آلاء ربكماتكذبان

برداشت یاد شده از آن جا است که خداوند در آیه قبل ، سختی های دوزخ را به خلق یادآور شده و در این آیه ، حیثیت ربوبیت و رشد دهی خویش را مطرح ساخته است.

74- آثار ذکر خالقیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 22

22 - توجه به خالقیت ، حاکمیت ، ربوبیت و مدبر بودن خدا ، زمینه پیدایش روح بندگی و پرستش

الله الذی خلق .. ثم استوی .. یدبر الأمر ... الله ربکم فاعبدوه أفلا تذکرون

از حرف «فاء» در «فاعبدوه» که فاء تقریعیه است و دلالت می کند بر اینکه ما بعد فاء، برگرفته از ما قبل می باشد، برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 78 - 7

7 - توجه انسان به عامل پدیدآورنده (خالق) و تنظیم کننده نظام حیات او (هادی) ، نخستین گام عقلانی و فطری در جهت خداشناسی

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که حضرت ابراهیم(ع) در معرفی پروردگار جهانیان برای بت پرستان، نخست به خالقیت خدا و سپس به هدایت گری او در تنظیم نظام حیات بشری، اشاره کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 184 - 2

2 - توجه به مقام والای آفریدگار ، زمینه ساز تقوایبشگی و پرهیز از مخالفت با او

و اتقوا الذی خلقکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 36 - 3

3 - توجه و ایمان به آفرینش هستی به وسیله خداوند ، متقاضی گردن نهادن به دستورات او

أم خلقوا السموت و الأرض

خداوند، برای به اطاعت واداشتن کافران، آنان را به خالقیت خویش تذکر داده است؛ زیرا پذیرش خالقیت خداوند، مسلتزم اطاعت او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 18 - 5

5 - توجه انسان به مراحل آفرینش خویش به دست خداوند ، بازدارنده او از کفران نعمت های الهی

ما أكفروه . من أی شیء خلقه

در برداشت یاد شده، مراد از کفر - در آیه قبل - کفران نعمت دانسته شده است.

75- آثار ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 152 - 2

2 - به یاد خدا بودن ، مایه جلب رضایت و توجه خاص خداوند است .

فاذکرونی أذکرکم

فعل «أذکر» در جواب امر قرار گرفته و لذا با حرف شرطی مقدر، مجزوم شده است. در نتیجه جمله با تقدیر آن چنین می شود: «فاذکرونی

ان تذکرونی اذکرکم؛ به یاد من باشید، اگر به یاد من باشید به یاد شما خواهم بود.» یاد کردن خدا از بندگان، به معنای عنایت و توجه خاص به آنهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 135 - 4

4 - یاد خدا ، وادارکننده انسان به توبه و استغفار

ذکروا اللّٰه فاستغفروا لذنوبهم

عطف شدن استغفار بر ذکر خدا با کلمه «فاء»، که در آن معنای ترتب نهفته است، می تواند اشاره به رابطه علیّت بین ذکر خدا و استغفار باشد.

ص: 65

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 193 - 4

4 - یاد همیشگی خداوند و اندیشه در آفرینش ، زمینه ایمان به ربوبیت الهی

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا .. و يَتَفَكَّرُونَ ... رَبَّنَا ... فَاِمَّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 103 - 3,4

3 - یاد خدا ، زمینه ساز پیروزی بر دشمنان

اعد للكفرین عذاباً مهیناً .. فاذكروا الله قیماً و قعوداً و علی جنوبکم

4 - یاد خداوند پس از ادای نماز خوف ، جبران کننده کاستی های آن

فلیس علیکم جناح ان تقصروا .. فاذكروا الله قیماً و قعوداً و علی جنوبکم

لزوم ذکر خدا پس از پایان نماز خوف، می تواند اشاره به این معنا باشد که قصر و کوتاهی نماز خوف را با ذکر خداوند جبران کنید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 3 - 11

11 - توجه به احاطه علمی خداوند، بازدارنده انسان از انحراف در اعمال و نیات

و یعلم سرکم و جهرکم و یعلم ما تکسبون

هدف از بیان آگاهی کامل خداوند بر سرّ و نهان آدمی و اعمال او، بازداشتن وی از خطا و لغزش است. لذا توجه به این مطلب اثر بازدارنده از یکسو و برانگیزاننده از جهت دیگر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 13 - 5

5 - توجه به آگاهی خداوند بر گفتار و کردار آدمیان، برانگیزنده آنان به ایمان

فهم لا یؤمنون .. و هو السميع العليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 15 - 8

8 - توجه به ربوبیت خداوند، مقتضی پرهیز از عصیان او

قل إني أخاف إن عصيت ربي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 17 - 7

7 - توجه به اقتدار بی مانع خداوند بر رساندن نفع و ضرر، زمینه ساز اعتقاد به توحید و پرهیز از شرک

ولا تكونن من المشركين... و إن يمسسك الله بضر... فهو على كل شيء قدير

ص: 66

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 190 - 10

10 - توجه به عظمت و والایی خداوند بازدارنده انسان از توهّم شریک برای اوست .

فتعلی اللّٰه عما یشرکون

با توجه به توضیح برداشت قبل، از جمله «فتعالی . . .» این نکته به دست می آید که شریک برای خدا پنداشتن برخاسته از نشناختن عظمت و والایی اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 2 - 4، 1

1 - دل مؤمنان راستین ، لرزان و بیمناک به هنگام یاد خدا

إنما المؤمنون الذین إذا ذکر اللّٰه وجلت قلوبهم

2 - یاد خدا از سوی هر کس ، دارای تأثیری عمیق در قلب و روح مؤمنان

إذا ذکر اللّٰه وجلت قلوبهم

مجهول آوردن فعل «ذکر» دلالت می کند که یاد خدا از سوی هر کسی که باشد آن اثر شگرف را برای مؤمنان واقعی در پی دارد.

4 - دل های بیمناک و لرزان از یاد خدا ، دارای زمینه ای مناسب برای تأثیرپذیری از تلاوت آیات قرآن

إذا ذکر اللّٰه وجلت قلوبهم وإذا تلیت علیهم آیتة زادتهم إیمنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 45 - 3، 4

3 - پایداری اهل ایمان در صحنه های پیکار همراه با یاد مداوم خدا ، زمینه ساز پیروزی آنان بر دشمنان دین

فأثبتوا و اذکروا اللّٰه کثیرا لعلکم تفلحون

«لعلکم» علاوه بر اینکه متعلق بر «اذکروا اللّٰه» است، می تواند متعلق به «فأثبتوا» نیز باشد. در این صورت مراد از «فلاح»، پیروزی در جنگ است.

4 - سعادت و رستگاری مؤمنان در گرو جهاد و کثرت یاد خداست .

إذا لقيتم فئة فاثبتوا و اذكروا الله كثيرا لعلكم تفلحون

در برداشت فوق «فلاح» به معنای سعادت و رستگاری گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 47 - 10

10 - توجه به احاطه علمی خداوند بر کردار آدمی ، عامل اجتناب وی از سرمستی و ریاکاری و جلوگیری از راه خدا

و لا تکنوا .. و الله بما يعملون محیط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 67 - 19

ص: 67

19 - توجه انسان به خدا و فرمانهایش ، زمینه ساز جلب لطف و رحمت او

نسوا الله فَنسيهم

با استفاده از مفهوم جمله «نسوا الله ..» برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 108 - 13

13 - نماز و ذکر خدا ، عامل خودسازی و پاکی روح و اندیشه

لمسجد .. فيه رجال يحبون أن يتطهروا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 23 - 17، 11

11- توجه به خدا و استعاذه به درگاه او ، راهی برای مصون ماندن از فرجام نامیمون شهوات جنسی

قال معاذ الله

17- توجه به خداوند ، عامل بازدارنده آدمی از گناه

قال معاذ الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 13 - 22، 11

11- توجه به جلال و هیبت خداوند ، وادار کننده موجودات به تسبیح و ستایش او

و يسبح الرعد بحمده والملائكة من خيفته

22- « عن أبي جعفر الباقر (ع) : ان الصواعق تصيب المسلم وغير المسلم ولا تصيب ذاكراً ;

از امام باقر(ع) روایت شده است: صاعقه ها [ممکن است] به مسلمان و یا غیر مسلمان اصابت کند ; ولی به کسی که مشغول ذکر خداست اصابت نمی کند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- تنها ذکر خدا و به یاد او بودن ، سبب آرامش و اطمینان دلهاست .

ألا بذكر الله تطمئن القلوب

تقدیم «بذكر الله» بر متعلقش (تطمئن) برای رساندن حصر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 98 - 7

7- ذکر خدا و عبادت پروردگار چون نماز ، زداینده نگرانی ها و اندوه ها و تقویت کننده روحیه پایداری و موجب آرامش خاطر است .

ولقد نعلم أنك يضيق صدرك... فسيح بحمد ربك وكن من السجدين

ص: 68

نوع مفسران بر آنند که مقصود از سجده در این آیه، نماز است و مؤید آن روایتی است که می گوید: «پیامبر(صلی الله علیه و آله) هر گاه محزون و دل‌تنگ می شد، نماز می خواند» (مجمع البیان، ذیل آیه فوق).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 10,24

10- ذکر و یاد خدا، مایه یادآوری مقصود زدایش فراموشی است .

واذکر ربک إذا نسیت

متعلق «نسیان» را می توان عام، و شامل همه چیز دانست. در این صورت، مفاد جمله «واذکر...» این است که: «هرگاه، چیزی را فراموش کردی، ذکر خداوند را بر زبان جاری ساز، تا آن چیز را به خاطر آوری و غفلت تو زایل شود».

24- تدارک یاد خداوند، پس از غفلت از آن، مایه امیدواری انسان به دستیابی بر رشد و هدایتی سریع است .

واذکر ربک إذا نسیت و قل عسی أن یهدین ربی لأقرب من هذا رشداً

ارتباط «قل عسی...» با «اذکر...» ارتباط مقدمه و نتیجه است و پیام آیه این است که: «اگر پس از فراموشی، یاد خدا کردی، می توانی به هدایت ویژه الهی امیدوار باشی و بگویی: «عسی...»».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 70 - 14

14 - توجه به عظمت خداوند، مایه خضوع به درگاه او و وادار سازنده انسان به پذیرش ربوبیت او

فَأَلْقَى السَّحْرَةَ سَجْدًا قَالُوا ءَامَنَّا بِرَبِّ هَرُونَ وَمُوسَى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 124 - 2,6

2 - پیروی از هدایت های الهی و به یاد خدا بودن، موجب تسهیل زندگی و برطرف شدن تنگنا های آن است .

من اتبع هدای . . . لایشقی . و من أعرض عن ذکری فإن له معیشه ضنگا

6 - هدایت های الهی و یاد کردن همیشگی خداوند، مایه بصیرت و بینش در زندگی است .

و من أعرض عن ذکری . . . و نحشره یوم القیمه أعمی

کور محشور شدن گمراهان، نتیجه کوری آنان از دیدن و دریافت هدایت در دنیا است. از این عقوبت ویژه این نتیجه را می توان گرفت که هدایت، مایه بصیرت در مسیر زندگی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 130 - 9

9- انسان در شرایط سخت ، برای کسب تحمل بیشتر ، به تسبیح و یاد خدا نیازمند است .

فاصبر علی ما یقولون و سبح بحمد ربک

توصیه به تسبیح، پس از فرمان به «صبر»، نشانگر نقش تسبیح در توانمند شدن بر صبر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 69

19 - اماکن و نقاطی که یاد خدا در آن بسیار برده می شود، دارای قداست و شایسته احترام است .

صومع . . . و مسجد یذکر فیها اسم اللّٰه کثیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 110 - 4

4 - یاد خدا، مایه ره یابی انسان به صلاح و رحمت الهی

قال اخسئوا فیها . . حتی أنسوکم ذکری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 36 - 6، 8، 11

6 - کانون های ذکر خدا، دارای عظمت و رفعت مقام

فی بیوت أذن اللّٰه أن ترفع ویذکر فیها اسمہ

8 - ذکر مستمر نام خدا، موجب عظمت و مجد مکان های ذکر می شود .

فی بیوت أذن اللّٰه أن ترفع ویذکر فیها اسمہ

11 - خانه هایی که در آنها همواره ذکر و تسبیح خدا گفته می شود، مرکز نور خدا است .

مثل نوره کمشکوه . . فی بیوت أذن اللّٰه أن ترفع ویذکر فیها اسمہ یسبّح له فیها با

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 38 - 16

16 - مردمانی که همواره به یاد خدا هستند، نماز به پا می دارند، زکات می پردازند و از قیامت می ترسند، از روزی فراوان و بی شمار برخوردارند .

رجال لاتلهیهم تجره ولایبع عن ذکر اللّٰه . . لیجزیهم اللّٰه أحسن ما عملوا ویزید

«حساب» به معنای شمارش است و «بغیر حساب» (بی شمارش) می تواند کنایه از کثرت و فراوانی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 227 - 1,2

1 - ارزش شعر ، در پرتو ایمان ، عمل صالح و یاد خداوند

و الشعراء يتبعهم الغاون .. إلا الذين آمنوا... وذكروا الله كثيراً

2 - ارجمندی شاعران مؤمن و نیک کردار پیوند خورده با یاد خدا ، در پیشگاه پروردگار

و الشعراء يتبعهم الغاون .. إلا الذين آمنوا... وذكروا الله كثيراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 45 - 13

13 - یاد و ذکر خدا ، بالاتر و برتر از هر چیزی ، مانع فحشا و منکر است .

ص: 70

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَ... وَ لَذِكْرِ اللَّهِ أَكْبَر

برداشت بالا، بنابراین اساس است که مَفْضَلٌ علیه «اکبر» محذوف و چیزی از قبیل «ماسواه» و «جميع أعماله» باشد که شامل نماز هم می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 35 - 26

26 - عفت و پاک دامنی و به یاد خداوند بودن، از اسباب جلب آمرزش خداوند است.

و الحفظین فروجهم... و الذکرین الله... أعد الله لهم مغفرة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 43 - 5

5 - دعا و تحیت فرشتگان به مؤمنان، به سبب فراوانی ذکر و تسبیح خدا از سوی آنان است.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ... وَ سَبِّحُوهُ... هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَ مَلَائِكَت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 17 - 13، 12

12 - رجوع و توجه همواره داوود (ع) به خداوند در زندگی، موجب قدرت و توانمندی او شد.

داود ذالآید إله أواب

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که جمله «إله أواب» در مقام تعلیل برای «ذالآید» است؛ یعنی، چون داوود(ع) بسیار متوجه خدا و پرمراجعه به او بود، صاحب قدرت و توانمند بود.

13 - توجه بسیار به خدا و مراجعه همیشگی به او در زندگی، موجب قدرت و توانمندی انسان

داود ذالآید إله أواب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 30 - 6، 7

6- رجوع و توجه همواره سلیمان (ع) به خدا در زندگی، موجب دستیابی او به مقام عبودیت الهی

نعم العبد إله أواب

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که جمله «إله أواب» در مقام تعلیل برای «نعم العبد» است؛ یعنی، چون سلیمان بسیار متوجه خدا و پرمراجعه به او بود؛ بهترین عبد شناخته شد و به این مقام دست یافت.

7- رجوع و توجه همواره به خدا در زندگی، موجب دستیابی انسان به مقام والای عبودیت الهی

نعم العبد إله أواب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 44 - 13، 14

13 - رجوع و توجه همواره ایوب (ع) به خداوند در زندگی، موجب دستیابی او به مقام عبودیت الهی

ص: 71

نعم العبد إله أواب

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که جمله «إله أواب» در مقام تعلیل برای «نعم العبد» است؛ یعنی، چون ایوب (ع) بسیار متوجه خدا و پر مراجعه به او بود؛ عبد شایسته شناخته شد و به این مقام دست یافت.

14 - رجوع بسیار و توجه همواره به خدا در زندگی ، موجب دستیابی انسان به مقام والای عبودیت الهی

نعم العبد إله أواب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 45 - 1

1 - تنفر شدید و انزجار درونی مشرکان ، از یاد شدن نام خدا به تنهایی (بدون نام معبود ها دیگر)

و إذا ذكر الله وحده اشمأزت قلوب الذين لا يؤمنون بالأخرة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 54 - 8

8 - توجه به احاطه همه جانبه خداوند بر موجودات ، موجب از بین رفتن هر گونه تردید در مورد حقانیت رستاخیز است .

ألا إنهم في مريه من لقاء ربهم إلا إنهم بکل شیء محیط

انکار قیامت و رستاخیز مردگان از سوی مشرکان، مبنی بر این پندار نادرست است که آنها جمع شدن اجزاء پراکنده و از بین رفته موجودات را بعید می دانستند. خداوند با بیان این حقیقت که او بر همه چیز احاطه دارد و هیچ چیز از حیطة علم و قدرت او ناپدید نمی شود، این پندار را ابطال می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 13 - 31

31 - روحیه انابه و توجه مدام پیامبران به خداوند ، موجب برگزیدگی و انتخاب ایشان

يجتبی إلیه من یشاء و یهدی إلیه من ینیب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 36 - 3

3- یاد خداوند ، ایمنی بخش انسان از سلطه شیطان و همدمی با او

و من يعيش عن ذكر الرحمن نقيض له شيطاناً فهو له قرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 37 - 2،8

2- یاد خدا ، راه رسیدن انسان به کمال واقعی است .

و من يعيش عن ذكر الرحمن . . . ليصدونهم عن السبيل

«الف و لام» در «السبيل» آن را بر «ذكر الرحمان» - در آیه قبل - منطبق ساخته است.

8- یاد خدا ، راهبر آدمی به سعادت و هدایت واقعی است .

ص: 72

و من يعيش عن ذكر الرحمن .. ليصدونهم عن السبيل و يحسبون أنهم مهتدون

ذکر «یحسبون أنهم مهتدون» تعریضی به آن دارد که خداگریزان از هدایت به دورند. در نتیجه به قرینه مقابله استفاده می شود که یادکنندگان خدا به هدایت دست می یابند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 29 - 11

11 - « روى عن النبى (صلى الله عليه وآله) أنه قال : إذا ذكر العبد ربّه في قلبه كتب الله له ذلك في صحيفه ثم يعارض الملائكة يوم الخميس فيريهم الله ذكر عبده له بقلبه فيقول الملائكة ربنا عمل هذا العبد قد أحصيناه أما هذا العمل فما نعرفه فيقول الرب إن عبدى قد ذكرنى بقلبه فأثبته في صحيفته فذلك قوله « إنا كنا نستنسخ ما كنتم تعملون » ;

از پیامبر (صلی الله علیه و آله) روایت شده که فرمود: هرگاه بنده در قلب خود خدا را یاد کند، خداوند آن را در کتابی ثبت می کند. سپس خداوند، در روز پنج شنبه این ذکر قلبی را به ملائکه نشان می دهد. ملائکه می گویند: پروردگارا! عمل این بنده را ما احصا نموده ایم؛ اما این عمل را ما نمی شناسیم؟! پروردگار گوید: بنده من، مرا در قلب خود یاد کرد. پس آن را در کتاب عمل وی ثبت نمودم و این است سخن خداوند که می فرماید: «إنا كنا نستنسخ ما كنتم تعملون».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 2 - 11

11- توجه به حکمت و کاردانی خداوند ، مستلزم خضوع انسان در برابر قوانین حکیمانه و خدشه ناپذیر وی *

تنزيل الكتب من الله .. الحكيم

تذکر خداوند به وصف «الحکیم»، می تواند یاد آور انسان ها باشد که قرآن - به عنوان مجموعه قوانین - از جانب کسی نازل شده که حکیم و کاردان است و نقصی در برنامه او نیست، تا کسی مجاز به تخلف گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 26 - 3

3 - توجه به خداوند و دغدغه آخرت ، در تمامی لحظات زندگی ، عامل اصلی راهیابی متقین به بهشت

يتساءلون . قالوا إنا كنا ... مشفقين

در صورتی که «یتساءلون» سؤال از علت رهیابی به بهشت باشد، «إنّا کنّا...» بیانگر علت آن خواهد بود. از این که پارسایان در محیط پرشور خانواده از یاد آخرت غافل نشده اند، استفاده می شود که در سایر شرایط به طریق اولی غافل نبوده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 27 - 2

2- توجه تقوایندگان به خدا و مسؤولیت های خود ، زمینه ساز جلب رحمت الهی

إِنَّا كُنَّا قَبْلَ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ . فَمَنْ اللّٰهُ عَلَيْنَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 16 - 3،1

ص: 73

1 - یاد خداوند و ذکر عظمت و کبریایی او ، تأثیرگذار در دل های نرم و خاشع

ألم یأن للذین ءامنوا أن تخشع قلوبهم لذكر الله

«خشوع» در مقابل «قساوت» (سختی و صلابت)، به معنای نرمی [قلب] است.

3 - دل مؤمن ، باید چنان نرم باشد که با یاد خدا و تلاوت قرآن کریم ، تأثیرپذیر و خاشع گردد .

ألم یأن للذین ءامنوا أن تخشع قلوبهم لذكر الله و ما نزل من الحق

خداوند، در آیه شریفه، مؤمنان بی تفاوت را نکوهش کرده و به آنان هشدار می دهد تا فرصت باقی است و گرفتار قساوت قلب نشده اند؛ دل های خود را با یاد او و تلاوت آیاتش خاشع و نرم گردانند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 17 - 1

1 - یاد خدا و تلاوت کلام او (قرآن) ، حیات و روشنی بخش دل ها است .

أن تخشع قلوبهم لذكر الله .. و اعلموا أنّ الله یحیی الارض

جمله «اعلموا أنّ الله ..» تعلیل برای جمله «ألم یأن... لذكر الله» است. در این تعلیل، دل های غافل از یاد خدا و بیگانه با کلام او (قرآن)، به زمین مرده و یاد خدا و کلام او (قرآن)، به باران تشبیه شده است. همان طور که خداوند به وسیله باران، زمین مرده را زنده می کند؛ یاد خدا و تلاوت کلام او (قرآن) نیز، دل های غافل و مرده را حیات می بخشد و نورانی می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 20 - 5

5 - تقوا، مراقبت بر اعمال و یاد خدا، عامل رستگاری انسان

اتّقوا الله و لتنظر .. و لاتكونوا كالذین نسوا الله ... أصحاب الجنة هم الفای

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 10 - 7

7 - ذکر و یاد همیشگی خداوند ، زمینه دستیابی انسان به سعادت و رستگاری است .

و اذکروا الله کثیراً لعلکم تفلحون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 9 - 3

3 - یاد همیشگی خدا ، تضمین کننده سعادت انسان

لاتلهکم أموالکم . . . عن ذکر اللّٰه و من یفعل ذلک فأولئک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 28 - 9

9 - تسبیح و یاد خدا ، برانگیزاننده آدمی به انفاق و دستگیری از مستمندان و مانع بخل و مال دوستی

قال أوسطهم ألم أقل لکم لولا تسبیحون

ص: 74

توصیه به تسبیح و یاد خداوند، درباره ادای سهم فقیران (لولا تسبیحون)، می رساند که آن دو در برانگیختن آدمی به انفاق و دوری از بخل، مؤثر است و نقش دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 22 - 4

4 - نماز و یاد خدا، تعدیل کننده غرایز و مانع خُلق و خوی ناپسند است .

إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلِقٌ هَلُوعًا .. إِلَّا الْمَصْلِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 17 - 7

7 - ذکر دائم خداوند، موجب قبولی و پیروزی در آزمایش های الهی است .

لنفتنهم فيه و من يعرض عن ذكر ربه يسلكه عذاباً صعباً

جمله «و من يعرض عن ذكر ربه..» در حقیقت توصیه به یادآوردن نام و یاد خدا در دل ها است. این توصیه - پس از طرح مسأله آزمایش انسان ها - می تواند بیانگر برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 7

7 - نمازگزاران، در صورتی رستگارانند که از تزکیه و یاد خدا برخوردار باشند .

قد أفلح من تزكى . و ذكر اسم ربه فصلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 4 - 8

8 - « عن النبي (صلى الله عليه وآله) قال : إِنَّ الشَّيْطَانَ وَاضِعُ خَطْمَهُ عَلَى قَلْبِ ابْنِ آدَمَ فَإِنْ ذَكَرَ اللَّهَ خَسِنَ وَإِنْ نَسِيَ إِلْتَمَمَ قَلْبَهُ فَذَلِكَ الْوَسْوَاسُ الْخَنَّاسُ » ;

از پیامبر (صلى الله عليه وآله) روایت شده که فرمود: شیطان پوزه خود را بر قلب آدمیزاد قرار می دهد. پس اگر او خدا را یاد کرد، شیطان خود را عقب می کشد و پنهان می شود و اگر [یاد خدا را] فراموش کرد، قلب او را می رباید و این است «الوسواس الخناس» .

76- آثار ذکر خضوع موجودات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 48 - 10

10- توجه به انقیاد و تذلل پدیده های مادی در برابر خداوند ، زمینه ساز تسلیم شدن انسان در برابر اوست .

أولم يروا إلى ما خلق الله من شيء .. سجداً لله وهم دخرون

دعوت به ژرف اندیشی درباره سجده و تذلل موجودات مادی در برابر خداوند، در واقع دعوت به عبرت آموزی از آنهاست.

ص: 75

77- آثار ذکر خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 32 - 3

3- توجه به آفرینش آسمان و نقش آن برای اهل زمین ، راهی برای رسیدن به توحید است .

أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ . . . وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 14

14 - توجه به آفرینش زمین و آسمان و مراحل آن ، عامل پی بردن انسان به قدرت و علم نامحدود خداوند

أَنْتُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ . . . ذَلِكَ تَقْدِيرَ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

78- آثار ذکر خلقت آسمانها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 99 - 1

1- توجه به خلقت آسمان ها و زمین ، عاملی برای پی بردن به قدرت خداوند در آفرینش دوباره انسانها

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ . . . قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ

79- آثار ذکر خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 67 - 3

3- توجه انسان به آفرینش و آمدن او از عدم به صحنه وجود ، زمینه استبعاد معاد و انکار آن را از بین می برد .

أَوَّلًا يَذُكُرُ الْإِنْسَانَ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلِ وَلَمْ يَكْ شَيْئًا

مقصود از عدم و نیستی، الزاماً عدم مطلق نیست؛ بلکه می تواند عدم نسبی باشد؛ یعنی، انسان قبلاً نبوده و الآن وجود دارد، گرچه مواد و عناصر او در قالب موجوداتی دیگر از قبل نیز وجود داشته باشد. این احتمال نیز هست که جمله «لم یک شیئاً» ناظر به دورانی باشد که عناصر انسان، در قالب هیچ موجودی آفریده نشده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 5 - 4

ص: 76

4- توجه به پیدایش انسان و آفریده شدن وی از عناصری بی جان (خاک ، نطفه ، علقه و مضغه) ، زداینده هر گونه تردید در امکان برپایی رستاخیز و قدرت خدا بر بخشیدن حیات دوباره به مردگان

يَأَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنٰكُمْ . . . ثُمَّ مِّنْ مَّضْغَةٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 16 - 4,5

4- توجه انسان به چگونگی خلقت خویش و مرگ و رستاخیز ، زمینه ساز گرایش وی به ایمان و رو کردن به ارزش های دینی و الهی

ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ تَبْعُونَ

در آیات نخستین این سوره، سخن از مؤمنان راستین و صفات ارزشی آنان بود. اکنون در این آیات - که سخن از خلقت شگفت انسان و مرگ و رستاخیز او است - می تواند رهنمودی باشد به انسان ها برای گرویدن به راه مؤمنان راستین.

5- توجه به چگونگی خلقت نخستین انسان ، زداینده هر گونه تردید در امکان معاد و توانایی خدا بر احیای مجدد مردگان

و لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ . . . ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ تَبْعُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 82 - 5

5- توجه به آفرینش انسان و استمرار مرگ و حیات در زمین ، زداینده هر گونه تردید و دودلی نسبت به معاد و حیات مجدد انسان

و هو الذى أنشأ لكم السمع . . . وهو الذى يحيى ويميت . . . أفلا تعقلون ... قالوا أءذا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - يس - 36 - 77 - 9

9- توجه انسان به مبدأ پیدایش خود ، زمینه ساز ممکن دانستن معاد و تصدیق به آن

أولم ير الإنسان أنا خلقناه من نطفه فإذا هو خصيم مبين

یادآوری مبدأ پیدایش انسان در شرایطی که آیه شریفه و آیات بعد، درصدد اثبات معاد و رد شبهه منکران قیامت است، گویای برداشت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- توجه به کیفیت پیدایش انسان از منی در رحم، آسان کننده مسأله پذیرش معاد و توانایی خداوند بر احیای مجدد مردگان

أفرئیتم ما تمنون

روی سخن در آیه شریفه با منکران معاد است و مفاد آن چنین می باشد: اگر شما به کیفیت پیدایش انسان از نطفه - که در رحم می ریزید - توجه می کردید، در قدرت و توانایی خداوند بر آفرینش مجدد انسان تردید نمی کردید و به انکار معاد نمی پرداختید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 77

4- توجه به آفرینش انسان و تداوم نسل او در زمین ، زمینه ساز پذیرش معاد است .

عمّ يتساءلون .. و خلقنکم أزوجًا

در آیه دو چیز به عنوان دلیل بر معاد ذکر شده است؛ خلقت انسان ها و زوجیت آنان؛ یعنی، چنین آفریده ای نمی تواند معاد نداشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 18 - 2

2- توجه به ماده اولیه خلقت انسان و سیر پیدایش وی ، مانع کفر به خداوند و قدرت او و زمینه ساز باور به معاد

قتل الإنسن ماأكفره . من أيّ شیء خلقه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 19 - 4,5

4- توجه انسان به پیدایش او از نطفه ای ناچیز ، بازدارنده وی از کفرورزی به خداوند و قدرت او و مایه باور به معاد است .

ما أكفره .. من نطفه خلقه

5- توجه انسان به دوران نطفه بودن و ناتوانی های خویش در آغاز پیدایش ، از میان برنده احساس بی نیازی از رهنمود های خداوند است .

أمّا من استغنی .. من أيّ شیء خلقه . من نطفه خلقه

80- آثار ذکر خلقت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 6 - 6

6- توجه به آفرینش انسان از خون لخته و وابستگی تمام دانش های او به خداوند ، مایه ترک طغیان است .

خلق الإنسن من علق .. علّم الإنسن ما لم یعلم . کلاً إنّ الإنسن لیطغی

81- آثار ذکر خلقت دره ها

5- توجه به آفرینش کوه ها ، راه ها و دره ها ، راهی برای رسیدن به توحید است .

و جعلنا فی الأرض روسی . . . لعلهم یهتدون

متعلق «یهتدون» در آیه ذکر شده است؛ ولی به قرینه این که مخاطبان آیات شریفه مشرکان اند و این آیات در صدد اثبات

توحید است، برداشت یاد شده قابل استفاده است.

82- آثار ذکر خلقت راهها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 31 - 5

5- توجه به آفرینش کوه ها ، راه ها و دره ها ، راهی برای رسیدن به توحید است .

و جعلنا فی الأرض روسی . . . لعلهم یهتدون

متعلق «یهتدون» در آیه ذکر نشده است؛ ولی به قرینه این که مخاطبان آیات شریفه مشرکان اند و این آیات در صدد اثبات توحید است، برداشت یاد شده قابل استفاده است.

83- آثار ذکر خلقت زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 99 - 1

1- توجه به خلقت آسمان ها و زمین ، عاملی برای پی بردن به قدرت خداوند در آفرینش دوباره انسانها

أو لم یروا أن الله . . . قادر علی أن یخلق مثلهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 12 - 14

14 - توجه به آفرینش زمین و آسمان و مراحل آن ، عامل پی بردن انسان به قدرت و علم نامحدود خداوند

أنتکم لتکفرون بالذی خلق . . . ذلک تقدیر العزیز العظیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 6 - 4

4 - توجه به آفرینش زمین و ویژگی های آن ، مایه پی بردن به قدرت خداوند و زمینه ساز پذیرش معاد است .

عن النبأ العظیم . . . ألم نجعل الأرض مهذاً

84- آثار ذکر خلقت کوهها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 31 - 5

ص: 79

5- توجه به آفرینش کوه ها ، راه ها و دره ها ، راهی برای رسیدن به توحید است .

و جعلنا فی الأرض روسی . . . لعلهم یهتدون

متعلق «یهتدون» در آیه ذکر نشده است؛ ولی به قرینه این که مخاطبان آیات شریفه مشرکان اند و این آیات در صدد اثبات توحید است، برداشت یاد شده قابل استفاده است.

85- آثار ذکر خیانت منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 94 - 5

5- توجه به گوشه ای از خیانت ها و تزویر های منافقان ، مستلزم عدم اعتماد به آنان برای همیشه

لن نؤمن لکم قد نبأنا الله من أخبارکم

برداشت فوق مبتنی بر این است که «من» در «أخبارکم» برای تبعیض و «لن» در «لن نؤمن» برای نفی ابدی باشد.

86- آثار ذکر دشمنی شیطان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 53 - 15

15- توجه انسان به عداوت های دیرینه و شگرد های شیطان ، بازدارنده وی از گفتار ناشایست و نزاع و دشمنی

و قل لعبادی یقولوا التی هی أحسن إن الشیطن ینزغ بینهم إن الشیطن کان للإنسن عدو

تعلیل «إن الشیطن کان للإنسان عدوا . . .» برای «إن الشیطن ینزغ بینهم» به منزله هشدار به انسانهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 62 - 6

6- توجه به دشمنی دیرین و آشکار شیطان ، بازدارنده انسان از پیروی او

و لایصدنکم الشیطن إنه لکم عدو مبین

87- آثار ذکر دشمنی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 2 - 4

4 - توجه مسلمانان به عمق دشمنی ها و تعارض های جبهه کفر با اسلام ، مانع برقراری روابط دوستانه با آنان

تسرون إلیهم بالموّده . . . إن یتقفوکم یكونوا لکم أعداء

ص: 80

از بیان دشمنی کافران با مؤمنان - در پی خبر دادن از رابطه دوستی با کافران - استفاده می شود که توجه به این امر بازدارنده مسلمانان از ارتباط با آنان است.

88- آثار ذکر دفن میت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 21 - 11

11 - توجه به پایان زندگی و مدفون شدن انسان ها در قبر ، مانع کفرورزی به خداوند است .

ما أكفّره .. فأقبره

89- آثار ذکر ذلت اخروی گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 42 - 3

3 - توجه به فضااحت و ذلت مجرمان در قیامت ، بازدارنده خلق از کفر و تکذیب

فیؤخذ بالنوصی و الأقدام . فبأیء الآء ربکما تکذبان

90- آثار ذکر رازقیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 132 - 15

15 - توجه به رازقیت خداوند و مکلف نبودن با تأمین خواروبار ، زمینه سازانجام وظیفه عبادت و نماز و پایداری بر آن

وأمر أهلک بالصلوه .. لانس - لک رزقاً نحن نرزقک

91- آثار ذکر ربوبیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 3 - 22

22 - توجه به خالقیت ، حاکمیت ، ربوبیت و مدبر بودن خدا ، زمینه پیدایش روح بندگی و پرستش

اللّٰه الذی خلق . . . ثم استوی . . . یدبر الأمر . . . اللّٰه ربکم فاعبدوه أفلا تذکرون

از حرف «فاء» در «فاعبدوه» که فاء تقریعیه است و دلالت می کند بر اینکه ما بعد فاء، برگرفته از ما قبل می باشد، برداشت فوق به دست می آید.

ص: 81

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 15 - 24

24 - اعتقاد و توجه به ربوبیت خدا، بازدارنده آدمی از سرپیچی کردن از دستورهای خدا

إني أخاف إن عصيت ربي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 23 - 3

3 - توجه به ربوبیت خدا، گرایش دهنده آدمی به خضوع و خشوع در برابر او

وأخبتوا إلی ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 101 - 3

3 - یوسف (ع) با یادآوری نعمت های الهی و توجه به ربوبیت و علم و حکمت فراگیر خداوند، خویشتن را در محضر او احساس کرد.

إن ربي لطيف لما يشاء إنه هو العليم الحكيم. رب قد ءاتيتني

تغییر سیاق؛ یعنی، الثفات از غیبت (إن ربي .. إنه هو العليم) به خطاب (رب قد ءاتيتني) حاوی نکاتی است از جمله اینکه یوسف(ع) با یاد کردن از نعمتهای خدادادی و توجه به ربوبیت و علم و حکمت مطلق الهی، به این حقیقت توجه پیدا کرد که خداوند حاضر و ناظر است. از این رو خود را در محضر او احساس کرد و او را مخاطب قرار داد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 30 - 5

5 - توجه به نقش اصلی مشیت و تقدیر خدا در روزی انسان ها، زمینه ساز اجتناب از بخل و افراط در انفاق به بخشش همه اموال و داراییهاست.

و لا تجعل يدك مغلولة إلی عنقك .. إن ربك ييسط الرزق لمن يشاء

جمله «إن ربك ..» در مقام تعلیل برای جمله «و لا تجعل يدك...» است. بنابراین مفهوم آیه چنین می شود: خداوند روزی رسان است، پس نباید از ترس تهیدستی، بخل ورزید و انفاق نکرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 28 - 10

10- توجه به ربوبیت خداوند ، سوق دهنده آدمی به استغاثه و دعا به درگاه او است .

یدعون ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 38 - 7

ص: 82

7- توجه به ربوبیت الهی و نقش آفرینی آن بر در و دیوار وجود ، دارای نقشی مهم و گرایش به توحید است .

لَكُنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا

مؤمن به ربوبیت خدا است و از این تکرار استفاده می شود که توجه به صفت ربوبیت در میان دیگر صفات الهی، اثری خاص در پرهیز از شرک دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 110 - 20

20- توجه به ربوبیت خداوند ، برانگیزاننده انسان به عبادت خالصانه او و پرهیز از شرکوری است .

و لا يشرك بعبادة ربّه أحدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 9 - 7

7 - توجه زکریا به ربوبیت خداوند ، مایه اطمینان او به امکان و سهولت بارداری همسر نازایش در صورت اراده و خواست خداوند

قال ربّك هو عليّ هين

جمله «هو عليّ هين» بدون «قال ربّك» نیز معنای تامی دارد، ولی اضافه شدن آن مفید این معنا است که این سخن، گفته شخص عادی نیست که در باره نحوه آن به فکر فروروی، بلکه گفته پروردگار تو است و او که تو را از هیچ آفرید، در شیوه اعطای فرزند به شما وانمی ماند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 21 - 9

9- توجه مریم (س) به ربوبیت خداوند ، را به آسانی و امکان بارداریش به عیسی (ع) مطمئن می ساخت .

قال ربّك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 36 - 7

7- توجه به فراگیر بودن ربوبیت خداوند بر همه آدمیان ، زمینه ساز ترک پرستش غیر او است .

وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبِّكُمْ فَاعْبُدُوهُ

جمله «إِنَّ اللَّهَ..» تعلیل برای فاعبدوه می باشد، یعنی اعبدوا اللَّهَ لِأَنَّهُ رَبِّي وَرَبِّكُمْ.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 33 - 3

3- توجه به ربوبیت خداوند، زمینه ساز ترس از او است.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُم

اضافه «ربّ» به ضمیر «کم» می تواند برای رساندن این نکته باشد که خداوند، چون پروردگار شما است، از او بترسید.

ص: 83

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 15 - 12

12 - توجه به مقام ربوبی پروردگار ، مایه تواضع و ستایش به درگاه وی و تنزیه او از هر کاستی و نقص است .

خَرُّوا سَجْدًا و سَبِّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 38 - 2

2 - توجه به ربوبیت خداوند ، موجب شیفتگی انسان نسبت به انجام دستورات او است .

و الذین استجابوا لربِّهم

با توجه به توضیح برداشت قبل و به کار رفتن کلمه «ربّ»، می توان استفاده کرد که در اثر توجه به ربوبیت الهی، فرمان های خداوند برای انسان، سهل و آسان گشته و انسان مشتاقانه به اجرای آن خواهد پرداخت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 30 - 4

4 - توجه به ربوبیت الهی بر وجود انسان ، زداینده هر شگفتی درباره قدرت او

قالوا کذلک قال ربِّک

آوردن وصف «ربِّک»، دربردارنده نوعی استدلال بر قدرت خدا می باشد؛ یعنی، آن که وجود تو را پروریده، قادر است که پیرزنی نازا را نیز بارور کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 55 - 1

1 - توجه به نمود های تدبیر و ربوبیت عالی خداوند ، زداینده هر تردید درباره نعمت بخشی های الهی

فبأیّء الاّء ربِّک تتمازی

فای تفریع در «فبأیّء..» می رساند که با توجه به آنچه در آیات پیشین گفته شده، انتظار نمی رود کسی در رابطه با خداوند و آثار رحمت خیز او گرفتار تردید و شک باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 40 - 5

5 - توجه به ربوبیت خداوند ، مایه هراس از فرجام مخالفت با او است .

و أمّا من خاف مقام ربّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 8 - 15

15 - توجه به ربوبیت خداوند ، مایه خداترسی و پیدایش هول و هراس در دل عاقبت اندیشان

ذلک لمن خشی ربّه

ص: 84

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 6 - 5

5 - توجّه به ربوبیت و مدبّر بودن خداوند ، بازدارنده انسان از کفران نعمت ها است .

لرّبہ لکنود

تقدیم «لرّبہ»، بیانگر اهتمام به آن است؛ یعنی، شگفتا که انسان با آن که خداوند «رّب» و «مدبّر» او است، به کفران نعمت او رو آورده است!

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 110 - 3 - 9

9 - توجّه به ربوبیت خداوند ، زمینه ساز تسبیح ، حمد و استغفار به درگاه او است .

فسّیح بحمد ربّک و استغفره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فلق - 113 - 1 - 11

11 - توجّه به ربوبیت خداوند و حاکمیت تدبیر او بر نظام هستی ، برانگیزاننده انسان به پناه بردن به او و اطمینان بخش و دلگرم سازنده پناهندگان است .

قل أعوذ برّب الفلق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 1 - 8

8 - توجّه به ربوبیت خداوند و حاکمیت تدبیر او بر امور مردم ، وادار سازنده انسان هابه استعاده و دلگرم کننده پناهندگان به او است .

قل أعوذ برّب الناس

92- آثار ذکر رحمت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 44 - 10

10- توجه به رحمت گسترده الهی ، پرهیزدهنده بندگان از نافرمانی او است .

إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 5 - 6

ص: 85

6 - توجه به شکست ناپذیری خداوند و مهربانی او ، برانگیزاننده امید به امداد های الهی در دل مؤمنان است .

ینصر من یشاء و هو العزیز الرحیم

آوردن دو وصف «عزت» و «رحمت» - پس از بیان امداد الهی و این که خداوند، هر کس را که بخواهد یاری خواهد کرد - می تواند به منظور ایجاد امید در دل مسلمانان صدر اسلام باشد که درباره خود نیز انتظار چنین امدادهایی را داشته باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 43 - 16

16 - توجه به رحمت گسترده و عقاب شدید خداوند ، زمینه ساز بازگشت انسان از مخالفت با حق

إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَ ذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ

چنانچه جمله «إِنَّ رَبَّكَ ...» مربوط به مخالفان پیامبران باشد، از توجه دادن خداوند به مغفرت و عقاب خویش، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 19 - 3,5

3 - توجه فرشتگان به رحمت گسترده الهی ، عامل عبادت همیشگی آنان به درگاه حق *

الملئکه الذین هم عبد الرحمن

ذکر «عباد الرحمان» به جای «عباد الله» و امثال آن، می تواند نشانگر این نکته باشد که ملائکه با توجه به رحمت گسترده خداوند، به عبادت او روی آورده اند.

5 - توجه به رحمت گسترده الهی ، زمینه ساز گرایش به عبودیت و بندگی او *

الملئکه الذین هم عبد الرحمن

با الغای خصوصیت از فرشتگان، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 28 - 6

6 - توجه انسان به نیکی و رحمت گسترده خداوند ، مایه گرایش به پرستش او و التجا به درگاهش

ندعوه إنّه هو البرّ الرحيم

از ارتباط «ندعوه» با «إنّه هو البرّ الرحيم» و بيان تعليلي «إنّه هو...»، مطلب بالا استفاده مي شود.

93- آثار ذکر ردّ ايل اخلاقي مكدبان آخرت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

20 - ماعون - 107 - 1 - 5

5- توجه به خصلت هاي ناروای تکذيب گران آخرت ، بازدارنده انسان از تکذيب آن است .

أرءيت الذی یکذب بالدين

ص: 86

94- آثار ذکر روزی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 131 - 22

22 - توجه به رزق پایدار و سرتاسر خیر پروردگار ، زمینه ساز دوری گزینی از چشم دوختن به امکانات دنیایی دیگران است .

و لا تمدنّ عینیک . . . و رزق ربّک خیر و ابقی

95- آثار ذکر رویش درخت خرما

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 29 - 3

3 - توجه به رویدن درختان زیتون و خرما و تأثیر آنها در تغذیه انسان ، زمینه ساز شناخت خدا و مانع کفر به او است .

ما أكفروه . . . و زیتوناً و نخلاً

96- آثار ذکر رویش درخت زیتون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 29 - 3

3 - توجه به رویدن درختان زیتون و خرما و تأثیر آنها در تغذیه انسان ، زمینه ساز شناخت خدا و مانع کفر به او است .

ما أكفروه . . . و زیتوناً و نخلاً

97- آثار ذکر رویش سبزیجات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 28 - 4

4 - توجه به رویش گیاهان و سبزیجات ، زمینه ساز شناخت خدا و مانع کفر به او است .

ما أكفروه . . . فأنبتنا فیها . . . عنباً و قصباً

98- آثار ذکر رویش گیاهان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 28 - 4

4 - توجه به رویش گیاهان و سبزیجات ، زمینه ساز شناخت خدا و مانع کفر به او است .

ما أكفروه .. فأنبتنا فيها ... عنبًا و قصبًا

99- آثار ذکر زندگی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 40 - 9

9 - توجه و اعتقاد به حیات اخروی ، برانگیزاننده آدمی به عبرت گرفتن از سرگذشت هلاکت بار اقوام پیشین و تصحیح رفتار خویش

أفلم یکونوا یرونها بل کانوا لایرجون نشورًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 85 - 10

10 - توجه به الوهیت و فرمانروایی جاویدان خداوند و نیز تداوم زندگی انسان در آخرت ، زمینه ساز گرایش انسان به حق

و هو الذی فی السماء إله و .. و عنده علم الساعه و إلیه ترجعون

با توجه به این که آیات پیشین در رد منکران توحید بود، استفاده می شود که طرح فرمانروایی خدا بر هستی در دنیا و آخرت، هشدار به حق ستیزان است.

100- آثار ذکر سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 44 - 3

3 - به یاد داشتن برهه های دشوار زندگی، مانع غفلت از یاد خدا

فلما نسوا ما ذکرنا به

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 26 - 4

4 - یادآوری دوران سختی ، دارای نقش سازنده در تربیت انسان

و اذکروا إذ أنتم

ص: 88

101- آثار ذکر سهولت هدایت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 20 - 7

7 - توجه به آسانی سلوک راه هدایت ، مانع کفرورزی به خداوند است .

ما أكفروه .. ثمّ السبیل یسره

102- آثار ذکر شنوایی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 65 - 7

7 - توجه به انحصار عزت برای خداوند و شنوایی و دانایی مطلق او ، برطرف کننده اندوه ایجاد شده از جنجال های تبلیغاتی دشمنان است .

و لا یحزنک قولهم إن العزه لله جمیعاً هو السميع العليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 21 - 21

21 - توجه و اعتقاد به شنوا و دانا بودن خداوند به تمامی گفته ها و رفتار های نهان و آشکار آدمی ، بازدارنده وی از ارتکاب فحشا و

منکرات و پیروی از شیطان

یأیها الذین ءامنوا لاتتبعوا خطوت الشیطن .. فإِنَّه یأمر بالفحشاء والمنکر ..

جمله «و الله سمیع علیم» استینافیه تعلیلیه است و در مقام تعلیل برای جملات پیشین می باشد. بنابراین هشدار خداوند به شنوا و دانا

بودن خویش، پس از نهی از پیروی شیطان، می تواند به منظور بازداشتن انسان از گناه و فحشا و تضمین این بازدارندگی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 60 - 12

12 - توجه و اعتقاد به شنوایی و دانایی خداوند ، بازدارنده آدمی از گناه و قانون شکنی است .

و القواعد من النساء الّتی لایرجون نکاحاً فلیس علیهن جناح أن یضعن ثیابهنّ .. و

جمله «و الله سمیع علیم» استینافیه تعلیلیه و در مقام تهدید زنانی است که احیاناً بخواهند از حکم حجاب و عفاف سرپیچی کنند و یا از موارد استثنا، سوء استفاده کنند. از این رو آمدن چنین جمله ای و یادآوری صفت شنوایی و دانایی خداوند، می تواند اشاره به نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 89

10 - توجه به شنوایی و آگاهی خداوند ، مستلزم رعایت تقوا و سبقت نگرفتن بر حکم خدا و رسول

لا تقدموا .. و اتقوا الله إن الله سمیع علیم

103- آثار ذکر صابران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 17 - 11

11 - به یاد آوردن بندگان خالص ، شکبیا ، نیرومند و پرمراجعه به خداوند ، سازنده و درس آموز است .

اصبر .. و اذکر عبدنا داود ذا الأید إنه أواب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 35 - 11

11- توجه به اسوه های صبر و خداجویی ، تقویت کننده روحیه شکیبایی در انسان

فاصبر كما صبر أولوا العزم من الرسل

توصیه خداوند به پیامبر(صلی الله علیه و آله) در شکبیا بودن همچون پیامبران اولوالعزم و بازگویی آن توصیه برای انسان ها؛ می تواند پیامدار این نکته باشد که اسوه های مقاومت و دینداری، خود وسیله ای برای تقویت صبر در راستای پایبندی به دین و ارزش ها است.

104- آثار ذکر ضمانت روزی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 31 - 8

8- توجه به تضمین روزی همگان از سوی خداوند ، مانع بیمناک شدن از تهی دستی آینده خویش یا فرزندان

و لا تقتلوا أولادکم خشیه إملق نحن نرزقهم و إیاکم

105- آثار ذکر ظهور حقایق در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- توجه به ظهور حقایق در قیامت ، بازدارنده انسان از تلاش برای پیروزی بر حریفان ، در مسابقه ثروت و مقام

ألهیکم التکاثر . . . ثم کلاً سوف تعلمون

ص: 90

106- آثار ذکر عجز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 34 - 5

5 - توجه به قدرت برتر خداوند و عجز و ناتوانی خلق، بازدارنده آنان از کفر و تکذیب

لاتتفدون إلاّ بسلطن . فبأیّ آلاء ربّکما تکذّبان

ارتباط دو آیه، نشانگر آن است که غفلت جن و آدمیان از قدرت خداوند، زمینه ساز تکذیب گری آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 19 - 5

5 - توجه انسان به دوران نطفه بودن و ناتوانی های خویش در آغاز پیدایش، از میان برنده احساس بی نیازی از رهنمود های خداوند است

أما من استغنی . . . من آیّ شیء خلقه . من نطفه خلقه

107- آثار ذکر عجز انسانها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 37 - 5

5- توجه انسان به ضعف و ناتوانی خویش در برابر مظاهر طبیعت، زداینده غرور و تکبر وی است .

و لاتمش فی الأرض مرحاً إنک لن تخرق الأرض و لن تبلغ الجبال طولاً

جمله «إنک لن تخرق . . .» در مقام تعلیل برای جمله «لاتمش» است؛ یعنی، ای انسان چون نمی توانی با گامهای خود زمین را بشکافی یا قامت خود را به کوهها برسانی، پس نباید مغرور و سرمست شوی. توجه دادن به این ضعف و ناتوانی، می تواند بازدارنده از غرور و تکبر آدمی شود.

108- آثار ذکر عجز جن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 34 - 5

5 - توجه به قدرت برتر خداوند و عجز و ناتوانی خلق ، بازدارنده آنان از کفر و تکذیب

لا تتفدون إلا بسطن . فبأىء الاء ربكما تكذبان

ارتباط دو آیه، نشانگر آن است که غفلت جن و آدمیان از قدرت خداوند، زمینه ساز تکذیب گری آنان است.

ص: 91

109- آثار ذکر عجز معبودان باطل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - پس - 36 - 76 - 4

4 - توجه به ناتوانی معبود های ادعایی و عقیده به قدرت مطلق خداوند ، موجب تسلی خاطر و دل گرمی مبلغان اسلام و مدافعان عقیده توحیدی

و اتّخذوا من دون الله ءالهه لعلّهم ينصرون . لا يستطيعون نصرهم... فلا يحزنك قولهم

جمله «فلا يحزنك قولهم» جواب برای شرط مقدر است؛ یعنی، «اذا كان هذا حالهم مع ربهم حيث اتّخذوا رجاء النصر ءالهه من دون الله لا يقدرون نصرهم فلا تحزن بسبب قولهم...»؛ وقتی وضعیت آنان چنین است که به امید یاری، معبودهای دیگری جز خدا را - که توانای بر یاری رسانی ندارند - برگزیدند، پس تو از سخنان شان محزون مباش...».

110- آثار ذکر عدالت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 71 - 15

15- توجه به حاکمیت عدل بر نظام کیفر و پاداش اخروی ، گرایش دهنده انسان ها به انجام اعمال و رفتار خوب و دارای پاداش

فمن أوتى كتبه بيمينه . . . و لا يظلمون فتيلاً

از اینکه خداوند، نظام پاداش دهی خود را در قیامت، برای مردم تشریح می کند، می تواند به منظور تشویق انسانها به انجام اعمالی باشد که پاداش الهی را در پی دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 41 - 8

8 - توجه انسان به نظام عادلانه مجازات الهی ، تشویق کننده او در جدیت و تلاش

و أن ليس للإنسن إلا ما سعى . و أنّ سعیه سوف یری . ثمّ یجزیه الجزاء الأوفی

یادکرد مجازات الهی پس از تأکید بر اصل مسؤولیت فردی انسان در برابر عمل خویش، بیانگر مطلب یاد شده است.

111- آثار ذکر عذاب اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 16 - 8

8 - یادآوری دوزخ و عذاب آتش آن ، بهترین و مؤثرترین وسیله اخطار دادن به بندگان و بازداشتن آنان از هرگونه عصیان و نافرمانی
پروردگار

ص: 92

لهم من فوقهم ظلل من النار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 25 - 3

3 - توجه دادن به عذاب آخرت ، بازدارنده تر از تهدید به عذاب دنیوی است .

نکال الآخره و الأولى

عذاب آخرت، ممکن است از آن جهت نکال و مایه عبرت باشد که توجه به آن در دنیا، دیگران را از فرجام کافران می ترساند و از همسانی با گرفتاران به عذاب بر حذر می دارد. در این صورت تقدیم «الآخره» بر «الأولی»، بیانگر نقش برتر آن در عبرت آموزی است.

112- آثار ذکر عزت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 65 - 7

7 - توجه به انحصار عزت برای خداوند و شنوایی و دانایی مطلق او ، برطرف کننده اندوه ایجاد شده از جنجال های تبلیغاتی دشمنان است .

و لا یحزنک قولهم إن العزه لله جمیعاً هو السميع العليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 5 - 6

6 - توجه به شکست ناپذیری خداوند و مهربانی او ، برانگیزاننده امید به امداد های الهی در دل مؤمنان است .

ینصر من یشاء و هو العزیز الرحیم

آوردن دو وصف «عزت» و «رحمت» - پس از بیان امداد الهی و این که خداوند، هر کس را که بخواهد یاری خواهد کرد - می تواند به منظور ایجاد امید در دل مسلمانان صدر اسلام باشد که درباره خود نیز انتظار چنین امدادهایی را داشته باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 10 - 4

4 - توجه و اعتقاد به عزت آفرین بودن خداوند ، موجب عزت طلبی و آزاداندیشی و سبب دوری از ذلت پذیری و پستی است .

من كان يريد العزّه فليله العزّه جميعاً

جمله «فليله العزّه جميعاً» تعلیل برای جواب مقدر «من» می باشد؛ یعنی، هر کس طالب عزت است، از خدا جویا شود؛ زیرا همه عزت ها از آن او است. این معنا می تواند اشاره به مطلب یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 2 - 10

ص: 93

10- توجه به عزّت و شکست ناپذیری خداوند ، مقتضی خصومت نورزیدن در برابر قرآن و قوانین آن *

تنزیل الكتب من الله العزيز الحكيم

تذکر خداوند به مردم، درباره عزت و پیروزمندی خود، می تواند از آن جهت باشد که آنان را هشدار دهد تا مبادا در برابر کتاب و قوانین او، به ستیز برخیزند؛ زیرا کاری از پیش نخواهند برد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بروج - 85 - 8 - 5

5- توجه به عزّت و پسندیده بودن خداوند ، زمینه ساز پیدایش ایمان و پرهیز از آزارسانی به مؤمنان است .

أن يؤمنوا بالله العزيز الحميد

113- آثار ذکر عطایای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - کوثر - 108 - 2 - 5

5- سپاسگزاری از خداوند در برابر نعمت کوثر ، وادارسازنده پیامبر (صلی الله علیه و آله) به نماز و اخلاص در آن

إنا أعطینک الکوثر . فصل لربّک

حرف «فاء» در «فصل»، لزوم نماز را بر آیه قبل تقریر کرده است.

114- آثار ذکر عظمت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 120 - 3

3- توجه و آگاهی به عظمت خداوند ، وادارکننده آدمی به پرستش او و اظهار عبودیت به درگاه وی

وألقي السحرة سجدين

مجهول آوردن فعل «ألقي» حکایت از آن دارد که ساحران با دیدن معجزه موسی (ع) پی به عظمت خداوند برده و بی اختیار به درگاه او به سجده افتادند.

115- آثار ذکر علم خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 65 - 7

7 - توجه به انحصار عزت برای خداوند و شنوایی و دانایی مطلق او، برطرف کننده اندوه ایجاد شده از جنجال های تبلیغاتی

ص: 94

دشمنان است .

و لا يحزنك قولهم إن العزه لله جميعاً هو السميع العليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - يوسف - 12 - 101 - 3

3- يوسف (ع) با یادآوری نعمت های الهی و توجه به ربوبیت و علم و حکمت فراگیر خداوند ، خویشتن را در محضر او احساس کرد .

إن ربی لطیف لما یشاء إنه هو العليم الحکیم. رب قد ءاتیتنی

تغییر سیاق ; یعنی، الثفات از غیبت (إن ربی . . . إنه هو العليم) به خطاب (رب قد ءاتیتنی) حاوی نکاتی است از جمله اینکه یوسف(ع) با یاد کردن از نعمتهای خدادادی و توجه به ربوبیت و علم و حکمت مطلق الهی، به این حقیقت توجه پیدا کرد که خداوند حاضر و ناظر است. از این رو خود را در محضر او احساس کرد و او را مخاطب قرار داد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 91 - 10,11

10- توجه انسان به احاطه علمی خداوند بر رفتارش ، مانع شکستن عهد و سوگند است .

و أوفوا . . . و لاتنقضوا... إن الله يعلم ما تفعلون

11- اعتقاد و توجه به علم خداوند به همه اعمال آدمیان ، پشتوانه اجرای فرمان های اوست .

و أوفوا بعهد الله . . . إن الله يعلم ما تفعلون

برداشت فوق، از تعلیل «إن الله يعلم ما تفعلون» به دست می آید؛ یعنی، به عهد و پیمان خود با خدا وفادار باشید؛ چون که خدا از اعمال شما آگاه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 28 - 3

3- توجه انسان به علم مطلق خداوند ، عامل بازدارنده وی از معصیت و گناه

لا یسبقونه . . . بأمره یعملون . یعلم ما بین أیدیهم و ما خلفهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - توجه به علم و آگاهی خدا نسبت به همه موجودات آسمان و زمین و رخداد های آن ، زمینه ساز باور به احاطه علمی او نسبت به تمامی اعمال مردمان

فقل الله أعلم بما تعملون .. ألم تعلم أن الله يعلم ما في السماء والأرض

استفهام در «ألم تعلم ..» استفهام تقریری است؛ یعنی، مگر نمی دانی که خدا به هر آنچه که در آسمان و زمین است، آگاهی دارد. مقصود این که: خدایی که سراسر هستی در احاطه علمی او قرار دارد، به اعمال آدمیان - که جزئی از جهان اند - آگاهی دارد و هیچ گفته و کرده ای از آنان بر او پنهان نمی ماند.

ص: 95

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 21 - 21

21 - توجه و اعتقاد به شنوا و دانا بودن خداوند به تمامی گفته ها و رفتار های نهان و آشکار آدمی ، بازدارنده وی از ارتکاب فحشا و منکرات و پیروی از شیطان

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوتَ الشَّيْطَانِ .. فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ ..

جمله «و الله سمیع علیم» استینافیه تعلیلیه است و در مقام تعلیل برای جملات پیشین می باشد. بنابراین هشدار خداوند به شنوا و دانا بودن خویش، پس از نهی از پیروی شیطان، می تواند به منظور بازداشتن انسان از گناه و فحشا و تضمین این بازدارندگی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 28 - 13

13 - توجه و اعتقاد به آگاهی خداوند به اعمال انسان ها ، موجب برانگیختن آنان به رعایت دستورات الهی و پرهیز از نافرمانی او است .

وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

سخن تهدیدآمیز خداوند به مؤمنان (و الله بما تعملون علیم)، می تواند به منظور مطلب فوق ادا شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 30 - 16

16 - توجه و اعتقاد به آگاهی خداوند به حرکات و رفتار انسان ها ، موجب برانگیختن آنان به رعایت دستورات خدا و پرهیز از نافرمانی او است .

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغْضَبُوا ... إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

سخن تهدیدآمیز خداوند به مؤمنان (إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ)، می تواند به منظور این مطلب، ادا شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 41 - 17

17 - توجه و اعتقاد انسان ها به آگاهی همه جانبه خداوند از اعمال و رفتار تمامی موجودات ، بر انگیزنده آنان به اطاعت و فرمانبری از او

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْبِغْ لَهُ مِنْ فِي السَّمَوَاتِ .. وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ

یادآوری علم همه جانبه خداوند برای انسان ها در پایان آیه شریفه، می تواند حاکی از برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 53 - 14

14 - توجه و اعتقاد به با خبر بودن خداوند از تمامی رفتار و کردار آدمیان ، باز دارنده آنان از هر گونه نافرمانی و گناه است .

و أقسموا باللّٰه جهد أیمنهم .. . إنّ اللّٰه خبیر بما تعملون

جمله «إنّ اللّٰه خبیر .. .» تذکری تهدیدآمیز به منافقان بود که به دروغ اظهار اطاعت می کردند؛ ولی در عمل به نافرمانی و گناه

ص: 96

مشغول بودند. بنابراین هشدار به آگاهی خداوند از اعمال انسان ها، می تواند به منظور بازداشتن آنان از نافرمانی و گناه باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 60 - 12

12 - توجه و اعتقاد به شنوایی و دانایی خداوند ، بازدارنده آدمی از گناه و قانون شکنی است .

و القواعد من النساء الّتی لایرجون نکاحاً فلیس علیهن جناح أن یضعن ثیابهنّ . . . و

جمله «و الله سمیع علیم» استینافیه تعلیلیه و در مقام تهدید زنانی است که احیاناً بخواهند از حکم حجاب و عفاف سرپیچی کنند و یا از موارد استثنا، سوء استفاده کنند. از این رو آمدن چنین جمله ای و یادآوری صفت شنوایی و دانایی خداوند، می تواند اشاره به نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 64 - 12

12 - توجه و اعتقاد به علم همه جانبه خداوند ، بازدارنده آدمی از هر گونه نافرمانی از او

فلیحذر الذین یخالفون عن أمره . . . قد یعلم ما أنتم علیه . . . و الله بکلّ شیء علیم

تذکر خداوند به علم همه جانبه خویش - در پایان سوره و پس از بیان یک سلسله دستورها و آموزش ها از آغاز سوره تا پایان آن (به ویژه جمله «فلیحذر الذین یخالفون عن أمره. . .») - می تواند بیانگر نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 34 - 10

10 - توجه به علم مطلق الهی ، برانگیزاننده انسان به تهیه توشه ای مناسب برای قیامت است .

و اخشوا یوماً لایجزی والد عن ولده . . . إنّ الله عنده علم الساعه . . . و ما تدری ن

یادآوری علم مطلق خداوند به امور، پس از سفارش به ترس از قیامت، می تواند اشاره به این نکته داشته باشد که حال که خداوند، از همه چیزها آگاه است و طبعاً، براساس علم خود، حساب رسی خواهد کرد، پس انسان ها، باید برای قیامت خود - که در آن، کسی فریادرس دیگری نیست - توشه ای فراهم کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 8 - 35 - 17

17 - توجه و ایمان به آگاهی همه جانبه خداوند بر احوال و رفتار کافران و گمراهان ، بازدارنده آدمی از حسرت و اندوه شدید نسبت به آنان

فلاتذهب نفسک علیهم حسرت إنَّ اللهَ علیم بما یصنعون

جمله «إِنَّ اللهَ علیم..» تعلیل برای جمله «فلاتذهب نفسک علیهم حسرات» است؛ یعنی، از آن جایی که خداوند بر احوال کافران آگاه است، پس به حال آنان حسرت مخور. این معنا گویای دو مطلب است: 1- چون خدا بر احوال کافران آگاه است و آنان تحت نظر او قرار دارند، پس باید آنها را به خدا واگذاشت و بیش از این بر آنان اندوه نخورد. 2- این سخن نوعی دلداری به پیامبر (صلی الله علیه و آله) است.

ص: 97

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - 8 - 36 - 76 - 8

8 - توجه و اعتقاد به آگاهی خداوند به تمامی رفتارها و حرکت های پنهانی و آشکار انسان ها ، بازدارنده آدمی از گناه و حق ناپذیری است .

إِنَّا نَعْلَمُ مَا يَسْرُونَ وَ مَا يَعْلَنُونَ

برداشت بالا از این رو است که آیه شریفه در مقام تهدید به کافران و مشرکان حق ناپذیر است. بنابراین یادآوری آگاهی مطلق خداوند به رفتار نهان و آشکار انسان ها در شرایط تهدید، می تواند بیانگر مطلب یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 22 - 5

5 - توجه و باور آدمیان به آگاهی خداوند از تمامی اعمال آنان ، بازدارنده آنها از گناه و معصیت

و لکن ظننتم أنّ الله لا يعلم كثيرًا مما تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 40 - 17

17 - توجه به آگاهی مطلق خداوند ، بازدارنده آدمی از اعمال ناشایست

لا يخفون علينا . . . إله بما تعملون بصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 25 - 10

10 - توجه به آگاهی خدا از افعال بندگان ، زمینه ساز توبه و روی آوری ایشان به درگاه او

هو الذي يقبل التوبة عن عباده . . . و يعلم ما تفعلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 84 - 7

7- توجه به حکمت و علم گسترده خدا، مستلزم بی نیاز شمردن او از شریک و مشاور

و هو الذی فی السماء إله و فی الأرض إله و هو الحکیم العلیم

تذکر به حکمت و علم گسترده خدا، در پایان جمله ای که نفی کننده شرک و اثبات کننده توحید است، می تواند بیانگر مطلب بالا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 26 - 14

14- توجه به علم و نظارت الهی، مانع تلاش های پنهانی انسان علیه دین

و الله یعلم اسرارهم

علم الهی، از آن جهت به منافقان تذکر داده شده تا آنان، با توجه به این حقیقت، دست از خلاف کاری بردارند.

ص: 98

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 4 - 20

20 - توجّه به قدرت ، علم و حکمت گسترده خداوند ، مایه اطمینان قلب مؤمنان در طریق ایمان .

أنزل السكينة . . . و لله جنود السموت و الأرض و كان الله عليماً حكيمًا

«لله جنود...» دال بر حاکمیت و قدرت خداوند است و این که خداوند در پایان آیه به قدرت مطلقه و علم و حکمت گسترده خود اشاره کرده است؛ می تواند از آن جهت باشد که نفس توجّه مؤمنان به این حقیقت، خود وسیله ازدیاد ایمان و آرامش قلب آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 21 - 8

8 - توجّه به علم و قدرت الهی ، زمینه امیدواری مؤمنان به پیروزی راه ایمان

قد أحاط الله بها و كان الله على كل شيء قديرًا

از این که خداوند، پس از نوید دادن به قدرت و پیروزی مؤمنان در آینده، علم و قدرت خویش را به ایشان یادآور شده است؛ مطلب بالا را می توان نتیجه گرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 1 - 10

10 - توجه به شنوایی و آگاهی خداوند ، مستلزم رعایت تقوا و سبقت نگرفتن بر حکم خدا و رسول

لا تقدموا . . . و اتقوا الله إنّ الله سميع عليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 16 - 7

7 - توجه به علم الهی ، بازدارنده انسان از گزافه گویی و بی صداقتی در دین

قل أتعلّمون الله بدینکم . . . و الله بكلّ شيء عليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - توجّه به علم و بصیرت الهی، بازدارنده انسان از بی صداقتی در عقیده و ناخالصی در عمل

يَمْتُونُ عَلَيْكَ أَنْ أُسْلِمُوا... إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ... وَاللَّهُ بِصِيرٍ بِمَا تَعْمَلُونَ

تذکره به علم و بصیرت الهی، در پایان آیاتی که مدعیان ایمان را به سبب بی صداقتی ملامت کرده است، می تواند پیامدار معنای یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 4 - 4

ص: 99

4- توجه به علم گسترده الهی، زداینده شبهات انسان در امکان معاد

ذلک رجع بعید . قد علمنا ما تنقص الأرض منهم

از این که خداوند، در قبال شبهه کافران نسبت به معاد، علم ازلی خود را یاد آور شده است، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 11 - 11

11- توجه به علم و قدرت الهی و نمود های رستاخیز در طبیعت، زداینده هر شک در امکان معاد

قد علمنا ما تنقص الأرض منهم .. أفلم ينظروا إلى السماء فوقهم كيف بنینها ... و

خداوند در پاسخ به شبهات منکران معاد، در این آیات به سه نکته اشاره کرده است: 1- علم، 2- قدرت، 3- نمودهای رستاخیز در طبیعت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 3 - 9

9 - توجه به آگاهی کامل خداوند به اعمال بندگان، بازدارنده آنان از گناه و نافرمانی

والله بما تعملون خبیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 13 - 14

14 - توجه به آگاهی کامل الهی به اعمال بندگان، بازدارنده آنان از تخلف و نافرمانی در برابر دستورات خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و أطيعوا الله ورسوله و الله خبیر بما تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 18 - 16

16 - توجه به آگاهی همه جانبه خداوند به اعمال، زمینه ساز گرایش آدمی به تقوا

و اتقوا الله إن الله خبیر بما تعملون

«إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ...» در مقام تعلیل و بیانگر علت لزوم تقوا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 1 - 19

19 - توجه به آگاهی خدا از آشکار و نهان ، بازدارنده مؤمنان از ارتباط سرّی با کافران

تسرون .. و أنا أعلم بما أخفیتم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 11 - 10

10 - توجه و اذعان به آگاهی همه جانبه خداوند به اعمال مردمان ، برانگیزاننده انسان به کار های نیک و پرهیز از کار های ناپسند

ص: 100

و الله خبير بما تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انشفاق - 84 - 24 - 2

2 - توجه به دانایی خداوند به افکار و کردار ، امکان گریز از عذاب الهی را منتفی می سازد .

و الله أعلم بما یوعون . فبشرهم بعذاب أليم

حرف «فاء»، بیانگر برداشت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 14 - 2

2 - توجه به آگاهی و نظارت خداوند بر گفتار و کردار انسان ها ، دور سازنده آنان از تکذیب دین و روی گردانی از آن

أرءیت إن کذب و تولی . ألم یعلم بأنّ الله یری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عادیات - 100 - 11 - 4

4 - توجه به آگاهی دقیق خداوند از اسرار درونی انسان ، بازدارنده او از خوی ناسپاسی ، بخل و دل بستگی به مال

لکنود . . . لحبّ الخیر لشدید . أفلا یعلم . . . إن ربهم بهم یومئذ لخبیر

116- آثار ذکر علم غیب خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 7 - 9

9 - توجه به آگاهی خداوند ، حتی از پوشیده ترین افکار و گفتار ، بازدارنده انسان از زبان گشودن به گفتار نارو است . *

وإن تجهر بالقول فإنه یعلم السرّ و أخفی

جمله «فإنه یعلم . . .» تهدید به پوشیده نماندن هیچ فکر و گفته ای از خداوند است. تفریع این تهدید بر «إن تجهر بالقول» گویای این است که مراد از «القول» گفتاری است که نه تنها به زبان آوردن آن نارو است، بلکه حتی اندیشه نیز باید از محتوای آن پاک باشد.

6- توجه به علم همه جانبه خداوند به گفتار و اعمال موجودات جهان ، بازدارنده آدمی از حق ستیزی و گناه

أَسْرُوا النجوى . . . قال ربّی يعلم القول فى السماء والأرض و هو السميع العليم

خداوند در پاسخ به توطئه ها و سخنان سرّی مشرکان علیه اسلام، به پیامبر(صلی الله علیه و آله) فرمان داد که علم همه جانبه الهی را به آنان گوشزد کند. این حقیقت می تواند بیانگر برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 29 - 6

6 - توجه و اعتقاد به علم همه جانبه خداوند به نهان و آشکار انسان ها ، بازدارنده آنان از گناه و نافرمانی است .

لیس علیکم جناح آن تدخلوا بیوتاً غیر مسکونه .. و الله یعلم ما تبدون و ما تکتتمو

تذکر به علم همه جانبه الهی در پایان آیه می تواند حاکی از نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 11 - 10

10 - توجه به آگاهی خداوند از تمامی رفتارها ، برانگیزاننده انسان ها به انجام عمل صالح

و اعملوا صلحاً إتی بما تعملون بصیر

یادآوری خداوند به آگاه بودنش از تمامی رفتارهای انسان ها - پس از توصیه آنان به انجام عمل صالح - می تواند گویای مطلب یاد شده باشد.

117- آثار ذکر عهد خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 121 - 6

6 - توجه به عهد ها و فرمان های الهی و به یاد داشتن همواره آن ، حفاظت کننده آدمی از گرفتار شدن در دام وسوسه های شیطانی است .

و لقد عهدنا .. فنسی ... فأکلا منها

118- آثار ذکر فرجام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 35 - 6

6- توجه به عاقبت و فرجام ، از ملاک های ارزش گذاری

و أوفوا الکیل .. ذلک خیر و أحسن تأویلاً

119- آثار ذکر فرجام آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 102

3 - توجه به فرجام هستی و قدرت قاهر خداوند، زمینه ساز اجتناب انسان از کفر و تکذیب حق

فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ .. فَبَأَىءَ الْآءِ رَبِّكَمَا تَكْذِبَان

120- آثار ذکر فرجام اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 24 - 4

4 - توجه به فرجام اخروی، دارای نقشی اساسی، در ارزش گذاری رفاه و آسایش دنیوی است.

نَمَتَّعَهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ

قلیل بودن بهره‌وری کافران از دنیا، چه بسا به خاطر گرفتاری آنان به عذاب سخت باشد. گرفتار شدن به چنان عذابی، بهره مند بودن زیاد از امکانات دنیا را ناچیز خواهد کرد. بنابراین، توجه به فرجام اخروی میزان رفاه و آسایش دنیوی را رقم می زند.

121- آثار ذکر فرجام اقوام پیشین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 42 - 5

5 - توجه به عاقبت ناگوار اقوام مشرک پیشین، عامل گرایش به توحید است.

هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ .. قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِ

122- آثار ذکر فرجام امور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 8 - 7

7 - توجه به فرجام امور، در تصحیح عقیده و کردار، نقش چشمگیری دارد.

فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ .. لَهْمْ جَنَّتِ النَّعِيمِ

یاد آوری سرانجام بد معرضان از آیات خدا و نیز یادآوری پایان خوش مؤمنان، به منظور تنبّه دادن به انسان ها است، لذا می توان برداشت بالا را داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 27 - 5

5- ملاحظه فرجام امور، دارای نقشی مؤثر در بررسی و ارزش گذاری آن

ص: 103

فکیف إذا توفّتهم الملئکه

یادآوری فرجام سخت نفاق و همدلی با دشمن، در حقیقت هشدار است به منافقان که در ارزش گذاری زندگی کفرآلود خویش، فرجام امر را از یاد نبرند؛ زیرا که با آن فرجام، این گونه زندگی جز خسارت حاصلی ندارد.

123- آثار ذکر فرجام انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 14 - 19

19 - توجه دادن انسان به فرجام حیات خویش (حضور در پیشگاه خداوند) زمینه پیدایش تعهد برای عمل به وصایای الهی است .

ووصینا الإنسن . . . أن اشکرلی و لولدیک إلیّ المصیر

ذکر «إلیّ المصیر» پس از چند توصیه به انسان، از سوی خداوند، می تواند به منظور ایجاد انگیزه برای عمل به آن سفارش باشد.

124- آثار ذکر فرجام دین ستیزان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 12 - 4

4 - توجه به سختی فرجام دین ستیزان ، بازدارنده انسان از فرو رفتن در پوچی های زندگی دنیوی

فویل . . . للمکذّبین . الذین هم فی خوض یلعبون

تذکر خداوند به دین ستیزان (الذین هم فی خوض)، در حقیقت هشدار است به گرفتاران در پوچی دنیا است تا به فرجام آن بیندیشند و از پوچی به در آیند.

125- آثار ذکر فرجام شرک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 6 - 5

5- توجه به تبدیل پیوند های شرک آلود به روابط خصمانه در آخرت ، مایه پرهیز انسان از شرک

وإذا حشر الناس كانوا لهم أعداء

آیه شریفه، با تذکر دادن به عداوت اخروی معبودهای دروغین با عبادت گران خویش، درصدد دور نمودن انسان ها از شرک و روی آوری به

غير خدا است.

ص: 104

126- آثار ذکر فرجام عمل ناپسند

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 29 - 10

10- توجه دادن آدمی به فرجام ناگوار عمل ناپسند ، از عوامل بازدارنده وی از ارتکاب آن است .

و لاتجعل یدک مغلوله إلى عنقک و لاتبسطها کلّ البسط فتتعد ملومًا محسورًا

از اینکه خداوند در پی نهدی از افراط و تفریط در انفاق، پیامد ناگوار آن را یادآوری می کند، نکته یاد شده قابل استفاده است.

127- آثار ذکر فرجام کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 29 - 13

13- توجه به فرجام مؤمنان و کافران ، نقشی تعیین کننده در گرایش انسان به ایمان یا کفر دارد .

فمن شاء فلیؤمن و من شاء فلیکفر إنا أعتدنا للظلمین نارًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 35 - 2

2- توجه به نافرجامی خط کفر ، مقتضی مصمم بودن مؤمنان در نبرد با کافران بدون هیچ سستی و سازش

فلن یغفر الله لهم . فلاتهنوا و تدعوا إلى السلم

«فا» در «فلاتهنوا» ترتب و تفریع را می رساند و از ترتب این آیه بر مفاد آیه قبل، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 55 - 6

6- توجه به فرجام بسیار متفاوت مؤمنان و کافران ، زمینه ساز گرایش انسان به ایمان

إنّ المجرمین فی ضلل و سعر . . . إنّ المتّقین فی جنّـت و نهر . فی مقعد صدق عند مل

128- آثار ذکر فرجام محسنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 18 - 7

7 - توجّه به فرجام ارجمند نیکوکاران ، بازدارنده انسان از کم فروشی و بی توجهی به حضور یافتن در نزد خداوند

ویل للمطفّین . . . یوم یقوم الناس لربّ العلمین ... کلاً إنّ کتب الأبرار لفی عل

ص: 105

129- آثار ذکر فرجام مکذبان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 26 - 8

8- آگاهی و توجه به سرنوشت شوم تکذیب کنندگان انبیای الهی ، بازدارنده انسان از تکذیب و زمینه ساز رویکرد به دین

فأذاقهم الله الخزی . . . أكبر لو كانوا يعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 19 - 8

8- توجه به معاد و سرنوشت تکذیب کنندگان پیامبران بازدارنده انسان از مخالفت با دعوت فرستادگان الهی است .

و یوم یحشر أعداء الله إلى النار

با توجه به تقدیر «ذکرهم» یا «أندرهم» و امثال آن به عنوان عامل «یوم»، برداشت بالا استفاده می شود.

130- آثار ذکر فرجام موجودات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 53 - 11

11- توجه به فرجام امور و بازگشت تمامی موجودات به سوی خداوند ، موجب طرد مکاتب انحرافی و روی آوری به دین الهی است .

صرط الله . . . ألا إلى الله تصیر الأمور

131- آثار ذکر فرجام مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 29 - 13

13- توجه به فرجام مؤمنان و کافران ، نقشی تعیین کننده در گرایش انسان به ایمان یا کفر دارد .

فمن شاء فليؤمن و من شاء فليکفر إنا أعتدنا للظلمين نارا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- توجه به فرجام بسیار متفاوت مؤمنان و کافران ، زمینه ساز گرایش انسان به ایمان
إِنَّ الْمَجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ .. إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهْرٍ . فِي مَقْعَدِ صَدَقٍ عِنْدَ مَل

ص: 106

132- آثار ذکر فضایل مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 11 - 5

5 - توجه به ارزش های نهفته در وجود مؤمنان ، مانع حقیر شمردن و استهزای آنان

لایسخر قوم من قوم عسی أن یکونوا خیراً منهم

133- آثار ذکر فقر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 37 - 5

5 - توجه انسان به فقر و مقهور بودن خویش در برابر خداوند ، مقتضی سر نهادن به فرمان او

أم عندهم خزائن ربک أم هم المصیطرون

پرسش های انکاری، درصدد به رخ کشیدن فقر و مقهوریت انسان در برابر خداوند است.

134- آثار ذکر فناپذیری دنیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 27 - 4

4- توجه به عمر محدود دنیا و گرفتاری های لحظه مرگ ، بازدارنده انسان از گناه و انحراف

فکیف إذا توفّتهم الملئکه

تعبیر «فکیف..» در مقام بازداشتن منافقان و منحرفان از بی ایمانی و نفاق است بدین منظور اولاً مرگ را به رخ آنان کشیده تا بدانند زندگی دنیا دیری نمی پاید. ثانیاً کیفر و عقاب را به یاد آنان آورده تا بدانند حق ستیزی، فرجامی سخت و دشوار دارد.

135- آثار ذکر فواید آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 32 - 3

3- توجه به آفرینش آسمان و نقش آن برای اهل زمین ، راهی برای رسیدن به توحید است .

أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ . . . وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا

ص: 107

136- آثار ذکر قاهریت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 39 - 2

2 - توجّه به قاهر بودن خدا، مقتضی اطمینان به غلبه حق و پایداری در برابر هجوم کافران علیه دین

فاصبر علی ما یقولون

«فاء» در «فاصبر» لزوم صبر را متفرع بر مطالب آیات پیشین کرده است. در آن آیات، از قدرت الهی بر نابودی کافران و نیز اعاده آنان در قیامت برای حساب رسی، سخن به میان آمده است.

137- آثار ذکر قدرت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 39 - 9

9- توجه به مشیّت نافذ و نیروی قاهر خداوند، بازدارنده آدمی از مغرور شدن به اموال دنیا و ابدی پنداشتن آن است.

ولولا إذ دخلت جنتک قلت ما شاء الله لا قوّه إلاّ بالله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 15 - 14

14 - باور و توجه به قدرت بی نهایت خداوند، از بین برنده روحیه غرور و استکبار در انسان

فاستکبروا... أولم یروا أنّ الله الذی خلقهم هو أشدّ منهم قوّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 4 - 20

20 - توجّه به قدرت، علم و حکمت گسترده خداوند، مایه اطمینان قلب مؤمنان در طریق ایمان.

أنزل السکینه... ولله جنود السموت والأرض وکان الله علیماً حکیمًا

«لله جنود...» دال بر حاکمیت و قدرت خداوند است و این که خداوند در پایان آیه به قدرت مطلقه و علم و حکمت گسترده خود اشاره کرده است؛ می تواند از آن جهت باشد که نفس توجّه مؤمنان به این حقیقت، خود وسیله ازدیاد ایمان و آرامش قلب آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 21 - 8

8 - توجّه به علم و قدرت الهی ، زمینه امیدواری مؤمنان به پیروزی راه ایمان

قد أحاط الله بها و كان الله على كل شيء قديرًا

از این که خداوند، پس از نوید دادن به قدرت و پیروزی مؤمنان در آینده، علم و قدرت خویش را به ایشان یادآور شده است؛ مطلب بالا را می توان نتیجه گرفت.

ص: 108

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 11 - 11

11- توجه به علم و قدرت الهی و نمود های رستاخیز در طبیعت ، زداینده هر شک در امکان معاد

قد علمنا ما تنقص الأرض منهم .. أفلم ينظروا إلى السماء فوقهم كيف بنينا ... و

خداوند در پاسخ به شبهات منکران معاد، در این آیات به سه نکته اشاره کرده است: 1- علم، 2- قدرت، 3 نمودهای رستاخیز در طبیعت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 62 - 4

4- توجه به تدبیر و قدرت الهی در نظام هستی ، مقتضی خضوع و سجود انسان در برابر آفریدگار آن

وَأَن إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ .. فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 34 - 5

5- توجه به قدرت برتر خداوند و عجز و ناتوانی خلق ، بازدارنده آنان از کفر و تکذیب

لَا تَتَفَذُّونَ إِلَّا بِسُلْطَنٍ . فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

ارتباط دو آیه، نشانگر آن است که غفلت جن و آدمیان از قدرت خداوند، زمینه ساز تکذیب گری آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 38 - 3

3- توجه به فرجام هستی و قدرت قاهر خداوند ، زمینه ساز اجتناب انسان از کفر و تکذیب حق

فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ .. فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

138- آثار ذکر قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 17 - 17

17- درخواست بصیرت از خداوند، توجه به قرآن و حقایق مطرح شده در آن و مطالعه تورات، راه های زدودن شک و شبهه درباره حقایق قرآن است.

أفمن كان علیٰ یثنه . . . فلا تک فی مریه منه

روشن است که شک و شبهه، همانند علم و یقین که از امور قلبی است، با امر و نهی قابل ایجاد و رفع نیست. بنابراین جمله «فلا تک فی مریه منه» (در حقایق قرآن شک نداشته باش) ارشاد به فراهم آوردن زمینه هایی است که مایه برطرف شدن شک می شود و آنها همان حقایقی است که در صدر آیه، بیان شده است.

ص: 109

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 100 - 5

5- توجه به قرآن و تذکار های آن ، موجب سبک باری و نجات در روز قیامت است .

من أعرض عنه فإنه يحمل يوم القيمة وزراً

همان گونه که روی گردانی از قرآن موجب گران باری و گرفتاری در قیامت است، روی آوردن به قرآن و التزام به آن، نیز زمینه ساز سبک باری و نجات انسان در قیامت می باشد.

139- آثار ذکر قصی انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 35 - 10

10- تسلی خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، با توجه دادن به تاریخ انبیای پیشین

فاصبر كما صبر أولوا العزم من الرسل

مطرح ساختن صبر پیامبران پیشین در برابر مشکلات، در حقیقت تسلیت خاطر دادن خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) است؛ یعنی، پیامبران دیگر نیز با نظیر همین مشکلات دست و پنجه نرم می کردند.

140- آثار ذکر قصه انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 15 - 3

3- یادآوری سرگذشت پیامبران گذشته ، مایه تقویت روحیه پیامبر (صلی الله علیه و آله) در برابر مخالفان

هل ءاتیک حدیث موسی

بیان داستان موسی (ع)، پس از نقل مخالفت منکران معاد، به منظور آرامش بخشیدن به پیامبر (صلی الله علیه و آله) در برابر مخالفت ها است.

141- آثار ذکر قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - توجه به قیامت و رخداد های مخاطر آمیز آن ، زمینه ساز ایمان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و قرآن

من یکفر به فأولئک هم الخسرون . . . و اتقوا يوماً لا تجزی نفس عن نفس شیئاً

ص: 110

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 51 - 10

10 - توجه به نبودن هیچ یاور و شفيعی جز خداوند در قیامت، موجب هرس از حشر

الذین یخافون . . . لیس لهم من دونه ولی ولا شفیع

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 92 - 17

17 - توجه و اعتقاد انسان به قیامت، مانع پیمان شکنی وی خواهد شد.

و أوفوا بعهد الله . . . تتخذون أیمانکم دخلاً بینکم . . . و لیبئننّ لکم یوم القیم

تذکر خداوند به تبیین حقایق در قیامت، پس از طرح مسأله پیمان و سوگندشکنی، می تواند اشعار به مطلب فوق داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 111 - 6

6 - توجه به قیامت و یاد آن، امری لازم و دارای نقش سازنده و هدایتی

یوم تأتي کلّ نفس تجدل عن نفسها

برداشت فوق، مبتنی بر این است که نصب «یوم» به تقدیر فعل «اذکر» یا «اذکروا» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 16 - 4

4 - توجه انسان به چگونگی خلقت خویش و مرگ و رستاخیز، زمینه ساز گرایش وی به ایمان و رو کردن به ارزش های دینی و الهی

ثم إنکم یوم القیمه تبعثون

در آیات نخستین این سوره، سخن از مؤمنان راستین و صفات ارزشی آنان بود. اکنون در این آیات - که سخن از خلقت شگفت انسان و مرگ و رستاخیز او است - می تواند رهنمودی باشد به انسان ها برای گرویدن به راه مؤمنان راستین.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - یاد قیامت ، مؤثر در تصحیح رفتار و بازداشتن انسان از انحراف

أفمن یلقى فی النار خیر أم من یأتی ءامناً یوم القیمه . . . إله بما تعملون بصیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 7 - 19

19 - یاد قیامت و بیم از آن ، دارای نقش مؤثر در اصلاح و خود سازی انسان

و تنذر یوم الجمع

از این که خداوند پیامبر (صلی الله علیه و آله) را مأمور به انذار از قیامت می کند، مطلب بالا استفاده می شود.

ص: 111

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 17 - 17

17 - توجه به قیامت ، زمینه ساز گرایش انسان به حقانیت قرآن و موازین الهی

اللّٰه الذی أنزل الکتب بالحقّ . . . و ما یدریک لعلّ الساعه قریب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 34 - 5

5 - توجه انسان به روز جزا ، زمینه ساز برخورداری او در قیامت از رحمت خدا

وقیل الیوم ننسیکم کما نسیتم لقاء یومکم هذا

از مفهوم «نساکم کما نسیتم» استفاده می شود که اگر انسان، قیامت را از یاد نبرد، مورد بی اعتنایی حق در آخرت قرار نخواهد گرفت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 60 - 2

2 - توجه به انداز های الهی و واقعیت قیامت ، مایه نگرانی انسان و پرهیز از سرخوشی ها

أفمن هذا الحدیث تعجبون . و تضحکون و لاتبکون

لحن تویخی آیه شریفه، می رساند که توجه به حقانیت معاد و مفاهیم وحی، مقتضی این است که آدمی، بر فرجام خویش گریان و اندوهناک باشد؛ نه سرمست و خندان.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 19 - 2

2 - آگاهی از قیامت و سرگذشت انسان ها در آن روز ، زداینده غفلت ها و مایه یادآوری و بیداری

إنّ هذه تذکره

آیات گذشته، درباره قیامت و احوال انسان ها در آن روز بود؛ از این رو ممکن است، «هذه» اشاره به این موضوع باشد.

142- آثار ذکر کبریایی خدا

5- ایمان و توجه به کبریایی و عظمت خداوند ، هموار کننده مشکلات ناشی از انجام دادن رسالت الهی و تبلیغ دین

قم فأنذر . وربك فكبر

برداشت یاد شده، از ارتباط میان موضوع قیام برای انذار مردمان و موضوع به عظمت یاد کردن خداوند، استفاده می شود.

ص: 112

143- آثار ذکر کرامت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 70 - 3

3- توجه انسان به مقام و کرامت الهی خویش ، مستلزم پرهیز از ناسپاسی خداوند است .

فیغرقکم بما کفرتم . . . و لقد کرّمنا بنی آدم

یادآوری کرامت انسانها پس از ذکر ماجرای کسانی که پس از رهایی از خطر مرگ به کفران نعمتهای الهی روی آوردند؛ می تواند مژمتی باشد برای آنان و نیز به انسانها توجه بدهد که کرامت انسانی مستلزم اجتناب از کفران است.

144- آثار ذکر کرامت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 3 - 3

3 - توجه به بزرگواری و شرافت برتر خداوند ، برانگیزاننده انسان به تلاوت کلام او است .

اقرا وربک الأکرم

145- آثار ذکر کیفر اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 9 - 9

9 - اعتقاد به قیامت و توجه داشتن به کیفر و پاداش الهی در آن ، موجب تقویت روح تقوای پیشگی در انسان

و اتّقوا اللّٰه الذی الیه تحشرون

یادآوری حشر انسان ها در قیامت - پس از توصیه به تقوا - می تواند بیانگر مطلب یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 3 - 8

8 - توجه به کیفر اخروی ، مانع برترنمایی و تفاخر است .

کلاً سوف تعلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 4 - 6

6 - توجه به کیفیت اخروی ، مانع برتری نمایی و تفاخر است .

ص: 113

ثمّ کلاً سوف تعلمون

146- آثار ذکر کيفر کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 35 - 5

5- توجه به کيفر حتمی کافران در قیامت ، زمینه ساز صبر و شکیبایی رهبران الهی در برابر عنادورزی های مخالفان

يعرض الذين كفروا على النار .. فاصبر كما صبر أولوالعزم من الرسل

«فاء» در «فاصبر»، تفریع را افاده می کند و ارتباط این آیه با آیه قبل، صبر را فرع و نتیجه توجه به عذاب کافران قرار داده است.

147- آثار ذکر کيفرهای اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 81 - 17

17 - توجه به شدت عقاب های اخروی ، عاملی بازدارنده از گناه و مخالفت با پیامبر (صلی الله علیه و آله)

قل نار جهنم أشد حراً لو كانوا یفقهون

148- آثار ذکر کيفرهای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 43 - 16

16 - توجه به رحمت گسترده و عقاب شدید خداوند ، زمینه ساز بازگشت انسان از مخالفت با حق

إن ربك لذو مغفرة و ذو عقاب أليم

چنانچه جمله «إن ربك ...» مربوط به مخالفان پیامبران باشد، از توجه دادن خداوند به مغفرت و عقاب خویش، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - نجم - 53 - 31 - 8

8- توجه به نظام مجازات و پاداش الهی در آخرت، گرایش دهنده انسان به نیکی ها و بازدارنده وی از زشتی ها

ليجزي الذين أس--وا بما عملوا و يجزي الذين أحسنوا بالحسنى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 114

18 - نجم - 53 - 41 - 0

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 7 - 18

18 - توجه به کیفر های شدید الهی ، زمینه ساز گرایش به تقوا و عدم مخالفت با خدا و رسول او

و ما اتيكم الرسول .. و اتقوا الله إنّ الله شديد العقاب

از این که خداوند پس از «اتقوا الله» شدت عقاب خویش را یادآور شده است؛ نکته بالا استفاده می شود.

149- آثار ذکر لطف خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 48 - 6

6 - توجه مبلغان دینی به حضور حمایت و لطف الهی ، مایه شکیبایی آنان بر مشکلات راه

و اصبر .. فإتک بأعیننا

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که پیامبر (صلی الله علیه و آله) به عنوان مبلغ وحی مورد هجوم کافران، قرار گرفته و خداوند برای پایداری بخشیدن به او نظارت و حمایت خویش را به آن حضرت یادآور شده است.

150- آثار ذکر مالکیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 26 - 6

6 - توجه به حاکمیت و مالکیت مطلق الهی بر پدیده های عالم ، مستلزم اختصاص دادن حمد و ستایش به او است .

قل الحمد لله .. لله ما فی السموت و الأرض

یادآوری مالکیت خدا بر پدیده های عالم، پس از فرمان به ادای حمد، می تواند برای توجه دادن به نکته یاد شده باشد.

151- آثار ذکر مبدأ آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - خداوند ، خواهان تفکر جن و انس در مبدأ آفرینش خویش به منظور پی بردن به پروردگار هستی

خلق الإنسن . . . فبأیء الآء ربکما تکذبان

تشبیه آمدن «کما» و «تکذبان»، ظاهراً به خاطر توجه خطاب به جن و انس است.

ص: 115

152- آثار ذکر محدودیت عمر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 3 - 12

12- توجه به محدودیت عمر زندگی ، هشداری به انسان ها و عاملی در جهت حق گرایی و روی آوردن آنان به حقایق دین *

ما خلقنا..إلَّا بالحقِّ وأجل مسَمَّی و الذین کفروا عمَّا أنذروا معرضون

برداشت بالا براساس این احتمال است که تذکر خداوند به «أجل مسَمَّی» - در پی تذکر به حقانیت هستی - هشداری باشد به آدمیان که دل به زندگی ناپایدار نبندند و از حاکمیت حق غافل نگردند.

153- آثار ذکر مخلصان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 17 - 11

11 - به یاد آوردن بندگان خالص ، شکبیا ، نیرومند و پرمراجعه به خداوند ، سازنده و درس آموز است .

اصبر . . . و اذکر عبدنا داود ذا الأید إنه أواب

154- آثار ذکر مخلوقات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 10 - 4

4- توجه به مخلوق بودن پدیده های عالم ، تردیدی در وجود خداوند باقی نمی گذارد .

أفی الله شکّ فاطر السموت و الأرض

استفهام در آیه، انکاری است؛ بنابراین معنا چنین می شود: شکی در اینکه خداوند خالق آسمانها و زمین است، نیست و چون اینها پدیده هستند به پدید آورنده نیاز دارند. بنابراین با عنایت و توجه عقلی، شکی در وجود خداوند باقی نمی ماند.

155- آثار ذکر مراحل خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 18 - 5

5 - توجّه انسان به مراحل آفرینش خویش به دست خداوند ، بازدارنده او از کفران نعمت های الهی

ما أكفروه . من أيّ شیء خلقه

ص: 116

در برداشت یاد شده، مراد از کفر - در آیه قبل - کفران نعمت دانسته شده است.

156- آثار ذکر مراحل خلقت زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 30 - 3

3 - توجه به مراحل پیدایش زمین و تحوّل آن به جایگاهی قابل استفاده جانداران، مایه پی بردن انسان به قدرت خداوند و زمینه باور داشتن معاد

ءأنتم أشدّ .. و الأرض بعد ذلك دحيها

157- آثار ذکر مرگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 2 - 10

10 - توجه انسان به آفرینش و مرگ خویش، زمینه شناخت ربوبیت یگانه خداوند

بربهم يعدلون. هو الذی خلقکم من طین ثم قضی أجلا ... ثم أنتم تمترون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 185 - 9

9 - توجه به مرگ و نزدیک بودن پایان عمر، زمینه ساز پرهیز آدمی از انکار حق و معارف دین (توحید، نبوت و قیامت) است.

إن هو إلا نذیر مبین .. و أن عسی أن یکون قد اقترب أجلهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 104 - 11

11 - یادآوری مرگ، وسیله توجه به خدا و توحید در عبادت است.

و لكن أعبد الله الذی یتوفیکم

ذکر «یتوفاکم» پس از بیان توحید در عبادت، بیانگر این نکته نیز می تواند باشد که یاد مرگ، زمینه ای برای پی بردن به توحید در عبادت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 74 - 11

11- توجه به مرگ و هلاکت اقوام متمدن و ثروتمند تاریخ ، مایه هشدار و موجب فریفته نشدن به دنیا

أى الفريقين . . . وكم أهلكنا قبلهم من قرن

ص: 117

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 16 - 4

4- توجه انسان به چگونگی خلقت خویش و مرگ و رستاخیز، زمینه ساز گرایش وی به ایمان و رو کردن به ارزش های دینی و الهی

ثم إنکم یوم القیمه تبعثون

در آیات نخستین این سوره، سخن از مؤمنان راستین و صفات ارزشی آنان بود. اکنون در این آیات - که سخن از خلقت شگفت انسان و مرگ و رستاخیز او است - می تواند رهنمودی باشد به انسان ها برای گرویدن به راه مؤمنان راستین.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 27 - 4

4- توجه به عمر محدود دنیا و گرفتاری های لحظه مرگ، بازدارنده انسان از گناه و انحراف

فکیف إذا توفّتهم الملائکه

تعبیر «فکیف..» در مقام بازداشتن منافقان و منحرفان از بی ایمانی و نفاق است بدین منظور اولاً مرگ را به رخ آنان کشیده تا بدانند زندگی دنیا دیری نمی پاید. ثانیاً کیفر و عقاب را به یاد آنان آورده تا بدانند حق ستیزی، فرجامی سخت و دشوار دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 10 - 16

16 - ایمان و توجه به ویژگی مرگ و بعد از آن، برانگیزاننده انسان به انفاق و انجام اعمال صالح

من قبل أن یأتی أحدکم .. و أکن من الصالحین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - ملک - 67 - 2 - 15

15 - یاد مرگ، عاملی نیرومند در انگیزش و برانگیختن انسان ها، به سوی کمال جویی و کردار نیک

الذی خلق الموت و الحیوه لیبلوکم اینکم أحسن عملاً

ذکر مرگ انسان ها در موضوع فلسفه خلقت آنان - که تلاش برای تکامل و بهتر شدن است - و نیز تقدیم آن بر حیات آدمیان، می تواند اشاره به نکته یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 21 - 4،11

4 - توجّه به وابستگی مرگ انسان ها به خداوند ، مانع کفر به او است .

ما أكفّره... ثمّ أماته

11 - توجّه به پایان زندگی و مدفون شدن انسان ها در قبر ، مانع کفرورزی به خداوند است .

ما أكفّره... فأقبّره

ص: 118

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 185 - 16

16 - توجّه دادن به مرگ و کیفر و پاداش اعمال در قیامت و فریبنده بودن دنیا از روش های قرآن برای هدایت انسانها

كلّ نفس ذائقة الموت . . . و ما الحيوه الدنيا الا متاع الغرور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 186 - 7

7 - توجّه به مرگ و اجر اخروی و نیز فریبندگی دنیا، زمینه ساز پیروزی انسان در آزمایش الهی

كلّ نفس ذائقة الموت . . . لتبلونّ في اموالكم و انفسكم

ظاهراً آیه قبل (كلّ نفس . . .) رهنمودی برای پیروز شدن مؤمنان در امتحانهای جانی و مالی است. چون بهترین راه برای از جان گذشتگی و جهاد این است که آدمی بدانند چه جهاد کند و یا سستی نماید، طعم مرگ را خواهد چشید. و راه معقول برای صرفنظر کردن از اموال این است که آدمی بدانند دنیا و آنچه در آن است، فریبنده و پوچ است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 78 - 2

2 - آخرت اندیشی و توجّه به قطعی بودن مرگ و اندک بودن متاع دنیا، زمینه حضور در صحنه جهاد

فلما كتب عليهم القتال . . . قل متاع الدنيا قليل و الاخره خير . . . اين ما تكونوا

158- آثار ذکر مشیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 39 - 9

9- توجه به مشیت نافذ و نیروی قاهر خداوند، بازدارنده آدمی از مغرور شدن به اموال دنیا و ابدی پنداشتن آن است.

و لولا إذ دخلت جنتك قلت ما شاء الله لا قوه الا بالله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- « عن جعفر بن محمد (ع) : « . . . قال موسى : « ستجدني إن شاء الله صابراً و لا أعصى لك أمراً » فلما استثنى المشيه قبله . . . » ;

از امام صادق (ع) روایت شده: «موسی (ع) به خضر گفت: «ستجدنی إن شاء الله صابراً..» پس چون مشیت الهی را استثنا کرد (یعنی «إن شاء الله» گفت) خضر، او را پذیرفت...».

ص: 119

159- آثار ذکر معاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 29 - 13

13 - خوف از خداوند و یا معاد ، مانع ظلم و گناه و گرفتار آمدن به عذاب دوزخ

انی اخاف الله رب العلمین. انی ارید ان تبوا باثمی ... فتکون من اصحاب النار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 32 - 5

5 - تقوا و در اندیشه معاد بودن، راه رسیدن به زندگی برتر و نیکو در آخرت

و للدار الآخرة خیر للذین یتقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 19 - 8

8 - توجه به معاد و سرنوشت تکذیب کنندگان پیامبران بازدارنده انسان از مخالفت با دعوت فرستادگان الهی است .

و یوم یحشر أعداء الله إلى النار

با توجه به تقدیر «ذکرهم» یا «أندرهم» و امثال آن به عنوان عامل «یوم»، برداشت بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 54 - 5

5 - باور به معاد و توجه به آن ، دارای نقش اساسی در حق پذیری انسان

سنریهم یتنا فی الأفاق ... ألا إنهم فی مریه من لقاء ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 14 - 7

7 - یاد معاد هنگام تسخیر امکانات و برخورداری از نعمت ها ، زمینه ساز زدایش غرور و غفلت

ثم تذکروا نعمه ربکم إذا استویتم علیه و تقولوا . . . و انا اِلی ربنا لمنتقلون

توصیه به یادآوری معاد پس از برخورداری از نعمت های خداوند، می تواند اشاره به تأثیر آن در زدایش غرور و غفلت باشد.

160- آثار ذکر معبودان باطل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 45 - 5

5- انبساط خاطر و شادمانی مشرکان به هنگام یاد شدن نام معبودهایی جز خداوند (معبود های ادعایی آنان)

و إذا ذکر الذین من دونه إذا هم یستبشرون

ص: 120

161- آثار ذکر مقهوریت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 37 - 5

5 - توجه انسان به فقر و مقهور بودن خویش در برابر خداوند ، مقتضی سر نهادن به فرمان او

أم عندهم خزائن ربك أم هم المصيطرون

پرسش های انکاری، درصدد به رخ کشیدن فقر و مقهوریت انسان در برابر خداوند است.

162- آثار ذکر ملائکه ثبت عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 11 - 5

5 - توجه به حضور محافظان الهی در همه حالات و ثبت رفتار و کردار در نامه عمل ، بازدارنده انسان از ارتکاب گناه

ما غرک . . . و إنَّ علیکم لحفظین . کرامًا کتیبین

163- آثار ذکر منشأ امکانات مادی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 10 - 6

6 - توجه و اذعان به خدادادی بودن امکانات و دارایی ها ، زمینه ساز پیدایش روحیه انفاق گری در انسان

و أنفقوا من مَّا رزقنکم

از اهداف یادآوری این حقیقت (خدادادی بودن دارایی ها) در بیان لزوم انفاق، آسان ساختن امر انفاق و ایجاد روحیه انفاق گری در انسان می باشد.

164- آثار ذکر منشأ انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 13 - 6

6- توجه انسان ها به منتهی شدن همه نژاد ها به پدر و مادری واحد ، از میان برنده تقاخر های خیالی آنان

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَ

ص: 121

165- آثار ذکر منشأ تربیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 6 - 9

9- توجه انسان به وابستگی اش در رشد، تربیت و نعمت ها به خداوند، مانع کفر او و زمینه ساز فریفته نشدن به آنچه مایه بی پروایی، در برابر گناه می گردد.

ما غرک بر بک الکریم

166- آثار ذکر منشأ تکامل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 6 - 9

9- توجه انسان به وابستگی اش در رشد، تربیت و نعمت ها به خداوند، مانع کفر او و زمینه ساز فریفته نشدن به آنچه مایه بی پروایی، در برابر گناه می گردد.

ما غرک بر بک الکریم

167- آثار ذکر منشأ ثروت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 31 - 7

7- توجه به منشأ خدایی داشتن دارایی ها و ثروت ها، مشوق انسان ها به انفاق و بخشش است.

قل لعبادی... و ینفقوا ممّا رزقنهم

از اینکه خداوند، اموال و امکانات انسان را به خود نسبت داد و آنها را روزی خدادادی دانست می توان برداشت فوق را به دست آورد.

168- آثار ذکر منشأ روزی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 39 - 6

6 - توجه دادن به این که منشأ کمی و زیادی روزی در دست خدا است، برانگیزاننده انسان به انفاق

قل إن ربِّي يبسط الرزق لمن يشاء... و يقدر له و ما أنفقتم من شيء

از تذکر خداوند به این که انفاق عوض دارد - پس از یادآوری این حقیقت که منشأ قبض و بسط روزی خداوند است - برداشت یاد

ص: 122

شده به دست می آید.

169- آثار ذکر موجودات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 17 - 6

6- به خاطر آوردن پدیده ها و مخلوقات خداوند ، عامل تنبه و پندگیری و بازشناسی خالقیت خداوند از مدعیان دروغین آفرینشگری است

أفمن یخلق کمن لایخلق أفلا تذکرون

از اینکه خداوند پس از بیان مخلوقات فراوان - در قالب استفهام توبیخی - امر به تذکر و یادآوری می کند، معلوم می شود که توجه به مخلوقات عامل تذکر است.

170- آثار ذکر ناظران عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 94 - 13

13 - توجه انسان به نظارت شدن اعمالش از سوی خدا و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ، بازدارنده او از تخلف و کجروی

و سیری الله عملکم و رسوله

تذکر به نظارت خدا و رسول او، ظاهراً در راستای دور نمودن متخلفان از انحراف و کجروی است.

171- آثار ذکر نام خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 8

8 - ذکر نام خدا و روی آوردن به نماز ، نشانه پندپذیری از قرآن ، ترس از خداوند و مایه دوری از آتش دوزخ است .

سیدکّر من یخشی . و یتجنّبها الأشقی . الذی یصلی النار ... قد أفلح من ... فصلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 18 - 3

3 - کتاب های آسمانی امت های گذشته ، رستگاری را در گرو تزکیه ، یادِ نام خدا و ادای نماز دانسته ، از ترجیح زندگانی دنیا بر آخرت نکوهش کرده اند .

قد أفلح . . . إنَّ هذا لفی الصحف الأولى

ص: 123

مشارالیه «هذا» می تواند آیه قبل (و الآخره خیر و ابقی) باشد و ممکن است آن را اشاره به مفاد آیات «قد أفلح..» به بعد بدانیم. برداشت یاد شده، ناظر به احتمال دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 19 - 3

3 - برتری آخرت بر زندگانی دنیا و توقف رستگاری بر تزکیه ، یاد نام خدا و ادای نماز ، از معارف یاد شده در کتاب های آسمانی ابراهیم و موسی (ع)

قد أفلح .. بل تؤثرون ... صحف ابرهیم و موسی

172- آثار ذکر نزدیکی قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 63 - 12

12 - توجه به نزدیک بودن زمان وقوع قیامت ، دارای نقشی مؤثر در رویکرد به خوبی ها است .

و ما یدریک لعلّ الساعه تکون قریباً

عدم اعلام صریح زمان وقوع قیامت و قریب الوقوع دانستن آن، چه بسا به منظور آماده ساختن مردم و هشدار به آنان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 18 - 9

9 - توجه به نزدیکی قیامت ، عامل حساسیت فزون تر نسبت به اعمال خویش

و لتتنظر نفس ما قدّمت لغد

از به کار گرفته شدن واژه «غد» به جای قیامت، برداشت یاد شده استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 46 - 4

4 - توجه به نزدیک بودن قیامت و اندک بودن فاصله آن با زندگانی دنیا ، افزایش دهنده ترس و نگرانی درباره گرفتاری های آن *

إنما أنت منذر من يخشيها . كأنهم يوم يرونها لم يلبثوا إلا عشية أو ضحاها

173- آثار ذکر نظارت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 46 - 3،6

3- توجه به نظارت ربوبی و مداوم خداوند بر خلق ، زمینه ساز مراقبت جدی بر عمل و برخورداری از پاداش عظیم الهی

ص: 124

و لمن خاف مقام ربّه جنتان

برداشت یاد شده بر این اساس است که مراد از «مقام ربّه» جایگاه ربوبیت خداوند باشد که همواره بر خلق اشراف دارد و هرگز از آن غفلت نمی کند و سزا است که خلق، از چنین نظارتی بیم داشته باشند.

6 - «عن أبي عبد الله (ع) في قول الله عز وجل: «و لمن خاف مقام ربّه جنتان» قال: من علم أنّ الله يراه و يسمع ما يقول . . . فيحجزه ذلك عن القبيح من الأعمال فذلك الذي خاف مقام ربّه و نهى النفس عن الهوى؛

از امام صادق (ع) روایت شده که درباره «و لمن خاف مقام ربّه جنتان» فرمود: آن کس که بداند خداوند او را می بیند و کلام وی را می شنود. . . و این دانستن، او را از اعمال زشت بازدارد؛ این همان کسی است که از مقام خداوند ترسیده و نفس خود را از هواپرستی بازداشته است.»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 4 - 15

15 - توجه به ناظر بودن خداوند بر اعمال انسان ها ، بازدارنده شخص از ارتکاب کار های ناروا

و الله بما تعملون بصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 3 - 8

8 - توجه به نظارت خداوند بر رفتار انسان ، مانع گرایش وی به انحراف

لا تتخذوا عدوّی و عدوّکم اولیاء . . . و الله بما تعملون بصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 14 - 2

2 - توجه به آگاهی و نظارت خداوند بر گفتار و کردار انسان ها ، دور سازنده آنان از تکذیب دین و روی گردانی از آن

أرءیت إن کذب و تولّی . ألم یعلم بأنّ الله یری

174- آثار ذکر نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

21 - یادآوری نعمت های الهی ، دارای تأثیری بسزا در توجه آدمی به خدا و دستیابی به رستگاری است .

فاذكروا ءالاء الله لعلکم تفلحون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - به یاد داشتن نعمت های الهی ، نقشی بسزا در هدایت انسان ها و توجه آنان به خدا دارد .

ص: 125

و اذکروا إذ جعلکم خلفاء .. فاذکروا ءالاء اللّٰه

19 - توجه به خدادادی بودن نعمت ها و به یاد داشتن همواره آن ، زمینه ساز پرهیز آدمی از فسادانگیزی است .

فاذکروا ءالاء اللّٰه و لاتعتوا فی الارض مفسدین

نهی از فسادانگیزی (لا- تعثوا) در پی توجه دادن به نعمتهای الهی، اشاره به این نکته دارد که توجه به نعمتهای الهی می تواند آدمی را از فسادانگیزی بر حذر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 141 - 5

5 - توجه به نعمت های الهی ، موجب پایداری انسان بر توحید و پرهیز وی از گرایش به شرک و بت پرستی است .

قال اغير الله ابعيكم الها . . واذ انجينكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - يوسف - 12 - 101 - 3

3- يوسف (ع) با یادآوری نعمت های الهی و توجه به ربوبیت و علم و حکمت فراگیر خداوند ، خویشتن را در محضر او احساس کرد .

إن ربی لطیف لما یشاء إنه هو العلیم الحکیم. رب قد ءاتیتنی

تغییر سیاق ؛ یعنی، الثفات از غیبت (إن ربی . . إنه هو العلیم) به خطاب (رب قد ءاتیتنی) حاوی نکاتی است از جمله اینکه یوسف(ع) با یاد کردن از نعمتهای خدادادی و توجه به ربوبیت و علم و حکمت مطلق الهی، به این حقیقت توجه پیدا کرد که خداوند حاضر و ناظر است. از این رو خود را در محضر او احساس کرد و او را مخاطب قرار داد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 6 - 6

6- نجات بنی اسرائیل از شکنجه و کشتار فرعونیان ، نعمت چشمگیر و به یاد ماندنی خداوند بر آنان بود .

إذ قال موسى لقومه اذکروا نعمه الله علیکم إذ أنجکم من ءال فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 14 - 12

12- توجه به دریا و نعمت های آن ، علاوه بر ایجاد زمینه خداشناسی ، در پی دارنده شکر به درگاه خداست .

سَخَّرَ الْبَحْرَ . . . وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

جمله «و لعلکم تشکرون» عطف به جمله محذوفی همانند «و لعلکم تعرفونه» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 72 - 13

13- توجه به نعمت ، مستلزم سپاسگزاری از نعمت دهنده است .

أَفَبِالْبَطْلِ يُؤْمِنُونَ وَ بِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ

ص: 126

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 78 - 8

8- توجه به اهمیت شنوایی ، بینایی و ادراک ، مستلزم سپاسگزاری انسان از خداوند

و جعل لكم السمع والأبصر والأفئدة لعلكم تشكرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 81 - 11

11- توجه به اهمیت و گستردگی نعمت های خداوند ، زمینه ساز تسلیم شدن انسان در برابر خواست و فرمان اوست .

كذلك يتم نعمته عليكم لعلكم تسلمون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 3 - 6

6 - به یاد آوردن نعمت های خداوند ، موجب درک یگانگی خالقیت و رازقیت و اعتراف به آن است .

اذكروا نعمت الله عليكم هل من خلق غير الله يرزقكم

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که آیه شریفه، پیش از طرح مسأله خالقیت و رازقیت انحصاری خداوند، به یاد آوردن نعمت های الهی را توصیه کرده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 15 - 15

15- توجه به نعمت های الهی و ارج نهادن به زحمات والدین ، از نمود های رشد عقلی و کمال وجودی انسان در چهل سالگی

حتى إذا بلغ أشده وبلغ أربعين سنة قال رب أوزعني أن أشكر

خداوند، سن چهل سالگی را به عنوان زمینه و مقدمه توجه انسان به پروردگار و شکر نعمت ها و تقدیر از والدین دانسته است. این مطلب نشانگر آن است که انسان به طور طبیعی، در این سن به دلیل کمال وجودی و یا رشد قوای عقلانی، به ارزش ها می اندیشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 13 - 6

6 - توجه به نعمت های متنوع و گسترده زمین ، زمینه ساز شناخت پروردگار جهان

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

خداوند با این پرسش، در حقیقت انسان ها را به اندیشه و توجه به نعمت ها فرا خوانده است تا از این رهگذر به پروردگار خویش و شناخت او راه یابند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 36 - 6

6 - توجه به نعمت های گسترده الهی ، زمینه ساز شناخت پروردگار جهان

ص: 127

فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 38 - 4

4 - توجه به نعمت های گسترده الهی ، زمینه ساز شناخت پروردگار جهان

فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 40 - 3

3 - توجه به نعمت های گسترده الهی ، زمینه ساز شناخت پروردگار جهان

فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

خداوند، با پرسش بالا در حقیقت خلق را به تأمل و توجه به نعمت ها فرا خوانده است؛ تا آنان از این رهگذر به پروردگار خویش و شناخت او راه یابند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 42 - 4

4 - توجه به نعمت های گسترده الهی ، زمینه ساز شناخت پروردگار جهان

فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 45 - 4

4 - توجه به نعمت های گسترده الهی ، زمینه ساز شناخت پروردگار جهان

فَبَأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

خداوند، با پرسش بالا در حقیقت خلق را به تأمل و توجه به نعمت ها فراخوانده است؛ تا آنان از این رهگذر به پروردگار جهان و شناخت او راه یابند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 94 - 4 - 7

7 - توجّه پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، به خدادادی بودن نعمت خوش نامی ، مایه اطمینان آن حضرت به دوری اش از قهر و خشم خداوند

ما ودّعک ربّک و ما قلی . . . و رفعنا لک ذکرک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 39 - 6

6 - توجه به خدادادی بودن دارایی ها ، تسهیل کننده انفاق و درمان کننده بخل

الذین یبخلون . . . و انفقوا مما رزقهم الله

ص: 128

هدف از بیان این حقیقت که اموال آدمی داده های خداوند است (رزقهم الله)، این است که انسان را به انفاق در راه خدا ترغیب کند و بخل را از وی بزداید.

175- آثار ذکر نعمتها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 10 - 13

13 - یادآوری نعمتهای الهی راهی برای توجه دادن انسانها به آیات خدا و ایجاد روحیه تسلیم در برابر احکام او

و لقد مکنکم فی الأرض .. . قليلا ما تشکرون

176- آثار ذکر نعمتهای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 122 - 9،10

9 - بنی اسرائیل ، در صورت یادآوری نعمت های گران سنگ الهی و بررسی علت های فضیلتشان در اعصار گذشته ، زمینه های ایمان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) را در خویش ، شکوفا خواهند کرد .

و من یکفر به فأولئک هم الخسرون. یبنی إسرئیل اذکروا نعمتی

به نظر می رسد توصیه به یادآوری نعمتهای خدادادی، پس از بیان خطر کفرورزی به پیامبر(صلی الله علیه و آله) و قرآن، ارائه رهنمودی باشد برای ایجاد زمینه ایمان.

10 - به یادداشتن نعمت ها و از خدا دانستن آنها ، دارای نقشی بسزا در هدایت آدمی

یبنی إسرئیل اذکروا نعمتی التي أنعمت علیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 6 - 9

9 - توجه انسان به وابستگی اش در رشد ، تربیت و نعمت ها به خداوند ، مانع کفر او و زمینه ساز فریفته نشدن به آنچه مایه بی پروایی ، در برابر گناه می گردد .

ما غرک برّبک الکریم

177- آثار ذکر نیازمندی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 5 - 6

ص: 129

6 - توجه به وابستگی تمام معلومات انسان به خداوند ، مایه اطمینان پیامبر (صلی الله علیه و آله) به امداد الهی در توانا ساختن او بر دریافت و قرائت قرآن

اقرأ .. علم الإنسن ما لم يعلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 6 - 6

6 - توجه به آفرینش انسان از خون لخته و وابستگی تمام دانش های او به خداوند ، مایه ترک طغیان است .

خلق الإنسن من علق .. علم الإنسن ما لم يعلم . کلاً إنَّ الإنسن لیطغی

178- آثار ذکر نیازمندی انسانها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 132 - 17

17 - توجه به نیاز همه بندگان به خداوند در تأمین معاش ، از میان برنده پندار بهره بردن خداوند از عبادت بندگان است .

لانسـلک رزقاً نحن نرزقک

در برداشت یاد شده جمله «نحن نرزقک» به منزله تعلیل برای جمله قبل است؛ یعنی، چون رزق تو به دست ما تأمین می شود، پس روشن است که ما در فرمان نماز، در پی کسب روزی از جانب تو نیستیم.

179- آثار ذکر نیکی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 28 - 6

6 - توجه انسان به نیکی و رحمت گسترده خداوند ، مایه گرایش به پرستش او و التجا به درگاهش

ندعوه إنّه هو البرّ الرحیم

از ارتباط «ندعوه» با «إنّه هو البرّ الرحیم» و بیان تعلیلی «إنّه هو...»، مطلب بالا استفاده می شود.

180- آثار ذکر وحی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- توجه به سابقه داشتن وحی ، از بین برنده تردید و شگفتی نسبت به رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

كذلك یوحى إلیك و إلی الذین من قبلك

ص: 130

چنانچه مشاراًلیه «کذلک» اصل وحی باشد، آیه می تواند اشاره به این داشته باشد که مشرکان مکه درباره وحی الهی به پیامبر(صلی الله علیه و آله) در شگفتی و تردید بودند و خداوند با ذکر سابقه وحی، درصدد رفع تردید آنان بود.

181- آثار ذکر و حیانت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 6 - 9

9- توجه به نزول قرآن از سوی خالق، مدیر و مالک تمام هستی، مایه تقویت روحیه پندپذیری انسان از قرآن است.

تذکره... مَمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ... استوی... له ما فی السموت... و ما تحت الثری

182- آثار ذکر ولایت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 196 - 6

6- توجه صالحان به ولایت و سرپرستی خدا بر ایشان، عامل مقاومت آنها در مبارزه با اهل شرک و نهرا سیدن از توطئه های ایشان

ثم کیدون فلا تنظرون... هو یتولی الصلحین

از اهداف بیان ولایت خدا بر صالحان، پس از طرح توطئه مشرکان، این است که صالحان همواره توجه به یاری خدا داشته باشند و هرگز از مکرهای مشرکان نهرا سند.

183- آثار ذکر ویژگیهای زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 6 - 4

4- توجه به آفرینش زمین و ویژگی های آن، مایه پی بردن به قدرت خداوند و زمینه ساز پذیرش معاد است.

عن النبأ العظیم... ألم نجعل الأرض مهذاً

184- آثار ذکر هدایت های خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 78 - 7

7- توجه انسان به عامل پدیدآورنده (خالق) و تنظیم کننده نظام حیات او (هادی)، نخستین گام عقلانی و فطری در جهت خداشناسی

ص: 131

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که حضرت ابراهیم(ع) در معرفی پروردگار جهانیان برای بت پرستان، نخست به خالقیت خدا و سپس به هدایت‌گری او در تنظیم نظام حیات بشری، اشاره کرده است.

185- آثار ذکر هدفداری باران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نبأ - 78 - 14 - 6

6 - توجه به نزول باران و هدفدار بودن باران زمینه ساز پی بردن به قدرت خداوند و پذیرش معاد است .

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ .. أَلَمْ نَجْعَلْ ... وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمَعْصَرِ مَاءً ثَجَّاجًا

توجه به نعمت باران، می تواند انسان را به این نکته رهنمون سازد که این نعمت ها، به گزاف در اختیار انسان قرار داده نشده و هدف از آن، جز با معاد تحقق نیافتنی است. هم چنین می تواند بیانگر این باشد که حیات زمین مرده به وسیله باران، نمونه بارزی برای زنده شدن مردگان است و استبعاد معاد وجهی ندارد.

186- آثار ذکر هلاکت اقوام پیشین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 74 - 11

11- توجه به مرگ و هلاکت اقوام متمدن و ثروتمند تاریخ ، مایه هشدار و موجب فریفته نشدن به دنیا

أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ .. وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 27 - 3

3- تذکر به هلاکت اقوامی کافر در اطراف مکه ، هشدار به مکیان حق ناپذیر

و لقد أهلكنا ما حولكم من القرى

مخاطب «کم» مشرکان مکه اند.

187- آثار ذکر هلاکت کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 55 - 16

16- توجه به تاريخ هلاكت بار كفرپيشگان و سنت هاى جارى الهى ، زمينه ساز ايمان به رهنمود هاى الهى و پوزش از لغزش ها

ص: 132

است .

و ما منع الناس أن يؤمنوا . . . ويستغفروا ربهم إلا أن تأتيهم سنّة الأوّلين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 27 - 3

3- تذکر به هلاکت اقوامی کافر در اطراف مکه ، هشدارى به مکيان حق ناپذير

و لقد أهلكنا ما حولكم من القرى

مخاطب «کم» مشرکان مکه اند.

188- آثار روانی ذکر حمایتهای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 128 - 9

9- توجه به حمایت خدا از تقوایبندگان و نیکوکاران ، مانع از قرار گرفتن آنان در تنگنای روحی است .

و لا تک فى ضیق ممّا یمکرون . إن الله مع الذین اتقوا و الذین هم محسنون

189- آثار روانی ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 23 - 13

13 - یاد خدا ، آرام بخش جان ها و سرور قلب ها است .

ثمّ تلین جلودهم و قلوبهم إلى ذکر الله

190- آثار ممانعت از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 18

18 - خفت و خواری در دنیا ، جزای کسانی است که مردم را از یاد خدا باز می دارند .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه .. لهم في الدنيا خزي

ص: 133

191- آثار ذکر تسخیر طبیعت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 65 - 4

4- توجه به تسخیر طبیعت برای انسان، حرکت کشتی در دریا و امنیت زمین از برخورد با کرات و سنگ های آسمانی، زمینه روشنی برای ره یابی به توحید ربوبی خداوند

ألم تر أن الله سخر.. أن تقع على الأرض

192- آداب ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 239 - 7

7- باید آن گونه به یاد خدا بود که او به انسان آموخته است .

فاذكروا الله كما علمكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 41 - 15

15 - سه روز روزه سکوت (سخن نگفتن جز با رمز و اشاره)، کثرت ذکر خدا و تسبیح او، دستورالعمل خدا به زکریا برای دستیابی به خواسته خویش (فرزند صالح) *

قال ایتک الا تکلم... و اذکر ربک کثیراً و سبح

در برداشت فوق، فعل «الـ تکلم» که به صیغه نفی است، به معنای نهی گرفته شده است؛ به قرینه فعل امر «اذکر» که بر آن عطف شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 205 - 2

2 - خشوع در برابر خدا و هراس از مقام ربوبی او، از آداب توجه به خدا و یاد کردن اوست .

و اذکر ربک فی نفسک تضرعاً و خیفه

«تضرع» به معنای خشوع و اظهار کوچکی است و «خیفه» به معنای ترسیدن و هراس داشتن است. «تضرعا» و «خیفه» مصدر و در آیه شریفه به معنای اسم فاعل (متضرعا) و (خانفا) می باشند. یعنی: یاد کن پروردگارت را با حالت خشوع و هراس.

193- آداب ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 98 - 4

ص: 134

4- قرین و همراه کردن تسبیح پروردگار با حمد و ستایش او، امری نیکو و پسندیده در ذکر و عبادت

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 9 - 9

9 - آغاز و پایان هر روز، مناسب ترین لحظات برای یاد خدا و تسبیح او

و تَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً

اختصاص یافتن «بکره» و «أصیلاً» به ذکر، ممکن است کنایه از همه لحظات نباشد، بلکه تأکیدی بر این دو مجال به حساب آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 39 - 9

9 - قبل از طلوع و غروب خورشید، لحظه هایی مناسب برای یاد خدا *

و سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 25 - 5 - 1

1 - ذکر نام پروردگار و یاد او در سپیده دم و پسین گاه، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اذکر اسم ربِّک بکره و أصیلاً

«بکره»، هم به فاصله میان نماز صبح و طلوع خورشید گفته می شود (لسان العرب) و هم به آغاز روز (مفردات راغب). «أصیلاً» به فاصله میان عصر و مغرب گفته می شود (صحاح اللغه) و نیز به معنای آخر روز آمده است (العین). «ذکر» هم دو نوع است: ذکر با قلب و ذکر با زبان. (مفردات راغب)

5 - سپیده دم و پسین گاه، از اوقات مناسب برای ذکر و یاد خداوند

و اذکر اسم ربِّک بکره و أصیلاً

أصیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلیٰ - 87 - 15 - 4

4 - لزوم ذکر نام خدا پیش از نماز

ذکر اسم ربّه فصلی

194- آداب ذکر نام خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلیٰ - 87 - 1 - 4

ص: 135

4- نام خداوند ، هرگز نباید با اثبات صفات ناشایست و سلب صفات بایسته ، همراه شود .

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ

تسبیح و تقدیس و تنزیه به یک معنا است (مصباح). مراد از تسبیح نام خداوند، پاک و دور از عیب معرفی کردن آن است که مستلزم چند چیز است: 1. همراه نساختن نام خداوند با وصفی ناشایست؛ 2. حمل نکردن نام او بر معنایی نادرست؛ 3. سلب نکردن صفات نیکو از آن؛ 4. به کار نبردن نام های اختصاصی خداوند برای غیر او؛ 5. پرهیز از بی احترامی به نام های او. برداشت یاد شده به برخی از امور یاد شده نظر دارد.

195- آداب ذکر نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 39 - 10

10- گفتن « ما شاء الله لا قوة الا بالله » به هنگام مشاهده نعمت ها ، کاری شایسته و لازم است .

و لولا اذ دخلت جنتك قلت ما شاء الله لا قوة الا بالله

196- ابراهيم (ع) و ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 75 - 3

3- ابراهيم (ع) ، پیوسته به خداوند توجه داشت و خواسته های خود را از او تقاضا می کرد .

إن ابرهیم . . منیب

انابه به درگاه خداوند، به معنای رجوع کردن به اوست.

197- احیای ذکر قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 21 - 1

1 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، مأمور موعظه و زنده نگه داشتن یاد قیامت در خاطره ها و توجه دادن انسان ها ، به قدرت خداوند

فذکر

«ذکر»، حالتی است در نفس انسان که او را بر محافظت از معارفی که فرا گرفته، توانا می سازد. این کلمه با «حفظ» به یک معنا است؛ جز این که اصل فراگیری «حفظ» و در خاطر حاضر داشتن، «ذکر» خوانده می شود (مفردات راغب)؛ بنابراین «ذکر»؛ یعنی، متوجه ساز و به ذهن آنان بیفکن. این واژه - چنانچه در قاموس آمده است - در معنای موعظه کردن نیز به کار می رود.

ص: 136

198- ادب در ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 112 - 13

13 - حواریون عیسی مورد سرزنش وی به خاطر رعایت نکردن ادب در یادکردن از نام خدا

هل يستطيع ربك .. قال اتقوا الله

رعایت ادب در مورد آیه این بود که حواریون به جای «ربک» (پروردگارت) بگویند: ربنا

199- ارزش ذکر آخرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 26 - 2

2 - ارزش توجه انسان به خداوند و آخرت و ترس داشتن از عاقبت کار خویش

قالوا إنا كنا قبل في أهلنا مشفقين

200- ارزش ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 28 - 26

26- ارزش ذکر خدا، به ریشه دار بودن آن در قلب و روح انسان است.

أغفلنا قلبه عن ذكرنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 36 - 12

12 - ارزش والای ذکر نام خدا و تسبیح و تقدیس او

أن ترفع و يذكر فيها اسمه يسبح له فيها بالغدو والأصا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - یاد و ذکر خداوند ، برترین و بزرگ ترین ارزش است .

ولذکر الله أكبر

ص: 137

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 9 - 10

10 - یاد خدا و تسبیح و تقدیس او، بایسته و ارزشمند در همه لحظات زندگی

و تسبیح بکره و أصیلاً

برداشت بالا بنابراین نکته است که «بکره» و «أصیلاً» کنایه از همه لحظه های تلاش و بیداری انسان باشد که از «بکره» شروع شده و تا «أصیلاً» ادامه دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 26 - 2

2 - ارزش توجه انسان به خداوند و آخرت و ترس داشتن از عاقبت کار خویش

قالوا إنا كنا قبل في أهلنا مشفقين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 9 - 8

8 - شرکت در نماز جمعه و پرداختن به ذکر خدا، بسی ارزشمندتر از کسب مال و سایر منافع دنیوی

فاسعوا إلى ذكر الله و ذروا البيع ذلكم خير لكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 9 - 2

2 - یاد خدا، برترین ارزش در بینش الهی

لا تلهمكم أموالكم و لا أولادكم عن ذكر الله

201- اعراض ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 115 - 9

9 - مسلمانان ، نباید به بهانه بازداشته شدن از ورود به مساجد ، ذکر و عبادت خدا را ترک کنند .

و من أظلم ممن منع مسجد الله .. لله المشرق و المغرب

برداشت فوق، مقتضای ارتباط آیه مورد بحث با آیه قبل است.

202- اهتمام موسی(ع) به ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 138

1 - هدف موسی (ع) از تقاضای نبوت و رسالت برای هارون (ع)، به دست آوردن فرصت بسیار برای ذکر خداوند و حمد و ثنای مکرر او بود.

وَأَشْرَكَ فِي أَمْرِي... وَنَذَرَكَ كَثِيرًا

فاعل «نذکرک» موسی و هارون(ع) است و مراد از کثرت ذکر خدا، افزایش تبلیغات توحیدی - بر اثر همراهی آن دو - است که متضمن مدح و ثنای خداوند می باشد.

203- اهمیت تداوم ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 8 - 6

6 - خدامحوری، باید برنامه مؤمنان در تمامی لحظه های زندگی باشد.

و تَبَيَّنَ إِلَيْهِ تَبَيُّنًا

204- اهمیت ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 200 - 1

1 - لزوم ذکر خداوند، پس از اتمام مناسک حج، همانند یادآوردن پدران، بلکه بالاتر از آن

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ... وَأَوْشَدَّ ذِكْرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 203 - 2

2 - اهمیّت فوق العاده ذکر خداوند در حج

فَاذْكُرُوا اللَّهَ... وَاذْكُرُوا اللَّهَ... وَاذْكُرُوا اللَّهَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 231 - 14

14 - لزوم یادآوری نزول کتاب و حکمت (قرآن) از سوی خداوند بر مردم

و اذکروا نعمت اللّٰه علیکم و ما انزل علیکم من الكتاب و الحکمه

مراد از «کتاب»، قوانین و احکام ظاهری قرآن است و مراد از «حکمت»، باطن و حکمتهای قوانین و شریعت است. (المیزان)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 139

8 - ضرورت توجه به آگاهی گسترده خداوند ، در بحرانیترین هنگامه ها

وقاتلوا فی سبیل اللّٰه و اعلموا انّ اللّٰه سمیع علیم

ظاهر این است که ضرورت توجه به علم الهی در آیه، همراه با جهاد مطرح باشد: «قاتلوا .. و اعلموا». یعنی آنگاه که به نبرد مشغولید، متوجه باشید که خداوند، «سمیع» و «علیم» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 75 - 17

17 - توجه به ربوبیت خدا ، از آداب دعا

ربّنا اخرجنّا .. و اجعل لنا من لدنک ولیّاً و اجعل لنا من لدنک نصیراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 106 - 4

4 - لزوم توجه متصدیان قضاوت به نظارت الهی بر اعمال آنان

لتحکم بین الناس .. و استغفر اللّٰه

فرمان خدا به «استغفار»، پس از بیان مبانی قضاوت، گویای این نکته است که در نظام قضایی اسلام توجه به خدا و ناظر دانستن وی از ضروریات و آمیخته با انجام وظیفه خطیر قضاوت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 34 - 12

12 - ضرورت توجه و باور به آمرزندگی و رحمت بیکران خداوند

فاعلموا انّ اللّٰه غفور رحیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 91 - 10

10 - باز نماندن از نماز و یاد خدا از حکمت های تحریم میگساری و قماربازی

انما يريد الشيطان . . . في الخمر و الميسر و يصدكم عن ذكر الله و عن الصلوه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فیش

18 - حشر - 59 - 19 - 3

3 - لازمه تقوا، به یاد داشتن خداوند و قرار نگرفتن در زمره خدافراموشان است .

اتَّقُوا اللَّهَ . . . وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ

ص: 140

205- اهمیت ذکر آخرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 14 - 2

2 - لزوم یادآوری سفر آخرت ، هنگام مسافرت و سوار شدن بر مرکب

و جعل لكم من الفلك والأنعم .. إذا استويتم عليه و تقولوا ... وإنا إلى ربنا

206- اهمیت ذکر آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 127 - 1

1 - هدایت یافتگان و یادکنندگان آیات و معارف الهی از جایگاهی آکنده از آرامش در نزد خداوند برخوردارند.

فمن یرد الله أن یهدیه .. قد فصلنا الأیت لقوم یذکرون. لهم دارالسلام عند ربهم

207- اهمیت ذکر اراده خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 3 - 5

5 - لزوم توجه مؤمنان به حاکمیت اراده پیرومند الهی ، در هر فتح و گشایش

إنا فتحنا .. لیغفر لک الله ... و ینصرک الله

خداوند با نسبت دادن مکرر پیشامدهای مثبت «صلح حدیبیه» و یا «فتح مکه» به خود، در حقیقت به مؤمنان تذکر می دهد که در اوج این پیروزی ها، از نقش اراده الهی غافل نباشند.

208- اهمیت ذکر الوهیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 4 - 2

2 - پناه بردن به خداوند و توجه به ربوبیت ، فرمان روایی و الوهیت او ، فرمانی الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، برای محفوظ ماندن آن حضرت از وسوسه های دشمن

قل أعوذ برّبّ الناس . ملك الناس . إله الناس . من شرّ الوسواس الخنّاس

ص: 141

209- اهمیت ذکر انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 59 - 6

6 - لزوم زنده نگه داشتن یاد پیامبران و ارج نهادن بر تلاش های آنان

و سلم علی عباده الذین اصطفی

ختم سرگذشت پیامبران با درود و سلام بر آن بزرگواران، بیانگر مطلب یاد شده است.

210- اهمیت ذکر تاریخ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 51 - 13

13 - داستان غیبت موسی (ع) از میان قوم خویش و گرایش آن قوم به گوساله پرستی ، داستانی عبرت آموز و شایسته یاد آوردن

و إذ وعدنا موسی أربعین ليله ثم اتخذتم العجل من بعده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 54 - 21

21 - داستان توبه مرتدان بنی اسرائیل و اجرای فرمان خدا مبنی بر کشتن یکدیگر ، داستانی آموزنده و درخور به خاطر داشتن

و إذ قال موسی . . . فتاب علیکم

«إذ قال . . .» عطف بر «نعمتی» در آیه 47 است؛ یعنی: «اذکروا إذ قال . . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 80 - 11

11 - لزوم یادکردن از برهه های حساس تاریخ و رویداد های مهمی که ظرف ظهور عنایت و لطف خدا بوده است .

أنجینکم . . . وعدنکم . . . ونزلنا

211- اهمیت ذکر توحید

1 - توجه همه جانبه به دین یکتاپرستی ، بدون اندکی انحراف و تمایل به سایر ادیان ، توصیه اکید خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و أن أقم وجهك للدين حنيفاً

برداشت فوق با توجه به دو نکته است: 1- الف و لام «الدين» برای عهد ذکری و به قرینه جمله «إن كنتم فی شك من دینی . . .» به دین توحیدی و یکتاپرستی اشاره دارد. 2- «حنیف» به معنای مستقیم است که لازمه آن اعتدال و عدم انحراف به چپ و راست

است.

212- اهمیت ذکر حاکمیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 68 - 10

10- لزوم توجه دائمی به قدرت و حاکمیت الهی در همه حال (موقعیت خطر و امنیت)

نجِّكم إلى البرِّ . . أفأمتتم أن يخسف بكم ... أو يرسل عليكم حاصبًا ثم لا تجدوا ل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 4 - 2

2 - پناه بردن به خداوند و توجه به ربوبیت ، فرمان روایی و الوهیت او ، فرمانی الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، برای محفوظ ماندن آن حضرت از وسوسه های دشمن

قل أعوذ ربِّ الناس . ملك الناس . إله الناس . من شرِّ الوسواس الخناس

213- اهمیت ذکر حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 123 - 11

11 - لزوم رعایت تقوا و توجه به حدود الهی ، حتی در مبارزه با کافران

قتلوا الذين يلونكم من الكفار و ليجدوا فيكم غلظه و اعلموا أن الله مع المتقين

214- اهمیت ذکر حرکت کشتیها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 25 - 3

3 - خداوند ، خواهان توجه انسان به شگفتی حرکت کشتی های عظیم بر دریا و درس آموزی از آن

و له الجوار المنشات فى البحر كالأعلم . فبأىء الآء ربكما تكذبان

215- اهمیت ذکر حشر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 143

2- قیامت و احضار مردم و پیشوایانشان در آن هنگام، روزی شایسته یاد و یادآوری و به خاطر سپاری است.

یوم ندعوا کلّ أناس یاممهم

برداشت فوق، مبتنی بر این است که نصب «یوم» به جهت مفعول فعل محذوف «اذکر» باشد و «با» ی در «یامامهم» مصاحبت باشد.

216- اهمیت ذکر حیات اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 38 - 10

10 - لزوم توجه به ارزش های حیات اخروی و ترجیح دادن آن بر زندگی دنیوی، به هنگام ارزیابی اعمال و تصمیم گیری و انتخاب

أرضیتم بالحویه الدنیا من الآخره فما متع الحیوه الدنیا فی الآخره إلا قلیل

217- اهمیت ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 21 - 13

13 - از امام رضا (ع) روایت شده که: «فان قال [قائل] فلم تعبدهم؟ قیل لئلا یكونوا ناسین لذکره و لاتارکین لأدبه و لالاهین عن أمره و نهیه»

اگر کسی بگوید: چرا خدا مردم را موظف به عبادت کرده است؟ گفته می شود: برای اینکه یاد او را فراموش نکنند و ادب را ترک نمایند و به امر و نهی او بی اعتنا نباشند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 8,9,10,11,22

8 - مساجدی که مردم در آن حضور نیابند و در آنها ذکر خدا نگویند، در حقیقت مساجدی ویرانه اند.

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن یذکر فیها اسمہ و سعی فی خرابها

برداشت فوق، مبتنی بر این احتمال است که جمله «سعی فی خرابها» (در تلاش برای تخریب مساجد هستند) تفسیر و توضیح جمله «منع مساجد الله أن یذکر فیها اسمہ» باشد.

9 - آبادانی مساجد، به یادکردن نام خدا در آنهاست .

أَنْ يَذْكَرَ فِيهَا اسْمَهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا

10 - غفلت از یاد خدا در جایگاه عبادت (مسجد و . . .) امری نکوهیده و نارواست .

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسْجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمَهُ

عبارت «أَنْ يَذْكَرَ فِيهَا اسْمَهُ» بیانگر این است که: دلیل ناروا بودن و ستمکار شمردن بازدارندگان مردم از حضور در مساجد، یاد

ص: 144

نشدن نام خداست. بنابراین جمله «من أظلم...» شامل کسانی که در جایگاههای عبادت از یاد خدا غافلند نیز، می شود.

11 - تعطیلی مساجد و حضور نیافتن در آنها، به انگیزه یاد نکردن نام خدا، امری نکوهیده و نارواست .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه

22 - بستن مساجد به روی مردم و بازداشتن آنان از یاد خدا، از گناهان بزرگ است .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه .. لهم في الآخرة عذاب عظيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 115 - 9

9 - مسلمانان، نباید به بهانه بازداشتن شدن از ورود به مساجد، ذکر و عبادت خدا را ترک کنند .

و من أظلم ممن منع مسجد الله .. لله المشرق والمغرب

برداشت فوق، مقتضای ارتباط آیه مورد بحث با آیه قبل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 152 - 4

4 - رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و تغییر قبله از بیت المقدس به مسجدالحرام، از نعمتهایی که مسلمانان باید به پاس آنها، همواره به یاد خدا باشند .

فولوا وجوهكم شطره .. كما أرسلنا فيكم رسولا ... فاذكروني

برداشت فوق از حرف «فاء» که «اذكروني» را بر نعمتهای یاد شده (تغییر قبله و رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)) تفریع کرده است، به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 159 - 29

29 - لزوم توجه به نقش تعیین کننده خداوند برای موفقیت در امور، حتی پس از مشورت و تصمیم گیری نهایی بر انجام کارها

و شاورهم في الامر فاذا عزمتم فتوكل على الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 103 - 2, 1

1 - مجاهدان در میدان نبرد باید همواره به یاد خدا باشند .

فاذا قضيتم الصلوه فاذكروا الله قيماً و قعوداً و على جنوبكم

2 - ضرورت یاد خدا در همه شرایط و تمامی حالات (ایستاده ، نشسته ، و خوابیده)

فاذكروا الله قيماً و قعوداً و على جنوبكم

«قیاماً» جمع قائم و «قعوداً» جمع قاعد و «جنوب» جمع جنب (به معنای پهلو) و «على جنوبكم» کنایه از دراز کشیدن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 42 - 9

ص: 145

9 - توجه دادن مردم به خدا و گرایش دادن آنان به تضرع و خضوع به درگاه او، از اهداف رسالت انبیاست.

و لقد أرسلنا إلی أمم . . . لعلهم یتضرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 205 - 3

3 - خداوند از پیامبر (صلی الله علیه و آله) خواست تا لب به ذکر او گشاید و زبانش را به یاد او مترنم سازد .

و اذکر ربک . . . دون الجهر من القول

برداشت فوق بر این اساس است که «دون الجهر . . .» عطف بر «فی نفسک» باشد. بر این مبنا آیه شریفه اشاره به دو گونه ذکر دارد: ذکر قلبی که «فی نفسک» آن را بیان می کند، ذکر زبانی که «دون الجهر من القول» به آن اشاره دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 206 - 3

3 - یاد کردن خدا در دل و جان و لب گشودن به ذکر وی ، عبادت و پرستش اوست .

و اذکر ربک . . . إن الذین عند ربک لایستکبرون عن عبادته

فرمان به ذکر خدا (اذکر ربک) و سپس بیان این حقیقت که مقربان درگاه خدا از پرستش او رویگردان نیستند، بیانگر این است که ذکر خدا مصداق بارزی از پرستش خداوند و عبادت اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 45 - 2

2 - لزوم زیاد یاد کردن خدا به هنگام رویارویی با دشمنان دین و نبرد با آنان

إذا لقیتم فئه فاثبتوا و اذکروا الله کثیرا

«اذکروا الله» می تواند عطف بر «اثبتوا» باشد که در حقیقت جواب شرط «إذا لقیتم» خواهد بود. بر این مبنا مقصود، زیاد یاد کردن خدا به هنگام نبرد است. همچنین «اذکروا ...» می تواند جمله مستانفه باشد. در این صورت زیاد یاد کردن خدا برنامه ای است برای تمامی مراحل زندگی که از مصادیق آن هنگام رویارویی با دشمنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توجه به خدا و اتکا به او امری لازم به هنگام تصمیم گیری برای صلح و ترک مخاصمه با کافران

وإن جنحوا... و توکل علی الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 12 - 11

11 - انسان باید در حال آسایش و سختی ، متوجه خدا بوده و به درگاه او نیایش داشته باشد .

وإذا مسّ الإنسان الضرّ دعانا... فلما كشفنا عنه ضرّه مرّ كأن لم يدعنا

ص: 146

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 75 - 5

5- بردباری ، تأسف و تأثر بر مشکلات مردم و توجه داشتن به خدا و درخواست حاجت ها از او ، صفات و خصلتهایی نیکو و پسندیده است .

إن إبرهیم لحلیم أوّه منیب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 88 - 28

28- لزوم توجه به خدا و روی آوردن به درگاه او

وإلیه أنیب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 92 - 4

4- خداوند ، از همگان عزتمندتر و به رعایت جانب او در کارها و تصمیم گیری های سزاوارتر و بایسته تر است .

قال یقوم أرهطی أعزّ علیکم من الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 33 - 16

16- لزوم توجه به خدا و ربوبیت او ، به ویژه در مواقع خطر ارتکاب گناه

رب .. إلاّ تصرف عنی کیدهنّ أصب إلیهنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 21 - 3

3- لزوم توجه به عظمت خدا و هراسیدن از او

و یخشون ربهم

2- توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) به استمداد از یاد پروردگار و عبادت و نماز در مشکلات و ناراحتی های برخاسته از رسالت خویش و مخالفت های دشمنان

و لقد نعلم أنك يضيق صدرك بما يقولون . فسبح بحمد ربك و كن من السجدين

برداشت فوق از «فاء» در «فسبح» - که برای تفریع این جمله به آیه قبل است - استفاده گردیده است؛ بدین معنا که توصیه خداوند به تسبیح و تحمید.. .. پس از اعلام آگاهی او از دلتنگی و اندوه پیامبر (صلی الله علیه و آله) بیانگر تأثیر این عبادات در رفع اندوه و نگرانی است.

3- رهبران الهی و زمامداران جامعه اسلامی ، نیازمند به استمداد از پروردگار با ذکر و نماز و عبادت ، در برابر مشکلات رسالت

و لقد نعلم أنك يضيق صدرك .. فسبح بحمد ربك و كن من السجدين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 80 - 10

10- لزوم اندیشیدن آدمیان، در طبیعی ترین امکانات زندگی خویش و توجه یافتن به نقش خداوند در آنها

و الله جعل لكم من بيوتكم سكنًا .. أثثاً و متعًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 60 - 4

4- انسان ها، همواره باید به احاطه کامل خداوند بر خود، توجه داشته باشند.

و إذ قلنا لك إن ربك أحاط بالناس

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که «إذ» متعلق به «اذکر» مقدر باشد و در عین اینکه مخاطب پیامبر (صلی الله علیه و آله) است، همه انسانها نیز مخاطب آیه باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 5,7

5- انسان ها، همواره، باید به یاد خدا باشند.

واذکر ربک إذا نسیت

7- کسانی که گفتن «إن شاء الله» را فراموش کنند، باید - گرچه با تعبیری دیگر - ذکر خدا را به زبان آورند.

إلا أن يشاء الله واذکر ربک إذا نسیت

متعلق نسیان -، به قرینه «إلا أن يشاء الله» -، می تواند گفتن «إن شاء الله» باشد. جمله «اذکر ربک» مطلق است، بنابراین، برای تدارک «إن شاء الله» انتخاب هر لفظی که نشان توجه به خداوند و حاکمیت اراده او باشد، ثمربخش خواهد بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

27- کسانی که یاد خداوند در قلب آنان حضور ندارد، شایسته رهبری نیستند .

و لاتطع من أغفلنا قلبه عن ذكرنا

نهی از اطاعت غافلان، نفی شایستگی آن ها برای فرمان دادن و ارائه پیشنهاد است.

28- زنده نگه داشتن یاد خدا در قلب و از میان بردن زمینه های غفلت از آن، لازم است .

و لاتطع من أغفلنا قلبه عن ذكرنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11- « عن رسول الله (صلى الله عليه وآله) [انه قال] : . . . يا ابن مسعود! عليك بذكر الله والعمل الصالح ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ « و

الباقيات

ص: 148

الصالحات خیر عند ربك ثواباً و خیر أملاً» ؛

از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود: . . . ای ابن مسعود! بر تو باد ذکر خدا و انجام عمل صالح؛ زیرا، خداوند متعال می فرماید: و الباقیات الصالحات خیر...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 101 - 10،7

7- شناخت خدا و توجه به او، مهم ترین هدف برخورداری انسان از ابزار شناخت است .

الذین کانت أعینهم فی غطاء عن ذکری و کانوا لا یستطیعون سمعاً

آیه، چشم کافران را نهان شده در پرده و گوش آنان را از کار افتاده قلمداد کرده است؛ یعنی، دیده ها و شنیده های آنان - که خالی از یاد خدا است - چنان بی ارزش است که گویا نه از چشم بهره ای برده اند و نه از گوش.

10- زنده نگه داشتن یاد خدا در دل، و گوش فرادادن به پیام های الهی، امری لازم است .

الذین کانت أعینهم فی غطاء عن ذکری و کانوا لا یستطیعون سمعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 14 - 14،17،18

14 - توجه به خدا و به یاد او بودن، از اهداف و ثمرات نماز است .

و أقم الصلوه لذكری

17 - یاد خدا و توجه به او، فلسفه مشترک تمامی عبادت ها است .

فاعبدنی و أقم الصلوه لذكری

«لذکری» ممکن است همان گونه که دلیل برای «أقم الصلوه» است، بیانگر علت «فاعبدنی» نیز باشد.

18 - باید همواره به یاد خدا بود و از ذکر او غافل نماند .

لذکری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - انتشار فراوان یاد خداوند در بین مردم، از اهداف رسالت موسیو هارون (ع) بود.

یفقهوا قولی . . . و نذکرک کثیراً

4 - اشتغال فراوان به ذکر خداوند و یاد او، هنگام سخن با مردم، دارای فضیلت بسیار بوده و شیوه پیامبران در ترویج دین خدا است.

و نذکرک کثیراً

موسی(ع)، برای تسبیح و ذکر فراوان خدا در خلوت، نیازی به زبان فصیح و یاری هارون(ع) نداشت؛ بنابراین خواست او مطرح شدن تسبیح و یاد خدا در ملاءعام بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 42 - 14، 11، 10، 9

ص: 149

9- یاد خدا و سخن از او، محور و شعار دعوت و رسالت موسی و هارون (ع)

و لاتنیا فی ذکری

10- سستی نکردن در یاد خدا و انجام رسالت و ابلاغ پیام او توصیه خداوند به موسی و هارون (ع)

و لاتنیا فی ذکری

«ونی» به معنای سستیورزیدن و کوتاهی کردن است (مصباح). «لاتنیا»؛ یعنی، تو ای موسی و ای هارون! در یاد من کوتاهی و سستی نکنید. از جمله لوازم یاد خدا، توجه به مسؤولیت ها و مأموریت هایی است که از جانب او واگذار گردیده است.

11- لزوم جدیت در یاد خدا و توجه مداوم به وظایف محوله از جانب او و پرهیز از سستی در آن

و لاتنیا فی ذکری

14- خداوند، موسی (ع) را مأمور ابلاغ حکم رسالت به هارون کرد و از او خواست وی را به سستی نورزیدن در ذکر خدا توصیه کند.

اذهب أنت و أخوک ب--آیتی و لاتنیا فی ذکری

خطاب به موسی(ع) در وظایف مشترک بین او و هارون(ع) اقتضا می کند که موسی(ع) دستورات ارائه شده را به هارون(ع) برساند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 130 - 8

8- لزوم ذکر و تسبیح خداوند و توجه به او در همه اوقات

فَسَبِّحْ... قبل طلوع... ءانآی الیل... أطراف النهار

هر چند که در این آیه، اوقات خاصی در شبانه روز برای تسبیح پروردگار معین شده است؛ ولی با توجه به کثرت این موارد، به نظر می رسد هدف، به یاد خدا بودن و تسبیح او گفتن در همه فرصت ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 42 - 7

7- لزوم یادکرد انسان از پروردگار و مربی خویش

بل هم عن ذکر ربهم معروضون

توییخ کافران، به دلیل روی گردانی از یاد پروردگار، مشعر به این معنا است که انسان به حکم عقل باید از یاد پروردگار و مربی خویش غفلت نورزد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 40 - 21، 20، 18

18 - یاد خدا، اساس حرمت و قداست معابد دینی

لهدمت صومع . . . و مسجد یذکر فیها اسم اللّٰه کثیراً

20 - ذکر و یاد خدا، توصیه او به دین داران

یذکر فیها اسم اللّٰه کثیراً

21 - ذکر و یاد خدا، روح ادیان الهی و فریضه مشترک میان همه آنها است .

صومع . . . مسجد یذکر فیها اسم اللّٰه کثیراً

ص: 150

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 37 - 9،10

9 - تلاش اقتصادی و داد و ستدِ بازدارنده آدمی از یاد خدا، پوچ و بی ارزش است .

رجال لاتلهيهم تجره ولابيع عن ذكر الله

«تهليهم» از ماده «لهو» به معنای کار بیهوده و پوچ است. آمدن این واژه به جای واژه «منع» و «غفلت»، گویای این حقیقت است که: تجارت و داد و ستدی که انسان را از یاد خدا باز دارد، کاری بیهوده و بی ارزش است.

10 - خدا محوری در زندگی، اصلی است که هیچ گونه تلاش مادی و اقتصادی، نباید آن را تحت الشعاع قرار دهد .

رجال لاتلهيهم تجره ولابيع عن ذكر الله وإقام الصلوه وإيتاء الزكوه يخافون يوم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 4 - 11

11 - توجه به خدا و بر طرف ساختن نیاز های نیازمندان، دو خصلت همگام در وجود محسنان است .

الذين يقيمون الصلوه و يؤتون الزكوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 21 - 7

7 - امیدواری به خداوند و عالم آخرت و ذکر فراوان خدا، اموری بس قابل توجه و با اهمیت

لقد كان لكم فى رسول الله أسوه حسنه لمن كان يرجوا الله و اليوم الآخر و ذكر الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 41 - 2

2 - همواره به یاد خداوند بودن، فرمان خداوند به مؤمنان است .

يا أيها الذين ءامنوا اذكروا الله ذكراً كثيراً

«ذکر» به معنای «در خاطر و یاد داشتن» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 32 - 9

9 - اهمیت یاد خدا در زندگی

إِنِّي أَحْبَبْتُ حَبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 28 - 3

3 - تقواییشگان ، هماره به یاد خدا و ملتجی به او در زندگی خویش

إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِ نَدْعُوهُ

ص: 151

تعبیر «کتنا.. ندعوه» استمرار دعا و التجار را افاده می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 17 - 3

3 - تشویق مؤمنان از سوی خداوند ، به اهمیت دادن یاد او و نقش کلام او (قرآن) در دل ها

ألم یأن للذین ءامنوا .. اعلّموا أنّ اللّٰه یحیی الارض بعد موتها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 10 - 4,5

4 - مؤمنان ، همواره باید به یاد خدا باشند .

و اذکروا اللّٰه کثیرًا

5 - ذکر و یاد فراوان خدا ، به هنگام کسب و کار و خرید و فروش ، توصیه الهی به مؤمنان

و ابتغوا من فضل اللّٰه و اذکروا اللّٰه کثیرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 9 - 1

1 - همواره به یاد خدا بودن ، توصیه الهی به مؤمنان

یأیّها الذین ءامنوا لاتلهکم أموالکم و لا أولدکم عن ذکر اللّٰه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 17 - 6

6 - لزوم یاد خدا ، در هنگامه رفاه مندی و برخورداری از نعمت ها

لأسقینهم ماء غدقًا .. و من یرض عن ذکر ربّه یسلکه عذابًا صعّدًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 8 - 8,4,1

1 - ذکر و یاد کردن نام پروردگار ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اذکر اسم ربّک

4 - توجّه کامل به پروردگار و انقطاع از غیر او ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و تبّتلّ إلیه تبتیلاً

«تبّتلّ» و «تبتیل» به معنای انقطاع از دنیا و ماسوی اللّٰه و توجّه به خداوند است (تاج العروس و قاموس المحيط).

8 - بایستگی توجّه کامل به خدا و انقطاع از دیگران ، برای رهبران جامعه اسلامی و مبلغان دینی

و اذکر اسم ربّک و تبّتلّ إلیه تبتیلاً

مخاطب این آیات، شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله) است؛ ولی به اعتبار این که آن حضرت به عنوان رهبر و ابلاغ کننده پیام های الهی به مردم بود، می توان درباره همه کسانی که داعیه دار رهبری جامعه اسلامی و هدایت دینی اند، این مسأله را سرایت داد.

ص: 152

218- اهمیت ذکر ربوبیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 33 - 16

16- لزوم توجه به خدا و ربوبیت او، به ویژه در مواقع خطر ارتکاب گناه

رب . . . إلا تصرف عني كيدهنّ أصب إليهنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - کوثر - 108 - 2 - 9، 3

3 - توجه به ربوبیت خداوند، از آداب نماز

فصلّ لربّك

9- لزوم توجه به ربوبیت خداوند، هنگام قربانی کردن حیوانات

فصلّ لربّك وانحر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 4 - 2

2 - پناه بردن به خداوند و توجه به ربوبیت، فرمان روایی و الوهیت او، فرمانی الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، برای محفوظ ماندن

آن حضرت از وسوسه های دشمن

قل أعوذ برّبّ الناس . ملك الناس . إله الناس . من شرّ الوسواس الخنّاس

219- اهمیت ذکر زندگی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 20 - 10

10- لزوم توجه انسان به حیات اخروی و ذخیره سازی امکانات خود برای آن

أذهبتم طيبّتكم . . . و استمتعتم بها . . . تجزون عذاب الهون

تذکر خداوند به فرجام کافران و سرّ بدفرجامی آنان، در حقیقت رهنمودی است به آنان که چگونه بیندیشند و چگونه زندگی کنند؛ تا به فرجام شوم کافران مبتلا نشوند.

ص: 153

220- اهمیت ذکر زیبایی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 23 - 3

3 - خداوند ، خواهان توجه جن و انس به مظاهر جمال و زیبایی در هستی و آموختن درس توحید از آن

یخرج منهما اللؤلؤ والمرجان . فبأیء الآء ربکما تکذبان

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که آیات شریفه، در مقام توجه دادن جن و انس به مبدأ ربوبی است. تشبیه آمدن «کما» و «تکذبان»، ممکن است به خاطر توجه خطاب به جن و انس یا مرد و زن باشد.

221- اهمیت ذکر سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 44 - 2

2 - ضرورت به یاد داشتن برهه های دشوار زندگی

فأخذنهم بالبأساء والضراء .. فلما نسوا ما ذکروا به

مراد از «ما ذکروا»، به قرینه آیه قبل، همان سختیها و خسارت‌هایی است که برای متذکر شدن به مردم وارد می شود و لحن توبیخ گونه آیه بیانگر مطلب فوق است.

222- اهمیت ذکر طلوع خورشید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 18 - 4

4 - خداوند ، خواهان توجه جن و انس به نقش مهم نقطه طلوع و غروب خورشید ، در زندگی آنان

ربّ المشرقین .. فبأیء الآء ربکما تکذبان

خداوند متعال، با پرسش انکار آمیز خویش (فبأیء الآء ..) جن و بشر را به تأمل درباره اهمیت دو مشرق دو مغرب (میل اعظم شمالی در آغاز تابستان و میل اعظم جنوبی در آغاز زمستان) فرا خوانده است.

223- اهمیت ذکر عجز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 34 - 4

4 - خداوند ، خواهان توجه خلق به قدرت مطلق او و عجز و ناتوانی خویش

إن استطعتم أن تنفذوا... فبأيّ آلاء ربكمما تكذّبان

ص: 154

224- اهمیت ذکر عجز جن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 34 - 4

4- خداوند ، خواهان توجه خلق به قدرت مطلق او و عجز و ناتوانی خویش

إن استطعتم أن تنفذوا... فبأيّ آلاء ربكمما تكذبان

225- اهمیت ذکر عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 57 - 6

6- توجه همیشگی انسان به اعمال گذشته خویش و نقد و بررسی آنها ، لازم است .

و من أظلم ممّن... نسی ما قدّمت یداه

226- اهمیت ذکر عمل متخلفان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 94 - 11

11 - لزوم توجه و نظارت خاص رهبر نظام اسلامی ، نسبت به عملکرد منافقان و عناصر متخلف از وظایف اجتماعی

و سیری الله عملکم و رسوله

اختصاص یافتن رؤیت به خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله) - با اینکه همه مردم عملکرد متخلفان را شاهد خواهند بود - شاید از آن جهت باشد که نظارت آن دو، نقش اساسی در برخورد با آنان دارد. گفتنی است که برداشت فوق با الغای خصوصیت از «رسوله» و تعمیم آن به جایگاه اجتماعی پیامبر (صلی الله علیه و آله) است.

227- اهمیت ذکر غروب خورشید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 18 - 4

4- خداوند ، خواهان توجه جن و انس به نقش مهم نقطه طلوع و غروب خورشید ، در زندگی آنان

رَبِّ الْمَشْرِقَيْنِ .. فَبَأَيْءِ الْآءِ رَبِّكُمَا تَكْذِبَانِ

خداوند متعال، با پرسش انکار آمیز خویش (فبأیء آء.. جن و بشر را به تأمل درباره اهمیت دو مشرق دو مغرب (میل اعظم

ص: 155

شمالی در آغاز تابستان و میل اعظم جنوبی در آغاز زمستان) فرا خوانده است.

228- اهمیت ذکر فرجام عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 35 - 7

7- لزوم توجه به عاقبت و فرجام هر کاری

و أوفوا الكيل... و أحسن تأويلاً

229- اهمیت ذکر فلسفه آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 56 - 5

5 - انسان ، همواره نیازمند توجه به هدف آفرینش

و ذكّر... و ما خلقت... إلاّ ليعبدون

از این که بعد از تذکر - که وظیفه همیشگی و مستمر پیامبر (صلی الله علیه و آله) است - موضوع هدف آفرینش به آدمیان یادآوری شده، مطلب بالا استفاده می شود.

230- اهمیت ذکر قدرت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 68 - 10

10- لزوم توجه دائمی به قدرت و حاکمیت الهی در همه حال (موقعیت خطر و امنیت)

نجِّكم إلى البرّ... أفأنتم أن یخسف بكم... أو یرسل علیکم حاصبًا ثمّ لاتجدوا ل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 34 - 4

4 - خداوند ، خواهان توجه خلق به قدرت مطلق او و عجز و ناتوانی خویش

إن استطعتم أن تنفذوا .. فبأيّ آلاء ربكمما تكذّبان

ص: 156

231- اهمیت ذکر قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 17 - 17

17- درخواست بصیرت از خداوند ، توجه به قرآن و حقایق مطرح شده در آن و مطالعه تورات ، راه های زدودن شک و شبهه درباره حقایق قرآن است .

أفمن كان على بينة .. فلا تك في مريه منه

روشن است که شک و شبهه، همانند علم و یقین که از امور قلبی است، با امر و نهی قابل ایجاد و رفع نیست. بنابراین جمله «فلا تک فی مریه منه» (در حقایق قرآن شک نداشته باش) ارشاد به فراهم آوردن زمینه هایی است که مایه برطرف شدن شک می شود و آنها همان حقایقی است که در صدر آیه، بیان شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 104 - 5

5- معارف قرآن و احکام آن ، حقایقی است که باید آنها را فرا گرفت و همواره به خاطر داشت .

إن هو إلا ذكر للعلمین

«ذکر» به علم و معرفتی گفته می شود که در ذهن حاضر باشد و از آن غفلت نشود. توصیف قرآن به این که ذکر است ، اشاره به این دارد که حقایق آن باید آموخته شود و از یاد نرود و از آن غفلت نشود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 1 - 24 - 10

10- معارف قرآن ، معارفی فطری و تنها نیازمند تذکر و توجه است .

سوره انزلنها .. فیها آیت ینت لعلکم تذکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 27 - 1

1 - قرآن در بردارنده معارفی که باید آنها را فراگرفت و همواره به خاطر داشت .

«ذکر» و «حفظ» به یک معنا است؛ جز این که «حفظ» فراگرفتن و «ذکر» حاضر داشتن فراگرفته ها است؛ بنابراین به ادامه حفظ نیز «ذکر» گفته می شود؛ گرچه مسبوق به فراموشی نباشد (مفردات راغب). این تعبیر برای قرآن - که گرچه وسیله ذکر است ولی از روی مبالغه «ذکر» خوانده شده است - نشانه آن است که قرآن، مایه توجّه انسان به حقایقی است که باید همواره آن را به خاطر داشته باشد.

232- اهمیت ذکر قصه ایوب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 157

1 - یادآوری سرگذشت ایوب (ع) ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اذکر عبدنا ایوب

233- اهمیت ذکر قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 109 - 5

5 - ضرورت و لزوم یاد قیامت و صحنه های حسابرسی آن برای اهل ایمان

یوم یجمع الله الرسل فیکول ماذا اجبتم

بدان احتمال که «یوم» مفعول به برای فعل محذوف همانند «اذکروا» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 51 - 14

14 - تکیه بر موضوع قیامت و توجه دادن به مسائل آن، عنصری اساسی و سازنده در تبلیغ

و أندر به الذین یخافون أن یحشروا إلی ربهم . . . لعلهم یتقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 28 - 2

2 - به یاد سپردن روز محشر و دشواری های آن ، توصیه ای است به اهل ایمان .

و یوم نحشرهم

برداشت فوق مبتنی بر این است که «یوم» مفعول به برای فعل مقدر (اذکروا) باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 45 - 1

1 - قیامت ، روزی است که مردم باید آن را به خاطر داشته باشند و یکدیگر را به آن یادآوری کنند .

«یوم» یا مفعول به است برای «اذکر» یا مفعول دوم است برای «ذکرهم» محذوف و یا ظرف است و متعلق به «قد خسر» می باشد. برداشت فوق مبتنی بر احتمال اول و دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 84 - 2

2- یادآوری از قیامت ، توصیه خداوند به انسانهاست .

يعرفون نعمت الله . . . و أكثرهم الكفرون

ص: 158

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که ظرف «یوم» متعلق به «اذکر» و یا «اذکروا» در تقدیر باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 111 - 6

6- توجه به قیامت و یاد آن، امری لازم و دارای نقش سازنده و هدایتی

یوم تأتی کلّ نفس تجدل عن نفسها

برداشت فوق، مبتنی بر این است که نصب «یوم» به تقدیر فعل «اذکر» یا «اذکروا» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 71 - 2

2- قیامت و احضار مردم و پیشوایانشان در آن هنگام، روزی شایسته یاد و یادآوری و به خاطر سپاری است.

یوم ندعوا کلّ أناس باممهم

برداشت فوق، مبتنی بر این است که نصب «یوم» به جهت مفعول فعل محذوف «اذکر» باشد و «با» ی در «باممهم» مصاحبت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 47 - 1

1- یادآوری مسائل آخرت، به منظور دل نبستن به زندگی ناپایدار دنیا، لازم است.

المال و البنون زینه الحیوه الدنیا . . و یوم نسیّر الجبال

«یوم» مفعول برای فعل مقدر «أذکر» است؛ یعنی، «یاد کن روزی را که...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 1 - 5

5- یاد قیامت و تفکر و تأمل در حقایق و رخداد های آن، امری لازم است و بایسته.

اقترب للناس حسابهم و هم فی غفله معرضون

آیه شریفه، در مقام سرزنش کسانی است که از قیامت و رخداد های آن غافل اند. این سرزنش، حاکی از ضرورت اندیشه و تأمل در باره

قیامت و احوال آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 104 - 2

2- قیامت و در هم پیچیده شدن آسمان در آستانه آن ، از حوادث درس آموز و شایسته یاد و یادآوری

یوم نظوی السماء کطی السجّل للکتب

برداشت یاد شده مبتنی براین است که نصب «یوم» به عامل مقدری چون «أذکر» یا «أذکروا» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 159

4- لازم است که روزی را که در آن، کافران با آتش جهنم، به سختی عذاب و سوزانده می شوند، به خاطر داشت.

یوم تقلب وجوههم فی النار

برداشت بنابراین احتمال است که نصب «یوم» به جهت مفعول به بودن اش باشد. که باید فعل «أذکر» در تقدیر باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 41 - 3

3- مؤمن، همواره در اندیشه قیامت و مطمئن به تحقق وعده های الهی

و استمع یوم یناد المناد من مکان قریب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 42 - 1

1- صحنه قیامت و مسائل مربوط به آن، شایان ذکر و یادآوری است.

یوم یکشف عن ساق

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که «یوم» متعلق به فعل مقدر «أذکر» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطفین - 83 - 18 - 1

1- لزوم توجه به معاد و غفلت نداشتن از قیامت

ألا یظنّ أولئک أنّهم مبعوثون... کلاً إنّ کتب الفجار... کلاً إنّ کتب الأبر

حرف «کلاً» در این آیه، مفاد «کلاً» در آیه مربوط به فاجران را تأکید می کند. مقابله «أبرار» با «فجار» بیانگر این ارتباط است.

234- اهمیت ذکر مشکلات اقتصادی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 28 - 14

14 - اهمیت توجه به تنگنا ها و مشکلات اقتصادی جامعه اسلامی

وإن خفتم عيله فسوف يغنيكم الله من فضله

235- اهمیت ذکر مشیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 1،27

ص: 160

1- توجه به مشیت خداوند و گفتن «إِنْ شَاءَ اللَّهُ» به هنگام اعلان هرگونه وعده و تصمیم، لازم است.

و لا تقولنَّ . . . إلاَّ أن يشاء الله

«إلاَّ أن يشاء الله» نیاز به تقدیر دارد؛ زیرا، بدون تقدیر، نهی «لا تقولنَّ. . .» توجیه پذیر نیست. مناسب ترین تقدیری که مفسران بیان کرده اند، عبارت «إلاَّ أن تقرنه بأن يشاء الله» است. در این صورت، مفاد آیه، با توجه به آیه قبل، چنین می شود: «در گفته خود، انجام هیچ کاری را برای زمان آینده، قطعی مساز، مگر آن را به مشیت و خواست خداوند همراه سازی».

27- «عن أبي جعفر و أبي عبد الله عليهما السلام في قول الله عز وجل: «واذكر ربك إذا نسيت» قال: «إذا حلف الرجل ففسى أن يستثنى فليستثن إذا ذكر.»؛

از امام باقر(ع) و امام صادق(ع) در باره این سخن خدا: «واذكر ربك إذا نسيت» روایت شده است که: «هرگاه، کسی، سوگند یاد کند (کاری را انجام دهد) و فراموش کند (مشیت خدا را) استثنا کند (یعنی فراموش کند این شاء الله بگوید) آنگاه که یادش آمد، آن را بگوید.».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 69 - 6

6- در تعهد ها و تضمین انجام کاری در آینده، همواره، باید متذکر مشیت الهی بود.

ستجدنی إن شاء الله صابراً ولا أعصى لك أمراً

236- اهمیت ذکر معاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففين - 83 - 7 - 1

1 - لزوم توجه به معاد و غفلت نداشتن از قیامت و زمان حضور در پیشگاه خداوند

ألا يظنُّ أولئك أنهم مبعوثون . . . كلاً

حرف «كلاً» برای ردع است و مخاطب را از رویه ای که جملات پیشین بر آن دلالت داشت، باز می دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففين - 83 - 18 - 1

1 - لزوم توجه به معاد و غفلت نداشتن از قیامت

ألا يظنّ أولئك أنّهم مبعوثون . . . كلاًّ إنّ كتب الفجّار ... كلاًّ إنّ كتب الأبر

حرف «كلاّ» در این آیه، مفاد «كلاّ» در آیه مربوط به فاجران را تأکید می کند. مقابله «أبرار» با «فجّار» بیانگر این ارتباط است.

237- اهمیت ذکر منشأ نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 161

6- انسان ، بايد به الهی بودن امكانات و نعمت های دنیوی خویش ، توجه داشته باشد .

جعلنا لأحدهما جنتين . . . و حفنهما بنخل و جعلنا بينهما زرعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 13 - 7

7 - خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق ، به خدایی بودن نعمت های زمین

فبأىء الآء ربكما تكذبان

سرزنش تكذيب گران یا غافلانی که با غفلت خویش ، از جلوه های ربوبیت خداوند چشم پوشیده اند ، در واقع بیانگر این معنا است که آنان به نعمت های او توجه کنند و خدایی بودن آن را دریابند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 36 - 7

7 - خداوند ، خواهان توجه خلق (جن و انس) به الهی بودن نعمت ها

فبأىء الآء ربكما تكذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 38 - 5

5 - خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهی بودن نعمت ها

فبأىء الآء ربكما تكذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 40 - 4

4 - خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهی بودن نعمت ها

فبأىء الآء ربكما تكذبان

سرزنش شدن تکذیب گران و یا غافلانی که با غفلت خویش، از جلوه های ربوبیت خداوند چشم پوشیده اند؛ در واقع بدین منظور است که آنان بیدار شده و خدایی بودن این نعمت ها را دریابند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 42 - 5

5 - خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهی بودن نعمت ها

فَبَأَيِّ آءِآءِ رَبِّكُمَا تُكذَّبَانِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 45 - 5

ص: 162

5- خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهی بودن نعمت ها

فبأئىء الآء ربكما تكذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 47 - 5

5- خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهی بودن نعمت ها

فبأئىء الآء ربكما تكذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 49 - 5

5- خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهی بودن نعمت ها

ذواتا أفنان . فبأئىء الآء ربكما تكذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 51 - 5

5- خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به خدایى بودن نعمت ها

فبأئىء الآء ربكما تكذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 53 - 5

5- خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهی بودن نعمت ها

فبأئىء الآء ربكما تكذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 55 - 5

5- خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهی بودن نعمت ها

فَبَأَيِّ ءَالَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

18 - رحمن - 55 - 57 - 4

4 - خداوند ، خواہان توجہ و اذعان خلق بہ الہی بودن نعمت ہا

فَبَأَيِّ ءَالَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

18 - رحمن - 55 - 59 - 4

ص: 163

4 - خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهی بودن نعمت ها

فبأئىء الاء ربكما تكذبان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - رحمن - 55 - 61 - 4

4 - خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق بر الهی بودن نعمت ها

فبأئىء الاء ربكما تكذبان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - رحمن - 55 - 63 - 5

5 - خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهی بودن نعمت ها

فبأئىء الاء ربكما تكذبان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - رحمن - 55 - 65 - 5

5 - خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهی بودن نعمت ها

فبأئىء الاء ربكما تكذبان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - رحمن - 55 - 67 - 5

5 - خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهی بودن نعمت ها

فبأئىء الاء ربكما تكذبان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - رحمن - 55 - 69 - 5

5 - خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهی بودن نعمتها

فبأىء الآء ربكما تكذبان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - رحمن - 55 - 71 - 5

5 - خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهى بودن نعمت ها

فبأىء الآء ربكما تكذبان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - رحمن - 55 - 73 - 5

ص: 164

5- خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهی بودن نعمت ها

فَبَأْتِيَ الْآءَ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 75 - 5

5- خداوند ، خواهان توجه و اذعان خلق به الهی بودن نعمت ها

فَبَأْتِيَ الْآءَ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 77 - 4

4- خداوند ، خواهان توجه خلق به نعمت های او و سپاس گزاری در برابر آنها

فَبَأْتِيَ الْآءَ رَبِّكُمْ تَكْذِبَانِ

238- اهمیت ذکر منعم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 39 - 2

2برخورداران نعمت ، باید به مبدأ یگانه نعمت آفرین ، توجه داشته باشند و از دل بستگی به نعمت ها و غفلت از یاد خدا ، پرهیز کنند .

و لولا إذ دخلت جنتك قلت ما شاء الله لا قوه إلا بالله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 16 - 10

10 - لزوم توجه انسان به خدایی بودن نعمت ها و امکانات ، در اوج توانمندی و اقتدار

و أوتينا من كل شيء إن هذا لهو الفضل المبين

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که سلیمان در اوج شکوه و اقتدارش، تصریح می کند که همه امکانات و برخورداری هایش تقضلی است که از جانب خدا به او رسیده است و از جهت استحقاق ذاتی او نیست.

239- اهمیت ذکر نام خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلیٰ - 87 - 15 - 4

4 - لزوم ذکر نام خدا پیش از نماز

ص: 165

240- اهمیت ذکر نظارت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 14 - 4

4 - مخالفان نماز ، باید خدا را ناظر بر کردار خویش دیده و از مخالفت دست بردارند .

أرءیت الذی ینهی . . . ألم یعلم بأنّ اللّٰه یری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 15 - 3

3 - لزوم توجه به نظارت خداوند ، برگشتار و رفتار انسان

ینهی . . . ألم یعلم بأنّ اللّٰه یری . کلاً

241- اهمیت ذکر نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 40 - 11

11 - ضرورت به خاطر آوردن نعمت های خدادادی

اذکروا نعمتی الّتی أنعمت علیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 20 - 2,3

2 - دعوت بنی اسرائیل از سوی موسی (ع) به یادآوری نعمت های الهی بر آنان

و اذ قال موسی لقومه یقوم اذکروا نعمه اللّٰه علیکم

3 - لزوم توجه به نعمت های الهی و یادآور شدن آنها

اذکروا نعمه اللّٰه علیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 6 - 3,5

3- موسی (ع) از قوم خویش خواستار آن شد تا یادآور نعمت های اعطایی خداوند بر خود باشند .

و إذ قال موسی لقومه اذکروا نعمه الله علیکم

5- موسی (ع) از قومش درخواست کرد که همواره به خاطر داشته باشند که خداوند عامل رهایی آنان از شکنجه و کشتار

ص: 166

فرعونیان بود .

إذ قال موسى لقومه اذكروا نعمه الله عليكم إذ أنجكم من آل فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 70 - 10

10- لزوم توجه انسان به خدایی بودن ابزار و امکانات مورد استفاده اش در تسلط بر طبیعت و بهره‌وری از آن

كْرَمًا ... و حملنهم ... و رزقنهم ... فضّلنهم

تکرار افعال متکلم مع الغیر و اسناد کارهای انسان، به خداوند، شاید به این منظور باشد که بخواهد انسانها را متوجه خدایی بودن آنها بکند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 16 - 10

10 - لزوم توجه انسان به خدایی بودن نعمت ها و امکانات ، در اوج توانمندی و اقتدار

و أوتینا من کلّ شیء إنّ هذا لهو الفضل المبین

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که سلیمان در اوج شکوه و اقتدارش، تصریح می کند که همه امکانات و برخورداری هایش تفضلی است که از جانب خدا به او رسیده است و از جهت استحقاق ذاتی او نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 3 - 2، 1

1 - توصیه خداوند به همه مردم ، مبنی بر یادآوردن نعمت هایش

يأئبها الناس اذكروا نعمت الله عليكم

2- لزوم به یادآوردن نعمت های اعطایی خداوند به انسان ها

يأئبها الناس اذكروا نعمت الله عليكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بازگو کردن نعمت های خدادادی و مستور نداشتن آنها از مردم ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و أمّا بنعمه ربّک فحدّث

242- اهمیت ذکر نعمتهای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 86 - 9

9 - نعمت های الهی ، شایسته و بایسته به یاد داشتن

ص: 167

و اذکروا إذ کنتم قليلا فکثرکم

243- بهترین ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 52 - 5

5- ذکر « سبحان الله » ، از بهترین ذکر ها است .

فَسَبِّحْ

«سَبِّحْ»؛ یعنی، بگو «سبحان الله». توصیه به این ذکر از میان دیگر ذکرها؛ می تواند بیانگر مطلب یاد شده باشد.

244- تاریخ ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 74 - 4,5

4- صالح (ع) از قوم خویش خواست تا سرنوشت شوم قوم عاد را همواره به یاد داشته باشند .

و اذکروا إذ جعلکم خلفاء من بعد عاد

5- توجه دادن مردم به نعمت های الهی و سرنوشت پیشینیان ، از روش های تبلیغی صالح (ع) برای گرایش دادن آنان به پرستش خدای یگانه

و اذکروا إذ جعلکم خلفاء .. فاذکروا ءالاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 141 - 3

3- نجات از سیطره فرعونیان و عذاب های ایشان ، خاطره ای برای بنی اسرائیل و شایسته همواره به یاد داشتن

و إذ أنجینکم من ءال فرعون یسومونکم سوء العذاب

«إذ» مفعولٌ به برای فعل مقدر «اذکروا» است.

245- تحمید در ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 98 - 4

4- قرین و همراه کردن تسبیح پروردگار با حمد و ستایش او، امری نیکو و پسندیده در ذکر و عبادت

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ

ص: 168

246- تداوم بر ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 21

21- مداومت بر یاد خدا، سریع ترین و کوتاه ترین راه رشد و هدایت است.

واذکر ربک إذا نسیت وقل عسی أن یهدین ربی لأقرب من هذا رشداً

247- تداوم ذکر اولیاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 37 - 8

8 - مردان الهی، علی رغم تلاش برای برآوردن نیازهای اقتصادی خویش، هرگز از یاد خدا و انجام تکالیف فردی (نماز) و اجتماعی (زکات) غافل نمی شوند.

رجال لاتلهیهم تجره و لایبع عن ذکر الله و اقام الصلوه و ایتاء الزکوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 38 - 3

3 - دستیازی به بهترین پاداش های خداوند، هدف مردمانی که هیچ اشتغالی آنان را از تسبیح و ذکر دائم خدا، بر پایی نماز و پرداخت زکات بازنمی دارد.

یسبّح... رجال لاتلهیهم تجره و لایبع عن ذکر الله و اقام الصلوه و ایتاء الزکوه

برداشت فوق، بر این اساس است که لام «لیجزی» برای غایت باشد؛ یعنی، مردان الهی برای دستیابی به بهترین پاداش خداوند، همواره به یاد او هستند. و از نافرمانی او در هراس می باشند.

248- تداوم ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 25 - 2,8

2 - توصیه الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مبنی بر استمرار ذکر و یاد خدا در همه احوال

و اذکر اسم ربّک بکره و أصیلاً

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که ذکر خدا در سپیده دم و پسین گاه، ممکن است اشاره به استمرار آن داشته باشد.

8- ربوبیت خداوند، مقتضی ذکر و یاد همیشگی خداوند

ص: 169

و اذکر اسم ربّک بکره و اُصیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 2

2- ذکر اوصاف خداوند و توجّه همیشگی به آنها ، از آثار تزکیه است .

تزکی . و ذکر اسم ربّه فصلی

شناخت اسم، بدون شناخت مسمّی حاصل نمی شود (مفردات راغب) و نمی توان تکلم به الفاظی را که ذهن برای آن معنایی تصور نکرده است، «ذکر اسم» نامید. بنابراین یاد نام های خداوند، ملازم با یاد محتوای آنها است که بر ویژگی های او دلالت دارند. عطف این آیه بر «تزکی» در آیه قبل، بیانگر مقدمه بودن تزکیه برای «ذکر اسم» است.

249- تسبیح در ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 98 - 4

4- قرین و همراه کردن تسبیح پروردگار با حمد و ستایش او ، امری نیکو و پسندیده در ذکر و عبادت

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ

250- تشویق به ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 74 - 15

15 - ترغیب مردم به یادآوری مداوم نعمت های الهی ، از وظایف مبلغان دین

اذکروا إذ جعلکم خلفاء .. فاذکروا لاء اللّٰه

251- تشویق به ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 28 - 2

2- ترغیب و برانگیخته شدن باغداران یمنی ، به تسبیح و یاد خدا از سوی برادر عاقل و معتدل خود

قال أوسطهم ألم أقل لكم لولا تسبحون

«لولا» برای تحضیض و ترغیب است و تسبیح در این آیه، به معنای یاد خداوند است؛ یعنی، «لولا تذکرون الله».

ص: 170

252- تعظیم ذکر نام خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 1 - 4

4 - نام خداوند ، هرگز نباید با اثبات صفات ناشایست و سلب صفات بایسته ، همراه شود .

سَبِّح اسم ربِّک

تسبیح و تقدیس و تنزیه به یک معنا است (مصباح). مراد از تسبیح نام خداوند، پاک و دور از عیب معرفی کردن آن است که مستلزم چند چیز است: 1. همراه نساختن نام خداوند با وصفی ناشایست؛ 2. حمل نکردن نام او بر معنایی نادرست؛ 3. سلب نکردن صفات نیکو از آن؛ 4. به کار نبردن نام های اختصاصی خداوند برای غیر او؛ 5. پرهیز از بی احترامی به نام های او. برداشت یاد شده به برخی از امور یاد شده نظر دارد.

253- توصیه به ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 37 - 10

10 - سپاس گزاری بدرگاه خداوند و یادکرد عظمت و کبریایی او ، از کار های نیک و مورد توصیه خداوند .

لتكَبِّرُوا اللَّهَ .. و بشر المحسنين

254- تهلیل ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 39 - 11

11 - « روی عن ابي عبد الله (ع) انه سئل عن قوله « و سَبِّح بحمد ربِّک قبل طلوع الشمس و قبل الغروب » فقال تقول حين تصبح و حين تمسی عشرات مرّات « لا إله إلا الله وحده لا شریک له و له الملك و له الحمد یحیی و یمیت و هو علی کلّ شیء قدير ؛

از امام صادق (ع) درباره سخن خداوند «و سَبِّح بحمد ربِّک قبل طلوع الشمس و قبل الغروب» سؤال شد، امام فرمود: «در وقت صبح و شام ده ها مرتبه می گویی «لا إله إلا الله وحده لا شریک له و له الملك و له الحمد یحیی و یمیت و هو علی کلّ شیء قدير»...».

255- جایگاه ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

26- ارزش ذکر خدا، به ریشه دار بودن آن در قلب و روح انسان است .

أغفلنا قلبه عن ذكرنا

256- جذابیت ذکر تهلیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 36 - 7

7 - کلمه توحید و شعار « لا إله إلا الله » سخنی جذاب و گیرا برای مردم عصر بعثت

و إذا قيل لهم لا إله إلا الله يستكبرون . و يقولون... لشاعر

257- خشوع در ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 205 - 2

2 - خشوع در برابر خدا و هراس از مقام ربوبی او، از آداب توجه به خدا و یاد کردن اوست .

و اذکر ربک فی نفسک تضرعا و خیفه

«تضرع» به معنای خشوع و اظهار کوچکی است و «خیفه» به معنای ترسیدن و هراس داشتن است. «تضرعا» و «خیفه» مصدر و در آیه شریفه به معنای اسم فاعل (متضرعا) و (خائفها) می باشند. یعنی: یاد کن پروردگارت را با حالت خشوع و هراس.

258- ذکر آثار اخروی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 23 - 6

6 - خطاکاران در قیامت با مشاهده جهنم، فرصت های از دست رفته را به یاد آورده و متوجه آثار و پیامد های کردار خویش می گردند .

یومئذ یتذکر الإنسان

«ال» در الإنسان»، ممکن است عهد ذکری و اشاره به انسانی باشد که در آیات پیشین، فریفته نعمت ها و شکرگاه گزار تنگدستی ها معرفی شده است. هم چنین می تواند برای استغراق باشد و تذکر یافتن را به همه انسان ها تعمیم دهد. آیات بعد، احتمال نخست را تقویت می

کند.

ص: 172

259- ذکر آثار تکذیب آخرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ماعون - 107 - 3 - 7

7 - توجه به تأثیر انکار معاد در ترک یاری مستمندان ، حتی با زبان ، مایه پرهیز از تکذیب آخرت است .

أرءیت الذی یکذّب بالمدین . . . و لایحضّ علی طعام المسکین

260- ذکر آثار کفران نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 114 - 9

9- توجه به تأثیر کفران در نابودی نعمت ها ، باعث قناعت و بسنده کردن انسان به روزی های حلال و دلپذیر و استفاده بهینه از آنهاست .

فکفرت بأنعم الله . . . فکلوا ممّا رزقکم الله حللاً طیباً و اشکروا

261- ذکر آخرت طلبی ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 46 - 7

7 - صفت آخرت اندیشی و دنیاگریزی ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) شایان یاد و یادآوری است .

و اذکر عبدنا . . . إنّنا أخلصنهم بخالصة ذکری الدار

برداشت یاد شده بر این اساس مبتنی است که جمله «إنا أخلصناهم . . .» تعلیل برای «أذکر...» باشد؛ یعنی، سرگذشت ابراهیم (ع) و... را یاد کن؛ چون آنان را به آخرت اندیشی خالص گردانیدیم.

262- ذکر آخرت طلبی اسحاق (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 46 - 7

7 - صفت آخرت اندیشی و دنیاگریزی ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) شایان یاد و یادآوری است .

و اذکر عبدنا . . . إنا أخلصناهم بخالصة ذکری الدار

برداشت یاد شده بر این اساس مبتنی است که جمله «إنا أخلصناهم. . .» تعلیل برای «أذکر...» باشد؛ یعنی، سرگذشت ابراهیم(ع) و... را یاد کن؛ چون آنان را به آخرت اندیشی خالص گردانیدیم.

ص: 173

263- ذکر آخرت طلبی یعقوب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 46 - 7

7 - صفت آخرت اندیشی و دنیاگریزی ابراهیم، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) شایان یاد و یادآوری است.

و اذکر عبدنا... إنا أخلصناهم بخالصة ذکری الدار

برداشت یاد شده بر این اساس مبتنی است که جمله «إنا أخلصناهم...» تعلیل برای «أذکر...» باشد؛ یعنی، سرگذشت ابراهیم (ع) و... را یاد کن؛ چون آنان را به آخرت اندیشی خالص گردانیدیم.

264- ذکر آشکار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 142 - 18

18 - یاد خدا در حضور دیگران و ترک آن در نهان، یادی اندک و بی ارزش و نشانه نفاق

و لا یذکرون الله إلاّ قليلا

امیرالمؤمنین (ع):... ان المنافقین کانوا یذکرون الله علانیة و لا یذکرونه فی السر، فقال الله عزوجل، «براءون الناس و لا یذکرون الله الا قليلا».

کافی، ج 2، ص 501، ح 2؛ نورالثقلین، ج 1، ص 566، ح 637.

265- ذکر آموزش خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 98 - 13

13 - توجه به عقاب، رحمت و مغفرت الهی زمینه ساز عمل به احکام دین و پرهیز از اعمال ناپسند

و اعلموا انّ الله شدید العقاب و انّ الله غفور رحیم

هدف از بیان شدت عقاب، و بیان رحمت و مغفرت الهی پس از تبیین احکام، این است که زمینه انجام اوامر خدا و پرهیز از نافرمانی وی

در مخاطبان به وجود آید.

266- ذکر آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 174

8 - توجه به آیات و سنتهای خداوند و به یاد آوردن پیوسته آنها زمینه دستیابی به صراط مستقیم است.

و هذا صراط ربك مستقيما قد فصلنا الأيت لقوم يذكرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 30 - 3

3 - توجه به آیات فراوان الهی ، مقتضی روی آوردن به دین خداست .

و من ءایته .. فاقم وجهک للدين حنیفاً

احتمال دارد «فا» در «فاقم» تفریع بر آیاتی باشد که در صدد اثبات یک تایی خداوند است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 22 - 2,5

2 - ظالم ترین مردم ، کسانی اند که پس از توجه به آیات خدا ، از آن روی بگردانند .

و من أظلم ممن ذكر بآيت ربّه ثم أعرض عنها

5 - گرفتار شدن تکذیب کنندگان آیات الهی به عذاب عظیم در قیامت ، حاصل و پی آمد اعراض آنان از آیات خدا ، پس از توجه به آنها است .

ولنذيقنهم من العذاب .. دون العذاب الأكبر ... و من أظلم ممن ذكر بآيت ربّه

«و من أظلم ..» به منزله تعلیل آیه قبل است و درصدد تبیین چرایی گرفتار آمدن مجرمان به عذاب سخت قیامت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 34 - 1,5

1 - همسران پیامبر ، مکلف بودند که هر آنچه در خانه هایشان ، از آیات خداوند و حکمت تلاوت می شود یادآوری کنند و به یاد داشته باشند .

ينساء النبي .. و اذکرن ما یتلی فی بیوتکن من ءایة الله و الحکمه

5- به خاطر داشتن آیات خدا و حکمت ، امری شایسته و بایسته است .

و اذکرن ما یتلی . . . من ءایت اللّٰه و الحکمہ

267- ذکر آیات خدا هنگام تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 1 - 9

9- لزوم توجه به صفات و نشانه های خداوند ، هنگام قرائت قرآن

اقراً باسم ربّک

حرف «باء» در «باسم ربّک»، برای الصاق یا استعانت و یا مصاحبت است. و در صورت اخیر مفاد آیه شریفه لزوم همراه ساختن

ص: 175

تمام لحظات قرائت با ذکر اسم خداوند است. در حقیقت مراد توجه به صفات و نشانه هایی است که این اسم، بیانگر آن است.

268- ذکر احاطه خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 60 - 4

4- انسان ها ، همواره باید به احاطه کامل خداوند بر خود ، توجه داشته باشند .

و إذ قلنا لک إن ربک أحوط بالناس

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که «إذ» متعلق به «اذکر» مقدر باشد و در عین اینکه مخاطب پیامبر (صلی الله علیه و آله) است، همه انسانها نیز مخاطب آیه باشند.

269- ذکر احتجاج ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 42 - 11

11- مناظرات ابراهیم (ع) با آزر در مورد نفی بت پرستی ، بسیار مهم و شایسته یادآوری و بزرگداشت است .

واذکر فی الکتب ابراهیم . . . إذ قال لأبیه . . . ما لایسمع و لایبصر و لایغنی عنک شیئ

«إذ» در «إذ قال» بدل از ابراهیم و در حقیقت مفعول برای «اذکر» است. بیان نحوه استدلال ابراهیم (ع) و مواد به کار رفته در قیاس های آن، گویای آن است که این مجموعه دارای ارزش و سزاوار یادکرد است.

270- ذکر احسان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 23 - 26

26- باور به ربوبیت خدا و توجه به احسان ها و نعمت های او ، زمینه ساز پرهیز از گناهان است .

معاذ الله إنه ربی أحسن مثوای

271- ذکر اختلاف جهنمیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- پدید آمدن اختلاف میان مستضعفان و مستکبران، در آتش دوزخ و احتجاج و دلیل آوردن هر یک از آنان، حادثه ای شایسته

ص: 176

و إذ يتحاجون في النار فيقول الضعفوا للذين استكبروا

«إذ» متعلق به فعل محذوف (أذكر) می باشد.

272- ذکر اسما و صفات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 101 - 4

4- توجه آدمی به اسما و صفات خدا، زمینه ساز دیدن خویش در محضر او و روی آوری به دعا و نیایش به درگاه وی

إنه هو العليم الحكيم. رب قد ءاتيتني من الملك ... توفني مسلماً

273- ذکر الحمد لله رب العالمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 10 - 9

9- ذکر « الحمد لله رب العالمين » حسن ختام نیایش اهل بهشت است .

و ءاخر دعويهم أن الحمد لله رب العلمين

274- ذکر الحمد لله رب العالمين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 75 - 11

11- « الحمد لله رب العالمين » ، ثنا و آخرین سخن خلایق در قیامت است .

وقيل الحمد لله رب العلمين

275- ذکر الكوها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 41 - 2

2- یادآوری و تجلیل از پیامبران و اسوه های اخلاق و معنویت ، از روش های هدایتی و تبلیغی مورد استفاده در قرآن

واذکر فی الکتب إبرهیم إته کان صدیقاً

ص: 177

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 51 - 3

3- یاد کرد و تجلیل از پیامبران و اسوه های خلوص ، از روش های هدایتی قرآن

ذکر رحمت ربّک . . . واذکر . . . واذکر . . . واذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 56 - 9

9- یاد و تجلیل از پیامبران و الگو های صداقت و راستی ، از روش های تربیتی و هدایتی قرآن

واذکر . . . واذکر . . . واذکر

276- ذکر الگوهای تربیتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 54 - 7

7- یادکرد و تجلیل از پیامبران و اسوه های صداقت ، از روش های هدایتی قرآن

واذکر . . . واذکر . . . واذکر

277- ذکر اللهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 46 - 3,4

3- ذکر « اللهم » ، سرفصل دعا و نیایش مؤمنان با خداوند

قل اللهم

4- ذکر « اللهم » در آغاز ، از آداب دعا به درگاه الهی

قل اللهم

278- ذکر امانتداری جبرئیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 21 - 7

7 - توجّه به شرافت جبرئیل و نیرومندی، منزلت الهی، فرمان روایی بی چون و چرا و امانت داری او، زمینه ساز باور به سلامت قرآن در مرحله نزول و ابلاغ به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

ص: 178

إِنَّه لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ . ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ . مَطَاعَ تَمَّ أَمِينٍ

279- ذکر امتحان ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 124 - 23

23- آزمون ابراهیم (ع) با تکالیفی دشوار، و پیروزی او در این آزمون، خاطره ای شایسته و بایسته به یادداشتن

بینی اسرائیل اذکروا... إذ ابتلی ابرهیم ربه... قال لاینال عهدی الظلمین

280- ذکر امداد خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 9 - 5

5- یادآوری امداد های الهی به مجاهدان راه خدا مایه نهراسیدن از مقابله با دشمنان دین

إذ تستغیثون ربکم فاستجاب لکم

هدف از یادآوری امداد های غیبی به مجاهدان، ترغیب مؤمنان به نهراسیدن از مبارزه با دشمنان دین است.

281- ذکر امداد غیبی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 43 - 15

15- رؤیای پیامبر (صلی الله علیه و آله) در آستانه جنگ بدر و نتایج درخشان آن، حادثه ای شایسته و بایسته به خاطر سپردن و همواره به یاد داشتن

إذ یریکهم الله فی منامک قلیلا و لو أریکهم کثیرا لفشلتم و لتنزعتم

برداشت فوق بر این اساس است که «إذ» مفعول برای فعل مقدر «اذکروا» باشد.

282- ذکر امداد های خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - لزوم توجه همیشگی انسان به امدادها و الطاف خداوند در حق وی

قلیلاً ما تذکرون

ص: 179

لحن آمیخته با سرزنش جمله «قلیلاً ما..» می رساند که خداوند خواهان توجه همیشگی انسان به او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 14

14 - لازم است که اتکا و توجه انسان ، تنها به ولایت و نصرت الهی باشد .

ما لکم من دونه من ولیّ و لاشفیع أفلاتتذکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 9 - 8

8 - امداد غیبی الهی به مسلمانان در غزوه احزاب ، نعمتی خدایی برای آنان و شایسته یادآوری است .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ .. و جنودًا لم تره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 94 - 2 - 8

8 - توجه به عنایت های خداوند در رفع مشکلات رسالت ، مایه اطمینان پیامبر (صلی الله علیه و آله) به دوری اش از قهر و خشم خداوند

ما ودّعك ربّك و ما قلی .. و وضعنا عنک وزرک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 94 - 7 - 5

5 - توجه به امداد های ویژه خداوند ، برانگیزاننده پیامبر (صلی الله علیه و آله) به استفاده از فرصت های فراغت ، برای سخت کوش بودن در عبادت و دعا

ألم نشرح .. و وضعنا ... و رفعنا ... فإذا فرغت فانصب

283- ذکر ان شاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 7

7- کسانی که گفتن «إن شاء الله» را فراموش کنند، باید - گرچه با تعبیری دیگر - ذکر خدا را به زبان آورند.

إلا أن يشاء الله واذكر ربك إذا نسيت

متعلق نسیان -، به قرینه «إلا أن يشاء الله» -، می تواند گفتن «إن شاء الله» باشد. جمله «اذکر ربّک» مطلق است، بنابراین، برای تدارک «إن شاء الله» انتخاب هر لفظی که نشان توجه به خداوند و حاکمیت اراده او باشد، ثمربخش خواهد بود.

ص: 180

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 41 - 2

2- یادآوری و تجلیل از پیامبران و اسوه های اخلاق و معنویت ، از روش های هدایتی و تبلیغی مورد استفاده در قرآن

واذکر فی الکتب إبرهیم إله کان صدیقاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 51 - 3

3- یاد کرد و تجلیل از پیامبران و اسوه های خلوص ، از روش های هدایتی قرآن

ذکر رحمت ربک . . . واذکر . . . واذکر . . . واذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 54 - 7

7- یادکرد و تجلیل از پیامبران و اسوه های صداقت ، از روش های هدایتی قرآن

واذکر . . . واذکر . . . واذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 56 - 9

9- یاد و تجلیل از پیامبران و الگو های صداقت و راستی ، از روش های تربیتی و هدایتی قرآن

واذکر . . . واذکر . . . واذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 33 - 6

6 - یادآوری امتیاز و برتری انبیای گذشته ، عامل تسهیل پذیرش اطاعت از پیامبر (صلی الله علیه و آله) *

اطیعوا الله و الرسول . . . ان الله اصطفی

پس از امر به اطاعت از پیامبر (صلی الله علیه و آله)، امتیاز انبیای گذشته را یادآور می شود تا بفهماند که امتهای گذشته نیز مأمور به اطاعت بودند؛ باشد که از این طریق، اطاعت از پیامبر (صلی الله علیه و آله)، آسان گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 55 - 3

3 - خاطره نجات حضرت عیسی (ع) از دست کافران، سرگذشتی شایسته تذکر برای پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان

اذ قال الله يا عيسى ائتني متوفيك

بنابراینکه «اذ»، مفعول به برای «اذکر» یا «اذکروا» که در تقدیر است، باشد.

ص: 181

285- ذکر انحطاط انسانها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 7 - 4

4 - توجه به آفرینش نیکوی انسان ها و سقوط و انحراف برخی از آنان ، دستاویزی برای تکذیب دین و کیفر های اخروی ، باقی نمی گذارد .

فما یکذبک بعد بالدین

حرف «فاء» در «فما یکذبک» و نیز کلمه «بعد»، این آیه را بر آیات پیشین، تفریع کرده است؛ یعنی، آیا وجود کسانی که در «أحسن تقویم» بوده و خود را به «أسفل سافلین» سقوط داده اند؛ دلیل ضرورت دین برای پیشگیری از آن سقوط و ضرورت روز جزا، برای کیفر آن منحرفان نیست؟!

286- ذکر انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 10 - 4

4- قرآن ، یاد آورنده انسان و حاوی مسائل مربوط به آدمیان است .

کتباً فیه ذکرکم

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «ذکر» به معنای چیزی را به زبان آوردن و یاد کردن باشد. گفتنی است که این معنا از معانی مشهور و غالب آن است.

287- ذکر احوال قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 123 - 11

11 - توجه به قیامت و رخداد های مخاطر آمیز آن ، زمینه ساز ایمان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و قرآن

من یکفر به فأولئک هم الخسرون . . . و اتقوا یوماً لاتجزی نفس عن نفس شیئاً

288- ذکر ایام الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 5 - 12

12- ایام الله ، ایامی با اهمیت و شایسته به خاطر سپردن

و ذکرهم بأی-م الله

ص: 182

289- ذکر با دعا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 200 - 9

9- دعا و درخواست از خداوند ، ذکر اوست .

فاذکروا الله .. فمن الناس من يقول ربنا

290- ذکر بازگشت به خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 94 - 17

17 - توجه انسان به بازگشت قهری خود به سوی خداوند آگاه ، هشدار است برای او .

ثم تردون إلی .. فینبئکم بما کنتم تعملون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 22 - 8

8 - توجه به بازگشت همه امور به خداوند ، برانگیزاننده انسان به تسلیم شدن کامل در برابر او است .

و من یسلم وجهه إلی الله .. و إلی الله عقبه الأُمور

ذکر «و إلی الله عقبه الأُمور» پس از بیان نتیجه تسلیم همراه احسان (فقد استمسک ..)، می تواند به منظور ایجاد انگیزه در انسان باشد تا او، برای به دست آوردن عاقبت پسندیده، به دنبال مقام تسلیم برود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 4 - 31

31 - توجه به حرکت همه هستی به سوی خداوند ، مقتضی روی آوری و انابه انسان به درگاه او

و إلیک أنبنا و إلیک المصیر

291- ذکر بانیان عمل پسندیده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 127 - 14

14 - یاد کردن از بنیانگذاران عمل نیک ، امری پسندیده و نیکوست .

ص: 183

و إذ يرفع إبراهيم القواعد من البيت وإسماعيل

«إذ...» مفعول برای «اذکروا» است؛ یعنی، بانیان کعبه را همواره به خاطر داشته باشید و این دستور، درسی است به انسانها که نباید بنیانگذاران عمل نیک، از یادها بروند.

292- ذکر برپایی قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 25 - 1

1 - شکافته شدن آسمان، در آستانه برپایی قیامت و نزول فرشتگان از آن، حادثه ای در خور تأمل و یاد و یادآوری

و یوم تشقق السماء بالغمم و نزل الملائکه تنزیلاً

برداشت فوق، مبتنی بر این است که «یوم» متعلق به فعلی محذوف (همچون «اذکر») باشد.

293- ذکر بصیرت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - حجرات - 49 - 18 - 6

6 - توجّه به علم و بصیرت الهی، بازدارنده انسان از بی صداقتی در عقیده و ناخالصی در عمل

یَمْتُونُ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا... إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ... وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ

تذکر به علم و بصیرت الهی، در پایان آیاتی که مدعیان ایمان را به سبب بی صداقتی ملامت کرده است، می تواند پیامدار معنای یاد شده باشد.

294- ذکر بنای کعبه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 127 - 15

15 - خاطره بنای کعبه از سوی ابراهیم و اسماعیل (ع) و دعا های آنان در آن هنگام، خاطره ای شایسته و بایسته به یادداشتن

و إذ يرفع إبراهيم القواعد من البيت وإسماعيل ربنا

برداشت فوق بر این اساس است که «إذ» مفعول برای فعل مقدر «اذکروا» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 26 - 1

1 - تأسیس کعبه به دست ابراهیم (ع)، واقعه ای بس مهم و شایان یادآوری

ص: 184

و إذ بؤنا لإبرهيم مكان البيت

«إذ» اسم زمان در محل نصب و مفعول برای «أذكر» محذوف است؛ یعنی، «به یاد بسیار آن زمانی را که ما...».

295- ذکر بودن قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 51 - 10

10 - قرآن ، کتاب یادآوری و پندآموزی است .

أنا أنزلنا عليك الكتب .. إن في ذلك لرحمة و ذكرى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 8 - 7

7 - قرآن ، یادآور دانستنی های فراموش شده و بیدارگر فطرت خفته انسان ها

أنزل عليه الذكر من بيننا بل هم في شك من ذكرى

برداشت یاد شده از نام گذاری قرآن به «ذکر» استفاده می شود.

296- ذکر بودن نماز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 45 - 11

11 - نماز ، ذکر خدا است .

وأقم الصلوه إن الصلوه تنهى عن الفحشاء .. و لذكر الله أكبر

«ذکر الله» احتمال دارد که خود نماز باشد و احتمال دارد که اثر دوم نماز باشد. برداشت بالا، بنابر احتمال نخست است.

297- ذکر بی ارزش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 142 - 18

18 - یاد خدا در حضور دیگران و ترک آن در نهان ، یادی اندک و بی ارزش و نشانه نفاق

و لا یذکرون اللّٰه إلاّ قلیلاً

امیرالمؤمنین(ع): . . . ان المنافقین كانوا یذکرون اللّٰه علانیه و لا یذکرونه فی السرّ، فقال اللّٰه عزوجل، «براءون الناس و لا یذکرون اللّٰه الا قلیلاً».

ص: 185

کافی، ج 2، ص 501، ح 2؛ نورالثقلین، ج 1، ص 566، ح 637.

298- ذکر بی یاوری مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 52 - 5

5- صحنه بیهوده بودن استمداد مشرکان از معبود های خود در قیامت ، صحنه ای شایان فراگیری و به خاطر سپردن است .

و یوم یقول نادوا شرکاءى .. فلم یستجیبوا لهم

«یوم» مفعول برای فعل مقدری مانند «أذکروا» است؛ یعنی، «به یاد آن روز باشید که ...».

299- ذکر پیروزی متقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 49 - 13

13- توجه و باور به پیروزی اهل تقوا، زمینه ساز پیشه ساختن صبر و مقاومت در برابر مشکلات راه تقوا و ایمان

فاصبر إن العقبه للمتقین

300- ذکر پیشینه کفر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بینه - 98 - 4 - 7

7 - توجه به سابقه دار بودن امتناع کفرپیشگان از پذیرش فرستادگان الهی و کتاب های آسمانی ، تسلا بخش پیامبر (صلی الله علیه و آله)

لم یکن ... منفکین ... و ما تقرق الذین أوتوا الکتب إلا من بعد ما جاءتهم ال

301- ذکر تأمین روزی جنبندگان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 60 - 3

3 - توجه به تأمین روزی انبوه جنبندگان ناتوان از تأمین روزی خود ، زمینه ساز توکل به خداوند است .

علی ربہم یتوکلون . و کأین من دابہ لاتحمل رزقہا

ص: 186

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 50 - 13

13 - خاطره نجات بنی اسرائیل و هلاکت خاندان فرعون با شکافته شدن دریا ، خاطره ای عبرت آموز و شایسته و بایسته به یاد داشتن

و إذ فرقنا بکم البحر . . . و أنتم تنظرون

«إذ فرقنا» عطف بر «نعمتی» در آیه 47 است. بنابراین «إذ فرقنا» نیز مفعول برای «أذکروا» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 55 - 14

14 - داستان تقاضای رؤیت خدا و اظهار ناباوری بنی اسرائیل به سخنان موسی (ع) و فرود آمدن صاعقه بر آنان ، داستانی آموزنده و شایسته به خاطر داشتن

و إذ قلت م ی موسی لن تؤمن لک . . . و أنتم تنظرون

«إذ قلت» عطف بر «نعمتی» در آیه 47 است؛ یعنی: «أذکروا إذ قلت . . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 58 - 18

18 - داستان ورود بنی اسرائیل عصر موسی به بیت المقدس ، داستانی آموزنده و شایسته به یاد داشتن

إذ قلنا ادخلوا . . . و سنزید المحسنین

جمله «إذ قلنا . . .» عطف بر «نعمتی» در آیه 47 است؛ یعنی: «أذکروا إذ قلنا . . .» به یاد داشته باشید آن زمانی را که فرمان دادیم . . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 60 - 15

15 - داستان استسقای موسی (ع) و جوشیدن چشمه های آب از سنگ ، داستانی آموزنده و خاطره ای شایسته و بایسته به یاد داشتن

و إذ استسقی موسی لقومه . . . قد علم کل أناس مشربهم

عبارت «إذاستسقى» عطف بر «نعمتی» در آیه 47 است؛ یعنی: «أذكروا إذاستسقى موسى لقومه».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 61 - 38

38 - داستان ناسپاسی بنی اسرائیل بر « منّ » و « سلوی » و انتخاب شهرنشینی و گرایش آنان به کفر و تجاوز ، داستانی آموزنده و شایسته به یاد آوردن است .

إذ قلتم یموسی لن نصبر . . . و ضربت علیهم الذله ... و كانوا یعتدون

«إذ قلتم . . .» مفعول برای «أذكروا» (به یاد آوردن) می باشد.

ص: 187

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 63 - 9

9 - قرار گرفتن کوه طور بر بالای سر بنی اسرائیل معجزه و رخدادی شایسته به یادداشتن

و إذ أخذنا ميثقكم ورفعنا فوقكم الطور

«إذ» مفعول برای فعل «اذکروا» در آیه 47 است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 73 - 11

11 - داستان کشته شدن فردی از قوم موسی و احیای دوباره او ، معجزه و رخدادی سزاوار به خاطر سپردن و به یادداشتن

و إذ قتلتم نفساً .. فقلنا اضربوه ببعضها كذلك يحيى الله الموتى

«إذ» مفعول برای فعل مقدر «اذکروا» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 93 - 10

10 - قرار گرفتن کوه طور بر بالای سر بنی اسرائیل ، معجزه و رخدادی شایسته به یادداشتن

و إذ أخذنا ميثقكم ورفعنا فوقكم الطور

«إذ» مفعول برای فعل مقدر «اذکروا» می باشد و بر این اساس برداشت فوق استفاده می گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 124 - 23

23 - آزمون ابراهیم (ع) با تکالیفی دشوار ، و پیروزی او در این آزمون ، خاطره ای شایسته و بایسته به یادداشتن

بینی اسرائیل اذکروا .. إذ ابتلی إبرهیم ربه ... قال لاینال عهدی الظلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 126 - 13

13 - دعای ابراهیم (ع) برای امنیت مکه و برخوردار شدن مؤمنان آن سرزمین از مواهب الهی ، خاطره ای شایسته و بایسته به یادداشتن

و إذ قال إبرهیم رب اجعل هذا بلداً آمناً و ارزق أهله

برداشت فوق بر این اساس است که «إذ» مفعول برای فعل مقدر «اذکر» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 127 - 15

15 - خاطره بنای کعبه از سوی ابراهیم و اسماعیل (ع) و دعا های آنان در آن هنگام ، خاطره ای شایسته و بایسته به یادداشتن

و إذ یرفع إبرهیم القواعد من البیت و إسمعیل ربنا

ص: 188

برداشت فوق بر این اساس است که «إذ» مفعول برای فعل مقدر «اذکروا» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 161 - 19

19 - داستان ورود بنی اسرائیل به بیت المقدس ، داستانی عبرت آموز و شایسته به یاد داشتن

و إذ قیل لهم اسکنوا .. سنزید المحسنین

کلمه «إذ» متعلق به فعلی مانند «اذکروا» (به یاد داشته باشید)، است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 25 - 2

2 - جنگ حنین از عرصه های به یاد ماندنی نصرت خدا و دخالت نیروهای غیبی برای تقویت سپاه اسلام و شکستن مقاومت جبهه دشمن

لقد نصرکم اللّٰه فی مواطن کثیره و یوم حنین

با اینکه «مواطن کثیره» شامل جنگ «حنین» نیز می شود، ذکر جداگانه آن بویژه با تعبیر «یوم حنین» (روز حنین)، بیانگر برداشت فوق است.

303- ذکر تاریخ امتها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 44 - 7

7 - یاد امت های هلاک شده و تکذیب گرانبیا در داستان ها ، تنها اثر بر جای مانده از آنها در تاریخ

و جعلنهم أحداث

«أحداث» جمع «أحدوثه» است. «أحدوثه» نیز به داستان های شگفتی گفته می شود که با آب و تاب نقل شده و با ولعی خاص شنیده می شود.

304- ذکر تاریخ امتهای پیشین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یادآوری سرگذشت امت های پیشین ، از شیوه های قرآن در انذار خلق

لتكون من المنذرين

با توجه به ارتباط این آیه با آیات قبل - که به گونه منظم سرنوشت امت های هلاک شده را یکی پس از دیگری بیان کرده است - می توان برداشت یاد شده را به دست آورد.

ص: 189

305- ذکر تاریخ بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 6 - 2، 1

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به یادآوری سرگذشت موسی (ع) و قومش و به خاطر سپردن آن

و اذ قال موسی لقومه

برداشت فوق مبتنی بر این است که فعل «اذکر» قبل از «اذ» مقدر باشد. بنابراین، آیه خطاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و بیان وظیفه آن حضرت است.

2- سرگذشت موسی (ع) و قومش، درس آموز و شایسته به خاطر سپردن

و اذ قال موسی لقومه

اینکه خداوند پیامبر (صلی الله علیه و آله) را موظف به یادآوری سرگذشت حضرت موسی (ع) کرده است، حکایت از اهمیت و سودمندی آن دارد و شایسته است انسانها آن را به خاطر بسپارند.

306- ذکر تاریخ محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ضحی - 93 - 10 - 4

4 - خداوند، با یادآوری دوران فقر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و امداد های خویش به آن حضرت، او را بر انفاق به مستمندان فرمان داد.

و وجدک عائلاً فأغنی . . . و أمّا السائل فلا تنهر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ضحی - 93 - 11 - 5

5 - خداوند، خواهان بازگو شدن تحولات خوشایند زندگی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مراحل رهایی آن حضرت از رنج یتیمی و ناآگاهی و فقر

ألم یجدک یتیمًا . . . ضالًّا . . . عائلاً . . . و أمّا بنعمه ربِّک فحدّث

307- ذکر تحولات تاریخ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 30 - 2

2 - توطئه گری های کافران مکه علیه پیامبر (صلی الله علیه و آله) و نجات وی از آن توطئه ها با برنامه های الهی ، امری شایسته و بایسته به یاد داشتن

ص: 190

إذ يمكر بك الذين كفروا .. والله خير المكرين

«إذ يمكر ..» عطف بر «إذ أنتم قليل ...» در آیه 26 است.

308- ذکر تدبیر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 14 - 1

1 - انسان های متذکر و متوجه به نعمت های الهی و تدبیر خداوندی ، معترف به معاد و رستاخیز

و تقولوا سبحن الذى سخر لنا هذا .. وإنا إلى ربنا لمنقلبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 12 - 2

2 - لزوم توجه به تدبیر خداوند در تسخیر دریا ها ، در جهت بهره‌وری و منافع انسان ها

اللّٰه الذى سخر لكم البحر

با توجه به این که انسان ها به هر حال از منافع دریا بهره مند هستند؛ این آیه درصدد بیان اصل بهره‌وری آنان نیست؛ بلکه پیام آن، این است که آنان این نعمت را بی حساب نپنداشته و اراده و تدبیر الهی را در آن نادیده نگیرند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 7 - 4

4 - توجه به خالقیت مدبرانه خداوند ، زمینه ساز پذیرش ربوبیت او و مانع فریب خوردن انسان از جاذبه های گناه است .

ما غرک بر بک .. الذى خلقک فسویک فعدلک

309- ذکر ترفیع آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 18 - 1

1 - توجه به افراشته بودن آسمان و شناخت عوامل مؤثر در این پدیده شگفت ، توصیه خداوند به اندیشمندان

أفلا ينظرون... وإلى السماء كيف رفعت

310- ذكر تسبيح خدا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

ص: 191

6 - تسبیح خدا از مهم ترین ذکر ها است .

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ

311- ذکر تعالیم دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 63 - 7

7 - معارف الهی آموزه هایی است که باید آنها را همواره به خاطر داشت .

أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ

«ذکر»، علم و معرفتی است که آدمی آن را در ذهن خود حاضر دارد و از آن غفلت نمیورزد. و معارف الهی از آن رو «ذکر» نامیده شده که انسان باید آنها را بیاموزد و همواره به خاطر داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 69 - 6

6 - معارف الهی ، تعالیمی است که باید آنها را همواره به خاطر داشت .

أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ

«ذکر»، علم و معرفتی است که آدمی آن را در ذهن خود حاضر دارد و از آن غفلت نمیورزد. و معارف الهی از آن رو «ذکر» نامیده شده که انسان باید آنها را بیاموزد و همواره به خاطر داشته باشد.

312- ذکر تکامل انسانها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 39 - 4

4 - توجه به مبدأ پیدایش بشر و سیر تکوین او ، راهنمای انسان ها به مسأله معاد

إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ

مطلب یاد شده، از یادآوری مسأله پیدایش بشر برای منکران قیامت استفاده می شود.

313- ذڪر تڪفير گناه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - هود - 11 - 114 - 12

ص: 192

12- محو شدن گناهان با انجام کار های نیک ، حقیقتی شایسته و بایسته به خاطر سپردن و همواره به یاد داشتن است .

إن الحسنت يذهب السيئات ذلك ذكرى للذکرین

314- ذکر توبه پذیری خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 104 - 10

10 - لزوم توجه انسان به توبه پذیری و رحمت گسترده خداوند

ألم يعلموا أن الله هو يقبل التوبه . . . و أن الله هو التواب الرحيم

315- ذکر توحید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 52 - 9

9- واهمه داشتن از غیر خداوند - با توجه به وحدانیت و مالکیت انحصاری او بر جهان - امری شگفت آور و غیر منطقی است .

إنما هو إله وحد . . . و له ما فی السموت و الأرض ... أفعیر الله تَتَّقون

همزه «أفعیر الله»، استفهام انکاری بوده و متضمن معنای تعجب است و تعجب در جایی رخ می دهد که کاری غیر طبیعی و غیر متداول باشد. اینکه پس از یادآوری «إنما هو إله واحد» و «له ما فی السماوات و الأرض» با شگفتی اظهار می دارد: «أفعیر الله تَتَّقون»، نکته فوق قابل استفاده است.

316- ذکر توحید افعالی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 10

10 - توجه به منبع یگانه تشریح ، مقتضی پذیرش معبودیت خدا و نفی پرستش گری غیر او

و لكل أمة جعلنا منسكاً . . . فإلهكم إله وحد

«فاء» در «فإلهکم» تفریعیه بوده و بیانگر این نکته است که هر کس پیرامون مراسم قربانی، اندیشه کند و ببیند که همه امت های پیشین دارای یک رویه مشترک در آن بودند (همه موظف بودند که قربانی را با نام خدا و به منظور تقرب به او ذبح کنند) پی خواهد برد که سرچشمه

تشریح قربانی، تنها خداوند است و اگر خدایان دیگری وجود می داشتند، قهراً این مراسم به صورت های دیگری نیز تشریح می شد.

ص: 193

317- ذکر تورات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 63 - 7،16

7 - خداوند ، بنی اسرائیل را به فراگیری احکام و معارف تورات و همواره به یادداشتن آن فراخواند .

و اذکروا ما فیه

«ذکر» به دانشی گفته می شود که انسان آن را به خاطر داشته و فراموش نکرده باشد. بنابراین «اذکروا ما فیه»؛ یعنی، محتوای تورات را فرا گیرید و آن را همواره به خاطر داشته باشید.

16 - عبیدالله حلبی می گوید : « قال « اذکروا ما فیه » و اذکروا ما فی ترکه من العقوبه ;

ایشان (امام صادق(ع)) درباره «اذکروا ما فیه» فرمودند: یاد بیاورید عقوبتی را که در ترک آن [تورات] هست».

318- ذکر توصیه های خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 7 - 2

2- موسی (ع) از قوم خود خواست تا به یاد فرمان و توصیه خداوند باشند که هر کس شکرگزاری نماید خداوند نعمتش را افزون می کند و هر کس کفران نماید دچار عذاب شدید خواهد شد .

اذکروا نعمه الله علیکم . . . و إذ تأذّن ربکم لئن شکرتم لأزیدنکم و لئن کفرتم إن

این برداشت مبتنی بر این نکته است که «إذ تأذّن» مقول قول موسی(ع) و عطف به «اذکروا نعمه الله» باشد.

319- ذکر تهلیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 25 - 3

3- شعار « لا إله إلا الله » ، پرستش خدای یگانه و مبارزه با شرک و چندگانه پرستی ، محتوای وحی الهی به تمامی رسولان

من رسول الانوحی إلیه أنّه لا إله إلا أنا فاعبدون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- « لا إله إلا الله » شعار پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله)

إذا قيل لهم لا إله إلا الله

ص: 194

320- ذکر جاودانگی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 28 - 3

2 - اقتدار و کرامت زوال ناپذیر خداوند ، نعمتی شایان توجه برای خلق

و یبقی وجه ربک ذو الجلل و الإکرام . فبأی ءالآء ربکما تکذبان

با توجه به این که فنای زمینیان، فنای مطلق و ابدی نیست و آنان پس از مرگ همچنان نیازمند و وابسته به فیض خداوند می باشند، اقتدار و کرامت جاودان خدا نوید و نعمتی برای آنان است.

3 - خداوند ، خواهان توجه انسان به ناپایداری زندگی دنیایی و اقتدار و کرامت جاودان پروردگار هستی

کلّ من علیها فان . و یبقی وجه ربک ... فبأی ءالآء ربکما تکذبان

پرسش سرزنش آمیز آیه شریفه، در مورد نعمت های انکارناپذیر، درصدد توجه دادن انسان به نعمت هایی است که در آیات پیشین مطرح شده است (از جمله ناپایداری دنیا و بقای اقتدار خداوند).

321- ذکر حاکمیت اراده خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 30 - 3

3- لزوم توجه به حاکمیت اراده الهی ، بر فرآیند تحولات شگرف تاریخ

و لقد نجّینا بنی اسرائیل

تأکید خداوند در نسبت دادن نجات بنی اسرائیل و وارث قرار دادن ایشان به خود، بیانگر مطلب یاد شده است.

322- ذکر حاکمیت جبرئیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 21 - 7

7 - توجّه به شرافت جبرئیل و نیرومندی ، منزلت الهی ، فرمان روایی بی چون و چرا و امانت داری او ، زمینه ساز باور به سلامت قرآن در مرحله نزول و ابلاغ به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

إِنَّه لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ . ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ . مَطَّاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ

323- ذِكْرُ حَاكِمِيَّةِ خَدَا

جِلْد - نَامِ سُوْرِهِ - سُوْرِهِ - آيَةِ - فَيْشِ

1 - بَقْرَةَ - 2 - 107 - 7،8

ص: 195

7 - توجه به قدرت همه جانبه خداوند و انحصار حاکمیت او بر هستی زایل کننده هر شبهه ای درباره نسخ ادیان و احکام دین است .

ما ننسخ من آیه او ننسها . . . ألم تعلم أن الله على كل شيء قدير. ألم تعلم أن الل

استفهام تقریری در دو جمله «ألم تعلم أن الله على . . .» و «ألم تعلم أن الله له ...» بیانگر این است که: مخاطبان (انسانها) در ارتباط با نسخ دین و جایگزینی آن شبهه هایی داشته یا برای آنان رخ خواهد داد. خداوند، برای یافتن پاسخ شبهات، آنان را به توجه در قدرت همه جانبه و حاکمیت مطلق خویش، سفارش کرده است.

8 - توجه به قدرت مطلق خداوند و حاکمیتش بر جهان آفرینش ، موجب باور به توان خداوند بر جایگزینی دینی بهتر یا همانند دین منسوخ

نأت بخیر منها أو مثلها ألم تعلم أن الله على كل شيء قدير. ألم تعلم أن الله له م

324- ذکر حالات اخروی ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 27 - 2

2 - وضعیت تأسف بار ظالمان در قیامت و واکنش آنان در آن روز ، شایان یاد و یادآوری

و یوم یعضّ الظالم علی یدیه

برداشت فوق، مبتنی بر این است که «یوم» متعلق به فعلی محذوف مانند «اذکر» باشد.

325- ذکر حتمیت حسابرسی عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 32 - 3

3 - توجه به حتمی بودن حسابرسی اعمال ، زمینه ساز شناخت پروردگار و بازدارنده خلق از کفر و تکذیب

سنفرغ لكم . . . فبأیء آلاء ربکما تکذبان

برداشت یاد شده از آن جا است که خداوند، برای دور ساختن خلق از کفر و تکذیب حق، حتمی بودن حسابرسی اعمال را یادآور شده است.

326- ذکر حتمیت وعده های خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 17 - 13

13- توجه به وقوع حتمی وعده های الهی ، بازدارنده انسان از لجاجت و حق ناپذیری *

ص: 196

ءامن إن وعد الله حق

«إن» بیانگر تعلیل است؛ یعنی، ایمان بیاور چون وعده خداوند حق است.

327- ذکر حشر اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تغابن - 64 - 9 - 2

2- قیامت و گرد آمدن انسان ها در آن روز ، برای محاکمه و مجازات ، شایان یاد و یادآوری

یوم یجمعکم

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که «یوم» متعلق به فعل مقدر «اذکر» باشد.

328- ذکر حشر رهبران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 71 - 2

2- قیامت و احضار مردم و پیشوایانشان در آن هنگام ، روزی شایسته یاد و یادآوری و به خاطر سپاری است .

یوم ندعوا کلّ أناس یامهمم

برداشت فوق، مبتنی بر این است که نصب «یوم» به جهت مفعول فعل محذوف «اذکر» باشد و «با» ی در «یامهمم» مصاحبت باشد.

329- ذکر حضور در برابر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مطففین - 83 - 6 - 6

6 - توجه به لحظه حضور در پیشگاه خداوند و در انتظار صدور حکم او بودن ، بازدارنده انسان از کم فروشی و خیانت به اموال مردم

ویل للمطففین . . . یوم یقوم الناس لربّ العلمین

330- ذکر حقانیت عقیده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- توجه به حقانیت مواضع عقیدتی خویش ، موجب تقویت روح صبر و بردباری در مسیر عقیده و دفاع از آن

ص: 197

فاصبر . . . إنهم يرونه بعيدًا . و نريه قريبًا

از یادآوری مسأله حقانیت معاد برای پیامبر(صلی الله علیه و آله) - پس از توصیه به ایشان مبنی بر صبر و مقاومت در انجام رسالت - مطلب یاد شده، استفاده می شود.

331- ذکر حقایق تاریخ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 7 - 10، 11

10 - قضایای جنگ بدر و پیروزی مسلمانان در آن ، نعمتی بزرگ و شایسته و بایسته به یاد داشتن و شامل درسهایی از توحید

إذ يعدكم الله إحدى الطائفتين أنها لكم

مقصود از فرمان خداوند به یادآوری قضایای بدر، یادآوری حاکمیت خداوند بر عوامل طبیعی است. زیرا نیروی برتر و غیر قابل مقایسه مشرکان نسبت به مسلمانان اقتضا می کرد که مشرکان پیروز شوند؛ ولی تقدیر خداوند بر این بود که پیروزی از آن مسلمانان باشد؛ و چنین شد.

11 - لزوم یادآوری حقایق آموزنده تاریخ

إذ يعدكم الله إحدى الطائفتين

332- ذکر حکمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 34 - 5، 1

1 - همسران پیامبر، مکلف بودند که هر آنچه در خانه هایشان، از آیات خداوند و حکمت تلاوت می شود یادآوری کنند و به یاد داشته باشند .

ينساء النبي . . . و اذكرن ما يتلى في بيوتكن من آيات الله و الحكمة

5 - به خاطر داشتن آیات خدا و حکمت ، امری شایسته و بایسته است .

و اذكرن ما يتلى . . . من آيات الله و الحكمة

333- ذکر حکمت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 83 - 26

26- باور و توجه به عالمانه و حکیمانه بودن افعال الهی ، آدمی را به صبر و شکیبایی در تنگنا ها و حوادث دشوار ، وامی دارد .

فصبر جمیل . . . إنه هو العلیم الحکیم

ص: 198

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 100 - 31

31- مطالعه سرگذشت یوسف (ع) ، زمینه باور و توجه به ربوبیت خدا و علم و حکمت اوست .

إن ربی لطیف لما یشاء إنه هو العلیم الحکیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 8 - 5

5 - توجه به حکمت برتر خداوند ، زمینه ساز پذیرش معاد

فما یکذّبک بعد بالذین . ألیس الله بأحکم الحکمین

334- ذکر حمایتهای ملائکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 31 - 2

2- توجه به پشتیبانی مداوم فرشتگان ، مانع راه یابی هراس و اندوه در دل های موحدان

تنزّل علیهم الملائکه ألتخافوا . . نحن أولیاؤکم فی الحیوه الدنیا و فی الآخره

335- ذکر حوادث تاریخ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 34 - 16

16 - داستان سجده فرشتگان بر آدم (ع) و امتناع ابلیس از آن کار ، داستانی آموزنده و شایسته و بایسته همیشه به خاطر داشتن

و إذ قلنا للملائکه . . و کان من الکفرین

«اذ» مفعول برای «اذکر» (فراگیر و همواره به خاطر داشته باش) است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 259 - 2

2 - عبور فردی (عزیر) در ضمن سفر از قریه ویران شده ای که دیوارهای آن روی سقفهایش فروریخته و مشاهده مردگان و پرسش وی از خداوند درباره چگونگی زنده شدن آنان

او کالذی مرّ علی قریه و هی خاویه علی عروشها

بسیاری از مفسران برآنند که داستان ذکر شده درباره عزیر پیامبر است؛ گرچه برخی آن را به ارمیا نسبت داده اند. گفتنی است که جمله «خاویه علی عروشها» را برخی به معنای خالی از سکنه و برخی مخروبه و فروپاشیده دانسته اند.

ص: 199

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 80 - 2

2 - سرگذشت لوط پیامبر در مبارزه علیه فحشا و فرجام شوم قوم زشتکار او ، سرگذشتی پندآموز و شایسته یادآوری

و لوطاً إذ قال

چنانچه «لوطاً» مفعول برای فعل مقدر «اذکر» باشد، کلمه «إذ» بدل اشتمال برای لوطاً است و اگر لوطاً مفعول برای «أرسلنا» گرفته شود، «إذ» مفعول برای فعل مقدر «اذکر» خواهد بود، که بر این مبنا تقدیر جمله چنین است: أرسلنا لوطاً اذکر إذ قال . . . بنابر هر دو احتمال، لزوم یادآوری داستان لوط و قومش به دست می آید. گفتنی است هدف از یادآوری سرگذشت پیشینیان، عبرت آموزی و پندگیری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 164 - 11

11 - داستان مناظره دو گروه پرهیزکننده از صید ماهی در میان یهودیان (موعظه گران و تارکان نهی از منکر) داستانی آموزنده و شایان به یاد داشتن . *

إذ قالت أمه منهم لم تعظون . . قالوا معذرة إلی ربکم

برداشت فوق مبتنی بر این است که «إذ قالت . . » متعلق به فعل محذوف «اذکر» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 167 - 10

10 - تقدیر الهی بر ذلت یهودیان متمرّد ، امری عبرت آموز و شایان به یاد داشتن

و إذ تأذن ربک لیبعثن

برداشت فوق با توجه به فعل مقدر «اذکر» استفاده شده است ؛ یعنی: «أذکر إذ تأذن ربک . . .»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 42 - 12

12 - وقوع جنگ بدر و پیروزی مسلمانان در آن ، علی رغم موقعیت ضعیف آنان ، حادثه ای شایسته و بایسته به خاطر سپردن و همواره به یاد داشتن

إذ أنتم بالعدوه الدنيا . . . ولو تواعدتم لاختلقتم في الميعد

برداشت فوق بر این اساس است که «إذ» مفعول برای فعل مقدر، یعنی «اذکروا» باشد. مفسران برآنند که از اهداف شرح موقعیت جنگ بدر یادآوری ضعف مسلمانان و برتری کافران است که علی رغم آن با پیروزی مسلمانان پایان یافت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 44 - 8

8 - کم نمایانند هر یک از دو سپاه در جنگ بدر در نظر یکدیگر ، امری شایسته و بایسته به یاد داشتن

إذ یریکموهم إذالتقیتم فی أعینکم قلیلا و یقللکم فی أعینهم

ص: 200

برداشت فوق مبتنی بر این است که «إذا» مفعول برای فعل مقدر «اذکروا» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 243 - 17، 12، 8، 2، 1

1 - فرار هزاران تن از اقوام گذشته از دیار خویش به خاطر ترس از مرگ، و میرانده شدن و دوباره زنده شدن آنان پس از مدّتی از سوی خداوند

الم تر الى الذین .. ثمّ احیاهم

2 - واقعه تاریخی آن قومی که از دیارشان خارج شدند و به امر خداوند مردند و سپس زنده شدند، آیات الهی است .

یبین الله لکم آیاته .. الم تر الى الذین خرجوا

8 - دعوت خداوند به تعقل در واقعه قومی که مُردند و دوباره زنده شدند . (حوادث تاریخی)

الم تر الى الذین خرجوا من دیارهم و هم أُلوف حذر الموت

12 - آگاهی ساختن انسان ها از تاریخ گذشتگان ، تفضّل خداوند بر آنان

الم تر الى الذین .. ان الله لذو فضل علی الناس

«انّ الله» می تواند تعلیل برای نقل داستان و تاریخ باشد که در آیه بیان شده است.

17 - مُردگانی که به فرمان الهی زنده شدند ، در بُرهه ای دیگر از زمان به زندگی خویش ادامه دادند .

ثمّ احیاهم انّ الله لذو فضل علی الناس

آنگاه زنده شدن فضل الهی است که زنده شده برای مدّتی به حیات خویش ادامه دهد؛ بنابراین اگر بلافاصله پس از زنده شدن می مُردند، بعید به نظر می رسد که زنده شدن نشان تفضّلی بر آنان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 260 - 2

2 - یادآوری ماجرای ابراهیم (ع) و زنده شدن مرغان ، باعث اطمینان به قدرت الهی ، بر احیای مردگان

و اذ قال ابرهیم ربّ ارنی کیف تحیی الموتی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 121 - 2

2 - اهمیت یادآوری روزهای حساس و سرنوشت ساز

و اذ غدوت من اهلک تبویء المؤمنین

کلمه «اذ»، مفعول است برای کلمه ای محذوف؛ از قبیل «اذکر» (بیاد آور).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 122 - 3

3 - لزوم یادآوری و تحلیل حوادث تاریخی (نبرد احد) و عبرت از آن

اذ همّت طائفتان منکم ان تفشلا

بنابر اینکه کلمه «اذ»، مفعول فعلی مقدر، همانند «اذکر» (به یاد آور) باشد؛ و یادآوری حوادث تاریخی، معمولاً برای عبرت گرفتن

ص: 201

است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 140 - 8

8 - یادآوری پیروزی های گذشته و توجه به گردش قانونمند تغییرات اجتماعی ، برطرف کننده ضعف و اندوه جامعه ایمانی

و لا تهنوا و لا تحزنوا .. ان یمسسکم قرح فقد مسّ القوم قرح مثله و تلک الایام ن

بنابر اینکه «فقد مسّ القوم»، درباره شکست مشرکان در جنگ بدر باشد، خداوند برای از بین بردن اندوه و ضعف مؤمنان، پیروزی آنان را در جنگ بدر یادآوری کرده و همه را (چه شکست و چه پیروزی) برخاسته از مشیت خویش دانسته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 164 - 14،15

14 - یادآوری گمراهی مؤمنان پیش از بعثت و هدایتشان در پرتو تعالیم پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، عامل تقویت اراده آنان در تحمل دشواری های مولود جنگ

اذ تصعدون و لا تلون . . . و لئن قتلتم فی سبیل اللّٰه ... لقد منّ اللّٰه علی المؤمنی

با توجه به ارتباط این آیه و آیات مربوط به جنگ احد.

15 - یادآوری وضعیّت نابهنجار (گمراهی آشکار) مردم پیش از بعثت ، برانگیزنده توجه و قدردانی از نعمت بزرگ رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

لقد منّ اللّٰه . . . و ان کانوا من قبل لفی ضلال مبین

جمله «ان کانوا . . .» به منزله دلیل است برای بزرگی نعمت رسالت. یعنی روشن است که پیش از بعثت پیامبر (صلی الله علیه و آله) در چه منجلابی از گمراهی و ضلالت فرو رفته بودید و این پیامبر (صلی الله علیه و آله) و تعالیم قرآنی بود که شما را هدایت کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 165 - 4

4 - یادآوری خاطره پیروزی مسلمانان در پیکار بدر ، التیام بخش رنج و آثار روحی دردناک شکست نبرد احد

اولمّا اصابتکم مصیبه قد اصبتم مثلها

جمله «قد اصبتهم مثلها»، که اشاره به پیروزی بزرگ مسلمانان در بدر است، بدان جهت ایراد شده که با یاد آن خاطره بزرگ، مسلمانان مصیبت احد را در مقایسه با پیروزی بدر کوچک شمرند و در نتیجه، رنج مصیبت احد را نادیده انگارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 174 - 15

15 - لزوم تمجید و تقدیر از مؤمنان واقعی و یادآوری فعالیت های ایشان در شرایط سخت

المؤمنین. الذین استجابوا... و اتبعوا رضوان الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 27 - 5،7

ص: 202

5- قرآن، فراخوان مردم به درس آموزی و عبرتگیری از رخداد های تاریخی

و اتل علیهم نبأ ابنی ءادم بالحق

7- داستان قربانی فرزندان آدم، به گونه ای که در قرآن بیان شده، گزارشی واقعی و به دور از هرگونه باطل

و اتل علیهم نبأ ابنی ءادم بالحق

در برداشت فوق «بالحق» متعلق به «اتل» گرفته شده است.

336- ذکر حوادث تاریخی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 153 - 5,6

5- یادآوری پیکار احد و علل شکست مسلمانان در آن، وظیفه مؤمنان

اذ تصعدون و لا تلون علی احد

بنابر اینکه «اذ تصعدون» متعلق به «اذکروا» باشد.

6- یادآوری علل عدم موفقیت در صحنه های اجتماعی، از شیوه های قرآن برای ارشاد مؤمنان به روش حضور پیروزمندانه در آن صحنه ها

اذ تصعدون و لا تلون علی احد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 49 - 13

13- پیروزی مجاهدان بدر علی رغم ناتوانی آنان حادثه ای عبرت آموز و شایسته بیاد داشتن

و إذ یقول المنفقون . . . و من یتوکل علی اللّٰه فإن اللّٰه عزیز حکیم

برداشت فوق بر این اساس است که «إذ» مفعول برای «اذکروا» باشد.

337- ذکر حوادث تاریخی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - پیروزی مجاهدان بدر علی رغم ناتوانی آنان حادثه ای عبرت آموز و شایسته بیاد داشتن

و إذ يقول المنفقون . . . و من يتوكل على الله فإن الله عزيز حكيم

برداشت فوق بر این اساس است که «إذ» مفعول برای «اذکروا» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 153 - 5,6

ص: 203

5- یادآوری پیکار احد و علل شکست مسلمانان در آن ، وظیفه مؤمنان

اذ تصعدون و لا تلون علی احد

بنابر اینکه «اذ تصعدون» متعلق به «اذکروا» باشد.

6- یادآوری علل عدم موفقیت در صحنه های اجتماعی ، از شیوه های قرآن برای ارشاد مؤمنان به روش حضور پیروزمندانه در آن صحنه ها

اذ تصعدون و لا تلون علی احد

338- ذکر خالقیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 54 - 15

15 - موسی (ع) با توجه دادن مرتدان به خالقیت خدا ، کیفر قتل را برای آنان امری سازنده دانست .

ذلکم خیر لکم عند بارئکم

انتخاب «بارء» در بیان ضرورت اجرای حکم قتل، به این معنا اشاره دارد که: هر چند کشته شدن به ظاهر از میان رفتن و نابود شدن است، ولی در حقیقت زندگی یافتن و دوباره آفریده شدن است. گفتنی است که تکرار «بارئکم» در دو جمله «توبوا إلی بارئکم» و «ذلکم خیر لکم عند بارئکم» رسای به این است که هر کدام به هدفی خاص آورده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 51 - 9

9- توجه به خالقیت خدا ، زمینه ساز اخلاص در تبلیغ دین و چشم ندوختن به اجر و پاداش های مردمی است .

إن أجری إلا علی الذی فطرنی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 63 - 13

13 - توجه به خالقیت ، رازقیت و مدیریت خدا ، زمینه ساز حمد او است .

و لئن سألتهم من خلق .. و سخر .. الله یسط الرزق ... و لئن سألتهم من نزل ...

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 7 - 4

4 - توجه به خالقیت مدبرانه خداوند ، زمینه ساز پذیرش ربوبیت او و مانع فریب خوردن انسان از جاذبه های گناه است .

ما غرک بر بک . . . الذی خلقک فسویک فعدلک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 1 - 14

ص: 204

14 - توجه به خالقیت خداوند و ربوبیت او ، برانگیزاننده انسان به همراه ساختن کارها با ذکر نام او است .

اقراً باسم ربك الذی خلق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 2 - 4

4 - آگاهی از قدرت خداوند بر آفرینش انسان از خون لخته ، زمینه ساز توجه به او در آغاز هر کار است .

اقراً باسم ربك . . . خلق الإنسن من علق

339- ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 40 - 12

12 - به یاد خدا بودن و نعمت ها را از جانب او دانستن ، هدف از ضرورت یاد کردن و به خاطر داشتن نعمتهاست .

اذکروا نعمتی التي أنعمت علیکم

توصیف «نعمت» به اینکه خداوند آن را عطا فرموده (أنعمت علیکم)، به این حقیقت اشاره دارد که: یاد کردن نعمت باید وسیله ای باشد برای یاد کردن منعم؛ یعنی، یاد کردن نعمت باید ملازم با دیدن خدا در ورای هر نعمت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 47 - 6

6 - هدف از لزوم یاد کردن نعمت های الهی ، به یاد خدا بودن و نعمت ها را از جانب او دانستن است .

اذکروا نعمتی التي أنعمت علیکم

توصیف «نعمت» - به اینکه خداوند آن را انعام کرده (أنعمت علیکم) - اشاره به این معنا دارد که: یاد کردن نعمت، باید وسیله ای باشد برای یاد کردن بخشنده نعمت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 122 - 6

6 - هدف از لزوم یاد کردن نعمت ها ، یاد خدا بودن و نعمت ها را از جانب او دانستن است .

اذکروا نعمتی التي أنعمت علیکم

توصیف «نعمت» به اینکه خداوند آنها را ارزانی کرده است (أنعمت علیکم) اشاره به این معنا دارد که: یاد کردن نعمت باید وسیله ای باشد برای یاد کردن بخشنده نعمت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 152 - 11، 10

10 - محمد بن مسلم از امام باقر (ع) روایت کرده است که فرمود: « تسبیح فاطمه (ع) من ذکر الله الكثير الذی قال : اذکرونی

ص: 205

اذکرکم ؛

تسبیح فاطمه (س) ذکر کثیری است که خداوند فرموده: به یاد من باشید تا به یاد شما باشم».

11 - « و روی ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) خرج علی اصحابه فقال: . . . قال سبحانه : فاذکرونی اذکرکم ؛ یعنی ، اذکرونی بالطاعه و العباده اذکرکم بالنعم و الاحسان و الرحمه و الرضوان ؛

از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره سخن خداوند که فرموده «فاذکرونی اذکرکم» روایت شده که یعنی، مرا با اطاعت و عبادت خود یاد کنید تا شما را با نعمتها و احسان و رحمت و رضوان خود یاد نمایم».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 158 - 14

14 - رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: « انما جعل . . . السعی بین الصفا و المروه . . . اقامه لذكر الله لا لغيره ؛

همانا . . . سعی بین صفا و مروه ... برای بر پا داشتن ذکر و یاد خداست، نه غیر آن».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 198 - 8،10،11،12،13

8 - وجوب ذکر خداوند در مشعرالحرام

فاذکروا الله عند المشعرالحرام

10 - کیفیت ذکر خداوند در مشعرالحرام ، باید طبق دستور وی باشد .

فاذکروا الله . . . و اذکروه کما هدیکم

«کما هدیکم» ای کما علمکم . (همان گونه که به شما آموخت.)

11 - چگونگی ذکر خداوند ، باید طبق تعلیم الهی باشد .

و اذکروه کما هدیکم

با توجه به توضیح فیش قبل

12 - لزوم ذکر خداوند ، در برابر نعمت هدایت

و اذکروه کما هدیکم

بنابر اینکه «کاف» در «کما» برای تعلیل باشد.

13 - ذکر خداوند ، باید مناسب نعمتِ هدایت الهی باشد .

و اذکروه کما هدیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 200 - 11، 10، 9، 1

1 - لزوم ذکر خداوند ، پس از اتمام مناسک حج ، همانند یادآوردن پدران ، بلکه بالاتر از آن

فاذا قضیتم مناسککم .. او اشدّ ذکراً

9 - دعا و درخواست از خداوند ، ذکر اوست .

فاذکروا الله .. فمن الناس من يقول ربّنا

10 - اجابت دعا ها و درخواست های دنیوی حج گزاران دنیا طلب

ص: 206

فمن الناس من يقول ربنا اتنا في الدنيا و ماله في الاخره من خلاق

واو عاطفه در جمله «و ماله . . .»، بیانگر جمله ای محذوف است. مثل «نؤتیة» (به او عطا می کنیم) و از آخرت نصیبی نخواهد داشت.

11 - پس از اتمام حج ، باید به جای تفاخر به نیاکان ، ذکر خداوند کرد .

فاذا قضیت مناسککم فاذکروا اللّٰه

امام باقر (ع): . . . و یعدّون مفاخر آیاتهم ... فامرهم اللّٰه سبحانه، ان یدکروه مکان ذکرهم آبائهم فی هذا الموضوع

مجمع البیان، ج 2، ص 529؛ نورالثقلین، ج 1، ص 198، ح 722.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 203 - 1، 2

1 - وجوب ذکر خداوند در روز های مشخص (ایام تشریق) بر حج گزار

و اذکروا اللّٰه فی ایام معدودات

مراد از روزهای مشخص، ایام تشریق (یازدهم و دوازدهم و سیزدهم ذی الحجه) است.

2 - اهمیّت فوق العاده ذکر خداوند در حج

فاذکروا اللّٰه . . . و اذکروه ... فاذکروا اللّٰه ... و اذکروا اللّٰه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 239 - 7

7 - باید آن گونه به یاد خدا بود که او به انسان آموخته است .

فاذکروا اللّٰه کما علّمکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 41 - 11، 12، 13، 14، 15

11 - امر خداوند به زکریا ، مبنی بر کثرت یاد و تسبیح او ، به هنگام صبح و شام

و اذکر ربّک کثیراً و سبح بالعشیّ و الابکار

12 - کثرت یاد خداوند و تسبیح او در صبح و شام (همه گاه) ، مطلوب اوست .

و اذکر ربّک کثیراً و سبح بالعشیّ و الابکار

13 - کثرت یاد خدا و تسبیح او ، سپاس نعمت اوست .

ایتک . . . و اذکر ربّک کثیراً و سبح

پس از بشارت به اعطای فرزند و قرار علامت برای الهی بودن بشارت، زکریا مأمور به ذکر خدا می شود؛ لذا به نظر می رسد دستور ذکر، برای شکر آن نعمتها باشد.

14 - آغاز و پایان روز ، از مناسبترین اوقات برای یاد خدا

و اذکر ربّک . . . بالعشیّ و الابکار

15 - سه روز روزه سکوت (سخن نگفتن جز با رمز و اشاره) ، کثرت ذکر خدا و تسبیح او ، دستورالعمل خدا به زکریا برای

ص: 207

دستیابی به خواسته خویش (فرزند صالح) *

قال ایتک الا تکلم . . و اذکر ربک کثیراً و سبح

در برداشت فوق، فعل «الآ- تکلم» که به صیغه نفی است، به معنای نهی گرفته شده است؛ به قرینه فعل امر «اذکر» که بر آن عطف شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 102 - 9

9- اطاعت از خدا و یاد و سپاسگزاری از او، تقوای کامل و شایسته

اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ

يطاع فلا يعصى و يذكر فلا ينسى و يشكر فلا يكفر.

معانی الاخبار، ص 240، ح 1؛ نورالثقلین، ج 1، ص 376، ح 299.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 135 - 1,5

1- یاد خدا و طلب آمرزش (توبه) شیوه پارسایان، در صورت ارتکاب کاری ناشایست (زنا یا مطلق گناه کبیره) و یا ستم بر خویش

اعدت للمتقين . . و الذين اذا فعلوا فاحشه او ظلموا انفسهم ذكروا الله فاستغفروا

برخی گفته اند مراد از «فاحشه»، زنا و مقصود از ظلم در این آیه، سایر گناهان - چه صغیره و چه کبیره - است. برخی دیگر گفته اند که مراد از «فاحشه»، گناهان کبیره و مقصود از ظلم، گناهان صغیره است.

5- غفلت از یاد خدا، زمینه انجام کارهای ناشایست و ارتکاب گناه

و الذين اذا فعلوا فاحشه او ظلموا انفسهم ذكروا الله فاستغفروا

چون ذکر خدا باعث می شود که انسان از کرده خویش پشیمان شود و از خدا آمرزش طلبد (ذکروا الله فاستغفروا)، معلوم می گردد که انسان به هنگام گناه، از یاد خدا غافل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - آنان که همواره و در هر حال به یاد خدا بوده و در آفرینش آسمان ها و زمین می اندیشند ، دارای خرد ناب هستند .

لایات لاولی الالباب. الذین یذکرون الله قیاماً و قعوداً و علی جنوبهم و یتفکرون

فعل مضارع «یذکرون»، دلالت بر استمرار و دوام ذکر دارد و «قیام»، جمع قائم (ایستاده) و «قعود»، جمع قاعد (نشسته) و «جنوب»، جمع جنب (پهلوی)، کنایه از تمامی حالات آدمی است. چون غالباً آدمی از این سه حالت خارج نیست.

5 - ارزش اندیشه در آفرینش آسمان ها و زمین ، در صورت توأم بودن آن با یاد خدا *

الذین یذکرون الله . . . و یتفکرون فی خلق السموات و الارض

جمله «یتفکرون» بدون تکرار «الذین»، عطف بر «یذکرون» شده تا دلالت کند به اینکه هر دو صفت (ذکر و تفکر) توأمأ، وصف «اولی الالباب» است ؛ نه اینکه اولوا الالباب دو گروهند ؛ عدّه ای ذاکر و عدّه ای دیگر متفکر.

6 - همواره به یاد خداوند بودن و اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین ، دو صفت برجسته خردمندان

لاولى الالباب. الَّذِينَ يذكرون الله قِياماً و قعوداً و على جنوبهم و يتفكرون فى خل

7 - ترغیب انسان ها به یاد همیشگی خدا و اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین

الَّذِينَ يذكرون الله قِياماً .. و يتفكرون فى خلق السموات و الارض

ستایش خداوند از دارندگان صفات یاد شده و توصیف آنان به خردمندی، برای تشویق به تحصیل چنین ویژگیهایی است.

36 - نماز ، مصداق ذکر و یاد خداوند است .

الَّذِينَ يذكرون الله .. و على جنوبهم

امام باقر (ع) درباره آیه فوق فرمود: الصحيح يصلى قائماً . . .

کافی، ج 3، ص 411، ح 11؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 211، ح 174.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 142 - 14، 15، 18

14 - غفلت از خداوند و کم به یاد او بودن ، از صفات منافقان

و لا یذكرون الله إلا قليلا

15 - لزوم ذکر و یاد بسیار خداوند

و لا یذكرون الله إلا قليلا

18 - یاد خدا در حضور دیگران و ترک آن در نهان ، یادی اندک و بی ارزش و نشانه نفاق

و لا یذكرون الله إلا قليلا

امیرالمؤمنین(ع): .. ان المنافقین كانوا یذكرون الله علانیة و لا یذكرونه فى السر، فقال الله عزوجل، «براءون الناس و لا یذكرون الله الا قليلا».

کافی، ج 2، ص 501، ح 2؛ نورالثقلین، ج 1، ص 566، ح 637.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 71 - 23

23 - توجه به نظارت خداوند بر اعمال، زمینه پرهیز از تبهکاری و اعمال ناپسند

و الله بصیر بما تعملون

از اهداف بیان آگاهی خدا به اعمال و رفتار آدمیان، این است که آنان را متوجه نظارت دائمی خداوند کند تا شاید از اعمال ناروا پرهیز کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 91 - 13، 14

13 - نماز، دارای جایگاهی شاخص در میان اذکار الهی

و یصدکم عن ذکر الله و عن الصلوه

چون نماز از جمله اذکار الهی است، عطف «عن الصلوه» بر «عن ذکر الله» عطف خاص بر عام خواهد بود و حاکی از اهمیت برتر

ص: 209

نماز نسبت به دیگر اذکار الهی دارد.

14 - یاد خدا، برپایی نماز، الفت و مهربانی بین افراد جامعه، از نشانه های جامعه رستگار

لعلکم تفلحون. انما یرید الشیطن ان یوقع بینکم العدوه و ... و عن الصلوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 40 - 2

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مأمور توجه دادن مردم به فطرت توحیدی و بیدار ساختن سرشت خفته آنان

قل أرءیتکم إن أتیکم .. . أغير الله تدعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 44 - 3

3 - به یاد داشتن برهه های دشوار زندگی، مانع غفلت از یاد خدا

فلما نسوا ما ذکرنا به

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 180 - 7

7 - یاد خدا با نام و وصفی که حکایتگر نقص و کاستی است، انحراف و خارج شدن از حق و اعتدال است.

و ذروا الذین یلحدون فی أسمئہ

«إلحاد» مصدر «یلحدون» به معنای انحراف و خروج از حد اعتدال است. انحراف در أسماء الهی به قرینه «لله الأسماء الحسنی» به این

است که خداوند با نامی یاد شود و توصیف گردد که حاکی از نقص و کاستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 205 - 1,5

1 - خداوند از پیامبرش خواست تا متوجه مقام ربوبی وی بوده و او را در دل و جان خویش یاد کند.

و اذکر ربک فی نفسک

5 - انسان ها باید در دل و جان به یاد خدا بوده و در هر صبح و عصر لب به ذکر او گشایند .

و اذکر ربک . . . بالغدو و الاصل

«غدوه» (مفرد غدو) به معنای صبح (زمان طلوع فجر تا طلوع خورشید) است. «أصال» جمع و یا جمع الجمع «اصیل» است و اصیل به زمان میان عصر تا مغرب گفته می شود. قابل ذکر است که «ال» در «الغدو» و «الأصال» برای استغراق است و افاده عموم می کند ; یعنی هر صبح و عصر.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 4 - 1

1 - خشیت قلب از یاد خدا ، افزایش ایمان با تلاوت قرآن و تنها بر خدا توکل داشتن ، نشان ایمان حقیقی

أولئك هم المؤمنون حقا

ص: 210

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 50 - 3

3- توجه همواره ملائکه به مقام عالی و برتر خداوند

يخافون ربهم من فوقهم ويفعلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 23، 6

6- تدارک یاد پروردگار، با بروز هرگونه فراموشی و غفلت از آن، لازم است.

واذکر ربک إذا نسیت

متعلق نسیان در آیه، ذکر نشده است، ولی به قرینه «واذکر ربک» می توان گفت که مراد، فراموشی یاد خدا است که به هنگام التفات، باید تدارک شود.

23- یاد خداوند، در صورت فراموش کردن کاری و انتظار کمک از او برای شناسایی و انجام دادن کاری بهتر، خصلتی پسندیده و مورد فرمان او است.

واذکر ربک إذا نسیت وقل عسی أن یهدین ربی لأقرب من هذا رشداً

«هذا» - در برداشت بالا - اشاره به مفعول محذوف «نسیت» است و مفاد آیه، این است که: «هرگاه، کاری را فراموش کردی، یاد خدا کن و بگو: «امید است که پروردگارم، مرا، به کاری مفیدتر از این، راهنمایی کند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 31 - 10

10- در کنار روی آوردن به خدا، توجه به مردم نیز لازم است.

و أوصنی بالصلوة والزکوة مادمت حیاً

در نماز، تنها توجه به خدا مطرح است؛ در حالی که زکات قوامش به اعطای مال و کمک به دیگران است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 45 - 16، 12

12 - نماز ، یادآور ذکر خدا است .

وأقم الصلوه . . . و لذكر الله أكبر

«ذکر الله» احتمال دارد اثر نماز باشد و احتمال دارد خود آن باشد. برداشت، بنابر احتمال اول است.

16 - «عن أبي جعفر (ع) في قوله « و لذكر الله أكبر » يقول : ذكر الله لأهل الصلاه أكبر من ذكرهم إياه . . . »

از امام باقر(ع) درباره این سخن خداوند «و لذكر الله أكبر» روایت شده که فرمود: «یاد کردن خداوند نمازگزاران را، بزرگ تر است از یاد کردن نمازگزاران خداوند را. . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 41 - 3، 1

ص: 211

1 - مؤمنان ، موظف به ذکر فراوان خدایند .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا

3 - مقتضای ایمان ، ذکر فراوان خداوند است .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 43 - 3

3 - رحمت ویژه خداوند برای مؤمنان ، مقتضی ذکر و تسبیح فراوان او از سوی آنان

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا . وَسَبِّحُوهُ... هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 32 - 3

3 - سان دیدن طولانی سلیمان (ع) از اسب ها ، به خاطر خدا و یاد او بود .

فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حَبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که «عن» در «عن ذکر ربی» برای تعلیل باشد؛ یعنی، دوستی من نسبت به اسب ها، به خاطر خدا و ناشی از فرمان او است؛ نه برخاسته از هوا و هوس و تفریح کردن من.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 22 - 14

14 - یاد خدا ، نشانه شرح صدر و نرم دلی و پاکی از قساوت قلب است .

فَوَيْلٌ لِلْقَسِيهِ قُلُوبِهِمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ

در این آیه از ویژگی های سنگدلان، غفلت و دوری از یاد خدا برشمرده شده است. بنابراین می توان استفاده کرد آنان که یاد خدا می کنند چنین نیستند؛ بلکه همواره با شرح صدر و نرم دلی به سر می برند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8- قرآن، کتاب تذکار، یاد آور خدا و بیانگر اوصاف و آیات عظمت و کبریایی او

أن تخشع قلوبهم لذكر الله و ما نزل من الحق

مراد از «ما نزل من الحق» در آیه شریفه، قرآن کریم است. برخی از مفسران برآنند «ذکرالله» نیز در توصیف قرآن آورده شده است. برداشت بالا براساس این احتمال است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 9 - 3

3 - نماز جمعه، « ذکر الله » است .

فاسعوا إلى ذكر الله

ص: 212

مفسران «ذکر الله» را به دو معنا تفسیر کرده اند: الف) مراد از «ذکر الله» نماز جمعه است ب) مراد از آن خطبه های نماز جمعه است. برداشت یاد شده بر پایه تفسیر اول است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 5 - 8

8 - «عن علی بن ابی طالب (ع) انّ ابن کوّاء سأله عن «والمديرات أمراً» قال: الملائكة يدبرون ذکر الرحمن و أمره ;

از علی بن ابی طالب (ع) روایت شده که در پاسخ ابن کوّاء - که از او درباره «فالمديرات أمراً» سؤال کرده بود - فرمود: مراد فرشتگانی اند که ذکر خدای رحمان و فرمان او را تدبیر می کنند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 9

9 - نماز ، یاد خداوند و ذکر نام او است .

و ذکر اسم ربّه فصلی

حرف «فاء» ممکن است بر ترتیب بین یاد خدا و نماز دلالت کند و نیز می تواند تفصیل پس از اجمال باشد. در صورت دوم، نماز مصداق بارز یاد خدا خواهد بود. برداشت یاد شده، ناظر به این احتمال است.

340- ذکر خدا از بندگان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 152 - 5

5 - بعثت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و تغییر قبله ، نمونه ای از توجه و یاد خدا از بندگان خویش *

و حیث ما کنتم فولوا وجوهکم شطره . . . کما أرسلنا فیکم رسولا . . . فاذکرونی أذکرکم

برداشت فوق احتمال دیگری است که می توان از تفریع جمله «فاذکرونی . . .» بر بعثت پیامبر و تغییر قبله، استفاده کرد؛ یعنی: فاذکرونی أذکرکم کما ذکرتمکم بارسال الرسول و تحویل القبلة.

341- ذکر خدا در آسایش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 95 - 4

4 - لزوم روی آوردن به درگاه خدا در سختی و آسایش

ثم بدلنا مكان السيئه الحسنه

ص: 213

342- ذکر خدا در اوقات فراغت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 94 - 7 - 2

2 - اوقات فراغت انسان ، باید با توجه به خدا و دعا به درگاه او سپری شود .

فإذا فرغت فانصب

343- ذکر خدا در ایام تشریق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 22

22 - « عن أبي عبد الله (ع) في قول الله عز وجل : « و يذكروا اسم الله في أيام معلومات » قال : هي أيام التشریق ;

از امام صادق(ع) درباره سخن خداوند عزوجل «و يذكروا اسم الله في أيام معلومات» روایت شده است که فرمود: مراد ایام تشریق است.»

344- ذکر خدا در جنگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 45 - 3,2

2 - لزوم زیاد یاد کردن خدا به هنگام رویارویی با دشمنان دین و نبرد با آنان

إذا لقيتم فئة فاثبتوا و اذكروا الله كثيرا

«اذكروا الله» می تواند عطف بر «اثبتوا» باشد که در حقیقت جواب شرط «إذا لقيتم» خواهد بود. بر این مبنا مقصود، زیاد یاد کردن خدا به هنگام نبرد است. همچنین «اذكروا ...» می تواند جمله مستانفه باشد. در این صورت زیاد یاد کردن خدا برنامه ای است برای تمامی مراحل زندگی که از مصادیق آن هنگام رویارویی با دشمنان است.

3 - پایداری اهل ایمان در صحنه های پیکار همراه با یاد مداوم خدا ، زمینه ساز پیروزی آنان بر دشمنان دین

فاثبتوا و اذكروا الله كثيرا لعلکم تفلحون

«لعلکم» علاوه بر اینکه متعلق بر «اذكروا الله» است، می تواند متعلق به «فاثبتوا» نیز باشد. در این صورت مراد از «فلاح»، پیروزی در

جنگ است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 103 - 1

1 - مجاهدان در میدان نبرد باید همواره به یاد خدا باشند .

فاذا قضيتم الصلوه فاذكروا الله قيمياً و قعوداً و على جنوبكم

ص: 214

345- ذکر خدا در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 21

21 - « وروی عن الصادق (ع) أنّ الذكر في قوله : « و يذكروا اسم الله » هو التكبير عقيب خمس عشره صلاه أولها ظهر العيد ;

از امام صادق(ع) روایت شده است که مراد از ذکر در سخن خداوند «و یذکروا اسم الله»، تکبیرهایی است که در تعقیب پانزده نماز - که اول آنها ظهر عید است - گفته می شود».

346- ذکر خدا در دعا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 110 - 4

4- توجه به ذات یکتای پروردگار ، مقصود اصلی در خواندن او با نام ها و صفات متعدد

أيّاماً تدعوا فله الأسماء الحسنی

347- ذکر خدا در رفاه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 12 - 11

11 - انسان باید در حال آسایش و سختی ، متوجه خدا بوده و به درگاه او نیایش داشته باشد .

و إذا مسّ الإنسان الضرّ دعانا .. فلما كشفنا عنه ضرّه مرّ كأن لم يدعنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 17 - 6

6 - لزوم یاد خدا ، در هنگامه رفاه مندی و برخورداری از نعمت ها

لأستقینهم ماء غدقاً .. و من يعرض عن ذکر ربّه یسلکه عذاباً صعداً

348- ذکر خدا در روزه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 26 - 20

20- در آیین مریم (دین یهود) روزه دار به سخن گفتن با غیر انسان ها و ذکر خداوند مجاز بود .

ص: 215

إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا

«إِنْسِيًّا»؛ یعنی، یک انسان (قاموس). جمله «لَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا» تفریع بر «إِنِّي نَذَرْتُ» می باشد؛ یعنی، چون نذر روزه کرده ام، با هیچ انسانی سخن نخواهم گفت. از این تفریع چنین بر می آید که در آیین یهود، روزه دار نباید با انسانی تکلم کند؛ ولی ذکر گفتن و با خداوند مناجات کردن منعی نداشته است.

349- ذکر خدا در سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 4

4- توجه دادن مردم به امدادهای خداوند در دشواریها و تنگنایهای هولناک زندگی، روشی در تبلیغ و دعوت به توحید

قل من ینجیکم من ظلمت البر و البحر تدعونه تضرعا و خفیه

«قل» فرمانی است به پیامبر (صلی الله علیه و آله) برای بیان مضمون آیه از این دستور چنین بر می آید که این سبک احتجاج باید به عنوان محوری در تبلیغ مورد توجه قرار گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 95 - 4

4- لزوم روی آوردن به درگاه خدا در سختی و آسایش

ثم بدلنا مکان السیئه الحسنه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 12 - 11

11 - انسان باید در حال آسایش و سختی، متوجه خدا بوده و به درگاه او نیایش داشته باشد.

و إذا مسَّ الإنسان الضرَّ دعانا... فلما كشفنا عنه ضرَّه مرَّ كأن لم يدعنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 53 - 8

8- توجه انسان ها به خداوند، به هنگام دچار شدن به مشکلات، از دلایل وجود خداوند

ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمْ الضَّرُّ فَالْيَهُ تَجَرَّوْنَ

اگر چه در آیات قبل از شریک قرار دادن برای خداوند نهی شده بود و در آیه بعد نیز از شرک انسانهای رهیده از مشکلات سخن به میان آمده است و سیاق این آیات در زمینه توحید است؛ اما با همه این اوصاف، به دلالت اقتضایی می توان استفاده کرد که: وجود خداوند از این طریق نیز قابل اثبات است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 130 - 9

ص: 216

9- انسان در شرایط سخت ، برای کسب تحمل بیشتر ، به تسبیح و یاد خدا نیازمند است .

فاصبر علی ما یقولون و سبح بحمد ربک

توصیه به تسبیح، پس از فرمان به «صبر»، نشانگر نقش تسبیح در توانمند شدن بر صبر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 32 - 15

15 - رویکرد به خدا در بلا ها و اعراض از او پس از نجات ، دغلکاری و ناسپاسی است .

فلما نجّیهم إلی البرّ .. و ما یجحد بأیتنا إلا کلّ ختار کفور

350- ذکر خدا در شعر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 227 - 1،7،9

1 - ارزش شعر ، در پرتو ایمان ، عمل صالح و یاد خداوند

و الشعراء یتبعهم الغاون .. إلا الذین ءامنوا... و ذکروا الله کثیراً

7 - شعر ارزشمند ، پیامدار یاد خدا و دفاع از مظلوم

و ذکروا الله کثیراً و انتصروا من بعد ما ظلموا

9- تبلیغ یاد خدا ، ارزش های عقیدتی و عملی و عدالت خواهی ، اصیل ترین محتوای شعر ارزشی

و الشعراء یتبعهم الغاون .. إلا الذین ءامنوا... و انتصروا من بعد ما ظلموا

351- ذکر خدا در صبح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 39 - 9

9- قبل از طلوع و غروب خورشید ، لحظه هایی مناسب برای یاد خدا *

و سبح بحمد ربک قبل طلوع الشمس و قبل الغروب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 61 - 7

7 - توجه به خدا و اتکا به او امری لازم به هنگام تصمیم گیری برای صلح و ترک مخاصمه با کافران

ص: 217

وإن جنحوا... و توکل علی اللّٰه

353- ذکر خدا در مغرب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 39 - 9

9- قبل از طلوع و غروب خورشید ، لحظه هایی مناسب برای یاد خدا *

و سبّح بحمد ربّک قبل طلوع الشمس و قبل الغروب

354- ذکر خدا در مناجات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 52 - 10

10 - از آداب دعا توجه به ربوبیت خداوند در حال دعاست.

یدعون ربهم بالغدوة و العشیّ

355- ذکر خدا در نماز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 14 - 15

15 - وجود ذکر خدا در نماز ، دلیل ترغیب و توصیه خداوند به اقامه آن است .

أقم الصلوة لذکری

«لذکری» ممکن است بیانگر نتیجه نماز باشد که یاد خدا را در دل ها زنده می کند و ممکن است مراد اشمال نماز به اذکار الهی باشد، یعنی اقامه نماز به این دلیل واجب شمرده شده است که ذکر خدا در آن وجود دارد.

356- ذکر خدا قبل از نماز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 4

4- لزوم ذکر نام خدا پیش از نماز

ذکر اسم ربّه فصلی

ص: 218

357- ذکر خدا هنگام گناه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 33 - 16

16- لزوم توجه به خدا و ربوبیت او، به ویژه در مواقع خطر ارتکاب گناه

رب . . . إلا تصرف عني كيدهنّ أصب إليهنّ

358- ذکر خلقت آسمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 9 - 5

5 - شگفت آور بودن انکار معاد و عالم آخرت، با توجه به مخلوق خدا بودن آسمان و زمین

الذين لا يؤمنون بالأخرة . . . أفلم يروا إلی ما بین أيديهم و ما خلفهم

استفهام در «أفلم» تعجیبی است و دلالت می کند بر این که کفر به آخرت و انکار معاد، با توجه به این که آسمان و زمین در احاطه خدا قرار دارند، امر شگفت آوری است.

359- ذکر خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 28 - 3

3- قصه خلقت انسان از گلی بد بو، خشکیده و متغیر، شایسته یاد و یادآوری

و إذ قال ربّك للملئكة إني خلق بشراً من صلصل من حمأ مسنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 71 - 3

3 - داستان آفرینش انسان و مجادله و گفتگوی فرشتگان با خداوند در این باره، شایان یاد و یادآوری است .

إذ قال ربّك للملئكة إني خلق بشراً

برداشت یاد شده بر این اساس مبتنی است که «إِذْ» متعلق به فعل مقدر همچون «أذکر» باشد.

360- ذکر خلقت انسان بر محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 219

4- ربوبیت خداوند ، مقتضی بازگویی قصه خلقت انسان برای پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و إذ قال ربك للملائكة إني خلق بشراً من صلصل من حمأ مسنون

361- ذکر خلقت انسانها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 7 - 4

4 - توجه به آفرینش نیکوی انسان ها و سقوط و انحراف برخی از آنان ، دستاویزی برای تکذیب دین و کیفر های اخروی ، باقی نمی گذارد

فما یکذبک بعد بالدین

حرف «فاء» در «فما یکذبک» و نیز کلمه «بعد»، این آیه را بر آیات پیشین، تفریع کرده است؛ یعنی، آیا وجود کسانی که در «أحسن تقویم» بوده و خود را به «أسفل سافلین» سقوط داده اند؛ دلیل ضرورت دین برای پیشگیری از آن سقوط و ضرورت روز جزا، برای کیفر آن منحرفان نیست؟!

362- ذکر خلقت زمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 9 - 5

5 - شگفت آور بودن انکار معاد و عالم آخرت ، با توجه به مخلوق خدا بودن آسمان و زمین

الذین لایؤمنون بالأخره . . . أفلم یروا إلی ما بین أیدیهم و ما خلفهم

استفهام در «أفلم» تعجیبی است و دلالت می کند بر این که کفر به آخرت و انکار معاد، با توجه به این که آسمان و زمین در احاطه خدا قرار دارند، امر شگفت آوری است.

363- ذکر خیر صالحان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 66 - 21

21 - یادکرد از عناصر صالح یک امت به هنگام سرزنش از ناصالحان ایشان ، امری لازم و پسندیده

و لو انهم اقاموا التوریه . . . منهم امه مقتصده و کثیر منهم ساء ما یعملون

ص: 220

364- ذکر دائمی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 17 - 7

7 - ذکر دائم خداوند ، موجب قبولی و پیروزی در آزمایش های الهی است .

لنفتنهم فیه و من یرض عن ذکر ربّه یسلکه عذاباً صعداً

جمله «و من یرض عن ذکر ربّه. ..» در حقیقت توصیه به یادآوردن نام و یاد خدا در دل ها است. این توصیه - پس از طرح مسأله آزمایش انسان ها - می تواند بیانگر برداشت یاد شده باشد.

365- ذکر دائمی صابران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 11 - 2

2- صابران دارای اعمال صالح ، همواره و در هر حال خداوند را فراموش نکرده و به درگاه او شاکرند .

لئن أذقنا الإنسن منا رحمه . . . إنّه لیئوس کفور. إلاّ الذین صبروا

در برداشت فوق ، این احتمال منظور شده است که «کفور» از کفران (ناسپاسی) باشد.

366- ذکر دائمی صالحان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 11 - 2

2- صابران دارای اعمال صالح ، همواره و در هر حال خداوند را فراموش نکرده و به درگاه او شاکرند .

لئن أذقنا الإنسن منا رحمه . . . إنّه لیئوس کفور. إلاّ الذین صبروا

در برداشت فوق ، این احتمال منظور شده است که «کفور» از کفران (ناسپاسی) باشد.

367- ذکر در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - پس از اتمام حج ، باید به جای تفاخر به نیاکان ، ذکر خداوند کرد .

فاذا قضيتم مناسككم فاذكروا الله

امام باقر (ع): ... و يعدّون مفاخر آياتهم... فامرهم الله سبحانه، ان يذكروه مكان ذكرهم آبائهم في هذا الموضع

مجمع البيان، ج 2، ص 529؛ نورالثقلین، ج 1، ص 198، ح 722.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 203 - 1, 2

1 - وجوب ذکر خداوند در روزهای مشخص (ایام تشریق) بر حج گزار

و اذکروا الله فی ایام معدودات

مراد از روزهای مشخص، ایام تشریق (یازدهم و دوازدهم و سیزدهم ذی الحجّه) است.

2 - اهمّیت فوق العاده ذکر خداوند در حج

فاذکروا الله... و اذکروه... فاذکروا الله... و اذکروا الله

368- ذکر در دعا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 46 - 3, 4

3 - ذکر «اللهم»، سرفصل دعا و نیایش مؤمنان با خداوند

قل اللهم

4 - ذکر «اللهم» در آغاز، از آداب دعا به درگاه الهی

قل اللهم

369- ذکر در سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 244 - 8

8 - ضرورت توجه به آگاهی گسترده خداوند، در بحرانیترین هنگامه ها

وقاتلوا فی سبیل الله و اعلموا انّ الله سمیع علیم

ظاهر این است که ضرورت توجه به علم الهی در آیه، همراه با جهاد مطرح باشد: «قاتلوا... و اعلموا». یعنی آنگاه که به نبرد مشغولید،

متوجه باشید که خداوند، «سمیع» و «علیم» است.

370- ذکر در شب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 42 - 3

ص: 222

3 - صبح گاهان و شام گاهان ، وقت هایی مناسب برای ذکر و تسبیح خداوندند .

اذکروا الله . . . و سَبِّحُوهُ بَكْرَةً وَأَصِيلاً

بنابراین که «بکره» و «أصیلاً» به همان معنای حقیقی خود به کار رفته باشند، نه معنای کنایه ای، معنای یاد شده فهمیده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 55 - 16

16 - شبان گاهان و بامدادان ، دو وقت مناسب و شایسته برای ذکر خدا و تسبیح و حمد او

و سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَرِ

برداشت یاد شده، از اختصاص به ذکر یافتن دو وقت یاد شده برای تسبیح و حمد به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 25 - 1,5

1 - ذکر نام پروردگار و یاد او در سپیده دم و پسین گاه ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اذکر اسم ربک بکره و أصیلاً

«بکره»، هم به فاصله میان نماز صبح و طلوع خورشید گفته می شود (لسان العرب) و هم به آغاز روز (مفردات راغب). «أصیلاً» به فاصله میان عصر و مغرب گفته می شود (صحاح اللغه) و نیز به معنای آخر روز آمده است (العین). «ذکر» هم دو نوع است: ذکر با قلب و ذکر با زبان. (مفردات راغب)

5 - سپیده دم و پسین گاه ، از اوقات مناسب برای ذکر و یاد خداوند

و اذکر اسم ربک بکره و أصیلاً

أصیلاً

371- ذکر در صبح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 205 - 5,8

5 - انسان ها باید در دل و جان به یاد خدا بوده و در هر صبح و عصر لب به ذکر او گشایند .

و اذکر ربک . . . بالغدو و الاصل

«غدوه» (مفرد غدو) به معنای صبح (زمان طلوع فجر تا طلوع خورشید) است. «أصل» جمع و یا جمع الجمع «اصیل» است و اصیل به زمان میان عصر تا مغرب گفته می شود. قابل ذکر است که «ال» در «الغدو» و «الأصل» برای استغراق است و افاده عموم می کند ; یعنی هر صبح و عصر.

8 - یاد کردن خدا در هر صبح و عصر ، انسان را از زمره غافلان بیرون می کند .

و اذکر ربک . . . بالغدو و الاصل و لاتکن من الغفلین

ص: 223

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 42 - 3

3 - صبح گاهان و شام گاهان ، وقت هایی مناسب برای ذکر و تسبیح خداوندند .

اذکروا الله . . . و سَبِّحُوهُ بَكْرَهُ وَأَصِيلاً

بنابراین که «بکره» و «أصیلاً» به همان معنای حقیقی خود به کار رفته باشند، نه معنای کنایه ای، معنای یاد شده فهمیده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 55 - 16

16 - شبان گاهان و بامدادان ، دو وقت مناسب و شایسته برای ذکر خدا و تسبیح و حمد او

و سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَرِ

برداشت یاد شده، از اختصاص به ذکر یافتن دو وقت یادشده برای تسبیح و حمد به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 25 - 1,5

1 - ذکر نام پروردگار و یاد او در سپیده دم و پسین گاه ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اذکر اسم ربِّک بکره و أصیلاً

«بکره»، هم به فاصله میان نماز صبح و طلوع خورشید گفته می شود (لسان العرب) و هم به آغاز روز (مفردات راغب). «أصیلاً» به فاصله میان عصر و مغرب گفته می شود (صحاح اللغه) و نیز به معنای آخر روز آمده است (العین). «ذکر» هم دو نوع است: ذکر با قلب و ذکر با زبان. (مفردات راغب)

5 - سپیده دم و پسین گاه ، از اوقات مناسب برای ذکر و یاد خداوند

و اذکر اسم ربِّک بکره و أصیلاً

أصیلاً

5 - انسان ها باید در دل و جان به یاد خدا بوده و در هر صبح و عصر لب به ذکر او گشایند .

و اذکر ربک . . . بالغدو و الاصال

«غدوه» (مفرد غدو) به معنای صبح (زمان طلوع فجر تا طلوع خورشید) است. «أصال» جمع و یا جمع الجمع «اصیل» است و اصیل به زمان میان عصر تا مغرب گفته می شود. قابل ذکر است که «ال» در «الغدو» و «الأصال» برای استغراق است و افاده عموم می کند ; یعنی هر صبح و عصر.

8 - یاد کردن خدا در هر صبح و عصر ، انسان را از زمره غافلان بیرون می کند .

373- ذکر در مسجد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 7,8,9,10,11,12

7 - مساجد ، جایگاه عبادت خدا و یاد کردن نام اوست .

مسجد الله أن یذکر فیها اسمہ

سجده، بارزترین نمود پرستش است و تعبیر از پایگاههای دینی اهل ایمان به مسجد (جایگاه سجده) بیانگر این است که: آن پایگاهها محل عبادت و پرستش می باشد.

8 - مساجدی که مردم در آن حضور نیابند و در آنها ذکر خدا نگویند ، در حقیقت مساجدی ویرانه اند .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن یذکر فیها اسمہ و سعی فی خرابها

برداشت فوق، مبتنی بر این احتمال است که جمله «سعی فی خرابها» (در تلاش برای تخریب مساجد هستند) تفسیر و توضیح جمله «منع مساجد الله أن یذکر فیها اسمہ» باشد.

9 - آبادانی مساجد ، به یادکردن نام خدا در آنهاست .

أن یذکر فیها اسمہ و سعی فی خرابها

10 - غفلت از یاد خدا در جایگاه عبادت (مسجد و . . .) امری نکوهیده و نارواست .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن یذکر فیها اسمہ

عبارت «أن یذکر فیها اسمہ» بیانگر این است که: دلیل ناروا بودن و ستمکار شمردن بازدارندگان مردم از حضور در مساجد، یاد نشدن نام خداست. بنابراین جمله «من أظلم . . .» شامل کسانی که در جایگاههای عبادت از یاد خدا غافلند نیز، می شود.

11 - تعطیلی مساجد و حضور نیافتن در آنها ، به انگیزه یاد نکردن نام خدا ، امری نکوهیده و نارواست .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن یذکر فیها اسمہ

12 - مساجد ، باید از هر آنچه مانع یاد خداست ، پیراسته باشد .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن یذکر فیها اسمہ

374- ذکر در مشعر الحرام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 198 - 8،10

8 - وجوب ذکر خداوند در مشعر الحرام

فاذكروا الله عند المشعر الحرام

10 - کیفیت ذکر خداوند در مشعر الحرام ، باید طبق دستور وی باشد .

فاذكروا الله .. و اذكروه كما هديكم

ص: 225

«کما هدیکم» ای کما علمکم. (همان گونه که به شما آموخت).

375- ذکر دشمنی شیاطین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 50 - 24

24- آدمیان همواره نسبت به کنیه و عداوت شیاطین با آنان توجه داشته باشند و از اطاعت آنان به پرهیزند .

أَفْتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ

376- ذکر دعای ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 126 - 13

13 - دعای ابراهیم (ع) برای امنیت مکه و برخوردار شدن مؤمنان آن سرزمین از مواهب الهی ، خاطره ای شایسته و بایسته به یادداشتن

و إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ

برداشت فوق بر این اساس است که «إِذْ» مفعول برای فعل مقدر «اذکر» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 127 - 15

15 - خاطره بنای کعبه از سوی ابراهیم و اسماعیل (ع) و دعا های آنان در آن هنگام ، خاطره ای شایسته و بایسته به یادداشتن

و إِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا

برداشت فوق بر این اساس است که «إِذْ» مفعول برای فعل مقدر «اذکروا» باشد.

377- ذکر دعای اسماعیل (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 127 - 15

15 - خاطره بنای کعبه از سوی ابراهیم و اسماعیل (ع) و دعا های آنان در آن هنگام ، خاطره ای شایسته و بایسته به یادداشتن

وإذ يرفع إبراهيم القواعد من البيت وإسماعيل ربنا

برداشت فوق بر این اساس است که «إذ» مفعول برای فعل مقدر «اذكروا» باشد.

ص: 226

378- ذکر رازقیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 63 - 13

13 - توجه به خالقیت ، رازقیت و مدیریت خدا ، زمینه ساز حمد او است .

و لئن سألتهم من خلق .. و سخر .. الله يبسط الرزق ... و لئن سألتهم من نزل ...

379- ذکر ربوبیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 83 - 14

14 - توجه به ربوبیت خداوند از آداب دعا و نیایش

ربناء امانا فاكتبنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 52 - 10

10 - از آداب دعا توجه به ربوبیت خداوند در حال دعاست.

يدعون ربهم بالغدوة والعشي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 151 - 6

6 - توجه به ربوبیت خدا بر انسانها، زمینه ساز پذیرش احکام اوست.

أتل ما حرم ربکم علیکم

از اهداف بیان ربوبیت خدا به عنوان خاستگاه تحریم شرک و .. ، این است که انسانها بدانند محرمات الهی در راستای تربیت ایشان بوده و در نتیجه زمینه پذیرش در آنان ایجاد شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- باور به حاکمیت خداوند بر موجودات و توجه به ربوبیت او بر انسانها ، ایجاد کننده روحیه توکل در آنان است .

إني توكلت على الله ربي وربكم ما من دابة إلا هو آخذ بناصيتها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - يوسف - 12 - 33 - 17

ص: 227

17- توجه به ربوبیت خدا ، از آداب دعاست .

قال رب . . . وإلاّ تصرف عنی کیدهنّ أصب إلیهنّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 98 - 6

6- توجه به ربوبیت خدا از آداب دعا و استغفار است .

سوف أستغفر لکم ربی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 101 - 2

2- توجه به ربوبیت خداوند از آداب دعا و نیایش است .

رب قد ءاتیتنی . . . توفنی مسلماً و الحقنی بالصلحین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 18 - 3

3- باور به ربوبیت خدا و توجه به آن ، زمینه ساز پذیرش دعوت اوست .

للذین استجابوا لربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 21 - 4

4- باور به ربوبیت خداوند و توجه به آن ، زمینه ساز خشیت آدمی از اوست .

یخشون ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 30 - 12

12- باور و توجه به ربوبیت خدا و ادا کننده آدمی به پرستش او

هوری لا إله إلا هو

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 28 - 9

9- توجه به ربوبیت خداوند ، از آداب دعا است .

یدعون ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 10 - 4

ص: 228

4- زکریا (ع) ، هنگام دعا ، به ربوبیت خداوند توجه داشت .

قال ربّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 47 - 17

17- توجه به ربوبیت خدا ، از آداب دعا و استغفار است .

سأستغفر لك ربّي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 48 - 14

14- توجه به ربوبیت الهی و نام مقدس « ربّ » از آداب دعا است .

و ادعوا ربّي . . . بدعاء ربّي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 65 - 10

10- توجه به نبود فراموشی در خداوند و ربوبیت او بر سراسر هستی ، برانگیزنده آدمی به عبادت و اطاعت او و پایداری بر آن

و ما كان ربك نسياً . ربّ السموت ... فاعبده واصطبر لعبدته

تفریع لزوم عبادت بر معارف ذکر شده در جملات پیشین، گویای برداشت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 25 - 6

6 - یاد کرد ربوبیت الهی و به زبان آوردن نام مقدس « ربّ » ، از آداب دعای به درگاه او است .

قال ربّ اشرح لی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 114 - 27

27 - ذکر نام « ربّ » در دعا، از آداب آن است .

وقل ربّ زدنی علماً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 42 - 7

7- لزوم یادکرد انسان از پروردگار و مربی خویش

بل هم عن ذکر ربّهم معرضون

توییح کافران، به دلیل روی گردانی از یاد پروردگار، مشعر به این معنا است که انسان به حکم عقل باید از یاد پروردگار و مربی خویش غفلت نرزد.

ص: 229

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 83 - 5

5- خواندن خداوند با نام « رَبِّ » ، از آداب دعا و نیایش است .

وَأَيُّوبِ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أُنِّى مَسْنَى الضَّرِّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 11

11- توجه به ربوبیت خداوند و ذکر آن به هنگام دعا ، از آداب دعا و نیایش

إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 74 - 20

20 - توسل به اسم « رَبِّ » و یاد کرد ربوبیت خداوند ، از آداب دعا

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا .. . وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 79 - 7

7- ذکر صفت ربوبیت خدا در دعا ، امری پسندیده و مطلوب

قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِى إِلَى يَوْمِ يَبْعَثُونَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 3

3 - توجه به جلوه های ربوبیت خداوند ، وادار سازنده انسان به عبادت و ذکر خدا و جاری ساختن نام او بر زبان است .

و ذکر اسم ربّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - توجّه به ربوبیت خداوند ، وادارسازنده انسان به تلاش برای کسب رضایت و لطف او است .

ابتغاء وجه ربّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ضحی - 93 - 3 - 3

3 - توجّه پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، به ربوبیت و عنایت ویژه خداوند به او ، مایه اطمینان آن حضرت به قطع نشدن ارتباط الهی با او است .

ما ودّعک ربّک

ص: 230

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 8 - 94 - 2

2 - توجّه به ربوبیت خداوند ، برانگیزاننده انسان به ابتهال و تضّرّع به درگاه او است .

وإلى ربك فارغب

قید «إلى ربك» متعلق به «ارغب» است. تقدیم آن و آوردن حرف «فاء» پس از آن، بیانگر نقش ربوبیت خداوند، در لزوم توجّه به او است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 1 - 96 - 14

14 - توجّه به خالقیت خداوند و ربوبیت او ، برانگیزاننده انسان به همراه ساختن کار ها با ذکر نام او است .

اقرأ باسم ربك الذي خلق

380- ذکر رحمت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 98 - 13

13 - توجّه به عقاب ، رحمت و مغفرت الهی زمینه ساز عمل به احکام دین و پرهیز از اعمال ناپسند

واعلموا إنّ الله شديد العقاب وإنّ الله غفور رحيم

هدف از بیان شدت عقاب، و بیان رحمت و مغفرت الهی پس از تبیین احکام، این است که زمینه انجام اوامر خدا و پرهیز از نافرمانی وی در مخاطبان به وجود آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 104 - 10

10 - لزوم توجه انسان به توبه پذیری و رحمت گسترده خداوند

ألم يعلموا أنّ الله هو يقبل التوبه .. و أنّ الله هو التواب الرحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14- یوسف (ع) با توجه دادن برادرانش به رحمت گسترده الهی، آنان را به آمرزش گناهانشان امیدوار ساخت .

یغفر الله لکم و هو أرحم الرحمین

جمله «و هو . . .» حالیه است و به منزله تعلیل برای «یغفر الله» می باشد ; یعنی، چون «ارحم الراحمین» است، گناه شما را می بخشاید. قابل ذکر است که یوسف با یادآوری این صفت خداوند، پس از گذشت از گناه برادرانش، به این نکته اشاره می کند که: من از شما درگذشتم پس او که از همه - از من و غیر من - مهربان تر است، بی هیچ تردید از شما خواهد گذشت.

ص: 231

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 2 - 3

3- لطف و رحمت خداوند به بندگان ، سزاوار ذکر و یادآوری است .

ذکر رحمت ربّك عبده زكريّا

381- ذکر رحمت عام خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 1 - 2

2 - خداوند ، توجه دهنده خلق به رحمت بی کران خویش

الرحمن

آغاز شدن سوره با وصف «الرحمان» بیانگر مطلب یاد شده است.

382- ذکر رنجهای رهبران دینی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 41 - 6

6- توجه به رنج و تلاش همه رهبران الهی در طول تاریخ ، مایه تسلی خاطر تلاشگران راه دین است .

و لقد استهزئَ برسلك من قبلك

383- ذکر زحمات والدین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 24 - 7,8

7- فرزندان باید همواره به زحمات تربیتی پدر و مادر خویش ، توجه داشته باشند .

و قل ربّ ارحمهما کما ربّیانی صغیرًا

دستور خداوند به یادآوری زحمات تربیتی پدر و مادر به وقت دعا، می تواند آموزنده حقیقت فوق باشد.

8- توجه انسان به ضعف‌ها و نیازهای دوران کودکی و خدمات و زحمات پدر و مادر، برانگیزنده عواطف وی نسبت به آنان است.

وقل ربّ ارحمهما کما ربّیانی صغیراً

ص: 232

384- ذکر زهد ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 46 - 7

7 - صفت آخرت اندیشی و دنیاگریزی ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) شایان یاد و یادآوری است .

و اذکر عبدنا .. إنا أخلصنهم بخالصة ذکری الدار

برداشت یاد شده بر این اساس مبتنی است که جمله «إنا أخلصناهم ..» تعلیل برای «أذکر...» باشد؛ یعنی، سرگذشت ابراهیم (ع) و... را یاد کن؛ چون آنان را به آخرت اندیشی خالص گردانیدیم.

385- ذکر زهد اسحاق (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 46 - 7

7 - صفت آخرت اندیشی و دنیاگریزی ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) شایان یاد و یادآوری است .

و اذکر عبدنا .. إنا أخلصنهم بخالصة ذکری الدار

برداشت یاد شده بر این اساس مبتنی است که جمله «إنا أخلصناهم ..» تعلیل برای «أذکر...» باشد؛ یعنی، سرگذشت ابراهیم (ع) و... را یاد کن؛ چون آنان را به آخرت اندیشی خالص گردانیدیم.

386- ذکر زهد یعقوب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 46 - 7

7 - صفت آخرت اندیشی و دنیاگریزی ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) شایان یاد و یادآوری است .

و اذکر عبدنا .. إنا أخلصنهم بخالصة ذکری الدار

برداشت یاد شده بر این اساس مبتنی است که جمله «إنا أخلصناهم ..» تعلیل برای «أذکر...» باشد؛ یعنی، سرگذشت ابراهیم (ع) و... را یاد کن؛ چون آنان را به آخرت اندیشی خالص گردانیدیم.

387- ذکر سان دیدن سلیمان (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 31 - 2

2- توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مبنی بر یادآوری ماجرای سان دیدن سلیمان (ع) از اسب های خود

إذ عرض عليه بالعشيّ الصفت الجياد

ص: 233

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که «إذ» متعلق به فعل محذوف (همچون «أذكر») بوده و مخاطب این فعل هم پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) باشد.

388- ذکر سبحان الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 52 - 5

5- ذکر «سبحان الله»، از بهترین ذکرها است.

فَسَبِّحْ

«سَبِّحْ»؛ یعنی، بگو «سبحان الله». توصیه به این ذکر از میان دیگر ذکرها؛ می تواند بیانگر مطلب یاد شده باشد.

389- ذکر سبحانک اللهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- یونس - 10 - 10 - 3

3- ذکر «سبحانک اللهم» سر فصل نیایش مؤمنان با خدا در بهشت

جنت النعیم. دعویهم فیها سبحانک اللهم

390- ذکر سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 44 - 5

5- استدراج نتیجه فراموش کردن خداوند، پس از توجه به او در سختیها و شداید

أغیر الله تدعون... فلما نسوا ما ذکرُوا به فتحنا علیهم أبواب کل شیء

391- ذکر سختی انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 5

5- توجه به همراه بودن زندگانی با سختی ها ، مایه پی بردن انسان به ضعف خویش در برابر خداوند

فی کبد . أیحسب أن لن یقدر علیه أحد

ص: 234

392- ذکر سرنوشت کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 112 - 9

9- توجه به داستان پیامبران و سرنوشت اقوام مؤمن و کافر ایشان ، وادار کننده انسان به استقامت و پایداری بر توحید و پرستش خدا

فاستقم كما أمرت

برداشت فوق ، بر این اساس است که جمله «فاستقم . . .» بر داستان اقوام گذشته - که در آیات پیشین از آن سخن رفته است - تفریع شده باشد.

393- ذکر سرنوشت مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 112 - 9

9- توجه به داستان پیامبران و سرنوشت اقوام مؤمن و کافر ایشان ، وادار کننده انسان به استقامت و پایداری بر توحید و پرستش خدا

فاستقم كما أمرت

برداشت فوق ، بر این اساس است که جمله «فاستقم . . .» بر داستان اقوام گذشته - که در آیات پیشین از آن سخن رفته است - تفریع شده باشد.

394- ذکر سلطه خدا در استعاده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 2 - 4

4 - توصیف خداوند به فرمان روای مردم ، از آداب استعاده به درگاه او است .

قل أعوذ برّبّ الناس . ملك الناس

395- ذکر سنتهای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 126 - 8

8- توجه به آیات و سنتهای خداوند و به یاد آوردن پیوسته آنها زمینه دستیابی به صراط مستقیم است.

ص: 235

و هذا صراط ربك مستقيماً قد فصلنا الأيت لقوم يذكرون

396- ذکر شرافت جبرئیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 21 - 7

7- توجه به شرافت جبرئیل و نیرومندی، منزلت الهی، فرمان روایی بی چون و چرا و امانت داری او، زمینه ساز باور به سلامت قرآن در مرحله نزول و ابلاغ به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

إِنَّه لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ . ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ . مَطَاعَ تَمَّ أَمِينٍ

397- ذکر شرح صدر محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 94 - 1 - 2

2- خداوند، برخورداری پیامبر (صلی الله علیه و آله) را از شرح صدر، به او یادآور شده، آن را عطای ویژه خویش به آن حضرت خواند.

ألم نشرح لك صدرك

398- ذکر صفات جلال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 65 - 10

10- توجه به نبود فراموشی در خداوند و ربوبیت او بر سراسر هستی، برانگیزنده آدمی به عبادت و اطاعت او و پایداری بر آن

و ما كان ربك نسياً . ربّ السموت ... فاعبده واصطبر لعبدته

تفریع لزوم عبادت بر معارف ذکر شده در جملات پیشین، گویای برداشت یاد شده است.

399- ذکر صفات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 46 - 17

17 - ثنای خداوند و ذکر اوصاف او، پیش از اظهار حاجت، امری شایسته و از آداب دعا است .

قل اللهم فاطر السموت .. علم .. أنت تحكم بين عبادك في ما كانوا فيه يختلفون

ص: 236

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 2,6

2 - ذکر اوصاف خداوند و توجه همیشگی به آنها ، از آثار تزکیه است .

تزگی . و ذکر اسم ربّه فصلی

شناخت اسم، بدون شناخت مسمی حاصل نمی شود (مفردات راغب) و نمی توان تکلم به الفاظی را که ذهن برای آن معنایی تصور نکرده است، «ذکر اسم» نامید. بنابراین یاد نام های خداوند، ملازم با یاد محتوای آنها است که بر ویژگی های او دلالت دارند. عطف این آیه بر «تزگی» در آیه قبل، بیانگر مقدمه بودن تزکیه برای «ذکر اسم» است.

6 - یاد نام و اوصاف خداوند ، سوق دهنده انسان به عبادت و نماز است .

و ذکر اسم ربّه فصلی

400- ذکر صفات خدا هنگام تلاوت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 1 - 9

9 - لزوم توجه به صفات و نشانه های خداوند ، هنگام قرائت قرآن

اقراً باسم ربّک

حرف «باء» در «باسم ربّک»، برای الصاق یا استعانت و یا مصاحبت است. و در صورت اخیر مفاد آیه شریفه لزوم همراه ساختن تمام لحظات قرائت با ذکر اسم خداوند است. در حقیقت مراد توجه به صفات و نشانه هایی است که این اسم، بیانگر آن است.

401- ذکر عجز انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 7

7 - توجه به عجز انسان در برابر قدرت خداوند ، مانع انکار معاد

أیحسب أن لن یقدر علیه أحد

جمله «أهلکت مالاّ لبداً» (در آیه بعد)، می تواند حاکی از آن باشد که گوینده آن، به این دلیل انفاق ها را اتلاف مال می داند که منکر

پاداش پس از مرگ است. در این صورت آیه شریفه، ریشه آن پندار را می زند و می گوید: مگر انسان گمان می کند که کسی قادر نیست او را حیات بخشیده و به او پاداش دهد که می گوید: انفاق هایم مایه اتلاف اموالم شد؟ آری خداوند بر اعاده او قدرتمند است؛ گرچه انفاق های چنین شخصی در آن روز پاداشی نخواهد داشت.

ص: 237

402- ذکر عجز موجودات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 34 - 5

5 - توجه به قدرت برتر خداوند و عجز و ناتوانی خلق، بازدارنده آنان از کفر و تکذیب

لا تفتدون إلا بسلطان . فبأي آلاء ربكما تكذبان

ارتباط دو آیه، نشانگر آن است که غفلت جن و آدمیان از قدرت خداوند، زمینه ساز تکذیب گری آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 20 - 10

10 - توجه به ناچیز بودن همه موجودات در برابر علو خداوند، زمینه ساز خلوص نیت و قصد تقرب به او در انفاق ها است .

يؤتي ماله . . . ابتغاء وجه ربّه الأعلى

403- ذکر عذاب خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 98 - 13

13 - توجه به عقاب، رحمت و مغفرت الهی زمینه ساز عمل به احکام دین و پرهیز از اعمال ناپسند

واعلموا إنّ الله شديد العقاب وإنّ الله غفور رحيم

هدف از بیان شدت عقاب، و بیان رحمت و مغفرت الهی پس از تبیین احکام، این است که زمینه انجام اوامر خدا و پرهیز از نافرمانی وی در مخاطبان به وجود آید.

404- ذکر عطایای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ضحی - 93 - 10 - 8

8 - توجه به رسیدن عطای خداوند، پیش از کمک خواستن از او، زمینه پرهیز از دریغ داشتن کمک، به کسانی است که دست نیاز به سوی انسان دراز می کنند .

و وجدك عائلاً فأغنى . . . و أمّا السائل فلاتنهر

خداوند در آیات پیشین، پیامبر(صلی الله علیه و آله) را متوجه ساخت که به مجرد فقیر یافتن آن حضرت، وی را غنی ساخت و اکنون از او می خواهد که از رد حاجتمندان - آن هم پس از اظهار نیاز کردن آنان - پرهیزد. مقایسه آن عطا و این فرمان، بیانگر برداشت یاد شده است.

ص: 238

405- ذکر عظمت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 120 - 4

4- ضرورت اظهار عبودیت در برابر خداوند به هنگام توجه به عظمت او و مشاهده آیات بزرگ وی

و ألقى السحرة سجدين

از اهداف بیان سجده ساحران به هنگام مشاهده آیات الهی و توجه یافتن به عظمت خدا، تعلیم همگانی است به اینکه پس از مشاهده آیات الهی و توجه به عظمت او شایسته است که در برابر او کرنش کنند و سر تعظیم فرود آورند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 13 - 11

11- توجه به جلال و هیبت خداوند ، وادار کننده موجودات به تسبیح و ستایش او

و يسبح الرعد بحمده والملائكة من خيفته

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 37 - 5

5- مراسم قربانی در حج ، عرصه یاد کرد عظمت و کبریایی خداوند

كذلك سخر لكم لتكبروا الله

ضمیر «ها» در «سخرها» به «بَدَن» (شتران قربانی) بازمی گردد. «تکبیر» (مصدر «تکبرون») به معنای خدا را به بزرگی یاد کردن است. بنابراین معنای جمله یاد شده چنین می شود: «ما آن شتران درشت و عظیم الجثه را برای شما رام کردیم»، (شما به راحتی می توانید کار را در حلقوم آنها فرو کنید، بدون این که کمترین آسیبی به شما برسد.) این کار برای آن است که شما به پاس این نعمت بزرگ (توفیق انجام دادن عبادت قربانی)، خدا را به بزرگی یاد کنید و یک صدا فریاد بزنید: «اللّٰهُ أَكْبَرُ عَلٰی مَا هَدَانَا».

406- ذکر علم خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 112 - 17

17- توجّه و باور به آگاهی و نظارت خداوند بر اعمال و رفتار انسانها، موجب پایداری و استقامت در راه دین است .

فاستقم كما أمرت و من تاب معك . . . إنه بما تعملون بصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 83 - 26

26- باور و توجه به عالمانه و حکیمانه بودن افعال الهی، آدمی را به صبر و شکیبایی در تنگناها و حوادث دشوار، وامی دارد .

فصبر جميل . . . إنه هو العليم الحكيم

ص: 239

407- ذکر علم غیب خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 13

13 - توجه به علم همه جانبه خداوند به نهان و آشکار ، و غیب و شهود ، بازدارنده آدمی از گناه و توبه شکنی و برانگیزنده وی به خیر و صلاح

وقل اعلموا فیسری اللّٰه عملکم . . . فینبئکم بما کنتم تعملون

بیان علم همه جانبه خداوند - پس از تشویق و توصیه به توبه و عمل - می تواند به منظور مطلب یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 42 - 4

4- توجه به آگاهی همه جانبه خداوند از اعمال و رفتار ستم پیشگان و کیفر شدنشان در روز قیامت ، بازدارنده آدمی از ستم و تعدی

ولا تحسبنّ الله غفلاً عمّا يعمل الظالمون إنّما یؤخّروهم لیوم تشخص فیہ الأبصر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 1 - 19

19 - توجه به آگاهی خدا از آشکار و نهان ، بازدارنده مؤمنان از ارتباط سرّی با کافران

تسرّون . . . و أنا أعلم بما أخفیتم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 7 - 3

3 - لزوم پرهیز از ادعا های نادرست و توجه به آگاهی خداوند از رفتار ها و یت های انسان

یقول . . . أیحسب أن لم یره أحد

توییح مستفاد از همزه استفهام در «أیحسب»، ممکن است ناظر به دروغ بودن گفتاری باشد که در آیه قبل از مدعیان انفاق نقل شد.

408- ذکر علو خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 20 - 10

10 - توجّه به ناچیز بودن همه موجودات در برابر علوّ خداوند، زمینه ساز خلوص نیت و قصد تقربّ به او در انفاق ها است .

ص: 240

یوْتی ماله . . . ابتغاء وجه ربّه الاعلی

409- ذکر عمل در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 37 - 1

1 - طغیان گران با حضور در صحنه قیامت ، کردار خویش را به یاد آورده و جهنم را حاضر خواهند یافت .

یوم یتذکر . . . و برزت الجحیم لمن یری . فأما من طعی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 38 - 1

1 - آنان که زندگانی دنیا را برگزیده و آن را بر آخرت ترجیح دادند ، کردار خویش را در قیامت به یاد آورده ، جهنم را حاضر خواهند یافت .

یوم یتذکر . . . و برزت الجحیم . . . و ءاثر الحیوه الدنیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 40 - 2

2 - خدا ترسان دور از هواپرستی با حضور در صحنه قیامت ، کردار خویش را به یاد آورده و جزای آن را خواهند دید .

یوم یتذکر . . . و أمّا من خاف مقام ربّه و نهی النفس عن الهوی

410- ذکر عنصر خلقت انسان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - طارق - 86 - 5 - 4، 1

1 - تحقیق درباره منشأ آفرینش انسان و توجّه به عنصر اولیه جسم وی ، زمینه ساز باور به امکان احیای دوباره او است .

فلینظر الإنسن ممّ خلق

جمله «إنّه علی رجعه لقادر» - در آیات بعد - بیانگر آن است که آنچه از این آیه به بعد مطرح شده، آماده سازنده ذهن انسان برای باور به امکان معاد است.

4- لزوم تحقیق درباره منشأ آفرینش انسان و کشف عنصر اصلی در پیدایش جسم او

فلینظر الإنسن ممّ خلق

ص: 241

411- ذکر عهد خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 83 - 9

9- داستان پیمان گرفتن خداوند از بنی اسرائیل ، داستانی شایسته و بایسته به یادداشتن

و إذ أخذنا ميثق بني إسرائيل

«إذ» مفعول برای فعل «أذكر» (یاد کن) است. فرمان خداوند به یادآوری، نشانه اهمیت خاص موضوعی است که باید متذکر آن بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 7 - 11

11 - یادآوری نعمت ها و پیمان های الهی ، زمینه تقوای پیشگی است . *

و اذكروا نعمه الله . . . و اتقوا الله

فرمان به یادآوری نعمتها و پیمانهای الهی و سپس امر به تقوا، بیانگر آن است که یاد نعمتها و پیمانهای الهی، نقش مؤثری در نیل به تقوا دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 7 - 9، 1

1 - به یادآوردن پیمان گرفتن های سخت خداوند از پیامبران پیشین و از خود پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) ، از جمله فرمان های خداوند به پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)

و إذا أخذنا من النبيّن ميثقهم و منك

«إذ» مفعول فعل مقدر «أذكر» است. بنابراین، استفاده می شود که پیامبر (صلی الله علیه و آله) باید یادآور نکات و یا نکته ای که در آیه آمده، باشد.

9- پیمان گرفتن سخت خداوند از انبیای خود ، امری شایسته یاد و یادآوری است .

و إذا أخذنا من النبيّن . . . و أخذنا منهم ميثقًا غليظًا

412- ذکر غزوه احزاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 10 - 3

3 - ائتلاف احزاب مختلف و لشگرکشی آنان علیه مسلمانان مدینه و شکست شان ، شایسته یادآوری است .

إذ جاءوكم من فوقكم و من أسفل منكم

«إذ جاءوكم» عطف بر «إذ جاتكم» در آیه پیش و متعلق فعل «أذكروا» در همان آیه است.

ص: 242

413- ذکر غزوه حنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 25 - 2

2 - جنگ حنین از عرصه های به یاد ماندنی نصرت خدا و دخالت نیروهای غیبی برای تقویت سپاه اسلام و شکستن مقاومت جبهه دشمن

لقد نصرکم اللّٰه فی موطن کثیره و یوم حنین

با اینکه «موطن کثیره» شامل جنگ «حنین» نیز می شود، ذکر جداگانه آن بویژه با تعبیر «یوم حنین» (روز حنین)، بیانگر برداشت فوق است.

414- ذکر فرجام اخروی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 34 - 1

1- لزوم توجه انسان ، به سرنوشت شوم کافران در قیامت

و یوم یرض الذین کفروا علی النار

کلمه «یوم»، متعلق به کلمه مقدری نظیر «أذکر» است و یا عامل آن از استفهام «ألیس هذا بالحقّ» که به تقدیر «یقال لهم» است، به دست می آید. برداشت یاد شده ناظر به احتمال اول است.

415- ذکر فرجام امور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 85 - 18

18 - لزوم توجه به فرجام و عاقبت امور ، در ارزش گذاری آنها

و لاتعجبک . . . و تزهق أنفسهم و هم کفرون

برداشت فوق با توجه به اینکه خداوند، در تبیین علت نهی (لاتعجبک) به فرجام و عاقبت منافقان اشاره کرده است، به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - نقش مهم توجه به فرجام امور، در موضع گیری ها و گرایش های انسان

لیدخل المؤمنین و المؤمنت جنّات... و یعذب المنفقین و... و أعدّ لهم جهنّم

خداوند، آخرین سخنی را که درباره مؤمنان و نیز منافقان و مشرکان یادآور شده، فرجام نیک مؤمنان و سرنوشت سخت منافقان و مشرکان است و این سخنان از سر تشویق و تهدید صادر شده است؛ مطلب بالا استفاده می شود.

ص: 243

416- ذکر فرجام شوم کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 13 - 11

11 - توجه دادن مردم به سرنوشت شوم کفرپیشگان گذشته و بیان تاریخ عبرت آموز آنان ، از وظایف مبلغان الهی است .

فإن أعرضوا فقل أندر تكم صعقه مثل صعقه عاد و ثمود

417- ذکر فرجام شوم کفر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 46 - 5

5 - توجه به فرجام شوم کفر ، مانع گرایش انسان به آن و عامل دلگرمی مؤمنان

یوم لا یغنی . . . و لا هم ینصرون

آیه شریفه تهدیدی برای کافران و دلجویی برای اهل ایمان در قبال حق ستیزی کفرپیشگان است.

418- ذکر فرجام مخالفان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 8 - 10

10 - یادآوری مکرر سرنوشت مخالفان پیامبران ، در راستای زدایش روحیه مخالفت و طغیان در میان انسان ها است .

فأهلکنا أشدّ منهم بطشاً و مضی مثل الأوّلین

عبارت «مضی مثل الأوّلین»، می تواند بدین معنا باشد که داستان انبیا و مخالفان ایشان، در آیات دیگری بیان شده است. ذکر «مضی مثل

الأوّلین» در پایان آیه شریفه، می تواند اشاره بدین نکته باشد که: «ما مکرراً سرنوشت آنان را یادآور شدیم تا شاید شما پند گیرید».

419- ذکر فرجام مستضعفان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 47 - 2

2 - پدید آمدن اختلاف میان مستضعفان و مستکبران ، در آتش دوزخ و احتجاج و دلیل آوردن هر یک از آنان ، حادثه ای شایسته یاد و یادآوری

ص: 244

و إذ يتحاجون في النار فيقول الضعفوا للذين استكبروا

«إذ» متعلق به فعل محذوف (أذكر) می باشد.

420- ذکر فرجام مستکبران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 47 - 2

2- پدید آمدن اختلاف میان مستضعفان و مستکبران، در آتش دوزخ و احتجاج و دلیل آوردن هر یک از آنان، حادثه ای شایسته یاد و یادآوری

و إذ يتحاجون في النار فيقول الضعفوا للذين استكبروا

«إذ» متعلق به فعل محذوف (أذكر) می باشد.

421- ذکر فرجام مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 109 - 4

4- مطالعه در تاریخ اقوام مشرک و توجه به فرجام شوم آنان، راهی برای پی بردن به بطلان شرک و نبود توان و نیرو در معبود های ساختگی است .

فلاتک فی مریه مما یعبد هؤلاء

422- ذکر فضایل محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 128 - 10

10 - توجه به خصلت های والای پیامبر (صلی الله علیه و آله)، زمینه ساز سر نهادن انسان ها به اطاعت او

لقد جاءکم رسول من أنفسکم . . . بالمؤمنین رءوف رحیم

برداشت فوق بر این اساس است که هدف خداوند از بیان صفات والای پیامبر (صلی الله علیه و آله) و تذکر به آنها به انسانها، گرایش دادن آنان به حق پذیری و اطاعت از آن حضرت است.

423- ذڪر فضائل مؤمنان

جلد - نام سورہ - سورہ - آيہ - فيش

ص: 245

7- خداوند، فراخوان مردم به فهمیدن امتیاز مؤمنان بر کافران و توجه داشتن به آن

هل یستویان مثلاً أفلا تذکرون

424- ذکر فلسفه احکام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 10 - 30

30 - توجه مؤمنان به عالمانه و حکیمانه بودن احکام دین، اطمینان بخش خاطر آنان

ذلکم حکم اللّٰه یحکم بینکم و اللّٰه علیم حکیم

از مطرح شدن علم و حکمت خداوند، پس از بیان احکام و مخاطب قرار گرفتن مؤمنان نسبت به این حقیقت که علم و حکمت الهی باهم آمیخته است، برداشت یاد شده به دست می آید.

425- ذکر فناپذیری زندگی دنیوی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 26 - 3

3 - توجه به ناپایداری زندگی دنیایی، هشدار به انسان ها در فریفته نشدن به آن

کلّ من علیها فان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 28 - 3

3 - خداوند، خواهان توجه انسان به ناپایداری زندگی دنیایی و اقتدار و کرامت جاودان پروردگار هستی

کلّ من علیها فان . و یبقی وجه ربّک ... فبأیّ ءالآء ربّکما تکذبان

پرسش سرزنش آمیز آیه شریفه، در مورد نعمت های انکارناپذیر، درصدد توجه دادن انسان به نعمت هایی است که در آیات پیشین مطرح شده است (از جمله ناپایداری دنیا و بقای اقتدار خداوند).

426- ذکر قانونمندی جریان آبها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 21 - 3

3 - خداوند ، خواهان توجه جن و انس به اهمیت قانون مندی جریان آب های زمین

ص: 246

مرج البحرین . . . فبأی ءالاء ربکما تکذبان

427- ذکر قانونمندی عذابهای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 130 - 16

16 - توجه به تدبیر خداوند و قانون مند بودن عذاب ها و کیفر های او ، برانگیزنده انسان به تسبیح و ستایش او در همه حال

و لولا کلمه . . . بحمد ربک

428- ذکر قانونمندی کیفرهای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 130 - 16

16 - توجه به تدبیر خداوند و قانون مند بودن عذاب ها و کیفر های او ، برانگیزنده انسان به تسبیح و ستایش او در همه حال

و لولا کلمه . . . بحمد ربک

429- ذکر قبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 23 - 9

9 - توجه به وابستگی آفرینش ، تدبیر ، هدایت ، مرگ و قبر انسان به خداوند ، زمینه ساز انجام دادن تکالیف الهی

من نطفه خلقه . . . ثم أماته فأقبره . . . کلاً لَمَّا یقض ما أمره

430- ذکر قدرت جبرئیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 21 - 7

7 - توجه به شرافت جبرئیل و نیرومندی ، منزلت الهی ، فرمان روایی بی چون و چرا و امانت داری او ، زمینه ساز باور به سلامت قرآن در

مرحله نزول و ابلاغ به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

إنّ لقول رسول كريم . ذى قوّه عند ذى العرش مكين . مطاع ثمّ أمين

ص: 247

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 107 - 7,8

7 - توجه به قدرت همه جانبه خداوند و انحصار حاکمیت او بر هستی زایل کننده هر شبهه ای درباره نسخ ادیان و احکام دین است .

ما ننسخ من آیه أو ننسها . . . ألم تعلم أن الله على كل شيء قدير . ألم تعلم أن الل

استفهام تقریری در دو جمله «ألم تعلم أن الله على . . .» و «ألم تعلم أن الله له ...» بیانگر این است که: مخاطبان (انسانها) در ارتباط با نسخ دین و جایگزینی آن شبهه هایی داشته یا برای آنان رخ خواهد داد. خداوند، برای یافتن پاسخ شبهات، آنان را به توجه در قدرت همه جانبه و حاکمیت مطلق خویش، سفارش کرده است.

8 - توجه به قدرت مطلق خداوند و حاکمیتش بر جهان آفرینش ، موجب باور به توان خداوند بر جایگزینی دینی بهتر یا همانند دین منسوخ

نأت بخیر منها أو مثلها ألم تعلم أن الله على كل شيء قدير . ألم تعلم أن الله له م

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 65 - 2

2 - یادآور شدن قدرت اختصاصی خداوند بر فرستادن انواع عذاب بر مشرکان و کافران، از وظایف تبلیغی پیامبر(صلی الله علیه و آله)

قل هو القادر على أن يبعث عليكم عذابا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 4 - 6

6- توجه و باور به قدرت مطلق خدا ، زداینده هرگونه شبهه درباره معاد و برپایی قیامت

إلى الله مرجعكم و هو على كل شيء قدير

هدف از بیان قدرت خداوند ، پس از طرح مسأله معاد و روز قیامت ، این است که انسانها را متوجه قدرت همه جانبه خدا کند تا مبادا در تحقق یافتن قیامت - که پذیرش آن برای نوع انسانها مشکل است - تردید کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- توجه به مالکیت و قدرت مطلقه خدا و ناتوانی موجودات در برابر او، مستلزم تشبیه نکردن او به غیر است.

و يعبدون من دون الله ما لا يملك .. فلا تضربوا لله الأمثال

عمده ترین موضوعی که از آیات قبل استفاده شد، مالکیت و قدرت مطلق الهی و نفی هرگونه مالکیت و قدرت از خدایان دروغین مشرکان است و در این آیه خداوند، نتیجه و لازمه مطلب فوق را، تمثیل نکردن خدا به غیر او دانسته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 28 - 3, 2

2 - اقتدار و کرامت زوال ناپذیر خداوند، نعمتی شایان توجه برای خلق

ص: 248

و یبقی وجه ربک ذو الجلل و الإکرام . فبأی ءالاء ربکما تکذبان

با توجه به این که فنای زمینیان، فنای مطلق و ابدی نیست و آنان پس از مرگ همچنان نیازمند و وابسته به فیض خداوند می باشند، اقتدار و کرامت جاودان خدا نوید و نعمتی برای آنان است.

3 - خداوند ، خواهان توجه انسان به ناپایداری زندگی دنیایی و اقتدار و کرامت جاودان پروردگار هستی

کلّ من علیها فان . و یبقی وجه ربک ... فبأی ءالاء ربکما تکذبان

پرسش سرزنش آمیز آیه شریفه، در مورد نعمت های انکارناپذیر، درصدد توجه دادن انسان به نعمت هایی است که در آیات پیشین مطرح شده است (از جمله ناپایداری دنیا و بقای اقتدار خداوند).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - انفطار - 82 - 8 - 4

4 - توجه به قدرت خداوند ، در صورت نگاری و ترکیب اجزای بدن انسان مانع تأثیر جاذبه های گناه در او و زمینه ساز پذیرش ربوبیت خداوند است .

ما غرک . . . فی آیّ صوره ما شاء رگّبک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 4 - 2

2 - توجه به قدرت خداوند بر رویاندن گیاهان و به وجود آوردن چراگاه ها ، مایه منزه دانستن او از هر عیب و نقص و پیراستن نام او ، از هر وصف ناروا است .

سبّح اسم . . . و الذی أخرج المرعی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 5 - 7

7 - توجه به عجز انسان در برابر قدرت خداوند ، مانع انکار معاد

أیحسب أن لن یقدر علیه أحد

جمله «أهلکت مالا لبداً» (در آیه بعد)، می تواند حاکی از آن باشد که گوینده آن، به این دلیل انفاق ها را اتلاف مال می داند که منکر پاداش پس از مرگ است. در این صورت آیه شریفه، ریشه آن پندار را می زند و می گوید: مگر انسان گمان می کند که کسی قادر نیست او

را حیات بخشیده و به او پاداش دهد که می گوید: انفاق هایم مایه اتلاف اموالم شد؟ آری خداوند بر اعاده او قدرتمند است؛ گرچه انفاق های چنین شخصی در آن روز پاداشی نخواهد داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 2 - 4

4 - آگاهی از قدرت خداوند بر آفرینش انسان از خون لخته ، زمینه ساز توجه به او در آغاز هر کار است .

اقراً باسم ربّک . . . خلق الإنسن من علق

ص: 249

432- ذکر قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 44 - 3

3 - قرآن ، بیدارگر فطرت و یادآور باور ها و شناخت های فطری انسان ها است .

و اِنَّه لَذکر

433- ذکر قصص انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 112 - 9

9- توجه به داستان پیامبران و سرنوشت اقوام مؤمن و کافر ایشان ، وادار کننده انسان به استقامت و پایداری بر توحید و پرستش خدا

فاستقم كما أمرت

برداشت فوق ، بر این اساس است که جمله «فاستقم . . .» بر داستان اقوام گذشته - که در آیات پیشین از آن سخن رفته است - تفریع شده باشد.

434- ذکر قصه آدم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 61 - 1

1- ماجرای سجده ملائکه در برابر آدم و نافرمانی ابلیس ، شایسته یاد و یادآوری است

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا إلا إبليس

برداشت فوق ، مبتنی بر این نکته است که «إذ» متعلق به «اذکر» و یا «اذکروا» مقدر باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 50 - 1

1- سرگذشت سجده ملائکه در برابر آدم و تمرد ابلیس ، عبرت آموز و شایان توجه است .

وإذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم

«إذ» ظرف برای فعل مقدر مانند «أذكر» است؛ یعنی: «یاد کن زمانی را که . . .». فرمان خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و یا آحاد مردم در مورد یاد کردن داستان سجده برای آدم، گویای سازنده بودن این یادآوری و عبرت آموزی آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 116 - 1

ص: 250

1 - داستان سجده فرشتگان بر آدم و امتناع ابلیس ، سرگذشتی درخور توجه و درس آموزی

و إذ قلنا للملائكة اسجدوا

«إذ» مفعول فعل محذوف است و به قرینه آیات مشابه، آن فعل «اذکر» (فراگیر و به خاطر داشته باش) می باشد.

435- ذکر قصه ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 41 - 1

1- پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) وظیفه دار یاد کردن سرگذشت ابراهیم (ع) در قرآن

و اذکر فی الکتب ابراهیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 45 - 1

1 - یادآوری سرگذشت ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اذکر عبدنا ابراهیم و اسحق و یعقوب

436- ذکر قصه ادریس (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 56 - 1

1- خداوند ، پیامبر (صلی الله علیه و آله) را به یادکردن سرگذشت ادریس (ع) در قرآن فرمان داد .

و اذکر فی الکتب ادریس

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 85 - 2

2- سرگذشت اسماعیل ، ادریس و ذوالکفل (ع) و صبر و شکیبایی آنان ، درس آموز و شایسته یاد و یادآوری است .

و اسمعیل .. کلّ من الصبرین

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که نصب «اسماعیل» به وسیله عامل مقدری چون «أذکر» یا «أذکروا» باشد.

437- ذکر قصه اسحاق (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 251

1 - یادآوری سرگذشت ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اذکر عبدنا ابرهیم و إسحق و یعقوب

438- ذکر قصه اسماعیل صادق الوعد (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 54 - 1

1- پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) مأمور یادکرد سرگذشت اسماعیل صادق الوعد در قرآن

و اذکر فی الکتب اسمعیل

درباره این که اسماعیل مذکور در این آیه، آیا فرزند ابراهیم (ع) است یا شخصی دیگر، بین مفسران دو نظر وجود دارد که هر کدام به ادله ای تمسک جسته اند. این نام در قرآن به صورت مطلق بر فرزند ابراهیم (ع) اطلاق شده و در این جا نیز قرینه جدی بر این که اسماعیل «صادق الوعد» شخص دیگری است وجود ندارد.

439- ذکر قصه اسماعیل (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 85 - 2

2- سرگذشت اسماعیل ، ادریس و ذوالکفل (ع) و صبر و شکیبایی آنان ، درس آموز و شایسته یاد و یادآوری است .

و اسمعیل .. کلّ من الصبرین

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که نصب «اسماعیل» به وسیله عامل مقدری چون «أذکر» یا «أذکروا» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 48 - 1

1 - یادآوری سرگذشت اسماعیل ، الیسع و ذوالکفل (علیهم السلام) ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اذکر اسمعیل و الیسع و ذوالکفل

440- ذکر قصه الیسع (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 48 - 1

1 - یادآوری سرگذشت اسماعیل ، الیسع و ذالکفل (علیهم السلام) ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

ص: 252

و اذکر اسمعیل و الیسع و ذالکفل

441- ذکر قصه ایوب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 83 - 1

1- سرگذشت ایوب (ع) و نیایش او با خدا، درس آموز و سزاوار یاد و یادآوری است.

و ایوب إذ نادى ربه

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که نصب «ایوب» به وسیله عامل مقدری، چون «أذکر» یا «أذکروا» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 43 - 11

11 - بازگشت و دو چندان شدن خانواده ایوب (ع)، مایه تذکر و بیداری صاحبان خرد ناب

و وهبنا له أهله .. رحمة منا و ذکری لأولی الألب

«لُب» به معنای عقل خالص و خرد ناب است (مفردات راغب).

442- ذکر قصه خضر (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 60 - 4

4- تلاش موسی (ع) برای یافتن خضر (ع)، واقعه ای درخور یادآوری و توجه است.

و إذ قال موسی لفتیه لأبرح

«إذ» مفعول برای «أذکر» در تقدیر است.

443- ذکر قصه داود (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 78 - 1

1- داستان داوود و سلیمان ، شایسته یاد و یادآوری است .

و داود و سلیمان إذ یحکمان فی الحرث

برداشت یاد شده مبتنی براین است که «داود» مفعولٌ به برای فعل مقدری، چون «اذکر» باشد (البته با حذف مضافی مانند «خبر»); یعنی، به یاد آور خبر داوود و سلیمان را.

ص: 253

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 17 - 4

4- توصیه خداوند به پیامبر اسلام مبنی بر یادآوری سرگذشت داوود پیامبر ، در دوران سخت رسالت خود

واذکر عبدنا داود

444- ذکر قصه ذوالکفل (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 85 - 2

2- سرگذشت اسماعیل ، ادریس و ذوالکفل (ع) و صبر و شکیبایی آنان ، درس آموز و شایسته یاد و یادآوری است .

وإسمعیل .. کلّ من الصّیرین

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که نصب «اسماعیل» به وسیله عامل مقدری چون «أذکر» یا «أذکروا» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 48 - 1

1 - یادآوری سرگذشت اسماعیل ، الیسع و ذالکفل (علیهم السلام) ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

واذکر إسمعیل و الیسع و ذالکفل

445- ذکر قصه زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 1

1- داستان زکریا و فرزند خواهی او ، درس آموز و شایسته یاد و یادآوری است .

وزکریّا إذ نادى

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که نصب «زکریّا» به عامل مقدری چون «أذکر» یا «أذکروا» باشد.

446- ذکر قصه سلیمان (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 78 - 1

1- داستان داوود و سلیمان ، شایسته یاد و یادآوری است .

ص: 254

و داود و سلیمان إذ یحکمان فی الحرث

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «داود» مفعولاً به برای فعل مقدری، چون «اذکر» باشد (البته با حذف مضافی مانند «خبر»); یعنی، به یاد آور خبر داوود و سلیمان را.

447- ذکر قصه عیسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 16 - 1

1- توجه ویژه به آیات سرگذشت مریم و تشریح داستان تولد عیسی در قرآن، وظیفه ای الهی بر عهده پیامبر (صلی الله علیه و آله)

واذکر فی الکتب مریم

«اذکر» خطاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله) است. آن حضرت بدون دستور خاص نیز آیات نازل شده را در قرآن بیان می کرد. هدف از تأکید بر ذکر این آیات، بیان اهمیت ماجرای بارداری مریم به عیسی و تأثیر عمیق آن در جامعه آن روز است.

448- ذکر قصه لوط (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 54 - 2

2- رسالت لوط و مبارزات او با زشت کرداری های قومش، شایان یاد و یادآوری

و لوطاً إذ قال لقومه

برداشت یاد شده بدان احتمال است که «لوطاً» مفعول «اذکر» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 28 - 3

3- سرگذشت لوط (ع)، در مبارزه بر ضد فحشا، پندآموز و شایسته یاد و یادآوری است.

و لوطاً إذ قال

«لوطاً» احتمال دارد که عطف به آیه چهارده باشد و احتمال دارد که مفعول فعل مقدر «اذکر» باشد. بنابر احتمال دوم، نکته بالا قابل استفاده است.

449- ذکر قصہ مریم (ع)

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

10 - مریم - 19 - 16 - 1

ص: 255

1- توجه ویژه به آیات سرگذشت مریم و تشریح داستان تولد عیسی در قرآن، وظیفه ای الهی بر عهده پیامبر (صلی الله علیه و آله)

واذکر فی الکتب مریم

«اذکر» خطاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله) است. آن حضرت بدون دستور خاص نیز آیات نازل شده را در قرآن بیان می کرد. هدف از تأکید بر ذکر این آیات، بیان اهمیت ماجرای بارداری مریم به عیسی و تأثیر عمیق آن در جامعه آن روز است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 91 - 1

1- داستان حضرت مریم و پاک دامنی و فرزنددار شدن او، درس آموز و شایسته یاد و یادآوری است.

و التي أحصنت فرجها فنمخنا فيها

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «التي» منصوب به عامل مقدری چون «أذکر» یا «أذکروا» باشد.

450- ذکر قصه موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- ابراهیم - 14 - 6 - 2، 1

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله)، موظف به یادآوری سرگذشت موسی (ع) و قومش و به خاطر سپردن آن

و إذ قال موسی لقومه

برداشت فوق مبتنی بر این است که فعل «اذکر» قبل از «إذ» مقدر باشد. بنابراین، آیه خطاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و بیان وظیفه آن حضرت است.

2- سرگذشت موسی (ع) و قومش، درس آموز و شایسته به خاطر سپردن

و إذ قال موسی لقومه

اینکه خداوند پیامبر (صلی الله علیه و آله) را موظف به یادآوری سرگذشت حضرت موسی (ع) کرده است، حکایت از اهمیت و سودمندی آن دارد و شایسته است انسانها آن را به خاطر بسپارند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 60 - 4

4- تلاش موسی (ع) برای یافتن خضر (ع) ، واقعه ای در خور یادآوری و توجّه است .

و إذ قال موسی لفتیه لأبرح

«إذ» مفعول برای «أذكر» در تقدیر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 51 - 1

1- پیامبراکرم (صلی الله علیه و آله) وظیفه دار یادکرد سرگذشت حضرت موسی در قرآن

واذکر فی الکتب موسی

ص: 256

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 9 - 2

2- تاریخ زندگی موسی (ع) و حوادث آن ، درس آموز و شایان توجه و تأمل برای رهبران و مبلغان دین است .

و هل اتیک حدیث موسی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 10 - 1

1 - سرگذشت مبارزه موسی (ع) با فرعونیان ، شایان توجه و درس آموزی

و إذ نادی ربّک موسی

واژه «إذ» در محل نصب و مفعول برای فعل محذوف است؛ یعنی، «واذکر إذ نادى..» فرمان الهی مبنی بر به خاطر آوردن سرگذشت موسی بیانگر حقیقت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 7 - 1

1 - سرگذشت موسی و خانواده اش در وادی طور ، شایان ذکر و یادآوری

إذ قال موسی لأهله

«إذ» اسم زمان در محل نصب و مفعولاً به برای فعل محذوف است؛ یعنی، «اذکر إذ قال موسی لأهله..»؛ زمانی را که موسی به کسانش گفت... به یادآور».

451- ذکر قصه نوح(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 76 - 2

2- داستان حضرت نوح ، داستانی درس آموز و شایسته یاد و یادآوری است .

و نوحًا إذ نادى

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که «نوحاً» مفعول برای فعل مقدر (هم چون «اذکر» یا «اذکروا») باشد.

452- ذکر قصه یعقوب (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 45 - 1

1 - یادآوری سرگذشت ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام) ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

ص: 257

و اذکر عبدنا إبرهیم و إسحق و یعقوب

453- ذکر قصه یوسف (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 34 - 1

1 - مؤمن آل فرعون برای بیدار کردن مردم و انصراف آنان از قتل موسی (ع)، سرگذشت یوسف پیامبر را یادآور شد .

أقتلون رجلاً.. إتی أخاف علیکم... و لقد جاءکم یوسف

454- ذکر قصه یونس (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 87 - 1

1- ماجرای ذالنون (یونس (ع))، درس آموز و شایسته یاد و یادآوری است .

و ذالنون إذ ذهب

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که نصب «ذا النون» به وسیله عامل مقدری چون «أذکر» یا «أذکروا» باشد. گفتنی است که «النون» به معنای ماهی است و «ذالنون» لقب برای یونس (ع) است؛ به این مناسبت که او مدتی در شکم ماهی قرار داشت.

455- ذکر قضاوت اخروی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 112 - 10

10- توجه به قضاوت و داوری خداوند در قیامت و باور به پاداش و مجازات در آن سرا، آدمی را به استقامت در راه دین وامی دارد .

لقضی بینهم... إن کلاً لما لیوفینهم أعمالهم... فاستقم كما أمرت

456- ذکر قطع روابط در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ممتحنه - 60 - 3 - 4

4 - توجه به گسسته شدن روابط خانوادگی در قیامت ، مانع از دست زدن انسان به کار های خلاف ، به انگیزه حمایت از خانواده و خویشان

لن تنفعکم أرحامکم ولا أولدکم یوم القیمه

ص: 258

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 203 - 10

10 - اجتماع حج گزاران ، یادآور جمع شدن انسان ها در قیامت

و اعلموا انکم الیه تحشرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 109 - 6

6 - یاد قیامت و صحنه های بررسی اعمال در آن ، زمینه ساز رعایت تقوا و ترس از خداوند

و اتقوا الله .. یوم یجمع الله الرسل

چنانچه «یوم» مفعول برای «اذکروا» باشد، جمله «اذکروا یوم ..» پس از «اتقوا الله» می تواند اشاره به علتی از علل لزوم تقوا و ترس از خدا داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 22 - 2

2 - یاد آوری رخداد قیامت هشداری به مشرکان وافترا زندگان به خداوند

و یوم نحشرهم جمیعا ثم نقول للذین اشرکوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 128 - 3

3 - یادآوری قیامت، از روشهای قرآن برای انذار و تبلیغ است.

کذلک یجعل الله الرجس علی الذین لا یؤمنون .. و یوم یحشرهم جمیعا

«یوم»، ظرف و متعلق به فعلی محذوف مانند «اذکر» است. یعنی آن روز را به مردم یادآوری کن.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - آخرت اندیشی و یاد مستمر قیامت ، از اوصاف ابراهیم ، اسحاق و یعقوب (علیهم السلام)

إِنَّا أَخْلَصْنَهُمْ بِخَالصِهِ ذِكْرِي الدار

«خالصه» موصوف برای صفت مقدر (چون خصله) و یا صفت است. «باء» آن برای سببیت و عبارت «ذکری الدار» نیز بیان برای «خالصه» می باشد. بر این اساس پیام آیه چنین خواهد بود: ما با خصلت و صفت خالص و بی شائبه - که عبارت است از آخرت اندیشی - آنان را خالص ساختیم.

ص: 259

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 97 - 24

24 - توجه یافتن به مرگ و قبر و قیامت و آمادگی برای آنها، فلسفه وجود حج و اختصاص آن به خداوند

و لله على الناس حج البيت

امام صادق (ع): ... و اعلم بان الله تعالى لم يفترض الحجّ و لم يخصّه من جميع الطاعات بالاضافه الى نفسه بقوله عزّ و جلّ «و لله على الناس حج البيت ...» ... الا للاستعداد و الاشاره الى الموت و القبر و البعث و القيامة ...

مصباح الشريعة، ص 49؛ بحار الانوار، ج 99، ص 125، ح 1.

458- ذکر کبریایی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 3 - 2,3

2 - به بزرگی یاد کردن خداوند و اظهار توحید ربوبی او، از نخستین برنامه های رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و ربّك فكبر

برداشت یاد شده مبتنی بر این احتمال است که مقصود از «فکبر» به بزرگی یاد کردن خداوند در میان مردم باشد؛ مثلاً بگوید: الله أكبر و.

...

3 - لزوم بزرگ شمردن خداوند و به بزرگی یاد کردن او

و ربّك فكبر

459- ذکر کرامت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 28 - 2,3

2 - اقتدار و کرامت زوال ناپذیر خداوند، نعمتی شایان توجه برای خلق

و يبقى وجه ربك ذو الجلال والإكرام. فبأىء الآء ربكما تكذبان

با توجه به این که فنای زمینیان، فنای مطلق و ابدی نیست و آنان پس از مرگ همچنان نیازمند و وابسته به فیض خداوند می باشند، اقتدار و کرامت جاودان خدا نوید و نعمتی برای آنان است.

3 - خداوند ، خواهان توجه انسان به ناپایداری زندگی دنیایی و اقتدار و کرامت جاودان پروردگار هستی

كَلَّ مِنْ عَلَيْهَا فَانَ . وَ بَقِيَ وَجْهَ رَبِّكَ ... فَبَأَىءَ الْآءِ رَبِّكَمَا تَكْذِبَانَ

پرسش سرزنش آمیز آیه شریفه، در مورد نعمت های انکارناپذیر، درصدد توجه دادن انسان به نعمت هایی است که در آیات پیشین مطرح شده است (از جمله ناپایداری دنیا و بقای اقتدار خداوند).

ص: 260

460- ذکر کوناهای زندگی دنیوی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 114 - 5

5- توجه انسان در دنیا به ناپایداری عمر خویش ، دارای نقشی اساسی در گرایش او به دین الهی

قل إن لبثتم إلا قليلاً لو أنكم كنتم تعلمون

تعبیر «لو أنكم كنتم تعلمون» می رساند که اگر انسان در زندگی دنیوی، به ناپایداری آن توجه داشته باشد، راهی را انتخاب خواهد کرد که به دوزخ و پشیمانی منتهی نشود. آن راه، همان گردن نهادن به شریعت و آیین الهی است.

461- ذکر کیفر اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 40 - 5

5- توجه به کیفر بی چون و چرای گناه کاران در قیامت ، بازدارنده خلق از کفر و تکذیب نعمت های خداوند

فیومئذ لا یسل عن ذنبه . . . فبأیء آلاء ربکما تکذبان

برداشت یاد شده بر این اساس است که خداوند پس از بیان راه نداشتن چون و چرا در برنامه های قیامت برای گناهکاران، خلق را به پرهیز از تکذیب نعمت ها توجه داده است.

462- ذکر کینه شیاطین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 50 - 24

24- آدمیان همواره نسبت به کنیه و عداوت شیاطین با آنان توجه داشته باشند و از اطاعت آنان به پرهیزند .

أفتتخذونه و ذریته أولیاء من دونی و هم لکم عدو

463- ذکر گمراهی انسانها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 7 - 4

4 - توجه به آفرینش نیکوی انسان ها و سقوط و انحراف برخی از آنان ، دستاویزی برای تکذیب دین و کیفر های اخروی ، باقی نمی گذارد

فما یکذّٰبک بعد بالدین

حرف «فاء» در «فما یکذّٰبک» و نیز کلمه «بعد»، این آیه را بر آیات پیشین، تفریع کرده است؛ یعنی، آیا وجود کسانی که در

ص: 261

«أحسن تقويم» بوده و خود را به «أسفل سافلین» سقوط داده اند؛ دلیل ضرورت دین برای پیشگیری از آن سقوط و ضرورت روز جزا، برای کیفر آن منحرفان نیست؟!

464- ذکر گواهان عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 89 - 1

1- انسان ، وظیفه دار توجه به نظارت گواهان الهی در هر عصری بر اعمالش

و یوم نبعث فی کلّ أمّه شهیداً

تکرار مضمون «یوم نبعث ..» در ضمن چند آیه و نیز در تقدیر بودن «اذکر» یا «اذکروا» بیانگر اهمیت موضوع است.

465- ذکر گواهی خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 66 - 17

17- یعقوب (ع) برای واداشتن فرزنداناش به پابندی به سوگند و پیمانشان ، آنان را متوجه نظارت و شهادت خدا کرد .

الله علی ما نقول وکیل

از جمله «الله ..» در صورتی که آن را جمله ای خبری بدانیم ، برداشت فوق استفاده می شود.

466- ذکر لطف خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 4 - 12

12- برشمردن لطف و عنایت های مکرر خداوند درگذشته عمر ، زمینه جلب رحمت و لطف الهی و از آداب دعا است .

قال ربّ . . . لم أکن بدعائک ربّ شقیّاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 62 - 10

10 - لزوم توجه همیشگی انسان به امداد ها و الطاف خداوند در حق وی

قلیلاً ما تذکرون

لحن آمیخته با سرزنش جمله «قلیلاً ما..» می رساند که خداوند خواهان توجه همیشگی انسان به او است.

ص: 262

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ضحی - 93 - 3 - 3

3 - توجّه پیامبر (صلی الله علیه و آله)، به ربوبیت و عنایت ویژه خداوند به او، مایه اطمینان آن حضرت به قطع نشدن ارتباط الهی با او است.

ما ودّعک ربّک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 94 - 2 - 8

8 - توجّه به عنایت های خداوند در رفع مشکلات رسالت، مایه اطمینان پیامبر (صلی الله علیه و آله) به دوری اش از قهر و خشم خداوند
ما ودّعک ربّک و ما قلی... و وضعنا عنک وزرک

467- ذکر ماشاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 39 - 10

10- گفتن «ما شاء الله لا قوة الا بالله» به هنگام مشاهده نعمت ها، کاری شایسته و لازم است.

و لولا إذ دخلت جنتك قلت ما شاء الله لا قوة الا بالله

468- ذکر مالکیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 52 - 9

9- واهمه داشتن از غیر خداوند - با توجه به وحدانیت و مالکیت انحصاری او بر جهان - امری شگفت آور و غیر منطقی است.

إنما هو إله وحد... و له ما فی السموت و الأرض... أفغیر الله تتقون

همزه «أفغیر الله»، استفهام انکاری بوده و متضمن معنای تعجب است و تعجب در جایی رخ می دهد که کاری غیر طبیعی و غیر متداول باشد. اینکه پس از یادآوری «إنما هو إله واحد» و «له ما فی السماوات و الأرض» با شگفتی اظهار می دارد: «أفغیر الله تتقون»، نکته فوق قابل استفاده است.

3- توجه به مالکیت و قدرت مطلقه خدا و ناتوانی موجودات در برابر او، مستلزم تشبیه نکردن او به غیر است .

و يعبدون من دون الله ما لا يملك .. فلا تضربوا لله الأمثال

عمده ترین موضوعی که از آیات قبل استفاده شد، مالکیت و قدرت مطلق الهی و نفی هرگونه مالکیت و قدرت از خدایان دروغین مشرکان است و در این آیه خداوند، نتیجه و لازمه مطلب فوق را، تمثیل نکردن خدا به غیر او دانسته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 38 - 12

12 - اهل ایمان ، به مالکیت حقیقی خداوند بر امکانات دنیایی بشر توجه دارند .

و ممّا رزقنهم ینفقون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 13 - 6

6 - لزوم توجه انسان به مالکیت مطلق خداوند بر جهان هستی و پرهیز از غفلت و غرور به هنگام بهره‌وری از طبیعت و مظاهر آن

جمیعاً منه

تذکر خداوند به این که همه هستی از او است - پس از این که جهان را مستخر انسان یاد کرده است - می‌رساند که انسان با حاکمیت بر جهان، زمینه غرور و غفلت از خداوند را دارد. و تأکید «جمیعاً منه» درصدد از میان بردن این غفلت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 14 - 6

6 - توجه به مالکیت خداوند بر دنیا و آخرت و حوادث آنها ، وادار سازنده انسان به جدی گرفتن هشدار های عذاب

وإنّ لنا للآخرة والأولى . فأنذرتکم ناراً تلظی

469- ذکر مبدأ خلقت انسانها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 39 - 4

4 - توجه به مبدأ پیدایش بشر و سیر تکوین او ، راهنمای انسان ها به مسأله معاد

إنا خلقنهم ممّا یعلمون

مطلب یاد شده، از یادآوری مسأله پیدایش بشر برای منکران قیامت استفاده می‌شود.

470- ذکر محدوده مسؤولیت رهبران دینی

5- توجه رهبران الهی به نداشتن مسؤلیتی در برابر کفر مردم پس از انجام وظیفه انذار و تبشیر ، مایه عدم احساس ناتوانی و شکست در ایفای وظیفه خویش است .

و ما منع الناس أن يؤمنوا .. و ما نرسل المرسلین إلا مبشّرين و منذرین

471- ذکر مخلصان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 51 - 3

3- یاد کرد و تجلیل از پیامبران و اسوه های خلوص ، از روش های هدایتی قرآن

ذکر رحمت ربّک . . . واذکر . . . واذکر . . . واذکر

472- ذکر مدبر انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 23 - 9

9 - توجّه به وابستگی آفرینش ، تدبیر ، هدایت ، مرگ و قبر انسان به خداوند ، زمینه ساز انجام دادن تکالیف الهی

من نطفه خلقه . . . ثمّ أماته فأقبره . . . كلاًّ لَمَّا يقض ما أمره

473- ذکر مدیریت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 63 - 13

13 - توجه به خالقیت ، رازقیت و مدیریت خدا ، زمینه ساز حمد او است .

ولئن سألتهم من خلق . . . و سَخَّر . . . الله يبسط الرزق . . . ولئن سألتهم من نزل . . .

474- ذکر مربی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 42 - 7

7- لزوم یادکرد انسان از پروردگار و مربی خویش

بل هم عن ذکر ربّهم معروضون

توییخ کافران، به دلیل روی گردانی از یاد پروردگار، مشعر به این معنا است که انسان به حکم عقل باید از یاد پروردگار و مربی خویش

غفلت نورزد.

ص: 265

475- ذکر مربی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 38 - 7

7- توجه به ربوبیت الهی و نقش آفرینی آن بر در و دیوار وجود، دارای نقشی مهم و گرایش به توحید است.

لَكُنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا

مؤمن به ربوبیت خدا است و از این تکرار استفاده می شود که توجه به صفت ربوبیت در میان دیگر صفات الهی، اثری خاص در پرهیز از شرک دارد.

476- ذکر مرگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 185 - 8

8 - خداوند جوامع کفرپیشه را به اندیشه در امکان نزدیک بودن مرگ و هلاکتشان فراخواند.

أُولَئِكَ يَنْظُرُوا فِي . . . أَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدْ أَقْتَرَبَ أَجْلُهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 23 - 9

9- توجه به وابستگی آفرینش، تدبیر، هدایت، مرگ و قبر انسان به خداوند، زمینه ساز انجام دادن تکالیف الهی

مَنْ نَطَفَهُ خَلْقَهُ . . . ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ . . . كَلَّا لَمَّا يَقِضْ مَا أَمَرَهُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 143 - 7

7- پیکار احد، کارزاری سخت و مجسم کننده مرگ در دیده پیکارگران مسلمان

و لقد كنتم تمتون الموت . . . فقد رايتموه وانتم تنظرون

1 - مفسران برآنند که آیه شریفه درباره نبرد احد نازل شده است. 2 - چون خداوند از رویارویی و درگیر شدن با کافران، به دیدن مرگ

تعبیر کرده است، معلوم می شود که کارزاری سخت بوده که ورود به آن، مساوی دیدن مرگ بوده است.

477- ذکر مشیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 69 - 3

3- موسى (ع) در عين تعهد به خضر، از ياد خدا و نقش مشييت الهی در كارها، غافل نبود.

ستجدنی إن شاء الله صابراً

ص: 266

478- ذکر معاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 6 - 4

4- معاد ، موضوعی بس مهم و در خور توجه

أنبؤا ما كانوا به يستهزون

واژه «نبأ» به خبر و حادثه ای اطلاق می شود که مهم و شایان توجه باشد.

479- ذکر معجزه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 63 - 9

9- قرار گرفتن کوه طور بر بالای سر بنی اسرائیل معجزه و رخدادی شایسته به یادداشتن

و إذ أخذنا ميثقكم ورفعنا فوقكم الطور

«إذ» مفعول برای فعل «اذكروا» در آیه 47 است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 171 - 8

8- قرار گرفتن کوه بر فراز سر بنی اسرائیل ، معجزه و رخدادی شایسته به یاد داشتن

و إذ نتقنا الجبل فوقهم كأنه ظله

«إذ» متعلق به فعل مقدر «اذكروا» است.

480- ذکر معجزه کوه طور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 93 - 10

10- قرار گرفتن کوه طور بر بالای سر بنی اسرائیل ، معجزه و رخدادی شایسته به یادداشتن

وإذ أخذنا ميثقكم ورفعنا فوقكم الطور

«إذ» مفعول برای فعل مقدر «أذکروا» می باشد و بر این اساس برداشت فوق استفاده می گردد.

ص: 267

481- ذکر مکذبان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 44 - 7

7 - یاد امت های هلاک شده و تکذیب گرانبیا در داستان ها ، تنها اثر بر جای مانده از آنها در تاریخ

و جعلنهم احادیث

«أحادیث» جمع «أحدوثة» است. «أحدوثة» نیز به داستان های شگفتی گفته می شود که با آب و تاب نقل شده و با ولعی خاص شنیده می شود.

482- ذکر ممانعت از مسجدالحرام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 25 - 5

5- امتنان الهی بر شرکت کنندگان در « عمره القضا » ، با یادآوری ممانعت مکیان از ایشان در سفر حدیبیه *

هم الذین کفروا و صدّوکم عن المسجدالحرام و الهدی معکوفاً

برداشت بالا بدان احتمال است که آیه شریفه خطاب به مؤمنانی باشد که در سال هفتم هجری (یک سال پس از صلح حدیبیه) برای انجام عمره وارد مسجدالحرام شدند. در چنین شرایطی خداوند، موقعیت دشوار گذشته رابه یاد ایشان آورد تا نعمت ها را از یاد نبرند.

483- ذکر منشأ امکانات مادی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 86 - 6

6- لزوم توجه انسان به خدایی بودن امکانات خویش و جاودان نشمردن آن

و لئن شئنا لنذهبنّ بالذی أوحینا إلیک

برداشت فوق با استفاده از مفهوم اولویت آیه است؛ زیرا آن جا که وحی از پیامبر (صلی الله علیه و آله) قابل سلب باشد، سایر نعمتها از دیگران به طریق اولی امکان سلب دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- لزوم توجه به خدایی بودن امکانات مادی و نعمت های طبیعی

واتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ .. أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَمٍ وَبَنِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 268

11 - توجه به عاریه و خدادادی بودن امکانات و دارایی ها ، زمینه ای برای پیدایش روحیه انفاق گری در انسان

و أنفقوا ممّا جعلکم مستخلفین فیہ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - توجه به خدا دادی بودن امکانات و دارایی ها ، زمینه ساز پیدایش روحیه انفاق گری در انسان

و ما لکم الاّ تنفقوا .. و لله میرث السموت و الأرض

از اهداف یادآوری خدادادی بودن امکانات و دارایی ها - در مقام بیان لزوم انفاق - ، تسهیل امر انفاق و ایجاد روحیه انفاق گری در میان انسان ها است.

484- ذکر منشأ تعلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - توجه به وابستگی تمام آموخته ها به خداوند ، مایه اطمینان پیامبر (صلی الله علیه و آله) به توانایی بر عمل به وظیفه دریافت و قرائت قرآن

اقرأ .. الذی علّم بالقلم

با توجه به «امّی» و بی سواد بودن پیامبر (صلی الله علیه و آله) تا زمان بعثت، خداوند پس از فرمان دادن آن حضرت به قرائت، خود را معلم تمام اهل قلم معرفی کرده است تا آن حضرت را به امدادهای خویش امیدوار سازد.

485- ذکر منشأ روزی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- توجه به نقش اصلی مشیت و تقدیر خدا در روزی انسان ها ، زمینه ساز اجتناب از بخل و افراط در انفاق به بخشش همه اموال و داراییهاست .

و لاتجعل يدك مغلوله إلى عنقك . . إن ربك يبسط الرزق لمن يشاء

جمله «إن ربك . .» در مقام تعلیل برای جمله «و لاتجعل يدك...» است. بنابراین مفهوم آیه چنین می شود: خداوند روزی رسان است، پس نباید از ترس تهیدستی، بخل ورزید و انفاق نکرد.

ص: 269

486- ذکر منشأ شرح صدر محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 94 - 1 - 4

4- توجه به خدادادی بودن شرح صدر، مایه اطمینان پیامبر (صلی الله علیه و آله) به دوری اش از قهر و خشم خداوند

ما ودّعک ربّک و ما قلی . . . ألم نشرح لک صدرک

هدف از استفهام در «ألم نشرح. . .» - که برای تقریر است - با توجه به ارتباط آن با محتوای سوره قبل، توجه دادن پیامبر (صلی الله علیه و آله) به نعمت هایی است که نشان محبوب بودن او نزد خداوند است تا نگرانی های احتمالی آن حضرت از میان برود.

487- ذکر منشأ نزول قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 4 - 3

3- توجه به مبدأ نزول قرآن زمینه تذکرپذیری و پندگرفتن از آن است .

تذکره لمن یخشی . تنزیلاً ممّن خلق الأرض والسموت العلی

گاهی برای بیان علت، از حال استفاده می شود.

«تنزیلاً» که حال برای قرآن است بیانگر علت «تذکره بودن» آن است؛ یعنی، قرآن به دلیل صدور از ناحیه خداوند، برای تذکر دادن کاملاً شایسته است.

488- ذکر منشأ نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 37 - 5

5- همواره باید نعمت های گذشته و حال را وابسته به خواست خداوند دانست .

و لقد منّنا علیک مرّه آخری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 133 - 5

5- لزوم توجه به خدایی بودن امکانات مادی و نعمت های طبیعی

و اتقوا الذی أمَدَّکم .. . أمَدَّکم بأنعم و بنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 40 - 11

11 - توجه دائمی سلیمان (ع) به خدایی بودن امکانات خویش

فلَمَّا رءَاهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي

ص: 270

از آیه یاد شده و نیز آیات پیشین استفاده می شود که سلیمان در اوج قدرت و شوکت نیز، از یاد خدا غافل نبوده، او را یاد می کند و بر نعمت های او سپاس می گزارد.

489- ذکر مواظ بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 76 - 13

13 - رفتار ناصحانه قوم قارون با وی ، امری شایان توجه و یادآوری است .

إذ قال له قومه لا تفرح

«إذ» در محل نصب و مفعول برای فعل محذوف است؛ یعنی، «اذکروا إذ قال له قومه ..».

490- ذکر مواظ لقمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 13 - 1

1 - مواظ لقمان به پسرش ، شایسته یادآوری است .

و إذ قال لقمن لابنه و هو يعظه

بنابراین احتمال که «إذ» متعلق به «أذكر» مقدر باشد، این نکته به دست می آید.

491- ذکر مؤاخذه اخروی مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 62 - 1

1 - صحنه روبه رو شدن اهل شرک با مؤاخذه خداوند در روز رستاخیز ، صحنه ای شایان توجه و یادآوری

و یوم ینادیهم فیقول این شرکاءى

«یوم» در «یوم ینادیهم» مفعول برای فعل محذوف «اذکر» است؛ یعنی، «اذکر یوم ینادیهم ..».

492- ذکر مؤاخذه مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 65 - 1

1 - مواجه شدن اهل شرک با بازخواست خداوند در روز رستاخیز ، امری قابل توجه و شایان یادآوری

ص: 271

«یوم» در «یوم ینادیهم» مفعول برای «اذکر» محذوف است؛ یعنی، «و اذکر یوم ینادیهم...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 74 - 1

1 - صحنه روبه رو شدن اهل شرک با مؤاخذه خداوند در روز رستاخیز، صحنه ای شایان توجه و یادآوری

و یوم ینادیهم فیقول این شرکاء

«یوم» در «یوم ینادیهم» مفعول برای فعل محذوف «اذکر» است؛ یعنی، «اذکر یوم ینادیهم...».

493- ذکر ناپایداری امکانات مادی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 35 - 8

8- انسان، به زوال پذیری نعمت های مادی، باید توجه داشته باشد و به آنها مغرور نشود.

فقال .. أنا أكثر منك مالاً و أعزّ نفراً... و هو ظالم لنفسه قال ما أظنّ أن تبي

494- ذکر ناپایداری رفاه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 146 - 4

4- توجه به ناپایداری رفاه و امنیت، زمینه ساز گرایش به تقوا و پیروی از انبیا

فاتّقوا الله و اطیعون... أتتركون فی ما ههنا امنین

495- ذکر ناپایداری زندگی دنیوی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 45 - 8

8- توجه به سرعت زوال زندگی دنیا، مایه هشدار و عبرت رفاه مندان و دنیاطلبان است.

واضرب لهم مثل الحيوه الدنيا كماء أنزلنه . . . تذر وه الريح

با توجه به ارتباط آیه با آیات قبل که در زمینه نشان دادن اندیشه های رفاه مندان مغرور و فرجام آنان بود، نکته بالا فهمیده می شود.

ص: 272

496- ذکر ناپایداری زیباییهای مادی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 8 - 5

5- توجه به ناپایداری زیبایی ها و مواهب زمین ، زمینه ساز عدم گرایش انسان ها به مظاهر دنیا است .

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً .. وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرًّا

هدف از بیان فرجام زمین و توجه دادن آدمیان به ناپایداری مواهب آن، پس از طرح مسئله آزمون، این است که انسان ها، به آن دل نبندند و رسیدن به آن را هدف خویش قرار ندهند.

497- ذکر ناپایداری فرزند

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 88 - 3

3- لزوم توجه انسان به ناپایداری مال و فرزند و فریفته نشدن به آنها

یوم لاینفع مال و لابنون

498- ذکر ناپایداری مال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 88 - 3

3- لزوم توجه انسان به ناپایداری مال و فرزند و فریفته نشدن به آنها

یوم لاینفع مال و لابنون

499- ذکر ناظران عمل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 4

4- توجه انسان به نظارت خدا و رسول و مؤمنان بر اعمالش ، بازدارنده او از خطا و تشویق کننده به نیکیهاست .

قل اعملوا فسيرى الله عملكم ورسوله والمؤمنون

ص: 273

500- ذکر نام خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلیٰ - 87 - 15 - 6, 1

1 - به زبان آوردن نام خداوند ، درست کاری و مایه نجات است .

قد أفلح من . . . و ذکر اسم ربّه

ذکر دو نوع است: ذکر با قلب و ذکر با زبان (مفردات راغب) و مراد از آن در آیه شریفه - به قرینه کلمه «اسم» - ذکر با زبان است.

6 - یاد نام و اوصاف خداوند ، سوق دهنده انسان به عبادت و نماز است .

و ذکر اسم ربّه فصلی

501- ذکر نجات بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 49 - 3

3 - نجات از چنگال فرعونیان و عذاب های ایشان ، خاطره ای برای بنی اسرائیل ، که شایسته به خاطر سپردن و همواره به یاد داشتن است .

*

و إذ نجینکم من ءال فرعون یسومونکم سوء العذاب

«إذ نجیناکم» عطف بر «نعمتی» در آیه 47 است و در حقیقت مفعول برای «اذکروا» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 6 - 6

6- نجات بنی اسرائیل از شکنجه و کشتار فرعونیان ، نعمت چشمگیر و به یاد ماندنی خداوند بر آنان بود .

إذ قال موسى لقومه اذكروا نعمه الله علیکم إذ أنجکم من ءال فرعون

502- ذکر نظارت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 4

4- توجه انسان به نظارت خدا و رسول و مؤمنان بر اعمالش ، بازدارنده او از خطا و تشویق کننده به نیکیهاست .

قل اعملوا فیسری اللّٰه عملکم ورسوله و المؤمنون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 112 - 17

17- توجّه و باور به آگاهی و نظارت خداوند بر اعمال و رفتار انسانها ، موجب پایداری و استقامت در راه دین است .

ص: 274

فاستقم كما أمرت و من تاب معك .. إنه بما تعملون بصير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 66 - 17

17- یعقوب (ع) برای واداشتن فرزنداناش به پابندی به سوگند و پیمانشان ، آنان را متوجه نظارت و شهادت خدا کرد .

الله علی ما نقول وکیل

از جمله «الله ..» در صورتی که آن را جمله ای خبری بدانیم ، برداشت فوق استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 29 - 19

19 - لازم است که انسان ، به نظارت دقیق خداوند بر اعمال او ، توجه داشته باشد .

ألم تر أن الله .. و أن الله بما تعملون خبير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 26 - 14

14- توجه به علم و نظارت الهی ، مانع تلاش های پنهانی انسان علیه دین

و الله يعلم إسرارهم

علم الهی، از آن جهت به منافقان تذکر داده شده تا آنان، با توجه به این حقیقت، دست از خلاف کاری بردارند.

503- ذکر نظارت محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 4

4 - توجه انسان به نظارت خدا و رسول و مؤمنان بر اعمالش ، بازدارنده او از خطا و تشویق کننده به نیکبهاست .

قل اعملوا فیسیری الله عملکم ورسوله و المؤمنون

504- ذکر نظارت مؤمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 105 - 4

4 - توجه انسان به نظارت خدا و رسول و مؤمنان بر اعمالش ، بازدارنده او از خطا و تشویق کننده به نیکیهاست .

قل اعملوا فیسری اللّٰه عملکم ورسوله و المؤمنون

ص: 275

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 22 - 13

13 - توجه و باور به خدادادی بودن نعمت ها ، بر انگیزنده انسان ها به پرستش خداوند است .

اعبدوا ربکم الذی .. أنزل من السماء ماء فأخرج به من الثمر

از اینکه خداوند برای ایجاد روحیه پرستش در بندگان، آنان را متوجه نعمتهای الهی می کند، برداشت فوق بدست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 40 - 12، 2

2 - خداوند از بنی اسرائیل خواست تا نعمت های او را همواره به خاطر داشته باشند .

یبنی اسرائیل اذکروا نعمتی الی أنعمت علیکم

12 - به یاد خدا بودن و نعمت ها را از جانب او دانستن ، هدف از ضرورت یاد کردن و به خاطر داشتن نعمتهاست .

اذکروا نعمتی الی أنعمت علیکم

توصیف «نعمت» به اینکه خداوند آن را عطا فرموده (أنعمت علیکم)، به این حقیقت اشاره دارد که: یاد کردن نعمت باید وسیله ای باشد برای یاد کردن منعم؛ یعنی، یاد کردن نعمت باید ملازم با دیدن خدا در ورای هر نعمت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 47 - 3، 9

3 - خداوند از بنی اسرائیل خواست تا نعمت های او را یاد کنند و همواره آنها را به خاطر داشته باشند .

یبنی اسرائیل اذکروا نعمتی

9 - به خاطر داشتن نعمت برتری بنی اسرائیل بر همگان ، سفارش و توصیه خداوند به آنان

اذکروا نعمتی .. أنى فضلتکم علی العلمین

عطف «أنى فضلتکم» بر «نعمتی» اقتضا می کند که: «أنى فضلتکم» نیز مفعول «اذکروا» باشد؛ یعنی: اذکروا .. أنى فضلتکم.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 122 - 3

3 - خداوند ، از بنی اسرائیل خواست تا نعمت های او را یاد کرده و همواره آنها را به خاطر داشته باشند .

بینی إسرئیل اذکروا نعمتی الّتی أنعمت علیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 125 - 6

6 - تعیین خانه خدا برای حضور مردم و تأکید بر حفظ امنیت حاضران در آن محیط ، از نعمت های الهی و شایسته و بایسته به یادداشتن

ص: 276

و إذ جعلنا البيت مثابة للناس و أمناً

«إذ» مفعول برای «اذکروا» (به یاد داشته باشید) است و لام در «للناس» حکایت از آن دارد که قرار دادن کعبه برای حضور پیاپی مردم در جهت منافع آنان است، که از آن در برداشت، به نعمت تعبیر شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 26 - 11

11 - برشمردن نعمتها و ترغیب به تقوا، از رهنمودهای پندآمیز خداوند

ذلک من ءایة الله لعلهم یذکرون

برداشت فوق بر این اساس است که مراد از «آیات الله» جملات قرآن و محتوای آنها باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 23 - 26

26 - باور به ربوبیت خدا و توجه به احسان ها و نعمت های او ، زمینه ساز پرهیز از گناهان است .

معاذ الله إنه ربی أحسن مثوای

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 90 - 19

19 - برخورداران از نعمت و عزت و مکت ، باید به خدادادی بودن آنها توجه داشته و بدان اقرار کنند .

قد منّ الله علینا إنه من یتق و یصبر فإن الله لایضیع أجر المحسنین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 101 - 26

26 - یاد کردن از نعمت های خداوند و ستایش کردن او با صفاتی شایسته ، از آداب دعا به درگاه اوست .

رب قد ءاتیتنی من الملک .. فاطر السموت و الأرض ... توفنی مسلماً و الحقنی بالصل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- نجات از نظام اجتماعی ظالمانه ، نعمتی الهی و شایسته به خاطر سپردن است .

اذکروا نعمه الله علیکم إذ أنجکم من آل فرعون یسومونکم

8- روز نجات بنی اسرائیل از نظام ظالمانه فرعونیان ، از « ایام الله » است .

و ذکرهم بأی-م الله . . . و إذ قال موسی لقومه اذکروا نعمه الله علیکم إذ أنجکم م

کلمه «اذکروا» در این آیه می تواند از مصداقهای تذکر به «ایام الله» باشد که موسی (ع) مأمور به ابلاغ آن بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 13 - 10

ص: 277

10 - بازگو کردن نعمت های الهی ، امری لازم در جهت شکرگزاری

ثمّ تذکروا نعمه ربکم . . . و تقولوا سبحن الذی سخّر لنا هذا

در آیه شریفه پس از مسأله یادآوری و شکر نعمت الهی، بازگو کردن آن طلب شده است. (و تقولوا...). از این نکته استفاده می شود که بازگو کردن نعمت از مراحل اساسی شکر آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 14 - 1

1 - انسان های متذکر و متوجه به نعمت های الهی و تدبیر خداوندی ، معترف به معاد و رستاخیز

و تقولوا سبحن الذی سخّر لنا هذا . . . و إنّنا إلی ربّنا لمنقلبون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ضحی - 93 - 11 - 3,4

3 - برخورداری از جای امن ، هدایت و ثروت ، نعمت های الهی و سزاوار بازگو کردن برای دیگران است .

فاوی . . . فهدی . . . فأغنی . . . و أمّا بنعمه ربّک فحدّث

4 - صاحبان نعمت ، باید هنگام بازگو کردن نعمت ها ، به وابستگی آنها به خداوند ، معترف باشند .

بنعمه ربّک فحدّث

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 94 - 1 - 3

3 - شرح صدر و تحمّل سختی ها ، نعمتی الهی و سزاوار بازگو کردن و اظهار خرسندی است .

و أمّا بنعمه ربّک فحدّث . بسم الله الرحمن الرحيم . ألم نشرح لك صدرك

به گفته بسیاری از فقهای امامیه، این سوره، دنباله سوره قبل و متحد با آن است. بر این اساس مفاد آیه شریفه، اعتراف به یکی از نعمت هایی است که آخرین آیه سوره قبل، به بازگو کردن آنها توصیه داشت. در این دیدگاه، جمله «بسم الله الرحمن الرحيم» ارتباط را قطع نمی کند؛ بلکه برخی از فقها، ترک آن را در نماز مجاز می دانند.

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

17 - حجرات - 49 - 8 - 2

2- لزوم توجه انسان به اهمیت نعمت ایمان و الہی بودن آن

ولکن اللہ حبیب إلیکم الإیمن . . . فضلاً من اللہ و نعمه

ص: 278

507- ذکر نعمت بیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 9 - 4

4 - توجه به خدادادی بودن نعمت بیان و ابزار آن ، مایه یقین به آگاهی خداوند از نیت ها ، افکار و دانسته های انسان است .

أیحسب أن لم یره أحد . ألم نجعل له ... ولساناً و شفقتین

508- ذکر نعمت چشم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 8 - 4

4 - توجه به خدادادی بودن نعمت بینایی ، مایه یقین به پنهان نبودن چیزی از خداوند است .

أیحسب أن لم یره أحد . ألم نجعل له عینین

مطرح کردن نعمت بینایی - در پی سرزنش کسانی که به آگاهی خداوند توجه ندارند - نوعی استدلال بر علم خداوند است. به این بیان که انسان باید خداوند را آگاه تر از خود بداند؛ زیرا او ابزار این آگاهی را در اختیار وی قرار داده است.

509- ذکر نعمت خوشنامی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 94 - 4 - 7

7 - توجه پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، به خدادادی بودن نعمت خوش نامی ، مایه اطمینان آن حضرت به دوری اش از قهر و خشم خداوند

ما ودّعک ربّک و ما قلی . . . و رفعنا لک ذکرک

510- ذکر نعمت در بهشت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 18 - 5

5 - یاد نعمت ها و تعظیم عطایای خداوند ، نقل مجلس انس متقین ، در بهشت *

فکھین بما ءاتیہم ربہم

در معنای «فکھین» گفت و گوهای دوستانه در مجالس انس آورده شده است.

ص: 279

511- ذکر نعمتهای خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 231 - 12

12 - لزوم یادآوری نعمت های الهی

و اذکروا نعمت الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 7 - 11، 1

1 - مؤمنان ، موظف به یادآوری نعمت ها و پیمان های الهی

و اذکروا نعمه الله علیکم و میثقه

11 - یادآوری نعمت ها و پیمان های الهی ، زمینه تقوایشگی است . *

و اذکروا نعمه الله .. و اتقوا الله

فرمان به یادآوری نعمتها و پیمانهای الهی و سپس امر به تقوا، بیانگر آن است که یاد نعمتها و پیمانهای الهی، نقش مؤثری در نیل به تقوا دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 11 - 6، 1

1 - یادآوری و توجه به نعمت های الهی ، از وظایف مؤمنان

یا ایها الذین ءامنوا اذکروا نعمت الله علیکم

6 - یادآوری و توجه به نعمت های خداوند ، زمینه تقوایشگی و توکل بر او

اذکروا .. و اتقوا الله و علی الله فلیتوکل المؤمنون

امر به تقوا و توکل پس از بیان لزوم یاد کردن نعمتها، بیانگر این معناست که یاد کردن نعمتها در نیل به تقوا و توکل بر خدا نقشی مؤثر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - حضرت مسیح (ع) ، وظیفه دار یاد کرد نعمت های ارزانی شده بر وی و مادرش مریم

اذ قال الله يعيسى ابن مريم اذكر نعمتي عليك و علي ولدتك

3 - آدمی ، وظیفه دار یادکرد و فرادید داشتن نعمتهایی که خداوند به وی و نزدیکانش ارزانی داشته است .

اذ قال الله يعيسى ابن مريم اذكر نعمتي عليك و علي ولدتك

4 - خداوند ، در روز قیامت و در مجمع پیامبران ، نعمت های ارزانی شده به عیسی و مادرش مریم رابه وی یادآوری خواهد کرد .

يوم يجمع الله الرسل فيقول .. اذ قال الله يعيسى ابن مريم اذكر نعمتي عليك و عل

كلمه «اذ» در «اذ قال الله» بدل اشتمال برای كلمه «يوم ..» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 280

16 - هود (ع) به منظور ایجاد زمینه رستگاری در قوم خویش آنان را به یادآوری دو نعمت بزرگ الهی (جانشینی قوم نوح، برخورداری از نیروی چشمگیر) فراخواند.

واذکروا إذ جعلکم خلفاء من بعد قوم نوح... لعلکم تفلحون

17 - امت ها و جوامع نیرومند باید توان و نیروی خویش را نعمتی خدادادی بدانند و همواره آن را به یاد داشته باشند.

اذکروا إذ جعلکم... و زادکم فی الخلق بصطه

18 - هود از مردم خویش خواست تا همواره نعمت های الهی را به خاطر داشته باشند.

فاذکروا ءالاء الله

19 - توجه دادن مردم به نعمت های الهی، از روش های تبلیغی - هدایتی هود (ع)

فاذکروا ءالاء الله

20 - مبلغان دین، وظیفه دار توجه دادن مردم به نعمت های الهی

واذکروا... فاذکروا ءالاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - صالح (ع) از قوم خویش خواست تا نعمت خلافت و سکونت گزیدن در سرزمین حجر را نعمتی از جانب خدا بدانند و آن را همواره به خاطر داشته باشند.

واذکروا إذ جعلکم خلفاء من بعد عاد و بوأکم فی الأرض

5 - توجه دادن مردم به نعمت های الهی و سرنوشت پیشینیان، از روش های تبلیغی صالح (ع) برای گرایش دادن آنان به پرستش خدای یگانه

واذکروا إذ جعلکم خلفاء... فاذکروا ءالاء الله

12 - صالح (ع) از مردم خویش خواست تا همواره تمامی نعمت های الهی را به خاطر داشته باشند.

فاذکروا ءالاء الله

«الاء» جمع «إلى» و به معنای نعمتهاست.

13 - نعمت های الهی ، شایسته و بایسته به یاد داشتن

فاذكروا الاء الله

15 - ترغیب مردم به یادآوری مداوم نعمت های الهی ، از وظایف مبلغان دین

اذكروا إذ جعلكم خلفاء .. فاذكروا الاء الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 141 - 5

5 - توجه به نعمت های الهی ، موجب پایداری انسان بر توحید و پرهیز وی از گرایش به شرک و بت پرستی است .

قال أغیر الله أبغیکم إلهاً .. و إذ أنجینکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 281

4- نیایش مجاهدان بدر به درگاه ربوبی و اجابت استغاثه آنان با امداد های غیبی ، نعمتی بایسته به یاد داشتن

إذ تستغيثون ربكم فاستجاب لكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- استراحت و آرامش روحی مجاهدان و فراگیری خواب بر آنان در آستانه جنگ بدر ، نعمتی الهی بر ایشان و شایسته به یاد داشتن

إذ يغشاكم العاصم أمنة منه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- انسان ، باید به الهی بودن امکانات و نعمت های دنیوی خویش ، توجه داشته باشد .

جعلنا لأحدهما جنتين . . . و حفنهما بنخل و جعلنا بينهما زرعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - مؤمنان ، باید نعمت های خداوندی را یادآور شوند .

يأيتها الذين آمنوا اذكروا نعمه الله عليكم

3 - نعمت های خداوند ، شایسته یادآوری است .

اذكروا نعمه الله عليكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - لزوم به یاد داشتن نعمت های الهی

و اذكروا نعمت الله

29 - وحدت و اُلفت میان دل ها ، برادری میان افراد یک جامعه و نیز یادآوری این قبیل نعمت ها ، از زمینه های هدایت انسانها

و اعتصموا بحبل اللّٰه جميعاً .. لعلمکم تهتدون

بنابراینکه «لعلمکم»، غایت تمامی مطالب مطرح شده در آیه باشد.

512- ذکر نعمتهای دریایی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 14 - 12

ص: 282

12- توجه به دریا و نعمت های آن ، علاوه بر ایجاد زمینه خداشناسی ، در پی دارنده شکر به درگاه خداست .

سَخَّرَ الْبَحْرَ . . . وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

جمله «و لعَلَّکم تشکرون» عطف به جمله محذوفی همانند «و لعَلَّکم تعرفونه» است.

513- ذکر نیاز به خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 6 - 6

6- توجه به آفرینش انسان از خون لخته و وابستگی تمام دانش های او به خداوند ، مایه ترک طغیان است .

خلق الإنسن من علق . . . علّم الإنسن ما لم یعلم . کلاً إنّ الإنسن لیطغی

514- ذکر نیازهای کودکی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 24 - 8

8- توجه انسان به ضعف ها و نیاز های دوران کودکی و خدمات و زحمات پدر و مادر ، برانگیزنده عواطف وی نسبت به آنان است .

وقل ربّ ارحمهما کما ربّیانی صغیراً

515- ذکر نیازهای موجودات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 30 - 3,4

3- توجه به نیاز و فقر ذاتی ممکنات ، زمینه خداشناسی و پرهیز از کفر و تکذیب

یسله من فی السموت و . . . فبأیّ الآء ربّکما تکذبان

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که خداوند برای دورساختن آدمیان و جن از کفر و تکذیب حق، نیاز و فقر ذاتی عالم ممکنات را به آنان یادآور شده است.

4- خداوند ، خواهان توجه و اذعان جن و انس به فقر ذاتی موجودات و نیاز آنها به خداوند

یسله من فی السموت و الأرض . . . فبأیء الآء ربکما تکذبان

سرزنش شدن تکذیب گران یا غافلانی که با غفلت خویش، از جلوه های ربوبیت خداوند چشم پوشیده اند؛ در واقع بدین منظور است که آنان بیدار شده و تجلیات ربوبیت فراگیر الهی را در دربار خود دریابند.

ص: 283

516- ذکر وابستگی آفرینش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 23 - 9

9- توجه به وابستگی آفرینش، تدبیر، هدایت، مرگ و قبر انسان به خداوند، زمینه ساز انجام دادن تکالیف الهی

من نطفه خلقه... ثم أماته فأقبره... كلاً لما يقض ما أمره

517- ذکر وابستگی عوامل طبیعی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 31 - 4

4- وابستگی تمام علل و اسباب به خداوند

أشدد به أزرى

موسی(ع) بهره بردن از کمک هارون(ع) را نیز از خداوند طلب می کند، این درخواست نشان می دهد که همه علل و اسباب، تنها به خواست خداوند مؤثراند.

518- ذکر و حیانت قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 52 - 8

8- نزول قرآن از جانب خداوند، احتمالی شایان توجه و بی اعتنایی به آن کج روی از فطرت و منش انسانی است.

قل أراءيتم إن كان من عند الله ثم كفرتم به من أضلّ ممّن هو في شقاق بعيد

519- ذکر وعیدهای قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 113 - 13

13- هشدارهای مکرر و متنوع قرآن را باید جدی گرفت و معارف و تعالیم آن را به خاطر سپرد.

أَنْزَلْنَاهُ... لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحَدِّثْ لَهُمْ ذِكْرًا

«لعلّ» برای اظهار امیدواری است، و در کلام خداوند، امید مخاطبان است؛ یعنی، مخاطبان را به بهره‌گیری از شرایط فراهم شده دعوت می‌کند و بیان می‌دارد که جا دارد به نتیجه آن امیدوار باشند.

ص: 284

520- ذکر ولایت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 4 - 14

14 - لازم است که اتکا و توجه انسان ، تنها به ولایت و نصرت الهی باشد .

ما لکم من دونه من ولیّ و لاشفیع أفلاتتذکرون

521- ذکر هدایت انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - عبس - 80 - 23 - 9

9 - توجه به وابستگی آفرینش ، تدبیر ، هدایت ، مرگ و قبر انسان به خداوند ، زمینه ساز انجام دادن تکالیف الهی

من نطفه خلقه . . . ثمّ أماته فأقبره ... کلاً لَمَّا یقض ما أمره

522- ذکر هدایت محمد(صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ضحی - 93 - 10 - 6

6 - خداوند ، با بیان هدایت های خویش به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و رهانیدن آن حضرت از ناآگاهی ها ، او را به آموختن دانسته های خود به جویندگان آن تشویق کرد .

و وجدک ضالاً فهدی . . . و أمّا السائل فلاتنهر

523- ذکر هدایت های خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ضحی - 93 - 10 - 6

6 - خداوند ، با بیان هدایت های خویش به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و رهانیدن آن حضرت از ناآگاهی ها ، او را به آموختن دانسته های خود به جویندگان آن تشویق کرد .

و وجدک ضالاً فهدی . . . و أمّا السائل فلاتنهر

524- ذکر یتیمی محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ضحی - 93 - 9 - 2

2 - خداوند ، با گوشزد کردن یتیمی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مراقبت های خویش از آن حضرت ، او را به پرهیز از سلطه بر یتیمان فراخواند .

ألم یجدک یتیمًا فاوی . . . فأما الیتیم فلا تقهر

حرف «فاء»، این آیه را بر جمله مناسب آن در آیات پیشین، تفریع کرده است.

525- ذکر یونسیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 87 - 15

15- « لا إله إلا أنت سبحانک إنی كنت من الظالمین » ، ندا و دعای یونس (ع) به هنگام گرفتار شدن در ظلمت شکم ماهی

فنادی فی الظلمت أن لا إله إلا أنت سبحانک إنی كنت من الظالمین

526- ذلت ممانعان از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 18

18 - خفت و خواری در دنیا ، جزای کسانی است که مردم را از یاد خدا باز می دارند .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن یذکر فیها اسمه . . . لهم فی الدنيا خزی

527- روش ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 104 - 11

11 - یادآوری مرگ ، وسیله توجه به خدا و توحید در عبادت است .

ولكن أعبد الله الذي يتوفيكم

ذکر «یتوفاکم» پس از بیان توحید در عبادت، بیانگر این نکته نیز می‌تواند باشد که یاد مرگ، زمینه‌ای برای پی‌بردن به توحید در عبادت است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 286

10- نماز، وسیله یاد خدا و فراموش نکردن اوست.

و أقم الصلوه .. ذلک ذکری

528- زمینه تداوم ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 9 - 2

2- ربوبیت خداوند، نسبت به مشرق و مغرب عالم، مقتضی توجه کامل خلق به او و یاد دائمی او در زندگی است.

و اذکر اسم ربک .. ربّ المشرق و المغرب

توصیف خداوند به «ربّ المشرق ..» پس از توصیه به یاد دائمی او و توجه کامل به او در زندگی - می تواند بیانگر حقیقت یاد شده باشد.

529- زمینه ترک ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 92 - 10

10 - نافرمانی خدا و رسول دارای پیامدهایی شوم و شیطانی (دشمنی و کینه توزی و بازماندن از نماز و یاد خدا)

انما یرید الشیطن .. فان تولیتم فاعلموا انما علی رسولنا البلغ المبین

مراد از رویگردانی در جمله «فان تولیتم» - به قرینه آیه پیشین - نادیده گرفتن حرمت خمر و قمار است یعنی اگر نهی خداوند از میگساری و قمار را نادیده گرفتید و شیطان شما را به کینه و عداوت با یکدیگر کشانید جز خود کسی را ملامت نکنید زیرا آن عواقب شوم بازتاب نافرمانیهای شماست و پیامبر (صلی الله علیه و آله) در وظیفه خود کوتاهی نکرده است.

530- زمینه ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 91 - 12

12 - اتحاد و روابط عاطفی در جامعه ایمانی، زمینه ساز ذکر خدا و برپایی نماز

انما یرید الشیطن ان یوقع بینکم العدوه .. و یصدکم عن ذکر اللّٰه و عن الصلوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 29 - 4

ص: 287

4- قرآن کریم مایه بیداری و هشیاری انسان

لقد أضلّني عن الذكر

تعبیر از قرآن به «ذکر» - که به معنای یاد و یادآوری است - مشعر به نکته یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 3 - 6

6- وحی الهی و قرآن کریم، مایه یاد و یادآوری انسان ها

فالتّليت ذكراً

نام گذاری وحی الهی و قرآن مجید به «ذکر»، بیانگر مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 51 - 4

4- قرآن، مایه تذکر و بیداری انسان ها است .

الذكر

مقصود از «ذکر»، قرآن است و نام گذاری قرآن به آن، مفید مطلب یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 29 - 1

1 - قرآن، زداینده غفلت ها و وسیله یادآوری و بیداری انسان ها است .

إنّ هذه تذکره

«هذه»، به مجموع آیاتی اشاره دارد که تا کنون یاد شده است.

531- زمینه ذکر آتش جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 73 - 4

4- آتش دنیا، وسیله ای برای یادآوری آتش جهنم و هشداردهنده ای برای انسان ها

نحن جعلناها تذکره

در صورتی که ضمیر «جعلناها» به «نار» بازگردد، برداشت بالا استفاده می شود.

532- زمینه ذکر آخرت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 288

12 - مفتون نشدن به دنیا و توجه کردن به آخرت و معاد، مقتضای خرد و اندیشه است.

و ما الحيوه الدنيا إلا لعب و لهو .. أفلا تعقلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 7 - 6

6 - ژرف نگری درباره حیات دنیوی، زمینه توجّه به آخرت است.

یعلمون ظهراً من الحيوه الدنيا و هم عن الآخره هم غفلون

تقدیم صفت سطحی نگری درباره دنیا بر صفت غفلت از آخرت، احتمال دارد به خاطر این واقعیت باشد که سطحی نگری درباره دنیا، غفلت از آخرت را در پی دارد. بنابراین، ژرف نگری درباره دنیا و توجه به باطن آن، در رویکرد به آخرت می تواند نقش داشته باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - روم - 30 - 8 - 1

1 - ژرف نگری درباره عالم آفرینش، زمینه توجّه انسان به آخرت و نگرش واقع بینانه به زندگی دنیا است.

یعلمون ظهراً .. أولم يتفكروا فی أنفسهم ما خلق الله السموت و الأرض و ما ب

«فی أنفسهم» ظرف برای «أولم يتفكروا» است؛ یعنی: «تعجب است که با خود نمی اندیشند.» گفتنی است، از آن جایی که جایگاهی برای اندیشیدن، جز نفس آدمی نیست، قید «فی أنفسهم» اشاره به تفکر عمیق و ژرف دارد. همزه، برای تعجب است و دلالت می کند بر این که «غافلان از عالم آخرت و سطحی نگران به دنیا چرا چنین هستند؟» اگر آنان، درباره عالم آخرت، به اندیشه بنشینند، حقانیت آن را در خواهند یافت و با دریافت حقانیت آن به عالم آخرت توجه پیدا خواهند کرد.

533- زمینه ذکر آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - اعراف - 7 - 10 - 13

13 - یادآوری نعمتهای الهی راهی برای توجه دادن انسانها به آیات خدا و ایجاد روحیه تسلیم در برابر احکام او

و لقد مکنکم فی الأرض .. قليلا ما تشكرون

534- زمینه ذکر انذارهای قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 98 - 4

4- هلاکت اقوام و تمدن های بسیاری در طول تاریخ در اثر خیره سری در مقابل حق ، نشانگر واقعیت داشتن انذار های قرآن است

ص: 289

و تنذر به .. و کم أهلكنا قبلهم من قرن

طرح مسأله نابودی جوامع در طول تاریخ (در پی بیان وظیفه پیامبر (صلی الله علیه و آله) در انذار مردم لجوج به وسیله قرآن) هشدار به مردم عصر بعثت و دیگر عصرها است که ایستادگی و سرسختی در برابر حق، عواقب زیانبار و تباہ کننده ای برای جوامع در پی دارد.

535- زمینه ذکر بسمله در کار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 1 - 14

14 - توجّه به خالقیت خداوند و ربوبیت او ، برانگیزاننده انسان به همراه ساختن کارها با ذکر نام او است .

اقرأ باسم ربك الذي خلق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 2 - 4

4 - آگاهی از قدرت خداوند بر آفرینش انسان از خون لخته ، زمینه ساز توجه به او در آغاز هر کار است .

اقرأ باسم ربك .. خلق الإنسن من علق

536- زمینه ذکر حشر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 73 - 3

3 - حکمت ایجاد درخت آتش زنه از سوی خداوند ، یاد آوری قدرت الهی ، تداعی کردن روز رستاخیز و بیرون آمدن انسانها از قبرها است .

نحن جعلنها تذکره

ضمیر «جعلناها» می تواند به «نار» و یا به «شجره» برگردد. برداشت یاد شده بر پایه احتمال دوم است؛ یعنی، ما آن درخت را مایه تذکار قرار دادیم تا انسانها با دیدن آن، به یاد قدرت خداوند بیفتند و پی ببرند کسی که از چوب آتش را بیرون می آورد، قادر است که مردگان را نیز بار دیگر از گورها بیرون آورد.

537- زمينه ذكر خالقيت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

16 - فصلت - 41 - 9 - 3

ص: 290

3- زمین و چگونگی شکل گیری و آفرینش آن، از نزدیک ترین و آشکارترین زمینه های توجه انسان به خالقیت خداوند

قل أنتم لتكفرون بالذی خلق الأرض

از این که خداوند از میان همه نشانه ها و دلایل، آفرینش زمین را به عنوان دلیل خالقیت و آفریدگاری خود یاد کرده است، می توان مطلب بالا را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 13 - 2

2- توجه به آفریننده نعمت ها، به دنبال بهرهوری از آن، امری طبیعی و فطری است.

لستوا علی ظهوره ثم تذکروا نعمه ربکم إذا استویتم علیه

538- زمینه ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 153 - 6

6- صبر و نماز، مددکار مؤمنان برای به یاد خدا بودن و زدودن غفلت ایشان از یاد خداوند است.*

فاذکرونی أذکرکم... یاایها الذین ءامنوا استعینوا بالصبر و الصلوه

برداشت فوق و نیز برداشت بعدی، بیانگر وجه ارتباط میان آیه مورد بحث و آیه پیشین است؛ یعنی، آیه مورد بحث در حقیقت رهنمودی است برای اینکه، چگونه می توان غفلت از یاد خدا را، از دلها زدود و روحیه سپاسگزاری در برابر خداوند را، در قلبها گنجانید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 42 - 6

6- مشکلات و سختیها، زمینه توجه به خدا و تضرع و دعا به درگاه او

فأخذنهم بالبأساء و الضراء لعلهم یتضرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 8

8 - شدايد و سختيها زمينه اي براي بيداري فطرت توحيدى انسان و توجه او به خداوند

قل من ينجيكم من ظلمت البر و البحر تدعونہ تضرعا و خفيه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

6 - اعراف - 7 - 74 - 14

14 - به ياد داشتن نعمت هاي الهى ، نقشى بسزا در هدايت انسان ها و توجه آنان به خدا دارد .

و اذكروا اذ جعلكم خلفاء .. فاذكروا لاء الله

ص: 291

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 75 - 7

7 - روی آوردن انسان به درگاه خدا و بستن عهد با او ، به هنگام احساس نیاز

و منهم من عهد الله لئن آتينا من فضله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 67 - 3

3- انسان ها در گرداب های خطر آفرین ، نه تنها متوجه خداوند می شوند ؛ بلکه او را یگانه قدرتی می دانند که توان نجات آنان را از مرگ حتمی دارد .

و إذا مسكم الضرّ في البحر ضلّ من تدعون إلاّ إياه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 68 - 9

9- انسان ها به هنگام گرفتار آمدن به گرداب حوادث مرگ آفرین ، هیچ کارساز و پشتیبانی جز خداوند برای نجات خویش نمی یابند .

ثمّ لا تجدوا لكم وكيلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 37 - 7

7- سیر تکاملی آفرینش انسان ، از حسیض خاک تا اندام کامل و کارای یک مرد (انسان) ، زمینه ای برای توجه او به خداوند است .

أكفرت بالذي خلقك من تراب ثمّ من نطفه ثمّ سوّيك رجلاً

«تسویه» به معنای «تعدیل» است (تاج العروس) و «سوّاك رجلاً» یعنی تو را به صورت و حالت یک مرد معتدل ساخت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 34 - 3

3- موسی (ع) ، پیدایش شرح صدر و خوش بینی را ، مایه فراهم آمدن زمینه یاد فراوان خداوند می دانست .

قال ربّ اشرح لي صدري . . . وندکرک کثیراً

تعلیل «و ندکرک» می تواند به تمامی خواسته های موسی (ع) - از جمله درخواست شرح صدر و روان گویی - مربوط باشد. موسی (ع) هدف خود را از آن خواسته ها، توفیق افزون تر برای یاد خدا در هر کوی و برزن و هنگام موعظه هر فرد و گروه، اعلام کرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 87 - 16

ص: 292

16- گرفتاری ها و مشکلات ، زمینه ساز روی آوردن انسان به خداوند

فنادی فی الظلمت أن لآله إلا أنت سبحنک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 18 - 9

9- نعمت های موجود در زمین ، مقتضی توجه انسان به خدای نعمت آفرین

و أنزلنا من السماء ماء .. و إنا علی ذهاب به لقدرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 32 - 15

15 - رویکرد به خدا در بلا ها و اعراض از او پس از نجات ، دغلكاری و ناسپاسی است .

فلما نجّیهم إلى البرّ .. و ما یجحد بآیتنا إلا کلّ ختار کفور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 51 - 8

8 - نقش مصایب و گرفتاری ها ، در توجه انسان به خدا

و إذا مسّه الشرّ فذو دعاء عریض

برداشت بالا بنابر این نکته است که مراد از «دعاء عریض» خواندن خدا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 31 - 10

10 - مصیبت های بزرگ زندگی انسان ، میدان بروز ناتوانی عوامل مادی و زمینه ساز توجه انسان به مبدأ یگانه فیض و رحمت (خدا)

و ما أصبکم من مصیبه .. و ما لکم من دون الله من ولیّ و لا نصیر

برداشت بالا بنابر این نکته است که نکره آمدن «مصیبه» اشاره به مشکلات خاص و بزرگ داشته باشد که رفع آنها از عوامل بشری و مادی میسر نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 50 - 9

9 - خداگرایی انسان ، به هنگام سختی ها و شداید و خداگریزی وی در شرایط رفاه و آسایش

و أخذنهم بالعذاب . . . ادع لنا ربك ... إنا لمهتدون . فلما كشفنا عنهم العذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 9 - 4

4 - یاد خداوند ، فلسفه و روح نماز جمعه است .

ص: 293

إذا نودی للصلوه من یوم الجمعة فاسعوا إلی ذکر اللّٰه

آمدن تعبیر «ذکر اللّٰه» درباره نماز جمعه، می تواند اشاره به حقیقت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 4 - 10

10 - شناخت مرگ و اجل انسان ، زمینه ساز توجه به خدا و ایمان به او است .

لو کنتم تعلمون

در برداشت یاد شده، مفعول «تعلمون» - به قرینه جملات سابق - اجل انسان است و جواب شرط «لو»، ممکن است جمله ای محذوف مانند «لأمنتهم و أطعتهم» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 17 - 8

8 - ربوبیت خداوند ، مقتضی یاد دائم او در دل ها است .

و من یرض عن ذکر ربّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 8 - 3

3 - ربوبیت خداوند ، مقتضی یادکردن نام او در همه احوال

و اذکر اسم ربّک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 17 - 4

4 - آخرت گرایی ، زمینه ساز ترکیه ، یاد خدا و ادای نماز است .

من تزکی . و ذکر اسم ربّه فصلی ... و الآخره خیر و ابقی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - امداد مردم و پیروز ساختن آنان بر دشمن ، زمینه ساز آمادگی آنان برای پذیرش تکالیف و توجه به خداوند

إذا جاء نصر الله و الفتح . . . فسبح بحمد ربك و استغفره

539- زمینه ذکر ربوبیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 100 - 31

ص: 294

31- مطالعه سرگذشت یوسف (ع)، زمینه باور و توجه به ربوبیت خدا و علم و حکمت اوست.

إن ربی لطیف لما یشاء إنه هو العلیم الحکیم

540- زمینه ذکر علم خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 100 - 31

31- مطالعه سرگذشت یوسف (ع)، زمینه باور و توجه به ربوبیت خدا و علم و حکمت اوست.

إن ربی لطیف لما یشاء إنه هو العلیم الحکیم

541- زمینه ذکر قدرت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 73 - 3

3 - حکمت ایجاد درخت آتش زنه از سوی خداوند، یاد آوری قدرت الهی، تداعی کردن روز رستاخیز و بیرون آمدن انسان ها از قبر ها است.

نحن جعلناها تذکره

ضمیر «جعلناها» می تواند به «نار» و یا به «شجره» برگردد. برداشت یاد شده بر پایه احتمال دوم است؛ یعنی، ما آن درخت را مایه تذکار قرار دادیم تا انسان ها با دیدن آن، به یاد قدرت خداوند بیفتند و پی ببرند کسی که از چوب آتش را بیرون می آورد، قادر است که مردگان را نیز بار دیگر از گورها بیرون آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 19 - 2

2- تحقیق و تدبر در علل برقرار ماندن کوه ها، مایه توجه به قدرت خداوند بر ایجاد معاد

و إلى الجبال کیف نصبت

542- زمینه ذکر قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - حکمت ایجاد درخت آتش زنه از سوی خداوند ، یاد آوری قدرت الهی ، تداعی کردن روز رستاخیز و بیرون آمدن انسان ها از قبر ها است .

ص: 295

نحن جعلناها تذكرة

ضمیر «جعلناها» می تواند به «نار» و یا به «شجره» برگردد. برداشت یاد شده بر پایه احتمال دوم است؛ یعنی، ما آن درخت را مایه تذکار قرار دادیم تا انسان ها با دیدن آن، به یاد قدرت خداوند بیفتند و پی ببرند کسی که از چوب آتش را بیرون می آورد، قادر است که مردگان را نیز بار دیگر از گورها بیرون آورد.

543- زمینه ذکر معاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 5 - 6

6 - توجه به رویدن و خشکیدن گیاهان ، زمینه ساز یاد معاد

أخرج المرعى . فجعله غثاء أحوی

ارتباط آیات آغاز سوره، با جمله هایی نظیر «یصلی النار الكبرى» و «والأخره خیر و أبقى» (در ادامه سوره) بیانگر آن است که این آیات، زمینه توجه به مفاد آیات مربوط به معاد را فراهم می سازد.

544- زمینه ذکر منعم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 83 - 5

5- برخورداری از نعمت ها ، مقتضی توجه انسان به نعمت آفرین و شکر و سپاس اوست نه روی برتافتن از او .

و إذا أنعمنا علی الإنسن أعرض و نثا بجانبه

توصیف حالات انسان به هنگام برخورداری از نعمتهای الهی، دارای لحنی آمیخته به نکوهش است چنین بیانی صرفاً برای گزارش نیست و بلکه ترغیب انسانها به ادای حق منعم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 13 - 2، 1

1 - بهرهوری انسان از موهبت های طبیعی (کشتی و حیوانات) ، زمینه ساز توجه وی به نعمت دهنده بودن خداوند

جعل لكم من الفلك و الأنعم . . . لتستوا علی ظهوره ثم تذکروا نعمه ربکم إذا استوی

2 - توجه به آفریننده نعمت ها ، به دنبال بهره‌وری از آن ، امری طبیعی و فطری است .

لستوا علی ظهوره ثم تذکروا نعمه ربکم إذا استویتم علیه

ص: 296

545- زمینه ذکر ولایت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 28 - 9

9- دریافت باران، پس از نیاز و ناامیدی، زمینه ساز توجه انسان به ولایت الهی بر هستی و روی آوری به ستایش او

و هو الذی ینزل الغیث من بعد ما قنطوا .. و هو الولیّ الحمید

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 31 - 9

9- بلاها و تنگناهای زندگی، زمینه ساز توجه انسان به ولایت الهی و یآوری خواستن از او

و ما أصبکم .. و ما لکم من دون الله من ولیّ و لانصیر

546- شرایط تأثیر ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 23 - 3

3- تأثیرگذاری یاد خدا در روح و اخلاق بشر، در گرو استمرار آن است.

الذین هم علی صلاتهم دائمون

«دائمون» (به معنای «ثابتون») ممکن است نشانگر دوام یاد خدا - که فلسفه و روح نماز است - باشد، نه صورت ظاهری نماز؛ زیرا یاد دائمی خدا، می تواند در روح و خلق و خوی انسان ها تأثیر سازنده داشته باشد؛ نه یاد موقتی خدا در اوقات مخصوص نماز. شاید به همین سبب در آیه 10 از سوره «جمعه» بر یاد همواره خدا - پس از ادای نماز جمعه - تأکید شده است.

547- علاقه به ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 35 - 3

3- موسی (ع)، علاقه مداوم خود و برادرش هارون (ع) را به تسبیح و ذکر خداوند، ابراز داشت و خداوند را بر آن گواه دانست.

إِنک کنت بنا بصیرًا

جمله «اِنَّكَ. .» می تواند تعلیل برای «کی نسبحک کثیراً» باشد؛ یعنی خدایا! تو خوب می دانی که من و برادرم هارون چه روحیه ای داریم و نسبت به تسبیح و ذکر تو، تا چه حد علاقه مندیم، بنابراین با پذیرش وزارت هارون، راه تسبیح و ذکر فراوان تر را بر ما هموار ساز.

ص: 297

548- عوامل ترک ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 91 - 8

8 - روی آوری به مظاهر شرک زمینه ساز غفلت از یاد خدا و ترک نماز

انما الخمر و المیسر و الانصاب . . . و یصدکم عن ذکرالله و عن الصلوه

نیابردن قید «فی الخمر و المیسر» در جمله «و یصدکم . . .» - به خلاف جمله «ان یوقع . . .» - می تواند اشاره به این باشد که منشأ ترک یاد خدا و برپایی نماز مخصوص شراب و قمار نیست بلکه برخاسته از گرایش به انصاب و ازلام (مظاهر شرک) نیز هست.

549- عوامل ترک ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 2

2 - ترک پرستش و یاد خدا ، انگیزه کفرپیشگان دربازداری مسلمانان از ورود به مساجد و تلاش برای تخریب آنها

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن یذکر فیها اسمه و سعی فی خرابها

«آن یذکر» به تقدیر «لا»ی نافیه، مفعولٌ له برای «منع» است؛ یعنی، از ورود به مساجد جلوگیری می کردند تا نام خدا در آنها برده نشود.

550- عوامل ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 221 - 26

26 - هدف تبیین آیات از سوی خداوند ، یادآوری به انسانهاست .

و بیین ایاته للناس لعلهم یتذکرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 57 - 13

13 - پی بردن انسان ها به قدرت خداوند و توجه همواره به آن ، از اهداف آفرینش نیروهای طبیعی در هستی است .

هو الذی یرسل الریح . . . لعلکم تذکرون

در برداشت فوق «لعلکم . . .» غایت برای «یرسل الریح» و جمله های پس از آن گرفته شده است. یعنی از اهداف آفرینش این اسباب و مسببات تذکر یافتن انسانهاست. قابل ذکر است که «تذکر» به معنای دریافتن و پیوسته در ذهن داشتن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 50 - 2

ص: 298

2- قرآن ، عامل بیداری و یادآوری دانستی های فراموش شده انسان ها و احیاگر فطرت خفته آنان

و هذا ذکر

«ذکر» از نظر معنا مانند «حفظ» است، با این تفاوت که حفظ شیء به اعتبار احراز و به دست آوردن آن است و ذکر شیء به اعتبار استحضار و یادآوردن آن (مفردات راغب). بنابراین توصیف قرآن به «ذکر» به این اعتبار است که قرآن یادآور دانستی های فراموش شده آدمی و بیدارگر فطرت انسان غافلی است که از امور فطری و دانستی های خدادادی خویش، غافل شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مرسلات - 77 - 5 - 3

3 - کتاب های آسمانی و قرآن ، مایه یاد و یادآوری انسان ها

فالمَلَقِيتَ ذِكْرًا

551- عوامل ذکر ابراهیم (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 41 - 7

7- مقام نبوت و صدیق بودن ابراهیم (ع) ، موجب تجلیل و یاد از او در قرآن

و اذکر فی الکتب ابرهیم اِنَّه کان صدیقًا نبیًّا

جمله «اِنَّه کان صدیقًا نبیًّا» به منزله تعلیل برای «اذکر. ..» است.

552- عوامل ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 22 - 11

11 - اقبال دنیا به مردم ، زمینه ساز غفلت از خدا و ادبار آن ، عامل توجه به خداست .

و جرین بهم بریح طیه و فرحوا بها جاءتها ریح عاصف . . . و ظنوا انهم احیط بهم دعوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 227 - 10

10 - یاد خدا و عدالت خواهی از بارزترین نمود های ایمان و عمل صالح

إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا

ص: 299

553- عوامل ذکر خدا از بندگان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 152 - 11، 2

2 - به یاد خدا بودن، مایه جلب رضایت و توجه خاص خداوند است.

فاذکرونی اذکرکم

فعل «أذکر» در جواب امر قرار گرفته و لذا با حرف شرطی مقدر، مجزوم شده است. در نتیجه جمله با تقدیر آن چنین می شود: «فاذکرونی ان تذکرونی اذکرکم؛ به یاد من باشید، اگر به یاد من باشید به یاد شما خواهم بود.» یاد کردن خدا از بندگان، به معنای عنایت و توجه خاص به آنهاست.

11 - «و روی ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) خرج علی اصحابه فقال: . . . قال سبحانه : فاذکرونی اذکرکم؛ یعنی، اذکرونی بالطاعه و العباده اذکرکم بالنعم و الاحسان و الرحمه و الرضوان؛

از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره سخن خداوند که فرموده «فاذکرونی اذکرکم» روایت شده که یعنی، مرا با اطاعت و عبادت خود یاد کنید تا شما را با نعمتها و احسان و رحمت و رضوان خود یاد نمایم».

554- عوامل ذکر عمل ناپسند

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 22 - 17

17 - درماندگی، اضطراب و احساس خطر مرگ، عرصه به خاطر آمدن کرده های زشت، اظهار ندامت و شرمساری در پیشگاه خدا و پوزش طلبی انسان از آن خطاها و ناسپاسیها

و ظنوا أنهم أحیط بهم دعوا الله . . . لنکونن من الشکرین

555- عوامل ذکر قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 7 - 6

6 - آفرینش انسان و انواع گیاهان از بستر خاک مرده و بی جان، یادآور رستاخیز و دلیلی گویا بر قطعی بودن برپایی آن.

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که «الساعه» به برپایی قیامت و «ذلک» در آیه قبل به خلقت انسان و ایجاد انواع گیاهان: إن کنتم فی

ريب من البعث فإنا خلقناكم من تراب. .. فإذا أنزلنا عليها الماء اهتزت وربت» اشاره داشته باشد.

556- عوامل ذکر موسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 300

9- پاکی و برگزیدگی موسی و مقام رسالت و نبوت او، موجب شرافت و بزرگداشت یاد او در قرآن

واذکر فی الکتب موسیٰ اِنَّه کان مخلصاً و کان رسولاً نبیاً

جمله «اِنَّه کان . . .» تعلیل برای «اذکر» است.

557- غفلت از ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 91 - 15

15 - دشمنی و کینه توزی در بین جامعه ایمانی و غفلت از یاد خدا مانع رسیدن آن جامعه به فلاح و رستگاری

لعلکم تفلحون. انما یرید الشیطن ... و یصدکم عن ذکرالله

558- فضیلت ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 191 - 2,3

2 - ارزش یاد خداوند همواره و در هر حال

الذین یدکرون الله قیاماً و قعوداً و علی جنوبهم

3 - اهمیت و ارزش برتر یاد خدا در حال قیام بر حال نشسته و در حال نشسته بر حال خوابیده *

الذین یدکرون الله قیاماً و قعوداً و علی جنوبهم

در برداشت فوق، کلمات «قیام» و «قعود» و «علی جنوبهم» به معنای حقیقی آن گرفته شده، نه به معنای کنایی آن (همه حالات)، و ترتیب ذکر این حالات می تواند اشاره به ترتیب آن در اهمیت و ارزش باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 37 - 6

6 - تسبیح و ذکر دائم خدا، بر پای نماز و پرداخت زکات، دارای جایگاهی ویژه و ارزشمند در بین سایر اعمال و موجب بلند پایگی مقام و تکامل معنوی انسان

يسَّبِحْ لَهُ فِيهَا . . . رجال لاتلهيهم تجره ولابيع عن ذكر الله وإقام الصلوه وإيتا

خداوند، در توصيف مردمان الهی ووالا مقام تنها سه صفت را مطرح ساخته است: 1- ذکر خدا، 2- برپاداشتن نماز، 3- پرداخت زکات. ذکر سه عمل یاد شده از میان صدها عمل نیک دیگر، حاکی از ارزش ویژه آنها و نیز تأثیر آنها در تکامل معنوی انسان است.

ص: 301

559- فضیلت مکان ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 36 - 6

6 - کانون های ذکر خدا ، دارای عظمت و رفعت مقام

فی بیوت اذن الله أن ترفع ويذكر فيها اسمه

560- فلسفه ذکر تاریخ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 34 - 19

19 - ذکر داستانهای انبیای پیشین در قرآن برای تسلی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و همچنین تاسی وی به آنان است.

و لقد كذبت .. و لقد جاءك من نبای المرسلین

561- فلسفه ذکر تعداد نگهبانان جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مدثر - 74 - 31 - 4

4 - ذکر تعداد فرشتگان نگهبان دوزخ (19 عدد) ، به منظور آزمایش کافران است .

عليها تسعة عشر .. و ما جعلنا عدّتهم إلا فتنة للذين كفروا

562- فلسفه ذکر قصه عیسی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 57 - 6

6 - یادکرد داستان عیسی (ع) در قرآن ، اقدامی هدایتگرانه و مثلی درس آموز

و لما ضرب ابن مريم مثلاً

با توجه به کاربرد واژه «مثّل» - که داستان عیسی (ع) را به عنوان نمونه و سمبل ذکر کرده است - برداشت بالا به دست می آید.

563- فلسفه ذکر قصه یوسف (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 302

4- پیدایش سؤالهایی درباره علم و حکمت خداوند و امتیازات یوسف (ع)، باعث طرح داستان یوسف (ع) در قرآن

این ربیک علیم حکیم. لقد کان فی یوسف و إخوته آیت للسائلین

564- فلسفه ذکر نعمت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 47 - 6

6- هدف از لزوم یاد کرد نعمت های الهی، به یاد خدا بودن و نعمت ها را از جانب او دانستن است.

اذکروا نعمتی التي أنعمت علیکم

توصیف «نعمت» - به اینکه خداوند آن را انعام کرده (أنعمت علیکم) - اشاره به این معنا دارد که: یاد کردن نعمت، باید وسیله ای باشد برای یاد کردن بخشنده نعمت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 122 - 6

6- هدف از لزوم یاد کردن نعمت ها، یاد خدا بودن و نعمت ها را از جانب او دانستن است.

اذکروا نعمتی التي أنعمت علیکم

توصیف «نعمت» به اینکه خداوند آنها را ارزانی کرده است (أنعمت علیکم) اشاره به این معنا دارد که: یاد کردن نعمت باید وسیله ای باشد برای یاد کردن بخشنده نعمت.

565- گناه ممانعت از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 22

22 - بستن مساجد به روی مردم و بازداشتن آنان از یاد خدا، از گناهان بزرگ است.

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن یذکر فیها اسمه .. لهم فی الآخرة عذاب عظیم

566- مانعان از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 37 - 1

1 - شیاطین ، مانع بازگشت انسان های غافل از یاد خدا به راه حق

ص: 303

وإنهم ليصدونهم عن السبيل

567- محرومان از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 101 - 2

2- محجوب بودن دل از یاد خدا، از بارزترین خصلت های کافران است .

الذین كانت أعینهم فی غطاء عن ذکری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 16 - 2

2- مردم با گزینش دنیا به جای آخرت، خود را از ترکیه، یاد خدا و ادای نماز دور نگه داشته، از رستگاری محروم می سازند .

قد أفلح . . . بل تؤثرن الحیوه الدنیا

568- مداومت بر ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 103 - 2

2- ضرورت یاد خدا در همه شرایط و تمامی حالات (ایستاده، نشسته، و خوابیده)

فاذکروا الله قیماً و قعوداً و علی جنوبکم

«قیاماً» جمع قائم و «قعوداً» جمع قاعد و «جنوب» جمع جنب (به معنای پهلو) و «علی جنوبکم» کنایه از دراز کشیدن است.

569- مراد از ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 105 - 13

13- « عن عبد الله بن سنان عن أبي عبد الله (ع) انه سأله عن قول الله عز وجل : « ولقد كتبنا فی الزبور من بعد الذکر » ما الزبور و ما

الذکر؟ قال : الذکر عند الله، والزبور الذی أنزل علی داود؛

از عبدالله بن سنان نقل شده که از امام صادق (ع) در باره قول خدای عزوجل «و لقد كتبنا في الزبور من بعد الذكر» پرسید زبور چیست ذکر کدام است؟ فرمود: ذکر نزد خدا است و زبور آن است که بر داوود نازل شده است».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 304

20 - « قال أبو جعفر الطوسي : « قد أنزل الله إليكم ذكراً . رسولاً » فالذكر رسول الله . . . و هو المروى عن الباقر و الصادق و الرضا (عليهم السلام) ؛

(1) تذکر: روایت یاد شده، این احتمال را که «رسولاً» بدل «ذکراً» باشد، تأیید می کند.

570- مراد از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 28 - 5

5- « عن جعفر بن محمد (ع) في قوله : « ألا بذكر الله تطمئن القلوب » فقال : بمحمد عليه وآله السلام تطمئن القلوب و هو ذكر الله . . . ؛

از امام صادق(ع) درباره سخن خدا: «ألا بذكر الله تطمئن القلوب» روایت شده است که فرمود: به وسیله حضرت محمد - که بر او و آلش سلام باد - دلها آرامش می یابد و اوست ذکر خدا . . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 45 - 17

17 - « قال أبو عبد الله (ع) : « و لذكر الله أكبر » قال : ذكر الله عند ما أحلّ أو حرّم ؛

از امام صادق(ع) درباره این سخن خداوند «و لذكر الله أكبر» روایت شده که: مراد، یادآوری خدا به هنگام روبه رو شدن با حلال یا حرام الهی است.».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 12

12 - عن عبيد الله بن عبد الله الدهقان قال : دخلت على أبي الحسن الرضا (ع) فقال لي : ما معنى قوله : « و ذكر اسم ربّه فصلّي » فقلت : كلّمّا ذكر اسم ربّه قام فصلّي ، فقال لي : لقد كلّف الله عزّ وجلّ هذا شططاً فقلت : جعلت فداك فكيف هو ؟ فقال : كلّمّا ذكر ربّه صلّي على محمد و آله ؛

از عبيدالله بن عبدالله دهقان روایت شده که گفت: خدمت امام رضا(ع) رسیدم، پس امام از معنای سخن خداوند «و ذکر اسم ربّه فصلّي» از من سؤال نمود، عرض کردم: یعنی هر زمان که یاد پروردگارش را نمود، بایستد و نماز گزارد. امام به من فرمود: در این صورت، خدای عزّوجلّ تکلیف شاقی نموده [و این از خداوند به دور است]. عرض کردم: فدایت شوم پس [معنای] آن چگونه است؟ فرمود: هر زمان نام

پروردگارش را برد، بر محمد (صلی الله علیه و آله) و آل او صلوات بفرستد».

571- مشرکان و ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 305

6 - مشرکان نسبت به یاد کردن خدا به همراه یاد دیگر معبودها و نیز عبادت مشترک خدا و معبودها، حساس نبوده و مخالفت نمیورزیدند.

و إذا ذکر الله وحده اشمأزت . . . و إذا ذکر الذین من دونه إذا هم یتبشرون

از آیه شریفه به روشنی استفاده می شود که مشرکان نسبت به یاد کردن خدا به تنهایی حساس بوده و از یاد شدن معبودهای خود بدون یاد شدن خدا خوشحال می شدند؛ ولی در این آیه از واکنش و حساسیت مشرکان در صورتی که نام خدا و معبودها با هم و مشترکاً یاد شوند، سخنی به میان نیامده است. بنابراین یاد نشدن آن، می تواند حاکی از مطلب بالا باشد.

572- مشرکان و ذکر معبودان باطل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - مشرکان نسبت به یاد کردن خدا به همراه یاد دیگر معبودها و نیز عبادت مشترک خدا و معبودها، حساس نبوده و مخالفت نمیورزیدند.

و إذا ذکر الله وحده اشمأزت . . . و إذا ذکر الذین من دونه إذا هم یتبشرون

از آیه شریفه به روشنی استفاده می شود که مشرکان نسبت به یاد کردن خدا به تنهایی حساس بوده و از یاد شدن معبودهای خود بدون یاد شدن خدا خوشحال می شدند؛ ولی در این آیه از واکنش و حساسیت مشرکان در صورتی که نام خدا و معبودها با هم و مشترکاً یاد شوند، سخنی به میان نیامده است. بنابراین یاد نشدن آن، می تواند حاکی از مطلب بالا باشد.

573- مکان ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - مساجد، جایگاه عبادت خدا و یاد کردن نام اوست.

مسجد الله أن یدکر فیها اسمہ

سجده، بارزترین نمود پرستش است و تعبیر از پایگاههای دینی اهل ایمان به مسجد (جایگاه سجده) بیانگر این است که: آن پایگاهها محل عبادت و پرستش می باشد.

1 - مثل نور خدا، همانند چراغ دانی است دربرگیرنده چراغی پر فروغ و نورافشان که در خانه هایی است که به اذن خداوند، رتبه رفیع یافته اند و هماره مرکز یاد خدا هستند .

مثل نوره کمشکوه فیها مصباح المصباح فی زجاجه . . . فی بیوت اذن الله أن ترفع و یذک

ص: 306

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که «فی بیوت» متعلق به «مشکوه» و صفت برای آن باشد.

574- ممانعت از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 4,21

4 - کسانی که مردم را از حضور در مساجد ، به انگیزه یاد نشدن نام خدا ، بازدارند ، ستمکارترین مردمند .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه

21 - تخریب مساجد به انگیزه یاد نکردن خدا در آنها ، گناهی بزرگ و در پی دارنده خواری در دنیا و عذابی بزرگ در قیامت است .

و سعی فی خرابها . . . لهم فی الدنيا خزی و لهم فی الآخرة عذاب عظیم

از اینکه بازدارندگان مردم از ورود به مساجد و تخریب کنندگان آن ها، ظالمترین مردم شمرده شده اند و نیز به عذاب عظیم قیامت تهدید شده اند، بزرگی گناه آنان به دست می آید.

575- منشأ ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 22

22- همواره یاد کردن خداوند ، نیازمند توفیق و هدایت ویژه الهی است .

واذکر ربک إذا نسیت و قل عسی أن یهدین ربی لأقرب من هذا رشداً

576- موارد ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 239 - 5

5 - نماز ، ذکر خداست .

فاذا امنتم فاذکروا الله

مراد از «ذکر» در جمله «فاذکروا الله» نماز است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 206 - 6

6 - پرستش خدا ، به زبان آوردن اسما و صفاتی که حاکی از تنزیه او باشد و نیز سجده کردن به آستان او ، از مصادیق ذکر و یاد

ص: 307

خداوند است .

و اذکر ربک . . . إن الذین عند ربک ... و له یسجدون

577- موانع ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 91 - 11، 7، 9

7 - شیطان همواره در صدد بازداری مؤمنان از یاد خدا و برپایی نماز

انما یرید الشیطن . . . فی الخمر و المیسر و یصدکم عن ذکر اللّٰه و عن الصلوه

9 - قماربازی و میگساری ابزار شیطان برای بازداشتن مردم از یاد خدا و برپایی نماز

انما یرید الشیطن . . . فی الخمر و المیسر و یصدکم عن ذکر اللّٰه و عن الصلوه

11 - باز ماندن جامعه ایمانی از نماز و یاد خدا پیامد برانگیخته شدن دشمنی و کینه در بین آنها

ان یوقع بینکم العدوه و البغضاء . . . و یصدکم عن ذکر اللّٰه و عن الصلوه

نیابردن کلمه «ان» در «یصدکم عن . . .» می تواند اشاره به این باشد که مضمون این جمله پیامد تحقق مضمون معطوف علیه (یوقع بینکم . . .) است.

578- موانع ذکر اراده خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 9 - 0

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 21 - 8

8- نظر دوختن به اسباب و علل طبیعی ، حجابی برای توجه به اراده خداوند و خواست او است .

أنتی یکون لی غلم . . . هو علیّ هین

579- موانع ذکر حسابرسی اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکاثر - 102 - 1 - 3

3 - ضرورت پرهیز از سرگرمی ها و ترک امور بازدارنده از توجّه به حسابرسی ها در قیامت

ألهیکم التکاثر

ص: 308

آیه «لتسئلنَّ یومئذ عن النعمیم» در آخر سوره - که بر حسابرسی از نعمت ها دلالت دارد - نشانگر آن است که سرگرم شدن به تکاثر، مایه غفلت از حسابرسی است و باید انسان از آنچه او را سرگرم ساخته و از اهداف نعمت ها بازمی دارد، پرهیز کند تا هنگام حسابرسی نعمت ها، پاسخی داشته باشد.

580- موانع ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 12

12 - مساجد ، باید از هر آنچه مانع یاد خداست ، پیراسته باشد .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه

581- موانع ذکر مشیت خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 21 - 8

8- نظر دوختن به اسباب و علل طبیعی ، حجابی برای توجه به اراده خداوند و خواست او است .

أنتی یکون لی غلم . . . هو علیّ هین

582- موجبات ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 142 - 16

16 - نماز ، بهترین وسیله برای یاد خدا و توجه به اوست .

إذا قاموا إلى الصلوة . . . ولا یذکرون الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 143 - 12

12 - نشاط در عبادت ، اخلاص ، ذکر فراوان خدا و استواری در ایمان ، پرتویی از هدایت الهی است .

و إذا قاموا إلى الصلوة . . . و من یضلل الله فلن تجد له سییلا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلیٰ - 87 - 15 - 3

ص: 309

3 - توجّه به جلوه های ربوبیت خداوند ، وادار سازنده انسان به عبادت و ذکر خدا و جاری ساختن نام او بر زبان است .

و ذکر اسم ربّه

583- موجبات ذکر نام خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 3

3 - توجّه به جلوه های ربوبیت خداوند ، وادار سازنده انسان به عبادت و ذکر خدا و جاری ساختن نام او بر زبان است .

و ذکر اسم ربّه

584- مهمترین ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 74 - 6

6 - تسبیح خدا از مهم ترین ذکر ها است .

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 96 - 6

6 - تسبیح خدا ، از مهم ترین ذکر ها است .

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ

585- نشانه های ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 124 - 4

4 - پیروی از هدایت الهی و توجه به آن ، تبلور یاد خدا است .

من اتبع الهدی . . . و من أعرض عن ذکری

«من أعرض» در این آیه، مقابل «من اتبع» در آیه قبل است. مقتضای مقابله آن بود که بفرماید «و من لم يتبع هدای»؛ ولی به جای آن «من أعرض عن ذکری» گفتنی است نکته این گزینش، یا نقش ذکر خدا در هدایت است و یا اتحاد ذکر و هدایت می باشد.

ص: 310

586- نیاز به ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 130 - 9

9- انسان در شرایط سخت، برای کسب تحمل بیشتر، به تسبیح و یاد خدا نیازمند است.

فاصبر علی ما یقولون و سبح بحمد ربک

توصیه به تسبیح، پس از فرمان به «صبر»، نشانگر نقش تسبیح در توانمند شدن بر صبر است.

587- وقت ذکر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 41 - 14

14 - آغاز و پایان روز، از مناسبترین اوقات برای یاد خدا

و اذکر ربک... بالعشی و الابکار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 42 - 3

3 - صبح گاهان و شام گاهان، وقت هایی مناسب برای ذکر و تسبیح خداوندند.

اذکروا الله... و سبحوه بکره و أصیلاً

بنابراین که «بکره» و «أصیلاً» به همان معنای حقیقی خود به کار رفته باشند، نه معنای کنایه ای، معنای یاد شده فهمیده می شود.

588- وقت ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 55 - 16

16 - شبان گاهان و بامدادان، دو وقت مناسب و شایسته برای ذکر خدا و تسبیح و حمد او

و سبح بحمد ربک بالعشی و الإبکر

برداشت یاد شده، از اختصاص به ذکر یافتن دو وقت یادشده برای تسبیح و حمد به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 9 - 9

ص: 311

9 - آغاز و پایان هر روز ، مناسب ترین لحظات برای یاد خدا و تسبیح او

و تسبیح بکره و اُصیلاً

اختصاص یافتن «بکره» و «اُصیلاً» به ذکر، ممکن است کنایه از همه لحظات نباشد، بلکه تأکیدی بر این دو مجال به حساب آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 39 - 9

9 - قبل از طلوع و غروب خورشید ، لحظه هایی مناسب برای یاد خدا *

و سبِّح بحمد ربِّک قبل طلوع الشمس و قبل الغروب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 8 - 2

2 - لزوم ذکر و یادکردن پروردگار در ضمن تلاش گسترده روزانه

إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا . و اذکر اسم ربِّک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 25 - 5، 1

1 - ذکر نام پروردگار و یاد او در سپیده دم و پسین گاه ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اذکر اسم ربِّک بکره و اُصیلاً

«بکره»، هم به فاصله میان نماز صبح و طلوع خورشید گفته می شود (لسان العرب) و هم به آغاز روز (مفردات راغب). «اُصیلاً» به فاصله میان عصر و مغرب گفته می شود (صحاح اللغه) و نیز به معنای آخر روز آمده است (العین). «ذکر» هم دو نوع است: ذکر با قلب و ذکر با زبان. (مفردات راغب)

5 - سپیده دم و پسین گاه ، از اوقات مناسب برای ذکر و یاد خداوند

و اذکر اسم ربِّک بکره و اُصیلاً

اُصیلاً

589- آثار اعراض از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 17 - 4

4- روی گردانی از یاد خدا، موجب عذاب سخت و شدید الهی است.

و من يعرض عن ذکر ربّه یسلکة عذاباً صعداً

«صَعَدًا»، به معنای شدید و سخت است.

ص: 312

590- آثار تداوم ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 38 - 12

12 - یاد دایم خداوند، افزایش دهنده منزلت و ابعاد وجودی انسان

رجال لاتلهیهم تجره ولا یبع عن ذکر الله... ویزیدهم من فضله

برداشت فوق، از آمدن تعبیر «یزیدهم» به جای «یزید لهم» استفاده می شود؛ یعنی، فعل زیاد شدن به خود اشخاص نسبت داده شده است نه به پاداش آنان.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 25 - 3,4

3 - ذکر و یاد مستمر خداوند، نیرو آفرین و مقاومت بخش در برابر مشکلات و سختی های تبلیغ و اجرای تعالیم دین

فاصبر لحکم ربک... واذکر اسم ربک بکره و أصیلاً

از توصیه به ذکر خداوند - پس از فرمان صبر و شکیبایی در مشکلات رسالت - مطلب یاد شده به دست می آید.

4 - ذکر و یاد مستمر خداوند، نیرو آفرین و مقاومت بخش در برابر مشکلات و سختی ها

فاصبر... واذکر اسم ربک بکره و أصیلاً

... واذکر اسم ربک بکره و أصیلاً

591- آثار ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 152 - 2

2 - به یاد خدا بودن، مایه جلب رضایت و توجه خاص خداوند است.

فاذکرونی أذکرکم

فعل «أذکر» در جواب امر قرار گرفته و لذا با حرف شرطی مقدر، مجزوم شده است. در نتیجه جمله با تقدیر آن چنین می شود: «فاذکرونی ان تذکرونی أذکرکم؛ به یاد من باشید، اگر به یاد من باشید به یاد شما خواهم بود.» یاد کردن خدا از بندگان، به معنای عنایت و توجه خاص

به آنهاست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 135 - 4

4 - یاد خدا ، وادارکننده انسان به توبه و استغفار

ذکروا الله فاستغفروا لذنوبهم

عطف شدن استغفار بر ذکر خدا با کلمه «فاء»، که در آن معنای ترتب نهفته است، می تواند اشاره به رابطه علیت بین ذکر خدا و

ص: 313

استغفار باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 193 - 4

4 - یاد همیشگی خداوند و اندیشه در آفرینش ، زمینه ایمان به ربوبیت الهی

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا .. وِيتَفَكَّرُونَ ... رَبَّنَا ... فَاَمَّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 103 - 3,4

3 - یاد خدا ، زمینه ساز پیروزی بر دشمنان

اعد للكفرین عذاباً مهیناً .. فاذكروا الله قیماً و قعوداً و علی جنوبکم

4 - یاد خداوند پس از ادای نماز خوف ، جبران کننده کاستی های آن

فلیس علیکم جناح ان تقصروا .. فاذكروا الله قیماً و قعوداً و علی جنوبکم

لزوم ذکر خدا پس از پایان نماز خوف، می تواند اشاره به این معنا باشد که قصر و کوتاهی نماز خوف را با ذکر خداوند جبران کنید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 3 - 11

11 - توجه به احاطه علمی خداوند، بازدارنده انسان از انحراف در اعمال و نیات

و یعلم سرکم و جهرکم و یعلم ما تکسبون

هدف از بیان آگاهی کامل خداوند بر سرّ و نهان آدمی و اعمال او، بازداشتن وی از خطا و لغزش است. لذا توجه به این مطلب اثر بازدارنده از یکسو و برانگیزاننده از جهت دیگر دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 13 - 5

5 - توجه به آگاهی خداوند بر گفتار و کردار آدمیان، برانگیزنده آنان به ایمان

فهم لا يؤمنون . . . وهو السميع العليم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 15 - 8

8 - توجه به ربوبیت خداوند، مقتضی پرهیز از عصیان او

قل إني أخاف إن عصيت ربي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 17 - 7

7 - توجه به اقتدار بی مانع خداوند بر رساندن نفع و ضرر، زمینه ساز اعتقاد به توحید و پرهیز از شرک

ص: 314

و لا تكونن من المشركين . . . و إن يمسسك الله بضر . . . فهو على كل شيء قدير

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 190 - 10

10 - توجه به عظمت و والایی خداوند بازدارنده انسان از توهّم شریک برای اوست .

فتعلی الله عما يشركون

با توجه به توضیح برداشت قبل، از جمله «فتعالی . . .» این نکته به دست می آید که شریک برای خدا پنداشتن برخاسته از نشناختن عظمت و والایی اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 2 - 4، 1

1 - دل مؤمنان راستین، لرزان و بیمناک به هنگام یاد خدا

إنما المؤمنون الذين إذا ذكر الله وجلت قلوبهم

2 - یاد خدا از سوی هر کس، دارای تأثیری عمیق در قلب و روح مؤمنان

إذا ذكر الله وجلت قلوبهم

مجهول آوردن فعل «ذکر» دلالت می کند که یاد خدا از سوی هر کسی که باشد آن اثر شگرف را برای مؤمنان واقعی در پی دارد.

4 - دل های بیمناک و لرزان از یاد خدا، دارای زمینه ای مناسب برای تأثیرپذیری از تلاوت آیات قرآن

إذا ذكر الله وجلت قلوبهم و إذا تليت عليهم آياته زادتهم إيمانا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 45 - 3، 4

3 - پایداری اهل ایمان در صحنه های پیکار همراه با یاد مداوم خدا، زمینه ساز پیروزی آنان بر دشمنان دین

فأثبتوا و اذكروا الله كثيرا لعلكم تفلحون

«لعلکم» علاوه بر اینکه متعلق بر «اذکروا الله» است، می تواند متعلق به «فأثبتوا» نیز باشد. در این صورت مراد از «فلاح»، پیروزی در

جنگ است.

4- سعادت و رستگاری مؤمنان در گرو جهاد و کثرت یاد خداست .

إذا لقيتم فئة فاثبتوا و اذكروا الله كثيرا لعلكم تفلحون

در برداشت فوق «فلاح» به معنای سعادت و رستگاری گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 47 - 10

10 - توجه به احاطه علمی خداوند بر کردار آدمی ، عامل اجتناب وی از سرمستی و ریاکاری و جلوگیری از راه خدا

ولا تكونوا .. و الله بما يعملون محیط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 315

19 - توجه انسان به خدا و فرمانهایش ، زمینه ساز جلب لطف و رحمت او

نسوا الله فنیسهم

با استفاده از مفهوم جمله «نسوا الله ..» برداشت فوق به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نماز و ذکر خدا ، عامل خودسازی و پاکی روح و اندیشه

لمسجد .. فیه رجال یحبون أن یتطهروا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - توجه به خدا و استعاذه به درگاه او ، راهی برای مصون ماندن از فرجام نامیمون شهوات جنسی

قال معاذ الله

17 - توجه به خداوند ، عامل بازدارنده آدمی از گناه

قال معاذ الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - توجه به جلال و هیبت خداوند ، وادار کننده موجودات به تسبیح و ستایش او

و یسیح الرعد بحمده والملائکه من خیفته

22 - « عن أبي جعفر الباقر (ع) : ان الصواعق تصیب المسلم و غیر المسلم و لاتصیب ذاکراً ؛

از امام باقر(ع) روایت شده است: صاعقه ها [ممکن است] به مسلمان و یا غیر مسلمان اصابت کند ؛ ولی به کسی که مشغول ذکر خداست اصابت نمی کند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 28 - 3

3- تنها ذکر خدا و به یاد او بودن ، سبب آرامش و اطمینان دلهاست .

ألا بذكر الله تطمئن القلوب

تقدیم «بذكر الله» بر متعلقش (تطمئن) برای رساندن حصر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 98 - 7

7- ذکر خدا و عبادت پروردگار چون نماز ، زداینده نگرانی ها و اندوه ها و تقویت کننده روحیه پایداری و موجب آرامش خاطر است .

ص: 316

و لقد نعلم أنك يضيق صدرك .. فسبح بحمد ربك و كن من السجدين

نوع مفسران بر آنند که مقصود از سجده در این آیه، نماز است و مؤید آن روایتی است که می گوید: «پیامبر (صلی الله علیه و آله) هر گاه محزون و دلتنگ می شد، نماز می خواند» (مجمع البیان، ذیل آیه فوق).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 24 - 10,24

10- ذکر و یاد خدا، مایه یادآوری مقصود زدایش فراموشی است .

واذکر ربک إذا نسیت

متعلق «نسیان» را می توان عام، و شامل همه چیز دانست. در این صورت، مفاد جمله «واذکر...» این است که: «هرگاه، چیزی را فراموش کردی، ذکر خداوند را بر زبان جاری ساز، تا آن چیز را به خاطر آوری و غفلت تو زایل شود».

24- تدارک یاد خداوند، پس از غفلت از آن، مایه امیدواری انسان به دستیابی بر رشد و هدایتی سریع است .

واذکر ربک إذا نسیت و قل عسی أن یهدین ربی لأقرب من هذا رشداً

ارتباط «قل عسی...» با «اذکر...» ارتباط مقدمه و نتیجه است و پیام آیه این است که: «اگر پس از فراموشی، یاد خدا کردی، می توانی به هدایت ویژه الهی امیدوار باشی و بگویی: «عسی...»».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 70 - 14

14 - توجه به عظمت خداوند، مایه خضوع به درگاه او و وادار سازنده انسان به پذیرش ربوبیت او

فألقى السحرة سجداً قالوا ءامنا ربّ هرون و موسى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 124 - 2,6

2- پیروی از هدایت های الهی و به یاد خدا بودن، موجب تسهیل زندگی و برطرف شدن تنگنا های آن است .

من اتبع هدای ... لایشقی . و من أعرض عن ذکری فإنّ له معیشه ضنگاً

6- هدایت های الهی و یاد کردن همیشگی خداوند، مایه بصیرت و بیش در زندگی است .

و من أعرض عن ذكرى . . . ونحشره يوم القيمة أعمى

کور محشور شدن گمراهان، نتیجه کوری آنان از دیدن و دریافت هدایت در دنیا است. از این عقوبت ویژه این نتیجه را می توان گرفت که هدایت، مایه بصیرت در مسیر زندگی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 130 - 9

9- انسان در شرایط سخت، برای کسب تحمل بیشتر، به تسبیح و یاد خدا نیازمند است.

فاصبر علی ما یقولون و سبح بحمد ربک

توصیه به تسبیح، پس از فرمان به «صبر»، نشانگر نقش تسبیح در توانمند شدن بر صبر است.

ص: 317

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 40 - 19

19 - اماکن و نقاطی که یاد خدا در آن بسیار برده می شود ، دارای قداست و شایسته احترام است .

صومع . . . و مسجد یذکر فیها اسم الله کثیرا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 110 - 4

4 - یاد خدا ، مایه ره یابی انسان به صلاح و رحمت الهی

قال اخسئوا فیها . . . حتی أنسوکم ذکری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 36 - 6،8،11

6 - کانون های ذکر خدا ، دارای عظمت و رفعت مقام

فی بیوت أذن الله أن ترفع ویذکر فیها اسمه

8 - ذکر مستمر نام خدا ، موجب عظمت و مجد مکان های ذکر می شود .

فی بیوت أذن الله أن ترفع ویذکر فیها اسمه

11 - خانه هایی که در آنها همواره ذکر و تسبیح خدا گفته می شود ، مرکز نور خدا است .

مثل نوره کمشکوه . . . فی بیوت أذن الله أن ترفع ویذکر فیها اسمه یسبح له فیها با

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 38 - 16

16 - مردمانی که همواره به یاد خدا هستند ، نماز به پا می دارند ، زکات می پردازند و از قیامت می ترسند ، از روزی فراوان و بی شمار برخوردارند .

رجال لاتلهیهم تجره ولایبع عن ذکر الله . . . لیجزیهم الله أحسن ما عملوا ویزید

«حساب» به معنای شمارش است و «بغیر حساب» (بی شمارش) می تواند کنایه از کثرت و فراوانی باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 227 - 2، 1

1 - ارزش شعر ، در پرتو ایمان ، عمل صالح و یاد خداوند

و الشعراء يتبعهم الغاوان .. . إلا الذين آمنوا... وذكروا الله كثيراً

2 - ارجمندی شاعران مؤمن و نیک کردار پیوند خورده با یاد خدا ، در پیشگاه پروردگار

و الشعراء يتبعهم الغاوان .. . إلا الذين آمنوا... وذكروا الله كثيراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 45 - 13

ص: 318

13 - یاد و ذکر خدا، بالاتر و برتر از هر چیزی، مانع فحشا و منکر است.

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَ... وَ لَذِكْرِ اللَّهِ أَكْبَرُ

برداشت بالا بنابرین اساس است که مفضلٌ علیه «اکبر» محذوف و چیزی از قبیل «ماسواه» و «جميع أعماله» باشد که شامل نماز هم می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 35 - 26

26 - عفت و پاک دامنی و به یاد خداوند بودن، از اسباب جلب آمرزش خداوند است.

و الحفظین فوجهم... و الذکرین الله... أعد الله لهم مغفرة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 43 - 5

5 - دعا و تحیت فرشتگان به مؤمنان، به سبب فراوانی ذکر و تسبیح خدا از سوی آنان است.

يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ... وَ سَبَّحُوهُ... هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَ مَلَائِكَةُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 17 - 13، 12

12 - رجوع و توجه همواره داوود (ع) به خداوند در زندگی، موجب قدرت و توانمندی او شد.

داود ذالآید إله أواب

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که جمله «إله أواب» در مقام تعلیل برای «ذالآید» است؛ یعنی، چون داوود(ع) بسیار متوجه خدا و پر مراجعه به او بود، صاحب قدرت و توانمند بود.

13 - توجه بسیار به خدا و مراجعه همیشگی به او در زندگی، موجب قدرت و توانمندی انسان

داود ذالآید إله أواب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- رجوع و توجه همواره سلیمان (ع) به خدا در زندگی، موجب دستیابی او به مقام عبودیت الهی

نعم العبد إله أواب

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که جمله «إله أواب» در مقام تعلیل برای «نعم العبد» است؛ یعنی، چون سلیمان بسیار متوجه خدا و پرمراجعه به او بود؛ بهترین عبد شناخته شد و به این مقام دست یافت.

7- رجوع و توجه همواره به خدا در زندگی، موجب دستیابی انسان به مقام والای عبودیت الهی

نعم العبد إله أواب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 44 - 13,14

ص: 319

13 - رجوع و توجه همواره ایوب (ع) به خداوند در زندگی، موجب دستیابی او به مقام عبودیت الهی

نعم العبد إله أواب

برداشت یاد شده به خاطر این نکته است که جمله «إله أواب» در مقام تعلیل برای «نعم العبد» است؛ یعنی، چون ایوب (ع) بسیار متوجه خدا و پر مراجعه به او بود؛ عبد شایسته شناخته شد و به این مقام دست یافت.

14 - رجوع بسیار و توجه همواره به خدا در زندگی، موجب دستیابی انسان به مقام والای عبودیت الهی

نعم العبد إله أواب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 45 - 1

1 - تنفر شدید و انزجار درونی مشرکان، از یاد شدن نام خدا به تنهایی (بدون نام معبود ها دیگر)

و إذا ذكر الله وحده اشمأزت قلوب الذين لا يؤمنون بالأخرة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 54 - 8

8 - توجه به احاطه همه جانبه خداوند بر موجودات، موجب از بین رفتن هر گونه تردید در مورد حقانیت رستاخیز است.

ألا إنهم في مريه من لقاء ربهم ألا إنهم بكلمة شيء محيط

انکار قیامت و رستاخیز مردگان از سوی مشرکان، مبنی بر این پندار نادرست است که آنها جمع شدن اجزاء پراکنده و از بین رفته موجودات را بعید می دانستند. خداوند با بیان این حقیقت که او بر همه چیز احاطه دارد و هیچ چیز از حیطة علم و قدرت او ناپدید نمی شود، این پندار را ابطال می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 13 - 31

31 - روحیه انابه و توجه مدام پیامبران به خداوند، موجب برگزیدگی و انتخاب ایشان

يجتبي إليه من يشاء ويهدى إليه من ينيب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - یاد خداوند ، ایمنی بخش انسان از سلطه شیطان و همدمی با او

و من یعش عن ذکر الرحمن تقيض له شيطاناً فهو له قرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - یاد خدا ، راه رسیدن انسان به کمال واقعی است .

و من یعش عن ذکر الرحمن . . . لیصدونهم عن السبیل

«الف و لام» در «السبیل» آن را بر «ذکر الرحمان» - در آیه قبل - منطبق ساخته است.

8 - یاد خدا ، راهبر آدمی به سعادت و هدایت واقعی است .

و من يعيش عن ذكر الرحمن .. ليصدونهم عن السبيل و يحسبون أنهم مهتدون

ذکر «یحسبون أنهم مهتدون» تعریضی به آن دارد که خداگریزان از هدایت به دورند. در نتیجه به قرینه مقابله استفاده می شود که یادکنندگان خدا به هدایت دست می یابند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 29 - 11

11 - « روى عن النبى (صلى الله عليه و آله) أنه قال : إذا ذكر العبد ربّه في قلبه كتب الله له ذلك في صحيفه ثم يعارض الملائكة يوم الخميس فيريهم الله ذكر عبده له بقلبه فيقول الملائكة ربّنا عمل هذا العبد قد أحصيناه أمّا هذا العمل فما نعرفه فيقول الربّ إن عبدى قد ذكرنى بقلبه فأثبته في صحيفته فذلك قوله « إنا كنا نستنسخ ما كنتم تعملون » ;

از پیامبر (صلی الله علیه و آله) روایت شده که فرمود: هرگاه بنده در قلب خود خدا را یاد کند، خداوند آن را در کتابی ثبت می کند. سپس خداوند، در روز پنج شنبه این ذکر قلبی را به ملائکه نشان می دهد. ملائکه می گویند: پروردگارا! عمل این بنده را ما احصا نموده ایم؛ اما این عمل را ما نمی شناسیم؟! پروردگار گوید: بنده من، مرا در قلب خود یاد کرد. پس آن را در کتاب عمل وی ثبت نمودم و این است سخن خداوند که می فرماید: إنا كنا نستنسخ ما كنتم تعملون».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 2 - 11

11- توجه به حکمت و کاردانی خداوند ، مستلزم خضوع انسان در برابر قوانین حکیمانه و خدشه ناپذیر وی *

تنزيل الكتب من الله .. الحكيم

تذکر خداوند به وصف «الحکیم»، می تواند یاد آور انسان ها باشد که قرآن - به عنوان مجموعه قوانین - از جانب کسی نازل شده که حکیم و کاردان است و تقصی در برنامه او نیست، تا کسی مجاز به تخلف گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 26 - 3

3 - توجه به خداوند و دغدغه آخرت ، در تمامی لحظات زندگی ، عامل اصلی راهیابی متقین به بهشت

یتساءلون . قالوا إنا كنا ... مشفقين

در صورتی که «یتساءلون» سؤال از علت رهیابی به بهشت باشد، «إنّا کنّا..» بیانگر علت آن خواهد بود. از این که پارسایان در محیط پرشور خانواده از یاد آخرت غافل نشده اند، استفاده می شود که در سایر شرایط به طریق اولی غافل نبوده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 27 - 2

2- توجه تقوایبندگان به خدا و مسؤولیت های خود، زمینه ساز جلب رحمت الهی

إِنَّا كُنَّا قَبْلَ فِيهِ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ . فَمَنْ اللّٰهُ عَلَيْنَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 321

1 - یاد خداوند و ذکر عظمت و کبریایی او ، تأثیرگذار در دل های نرم و خاشع

ألم یأن للذین ءامنوا أن تخشع قلوبهم لذكر الله

«خشوع» در مقابل «قساوت» (سختی و صلابت)، به معنای نرمی [قلب] است.

3 - دل مؤمن ، باید چنان نرم باشد که با یاد خدا و تلاوت قرآن کریم ، تأثیرپذیر و خاشع گردد .

ألم یأن للذین ءامنوا أن تخشع قلوبهم لذكر الله و ما نزل من الحق

خداوند، در آیه شریفه، مؤمنان بی تفاوت را نکوهش کرده و به آنان هشدار می دهد تا فرصت باقی است و گرفتار قساوت قلب نشده اند؛ دل های خود را با یاد او و تلاوت آیاتش خاشع و نرم گردانند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - یاد خدا و تلاوت کلام او (قرآن) ، حیات و روشنی بخش دل ها است .

أن تخشع قلوبهم لذكر الله .. و اعلموا أن الله يحي الأرض

جمله «اعلموا أن الله ..» تعلیل برای جمله «ألم یأن... لذكر الله» است. در این تعلیل، دل های غافل از یاد خدا و بیگانه با کلام او (قرآن)، به زمین مرده و یاد خدا و کلام او (قرآن)، به باران تشبیه شده است. همان طور که خداوند به وسیله باران، زمین مرده را زنده می کند؛ یاد خدا و تلاوت کلام او (قرآن) نیز، دل های غافل و مرده را حیات می بخشد و نورانی می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - تقوا ، مراقبت بر اعمال و یاد خدا ، عامل رستگاری انسان

اتقوا الله و لتنظر .. و لاتكونوا كالذین نسوا الله ... أصحاب الجنة هم الفای

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - ذکر و یاد همیشگی خداوند ، زمینه دستیابی انسان به سعادت و رستگاری است .

و اذكروا الله كثيراً لعلكم تفلحون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 9 - 3

3 - یاد همیشگی خدا ، تضمین کننده سعادت انسان

لاتلهکم أموالکم .. عن ذکر الله و من یفعل ذلک فأولئک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 28 - 9

9 - تسبیح و یاد خدا ، برانگیزاننده آدمی به انفاق و دستگیری از مستمندان و مانع بخل و مال دوستی

ص: 322

قال أوسطهم ألم أقل لكم لولا تسبحون

توصیه به تسبیح و یاد خداوند، درباره ادای سهم فقیران (لولا تسبحون)، می رساند که آن دو در برانگیختن آدمی به انفاق و دوری از بخل، مؤثر است و نقش دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 22 - 4

4 - نماز و یاد خدا، تعدیل کننده غرایز و مانع خُلُق و خوی ناپسند است .

إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلْقٌ هَلُوعًا... إِلَّا الْمَصْلِينَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 17 - 7

7 - ذکر دائم خداوند، موجب قبولی و پیروزی در آزمایش های الهی است .

لنفتنهم فيه و من يعرض عن ذكر ربّه يسلكه عذاباً صعباً

جمله «و من يعرض عن ذكر ربّه..» در حقیقت توصیه به یادآوردن نام و یاد خدا در دل ها است. این توصیه - پس از طرح مسأله آزمایش انسان ها - می تواند بیانگر برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 7

7 - نمازگزاران، در صورتی رستگارانند که از تزکیه و یاد خدا برخوردار باشند .

قد أفلح من تزكى . و ذكر اسم ربّه فصلی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ناس - 114 - 4 - 8

8 - « عن النبی (صلی الله علیه و آله) قال : إِنَّ الشَّيْطَانَ وَاضِعٌ خَطْمَهُ عَلَى قَلْبِ ابْنِ آدَمَ فَإِنْ ذَكَرَ اللَّهُ خَنَسَ وَإِنْ نَسِيَ إِلْتَمَمَ قَلْبَهُ فَذَلِكَ الْوَسْوَاسُ الْخَنَّاسُ » ؛

از پیامبر (صلی الله علیه و آله) روایت شده که فرمود: شیطان پوزه خود را بر قلب آدمیزاد قرار می دهد. پس اگر او خدا را یاد کرد، شیطان

خود را عقب می کشد و پنهان می شود و اگر [یاد خدا را] فراموش کرد، قلب او را می رباید و این است «الوسواس الخناس».

592- آثار روانی ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 23 - 13

13 - یاد خدا، آرام بخش جان ها و سرور قلب ها است .

ثمّ تلین جلودهم وقلوبهم إلى ذکر الله

ص: 323

593- آثار ممانعت از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 18

18 - خفت و خواری در دنیا ، جزای کسانی است که مردم را از یاد خدا باز می دارند .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه .. لهم في الدنيا خزي

594- آداب ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 98 - 4

4- قرین و همراه کردن تسبیح پروردگار با حمد و ستایش او ، امری نیکو و پسندیده در ذکر و عبادت

فسبِّح بحمد ربِّك

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 9 - 9

9 - آغاز و پایان هر روز ، مناسب ترین لحظات برای یاد خدا و تسبیح او

و تسبِّحوه بكرة و أصيلاً

اختصاص یافتن «بکره» و «أصيلاً» به ذکر ، ممکن است کنایه از همه لحظات نباشد، بلکه تأکیدی بر این دو مجال به حساب آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 39 - 9

9 - قبل از طلوع و غروب خورشید ، لحظه هایی مناسب برای یاد خدا *

و سبِّح بحمد ربِّك قبل طلوع الشمس و قبل الغروب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 25 - 5، 1

1 - ذکر نام پروردگار و یاد او در سپیده دم و پسین گاه ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اذکر اسم ربّک بکره و أصیلاً

«بکره»، هم به فاصله میان نماز صبح و طلوع خورشید گفته می شود (لسان العرب) و هم به آغاز روز (مفردات راغب). «اصیلاً» به فاصله میان عصر و مغرب گفته می شود (صحاح اللغه) و نیز به معنای آخر روز آمده است (العین). «ذکر» هم دو نوع است: ذکر با قلب و ذکر با زبان. (مفردات راغب)

ص: 324

5- سپیده دم و پسین گاه، از اوقات مناسب برای ذکر و یاد خداوند

و اذکر اسم ربّک بکره و اُصیلاً

أُصیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 4

4 - لزوم ذکر نام خدا پیش از نماز

ذکر اسم ربّه فصلی

595- ابراهیم (ع) و ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 75 - 3

3- ابراهیم (ع)، پیوسته به خداوند توجه داشت و خواسته های خود را از او تقاضا می کرد.

إن ابرهیم . . . منیب

انابه به درگاه خداوند، به معنای رجوع کردن به اوست.

596- ادب در ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 112 - 13

13 - حواریون عیسی مورد سرزنش وی به خاطر رعایت نکردن ادب در یادکردن از نام خدا

هل یستطیع ربک . . . قال اتقوا الله

رعایت ادب در مورد آیه این بود که حواریون به جای «ربک» (پروردگارت) بگویند: ربنا

597- ارزش ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

26- ارزش ذکر خدا، به ریشه دار بودن آن در قلب و روح انسان است .

أغفلنا قلبه عن ذكرنا

ص: 325

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 36 - 12

12 - ارزش والای ذکر نام خدا و تسبیح و تقدیس او

آن ترفع و یذکر فیها اسمہ یسبّح له فیها بالغدوّ والأصال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنکبوت - 29 - 45 - 10

10 - یاد و ذکر خداوند ، برترین و بزرگ ترین ارزش است .

ولذکر اللّٰه اکبر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 9 - 10

10 - یاد خدا و تسبیح و تقدیس او ، بایسته و ارزشمند در همه لحظات زندگی

و تسبّحوه بکره و أصیلاً

برداشت بالا بنابراین نکته است که «بکره» و «أصیلاً» کنایه از همه لحظه های تلاش و بیداری انسان باشد که از «بکره» شروع شده و تا «أصیلاً» ادامه دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 26 - 2

2 - ارزش توجه انسان به خداوند و آخرت و ترس داشتن از عاقبت کار خویش

قالوا إنا کنا قبل فی أهلنا مشفقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 9 - 8

8 - شرکت در نماز جمعه و پرداختن به ذکر خدا ، بسی ارزشمندتر از کسب مال و سایر منافع دنیوی

فاسعوا إلى ذكر الله و ذروا البيع ذلكم خير لكم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

19 - منافقون - 63 - 9 - 2

2- یاد خدا ، برترین ارزش در بینش الهی

لا تلهكم أموالكم و لا أولدكم عن ذكر الله

ص: 326

598- اعراض ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 115 - 9

9- مسلمانان ، نباید به بهانه بازداشته شدن از ورود به مساجد ، ذکر و عبادت خدا را ترک کنند .

و من أظلم ممن منع مسجد الله .. لله المشرق والمغرب

برداشت فوق، مقتضای ارتباط آیه مورد بحث با آیه قبل است.

599- اهتمام موسی (ع) به ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 34 - 1

1 - هدف موسی (ع) از تقاضای نبوت و رسالت برای هارون (ع) ، به دست آوردن فرصت بسیار برای ذکر خداوند و حمد و ثنای مکرر او بود .

و أشركه فی أمری . . . و نذکرک کثیراً

فاعل «نذکرک» موسی و هارون (ع) است و مراد از کثرت ذکر خدا، افزایش تبلیغات توحیدی - براثر همراهی آن دو - است که متضمن مدح و ثنای خداوند می باشد.

600- اهمیت تداوم ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 8 - 6

6 - خدامحوری ، باید برنامه مؤمنان در تمامی لحظه های زندگی باشد .

و تبئل إلیه تبتیلاً

601- اهمیت ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 21 - 13

13 - از امام رضا (ع) روایت شده که : « فان قال [قائل] فلم تعبد هم ؟ قيل لئلا يكونوا ناسين لذكره و لاتاركين لأدبه و لالاهين عن أمره و نهيه ؛

اگر کسی بگوید: چرا خدا مردم را موظف به عبادت کرده است؟ گفته می شود: برای اینکه یاد او را فراموش نکنند و ادب را ترک ننمایند و به امر و نهی او بی اعتنا نباشند».

ص: 327

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 8,9,10,11,22

8 - مساجدی که مردم در آن حضور نیابند و در آنها ذکر خدا نگویند ، در حقیقت مساجدی ویرانه اند .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه و سعی فی خرابها

برداشت فوق، مبتنی بر این احتمال است که جمله «سعی فی خرابها» (در تلاش برای تخریب مساجد هستند) تفسیر و توضیح جمله «منع مساجد الله أن يذكر فيها اسمه» باشد.

9 - آبادانی مساجد ، به یادکردن نام خدا در آنهاست .

أن يذكر فيها اسمه و سعی فی خرابها

10 - غفلت از یاد خدا در جایگاه عبادت (مسجد و . . .) امری نکوهیده و نارواست .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه

عبارت «أن يذكر فيها اسمه» بیانگر این است که: دلیل ناروا بودن و ستمکار شمردن بازدارندگان مردم از حضور در مساجد، یاد نشدن نام خداست. بنابراین جمله «من أظلم...» شامل کسانی که در جایگاههای عبادت از یاد خدا غافلند نیز، می شود.

11 - تعطیلی مساجد و حضور نیافتن در آنها ، به انگیزه یاد نکردن نام خدا ، امری نکوهیده و نارواست .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه

22 - بستن مساجد به روی مردم و بازداشتن آنان از یاد خدا ، از گناهان بزرگ است .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه .. لهم في الآخرة عذاب عظيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 115 - 9

9 - مسلمانان ، نباید به بهانه بازداشته شدن از ورود به مساجد ، ذکر و عبادت خدا را ترک کنند .

و من أظلم ممن منع مسجد الله .. لله المشرق و المغرب

برداشت فوق، مقتضای ارتباط آیه مورد بحث با آیه قبل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 152 - 4

4 - رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و تغییر قبله از بیت المقدس به مسجدالحرام ، از نعمتهایی که مسلمانان باید به پاس آنها ، همواره به یاد خدا باشند .

فولوا وجوهکم شطره . . . کما أرسلنا فیکم رسولا . . . فاذکرونی

برداشت فوق از حرف «فاء» که «اذکرونی» را بر نعمتهای یاد شده (تغییر قبله و رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)) تفریع کرده است، به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 159 - 29

29 - لزوم توجه به نقش تعیین کننده خداوند برای موفقیت در امور ، حتی پس از مشورت و تصمیم گیری نهایی بر انجام کارها

ص: 328

و شاورهم فی الامر فاذا عزمتم فتوکل علی الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 103 - 2, 1

1 - مجاهدان در میدان نبرد باید همواره به یاد خدا باشند .

فاذا قضیتم الصلوه فاذکروا الله قیماً و قعوداً و علی جنوبکم

2 - ضرورت یاد خدا در همه شرایط و تمامی حالات (ایستاده ، نشسته ، و خوابیده)

فاذکروا الله قیماً و قعوداً و علی جنوبکم

«قیماً» جمع قائم و «قعوداً» جمع قاعد و «جنوب» جمع جنب (به معنای پهلو) و «علی جنوبکم» کنایه از دراز کشیدن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 42 - 9

9 - توجه دادن مردم به خدا و گرایش دادن آنان به تضرع و خضوع به درگاه او، از اهداف رسالت انبیاست.

و لقد أرسلنا إلی أمم . . . لعلهم یتضرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 205 - 3

3 - خداوند از پیامبر (صلی الله علیه و آله) خواست تا لب به ذکر او گشاید و زبانش را به یاد او مترنم سازد .

و اذکر ربک . . . دون الجهر من القول

برداشت فوق بر این اساس است که «دون الجهر . . .» عطف بر «فی نفسک» باشد. بر این مبنا آیه شریفه اشاره به دو گونه ذکر دارد: ذکر

قلبی که «فی نفسک» آن را بیان می کند، ذکر زبانی که «دون الجهر من القول» به آن اشاره دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 206 - 3

3 - یاد کردن خدا در دل و جان و لب گشودن به ذکر وی ، عبادت و پرستش اوست .

و اذکر ربک .. إن الذین عند ربک لایستکبرون عن عبادتہ

فرمان به ذکر خدا (اذکر ربک) و سپس بیان این حقیقت که مقربان درگاه خدا از پرستش او رویگردان نیستند، بیانگر این است که ذکر خدا مصداق بارزی از پرستش خداوند و عبادت اوست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 45 - 2

2 - لزوم زیاد یاد کردن خدا به هنگام رویارویی با دشمنان دین و نبرد با آنان

إذا لقیتم فئه فاثبتوا و اذکروا اللّٰه کثیرا

«اذکروا اللّٰه» می تواند عطف بر «اثبتوا» باشد که در حقیقت جواب شرط «إذا لقیتم» خواهد بود. بر این مبنا مقصود، زیاد یاد کردن خدا به هنگام نبرد است. همچنین «اذکروا ...» می تواند جمله مستانفه باشد. در این صورت زیاد یاد کردن خدا برنامه ای

ص: 329

است برای تمامی مراحل زندگی که از مصادیق آن هنگام رویارویی با دشمنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 61 - 7

7 - توجه به خدا و اتکا به او امری لازم به هنگام تصمیم گیری برای صلح و ترک مخاصمه با کافران

و إن جنحوا... و توکل علی الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 12 - 11

11 - انسان باید در حال آسایش و سختی ، متوجه خدا بوده و به درگاه او نیایش داشته باشد .

و إذا مسّ الإنسان الضرّ دعانا .. فلما كشفنا عنه ضرّه مرّ كأن لم يدعنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 75 - 5

5- بردباری ، تأسف و تأثر بر مشکلات مردم و توجه داشتن به خدا و درخواست حاجت ها از او ، صفات و خصلتهایی نیکو و پسندیده است .

إن إبرهیم لحلیم أوّه منیب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 88 - 28

28- لزوم توجه به خدا و روی آوردن به درگاه او

و إليه أنیب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 92 - 4

4- خداوند ، از همگان عزتمندتر و به رعایت جانب او در کارها و تصمیم گیری های سزاوارتر و بایسته تر است .

قال يقوم أرهطى أعزّ عليكم من الله

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - يوسف - 12 - 33 - 16

16- لزوم توجه به خدا و ربوبیت او، به ویژه در مواقع خطر ارتکاب گناه

رب... إلا تصرف عنى كیدهنّ أصب إليهنّ

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

8 - رعد - 13 - 21 - 3

ص: 330

3- لزوم توجه به عظمت خدا و هراسیدن از او

و یخشون ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 98 - 2,3

2- توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله) به استمداد از یاد پروردگار و عبادت و نماز در مشکلات و ناراحتی های برخاسته از رسالت خویش و مخالفت های دشمنان

و لقد نعلم أنك يضيق صدرك بما يقولون . فسبح بحمد ربك و كن من السجدين

برداشت فوق از «فاء» در «فسبح» - که برای تفریع این جمله به آیه قبل است - استفاده گردیده است؛ بدین معنا که توصیه خداوند به تسبیح و تحمید.. .. پس از اعلام آگاهی او از دلتنگی و اندوه پیامبر (صلی الله علیه و آله) بیانگر تأثیر این عبادات در رفع اندوه و نگرانی است.

3- رهبران الهی و زمامداران جامعه اسلامی ، نیازمند به استمداد از پروردگار با ذکر و نماز و عبادت ، در برابر مشکلات رسالت خویش

و لقد نعلم أنك يضيق صدرك .. فسبح بحمد ربك و كن من السجدين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 80 - 10

10- لزوم اندیشیدن آدمیان ، در طبیعی ترین امکانات زندگی خویش و توجه یافتن به نقش خداوند در آنها

و الله جعل لكم من بيوتكم سكنًا .. أثنا و متعًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 60 - 4

4- انسان ها ، همواره باید به احاطه کامل خداوند بر خود ، توجه داشته باشند .

و إذ قلنا لك إن ربك أحاط بالناس

برداشت فوق، مبتنی بر این نکته است که «إذ» متعلق به «اذکر» مقدر باشد و در عین اینکه مخاطب پیامبر (صلی الله علیه و آله) است، همه انسانها نیز مخاطب آیه باشند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انسان ها ، همواره ، باید به یاد خدا باشند .

واذکر ربک إذا نسیت

7- کسانی که گفتن « إن شاء الله » را فراموش کنند ، باید - گرچه با تعبیری دیگر - ذکر خدا را به زبان آورند .

إلا أن یشاء الله واذکر ربک إذا نسیت

متعلق نسیان - ، به قرینه «إلا أن یشاء الله» - ، می تواند گفتن «إن شاء الله» باشد. جمله «اذکر ربک» مطلق است، بنابراین، برای تدارک «إن شاء الله» انتخاب هر لفظی که نشان توجه به خداوند و حاکمیت اراده او باشد، ثمربخش خواهد بود.

ص: 331

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 28 - 27,28

27- کسانی که یاد خداوند در قلب آنان حضور ندارد، شایسته رهبری نیستند.

و لاتطع من أغفلنا قلبه عن ذكرنا

نهی از اطاعت غافلان، نفی شایستگی آن ها برای فرمان دادن و ارائه پیشنهاد است.

28- زنده نگه داشتن یاد خدا در قلب و از میان بردن زمینه های غفلت از آن، لازم است.

و لاتطع من أغفلنا قلبه عن ذكرنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 46 - 11

11- « عن رسول الله (صلى الله عليه وآله) [انه قال] : . . . يا ابن مسعود! عليك بذكر الله والعمل الصالح ، فإنَّ الله تعالى يقول « و الباقيات الصالحات خير عند ربك ثواباً و خيراً أملاً » ;

از رسول خدا(صلى الله عليه وآله) نقل شده که فرمود: . . . ای ابن مسعود! بر تو باد ذکر خدا و انجام عمل صالح؛ زیرا، خداوند متعال می فرماید: و الباقيات الصالحات خير...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 101 - 7,10

7- شناخت خدا و توجه به او، مهم ترین هدف برخورداری انسان از ابزار شناخت است.

الذين كانت أعينهم في غطاء عن ذكرى و كانوا لا يستطيعون سمعاً

آیه، چشم کافران را نهان شده در پرده و گوش آنان را از کار افتاده قلمداد کرده است؛ یعنی، دیده ها و شنیده های آنان - که خالی از یاد خدا است - چنان بی ارزش است که گویا نه از چشم بهره ای برده اند و نه از گوش.

10- زنده نگه داشتن یاد خدا در دل، و گوش فرادادن به پیام های الهی، امری لازم است.

الذين كانت أعينهم في غطاء عن ذكرى و كانوا لا يستطيعون سمعاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - توجه به خدا و به یاد او بودن ، از اهداف و ثمرات نماز است .

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي

17 - یاد خدا و توجه به او ، فلسفه مشترک تمامی عبادت ها است .

فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي

«لذکری» ممکن است همان گونه که دلیل برای «أَقِمِ الصَّلَاةَ» است، بیانگر علت «فاعبدنی» نیز باشد.

18 - باید همواره به یاد خدا بود و از ذکر او غافل نماند .

لذکری

ص: 332

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 34 - 2,4

2 - انتشار فراوان یاد خداوند در بین مردم، از اهداف رسالت موسیو هارون (ع) بود.

یفقهوا قولی... و نذکرک کثیراً

4 - اشتغال فراوان به ذکر خداوند و یاد او، هنگام سخن با مردم، دارای فضیلت بسیار بوده و شیوه پیامبران در ترویج دین خدا است.

و نذکرک کثیراً

موسی(ع)، برای تسبیح و ذکر فراوان خدا در خلوت، نیازی به زبان فصیح و یاری هارون(ع) نداشت؛ بنابراین خواست او مطرح شدن تسبیح و یاد خدا در ملاءعام بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 42 - 9,10,11,14

9 - یاد خدا و سخن از او، محور و شعار دعوت و رسالت موسی و هارون (ع)

و لاتنیا فی ذکری

10 - سستی نکردن در یاد خدا و انجام رسالت و ابلاغ پیام او توصیه خداوند به موسی و هارون (ع)

و لاتنیا فی ذکری

«ونی» به معنای سستیورزیدن و کوتاهی کردن است (مصباح). «لاتنیا»؛ یعنی، تو ای موسی و ای هارون! در یاد من کوتاهی و سستی نکنید. از جمله لوازم یاد خدا، توجه به مسؤولیت ها و مأموریت هایی است که از جانب او واگذار گردیده است.

11 - لزوم جدیت در یاد خدا و توجه مداوم به وظایف محوله از جانب او و پرهیز از سستی در آن

و لاتنیا فی ذکری

14 - خداوند، موسی (ع) را مأمور ابلاغ حکم رسالت به هارون کرد و از او خواست وی را به سستی نورزیدن در ذکر خدا توصیه کند.

اذهب أنت و أخوک ب--ایتی و لاتنیا فی ذکری

خطاب به موسی(ع) در وظایف مشترک بین او و هارون(ع) اقتضا می کند که موسی(ع) دستورات ارائه شده را به هارون(ع) برساند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 130 - 8

8- لزوم ذکر و تسبیح خداوند و توجه به او در همه اوقات

فَسَبِّحْ... قبل طلوع... ءانآي الیل... أطراف النهار

هر چند که در این آیه، اوقات خاصی در شبانه روز برای تسبیح پروردگار معین شده است؛ ولی با توجه به کثرت این موارد، به نظر می رسد هدف، به یاد خدا بودن و تسبیح او گفتن در همه فرصت ها است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 42 - 7

7- لزوم یادکرد انسان از پروردگار و مربی خویش

ص: 333

بل هم عن ذکر ربهم معروضون

توییخ کافران، به دلیل روی گردانی از یاد پروردگار، مشعر به این معنا است که انسان به حکم عقل باید از یاد پروردگار و مری خویش غفلت نوزد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 40 - 21، 20، 18

18 - یاد خدا، اساس حرمت و قداست معابد دینی

لهدمت صومع . . . و مسجد یذکر فیها اسم الله کثیرا

20 - ذکر و یاد خدا، توصیه او به دین داران

یذکر فیها اسم الله کثیرا

21 - ذکر و یاد خدا، روح ادیان الهی و فریضه مشترک میان همه آنها است .

صومع . . . مسجد یذکر فیها اسم الله کثیرا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 37 - 10، 9

9 - تلاش اقتصادی و داد و ستد بازدارنده آدمی از یاد خدا، پوچ و بی ارزش است .

رجال لاتلهیهم تجره و لایبع عن ذکر الله

«تهلیهم» از ماده «لهو» به معنای کار بیهوده و پوچ است. آمدن این واژه به جای واژه «منع» و «غفلت»، گویای این حقیقت است که: تجارت و داد و ستدی که انسان را از یاد خدا باز دارد، کاری بیهوده و بی ارزش است.

10 - خدا محوری در زندگی، اصلی است که هیچ گونه تلاش مادی و اقتصادی، نباید آن را تحت الشعاع قرار دهد .

رجال لاتلهیهم تجره و لایبع عن ذکر الله و إقام الصلوه و إیتاء الزکوه یخافون یوم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 4 - 11

11 - توجّه به خدا و بر طرف ساختن نیاز های نیازمندان ، دو خصلت همگام در وجود محسنان است .

الذین یقیمون الصلوه و یؤتون الزکوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 21 - 7

7 - امیدواری به خداوند و عالم آخرت و ذکر فراوان خدا ، اموری بس قابل توجه و با اهمیت

لقد کان لکم فی رسول اللّٰه أسوه حسنه لمن کان یرجوا اللّٰه و الیوم الآخر و ذکر الل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 41 - 2

2 - همواره به یاد خداوند بودن ، فرمان خداوند به مؤمنان است .

ص: 334

يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثِيْرًا

«ذِكْر» به معنای «در خاطر و یاد داشتن» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 32 - 9

9 - اهمیت یاد خدا در زندگی

إِنِّي أَحْبَبْتُ حَبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 28 - 3

3 - تقوایبشگان ، هماره به یاد خدا و ملتجی به او در زندگی خویش

إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِ نَدْعُوهُ

تعبیر «كُنَّا.. نَدْعُوهُ» استمرار دعا و التجا را افاده می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 17 - 3

3 - تشویق مؤمنان از سوی خداوند ، به اهمیت دادن یاد او و نقش کلام او (قرآن) در دل ها

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا .. اَعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ يَحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جمعه - 62 - 10 - 4,5

4 - مؤمنان ، همواره باید به یاد خدا باشند .

واذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا

5 - ذکر و یاد فراوان خدا ، به هنگام کسب و کار و خرید و فروش ، توصیه الهی به مؤمنان

و ابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 9 - 1

1 - همواره به یاد خدا بودن ، توصیه الهی به مؤمنان

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَلْهَكُم مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَلَا مَوْلَاكُمْ وَلَا أَوْلَادَكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 17 - 6

6 - لزوم یاد خدا ، در هنگامه رفاه مندی و برخورداری از نعمت ها

لَأَسْقِيَنَّهُمْ مَاءً غَدَقًا . . . و من يعرض عن ذكر ربّه يسلكه عذاباً صعداً

ص: 335

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 8 - 8 - 4, 1

1 - ذکر و یاد کردن نام پروردگار ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اذکر اسم ربّک

4 - توجّه کامل به پروردگار و انقطاع از غیر او ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و تبتّل إلیه تبتیلاً

«تبتّل» و «تبتیل» به معنای انقطاع از دنیا و ماسوی اللّه و توجّه به خداوند است (تاج العروس و قاموس المحيط).

8 - بایستگی توجّه کامل به خدا و انقطاع از دیگران ، برای رهبران جامعه اسلامی و مبلغان دینی

و اذکر اسم ربّک و تبتّل إلیه تبتیلاً

مخاطب این آیات، شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله) است؛ ولی به اعتبار این که آن حضرت به عنوان رهبر و ابلاغ کننده پیام های الهی به مردم بود، می توان درباره همه کسانی که داعیه دار رهبری جامعه اسلامی و هدایت دینی اند، این مسأله را سرایت داد.

602- تحمید در ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 98 - 4

4- قرین و همراه کردن تسبیح پروردگار با حمد و ستایش او ، امری نیکو و پسندیده در ذکر و عبادت

فسّیح بحمد ربّک

603- تداوم بر ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 21

21- مداومت بر یاد خدا ، سریع ترین و کوتاه ترین راه رشد و هدایت است .

واذکر ربّک إذا نسیت و قل عسی أن یهدین ربّی لأقرب من هذا رشداً

604- تداوم ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 25 - 2،8

2 - توصیه الهی به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مبنی بر استمرار ذکر و یاد خدا در همه احوال

ص: 336

و اذکر اسم ربّک بکره و اُصیلاً

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که ذکر خدا در سپیده دم و پسین گاه، ممکن است اشاره به استمرار آن داشته باشد.

8- ربوبیت خداوند، مقتضی ذکر و یاد همیشگی خداوند

و اذکر اسم ربّک بکره و اُصیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 2

2- ذکر اوصاف خداوند و توجه همیشگی به آنها، از آثار تزکیه است.

تزگی. و ذکر اسم ربّه فصلی

شناخت اسم، بدون شناخت مسمی حاصل نمی شود (مفردات راغب) و نمی توان تکلم به الفاظی را که ذهن برای آن معنایی تصور نکرده است، «ذکر اسم» نامید. بنابراین یاد نام های خداوند، ملازم با یاد محتوای آنها است که بر ویژگی های او دلالت دارند. عطف این آیه بر «تزگی» در آیه قبل، بیانگر مقدمه بودن تزکیه برای «ذکر اسم» است.

605- تسبیح در ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- حجر - 15 - 98 - 4

4- قرین و همراه کردن تسبیح پروردگار با حمد و ستایش او، امری نیکو و پسندیده در ذکر و عبادت

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ

606- تشویق به ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 28 - 2

2- ترغیب و برانگیخته شدن باغداران یمنی، به تسبیح و یاد خدا از سوی برادر عاقل و معتدل خود

قال أوسطهم ألم أقل لکمْ لولا تسبیحون

«لولا» برای تحضیض و ترغیب است و تسبیح در این آیه، به معنای یاد خداوند است؛ یعنی، «لولا تذکرون الله».

607- نوصيه به ذكر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

11 - حج - 22 - 37 - 10

ص: 337

10 - سپاس‌گزاری بدرگاه خداوند و یادکرد عظمت و کبریایی او، از کارهای نیک و مورد توصیه خداوند .

لتكبروا لله... وبشّر المحسنين

608- جایگاه ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 28 - 26

26- ارزش ذکر خدا، به ریشه دار بودن آن در قلب و روح انسان است .

أغفلنا قلبه عن ذكرنا

609- ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 40 - 12

12 - به یاد خدا بودن و نعمت‌ها را از جانب او دانستن، هدف از ضرورت یاد کردن و به خاطر داشتن نعمتهاست .

اذكروا نعمتي التي أنعمت عليكم

توصیف «نعمت» به اینکه خداوند آن را عطا فرموده (أنعمت عليكم)، به این حقیقت اشاره دارد که: یاد کردن نعمت باید وسیله‌ای باشد برای یاد کردن منعم؛ یعنی، یاد کردن نعمت باید ملازم با دیدن خدا در ورای هر نعمت باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 47 - 6

6 - هدف از لزوم یاد کردن نعمت‌های الهی، به یاد خدا بودن و نعمت‌ها را از جانب او دانستن است .

اذكروا نعمتي التي أنعمت عليكم

توصیف «نعمت» - به اینکه خداوند آن را انعام کرده (أنعمت عليكم) - اشاره به این معنا دارد که: یاد کردن نعمت، باید وسیله‌ای باشد برای یاد کردن بخشنده نعمت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 122 - 6

6- هدف از لزوم یاد کردن نعمت ها ، یاد خدا بودن و نعمت ها را از جانب او دانستن است .

اذكروا نعمتی التي أنعمت علیكم

توصیف «نعمت» به اینکه خداوند آنها را ارزانی کرده است (أنعمت علیکم) اشاره به این معنا دارد که: یاد کردن نعمت باید وسیله ای باشد برای یاد کردن بخشنده نعمت.

ص: 338

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 152 - 10،11

10 - محمد بن مسلم از امام باقر (ع) روایت کرده است که فرمود: «تسبیح فاطمه (ع) من ذکر الله الكثير الذی قال: اذکرونی اذکرکم» ;

تسبیح فاطمه (س) ذکر کثیری است که خداوند فرموده: به یاد من باشید تا به یاد شما باشم».

11 - «و روی ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) خرج علی اصحابه فقال: . . . قال سبحانه: فاذکرونی اذکرکم; یعنی، اذکرونی بالطاعه و العباده اذکرکم بالنعم و الاحسان و الرحمه و الرضوان ;

از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره سخن خداوند که فرموده «فاذکرونی اذکرکم» روایت شده که یعنی، مرا با اطاعت و عبادت خود یاد کنید تا شما را با نعمتها و احسان و رحمت و رضوان خود یاد نمایم».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 158 - 14

14 - رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «انما جعل . . . السعی بین الصفا و المروه . . . اقامه لذكر الله لا لغيره ;

همانا . . . سعی بین صفا و مروه . . . برای بر پا داشتن ذکر و یاد خداست، نه غیر آن».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 198 - 8،10،11،12،13

8 - وجوب ذکر خداوند در مشعرالحرام

فاذکروا الله عند المشعرالحرام

10 - کیفیت ذکر خداوند در مشعرالحرام، باید طبق دستور وی باشد .

فاذکروا الله . . . و اذکروه کما هدیکم

«کما هدیکم» ای کما علمکم. (همان گونه که به شما آموخت).

11 - چگونگی ذکر خداوند، باید طبق تعلیم الهی باشد .

و اذکروه کما هدیکم

با توجه به توضیح فیش قبل

12 - لزوم ذکر خداوند ، در برابر نعمت هدایت

و اذکروه کما هدیکم

بنابر اینکه «کاف» در «کما» برای تعلیل باشد.

13 - ذکر خداوند ، باید مناسب نعمتِ هدایت الهی باشد .

و اذکروه کما هدیکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 200 - 1,9,10,11

1 - لزوم ذکر خداوند ، پس از اتمام مناسک حج ، همانند یادآوردن پدران ، بلکه بالاتر از آن

فاذا قضیت مناسککم .. او اشدّ ذکرًا

ص: 339

9 - دعا و درخواست از خداوند ، ذکر اوست .

فاذكروا الله .. فمن الناس من يقول ربنا

10 - اجابت دعا ها و درخواست های دنیوی حج گزاران دنیا طلب

فمن الناس من يقول ربنا اتنا في الدنيا و ماله في الاخره من خلاق

و او عاطفه در جمله «و ماله ..» ، بیانگر جمله ای محذوف است. مثل «نؤتیه» (به او عطا می کنیم) و از آخرت نصیبی نخواهد داشت.

11 - پس از اتمام حج ، باید به جای تفاخر به نیاکان ، ذکر خداوند کرد .

فاذا قضيتم مناسككم فاذكروا الله

امام باقر (ع): .. و يعدون مفاخر آياتهم ... فامرهم الله سبحانه، ان يذكره مكان ذكرهم آبائهم في هذا الموضع

مجمع البيان، ج 2، ص 529؛ نورالثقلین، ج 1، ص 198، ح 722.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 203 - 2، 1

1 - وجوب ذکر خداوند در روز های مشخص (ایام تشریق) بر حج گزار

و اذكروا الله في ايام معدودات

مراد از روزهای مشخص، ایام تشریق (یازدهم و دوازدهم و سیزدهم ذی الحجّه) است.

2 - اهمیّت فوق العاده ذکر خداوند در حج

فاذكروا الله .. و اذكروه ... فاذكروا الله ... و اذكروا الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 239 - 7

7 - باید آن گونه به یاد خدا بود که او به انسان آموخته است .

فاذكروا الله كما علمكم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 41 - 11، 12، 13، 14، 15

11 - امر خداوند به زکریا، مبنی بر کثرت یاد و تسبیح او، به هنگام صبح و شام

و اذکر ربّک كثيراً و سبح بالعشیّ و الابکار

12 - کثرت یاد خداوند و تسبیح او در صبح و شام (همه گاه)، مطلوب اوست.

و اذکر ربّک كثيراً و سبح بالعشیّ و الابکار

13 - کثرت یاد خدا و تسبیح او، سپاس نعمت اوست.

ایتک . . . و اذکر ربّک كثيراً و سبح

پس از بشارت به اعطای فرزند و قرار علامت برای الهی بودن بشارت، زکریا مأمور به ذکر خدا می شود؛ لذا به نظر می رسد دستور ذکر، برای شکر آن نعمتها باشد.

ص: 340

14 - آغاز و پایان روز، از مناسبترین اوقات برای یاد خدا

و اذکر ربّک . . . بالعشّی و الابدکار

15 - سه روز روزه سکوت (سخن نگفتن جز با رمز و اشاره)، کثرت ذکر خدا و تسبیح او، دستورالعمل خدا به زکریا برای دستیابی به خواسته خویش (فرزند صالح) *

قال ایتک الّا تکلم . . . و اذکر ربّک کثیراً و سیّح

در برداشت فوق، فعل «الّا تکلم» که به صیغه نفی است، به معنای نهی گرفته شده است؛ به قرینه فعل امر «اذکر» که بر آن عطف شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 102 - 9

9 - اطاعت از خدا و یاد و سپاسگزاری از او، تقوای کامل و شایسته

اتّقوا الله حقّ تقاته

یطاع فلا یعصی و یذکر فلا ینسی و یشکر فلا یکفر.

معانی الاخبار، ص 240، ح 1؛ نورالثقلین، ج 1، ص 376، ح 299.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 135 - 1,5

1 - یاد خدا و طلب آمرزش (توبه) شیوه پارسایان، در صورت ارتکاب کاری ناشایست (زنا یا مطلق گناه کبیره) و یا ستم بر خویش

اعدت للمتّقین . . . و الذّین اذا فعلوا فاحشه او ظلموا انفسهم ذکرُوا الله فاستغفروا

برخی گفته اند مراد از «فاحشه»، زنا و مقصود از ظلم در این آیه، سایر گناهان - چه صغیره و چه کبیره - است. برخی دیگر گفته اند که مراد از «فاحشه»، گناهان کبیره و مقصود از ظلم، گناهان صغیره است.

5 - غفلت از یاد خدا، زمینه انجام کارهای ناشایست و ارتکاب گناه

و الذّین اذا فعلوا فاحشه او ظلموا انفسهم ذکرُوا الله فاستغفروا

چون ذکر خدا باعث می شود که انسان از کرده خویش پشیمان شود و از خدا آمرزش طلبد (ذکروا الله فاستغفروا)، معلوم می گردد که انسان به هنگام گناه، از یاد خدا غافل است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 191 - 36, 7, 6, 5, 1

1 - آنان که همواره و در هر حال به یاد خدا بوده و در آفرینش آسمان ها و زمین می اندیشند ، دارای خرد ناب هستند .

لایات لاولی الالباب. الذین یذکرون الله قیاماً و قعوداً و علی جنوبهم و یتفکرون

فعل مضارع «یذکرون»، دلالت بر استمرار و دوام ذکر دارد و «قیام»، جمع قائم (ایستاده) و «قعود»، جمع قاعد (نشسته) و «جنوب»، جمع جنب (پهلوی)، کنایه از تمامی حالات آدمی است. چون غالباً آدمی از این سه حالت خارج نیست.

5 - ارزش اندیشه در آفرینش آسمان ها و زمین ، در صورت توأم بودن آن با یاد خدا *

ص: 341

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ .. وَ يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

جمله «یتفکرون» بدون تکرار «الذین»، عطف بر «یذکرون» شده تا دلالت کند به اینکه هر دو صفت (ذکر و تفکر) توأمأ، وصف «اولی الالباب» است؛ نه اینکه اولوا الالباب دو گروهند؛ عدّه ای ذاکر و عدّه ای دیگر متفکر.

6 - همواره به یاد خداوند بودن و اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین ، دو صفت برجسته خردمندان

لاولئ الالباب. الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقَعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ

7 - ترغیب انسان ها به یاد همیشگی خدا و اندیشیدن در آفرینش آسمان ها و زمین

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا .. وَ يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

ستایش خداوند از دارندگان صفات یاد شده و توصیف آنان به خردمندی، برای تشویق به تحصیل چنین ویژگیهایی است.

36 - نماز ، مصداق ذکر و یاد خداوند است .

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ .. وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ

امام باقر (ع) درباره آیه فوق فرمود: الصحيح يصلي قائماً . . .

کافی، ج 3، ص 411، ح 11؛ تفسیر عیاشی، ج 1، ص 211، ح 174.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 142 - 14، 15، 18

14 - غفلت از خداوند و کم به یاد او بودن ، از صفات منافقان

و لا يذكرون الله إلا قليلاً

15 - لزوم ذکر و یاد بسیار خداوند

و لا يذكرون الله إلا قليلاً

18 - یاد خدا در حضور دیگران و ترک آن در نهمان ، یادی اندک و بی ارزش و نشانه نفاق

و لا يذكرون الله إلا قليلاً

امیرالمؤمنین(ع): ... ان المنافقین كانوا یذکرون اللّٰه علانیه و لایذکرونه فی السر، فقال اللّٰه عزوجل، «یراءون الناس و لایذکرون اللّٰه الا قلیلاً».

کافی، ج 2، ص 501، ح 2؛ نورالثقلین، ج 1، ص 566، ح 637.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 71 - 23

23 - توجه به نظارت خداوند بر اعمال، زمینه پرهیز از تبهکاری و اعمال ناپسند

و اللّٰه بصیر بما تعملون

از اهداف بیان آگاهی خدا به اعمال و رفتار آدمیان، این است که آنان را متوجه نظارت دائمی خداوند کند تا شاید از اعمال ناروا پرهیز کنند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 91 - 13، 14

ص: 342

13 - نماز، دارای جایگاهی شاخص در میان اذکار الهی

و یصدکم عن ذکرالله و عن الصلوه

چون نماز از جمله اذکار الهی است، عطف «عن الصلوه» بر «عن ذکر الله» عطف خاص بر عام خواهد بود و حاکی از اهمیت برتر نماز نسبت به دیگر اذکار الهی دارد.

14 - یاد خدا، برپایی نماز، الفت و مهربانی بین افراد جامعه، از نشانه های جامعه رستگار

لعلکم تفلحون. انما یرید الشیطن ان یوقع بینکم العدوه و ... و عن الصلوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 40 - 2

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله)، مأمور توجه دادن مردم به فطرت توحیدی و بیدار ساختن سرشت خفته آنان

قل أرءیتکم إن أتیکم .. . أ غیر الله تدعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 44 - 3

3 - به یاد داشتن برهه های دشوار زندگی، مانع غفلت از یاد خدا

فلما نسوا ما ذکروا به

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 180 - 7

7 - یاد خدا با نام و وصفی که حکایتگر نقص و کاستی است، انحراف و خارج شدن از حق و اعتدال است.

و ذروا الذین یلحدون فی أسمئہ

«إلحاد» مصدر «یلحدون» به معنای انحراف و خروج از حد اعتدال است. انحراف در أسماء الهی به قرینه «لله الأسماء الحسنی» به این است که خداوند با نامی یاد شود و توصیف گردد که حاکی از نقص و کاستی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - خداوند از پیامبرش خواست تا متوجه مقام ربوبی وی بوده و او را در دل و جان خویش یاد کند .

و اذکر ربک فی نفسک

5 - انسان ها باید در دل و جان به یاد خدا بوده و در هر صبح و عصر لب به ذکر او گشایند .

و اذکر ربک . . . بالغدو و الاصال

«غدوه» (مفرد غدو) به معنای صبح (زمان طلوع فجر تا طلوع خورشید) است. «أصال» جمع و یا جمع الجمع «اصیل» است و اصیل به زمان میان عصر تا مغرب گفته می شود. قابل ذکر است که «ال» در «الغدو» و «الأصال» برای استغراق است و افاده عموم می کند ; یعنی هر صبح و عصر.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 343

1 - خشیت قلب از یاد خدا، افزایش ایمان با تلاوت قرآن و تنها بر خدا توکل داشتن، نشان ایمان حقیقی

أولئك هم المؤمنون حقا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 50 - 3

3- توجه همواره ملائکه به مقام عالی و برتر خداوند

يخافون ربهم من فوقهم ويفعلون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 23, 6

6- تدارک یاد پروردگار، با بروز هرگونه فراموشی و غفلت از آن، لازم است.

واذکر ربک إذا نسیت

متعلق نسیان در آیه، ذکر نشده است، ولی به قرینه «واذکر ربک» می توان گفت که مراد، فراموشی یاد خدا است که به هنگام التفات، باید تدارک شود.

23- یاد خداوند، در صورت فراموش کردن کاری و انتظار کمک از او برای شناسایی و انجام دادن کاری بهتر، خصالتی پسندیده و مورد فرمان او است.

واذکر ربک إذا نسیت وقل عسی أن یهدین ربی لأقرب من هذا رشداً

«هذا» - در برداشت بالا - اشاره به مفعول محذوف «نسیت» است و مفاد آیه، این است که: «هرگاه، کاری را فراموش کردی، یاد خدا کن و بگو: «امید است که پروردگارم، مرا، به کاری مفیدتر از این، راهنمایی کند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 31 - 10

10- در کنار روی آوردن به خدا، توجه به مردم نیز لازم است.

و أوصنی بالصلوة والزکوة مادمت حیاً

در نماز، تنها توجه به خدا مطرح است؛ در حالی که زکات قوامش به اعطای مال و کمک به دیگران است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 45 - 12، 16

12 - نماز ، یادآور ذکر خدا است .

و أقم الصلوه . . . و لذكر الله أكبر

«ذکر الله» احتمال دارد اثر نماز باشد و احتمال دارد خود آن باشد. برداشت، بنابر احتمال اول است.

16 - «عن أبي جعفر (ع) في قوله « و لذكر الله أكبر » يقول : ذكر الله لأهل الصلاه أكبر من ذكرهم إياه . . . »

از امام باقر(ع) درباره این سخن خداوند «و لذكر الله أكبر» روایت شده که فرمود: «یاد کردن خداوند نمازگزاران را، بزرگ تر است از یاد کردن نمازگزاران خداوند را. . .».

ص: 344

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 41 - 3، 1

1 - مؤمنان ، موظف به ذکر فراوان خداوند .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا

3 - مقتضای ایمان ، ذکر فراوان خداوند است .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 43 - 3

3 - رحمت ویژه خداوند برای مؤمنان ، مقتضی ذکر و تسبیح فراوان او از سوی آنان

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا . وَ سَبِّحُوهُ... هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - ص - 38 - 32 - 3

3 - سان دیدن طولانی سلیمان (ع) از اسب ها ، به خاطر خدا و یاد او بود .

فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حَبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي

برداشت یاد شده مبتنی بر این دیدگاه است که «عن» در «عن ذکر ربی» برای تعلیل باشد؛ یعنی، دوستی من نسبت به اسب ها، به خاطر خدا و ناشی از فرمان او است؛ نه برخاسته از هوا و هوس و تفریح کردن من.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 22 - 14

14 - یاد خدا ، نشانه شرح صدر و نرم دلی و پاکی از قساوت قلب است .

فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبِهِمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ

در این آیه از ویژگی های سنگدلان، غفلت و دوری از یاد خدا برشمرده شده است. بنابراین می توان استفاده کرد آنان که یاد خدا می کنند

چنین نیستند؛ بلکه همواره با شرح صدر و نرم دلی به سر می برند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حدید - 57 - 16 - 8

8 - قرآن ، کتاب تذکار ، یاد آور خدا و بیانگر اوصاف و آیات عظمت و کبریایی او

أن تخشع قلوبهم لذكر الله و ما نزل من الحقّ

مراد از «ما نزل من الحقّ» در آیه شریفه، قرآن کریم است. برخی از مفسران برآنند «ذکرالله» نیز در توصیف قرآن آورده شده است. برداشت بالا براساس این احتمال است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 345

3 - نماز جمعه ، « ذکر الله » است .

فاسعوا إلى ذكر الله

مفسران «ذکر الله» را به دو معنا تفسیر کرده اند: الف) مراد از «ذکر الله» نماز جمعه است ب) مراد از آن خطبه های نماز جمعه است. برداشت یاد شده بر پایه تفسیر اول است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 5 - 8

8 - « عن علی بن ابی طالب (ع) انّ ابن الکوّاء سأله عن « و المدبرات أمراً » قال : الملائكة يدبرون ذکر الرحمن و أمره ;

از علی بن ابی طالب (ع) روایت شده که در پاسخ ابن کوّاء - که از او درباره «فالمدبرات أمراً» سؤال کرده بود - فرمود: مراد فرشتگانی اند که ذکر خدای رحمان و فرمان او را تدبیر می کنند».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 9

9 - نماز ، یاد خداوند و ذکر نام او است .

و ذکر اسم ربّه فصلی

حرف «فاء» ممکن است بر ترتیب بین یاد خدا و نماز دلالت کند و نیز می تواند تفصیل پس از اجمال باشد. در صورت دوم، نماز مصداق بارز یاد خدا خواهد بود. برداشت یاد شده، ناظر به این احتمال است.

610- ذکر خدا از بندگان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 152 - 5

5 - بعثت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و تغییر قبله ، نمونه ای از توجه و یاد خدا از بندگان خویش *

و حیث ما کنتم فولوا وجوهکم شطره . . . کما أرسلنا فیکم رسولا . . . فاذکرونی اذکرکم

برداشت فوق احتمال دیگری است که می توان از تفریع جمله «فاذکرونی . . .» بر بعثت پیامبر و تغییر قبله، استفاده کرد؛ یعنی: فاذکرونی

أذكرکم كما ذکرتمکم بارسال الرسول و تحویل القبلة.

611- ذکر خدا در آسایش

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 95 - 4

4 - لزوم روی آوردن به درگاه خدا در سختی و آسایش

ص: 346

ثم بدلنا مكان السيئه الحسنه

612- ذکر خدا در اوقات فراغت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - شرح - 94 - 7 - 2

2- اوقات فراغت انسان ، باید با توجه به خدا و دعا به درگاه او سپری شود .

فإذا فرغت فانصب

613- ذکر خدا در ایام تشریق

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 22

22 - « عن أبي عبد الله (ع) في قول الله عز وجلّ : « و يذكروا اسم الله في أيام معلومات » قال : هي أيام التشریق ;

از امام صادق(ع) درباره سخن خداوند عزوجلّ «و يذكروا اسم الله في أيام معلومات» روایت شده است که فرمود: مراد ایام تشریق است.».

614- ذکر خدا در جنگ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 103 - 1

1 - مجاهدان در میدان نبرد باید همواره به یاد خدا باشند .

فاذا قضيتم الصلوه فاذكروا الله قیماً و قعوداً و علی جنوبکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 45 - 3، 2

2- لزوم زیاد یاد کردن خدا به هنگام رویارویی با دشمنان دین و نبرد با آنان

إذا لقيتم فئة فاثبتوا و اذكروا الله كثيرا

«اذکروا الله» می تواند عطف بر «اثبتوا» باشد که در حقیقت جواب شرط «إذا لقیتم» خواهد بود. بر این مبنا مقصود، زیاد یاد کردن خدا به هنگام نبرد است. همچنین «اذکروا ...» می تواند جمله مستانفه باشد. در این صورت زیاد یاد کردن خدا برنامه ای است برای تمامی مراحل زندگی که از مصادیق آن هنگام رویارویی با دشمنان است.

3- پایداری اهل ایمان در صحنه های پیکار همراه با یاد مداوم خدا، زمینه ساز پیروزی آنان بر دشمنان دین

ص: 347

فأثبتوا و اذكروا الله كثيرا لعلكم تفلحون

«لعلكم» علاوه بر اینکه متعلق بر «اذکروا الله» است، می تواند متعلق به «فأثبتوا» نیز باشد. در این صورت مراد از «فلاح»، پیروزی در جنگ است.

615- ذکر خدا در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 21

21- « و روی عن الصادق (ع) أنّ الذکر فی قوله : « و یذکروا اسم الله » هو التکبیر عقیب خمس عشره صلاه أولها ظهر العید ;

از امام صادق(ع) روایت شده است که مراد از ذکر در سخن خداوند «و یذکروا اسم الله»، تکبیرهایی است که در تعقیب پانزده نماز - که اول آنها ظهر عید است - گفته می شود».

616- ذکر خدا در دعا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 110 - 4

4- توجه به ذات یکتای پروردگار ، مقصود اصلی در خواندن او با نام ها و صفات متعدد

أیّما تدعوا فله الأسماء الحسنی

617- ذکر خدا در رفاه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 12 - 11

11 - انسان باید در حال آسایش و سختی ، متوجه خدا بوده و به درگاه او نیایش داشته باشد .

و إذا مسّ الإنسن الضرّ دعانا .. فلما کشفنا عنه ضرّه مرّ کأن لم یدعنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 17 - 6

6 - لزوم یاد خدا ، در هنگامه رفاه مندی و برخورداری از نعمت ها

لأستقينهم ماء غدقًا . . . و من يعرض عن ذكر ربّه يسلكه عذاباً صعداً

ص: 348

618- ذکر خدا در روزه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 26 - 20

20- در آیین مریم (دین یهود) روزه دار به سخن گفتن با غیر انسان ها و ذکر خداوند مجاز بود .

إِثْمِي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا

«إِنْسِيًّا»؛ یعنی، یک انسان (قاموس). جمله «لَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا» تفریع بر «إِثْمِي نَذَرْتُ» می باشد؛ یعنی، چون نذر روزه کرده ام، با هیچ انسانی سخن نخواهم گفت. از این تفریع چنین بر می آید که در آیین یهود، روزه دار نباید با انسانی تکلم کند؛ ولی ذکر گفتن و با خداوند مناجات کردن منعی نداشته است.

619- ذکر خدا در سختی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 4

4- توجه دادن مردم به امدادهای خداوند در دشواریها و تنگنایهای هولناک زندگی، روشی در تبلیغ و دعوت به توحید

قُلْ مَنْ يَنْجِيكُمْ مِنْ ظِلْمَتِ الْبُرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً

«قُلْ» فرمانی است به پیامبر(صلی الله علیه و آله) برای بیان مضمون آیه از این دستور چنین بر می آید که این سبک احتجاج باید به عنوان محوری در تبلیغ مورد توجه قرار گیرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 95 - 4

4- لزوم روی آوردن به درگاه خدا در سختی و آسایش

ثُمَّ بَدَلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 12 - 11

11 - انسان باید در حال آسایش و سختی، متوجه خدا بوده و به درگاه او نیایش داشته باشد .

وإذا مسّ الإنسان الضرّ دعانا .. فلما كشفنا عنه ضرّه مرّ كأن لم يدعنا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 53 - 8

8- توجه انسان ها به خداوند ، به هنگام دچار شدن به مشکلات ، از دلایل وجود خداوند

ثمّ إذا مسّکم الضرّ فإلیه تجثّرون

اگر چه در آیات قبل از شریک قرار دادن برای خداوند نهی شده بود و در آیه بعد نیز از شرک انسانهای رهیده از مشکلات سخن به میان آمده است و سیاق این آیات در زمینه توحید است؛ اما با همه این اوصاف، به دلالت اقتضایی می توان استفاده کرد که: وجود

ص: 349

خداوند از این طریق نیز قابل اثبات است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 130 - 9

9 - انسان در شرایط سخت ، برای کسب تحمل بیشتر ، به تسبیح و یاد خدا نیازمند است .

فاصبر علی ما یقولون و سبح بحمد ربک

توصیه به تسبیح، پس از فرمان به «صبر»، نشانگر نقش تسبیح در توانمند شدن بر صبر است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 32 - 15

15 - رویکرد به خدا در بلاها و اعراض از او پس از نجات ، دغلکاری و ناسپاسی است .

فلما نجّیهم الی البرّ . . . و ما یجحد بآیتنا إلاّ کلّ ختار کفور

620- ذکر خدا در شعر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 227 - 1،7،9

1 - ارزش شعر ، در پرتو ایمان ، عمل صالح و یاد خداوند

و الشعراء یتبعهم الغاون . . . إلاّ الذین ءامنوا... و ذکرُوا اللّٰه کثیرًا

7 - شعر ارزشمند ، پیامدار یاد خدا و دفاع از مظلوم

و ذکرُوا اللّٰه کثیرًا و انتصروا من بعد ما ظلموا

9 - تبلیغ یاد خدا ، ارزش های عقیدتی و عملی و عدالت خواهی ، اصیل ترین محتوای شعر ارزشی

و الشعراء یتبعهم الغاون . . . إلاّ الذین ءامنوا... و انتصروا من بعد ما ظلموا

621- ذکر خدا در صبح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- قبل از طلوع و غروب خورشید ، لحظه هایی مناسب برای یاد خدا *

و سبح بحمد ربك قبل طلوع الشمس وقبل الغروب

ص: 350

622- ذکر خدا در صلح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 61 - 7

7 - توجه به خدا و اتکا به او امری لازم به هنگام تصمیم گیری برای صلح و ترک مخاصمه با کافران

وإن جنحوا... و توکل علی الله

623- ذکر خدا در مغرب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 39 - 9

9 - قبل از طلوع و غروب خورشید ، لحظه هایی مناسب برای یاد خدا *

و سبّح بحمد ربّك قبل طلوع الشمس و قبل الغروب

624- ذکر خدا در مناجات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 52 - 10

10 - از آداب دعا توجه به ربوبیت خداوند در حال دعاست.

یدعون ربهم بالغدوة و العشیّ

625- ذکر خدا در نماز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 14 - 15

15 - وجود ذکر خدا در نماز ، دلیل ترغیب و توصیه خداوند به اقامه آن است .

أقم الصلوة لذكری

«لذكری» ممکن است بیانگر نتیجه نماز باشد که یاد خدا را در دل ها زنده می کند و ممکن است مراد اشتغال نماز به اذکار الهی باشد،

یعنی اقامه نماز به این دلیل واجب شمرده شده است که ذکر خدا در آن وجود دارد.

ص: 351

626- ذکر خدا قبل از نماز

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 4

4 - لزوم ذکر نام خدا پیش از نماز

ذکر اسم ربّه فصلی

627- ذکر خدا هنگام گناه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 33 - 16

16- لزوم توجه به خدا و ربوبیت او ، به ویژه در مواقع خطر ارتکاب گناه

رب .. إلا تصرف عنی کیدهنّ أصب إلیهنّ

628- ذلت ممانعان از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 18

18 - خفت و خواری در دنیا ، جزای کسانی است که مردم را از یاد خدا باز می دارند .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه .. لهم فی الدنيا خزی

629- روش ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 104 - 11

11 - یادآوری مرگ ، وسیله توجه به خدا و توحید در عبادت است .

و لكن أعبد الله الذی یتوفیکم

ذکر «یتوفاکم» پس از بیان توحید در عبادت، بیانگر این نکته نیز می تواند باشد که یاد مرگ، زمینه ای برای پی بردن به توحید در عبادت

است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 114 - 10

10- نماز ، وسیله یاد خدا و فراموش نکردن اوست .

ص: 352

و أقم الصلوه . . . ذلك ذكري

630- زمینه تداوم ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 9 - 2

2- ربوبیت خداوند ، نسبت به مشرق و مغرب عالم ، مقتضی توجه کامل خلق به او و یاد دائمی او در زندگی است .

و اذکر اسم ربّک . . . ربّ المشرق و المغرب

توصیف خداوند به «ربّ المشرق . . .» پس از توصیه به یاد دائمی او و توجه کامل به او در زندگی - می تواند بیانگر حقیقت یاد شده باشد.

631- زمینه ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 153 - 6

6- صبر و نماز ، مددکار مؤمنان برای به یاد خدا بودن و زدودن غفلت ایشان از یاد خداوند است . *

فاذکرونی أذکرکم . . . یاأیها الذین ءامنوا استعینوا بالصبر و الصلوه

برداشت فوق و نیز برداشت بعدی، بیانگر وجه ارتباط میان آیه مورد بحث و آیه پیشین است؛ یعنی، آیه مورد بحث در حقیقت رهنمودی است برای اینکه، چگونه می توان غفلت از یاد خدا را، از دلها زدود و روحیه سپاسگزاری در برابر خداوند را، در قلبها گنجانید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 42 - 6

6 - مشکلات و سختیها، زمینه توجه به خدا و تضرع و دعا به درگاه او

فأخذنهم بالبأساء و الضراء لعلهم یتضرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 63 - 8

8 - شداید و سختیها زمینه ای برای بیداری فطرت توحیدی انسان و توجه او به خداوند

قل من ينجيكم من ظلمت البر و البحر تدعوننه تضرعاً و خفيه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

6 - اعراف - 7 - 74 - 14

ص: 353

14 - به یاد داشتن نعمت های الهی ، نقشی بسزا در هدایت انسان ها و توجه آنان به خدا دارد .

و اذکروا إذ جعلکم خلفاء .. فاذکروا ءالاء اللّٰه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 75 - 7

7 - روی آوردن انسان به درگاه خدا و بستن عهد با او ، به هنگام احساس نیاز

و منهم من عهد اللّٰه لئن ءاتینا من فضله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 67 - 3

3- انسان ها در گرداب های خطر آفرین ، نه تنها متوجه خداوند می شوند ؛ بلکه او را یگانه قدرتی می دانند که توان نجات آنان را از مرگ حتمی دارد .

و إذا مسکم الضرّ فی البحر ضلّ من تدعون إلاّ آیاه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 68 - 9

9- انسان ها به هنگام گرفتار آمدن به گرداب حوادث مرگ آفرین ، هیچ کارساز و پشتیبانی جز خداوند برای نجات خویش نمی یابند .

ثمّ لا تجدوا لکم وکیلاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - کهف - 18 - 37 - 7

7- سیر تکاملی آفرینش انسان ، از حضیض خاک تا اندام کامل و کارای یک مرد (انسان) ، زمینه ای برای توجه او به خداوند است .

أکفرت بالذی خلقک من تراب ثمّ من نطفه ثمّ سوّیک رجلاً

«تسویه» به معنای «تعدیل» است (تاج العروس) و «سوّاک رجلاً» یعنی تو را به صورت و حالت یک مرد معتدل ساخت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- موسی (ع)، پیدایش شرح صدر و خوش بینی را، مایه فراهم آمدن زمین یاد فراوان خداوند می دانست .

قال ربّ اشرح لی صدري . . . و نذكرک کثیراً

تعلیل «و نذكرک» می تواند به تمامی خواسته های موسی(ع) - از جمله درخواست شرح صدر و روان گویی - مربوط باشد. موسی(ع) هدف خود را از آن خواسته ها، توفیق افزون تر برای یاد خدا در هر کوی و برزن و هنگام موعظه هر فرد و گروه، اعلام کرد.

ص: 354

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 87 - 16

16- گرفتاری ها و مشکلات ، زمینه ساز روی آوردن انسان به خداوند

فنادی فی الظلمت أن لآله إلا أنت سبحنک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 18 - 9

9- نعمت های موجود در زمین ، مقتضی توجه انسان به خدای نعمت آفرین

و أنزلنا من السماء ماء . . . و إنا علی ذهاب به لقدرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 32 - 15

15 - رویکرد به خدا در بلا ها و اعراض از او پس از نجات ، دغلکاری و ناسپاسی است .

فلما نجّیهم إلى البرّ . . . و ما یجحد بأیتنا إلا کلّ ختار کفور

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 51 - 8

8- نقش مصایب و گرفتاری ها ، در توجه انسان به خدا

و إذا مسّه الشرّ فذو دعاء عریض

برداشت بالا بنابر این نکته است که مراد از «دعاء عریض» خواندن خدا باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 31 - 10

10 - مصیبت های بزرگ زندگی انسان ، میدان بروز ناتوانی عوامل مادی و زمینه ساز توجه انسان به مبدأ یگانه فیض و رحمت (خدا)

و ما أصبکم من مصیبه . . . و ما لکم من دون الله من ولیّ و لا نصیر

برداشت بالا بنابراین نکته است که نکره آمدن «مصیبه» اشاره به مشکلات خاص و بزرگ داشته باشد که رفع آنها از عوامل بشری و مادی میسر نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 50 - 9

9- خداگرایی انسان ، به هنگام سختی ها و شداید و خداگریزی وی در شرایط رفاه و آسایش

و أخذنهم بالعذاب . . . ادع لنا ربك ... إنا لمهتدون . فلما كشفنا عنهم العذاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 355

19 - جمعه - 62 - 9 - 4

4 - یاد خداوند ، فلسفه و روح نماز جمعه است .

إذا نودی للصلوه من یوم الجمعة فاسعوا إلی ذکر اللّٰه

آمدن تعبیر «ذکر اللّٰه» درباره نماز جمعه، می تواند اشاره به حقیقت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - نوح - 71 - 4 - 10

10 - شناخت مرگ و اجل انسان ، زمینه ساز توجه به خدا و ایمان به او است .

لو کنتم تعلمون

در برداشت یاد شده، مفعول «تعلمون» - به قرینه جملات سابق - اجل انسان است و جواب شرط «لو»، ممکن است جمله ای محذوف مانند «لأمنتهم و أطعتم» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - جن - 72 - 17 - 8

8 - ربوبیت خداوند ، مقتضی یاد دائم او در دل ها است .

و من یرض عن ذکر ربّه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 8 - 3

3 - ربوبیت خداوند ، مقتضی یادکردن نام او در همه احوال

و اذکر اسم ربّک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 17 - 4

4 - آخرت گرایی ، زمینه ساز تزکیه ، یاد خدا و ادای نماز است .

من تزکی . و ذکر اسم ربّه فصلی ... و الآخره خیر و اُبقی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نصر - 110 - 3 - 15

15 - امداد مردم و پیروز ساختن آنان بر دشمن ، زمینه ساز آمادگی آنان برای پذیرش تکالیف و توجّه به خداوند

إذا جاء نصر الله و الفتح . . . فسبّح بحمد ربّك و استغفره

ص: 356

632- شرایط تأثیر ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 23 - 3

3 - تأثیرگذاری یاد خدا در روح و اخلاق بشر، در گرو استمرار آن است.

الذین هم علی صلاتهم دائمون

«دائمون» (به معنای «ثابتون») ممکن است نشانگر دوام یاد خدا - که فلسفه و روح نماز است - باشد، نه صورت ظاهری نماز؛ زیرا یاد دائمی خدا، می تواند در روح و خلق و خوی انسان ها تأثیر سازنده داشته باشد؛ نه یاد موقتی خدا در اوقات مخصوص نماز. شاید به همین سبب در آیه 10 از سوره «جمعه» بر یاد همواره خدا - پس از ادای نماز جمعه - تأکید شده است.

633- علاقه به ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 35 - 3

3 - موسی (ع)، علاقه مداوم خود و برادرش هارون (ع) را به تسبیح و ذکر خداوند، ابراز داشت و خداوند را بر آن گواه دانست.

إِنك كنت بنا بصيراً

جمله «إِنك..» می تواند تعلیل برای «کی نسبحک كثيراً» باشد؛ یعنی خدایا! تو خوب می دانی که من و برادرم هارون چه روحیه ای داریم و نسبت به تسبیح و ذکر تو، تا چه حد علاقه مندیم، بنابراین با پذیرش وزارت هارون، راه تسبیح و ذکر فراوان تر را بر ما هموار ساز.

634- عوامل ترک ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 2

2 - ترک پرستش و یاد خدا، انگیزه کفرپیشگان در بازداری مسلمانان از ورود به مساجد و تلاش برای تخریب آنها

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه و سعی فی خرابها

«آن یذکر» به تقدیر «لا»ی نافیه، مفعولٌ له برای «منع» است؛ یعنی، از ورود به مساجد جلوگیری می کردند تا نام خدا در آنها برده نشود.

635- عوامل ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 22 - 11

ص: 357

11 - اقبال دنیا به مردم ، زمینه ساز غفلت از خدا و ادبار آن ، عامل توجه به خداست .

و جرین بهم بریح طیبه و فرحوا بها جاءتها ریح عاصف . . . و ظنوا أنهم أحیط بهم دعوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 227 - 10

10 - یاد خدا و عدالت خواهی از بارزترین نمود های ایمان و عمل صالح

إلا الذين ءامنوا و عملوا الصلحت و ذكروا الله كثيرا و انتصروا من بعد ما ظلمو

636- عوامل ذکر خدا از بندگان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 152 - 11، 2

2 - به یاد خدا بودن ، مایه جلب رضایت و توجه خاص خداوند است .

فاذکرونی اذکرکم

فعل «اذکر» در جواب امر قرار گرفته و لذا با حرف شرطی مقدر، مجزوم شده است. در نتیجه جمله با تقدیر آن چنین می شود: «فاذکرونی ان تذکرونی اذکرکم؛ به یاد من باشید، اگر به یاد من باشید به یاد شما خواهم بود.» یاد کردن خدا از بندگان، به معنای عنایت و توجه خاص به آنهاست.

11 - « و روی ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) خرج علی اصحابه فقال : . . . قال سبحانه : فاذکرونی اذکرکم ؛ یعنی ، اذکرونی بالطاعه و العباده اذکرکم بالنعم و الاحسان و الرحمه و الرضوان ؛

از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) درباره سخن خداوند که فرموده «فاذکرونی اذکرکم» روایت شده که یعنی، مرا با اطاعت و عبادت خود یاد کنید تا شما را با نعمتها و احسان و رحمت و رضوان خود یاد نمایم».

637- فضیلت ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 191 - 3، 3

2 - ارزش یاد خداوند همواره و در هر حال

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ

3 - اهمیت و ارزش برتر یاد خدا در حال قیام بر حال نشسته و در حال نشسته بر حال خوابیده *

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ

در برداشت فوق، کلمات «قیام» و «قعود» و «علی جنوبهم» به معنای حقیقی آن گرفته شده، نه به معنای کنایی آن (همه حالات)، و ترتیب ذکری این حالات می تواند اشاره به ترتیب آن در اهمیّت و ارزش باشد.

ص: 358

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 37 - 6

6 - تسبیح و ذکر دایم خدا، بر پایی نماز و پرداخت زکات، دارای جایگاهی ویژه و ارزشمند در بین سایر اعمال و موجب بلند پایگی مقام و تکامل معنوی انسان

یسَّبِحُ لَهُ فِيهَا .. رجال لاتلهيهم تجره ولايبيع عن ذكر الله وإقام الصلوه وإيتا

خداوند، در توصیف مردمان الهی و والا مقام تنها سه صفت را مطرح ساخته است: 1- ذکر خدا، 2- برپاداشتن نماز، 3- پرداخت زکات. ذکر سه عمل یاد شده از میان صدها عمل نیک دیگر، حاکی از ارزش ویژه آنها و نیز تأثیر آنها در تکامل معنوی انسان است.

638- فضیلت مکان ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 36 - 6

6 - کانون های ذکر خدا، دارای عظمت و رفعت مقام

فی بیوت أذن الله أن ترفع ويذكر فيها اسمه

639- گناه ممانعت از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 22

22 - بستن مساجد به روی مردم و بازداشتن آنان از یاد خدا، از گناهان بزرگ است.

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه .. لهم في الآخرة عذاب عظيم

640- مانعان از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 37 - 1

1 - شیاطین، مانع بازگشت انسان های غافل از یاد خدا به راه حق

وإنهم ليصدونهم عن السبيل

641- محرومان از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 359

2- محبوب بودن دل از یاد خدا، از بارزترین خصلت های کافران است .

الذین كانت أعینهم فی غطاء عن ذکری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 16 - 2

2 - مردم با گزینش دنیا به جای آخرت، خود را از تزکیه، یاد خدا و ادای نماز دور نگه داشته، از رستگاری محروم می سازند .

قد أفلح . . بل تؤثرن الحیوه دنیا

642- مراد از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 28 - 5

5- « عن جعفر بن محمد (ع) فی قوله : « ألا بذكر الله تطمئن القلوب » فقال : بمحمد عليه وآله السلام تطمئن القلوب وهو ذكر الله . .
؛ .

از امام صادق(ع) درباره سخن خدا: «ألا بذكر الله تطمئن القلوب» روایت شده است که فرمود: به وسیله حضرت محمد - که بر او و آلش سلام باد - دلها آرامش می یابد و اوست ذکر خدا . .».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - عنكبوت - 29 - 45 - 17

17 - « قال أبو عبد الله (ع) : « ولذكر الله أكبر » قال : ذكر الله عند ما أحلّ أو حرّم ;

از امام صادق(ع) درباره این سخن خداوند «ولذكر الله أكبر» روایت شده که: مراد، یادآوری خدا به هنگام روبه رو شدن با حلال یا حرام الهی است».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 12

12 - عن عبيد الله بن عبد الله الدهقان قال : دخلت على أبي الحسن الرضا (ع) فقال لي : ما معنى قوله : « وذكر اسم ربّه فصلّي » فقلت :

کَلِّمًا ذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ قَامَ فَصَلَّى ، فقال لى : لقد كَلَّفَ اللهُ عَزَّوَجَلَّ هذا شَطَطاً فَقُلْتُ : جعلت فداك فكيف هو؟ فقال : كَلِّمًا ذَكَرَ رَبَّهُ صَلَّى
على محمد و آله ;

از عبیداللہ بن عبداللہ دھقان روایت شده که گفت: خدمت امام رضا(ع) رسیدم، پس امام از معنای سخن خداوند «و ذکر اسم ربّه فصلی»
از من سؤال نمود، عرض کردم: یعنی هر زمان که یاد پروردگارش را نمود، بایستد و نماز گزارد. امام به من فرمود: در این صورت، خدای
عزّوجلّ تکلیف شاقّی نموده [و این از خداوند به دور است]. عرض کردم: فدایت شوم پس [معنای] آن چگونه است؟ فرمود: هر زمان نام
پروردگارش را برد، بر محمد(صلی الله علیه و آله) و آل او صلوات بفرستد».

ص: 360

643- مشرکان و ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 45 - 6

6 - مشرکان نسبت به یاد کردن خدا به همراه یاد دیگر معبودها و نیز عبادت مشترک خدا و معبودها، حساس نبوده و مخالفت نمیورزیدند.

و إذا ذکر الله وحده اشمازت .. و إذا ذکر الذین من دونه إذا هم یستبشرون

از آیه شریفه به روشنی استفاده می شود که مشرکان نسبت به یاد کردن خدا به تنهایی حساس بوده و از یاد شدن معبودهای خود بدون یاد شدن خدا خوشحال می شدند؛ ولی در این آیه از واکنش و حساسیت مشرکان در صورتی که نام خدا و معبودها با هم و مشترکاً یاد شوند، سخنی به میان نیامده است. بنابراین یاد نشدن آن، می تواند حاکی از مطلب بالا باشد.

644- مکان ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 7

7 - مساجد ، جایگاه عبادت خدا و یاد کردن نام اوست .

مسجد الله أن یدکر فیها اسمہ

سجده، بارزترین نمود پرستش است و تعبیر از پایگاههای دینی اهل ایمان به مسجد (جایگاه سجده) بیانگر این است که: آن پایگاهها محل عبادت و پرستش می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نور - 24 - 36 - 1

1 - مثل نور خدا، همانند چراغ دانی است دربرگیرنده چراغی پر فروغ و نورافشان که در خانه هایی است که به اذن خداوند، رتبه رفیع یافته اند و همواره مرکز یاد خدا هستند .

مثل نوره کمشکوه فیها مصباح المصباح فی زجاجه .. فی بیوت اذن الله أن ترفع و یدک

برداشت یاد شده، مبتنی بر این نکته است که «فی بیوت» متعلق به «مشکوه» و صفت برای آن باشد.

645- ممانعت از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 4,21

4 - کسانی که مردم را از حضور در مساجد ، به انگیزه یاد نشدن نام خدا ، بازدارند ، ستمکارترین مردمند .

ص: 361

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه

21 - تخریب مساجد به انگیزه یاد نکردن خدا در آنها، گناهی بزرگ و در پی دارنده خواری در دنیا و عذابی بزرگ در قیامت است .

وسعی فی خرابها... لهم فی الدنيا خزی و لهم فی الآخرة عذاب عظیم

از اینکه بازدارندگان مردم از ورود به مساجد و تخریب کنندگان آن ها، ظالمترین مردم شمرده شده اند و نیز به عذاب عظیم قیامت تهدید شده اند، بزرگی گناه آنان به دست می آید.

646- منشأ ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - كهف - 18 - 24 - 22

22- همواره یاد کردن خداوند، نیازمند توفیق و هدایت ویژه الهی است .

واذکر ربک إذا نسیت و قل عسی أن یهدین ربی لأقرب من هذا رشداً

647- موانع ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 12

12 - مساجد، باید از هر آنچه مانع یاد خداست، پیراسته باشد .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه

648- موجبات ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - نساء - 4 - 142 - 16

16 - نماز، بهترین وسیله برای یاد خدا و توجه به اوست .

إذا قاموا إلى الصلوة... ولا یذکرون الله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - نشاط در عبادت ، اخلاص ، ذکر فراوان خدا و استواری در ایمان ، پرتویی از هدایت الهی است .

وإذا قاموا إلى الصلوة . . . و من يضل الله فلن تجد له سبيلا

ص: 362

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - اعلی - 87 - 15 - 3

3 - توجه به جلوه های ربوبیت خداوند ، وادارسازنده انسان به عبادت و ذکر خدا و جاری ساختن نام او بر زبان است .

و ذکر اسم ربّه

649- نشانه های ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 124 - 4

4 - پیروی از هدایت الهی و توجه به آن ، تبلور یاد خدا است .

من اتبع هدای . . . و من أعرض عن ذکری

«من أعرض» در این آیه، مقابل «من اتبع» در آیه قبل است. مقتضای مقابله آن بود که بفرماید «و من لم يتبع هدای»؛ ولی به جای آن «من أعرض عن ذکری» گفتنی است نکته این گزینش، یا نقش ذکر خدا در هدایت است و یا اتحاد ذکر و هدایت می باشد.

650- نیاز به ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 130 - 9

9 - انسان در شرایط سخت ، برای کسب تحمل بیشتر ، به تسبیح و یاد خدا نیازمند است .

فاصبر علی ما یقولون و سبح بحمد ربّک

توصیه به تسبیح، پس از فرمان به «صبر»، نشانگر نقش تسبیح در توانمند شدن بر صبر است.

651- وقت ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 55 - 16

16 - شبان گاهان و بامدادان ، دو وقت مناسب و شایسته برای ذکر خدا و تسبیح و حمد او

وَسُبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَرِ

برداشت یاد شده، از اختصاص به ذکر یافتن دو وقت یاد شده برای تسبیح و حمد به دست می آید.

ص: 363

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - فتح - 48 - 9 - 9

9 - آغاز و پایان هر روز ، مناسب ترین لحظات برای یاد خدا و تسبیح او

و تسبیح بکره و اُصیلاً

اختصاص یافتن «بکره» و «اُصیلاً» به ذکر، ممکن است کنایه از همه لحظات نباشد، بلکه تأکیدی بر این دو مجال به حساب آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - ق - 50 - 39 - 9

9 - قبل از طلوع و غروب خورشید ، لحظه هایی مناسب برای یاد خدا *

و سبّح بحمد ربّک قبل طلوع الشمس و قبل الغروب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - مزمل - 73 - 8 - 2

2 - لزوم ذکر و یادکردن پروردگار در ضمن تلاش گسترده روزانه

إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا . و اذکر اسم ربّک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - انسان - 76 - 25 - 5 - 1

1 - ذکر نام پروردگار و یاد او در سپیده دم و پسین گاه ، توصیه خداوند به پیامبر (صلی الله علیه و آله)

و اذکر اسم ربّک بکره و اُصیلاً

«بکره»، هم به فاصله میان نماز صبح و طلوع خورشید گفته می شود (لسان العرب) و هم به آغاز روز (مفردات راغب). «اُصیلاً» به فاصله میان عصر و مغرب گفته می شود (صحاح اللغه) و نیز به معنای آخر روز آمده است (العین). «ذکر» هم دو نوع است: ذکر با قلب و ذکر با زبان. (مفردات راغب)

5 - سپیده دم و پسین گاه ، از اوقات مناسب برای ذکر و یاد خداوند

و اذکر اسم ربّک بکره و اُصیلاً

أصیلاً

652- ذکر (قرآن)

{ ذکر (قرآن) }

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تکویر - 81 - 27 - 3

3 - تنها وصف شایسته برای قرآن ، وصف « تذکردهنده » است ; نه کلام شیطان یا ساخته مجنون

و ما صاحبکم بمجنون . . . و ما هو بقول شیطن . . . إن هو إلا ذکر

ص: 364

653- آثار ذکر علم غیب خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 54 - 4

4- توجه به علم و نظارت همه جانبه الهی به احوال آدمی ، برانگیزاننده وی به پرهیز از گفتار ناشایست

قل لعبادی یقولوا التی هی أحسن . . . ربکم أعلم بکم

یادآوری علم همه جانبه خداوند به احوال آدمیان، پس از توصیه به گزینش بهترین گفتار، می تواند به این منظور باشد که توجه به این توصیه، بازدارنده انسان از گفتار ناشایست خواهد بود.

654- آثار ذکر نظارت های خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 54 - 4

4- توجه به علم و نظارت همه جانبه الهی به احوال آدمی ، برانگیزاننده وی به پرهیز از گفتار ناشایست

قل لعبادی یقولوا التی هی أحسن . . . ربکم أعلم بکم

یادآوری علم همه جانبه خداوند به احوال آدمیان، پس از توصیه به گزینش بهترین گفتار، می تواند به این منظور باشد که توجه به این توصیه، بازدارنده انسان از گفتار ناشایست خواهد بود.

1- آثار قصه ذبح اسماعیل (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 106 - 2

2 - آشکار شدن درجه ایمان و خلوص ابراهیم (ع) و اسماعیل (ع) در جریان قربانی

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ

برداشت یاد شده از آن جا است که آزمایش مؤمنان برای نمایاندن درجه ایمان و اخلاص آنان است و ابراهیم (ع) و اسماعیل (ع) با سربلند بیرون آمدن از این آزمایش بزرگ الهی، خلوص خود را در بلندترین مرتبه نشان دادند.

2- احکام ذبح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 1 - 20

20 - حلیت جنین در شکم حیوان تذکیه شده، مشروط به اینکه دارای مو و کرک باشد.

أَحَلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةَ الْأَنْعَمِ

امام باقر یا امام صادق (ع) در پاسخ سؤال از معنای آیه فوق فرمودند: الجنین فی بطن امه اذا اشعر و اوپر فذکاته ذکاه امه . . .

کافی، ج 6، ص 234، ح 1؛ نورالثقلین، ج 1، ص 583، ح 10.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 3 - 5، 6، 52

5 - تذکیه حیوان، موجب حلیت آن می گردد، اگر چه به واسطه خفگی، زدن، پرت شدن، شاخ خوردن و دریده شدن توسط

ص: 366

درندگان در آستانه مردن باشد .

حرمت .. الا ما ذکیتم

6- حرمت استفاده از حیوانی که بر آستان بت ها ذبح شود ، هر چند نام غیر خدا بر او برده نشود .

حرمت .. و ما ذبح علی النصب

چون عنوان «ما ذبح ..» عنوان مستقلی است در مقابل «ما اهل ...»، معلوم می شود که ذبح حیوان برای تقرب به بتها، اگر چه نام غیر خدا بر آن برده نشود، حرام است.

52- وجود علایم حیات در حیوان (حرکت چشم ، پا و دم) قبل از ذبح ، شرایط تحقق تذکیه شرعی

الا ما ذکیتم

امام باقر(ع) درباره «الا ما ذکیتم» در آیه فوق فرمود: .. فان ادرکت شیئاً منها و عین تطرف او قائمه ترکض او ذنب یمصع فقد ادرکت ذکاته فکله ....

تهذیب شیخ طوسی، ج 9، ص 58، ح 241، ب 1؛ نورالثقلین، ج 1، ص 587، ح 20.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 118 - 11، 2، 1

1 - بردن نام خدا به هنگام ذبح حیوان، شرط حلیت خوردن آن است.

فکلوا مما ذکر اسم الله علیه

جمله «مما ذکر اسم ..» گرچه بیان اباحه خوردن از گوشتی است که نام خدا به هنگام ذبح آن برده شده، در عین حال می تواند ارشاد به شرط بودن «تسمیه» هنگام ذبح باشد.

2 - خوردن ذبیحه ای که هنگام ذبح نام خدا بر آن برده شده، مجاز است.

فکلوا مما ذکر اسم الله علیه إن کنتم بآیته مؤمنین

11 - سأل محمد بن مسلم أبا جعفر(ع) عن رجل ذبح فسیح او کبر او هلل او حمد الله عز و جل قال: هذا کله من اسماء الله لا بأس به.

محمد بن مسلم از امام باقر(ع) درباره کسی که به هنگام ذبح «سبحان الله» یا «الله أكبر» یا «لا إله إلا الله» یا «الحمد لله» بگوید پرسید،

امام فرمود: تمام اینها از نامهای خدا هستند و اشکالی ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 119 - 4

4 - نکوهش خداوند از برخی مسلمانان صدر اسلام به سبب تحریم خوردن گوشت حیوانی که با نام خدا ذبح شده است.

و ما لکم الا تأکلوا مما ذکر اسم الله علیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 121 - 17، 7، 3، 1

1 - خوردن ذبیحه ای که نام خدا بر آن برده نشده، حرام است.

و لا تأکلوا مما لم یذکر اسم الله علیه

ص: 367

3 - یاد نکردن عمدی نام خداوند در هنگام ذبح حیوان، فسق است.

و لا تأكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه و إنه لفسق

مرجع ضمیر «إنه»، «ترك التسميه» می تواند باشد که از مضمون جمله «مما لم يذكر» انتزاع شده و نتیجه آن برداشت فوق است.

7 - واکنش شدید مشرکان مکه در قبال احکام ذبیحه و شرایط حلیت آن در اسلام

فكلوا مما ذكر اسم الله... و ما لكم ألا تأكلوا... و ذروا ظهر الإثم... و لا تأ

از تأکید خداوند بر این حکم استفاده می شود که مشرکان در قبال آن واکنش شدیدی نشان می دادند.

17 - محمد بن مسلم قال: سألت أبا جعفر (ع) عن الرجل يذبح ولا يسمي؟ ق---ال: ان كان ناسيا فلا بأس إذا كان مسلما... .

محمد بن مسلم گوید: از امام باقر (ع) درباره کسی که هنگام ذبح، نام خدا را نمی برد پرسیدم، فرمود: اگر مسلمان باشد و نام خدا را از روی فراموشی ذکر نکند، مانعی ندارد... مفاد روایت تخصیص از حکم در آیه شریفه «ولا تأكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه»، می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 145 - 12

12 - بردن نامی جز نام خدا بر حیوان به هنگام ذبح، فسق و خروج از طاعت خداست.

أو فسقا أهل لغير الله به

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 10، 7

7 - لزوم ذکر نام خدا، به هنگام ذبح و نحر قربانی

و يذكروا اسم الله... على ما رزقهم من بهيمة الأنعم

10 - جواز ذکر هر یک از اسمای خداوند (الله، رحمان و...) به هنگام ذبح یا نحر قربانی

و يذكروا اسم الله

اضافه «اسم» به «الله» می تواند اضافه بیانیه باشد. در این صورت «اسم الله»؛ یعنی، اسمی که عبارت است از «الله». هم چنین می تواند اضافه لامیه باشد. در این صورت «اسم الله»؛ یعنی، هر اسمی که برای خدا است. بر پایه احتمال اول، بردن نامی غیر از لفظ «الله» به

هنگام ذبح قربانی، جایز نیست؛ به خلاف احتمال دوم. برداشت یاد شده، بر پایه احتمال دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 33 - 4

4 - وجوب ذبح یا نحر قربانی، به طرف کعبه

ثم محلّها إلى البيت العتيق

«محل» اسم مکان و مشتق از مصدر «حلول» است. «حلول» نیز به معنای نزول و فرود آمدن است و «حلّ بالمکان»؛ یعنی، در آن جا فرود آمد. بنابراین معنای جمله فوق چنین می شود: «جایی که دام های قربانی فرود می آیند، به طرف کعبه است». مقصود این است که دام های قربانی، وقتی به قربانگاه رسیدند و در آن جا برای ذبح و نحر آماده شدند، باید به سوی کعبه باشند. گفتنی است که ذکر کیفیت قربانی کردن و این که دام ها باید به طرف کعبه ذبح و نحر بشوند، می تواند بدان جهت باشد که

ص: 368

مشركان عصر بعثت، دام ها را به طرف بت هايی كه در منا نصب شده بود قربانی می كردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 4,7

4 - لزوم به زبان آوردن نام خدا، به هنگام ذبح یا نحر قربانی

ليذكروا اسم الله على ما رزقهم من بهيمه الأنعم

7 - جواز ذكر هريك از نام های خداوند (الله، رحمان و . . .) به هنگام ذبح و یا نحر قربانی

ليذكروا اسم الله على ما رزقهم من بهيمه الأنعم

اضافه «اسم» به «الله»، می تواند اضافه بیانیه باشد. در این صورت «اسم الله»؛ یعنی، اسمی كه عبارت از «الله» است. هم چنین می تواند اضافه لامیه باشد. بنابراین «اسم الله»؛ یعنی، هر اسمی كه برای خدا هست. بر پایه احتمال، اول ذكر هر نامی به جز «الله» در ذبح قربانی كافی نیست. برداشت فوق، بر پایه احتمال دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 36 - 6,7

6 - وجوب ذكر نام خدا، به هنگام نحر كردن شترانی قربانی

فاذكروا اسم الله عليها

7 - جواز ذكر هر يك از اسمای خداوند (الله، رحمان و . . .) به هنگام نحر شتر

فاذكروا اسم الله عليها

اضافه در «اسم الله» می تواند بیانیه و یا لامیه باشد. از این رو «اسم الله» بنابر احتمال اول، به معنای «اسمی كه عبارت از الله است» و بنابر احتمال دوم «هر اسمی كه برای خدا هست» می باشد. بر پایه احتمال اول، ذكر نامی غیر از «الله» به هنگام ذبح یا نحر حیوان، كافی نیست؛ به خلاف احتمال دوم. برداشت یاد شده بر اساس احتمال دوم است.

3- اهمیت ذبح قربانی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 9

9- مراسم قربانی، عبادت خدا و سپاس‌گزاری در برابر نعمت‌های او است.

جعلنا منسگًا .. علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم

4- بسمله در ذبح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 173 - 25

ص: 369

25 - امام رضا (ع) در جواب مسائل محمد بن سنان (در بیان فلسفه احکام) نوشته است: «... و حرم ما اهل لغیر الله به... و لئلا یسوی بین ما تقرب به الیه و بین ما جعل عبادہ للشیاطین و الأوثان، لأن فی تسمیة الله عز و جل الأقرار بربوبیتة و توحیدة و ما فی الاهیال لغیر الله من الشکر به و التقرب به الیه غیره...»؛

... خداوند، ذبیحه ای را که هنگام ذبح، نام غیر خدا بر آن برده شده، حرام کرده است تا اینکه یکسان نباشد آنچه برای خدا قربانی می کنند و آنچه عبادت شیاطین و بتها قرار می گیرد؛ چون در نام بردن خداوند عز و جل در موقع ذبح، اعتراف به ربوبیت خدا و توحید اوست و در نام بردن غیر خدا شرک به خدا و نزدیک شدن به غیر اوست ...».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مانده - 5 - 3 - 2,56

2 - حرمت استفاده از حیوانی که به نام غیر خدا ذبح شود .

حرمت ... و ما اهل لغیر الله به

56 - بهره گیری مضطر از مردار، خون، گوشت خوک و حیوان ذبح شده به نام غیر خدا و...، مشروط به آن است که از روی عمد و قصد گناه نباشد .

فمن اضطر فی مخصه غیر متجانف لائم

از امام باقر(ع) در توضیح «غیر متجانف» در آیه فوق روایت شده: غیر متعمد لائم.

تفسیر قمی، ج 1، ص 162؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 447، ح 1.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 118 - 11 - 10، 7، 2، 1

1 - بردن نام خدا به هنگام ذبح حیوان، شرط حلیت خوردن آن است.

فکلوا مما ذکر اسم الله علیه

جمله «مما ذکر اسم...» گرچه بیان اباحه خوردن از گوشتی است که نام خدا به هنگام ذبح آن برده شده، در عین حال می تواند ارشاد به شرط بودن «تسمیه» هنگام ذبح باشد.

2 - خوردن ذبیحه ای که هنگام ذبح نام خدا بر آن برده شده، مجاز است.

فكلوا مما ذكر اسم الله عليه إن كنتم بآيته مؤمنين

7 - تردید افکنی درباره حلیت حیوانی که با نام خدا ذبح شده باشد، از محورهای تبلیغاتی علیه اسلام و پیامبر(صلی الله علیه و آله) در مکه بوده است.

وإن تطع أكثر من فی الأرض .. فكلوا مما ذكر اسم الله عليه

10 - عن أبي جعفر محمد بن علی(ع) إنه سئل عن ذبیحه الیهودی و النصرانی و المجوسی .. فتلا قول الله عز و جل: «فكلوا مما ذكر اسم الله عليه» قال: إذاسمعتموهم یذكرون اسم الله عليه فكلوه ...

امام باقر(ع) در پاسخ سؤال از ذبیحه یهودی، نصرانی و مجوس .. پس از تلاوت آیه «فكلوا مما ذكر اسم الله عليه» فرمود: اگر شنیدید که آنان به هنگام ذبح، نام خدا را می برند، از آن بخورید ...

11 - سأل محمد بن مسلم أبا جعفر(ع) عن رجل ذبح فسیح او کبر او هلل او حمد الله عز و جل قال: هذا کله من اسماء الله لا بأس به.

ص: 370

محمّدبن مسلم از امام باقر(ع) درباره کسی که به هنگام ذبح «سبحان الله» یا «الله أكبر» یا «لا إله إلا الله» یا «الحمد لله» بگوید پرسید، امام فرمود: تمام اینها از نامهای خدا هستند و اشکالی ندارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 119 - 4، 1

1 - برخی از مردم عصر جاهلیت خوردن گوشت حیوانی را که با نام خدا ذبح شده باشد حرام می دانستند.

و ما لكم ألا تأكلوا مما ذكر اسم الله عليه

4 - نکوهش خداوند از برخی مسلمانان صدر اسلام به سبب تحریم خوردن گوشت حیوانی که با نام خدا ذبح شده است.

و ما لكم ألا تأكلوا مما ذكر اسم الله عليه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 121 - 2، 1

1 - خوردن ذبیحه ای که نام خدا بر آن برده نشده، حرام است.

و لا تأكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه

2 - خوردن از ذبیحه ای که نام خدا بر آن برده نشده، فسق (خروج از طاعت خداوند) است.

و لا تأكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه وإنه لفسق

مرجع ضمیر «إنه»، «أكل» می تواند باشد که از جمله «لا تأكلوا» گرفته شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 7، 8، 10

7 - لزوم ذکر نام خدا، به هنگام ذبح و نحر قربانی

و يذكروا اسم الله .. على ما رزقهم من بهيمة الأنعم

8 - آموزش کیفیت ذبح کردن (بردن نام خدا به هنگام سربریدن یا نحر کردن حیوان) به مردم ، یکی از فلسفه های حج

ليشهدوا منفع لهم و يذكروا اسم الله في أيام معلومت

«یذکروا» عطف بر «یشهدوا» است و با توجه به این که لام «یشهدوا» برای تعلیل است و بیانگر فلسفه تشریح حج می باشد، عطف «یذکروا» بر «یشهدوا» بیان یکی دیگر از حکمت های تشریح حج خواهد بود.

10 - جواز ذکر هر یک از اسمای خداوند (الله ، رحمان و . . .) به هنگام ذبح یا نحر قربانی

و یذکروا اسم الله

اضافه «اسم» به «الله» می تواند اضافه بیانیه باشد. در این صورت «اسم الله»؛ یعنی، اسمی که عبارت است از «الله». هم چنین می تواند اضافه لامیه باشد. در این صورت «اسم الله»؛ یعنی، هر اسمی که برای خدا است. بر پایه احتمال اول، بردن نامی غیر از لفظ «الله» به هنگام ذبح قربانی، جایز نیست؛ به خلاف احتمال دوم. برداشت یاد شده، بر پایه احتمال دوم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 4,5,7

4 - لزوم به زبان آوردن نام خدا ، به هنگام ذبح یا نحر قربانی

ص: 371

ليذكروا اسم الله على ما رزقهم من بهيمه الأنعم

5- ذکر نام خدا به هنگام ذبح یا نحر حیوان، فلسفه تشریح قربانی برای امت ها

و لكل أُمَّه جعلنا منسكاً ليدكروا اسم الله... الأنعم

7- جواز ذکر هریک از نام های خداوند (الله، رحمان و...) به هنگام ذبح و یا نحر قربانی

ليذكروا اسم الله على ما رزقهم من بهيمه الأنعم

اضافه «اسم» به «الله»، می تواند اضافه بیانیه باشد. در این صورت «اسم الله»؛ یعنی، اسمی که عبارت از «الله» است. هم چنین می تواند اضافه لامیه باشد. بنابراین «اسم الله»؛ یعنی، هر اسمی که برای خدا هست. برپایه احتمال، اول ذکر هر نامی به جز «الله» در ذبح قربانی کافی نیست. برداشت فوق، برپایه احتمال دوم است.

5- ترک بسمله در ذبح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 121 - 17، 6، 5، 3

3 - یاد نکردن عمدی نام خداوند در هنگام ذبح حیوان، فسق است.

و لا تأكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه وإنه لفسق

مرجع ضمیر «إنه»، «ترک التسمیه» می تواند باشد که از مضمون جمله «مما لم يذكر» انتزاع شده و نتیجه آن برداشت فوق است.

5 - حیوانی که با نام خدا ذبح نشود، مظهر فسق است.

و لا تأكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه وإنه لفسق

مرجع ضمیر «إنه» می تواند «ما» در «مما لم يذكر» باشد در نتیجه حیوان ذبح شده بدون نام خدا، خود فسق است.

6 - خوردن از حیوانی که با نام خدا ذبح نشده باشد، عصیانی است که شناخت آن پنهان است.*

وإن الشيطان ليوحون إلى أوليائهم

تأکید بر «فسق» بودن خوردن از حیوانی که نام خدا بر آن برده نشده، پس از تقسیم گناهان به «ظاهر الإثم و باطنه» در آیه قبل، حکایت از آن دارد که این گناه از نوع «باطن الإثم» است.

17 - محمد بن مسلم قال: سألت أبا جعفر (ع) عن الرجل يذبح ولا يسمي؟ ق---ال: ان كان ناسيا فلا بأس إذا كان مسلما... .

محمد بن مسلم گوید: از امام باقر(ع) درباره کسی که هنگام ذبح، نام خدا را نمی برد پرسیدم، فرمود: اگر مسلمان باشد و نام خدا را از روی فراموشی ذکر نکند، مانعی ندارد. . . . مفاد روایت تخصیص از حکم در آیه شریفه «وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ»، می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 138 - 7، 5

5 - تعدد مشرکان عصر جاهلی به نبرد نام خدا بر بعضی از چهارپایان به هنگام ذبح

و أنعم لا یذکرون اسم الله علیها

7 - وعده الهی به کیفر مشرکان به سبب افتراهای آنان به خدا (ممنوعیت خوردن برخی از چهارپایان و محصولات، سوار نشدن بر

ص: 372

برخی از چهارپایان، نبرد نام خدا به هنگام ذبح)

سیجزیهم بما کانوا یفترون

6- تعلیم ذبح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 8

8- آموزش کیفیت ذبح کردن (بردن نام خدا به هنگام سربریدن یا نحر کردن حیوان) به مردم ، یکی از فلسفه های حج

لیشهدوا منفع لهم و یذکروا اسم الله فی آیام معلومت

«یذکروا» عطف بر «یشهدوا» است و با توجه به این که لام «لیشهدوا» برای تعلیل است و بیانگر فلسفه تشریح حج می باشد، عطف «یذکروا» بر «یشهدوا» بیان یکی دیگر از حکمت های تشریح حج خواهد بود.

7- ذبح اسماعیل (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 102 - 24، 16، 11، 10، 9، 6، 5، 3

3 - خواب دیدن ابراهیم (ع) ، مبنی بر ذبح فرزند نوجوانش اسماعیل

قال ینبئ ائی اری فی المنام ائی اذبحک

5- مشورت و نظرخواهی ابراهیم (ع) ، از فرزندش اسماعیل نسبت به ذبح وی

ائی اذبحک فانظر ماذا تری

از لحن جمله «فانظر ماذا تری» (بنگر تا رأی تو چیست؟) نوعی نظر خواهی و مشورت استفاده می شود. البته فلسفه این کار، استفاده ابراهیم (ع) از نظرات اسماعیل (ع) نبود؛ بلکه یا برای آزمایش فرزندش بود و یا به منظور زمینه سازی برای پذیرش بی تحمیل فرمان ذبح از جانب اسماعیل (ع)

6- ابراهیم (ع) ، فرزندش اسماعیل (ع) را برای اجرای فرمان ذبح او آزمایش کرد و وی را برای سر بلند شدن در این آزمایش بزرگ آماده نمود .

ائی اذبحک فانظر ماذا تری

9 - اعلام رضایت و تسلیم اسماعیل (ع)، در مقابل فرمان قربانی شدن

قال یأبت افعل ما تؤمر

10 - ذبح فرزند (اسماعیل) برای ابراهیم (ع)، یک مأموریت الهی بود.

أنی أذبحک .. قال یأبت افعل ما تؤمر

11 - مأموریت ابراهیم (ع)، به ذبح فرزندش از راه خواب بود.

یبنی إنی أری فی المنام أنى أذبحک .. قال یأبت افعل ما تؤمر

15 - اسماعیل، مأموریت پدرش در رؤیا را مبنی بر ذبح کردن وی درک کرد.

ص: 373

إِنِّي أرى في المنام أنّي أذبحك .. قال يَأْتِ افعل ما تؤمر

برداشت یاد شده با توجه به این نکته است که حضرت ابراهیم(ع) تنها خواب خود را برای اسماعیل نقل کرد و از مأمور بودن خود سخنی به میان نیاورد؛ ولی اسماعیل(ع) این خواب را مأموریت الهی تلقی کرد و به پدر گفت: پدر جان مأموریت خود را انجام بده.

16 - وعده شکیبایی اسماعیل (ع) به پدرش (ابراهیم (ع)) به هنگام انجام مأموریت ذبح

يَأْتِ افعل ما تؤمر ستجدني إن شاء الله من الصبرين

24 - صبر و شکیبایی اسماعیل (ع) در داستان ذبح شدنش به دست پدر ، نشانه حلم و بردباری او است .

فبشّرته بغلم حلیم .. يَأْتِ افعل ما تؤمر ستجدني إن شاء الله من الصبرين

از ارتباط میان وصف شدن اسماعیل(ع) به حلم و بردباری از سوی خداوند و مسأله شناساندن خود به عنوان فردی صابر و شکیبای، می توان برداشت یاد شده را به دست آورد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 103 - 1,2,4

1 - تسلیم ابراهیم (ع) و فرزندش اسماعیل (ع) ، در برابر فرمان خداوند به ذبح

إِنِّي أرى في المنام أنّي أذبحك .. قال يَأْتِ افعل ما تؤمر ... فلما أسلما

2 - ابراهیم (ع) ، برای قربانی کردن فرزندش اسماعیل (ع) او را با یک طرف پیشانی اش به خاک افکند .

و تَلَّه للجبين

«تَلَّ» (مرادف «صرع») به معنای «به خاک افکند» است و «جبين» به معنای یک سوی پیشانی است.

4 - تسلیم اسماعیل (ع) در برابر فرمان ذبح شدن ، نشانه حلم و بردباری او است .

فبشّرته بغلم حلیم .. فلما أسلما و تَلَّه للجبين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 104 - 1

1 - ندای خداوند به ابراهیم (ع) ، پس از تسلیم آن حضرت و فرزندش اسماعیل در برابر فرمان ذبح

فلَمَّا أَسْلَمَا . . . وَنَدِينَهُ أَنْ يُبْرَهِيمَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 105 - 2,5

2- به خاک افکندن اسماعیل با یک طرف پیشانی او ، پایان مأموریت ابراهیم (ع) به ذبح فرزندش بود .

إِنِّي أُرِي فِي الْمَنَامِ أَنِّي أُذْبِحُكَ . . . وَتَلَّهِ لِلْجَبِينِ . . . قَدْ صَدَّقْتَ الرَّءْيَا

5- توفیق انجام مأموریت ذبح فرزند با زنده ماندن وی ، پاداش خداوند به ابراهیم (ع)

قَدْ صَدَّقْتَ الرَّءْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

ص: 374

8- ذبح بی بسمله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 145 - 12

12 - بردن نامی جز نام خدا بر حیوان به هنگام ذبح، فسق و خروج از طاعت خداست.

أو فسقا أهل لغير الله به

9- ذبح پرندگان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - بقره - 2 - 260 - 15، 16

15 - امر خداوند به ابراهیم (ع)، درباره مأنوس ساختن پرندگانی که مأمور ذبح آنها گردیده بود با خویش *

فصرهنّ الیک

متعدی شدن کلمه «فصرهنّ» به «الی» نشانگر این است که آن کلمه، متضمن معنای «املهن» است؛ یعنی آنها را به خود متمایل ساز که لازمه آن، انس گرفتن پرندگان با ابراهیم (ع) است. بر این اساس، کشتن پرندگان و مخلوط کردن آنها از جمله «ثمّ اجعل علی کلّ جبل منهنّ جزءاً» معلوم می شود.

16 - بازگشت پرندگان ذبح شده به جانب ابراهیم (ع)، پس از فراخوانی آنها

ثمّ ادعهنّ یا تینک سعياً

10- ذبح حیوانات در جاهلیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 138 - 5

5 - تعمد مشرکان عصر جاهلی به نبرد نام خدا بر بعضی از چهارپایان به هنگام ذبح

و أنعم لایذکرون اسم الله علیها

11- ذبح در جاهلیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - خوردن مردار، خون و گوشت خوک، بردن غیر نام خدا در ذبح، قربانی برای بت ها و تقسیم گوشت حیوانات با قمار، از اعمال مردم در جاهلیت

حرمت علیکم... و ما ذبح علی النصب و إن تستقسموا بالالزم

ص: 375

12- ذبح گاو بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 67 - 3,5,1

1 - خداوند ، قوم موسی را به ذبح گاوی ماده فرمان داد .

إن الله يأمرکم أن تذبحوا بقره

ماده بودن گاو از «بکر» در آیه بعد استفاده می شود.

3 - تأکید موسی (ع) بر اینکه دستور ذبح گاو ، از ناحیه خداست نه صلاح‌دید وی .

إذ قال موسی لقومه إن الله يأمرکم

5 - قوم موسی بر این گمان بودند که دستور ذبح گاو از ناحیه موسی (ع) است ، نه فرمانی از جانب خداوند

أنتخذنا هزواً

از اینکه بنی اسرائیل با جمله «أنتخذنا هزواً» (آیا ما را به مسخره می گیری) موسی (ع) را مورد خطاب قرار دادند، معلوم می شود که: آنان دستور ذبح گاو را دستوری از ناحیه خداوند نمی پنداشتند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 68 - 5,6,2,1

1 - بنی اسرائیل ، پس از انکار اولیه ، به الهی بودن دستور ذبح گاو ماده مطمئن شدند .

قالوا أنتخذنا هزواً .. قالوا ادع لنا ربک بین لنا ما هی

تقاضای تبیین ویژگیها و مشخصه های گاوی که باید ذبح شود، بیانگر این معناست که: قوم موسی در پی سخنان او (أعوذ باللّٰه ..) باور کردند که دستور ذبح گاو، فرمانی از جانب خداوند است.

2 - قوم موسی ، ناباور به کفایت ذبح هر گاوی برای حل معمای قتل

قالوا ادع لنا ربک بین لنا ما هی

5 - موسی (ع) مردم خویش را به انجام مأموریتشان (ذبح گاو میانسال) فرمان داد .

إنها بقره لافارض و لابكر عوان بين ذلك فافعلوا ما تؤمرون

6 - میانسال بودن گاو - پیش از سؤال از مشخصه های دیگر - تنها ویژگی لازم برای گاو ماده ای که بنی اسرائیل به ذبح آن مأمور شدند .

عوان بین ذلک فافعلوا ما تؤمرون

جمله «فافعلوا ما تؤمرون» (به آنچه مأمور شدید عمل کنید) بیانگر این است که: تکلیف قوم موسی و به اصطلاح «مأمور به» آنان، ذبح گاو میانسال بوده است بدون لحاظ شرطی دیگر.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 71 - 5,7,8

2 - گاوی که قوم موسی به ذبح آن مأمور شدند باید سالم ، بی نقص و پیراسته از هر نقطه و خطی در رنگ و پوستش می بود .

ص: 376

«مسلّمه» یعنی دارای سلامت و سلامت به معنای: مبرا بودن از عیب و آفت است. «شیه» به هر رنگی گفته می شود که مخالف رنگ عمومی چیزی باشد. بنابراین «لاشیه فیها» یعنی، در رنگ آن گاو، رنگ دیگری نباشد. گفتنی است که «شیه» از ماده «وشی» است و «هاء» آخر عوض واو محذوف می باشد.

5- قوم موسی، گاوی را با تمام ویژگی های تعیین شده، یافته آن را ذبح کردند.

فذبوها

ضمیر «ها» در «ذبوها» به «بقره» [توصیف شده] برمی گردد.

7- قوم موسی، پس از دستیابی به گاو مورد نظر، تمایلی به کشتن آن نداشتند.

و ما کادوا یفعلون

«کاد» به معنای نزدیک بود، است. این فعل آن گاه که منفی باشد گاهی دلالت بر تأکید انجام نگرفتن فعل بعد دارد و احياناً حاکی از انجام گرفتن آن، از روی بی میلی، کندی یا سختی است. در جمله «ما کادوا یفعلون» به قرینه «فذبوها» دومین معنا مراد است؛ یعنی، انجام دادند ولی با سختی و بی میلی.

8- قوم موسی، با سؤال و جستجوی بی مورد، تکلیف (کشتن گاوی ماده برای حل معمای قتل) را بر خود دشوار کردند.

فذبوها و ما کادوا یفعلون

جمله «ما کادوا یفعلون» (نزدیک بود انجام ندهند) می تواند اشاره به دشواری انجام تکلیف مذکور باشد، که به شهادت جمله «فافعلوا ما تؤمرون» (در آیه 68) و قرینه های دیگر، قوم موسی خود با سؤالهای بی مورد این مشکل را آفریدند و تکلیف را بر خویش دشوار ساختند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 73 - 17

17 - بزنی از امام رضا (ع) روایت نموده که: «ان رجلا من بنی اسرائیل قتل قرابه له . . . فقالوا لموسی (ع) ان سبط آل فلان قتلوا فلاناً فاخبرنا من قتله؟ قال ایتونی بقره . . . فاشتروها و جاؤا بها فأمر بذبحها ثم أمر ان یضرب المیت بذبها فلما فعلوا ذلک حی المقتول و قال یا رسول الله ابن عمی قتلتنی دون من یدعی علیه قتلی فعلموا بذلک قاتله . . .»

شخصی از بنی اسرائیل یکی از نزدیکان خود را کشت . . . بنی اسرائیل به موسی گفتند: فلان قبیله، فلانی را کشته است و تو قاتل را معرفی کن. موسی (ع) فرمود: گاوی را نزد من آورید . . . آنان گاو را خریده و نزد موسی (ع) بردند و موسی امر به ذبح آن کرد. سپس امر نمود که دم آن گاو را به مقتول بزنند و چون این کار را کردند آن مرده زنده شد و گفت ای پیامبر خدا! پسر عمویم مرا کشته است نه آن کس که او را متهم به کشتن من کرده اند، پس با این عمل قاتل را شناسایی نمودند . . .»

13- ذبح گاو در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 12

12 - جواز قربانی کردن به هر یک از شتر ، گاو و گوسفند در مراسم حج

علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم

ص: 377

«أنعام» (جمع «نعم») در اصل به معنای شتران است. لکن گاهی به مجموع شتر، گاو و گوسفند نیز گفته می شود. به اعتقاد همه مفسران مراد از «أنعام» در این جا معنای دوم (مجموع شتر، گاو و گوسفند) می باشد. گفتنی است که «بهیمه» به معنای چهارپا و اضافه آن به انعام اضافه بیانیه است؛ یعنی، چهارپایی که عبارت است از شتر، گاو و گوسفند.

14- ذبح گوسفند در حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 28 - 12

12 - جواز قربانی کردن به هر یک از شتر، گاو و گوسفند در مراسم حج

علی ما رزقهم من بهیمه الأنعم

«أنعام» (جمع «نعم») در اصل به معنای شتران است. لکن گاهی به مجموع شتر، گاو و گوسفند نیز گفته می شود. به اعتقاد همه مفسران مراد از «أنعام» در این جا معنای دوم (مجموع شتر، گاو و گوسفند) می باشد. گفتنی است که «بهیمه» به معنای چهارپا و اضافه آن به انعام اضافه بیانیه است؛ یعنی، چهارپایی که عبارت است از شتر، گاو و گوسفند.

15- سختی ذبح اسماعیل (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 106 - 3

3 - تکلیف ابراهیم (ع) به ذبح فرزندش اسماعیل، محنت و رنجی آشکار برای ایشان بود.

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ

یکی از معانی و کاربرهای «بلاء»، محنت و رنج است و برداشت یاد شده با توجه به همین معنا و کاربرد می باشد.

16- سختی ذبح فرزند

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 102 - 17

17 - ذبح شدن به دست پدر، امری بس سخت و شایسته صبر و شکیبایی در نظر اسماعیل

يَأْتِ أَفْعَلُ مَا تَوَمَّرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ

17- فلسفه ذبح اسماعیل (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 378

1 - تکلیف ابراهیم (ع) به ذبح فرزندش اسماعیل (ع)، یک آزمایش الهی بود.

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ

18- قبله در ذبح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 33 - 4

4 - وجوب ذبح یا نحر قربانی، به طرف کعبه

ثُمَّ مَحَلَّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ

«محل» اسم مکان و مشتق از مصدر «حلول» است. «حلول» نیز به معنای نزول و فرود آمدن است و «حلّ بالمکان»؛ یعنی، در آن جا فرود آمد. بنابراین معنای جمله فوق چنین می شود: «جایی که دام های قربانی فرود می آیند، به طرف کعبه است». مقصود این است که دام های قربانی، وقتی به قربانگاه رسیدند و در آن جا برای ذبح و نحر آماده شدند، باید به سوی کعبه باشند. گفتنی است که ذکر کیفیت قربانی کردن و این که دام ها باید به طرف کعبه ذبح و نحر بشوند، می تواند بدان جهت باشد که مشرکان عصر بعثت، دام ها را به طرف بت هایی که در منا نصب شده بود قربانی می کردند.

19- قصه ذبح اسماعیل (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 101 - 11

11 - «بریده بن معاویه العجلی قال: قلت لأبي عبد الله (ع) كم كان بين بشاره ابراهيم باسماعيل و بين بشارته ياسحاق قال كان بين البشارتين خمس سنين قال الله سبحانه فبشّرناه بغلام حلیم یعنی اسماعیل . . . فلما كان في الليل أتى ابراهيم آت من ربه فأراه الرؤيا في ذبح ابنه اسماعيل بموسم مکه . . . ثم انطلقا إلى السعي فلما صارا في المسعى قال ابراهيم (ع) لاسماعيل يا بني إني أرى في المنام أنني أذبحك في موسم عامي هذا فماذا ترى قال يا أبت افعل ما تؤمر . . . و فدى اسماعيل بكبش عظیم فذبحه و تصدق بلحمه على المساكين ;

برید عجلی گوید: به امام صادق (ع) گفتم: بین بشارت ابراهیم به اسماعیل و بشارت او به اسحاق، چه مقدار فاصله بود؟ حضرت فرمود: فاصله دو بشارت پنج سال بود خدا می فرماید: «فبشّرناه بغلام حلیم؛ یعنی، . . . چون شب شد فرستاده ای از سوی خدا نزد ابراهیم آمد و در خواب ذبح فرزندش اسماعیل را در زمان حج در مکه به او نشان داد. . . آن گاه هر دو برای سعی به راه افتادند و چون به محل سعی رسیدند، ابراهیم به اسماعیل گفت: پسر من! من در خواب دیدم که تو را امسال در زمان حج ذبح می کنم، تو چه نظری داری؟ اسماعیل گفت: ای پدر! آنچه را مأمور شدی انجام ده . . . و قوچ بزرگی به جای اسماعیل فدیة شد. پس ابراهیم (ع) آن را ذبح کرد و گوشت آن را به

مساكين صدقه داد.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

ص: 379

20 - دلداری اسماعیل (ع) به پدرش (ابراهیم (ع)) در ارتباط با دستور قربانی کردن او

يَأْتِ أَفْعَلٌ مَا تَوَمَّرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ

اشاره اسماعیل (ع) به صبر و شکیبایی خویش در ارتباط با قربانی شدنش، می تواند به منظور دلداری به پدر خود (ابراهیم (ع)) باشد.

20- کیفیت ذبح اسماعیل (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 103 - 2

2 - ابراهیم (ع)، برای قربانی کردن فرزندش اسماعیل (ع) او را با یک طرف پیشانی اش به خاک افکند.

و تَلَّهُ لِلجَبِينِ

«تَلَّ» (مرادف «صرع») به معنای «به خاک افکند» است و «جبین» به معنای یک سوی پیشانی است.

21- مشرکان مکه و احکام ذبح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 121 - 7

7 - واکنش شدید مشرکان مکه در قبال احکام ذبیحه و شرایط حلیت آن در اسلام

فَكُلُوا مِمَّا ذَكَرَ اسْمَ اللَّهِ... وَ مَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا... وَ ذَرُوا ظَهْرَ الْإِثْمِ... وَ لَا تَأْ

از تأکید خداوند بر این حکم استفاده می شود که مشرکان در قبال آن واکنش شدیدی نشان می دادند.

22- مشرکان و احکام ذبح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 121 - 15

15 - مشرکان در مورد خوردن ذبیحه و احکام آن در اسلام با مسلمانان صدر اسلام به مجادله می پرداختند.

وَ لَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ... إِنْ الشَّيْطَانُ لِيُوْحِنَ إِلَيْكَ... وَ إِنْ أَطَعْتَهُ

23- نامهای خدا در ذبح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 380

7- جواز ذکر هریک از نام های خداوند (الله ، رحمان و . . .) به هنگام ذبح و یا نحر قربانی

ليذكروا اسم الله على ما رزقهم من بهيمه الأنعم

اضافه «اسم» به «الله»، می تواند اضافه بیانیه باشد. در این صورت «اسم الله»؛ یعنی، اسمی که عبارت از «الله» است. هم چنین می تواند اضافه لامیه باشد. بنابراین «اسم الله»؛ یعنی، هر اسمی که برای خدا هست. برپایه احتمال، اول ذکر هر نامی به جز «الله» در ذبح قربانی کافی نیست. برداشت فوق، برپایه احتمال دوم است.

24- واجبات ذبح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 33 - 4

4- وجوب ذبح یا نحر قربانی ، به طرف کعبه

ثم محلها إلى البيت العتيق

«محل» اسم مکان و مشتق از مصدر «حلول» است. «حلول» نیز به معنای نزول و فرود آمدن است و «حلّ بالمکان»؛ یعنی، در آن جا فرود آمد. بنابراین معنای جمله فوق چنین می شود: «جایی که دام های قربانی فرود می آیند، به طرف کعبه است». مقصود این است که دام های قربانی، وقتی به قربانگاه رسیدند و در آن جا برای ذبح و نحر آماده شدند، باید به سوی کعبه باشند. گفتنی است که ذکر کیفیت قربانی کردن و این که دام ها باید به طرف کعبه ذبح و نحر بشوند، می تواند بدان جهت باشد که مشرکان عصر بعثت، دام ها را به طرف بت هایی که در منا نصب شده بود قربانی می کردند.

25- وقت ذبح قربانی حج

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 33 - 2

2- مراسم قربانی ، دارای زمانی معین است .

لكم فيها منفع إلى أجل مسمی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 34 - 3

3 - مراسم قربانی ، دارای زمان مشخص در هریک از ادیان آسمانی پیشین

و لکلُّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنَسَكًا

ص: 381

احکام ذبیحه بی بسمله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 145 - 6

6 - خوردن گوشت مردار، خوک، خون و حیوانی که هنگام ذبح نام خدا بر آن برده نشده، حرام است.

إلا أن یکون میتة أو دما مسفوحا أو لحم خنزیر فإنه رجس أو فسقا أهل لغير الله به

27- حرمت ذبیحه بی بسمله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 173 - 1

1 - خوردن مردار، خون، گوشت خوک و حیوانی که به نام غیر خدا ذبح شده، حرام است.

إنما حرم علیکم المیتة و الدم و لحم الخنزیر و ما أهل به لغير الله

«اهلال» (مصدر (أهلّ) به معنای بلند کردن صداست و مقصود از آن در آیه - چنانچه اهل تفسیر برآند - نام بردن است و لام در «لغیر الله» برای تعدیه می باشد. بنابراین «ما أهل به لغير الله»؛ یعنی، حیوانی که [به هنگام ذبح] نام غیر خدا بر او برده شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 115 - 2

2- خوردن گوشت حیوانی که به هنگام ذبح، نام غیر خدا بر آن برده شود، حرام است.

حرّم علیکم . . . ما أهلّ لغير الله به

برداشت فوق، بنابراین مبناست که مراد از «ما أهلّ . . .» بر زبان آوردن نام غیر خدا - مانند بت -، به هنگام ذبح حیوانات باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 30 - 11

11 - استفاده از گوشت حیوانی که با نام غیر خدا ذبح شده باشد حرام است.

وَأَحَلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ

کلمه «ما» در «إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ» هر چند که عام است و شامل همه مواردی می شود که در آیات «محرّمات أكل» بیان شده است؛ لکن به قرینه جمله «وَيَذَكِّرُوا اسْمَ اللَّهِ.. عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنَ الْبَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ» در دو آیه پیشین، و نیز تقریب جمله «فاجتنبوا الرجس من الأوثان...» (ذیل آیه) بر جمله «أَحَلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ»، می توان گفت که مراد از «ما» خصوص موردی است که حیوانی با نام غیر خدا (بت ها)، ذبح شده باشد.

ص: 382

28- حلیت ذبیحه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 118 - 7

7 - تردید افکنی درباره حلیت حیوانی که با نام خدا ذبح شده باشد، از محورهای تبلیغاتی علیه اسلام و پیامبر (صلی الله علیه و آله) در مکه بوده است.

وإن تطع أكثر من فی الأرض .. فکلوا مما ذکر اسم الله علیه

29- حلیت ذبیحه اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 5 - 4

4 - جواز استفاده مسلمانان از ذبایح اهل کتاب *

و طعام الذین اوتوا الکتب حل لکم

از مصادیق مورد نظر برای «طعام الذین»، به قرینه آیات گذشته که درباره ذبح و تذکیه حیوانات بود، می تواند ذبیحه اهل کتاب باشد.

30- خبائث ذبیحه بی بسمله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 173 - 3

3 - مردار، خون، گوشت خوک و حیوانی که برای بت ها ذبح شود، یا به نام غیر خدا سر بریده شود، از خوراکی های خبیث و پلید هستند.

کلوا من طیب .. إنما حرم علیکم المیتة ... و ما أهل به لغير الله

31- خوردن ذبیحه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 119 - 1,2

1 - برخی از مردم عصر جاهلیت خوردن گوشت حیوانی را که با نام خدا ذبح شده باشد حرام می دانستند.

و ما لكم إلا تأكلوا مما ذكر اسم الله عليه

2- برخی از مسلمانان صدر اسلام به جهت شبهه های ایجاد شده مشرکان از خوردن ذبیحه با نام خدا خودداری می کردند.

فكلوا مما ذكر اسم الله . . . و ما لكم إلا تأكلوا

ص: 383

لحن عتاب گونه آیه چنین می نمایاند که بر اثر تبلیغات کافران و سخنان فریبنده آنان برخی از مسلمانان از خوردن ذبیحه حلال خودداری می کردند.

32- خوردن ذبیحه حرام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 119 - 10

10 - در صورت اضطرار خوردن از حیوانی که هنگام ذبح نام خدا بر آن برده نشده باشد، جایز است.

وقد فصل لكم ما حرم عليكم إلا ما اضطررتم إليه

33- خون بدن ذبیحه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 145 - 8

8 - عدم حرمت خون باقیمانده در بدن حیوان پس از ذبح

إلا أن يكون ميتة أو دما مسفوحا

«مسفوح» به معنای ریخته شده است. ذکر این قید در مورد خون، بنا به گفته مفسران، بدان جهت است که خون باقی مانده در رگها و اعضای بدن حیوان ذبح شده را از شمول حکم حرمت خارج سازد.

34- ذبیحه اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 118 - 10

10 - عن أبي جعفر محمد بن علي (ع) إنه سئل عن ذبيحة اليهودي والنصراني والمجوسي . . فتلا قول الله عز وجل: «فكلوا مما ذكر اسم الله عليه» قال: إذ اسمعتموهم يذكرون اسم الله عليه فكلوه . . .

امام باقر (ع) در پاسخ سؤال از ذبیحه یهودی، نصرانی و مجوس . . پس از تلاوت آیه «فكلوا مما ذكر اسم الله عليه» فرمود: اگر شنیدید که آنان به هنگام ذبح، نام خدا را می برند، از آن بخورید . . .

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

38 - جواز استفاده از غذا های اهل کتاب مگر ذبایح آنان

و طعام الذین اوتوا الکتب حل لکم

ص: 384

از امام صادق(ع) روایت شده که در رد کسی که برای حلیت ذبیحه اهل کتاب به آیه فوق تمسک کرد فرمود: کان ابی یقول: انما هو الحبوب و اشباهها.

کافی، ج 6، ص 240، ح 10؛ نورالثقلین، ج 1، ص 593، ح 48.

35- ذبیحه بی بسمله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 173 - 2,25

2- به هنگام اضطرار بهره برداری از مردار، خون، گوشت خوک و ذبیحه ای که نام غیر خدا بر او برده شده، حلال است.

فمن اضطر... فلا إثم علیه

25 - امام رضا (ع) در جواب مسائل محمد بن سنان (در بیان فلسفه احکام) نوشته است: «... و حرم ما اهل لغیر الله به... و لئلا یسوی بین ما تقرب به الیه و بین ما جعل عبادہ للشیاطین و الأوثان، لأن فی تسمیة الله عز و جل الأقرار بربوبیة و توحید و ما فی الاهیة لغیر الله من الشریک به و التقرب به إلی غیره...»

... خداوند، ذبیحه ای را که هنگام ذبح، نام غیر خدا بر آن برده شده، حرام کرده است تا اینکه یکسان نباشد آنچه برای خدا قربانی می کنند و آنچه عبادت شیاطین و بتها قرار می گیرد؛ چون در نام بردن خداوند عز و جل در موقع ذبح، اعتراف به ربوبیت خدا و توحید اوست و در نام بردن غیر خدا شرک به خدا و نزدیک شدن به غیر اوست ...»

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 145 - 13

13 - حیوان ذبح شده با نام غیر خدا، فسق است، گر چه ذاتاً پلید نباشد.

أوفسقا أهل لغیر الله به

خداوند از چنین حیوانی تفسیر به رجس نکرده بلکه فقط بر او اطلاق فسق کرده است.

36- ذبیحه حرام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 3 - 2,6

2- حرمت استفاده از حیوانی که به نام غیر خدا ذبح شود .

حرمت . . و ما اهل لغیر اللّٰه به

6- حرمت استفاده از حیوانی که بر آستان بت ها ذبح شود ، هر چند نام غیر خدا بر او برده نشود .

حرمت . . و ما ذبح علی النصب

چون عنوان «ما ذبح . .» عنوان مستقلی است در مقابل «ما اهل . .»، معلوم می شود که ذبح حیوان برای تقرب به بتها، اگر چه نام غیر خدا بر آن برده نشود، حرام است.

ص: 385

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 121 - 6, 2, 1

1 - خوردن ذبیحه ای که نام خدا بر آن برده نشده، حرام است.

و لا تأكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه

2 - خوردن از ذبیحه ای که نام خدا بر آن برده نشده، فسق (خروج از طاعت خداوند) است.

و لا تأكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه وإنه لفسق

مرجع ضمیر «إنه»، «أكل» می تواند باشد که از جمله «لا تأكلوا» گرفته شده است.

6 - خوردن از حیوانی که با نام خدا ذبح نشده باشد، عصیانی است که شناخت آن پنهان است.*

وإن الشیطان لیوحون إلی أولیائهم

تأکید بر «فسق» بودن خوردن از حیوانی که نام خدا بر آن برده نشده، پس از تقسیم گناهان به «ظاهر الإثم و باطنه» در آیه قبل، حکایت از آن دارد که این گناه از نوع «باطن الإثم» است.

37- شرایط حلیت ذبیحه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 118 - 1

1 - بردن نام خدا به هنگام ذبح حیوان، شرط حلیت خوردن آن است.

فكلوا مما ذکر اسم الله عليه

جمله «مما ذکر اسم...» گرچه بیان اباحه خوردن از گوشتی است که نام خدا به هنگام ذبح آن برده شده، در عین حال می تواند ارشاد به شرط بودن «تسمیه» هنگام ذبح باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 121 - 7, 17

7 - واکنش شدید مشرکان مکه در قبال احکام ذبیحه و شرایط حلیت آن در اسلام

فكلوا مما ذكر اسم الله . . . و ما لكم ألا تأكلوا . . . و ذروا ظهر الإثم . . . و لا تأ

از تأکید خداوند بر این حکم استفاده می شود که مشرکان در قبال آن واکنش شدیدی نشان می دادند.

17 - محمد بن مسلم قال: سألت أبا جعفر(ع) عن الرجل يذبح ولا يسمي؟ ق---ال: ان كان ناسيا فلا بأس إذا كان مسلما . . .

محمد بن مسلم گوید: از امام باقر(ع) درباره کسی که هنگام ذبح، نام خدا را نمی برد پرسیدم، فرمود: اگر مسلمان باشد و نام خدا را از روی فراموشی ذکر نکند، مانعی ندارد . . . مفاد روایت تخصیص از حکم در آیه شریفه «و لا تأكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه»، می باشد.

ص: 386

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 173 - 25

25 - امام رضا (ع) در جواب مسائل محمد بن سنان (در بیان فلسفه احکام) نوشته است: «... و حرم ما اهل لغير الله به... و لئلا يسوى بين ما تقرب به اليه و بين ما جعل عباده للشياطين و الأوثان، لأن فى تسميه الله عز و جل الأقرار بربوبيته و توحيديه و ما فى الاهلال لغير الله من الشرك به و التقرب به إلى غيره...»

... خداوند، ذبیحه ای را که هنگام ذبح، نام غیر خدا بر آن برده شده، حرام کرده است تا اینکه یکسان نباشد آنچه برای خدا قربانی می کنند و آنچه عبادت شیاطین و بتها قرار می گیرد؛ چون در نام بردن خداوند عز و جل در موقع ذبح، اعتراف به ربوبیت خدا و توحید اوست و در نام بردن غیر خدا شرک به خدا و نزدیک شدن به غیر اوست ...».

ص: 387

5- زکریا (ع)

1- زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 38 - 9

9- عدم کارایی اسباب طبیعی برای فرزندان شدن زکریا و اذعان آن حضرت به این موضوع

هنا لک زکریا ربّه .. هب لی من لدنک ذریه طیبه

از اینکه زکریا پس از توجه به این موضوع که خداوند از راه غیر عادی نیز روزی می دهد، و همچنین از اینکه عرض کرد «من لدنک» (از ناحیه خودت)، معلوم می شود راههای طبیعی را برای فرزندان شدن خویش کارآمد نمی شمرد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 39 - 1,2

1- فرشتگان متعددی، رساننده پیام بشارت الهی به زکریا

فنادته الملائکه .. پیشک

2- پیام رسانی ملائکه به زکریا، از طریق ایجاد صوت *

فنادته الملائکه

ندا عبارت است از: بلند کردن صدا و ظاهر ساختن آن. (مفردات راغب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 41 - 3

3- ناتوانی زکریا بر تکلم تا سه روز، نمودی از قدرت خداوند بر تحقق مشیت خویش

کذلک الله یفعل ما یشاء. قال ربّ اجعل لی ایه قال ایتک الاّ تکلم الناس ثلثه ایام

ظهور «الاّ تکلم»، در نفی قدرت از متکلم است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- آگاهی پیامبر (صلی الله علیه و آله) از حقایق نهفته تاریخ زکریا و مریم، نشانگر صدق ادعای وی در ارتباط با وحی

ذکر من انباء الغیب . . . و ما کنت لدیهم اذ یلقون اقلامهم ایهم یکفل مریم

2- آثار پیری زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 4 - 4,5

4- استخوان زکریای پیغمبر در اثر پیری، سست شده بود.

إِنِّي وَهِنَ الْعِظْمِ مَنِّي

5- موی سر زکریا، در اثر پیری سپید گشته بود.

واشتعل الرأس شیبًا

3- آثار دعای زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 3 - 2

2- دعا و راز و نیاز پنهانی زکریا به درگاه خدا، زمینه ساز برخوردارگی وی از رحمت خاص الهی بود.

رحمت ربِّک . . . زکریّا . إذ نادى ربّه نداءً خفياً

«إذ نادى» ظرف برای «رحمت ربِّک» است. مفاد این ترکیب آن است که شمول رحمت خداوند بر زکریا، زمانی بوده که به مناجات پنهانی با خداوند پرداخته بود.

4- آثار فرزندداری زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 11 - 17

17- برخوردارگی زکریا (ع) از فرزند در کهن سالی، نشانگر منزه بودن خداوند از هرگونه کاستی و ناتوانی است.

أن سبّحوا

5- آثار مناجات زكريا (ع)

جلد - نام سورہ - سورہ - آيہ - فيش

ص: 389

2- دعا و راز و نیاز پنهانی زکریا به درگاه خدا، زمینه ساز برخورداری وی از رحمت خاص الهی بود.

رحمت ربّک ... زکریّا . إذ نادى ربّه نداءً خفياً

«إذ نادى» ظرف برای «رحمت ربّک» است. مفاد این ترکیب آن است که شمول رحمت خداوند بر زکریا، زمانی بوده که به مناجات پنهانی با خداوند پرداخته بود.

6- آرزوی زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 6 - 1

1- زکریا (ع)، از درگاه خداوند، برای خویش و خاندان حضرت یعقوب، وارثی تمنا می کرد.

یرثنی و یرث من ءال یعقوب

گرچه «یعقوب» را، برخی بر «یعقوب بن ماثان» عموی همسر زکریا و حضرت مریم(س) تطبیق داده اند؛ ولی بیشتر مفسران وی را همان «یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم» می دانند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 4

4- زکریا (ع) از تنهایی در رنج بود و آرزوی فرزنددار شدن داشت.

إذ نادى ربّه ربّ لا تذرنی فرداً

تردید نیست که انسان آن چه را در دعاها از خداوند می خواهد، مورد علاقه و آرزوی او است و فقدان آن موجب رنج او؛ به ویژه اگر دعا کننده فرد بزرگی چون پیامبر الهی باشد. بنابراین دعای زکریا(ع) برای فرزند دار شدنش، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

7- آینده رسالت زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 7

7- نگرانی زکریا (ع) نسبت به آینده رسالت خویش با نبود فرزند و وارثی در زندگی اش

رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ

ممکن است درخواست زکریا(ع) از خداوند برای فرزنددار شدنش به خاطر مسائل اجتماعی باشد؛ یعنی، آن حضرت خواسته است رسالتش و دستاوردهای آن نگه داری شده و تداوم یابد.

ص: 390

8- اجابت دعای زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 4 - 9

9- زکریا (ع) ، فردی مستجاب الدعوه در طول زندگی خویش بود .

و لم أکن بدعائک ربّ شقیّاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 6 - 12

12- حضرت زکریا (ع) هنگام دعا برای بر خوداری از فرزند ، به اجابت خواسته خود ، اطمینان داشت .

فهب لی من لدنک ولیّاً . یرثنی ... واجعله ربّ رضیّاً

حضرت زکریا با این که در حال دعا است، ولی به گونه ای سخن گفته که گویا دعای او مستجاب شده است و مفاد جمله «واجعله ربّ رضیّاً» این است که خدایا فرزندی را که به من عطا می کنی، از هر جهت مورد رضایت قرار ده.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 7 - 1

1- دعای زکریا در طلب وارثی صالح ، مستجاب گردید .

إنا نبشّرك بغلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 4,3,2,1

1- دعا و خواسته زکریا (ع) برای فرزنددار شدن ، مورد استجابت و پذیرش خداوند قرار گرفت .

ربّ لاتذرنی فردّاً .. فاستجبنا له

2- یحیی (ع) موهبتی بی چشمداشت از جانب خداوند به زکریا (ع) ، پس از دعا و روی آوردن او به درگاه الهی

إذ نادى ربّه .. فاستجبنا له و وهبنا له یحیی

«هبه» به معنای عطیه و بخششی بدون عوض و خالی از اغراض (چشمداشت) است (لسان العرب).

3- یحیی (ع)، نخستین فرزند زکریا (ع) پس از استجابت دعای او برای فرزنددار شدن

ربّ لا تذرني فردًا .. فاستجبنا له و وهبنا له یحیی

4- دعای زکریا (ع) مبنی بر اصلاح نازایی همسرش، مورد اجابت قرار گرفت و خداوند او را شایسته حمل قرار داد.

فاستجبنا له و وهبنا له یحیی و أصلحنا له زوجه

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که جمله «أصلحنا له زوجه» عطف بر جمله «وهبنا له یحیی» باشد که در این صورت اصلاح همسر جز دعای زکریا (ع) محسوب می شود.

9- اعطای فرزند به زکریا (ع) و اصلاح همسرش از جانب خداوند، تنها به خاطر رعایت مصلحت و اجابت خواسته او بود.

فاستجبنا له و وهبنا له یحیی و أصلحنا له زوجه

تکرار «له» (برای او) - به ویژه در مورد اصلاح همسر - می تواند بیانگر برداشت یاد شده باشد.

ص: 391

9- اخلاق همسر زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 8

8- خداوند، اخلاق و رفتار همسر زکریا (ع) را اصلاح و او را همسری شایسته برای ایشان قرار داد. *

فاستجبنا له و وهبنا له یحیی و أصلحنا له زوجه

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که جمله «أصلحنا له زوجه» عطف بر «فاستجبنا له» باشد. در این صورت اصلاح همسر جز خواسته زکریا(ع) نبود؛ بلکه خدا از روی تفضل و افزون برخواستہ او، آن را به ایشان عطا فرمود. هم چنین اصلاح در معنای عام و گسترده خود استعمال شده است نه اصلاح نازایی. گفتنی است طرح مسأله اصلاح همسر پس از بخشیدن فرزند، مؤید همین برداشت است.

10- ادب زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 40 - 4

4 - ادب زکریا در مقام تکلم با خداوند

وقد بلغنی الکبر

جمله «وقد بلغنی الکبر»، کنایه از ناتوانی بر آمیزش جنسی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 8 - 19

9- زکریا (ع)، در مقام تکلم با خداوند به شیوه ای مؤدبانه، سخن می گفت.

قد بلغت من الکبر عتیا

جمله «قد بلغت من الکبر عتیا...» کنایه از ناتوانی بر آمیزش جنسی است.

11- ارث در دوران زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 6 - 19 - 5

5- وراثت فرزند از پدر و مادر ، امری مرسوم و پذیرفته شده در عصر زکریا

فهب لی من لدنک ولیاً . يرثنی و يرث من ءال يعقوب

ص: 392

12- اشاره زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 11 - 3,9

3- زکریا (ع) ، در مدت سکوت سه روزه ، دخول وقت عبادت را در صبح و عصر ، با اشاره به مردم اعلام می کرد .

فخرج علی قومه من المحراب فأوحى إليهم أن سبحوا بكرة وعشيًا

احتمال می رود جمله «فخرج...» در باره خروج زکریا(ع) در مدت سه روز باشد. در این صورت، «بکره و عشیاً» ظرف برای فعل های «خرج» و «أوحى» خواهد بود و مفاد آیه چنین می شود: چون زکریا(ع) وظیفه اعلام دخول وقت عبادت را برعهده داشت، در صبح و عصر آن سه روز که نمی توانست با مردم سخن بگوید، دستور «سبحوا» را با اشاره به آنان تفهیم می کرد.

9- زکریا (ع) پس از آغاز روزه سکوت ، برای تفهیم دستور العمل های عبادی به قوم خویش ، از اشاره و رمز استفاده می کرد .

فأوحى إليهم أن سبحوا

فاعل «أوحى» زکریا و ضمیر «إليهم» به «قوم» باز می گردد. هر چیزی که به قصد آموختن به هر شکلی به دیگری القا شود، «وحى» نامیده می شود (مصباح) و در این آیه مراد «اشاره» است. آیه چهل و یکم آل عمران نیز شاهد این معنا است.

13- اصلاح همسر زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 90 - 8,9

8- خداوند ، اخلاق و رفتار همسر زکریا (ع) را اصلاح و او را همسری شایسته برای ایشان قرار داد . *

فاستجبنا له و وهبنا له يحيى و أصلحنا له زوجه

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که جمله «أصلحنا له زوجه» عطف بر «فاستجبنا له» باشد. در این صورت اصلاح همسر جز خواسته زکریا(ع) نبود؛ بلکه خدا از روی تفضل و افزون برخواستگاری او، آن را به ایشان عطا فرمود. هم چنین اصلاح در معنای عام و گسترده خود استعمال شده است نه اصلاح نازایی. گفتنی است طرح مسأله اصلاح همسر پس از بخشیدن فرزند، مؤید همین برداشت است.

9- اعطای فرزند به زکریا (ع) و اصلاح همسرش از جانب خداوند ، تنها به خاطر رعایت مصلحت و اجابت خواسته او بود .

فاستجبنا له و وهبنا له يحيى و أصلحنا له زوجه

تکرار «له» (برای او) - به ویژه در مورد اصلاح همسر - می تواند بیانگر برداشت یاد شده باشد.

14- اطمینان زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 6 - 12

ص: 393

12- حضرت زکریا (ع) هنگام دعا برای بر خوداری از فرزند، به اجابت خواسته خود، اطمینان داشت.

فهب لی من لدنک ولیّاً . یرثنی ... واجعله ربّ رضیّاً

حضرت زکریا با این که در حال دعا است، ولی به گونه ای سخن گفته که گویا دعای او مستجاب شده است و مفاد جمله «واجعله ربّ رضیّاً» این است که خدایا فرزندی را که به من عطا می کنی، از هر جهت مورد رضایت قرار ده.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 9 - 1،9

1- خداوند، زکریا (ع) را بر فراهم آوردن زمینه تولد یحیی (ع) - به رغم سال خوردگی وی و نازایی همسرش - مطمئن ساخت.

قال کذلک

جمله «قال کذلک»؛ یعنی، «قال الله الأمر کما وعدتک» یا «قال الله الأمر کما قلت»؛ در صورت اول، - خداوند بر وعده سابقش تأکید میورزد که «ای زکریا همان گونه که گفته ام تو - به هر کیفیت - دارای پسر خواهی شد و در صورت دوم، خداوند موانع تولد یحیی را تصدیق کرده است؛ یعنی، «واقعیت همان است که تو گفتی و اسباب عادی برای تولد یحیی فراهم نیست، - ولی خدای تو گفته است: این کار بر من آسان است».

9- خداوند با توجه دادن زکریا (ع) به نوپیدایی و آفرینش وی، او را به امکان پیدایش یحیی (ع) از وی و همسر نازایش مطمئن ساخت.

هو علیّ هینّ وقد خلقتک من قبل ولم تک شیئاً

15- اعجاز قصه زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 10 - 14

14- در داستان زکریا، معجزه ای، وسیله اثبات اعجازی دیگر شد.

ءاتیک ألاّ تکلم الناس

سکوت سه روزه زکریا خرق عادتی بود که صدق بشارت تولد یحیی را که خود امری خارق العاده بود، اثبات می کرد.

16- افشای دعای زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- بیم زکریا (ع) از افشا شدن محتوای دعایش ، نزد مردم *

نادی رَبِّه نداءً خَفِيًّا

«خَفِيًّا» به قرینه «إِنِّي خفت الموالی» (در آیات بعد) می تواند اشاره به نگرانی زکریا از پی بردن مردم به دعای وی باشد.

ص: 394

17- امیدواری زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 4 - 10

10- امیدواری زکریا (ع) به استجاب دعايش از سوی خدا

و لم أكن بدعائك ربّ شقيًّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 5 - 10

10- لطف و رحمت خاص الهی ، تنها نقطه امید زکریا در برخوردار شدن از فرزند بود .

فهب لي من لدنك وليًّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 90 - 16

16- زکریا (ع) و همسر و فرزند او (یحیی)، خدا را با رغبت و امید می خواندند .

و يدعوننا رغبًا و رهبًا

18- امیدواری همسر زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 90 - 16

16- زکریا (ع) و همسر و فرزند او (یحیی)، خدا را با رغبت و امید می خواندند .

و يدعوننا رغبًا و رهبًا

19- اولین فرزند زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 90 - 3

3- یحیی (ع)، نخستین فرزند زکریا (ع) پس از استجابت دعای او برای فرزندان شدن

ربّ لاتدرنی فردًا .. فاستجبنا له ووهبنا له یحیی

ص: 395

20- اهتمام زکریا (ع) به محافظت از یادگاری

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 6 - 7

7- اهتمام زکریا به حفظ یادگار های به جامانده از اجداد خویش *

فهب لی من لدنک ولیئا . یرثنی و یرث من ءال یعقوب

21- بارداری همسر زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 9 - 7,9

7 - توجه زکریا به ربوبیت خداوند ، مایه اطمینان او به امکان و سهولت بارداری همسر نازایش در صورت اراده و خواست خداوند

قال ربک هو علیٰ هیّن

جمله «هو علیٰ هیّن» بدون «قال ربک» نیز معنای تامی دارد، ولی اضافه شدن آن مفید این معنا است که این سخن، گفته شخص عادی نیست که در باره نحوه آن به فکر فروروی، بلکه گفته پروردگار تو است و او که تو را از هیچ آفرید، در شیوه اعطای فرزند به شما وانمی ماند.

9- خداوند با توجه دادن زکریا (ع) به نوپیدایی و آفرینش وی ، او را به امکان پیدایش یحیی (ع) از وی و همسر نازایش مطمئن ساخت .

هو علیٰ هیّن وقد خلقتک من قبل ولم تک شیئا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 10 - 1

1- زکریا (ع) خواستار نشانه ای از خداوند ، برای شناخت زمان آمادگی او و همسرش برای برخوردارگی از فرزند

قال رب اجعل لی ءایه

هدف زکریا از خواستن آیه و علامت، یا رفع تردید در صحت بشارت بوده و یا آمادگی برای رعایت آداب هم بستری و یا پرداختن به شکرگزاری و امثال آن. برای احتمال سوم در آیه شاهدهی وجود ندارد. برخی احتمال اول را نیز به دلیل نسبت دادن تردید به پیامبران، نپذیرفته و احتمال دوم را صحیح دانسته اند. برداشت یاد شده براین اساس است.

22- بشارت به زکریا (ع)

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

2 - آل عمران - 3 - 39 - 4,5,1

ص: 396

1 - فرشتگان متعددی ، رساننده پیام بشارت الهی به زکریّا

فنادته الملئکه . . . یشرک

4 - بشارت اعطای یحیی به زکریا ، در اجابت درخواست ذریّه پاک از خداوند

فنادته الملئکه . . . انّ الله یشرک بیحیی

5 - زکریا به هنگام نماز در محراب ، بشارت اعطای یحیی را دریافت .

و هو قائم یصلّی فی المحراب انّ الله یشرک بیحیی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 41 - 16، 8، 6، 4، 1

1 - زکریا از پروردگار ، نشانه تحقق بشارت اعطای ذریّه را درخواست کرد .

قال ربّ اجعل لی ایه

4 - ناتوانی زکریا بر تکلم تا سه روز ، نشانه الهی بودن بشارت اعطای فرزند به وی

قال ربّ اجعل لی ایه قال ایتک الاّ تکلم الناس ثلثه ایام

درخواست آیه و نشانه (اجعل لی ایه) از سوی زکریا، برای تشخیص الهی بودن بشارت بوده است.

6 - قدرت زکریّا تنها بر ذکر و تسبیح خداوند ، نشانه الهی بودن بشارتی که دریافت کرده بود . *

قال ایتک الاّ تکلم الناس . . . و اذکر ربّک کثیراً و سبح

بنابراینکه «اذکر» به معنای ذکر لسانی باشد.

8 - اشتیاق زکریا به دانستن زمان تحقق بشارت الهی و درخواست نشانه ای برای آن *

قال ربّ اجعل لی ایه

به نظر می رسد که نسبت به اصل بشارت (فرزنددار شدن) اطمینان داشته است، چون ملائکه به آن تصریح کرده اند، بنابراین، تنها نشانه ای را برای زمان تحقق آن بشارت از خداوند درخواست کرده بود.

16 - زکریّا ، با توجه به امکان غیر الهی بودن بشارت اعطای یحیی به وی ، از خداوند درخواست نشانه کرد .

انّ الله يشرك بيحيى . . . قال ربّ اجعل لي ايه

امام صادق (ع): ان زكريّا لما دعا ربّه ان يهب له ذكراً فنادته الملائكه بما نادته به احبّ ان يعلم ان ذلك الصوت من الله . . . و ذلك قول الله: «ربّ اجعل لي آيه...».

تفسير عياشي، ج 1، ص 172، ح 43؛ تفسير برهان، ج 1، ص 283، ح 11.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - مريم - 19 - 7 - 2

2- خداوند زكريا را بشارت داد كه به او پسري عطا خواهد كرد .

يزكريا انا نَشْرِكُ بِغَلْم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - مريم - 19 - 8 - 1

ص: 397

1- بشارت فرزند به زکریا (ع) در روزگار پیری و فرتوتی وی و نازایی همسر، برای او نویدی شگفت آور بود.

أنتی یکون لی غلم و کانت امرأتی عاقراً و قد بلغت من الکبر عتياً

«آنتی»، یعنی چگونه و از چه راهی؟ (مصباح). «عتياً» جمع «عات» از ماده «عتو» (از حد گذشتن) است و مفاد جمله «قد بلغت...» این است که من از نظر پیری به افرادی رسیده ام که در کهن سالی از حد گذشته اند. برخی اهل لغت «عتياً» را مصدر و به معنای خشک و انعطاف ناپذیر شدن مفاصل و استخوان ها دانسته اند (الکشاف). مفاد جمله در این صورت این است که من از اثر پیری به خشکیده شدن اعضای بدنم رسیده ام.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 9 - 1

1- خداوند، زکریا (ع) را بر فراهم آوردن زمینه تولد یحیی (ع) - به رغم سال خوردگی وی و نازایی همسرش - مطمئن ساخت.

قال کذلک

جمله «قال کذلک»؛ یعنی، «قال الله الأمر کما وعدتک» یا «قال الله الأمر کما قلت»؛ در صورت اول، - خداوند بر وعده سابقش تأکید می‌ورزد که «ای زکریا همان گونه که گفته ام تو - به هر کیفیت - دارای پسر خواهی شد و در صورت دوم، خداوند موانع تولد یحیی را تصدیق کرده است؛ یعنی، «واقعیت همان است که تو گفتی و اسباب عادی برای تولد یحیی فراهم نیست، - ولی خدای تو گفته است: این کار بر من آسان است».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 10 - 5

5- ناتوانی زکریا (ع) از سخن گفتن با مردم به مدت سه شبانه روز کامل، نشانه ای الهی بر زمان تحقق یافتن بشارت فرزند بود.

قال ءایتک ألا تکلم الناس ثلث لیل سویاً

«سویاً» یا صفت برای «ثلاث لیل» است و یا حال برای فاعل «ألا تکلم» و در هر دو صورت مراد از «سه شب» سه شبانه روز است. آیه چهل و یکم سوره آل عمران شاهد این معنا است. فعل «ألا تکلم» فعل نفی است و مراد از آن، تکلیف زکریا به سکوت نیست، بلکه از صادر نشدن سخنی از زکریا خبر می دهد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 12 - 1

1- بشارت و وعده خداوند به زکریا، با تولد اعجاز گونه یحیی تحقق یافت.

نېټرک بغلم اسمہ یحییٰ . . . یحییٰ خذ الکتب

23- بی فرزندى زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 8 - 11

ص: 398

11- زکریا (ع) ، محرومیت از فرزند را در دوران جوانی خود و همسرش ، تنها ناشی از نازایی همسر خویش می دانست .

و كانت امرأتی عاقراً وقد بلغت من الكبر عتياً

اختصاص وصف «نازایی» به همسر زکریا، گویای برداشت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 4،7

4- زکریا (ع) از تنهایی در رنج بود و آرزوی فرزنددار شدن داشت .

إذ نادى رَبَّهُ رَبِّ لا تذرني فرداً

تردیدی نیست که انسان آن چه را در دعاها از خداوند می خواهد، مورد علاقه و آرزوی او است و فقدان آن موجب رنج او؛ به ویژه اگر دعا کننده فرد بزرگی چون پیامبر الهی باشد. بنابراین دعای زکریا(ع) برای فرزند دار شدنش، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

7- نگرانی زکریا (ع) نسبت به آینده رسالت خویش با نبود فرزند و وارثی در زندگی اش

رَبِّ لا تذرني فرداً وأنت خيرالورثين

ممکن است درخواست زکریا(ع) از خداوند برای فرزنددار شدنش به خاطر مسائل اجتماعی باشد؛ یعنی، آن حضرت خواسته است رسالتش و دستاوردهای آن نگه داری شده و تداوم یابد.

24- بی لیاقتی خویشاوندان زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 5 - 2

2- بستگان زکریا ، در نظر وی برای تسلط بر امور مادی و اجتماعی او صلاحیت نداشتند . *

وإني خفت المولى من وراءى

از معانی «موالی» خویشاوندانی از قبیل پسر عمو، پسر خواهر و نظایر آنان است (تاج العروس).

25- بینش زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 4 - 11

11- زکریا ، زندگی سعادت مندانه خود را مرهون راز و نیاز و دعا به پیشگاه خداوند می دانست .

و لم أكن بدعائك ربّ شقيّاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 5 - 2

ص: 399

2- بستگان زکریا، در نظر وی برای تسلط بر امور مادی و اجتماعی او صلاحیت نداشتند. *

وَأْتَى خَفْتِ الْمَوْلَى مِنْ وَرَاءِ

از معانی «موالی» خویشاوندانی از قبیل پسر عمو، پسر خواهر و نظایر آنان است (تاج العروس).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 8 - 11, 3

3- زکریا (ع)، موهبت فرزند را از جلوه های ربوبیت خداوند برای خویش می دانست.

قال رَبِّ أُنَى يَكُون لِي غَلَم

11- زکریا (ع)، محرومیت از فرزند را در دوران جوانی خود و همسرش، تنها ناشی از نازایی همسر خویش می دانست.

و كانت امرأتی عاقراً وقد بلغت من الكبر عتياً

اختصاص وصف «نازایی» به همسر زکریا، گویای برداشت یاد شده است.

26- پرسش زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 8 - 1

1- بشارت فرزند به زکریا (ع) در روزگار پیری و فرتوتی وی و نازایی همسر، برای او نویدی شگفت آور بود.

أُنَى يَكُون لِي غَلَم و كانت امرأتی عاقراً وقد بلغت من الكبر عتياً

«أُنَى»، یعنی چگونه و از چه راهی؟ (مصباح). «عتياً» جمع «عات» از ماده «عتوّ» (از حد گذشتن) است و مفاد جمله «قد بلغت...» این است که من از نظر پیری به افرادی رسیده ام که در کهن سالی از حد گذشته اند. برخی اهل لغت «عتياً» را مصدر و به معنای خشک و انعطاف ناپذیر شدن مفاصل و استخوان ها دانسته اند (الکشاف). مفاد جمله در این صورت این است که من از اثر پیری به خشکیده شدن اعضای بدنم رسیده ام.

27- پسر زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 7 - 2

2- خداوند زکریا را بشارت داد که به او پسری عطا خواهد کرد .

یزکریا إنا نبشرك بغلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 14 - 11

11- حضرت یحیی (ع) ، فرزند دلخواه زکریا (ع) و دارای اخلاق و رفتاری رضایت بخش

ص: 400

و كان تقيًا . و برًا بولديه و لم يكن جبًا عصيًا

برشمردن ویژگی های یحیی پس از بیان دعاهای زکریا که در آن آمده بود: «واجعله ربّ راضيًا»، می تواند گویای مطابقت اوصاف یحیی، با خواسته زکریا باشد.

28- پیری زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 4 - 1

1- زکریا به هنگام پیری مفرط و سستی استخوان ها و سفیدی موهای سرش از خداوند خواهان فرزند شد .

قال ربّ إني وهن العظم مئى واشتعل الرأس شيبًا

«عظم» به معنای استخوان است. «وهن العظم مئى»؛ یعنی، استخوان هایم سست شد کلمه «شيبًا» تمییز و به معنای سفیدی مو است و «اشتعل»، یعنی آتش گرفتن (لسان العرب). بنابراین جمله «اشتعل» از ماده «شعل» سفیدی دم و پیشانی اسب) مشتق باشد؛ در این صورت جمله «اشتعل...»، یعنی «موی سر سپید شد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 8 - 1,8

1- بشارت فرزند به زکریا (ع) در روزگار پیری و فرتوتی وی و نازایی همسر، برای او نویدی شگفت آور بود .

أني يكون لي غلم و كانت امرأتی عاقراً و قد بلغت من الكبر عتياً

«أني»، یعنی چگونه و از چه راهی؟ (مصباح). «عتياً» جمع «عات» از ماده «عتوّ» (از حد گذشتن) است و مفاد جمله «قد بلغت...» این است که من از نظر پیری به افرادی رسیده ام که در کهن سالی از حدّ گذشته اند. برخی اهل لغت «عتياً» را مصدر و به معنای خشک و انعطاف ناپذیر شدن مفاصل و استخوان ها دانسته اند (الکشاف). مفاد جمله در این صورت این است که من از اثر پیری به خشکی شده ام. اعضای بدنم رسیده ام.

8- زکریا (ع) در زمان دریافت بشارت تولد یحیی (ع)، در نهایت پیری و از کف دادن قوای جنسی و شهوانی قرار داشت .

و قد بلغت من الكبر عتياً

29- پیری همسر زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6- همسر زکریا، علاوه بر عقیم بودن دیرین خود در شرایط پیری و یائسگی بود. *

و کانت امراتی عاقراً

فعل «کانت»، ممکن است این معنا را افاده کند که همسر زکریا برای آوردن فرزندی دو مشکل داشته است؛ 1- سن زیاد؛ 2- عقیم بودن دیرین او از جوانی.

ص: 401

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 8 - 7

7- زکریا (ع)، هنگام بشارت تولد یحیی (ع)، همسری سال خورده داشت که از آغاز زندگی نازا بود.

و کانت امرأتی عاقراً

فعل «کانت» در آیه، با بیان دیرینه بودن نازایی، اشاره به گذشت زمان بارداری نیز دارد.

30- پیشگامی زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 12, 14

12- زکریا (ع) و همسر و فرزند او (یحیی) شتابان به انجام کارهای خیر می پرداختند و در آن پیش قدم و پیشگام بودند.

إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرِ

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که ضمیرهای جمع در جمله «إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ..» به زکریا (ع) و همسر و فرزند او (یحیی) بازگردد.

14- پیامبران الهی، موسی، هارون، ابراهیم، لوط، اسحاق، یعقوب، نوح، داوود، سلیمان، ایوب، اسماعیل، ادريس، ذالکفل، یونس، زکریا و یحیی (علیهم السلام)، پیشگامان در کارهای خیر

و لقد آتینا موسی و هرون... یحیی... إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرِ

برداشت بالا مبتنی بر این است که ضمیرهای جمع در جمله «إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ..» به پیامبرانی بازگردد که در سلسله آیات پیشین (48 - 90) از آنان یاد شده است.

31- پیشگامی همسر زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 12

12- زکریا (ع) و همسر و فرزند او (یحیی) شتابان به انجام کارهای خیر می پرداختند و در آن پیش قدم و پیشگام بودند.

إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرِ

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که ضمیرهای جمع در جمله «إِنَّهُمْ كَانُوا إِسْرَاعُونَ..» به زکریا(ع) و همسر و فرزند او (یحیی) بازگردد.

ص: 402

32- تذکر به زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 9 - 9

9- خداوند با توجه دادن زکریا (ع) به نوپدایی و آفرینش وی ، او را به امکان پیدایش یحیی (ع) از وی و همسر نازایش مطمئن ساخت .

هو علیّ هین و قد خلقتک من قبل و لم تک شیئاً

33- تذکر خلقت زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 9 - 9

9- خداوند با توجه دادن زکریا (ع) به نوپدایی و آفرینش وی ، او را به امکان پیدایش یحیی (ع) از وی و همسر نازایش مطمئن ساخت .

هو علیّ هین و قد خلقتک من قبل و لم تک شیئاً

34- ترس زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 3 - 6

6- بیم زکریا (ع) از افشا شدن محتوای دعایش ، نزد مردم *

نادی ربّه نداءً خفیاً

«خفیاً» به قرینه «انّی خفت الموالی» (در آیات بعد) می تواند اشاره به نگرانی زکریا از پی بردن مردم به دعای وی باشد.

35- تسبیح زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 41 - 11

11 - امر خداوند به زکریا ، مبنی بر کثرت یاد و تسبیح او ، به هنگام صبح و شام

و اذکر ربّک کثیراً و سبح بالعشیّ و الابکار

36- تعالیم زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 11 - 10، 12

10- قوم زکریا برای عبادت ، به دستورالعمل های ارائه شده از سوی او عمل می کردند .

فأوحى إليهم أن سبحوا

12- زکریا (ع) با اشاره از قوم خویش خواست ، سپیده دم و پسین گاه به تسبیح خداوند پردازند .

فأوحى إليهم أن سبحوا بكرة وعشيًا

«بکره» به فاصله بین نماز صبح و طلوع خورشید گفته می شود (لسان العرب). «عشیًا» یا به معنای «ظهر تا غروب» است و یا «آخر روز» و از برخی اهل لغت معانی دیگری نیز نقل شده است (لسان العرب).

37- تعجب زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 37 - 17

17 - شگفتی زکریا از مشاهده رزقی خاص ، نزد مریم (س)

و جد عندها رزقاً قال يا مريم اني لك هذا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 40 - 1

1 - اظهار تعجب زکریا از اینکه در سن پیری همسر نازایش برای او پسری آرد .

قال رب اني يكون لي غلام وقد بلغني الكبر وامراتي عاقر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 8 - 1

1- بشارت فرزند به زکریا (ع) در روزگار پیری و فرتوتی وی و نازایی همسر ، برای او نویدی شگفت آور بود .

أَنْتِي يَكُونُ لِي غَلَمٌ وَكَانَتْ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتَ مِنَ الْكِبَرِ عَتِيًّا

«أَنْتِي»، یعنی چگونه و از چه راهی؟ (مصباح). «عَتِيًّا» جمع «عات» از ماده «عتوّ» (از حد گذشتن) است و مفاد جمله «قد بلغت...» این است که من از نظر پیری به افرادی رسیده ام که در کهن سالی از حدّ گذشته اند. برخی اهل لغت «عَتِيًّا» را مصدر و به معنای خشک و انعطاف ناپذیر شدن مفاصل و استخوان ها دانسته اند (الکشاف). مفاد جمله در این صورت این است که من از اثر پیری به خشکیده شدن اعضای بدنم رسیده ام.

ص: 404

38- تنهایی زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 3

3- رهایی از تنهایی و حفظ دستاورد های خود پس از مرگ ، انگیزه زکریا (ع) در فرزند خواهی از خداوند

و زکریا اذ نادى رَبَّهُ رَبِّ لا تذرني فردًا و أنت خير الورثين

زکریا(ع) به جای تصریح به فرزند خواهی خود، تنهایی خویش را مطرح کرد و در پایان درخواست خود مسأله بهترین وارث بودن خدا را یاد نمود. ذکر این دو مطلب، در حقیقت بیانگر انگیزه زکریا(ع) و شرح حال او در دعا و خواسته خویش است.

39- توحید زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 5 - 10

10- لطف و رحمت خاص الهی ، تنها نقطه امید زکریا در برخوردارشدن از فرزند بود .

فهب لی من لدنک ولیًّا

40- توسل زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 4 - 2

2- زکریا (ع) ، در دعای خود ، به ربوبیت الهی ، توسل جست .

قال ربّ ائنی وهن العظم .. ولم اکن بدعائک ربّ شقیًّا

41- جانشینان زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 5 - 1

1- زکریا (ع) ، نگران تصرفات ناروای آنان که پس از مرگ او زمام مسؤولیت های وی را به دست می گیرند .

وَأَنِّي خَفْتُ الْمَوْلَى مِنْ وِرَائِي

«مولى» و «ولى» به يك معنا است؛ يعنى، كسى كه پس از شخص، امور مربوط به او را سرپرستى كند (تاج العروس)؛ گرچه با او خويشاوند نباشد.

ص: 405

42- خشوع زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 17

17- زکریا (ع) و همسر و فرزند او (یحیی)، از خاشعان درگاه الهی بودند .

و کانوا لنا خشعین

43- خشوع همسر زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 17

17- زکریا (ع) و همسر و فرزند او (یحیی)، از خاشعان درگاه الهی بودند .

و کانوا لنا خشعین

44- خواسته های زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 5 - 8

8- زکریا (ع)، خواستار فرزندی صالح و جانشینی از نسل خود

فهب لی من لدنک ولیاً

مراد زکریا از «ولیاتاً» - به قرینه «هب لی» و نیز «یرثنی ..» در آیه بعد - فرزند بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 8 - 2

2- زکریا (ع)، مایل بود بداند چگونه علی رغم مساعد نبودن شرایط طبیعی، دارای فرزند خواهد شد .

أئی یکون لی غلم .. و قد بلغت من الکبر عتياً

تعبیر «أئی یکون لی غلام» بیانگر اشتیاق زکریا به اطلاع یافتن بر چگونگی تحقق وعده الهی است، نه این که قدرت خداوند بر آن بعید

شمرده باشد، او با توجه به موانع موجود، درخواست خود را مطرح کرده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 10 - 2، 1

1- زکریا (ع) خواستار نشانه ای از خداوند، برای شناخت زمان آمادگی او و همسرش برای برخورداری از فرزند

قال رب اجعل لی آیه

هدف زکریا از خواستن آیه و علامت، یا رفع تردید در صحت بشارت بوده و یا آمادگی برای رعایت آداب هم بستری و یا پرداختن به

ص: 406

شکرگزاری و امثال آن. برای احتمال سوم در آیه شاهدهی وجود ندارد. برخی احتمال اول را نیز به دلیل نسبت دادن تردید به پیامبران، نپذیرفته و احتمال دوم را صحیح دانسته اند. برداشت یاد شده براین اساس است.

2- زکریا (ع)، خواهان علامت و نشانه ای بر الهی بودن بشارت تولد یحیی به وی *

قال رب اجعل لی آیه

علامت خواهی زکریا ممکن است از آن جهت باشد که وی اطمینان یابد آنچه او دریافت داشته، وحی الهی بوده است و نه القآت شیطانی؛ امکان تردید در این امور برای پیامبران با توجه به این نکته است که آنان تنها با امدادهای خداوند از آزار شیاطین و القآت آنها مصون می ماندند و خداوند گاه با ارائه نشانه و گاه با وسیله دیگر آنان را مطمئن می ساخت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 14 - 11

11- حضرت یحیی (ع)، فرزند دلخواه زکریا (ع) و دارای اخلاق و رفتاری رضایت بخش

و کان تقیاً . و برّاً بولدیه و لم یکن جبّاراً عصیّاً

برشمردن ویژگی های یحیی پس از بیان دعاهاى زکریا که در آن آمده بود: «واجعله ربّ رضیّاً»، می تواند گویای مطابقت اوصاف یحیی، با خواسته زکریا باشد.

45- خویشاوندان زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 5 - 14

14- «عن أبی جعفر (ع) [فی قوله تعالى]: «وإتی خفت الموالی» قال هم العمومه وبنو العمّ؛

از امام باقر(ع) روایت شده که در باره سخن خدا: «وإتی خفت الموالی» فرمود: (مراد از) موالی عموها و پسرعموها هستند».

46- خیانت به دستاوردهای زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 5 - 3

3- زکریا (ع) پیش بینی می کرد که پس از وی دست های فراوانی حاصل تلاش او را به یغما برده و زحمات او را بی نتیجه خواهند ساخت .

آنچه زکریا برای از دست رفتن یا انحراف آن پس از مرگ خود نگران بود، نبوت نبود، زیرا خداوند تنها صالحان را به مقام نبوت می‌رساند، بلکه مناصب و موقعیت‌های دینی - اجتماعی او در میان مردم و یا اموالی بود که دخل و تصرف در آن به عهده او بود. وصف «یرثنی و یرث...» - در آیه بعد - احتمال دوم را ترجیح می‌دهد.

47- درمان عقیمی همسر زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 4

4- دعای زکریا (ع) مبنی بر اصلاح نازایی همسرش ، مورد اجابت قرار گرفت و خداوند او را شایسته حمل قرار داد .

فاستجبنا له و وهبنا له یحیی و أصلحنا له زوجه

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که جمله «أصلحنا له زوجه» عطف بر جمله «وهبنا له یحیی» باشد که در این صورت اصلاح همسر جز دعای زکریا(ع) محسوب می شود.

48- دریافت تعالیم زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 11 - 11

11- قوم زکریا ، برای دریافت دستورالعمل های عبادی او ، بیرون عبادتگاه در انتظار وی می ماندند .

فخرج علی قومه .. أن سبّحوا

«خرج علیه» و «دخل علیه»، هنگامی گفته می شود که شخص به هنگام خروج یا ورود، با دیگری مواجه شده باشد. فرمان تسبیح گفتن - که از زکریا(ع) صادر شده است - نشان می دهد که اجتماع قوم او بیرون عبادتگاه، به منظور شنیدن فرمان وی بوده است.

49- دعای زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 38 - 3،4،8،16

3 - دعای زکریا و تقاضای فرزند و نسل پاک ، تحت تأثیر حالات و مقامات مریم (س)

هنا لک دعا زکریا ربّه

بنابراینکه مشارالیه «هنا لک»، مشاهده مقامات عالی مریم (س) باشد.

4 - زکریا با مشاهده رزقی که خارج از اسباب طبیعی به مریم اعطا شده بود ، علی رغم کهنسالی خود ، از خدا تمنای فرزند کرد .

هنا لک دعا زکریا ربّه

بنابراینکه مشارالیه «هنا لک»، اعطای رزق از راه غیر طبیعی به مریم باشد که خداوند، بدین گونه به آن اشاره کرده است: ان الله یرزق من یشاء بغير حساب.

8 - داشتن فرزند و نسلی پاکیزه ، تقاضای زکریا از خداوند

قال ربّ هب لی من لدنک ذریّه طیبه

ص: 408

16 - دعای زکریا و تقاضای نسلی پسندیده از خداوند ، در روز اول محرم

هنا لك دعا زكريا ربه قال رب هب لي من لدنك ذرية طيبة

امام رضا (ع) به شخصی که اول محرم به حضور آن حضرت رسید فرمود: ان هذا اليوم هو اليوم الذي دعا فيه زكريا (ع) ربه عز و جل فقال رب هب لي من لدنك ذرية طيبة . . .

عيون اخبار الرضا (ع)، ج 1، ص 299، ح 58؛ امالی صدوق، ص 112، ح 5، مجلس 17.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 39 - 4

3 - اجابت دعای زکریا در مورد درخواست ذریه ، از سوی خداوند

قال رب هب لي من لدنك ذرية .. فنادته الملكة

4 - بشارت اعطای یحیی به زکریا ، در اجابت درخواست ذریه پاک از خداوند

فنادته الملكة .. ان الله يبشرك بيحيى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 40 - 3

3 - درخواست آگاهی زکریا از خداوند ، نسبت به چگونگی اعطای فرزند به او

رب اتي يكون لي غلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 41 - 16، 7، 2

2 - توجه زکریا به ربوبیت خدا ، در هنگام دعا

قال رب اجعل لي ايه

7 - زکریا خواستار نشانه ای شهودی و حسّی ، برای اطمینان قلب خویش نسبت به اعطای فرزند به وی *

قال رب اجعل لي اية قال ايتك الا تكلم الناس

16 - زكريا، با توجه به امکان غير الهی بودن بشارت اعطای يحيى به وی، از خداوند درخواست نشانه کرد.

ان الله يبشرك بيحيى . . . قال رب اجعل لي اية

امام صادق (ع): ان زكريا لما دعا ربه ان يهب له ذكراً فنادته الملائكة بما نادته به احب ان يعلم ان ذلك الصوت من الله . . . و ذلك قول الله: «رب اجعل لي آية...».

تفسير عياشي، ج 1، ص 172، ح 43؛ تفسير برهان، ج 1، ص 283، ح 11.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - مريم - 19 - 3 - 1

1- زكريا به دور از انظار مردم و با صدای بلند، خدا را خواند و از او حاجت طلبيد .

إذ نادى ربه نداءً خفياً

ص: 409

«نداء»؛ یعنی، خواندن کسی با بلند کردن صدا و «ذکر خفی»، آن است که ذاکر آن را از مردم مستور بدارد (لسان العرب). آیات بعد بیانگر این است که ندای زکریا در رابطه با درخواست فرزند بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 4 - 2،7،1

1- زکریا به هنگام پیری مفرط و سستی استخوان ها و سفیدی موهای سرش از خداوند خواهان فرزند شد .

قال ربّ إني وهن العظم منّي واشتعل الرأس شيباً

«عظم» به معنای استخوان است. «وهن العظم منّي»؛ یعنی، استخوان هایم سست شد کلمه «شيباً» تمییز و به معنای سفیدی مو است و «اشتعل»، یعنی آتش گرفتن (لسان العرب). بنابراین جمله «اشتعل» از ماده «شعل» سفیدی دم و پیشانی اسب) مشتق باشد؛ در این صورت جمله «اشتعل...»، یعنی «موی سر سپید شد».

2- زکریا (ع)، در دعای خود، به ربوبیت الهی، توسل جست .

قال ربّ إني وهن العظم... ولم أكن بدعائك ربّ شقيّاً

7- زکریا همواره از دعا، برای رفع مشکلات خویش، بهره می گرفت .

و لم أكن بدعائك ربّ شقيّاً

«باء» در «بدعائك» سببیه یا به معنای «فی» است و مفاد آیه این است که در دعاهای گذشته ام هیچ گاه محروم نشده ام و به سبب آنها سعادت مند بوده ام.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 6 - 8،9،10،13

8- زکریا (ع) از خداوند خواست، فرزندش در زمان حیات او و همسرش نمیرد .

فهب لي... وليّاً. يرثني ويرث من آل يعقوب

9- زکریا (ع)، برای صلاح و شایستگی معنوی فرزند خویش دعا کرد .

يرثني... واجعله ربّ رضياً

10- حضرت زکریا از خداوند فرزندی طلب نمود که از هر جهت مورد رضایت باشد .

واجعله ربّ رضياً

«رضیاً» صفت مشبّهه از مصدر «رضا» می باشد. «رضی» در موردی به کار می رود که وصف در موصوف خود رسوخ کرده باشد، بنابراین می توان گفت: «رضی»؛ یعنی، کسی که از هر جهت مورد رضایت باشد.

13- زکریا (ع) با دعا به درگاه خداوند، خواهان توفیق کامل فرزند خویش در استفاده صحیح از میراث او و خاندان یعقوب پیامبر (ع)

یرثی و یرث من ءال یعقوب واجعله ربّ رضياً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 10 - 4

4- زکریا (ع)، هنگام دعا، به ربوبیت خداوند توجه داشت .

قال ربّ

ص: 410

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 2

2- زکریا (ع) با صدای بلند و روشن ، از خداوند خواستار فرزند شد .

و زکریا إذ نادى رَبَّهُ لَاتَذرنى فردًا

مقصود از جمله «لاتذرنى فردًا» (مرا تنها مگذار) - به قرینه آیه بعد (فاستجبنا له و وهبنا له یحیی. ..) - درخواست فرزند است. گفتنی است که «ندا» به معنای صدای بلند و روشن است (لسان العرب).

50- دورانیشی زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 5 - 3, 1

1- زکریا (ع) ، نگران تصرفات ناروای آنان که پس از مرگ او زمام مسؤولیت های وی را به دست می گیرند .

وإئى خفت المولى من وراءى

«مولى» و «ولئى» به یک معنا است؛ یعنی، کسی که پس از شخص، امور مربوط به او را سرپرستی کند (تاج العروس)؛ گرچه با او خویشاوند نباشد.

3- زکریا (ع) پیش بینی می کرد که پس از وی دست های فراوانی حاصل تلاش او را به یغما برده و زحمات او را بی نتیجه خواهند ساخت .

وإئى خفت المولى من وراءى

آنچه زکریا برای از دست رفتن یا انحراف آن پس از مرگ خود نگران بود، نبوت نبود، زیرا خداوند تنها صالحان را به مقام نبوت می رساند، بلکه مناصب و موقعیت های دینی - اجتماعی او در میان مردم و یا اموالی بود که دخل و تصرف در آن به عهده او بود. وصف «یرثی و یرث...» - در آیه بعد - احتمال دوم را ترجیح می دهد.

51- ذکر قصه زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 1

1- داستان زکریا و فرزند خواهی او ، درس آموز و شایسته یاد و یادآوری است .

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که نصب «زکریّا» به عامل مقدری چون «أذکر» یا «أذکروا» باشد.

52- رفع مشکلات زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 4 - 7

7- زکریا همواره از دعا، برای رفع مشکلات خویش، بهره می گرفت.

و لم أكن بدعائك رب شقياً

«باء» در «بدعائك» سببیه یا به معنای «فی» است و مفاد آیه این است که در دعاهای گذشته ام هیچ گاه محروم نشده ام و به سبب آنها سعادت مند بوده ام.

53- روزه زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 41 - 17، 15

15 - سه روز روزه سکوت (سخن نگفتن جز با رمز و اشاره)، کثرت ذکر خدا و تسبیح او، دستورالعمل خدا به زکریا برای دستیابی به خواسته خویش (فرزند صالح) *

قال ایتک الا تکلم... و اذکر ربک کثیراً و سبح

در برداشت فوق، فعل «الّا تکلم» که به صیغه نفی است، به معنای نهی گرفته شده است؛ به قرینه فعل امر «اذکر» که بر آن عطف شده است.

17 - اشاره با سر، تکلم رمزی سه روزه زکریا با مردم

الّا تکلم الناس ثلثه ایام الا رمزا

امام باقر یا امام صادق (ع) درباره آیه فوق فرمود: فکان یؤمی برأسه و هو الرّمز.

تفسیر عیاشی، ج 1، ص 172، ح 44؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 283، ح 11.

54- روزه سکوت زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- زکریا (ع) پس از سکوت سه روزه و ناتوانی از سخن گفتن با مردم، از عبادتگاه بیرون آمد و نزد مردم حاضر شد.

فخرج علی قومه من المحراب

3- زکریا (ع)، در مدت سکوت سه روزه، دخول وقت عبادت را در صبح و عصر، با اشاره به مردم اعلام می کرد.

فخرج علی قومه من المحراب فأوحى إليهم أن سبحوا بكرة وعشيّاً

احتمال می رود جمله «فخرج...» در باره خروج زکریا(ع) در مدت سه روز باشد. در این صورت، «بکره و عشیّاً» ظرف برای فعل های «خرج» و «أوحى» خواهد بود و مفاد آیه چنین می شود: چون زکریا(ع) وظیفه اعلام دخول وقت عبادت را برعهده داشت،

در صبح و عصر آن سه روز که نمی توانست با مردم سخن بگوید، دستور «سَبِّحُوا» را با اشاره به آنان تفهیم می کرد.

9- زکریا (ع) پس از آغاز روزه سکوت، برای تفهیم دستور العمل های عبادی به قوم خویش، از اشاره و رمز استفاده می کرد.

فأوحى إليهم أن سبحوا

فاعل «أوحى» زکریا و ضمیر «إليهم» به «قوم» باز می گردد. هر چیزی که به قصد آموختن به هر شکلی به دیگری القا شود، «وحی» نامیده می شود (مصباح) و در این آیه مراد «اشاره» است. آیه چهل و یکم آل عمران نیز شاهد این معنا است.

55- زکریا (ع) از صالحان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 85 - 3

3 - ابراهیم، اسحاق، یعقوب، نوح، داوود، سلیمان، ایوب، یوسف، موسی، هارون، زکریا، یحیی، عیسی و الیاس (ع) از صالحان بودند.

و وهبنا له ... کل من الصالحین

56- زکریا (ع) و اهل کتاب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 44 - 5

5 - ناشناخته بودن حقایق از تاریخ زکریا و مریم، برای اهل کتاب

ذلک من انباء الغیب

آیات در مورد وفد نجران نازل شده است؛ پس تعریض به اهل کتاب دارد که نسبت به سرگذشت پیامبران، خصوصاً مسیح و مریم، اظهار اطلاع می کردند.

57- زکریا (ع) و مریم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 37 - 11، 13، 15، 16، 17، 18، 19

11 - زکریا، عهده دار سرپرستی مریم (س)، از جانب خدا

و کفلها زکریا

«كفل»، دو مفولی است؛ بنابراین معنای «كفلها زكريّا»، چنین می شود: جعل الله زكريا كفيلاً لمریم.

13 - نقش سرپرستی حضرت زکریا، در رشد و تعالی معنوی مریم (س)

و انبتها نباتاً حسناً و كفلها زكريا

تصریح خداوند به سپردن کفالت مریم به زکریا پس از «انبتها ..»، بیانگر ارتباط میان رشد معنوی مریم و کفالت زکریا است.

ص: 413

15 - خداوند ، مریم را به رشد جسمی شایسته ای رسانید و سپس زکریا را کفیل او قرار داد .

و انبتها نباتاً حسناً و کفلها زکریا

بنابراینکه مراد از «انبات» (رشد دادن) رشد و پرورش جسمی نیز باشد، گفتنی است که تقدیم «انبتها» بر «کفلها»، می تواند بیانگر این نکته باشد که سپردن کفالت مریم به زکریا پس از رشد جسمانی او بوده است.

16 - هر گاه زکریا به عبادتگاه مریم وارد می شد ، رزقی را نزد او مشاهده می کرد .

کلما دخل علیها زکریا المحراب و جد عندها رزقاً

17 - شگفتی زکریا از مشاهده رزقی خاص ، نزد مریم (س)

و جد عندها رزقاً قال یا مریم انّی لک هذا

18 - پرسش و استفسار زکریا از مریم (س) ، درباره رزقی که نزد او بود .

و جد عندها رزقاً قال یا مریم انّی لک هذا

19 - نظارت همه جانبه و دقیق حضرت زکریا بر زندگی مریم (س)

کلما دخل علیها .. قال یا مریم انّی لک هذا

زیرا حضرت زکریا حتی نسبت به غذای او که از کجا آمده است، توجه داشت.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 38 - 1، 2

1 - اعتماد کامل حضرت زکریا به صداقت حضرت مریم (س)

هنا لک دعا زکریا ربّه

پس از پاسخ مریم، حضرت زکریا تسلیم گفته او (هو من عند الله ..) شد و از خدا، درخواست ذریه پاک کرد.

2 - اذعان زکریا به عظمت و مقام معنوی مریم (س)

قالت هو من عند الله .. هنا لک دعا زکریا

58- زکریا (ع) هنگام استماع آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 58 - 16

16- زکریا، یحیی، مریم (س)، عیسی، ابراهیم، اسحق، یعقوب، موسی، هارون، اسماعیل، وادریس (ع)، هنگام شنیدن آیات الهی به سجده می افتادند و در حال سجود اشک می ریختند .

أولئك . . إذا تتلى عليهم آيات الرحمن خرّوا سجّداً و بکياً

59- زکریا (ع) هنگام بشارت یحیی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 414

8- زکریا (ع) در زمان دریافت بشارت تولد یحیی (ع)، در نهایت پیری و از کف دادن قوای جنسی و شهوانی قرار داشت .

وقد بلغت من الکبر عتياً

60- زکریا (ع) هنگام ولادت یحیی (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 11 - 1,2,8

1- زکریا (ع)، در زمان فرارسیدن نشانه وعده داده شده برای پیدایش فرزندش یحیی، در عبادت گاه بود .

فخرج علی قومه من المحراب

محراب های بنی اسرائیل همان مسجدهای آنها بود که برای نماز در آن اجتماع می کردند (کتاب «العین»). فاء در «فخرج» فصیحه است؛ یعنی از جملاتی محذوف حکایت می کند. به قرینه آیه قیل، آن محذوف، سخن نگفتن زکریا به مدت سه روز است که چه به اعجاز و چه با اراده خود و به فرمان خداوند در آن سه روز سخن نگفت. تعبیر «فخرج...؛ آنگاه از عبادتگاه خود بیرون آمد»، حاکی از این است که در آن سه روز در عبادتگاه بود.

2- زکریا (ع) پس از سکوت سه روزه و ناتوانی از سخن گفتن با مردم، از عبادتگاه بیرون آمد و نزد مردم حاضر شد .

فخرج علی قومه من المحراب

8- زکریا (ع) پس از خروج از عبادتگاه، فرارسیدن زمان تحقق بشارت فرزند را به قوم خویش فهماند .

أن سبّحوا

ظاهر این است که آنچه زکریا (ع) از قوم خود خواسته است، با حادثه پیش آمده در ارتباط باشد؛ یعنی، زکریا (ع)، قضیه را به آنان تفهیم کرده و ضرورت تسبیح و تنزیه خداوند را در چنین مواردی یادآور شده است.

61- زندگی خانوادگی زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 5 - 7

7- زکریا (ع)، به رغم ناامیدی از داشتن فرزند از همسر نازایش، سالیانی دراز به زندگی مشترک خود با وی ادامه داد .

و كانت امرأتى عاقراً

62- سجده زكريا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - مريم - 19 - 58 - 16

ص: 415

16- زکریا، یحیی، مریم (س)، عیسی، ابراهیم، اسحق، یعقوب، موسی، هارون، اسماعیل، و ادیس (ع)، هنگام شنیدن آیات الهی به سجده می افتادند و در حال سجود اشک می ریختند .

أولئك .. إذا تتلى عليهم آيات الرحمن خرّوا سجّداً و بکياً

63- سستی استخوان زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 4 - 1,4

1- زکریا به هنگام پیری مفرط و سستی استخوان ها و سفیدی موهای سرش از خداوند خواهان فرزند شد .

قال ربّ إني وهن العظم منّي واشتعل الرأس شیباً

«عظم» به معنای استخوان است. «وهن العظم منّي»؛ یعنی، استخوان هایم سست شد کلمه «شیباً» تمییز و به معنای سفیدی مو است و «اشتعال»، یعنی آتش گرفتن (لسان العرب). بنابراین جمله «اشتعل» از ماده «شعل» سفیدی دم و پیشانی اسب) مشتق باشد؛ در این صورت جمله «اشتعل...»، یعنی «موی سر سفید شد».

4- استخوان زکریای پیغمبر در اثر پیری، سست شده بود .

إني وهن العظم منّي

64- سعادت مندی زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 4 - 11

11- زکریا، زندگی سعادت مندانه خود را مرهون راز و نیاز و دعا به پیشگاه خداوند می دانست .

و لم أکن بدعائك ربّ شقیّاً

65- سفیدی موی زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 4 - 1,5

1- زکریا به هنگام پیری مفرط و سستی استخوان ها و سفیدی موهای سرش از خداوند خواهان فرزند شد .

قال ربّ إني وهن العظم منّي واشتعل الرأس شيباً

«عظم» به معنای استخوان است. «وهن العظم منّي»؛ یعنی، استخوان هایم سست شد کلمه «شيباً» تمییز و به معنای سفیدی مو است و «اشتعل»، یعنی آتش گرفتن (لسان العرب). بنابراین جمله «اشتعل» از ماده «شعل» سفیدی دم و پیشانی اسب) مشتق باشد؛ در این صورت جمله «اشتعل...»، یعنی «موی سر سپید شد».

ص: 416

5- موی سر زکریا ، در اثر پیری سپید گشته بود .

واشتعل الرأس شیباً

66- سیره زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 4 - 7

7- زکریا همواره از دعا ، برای رفع مشکلات خویش ، بهره می گرفت .

و لم أكن بدعائك ربّ شقيّاً

«باء» در «بدعائك» سببیه یا به معنای «فی» است و مفاد آیه این است که در دعاهاى گذشته ام هیچ گاه محروم نشده ام و به سبب آنها سعادت مند بوده ام.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 13

13- انجام کار های خیر ، مورد علاقه و سیره مستمر زکریا (ع) و همسر و فرزند او (یحیی) بود .

و زکریّا .. و وهبنا له یحیی و أصلحنا له زوجه إنهم كانوا یسرعون فی الخیرت

فعل مضارع «یسارعون» و فعل «كانوا» پیش از آن بیانگر استمرار و تداوم است و متعدی شدن فعل «یسارعون» به «فی» حکایت از جدّیت و علاقه به کار دارد.

67- شگفتی عجز زکریا(ع) از تکلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 10 - 7

7- ناتوانی زکریا (ع) از سخن گفتن با مردم ، امری اعجازی بود ، نه معلول نقصی در زبان یا جسم او .

قال ٔایتک الّا تکلم الناس ثلث لیال سوياً

«سوياً» به کسی گفته می شود که اخلاق و خلقت او در حد اعتدال باشد، نه کمبودی داشته باشد و نه از حد تجاوز کرده باشد (مفردات راغب) و براین مبنی که «سوياً» حال باشد، برای فاعل «تکلم» که زکریا است، مفاد آیه این می شود. «تو در حالی که سالم هستی، با مردم

سه شبانه روز سخن نخواهی گفت».

68- عبادات زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 417

6- زکریا (ع)، در روزهای ناتوانی از سخن گفتن با مردم، به عبادت و ذکر خداوند، قدرت داشت.

أَلَّا تَكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا

واژه «الناس» نشان می دهد که عجز زکریا، تنها از سخن گفتن با مردم بوده است و نه به طور مطلق.

69- عبادتگاه زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 11 - 11، 1

1- زکریا (ع)، در زمان فرارسیدن نشانه وعده داده شده برای پیدایش فرزندش یحیی، در عبادت گاه بود.

فخرج علی قومه من المحراب

محراب های بنی اسرائیل همان مسجدهای آنها بود که برای نماز در آن اجتماع می کردند(کتاب «العین»). فاء در «فخرج» فصیحه است؛ یعنی از جملاتی محذوف حکایت می کند. به قرینه آیه قیل، آن محذوف، سخن نگفتن زکریا به مدت سه روز است که چه به اعجاز و چه با اراده خود و به فرمان خداوند در آن سه روز سخن نگفت. تعبیر «فخرج...؛ آنگاه از عبادتگاه خود بیرون آمد»، حاکی از این است که در آن سه روز در عبادتگاه بود.

11- قوم زکریا، برای دریافت دستورالعمل های عبادی او، بیرون عبادتگاه در انتظار وی می ماندند.

فخرج علی قومه .. أن سبّحوا

«خرج علیه» و «دخل علیه»، هنگامی گفته می شود که شخص به هنگام خروج یا ورود، با دیگری مواجه شده باشد. فرمان تسبیح گفتن - که از زکریا(ع) صادر شده است - نشان می دهد که اجتماع قوم او بیرون عبادتگاه، به منظور شنیدن فرمان وی بوده است.

70- عبادتگاه مردم دوران زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 11 - 4

4- مردم در عصر زکریا، مکانی مشخص را برای عبادت اختصاص می دادند.

فخرج علی قومه من المحراب

71- عبرت از قصه زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 1

ص: 418

1- داستان زکریا و فرزند خواهی او ، درس آموز و شایسته یاد و یادآوری است .

و زکریا اذ نادى

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که نصب «زکریا» به عامل مقدری چون «أذکر» یا «أذکروا» باشد.

72- عبودیت زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 2 - 1

1- زکریا ، بنده شایسته خدا و برخوردار از رحمت خاص او

ذکر رحمت ربك عبده زکریا

73- عجز زکریا (ع) از تکلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 10 - 5,6

5- ناتوانی زکریا (ع) از سخن گفتن با مردم به مدت سه شبانه روز کامل ، نشانه ای الهی بر زمان تحقق یافتن بشارت فرزند بود .

قال ءایتك اَلَّا تَکَلِّمُ النَّاسَ ثَلَاثَ لَیَالٍ سَوِیًّا

«سویاً» یا صفت برای «ثلاث لیال» است و یا حال برای فاعل «أَلَّا تَکَلِّمُ» و در هر دو صورت مراد از «سه شب» سه شبانه روز است. آیه چهل و یکم سوره آل عمران شاهد این معنا است. فعل «أَلَّا تَکَلِّمُ» فعل نفی است و مراد از آن، تکلیف زکریا به سکوت نیست، بلکه از صادر نشدن سخنی از زکریا خبر می دهد.

6- زکریا (ع) ، در روز های ناتوانی از سخن گفتن با مردم ، به عبادت و ذکر خداوند ، قدرت داشت .

أَلَّا تَکَلِّمُ النَّاسَ ثَلَاثَ لَیَالٍ سَوِیًّا

واژه «الناس» نشان می دهد که عجز زکریا، تنها از سخن گفتن با مردم بوده است و نه به طور مطلق.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 11 - 2

2- زکریا (ع) پس از سکوت سه روزه و ناتوانی از سخن گفتن با مردم ، از عبادتگاه بیرون آمد و نزد مردم حاضر شد .

فخرج على قومه من المحراب

74- عقيمي همسر زكريا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

ص: 419

5- همسر زکریا ، همسری عقیم و نازا بوده است .

و کانت امرأتی عاقراً

«عاقراً» به مرد یا زنی گفته می شود که از او فرزندی به عمل نمی آید (مفردات راغب).

6- همسر زکریا ، علاوه بر عقیم بودن دیرین خود در شرایط پیری و یائسگی بود . *

و کانت امرأتی عاقراً

فعل «کانت»، ممکن است این معنا را افاده کند که همسر زکریا برای آوردن فرزند دو مشکل داشته است؛ 1- سن زیاد؛ 2- عقیم بودن دیرین او از جوانی.

7- زکریا (ع) ، به رغم ناامیدی از داشتن فرزند از همسر نازایش ، سالیانی دراز به زندگی مشترک خود با وی ادامه داد .

و کانت امرأتی عاقراً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1- بشارت فرزند به زکریا (ع) در روزگار پیری و فرتوتی وی و نازایی همسر ، برای او نویدی شگفت آور بود .

أنتی یکون لی غلم و کانت امرأتی عاقراً و قد بلغت من الکبر عتياً

«أنتی»، یعنی چگونه و از چه راهی؟ (مصباح). «عتياً» جمع «عات» از ماده «عتو» (از حد گذشتن) است و مفاد جمله «قد بلغت...» این است که من از نظر پیری به افرادی رسیده ام که در کهن سالی از حد گذشته اند. برخی اهل لغت «عتياً» را مصدر و به معنای خشک و انعطاف ناپذیر شدن مفاصل و استخوان ها دانسته اند (الکشاف). مفاد جمله در این صورت این است که من از اثر پیری به خشکیده شدن اعضای بدنم رسیده ام.

7- زکریا (ع) ، هنگام بشارت تولد یحیی (ع) ، همسری سال خورده داشت که از آغاز زندگی نازا بود .

و کانت امرأتی عاقراً

فعل «کانت» در آیه ، با بیان دیرینه بودن نازایی ، اشاره به گذشت زمان بارداری نیز دارد.

11- زکریا (ع) ، محرومیت از فرزند را در دوران جوانی خود و همسرش ، تنها ناشی از نازایی همسر خویش می دانست .

و كانت امرأتی عاقراً وقد بلغت من الكبر عتياً

اختصاص وصف «نازایی» به همسر زکریا، گویای برداشت یاد شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 5

5- همسر زکریا (ع) پیش از دعای آن حضرت نازا بود .

ربّ لاتذرني فرداً .. فاستجبنا له ووهبنا له یحیی و أصلحنا له زوجه

75- عمل خیر زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 420

12- زکریا (ع) و همسر و فرزند او (یحیی) شتابان به انجام کار های خیر می پرداختند و در آن پیش قدم و پیشگام بودند .

إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرِ

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که ضمیرهای جمع در جمله «إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ..» به زکریا(ع) و همسر و فرزند او (یحیی) بازگردد.

13- انجام کار های خیر ، مورد علاقه و سیره مستمر زکریا (ع) و همسر و فرزند او (یحیی) بود .

و زکریا... و وهبنا له یحیی و أصلحنا له زوجه إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرِ

فعل مضارع «یسارعون» و فعل «کانوا» پیش از آن بیانگر استمرار و تداوم است و متعدی شدن فعل «یسارعون» به «فی» حکایت از جدیت و علاقه به کار دارد.

15- انجام کار های خیر ، مورد علاقه و سیره مستمر پیامبران الهی ، موسی ، هارون ، ابراهیم ، لوط ، اسحاق ، یعقوب ، نوح ، داوود ، سلیمان ، ایوب ، اسماعیل ، ادریس ، ذوالکفل ، یونس ، زکریا ، و یحیی (علیهم السلام) بود .

و لقد آتینا موسی و هرون... یحیی... إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرِ

76- عمل خیر همسر زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 12،13

12- زکریا (ع) و همسر و فرزند او (یحیی) شتابان به انجام کار های خیر می پرداختند و در آن پیش قدم و پیشگام بودند .

إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرِ

برداشت یاد شده، مبتنی بر این است که ضمیرهای جمع در جمله «إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ..» به زکریا(ع) و همسر و فرزند او (یحیی) بازگردد.

13- انجام کار های خیر ، مورد علاقه و سیره مستمر زکریا (ع) و همسر و فرزند او (یحیی) بود .

و زکریا... و وهبنا له یحیی و أصلحنا له زوجه إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرِ

فعل مضارع «یسارعون» و فعل «کانوا» پیش از آن بیانگر استمرار و تداوم است و متعدی شدن فعل «یسارعون» به «فی» حکایت از جدیت و علاقه به کار دارد.

77- عواطف خویشاوندی زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 6 - 7

7- اهتمام زکریا به حفظ یادگار های به جامانده از اجداد خویش *

فهب لی من لدنک ولیاً . یرثنی و یرث من ءال یعقوب

ص: 421

78- عوامل اطمینان زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 9 - 7

7 - توجه زکریا به ربوبیت خداوند ، مایه اطمینان او به امکان و سهولت بارداری همسر نازایش در صورت اراده و خواست خداوند

قال ربّک هو علیّ هیّن

جمله «هو علیّ هیّن» بدون «قال ربّک» نیز معنای تامی دارد، ولی اضافه شدن آن مفید این معنا است که این سخن، گفته شخص عادی نیست که در باره نحوه آن به فکر فروروی، بلکه گفته پروردگار تو است و او که تو را از هیچ آفرید، در شیوه اعطای فرزند به شما وانمی ماند.

79- عوامل رنج زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 4

4- زکریا (ع) از تنهایی در رنج بود و آرزوی فرزنددار شدن داشت .

إذ نادى ربّه ربّ لا تذرنى فرداً

تردیدی نیست که انسان آن چه را در دعاها از خداوند می خواهد، مورد علاقه و آرزوی او است و فقدان آن موجب رنج او؛ به ویژه اگر دعا کننده فرد بزرگی چون پیامبر الهی باشد. بنابراین دعای زکریا(ع) برای فرزند دار شدنش، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

80- عوامل فرزندداری زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 6

6- عدم امکان برخورداری زکریا (ع) از فرزند ، طبق عوامل طبیعی و بدون لطف الهی

وزکریّا إذ نادى ربّه .. فاستجبنا له و وهبنا له یحیی و أصلحنا له زوجه

از این که زکریا(ع) گفت: «خدایا مرا از تنهایی نجات ده به من فرزند عطا کن»، می توان استفاده کرد که اگر خداوند دعای او را مستجاب نمی کرد ایشان از داشتن فرزند محروم می شد و تا آخر عمر تنها می ماند.

81- عوامل نگرانی زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 422

7- نگرانی زکریا (ع) نسبت به آینده رسالت خویش با نبود فرزند و وارثی در زندگی اش

ربّ لاتذرنی فردًا و أنت خیرالورثین

ممکن است درخواست زکریا(ع) از خداوند برای فرزنددار شدنش به خاطر مسائل اجتماعی باشد؛ یعنی، آن حضرت خواسته است رسالتش و دستاوردهای آن نگه داری شده و تداوم یابد.

82- فرزندخواهی زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 1,2,4

1- داستان زکریا و فرزند خواهی او ، درس آموز و شایسته یاد و یادآوری است .

و زکریّا إذ نادى

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که نصب «زکریّا» به عامل مقدری چون «أذکر» یا «أذکروا» باشد.

2- زکریا (ع) با صدای بلند و روشن ، از خداوند خواستار فرزند شد .

و زکریّا إذ نادى ربّه لاتذرنی فردًا

مقصود از جمله «لاتذرنی فردًا» (مرا تنها مگذار) - به قرینه آیه بعد (فاستجبنا له و وهبنا له یحیی.. ..) - درخواست فرزند است. گفتنی است که «ندا» به معنای صدای بلند و روشن است (لسان العرب).

4- زکریا (ع) از تنهایی در رنج بود و آرزوی فرزنددار شدن داشت .

إذ نادى ربّه ربّ لاتذرنی فردًا

تردیدی نیست که انسان آن چه را در دعاها از خداوند می خواهد، مورد علاقه و آرزوی او است و فقدان آن موجب رنج او؛ به ویژه اگر دعا کننده فرد بزرگی چون پیامبر الهی باشد. بنابراین دعای زکریا(ع) برای فرزند دار شدنش، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 1,2,3

1- دعا و خواسته زکریا (ع) برای فرزنددار شدن ، مورد استجابت و پذیرش خداوند قرار گرفت .

رَبِّ لَاتَذَرْنِي فَرْدًا .. فَاَسْتَجِبْنَا لَهُ

2- یحیی (ع) موهبتی بی چشمداشت از جانب خداوند به زکریا (ع)، پس از دعا و روی آوردن او به درگاه الهی

إِذْ نَادَى رَبَّهُ .. فَاَسْتَجِبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى

«هبه» به معنای عطیه و بخششی بدون عوض و خالی از اغراض (چشمداشت) است (لسان العرب).

3- یحیی (ع)، نخستین فرزند زکریا (ع) پس از استجابت دعای او برای فرزنددار شدن

رَبِّ لَاتَذَرْنِي فَرْدًا .. فَاَسْتَجِبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى

ص: 423

83- فرزندی زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 7 - 2

2- خداوند زکریا را بشارت داد که به او پسری عطا خواهد کرد .

یزکریا إنا نبشرك بغلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 8 - 1,2

1- بشارت فرزند به زکریا (ع) در روزگار پیری و فرتوتی وی و نازایی همسر ، برای او نویدی شگفت آور بود .

أنتی یکون لی غلم و کانت امرأتی عاقراً و قد بلغت من الکبر عتياً

«آنتی»، یعنی چگونه و از چه راهی؟ (مصباح). «عتياً» جمع «عات» از ماده «عتو» (از حد گذشتن) است و مفاد جمله «قد بلغت...» این است که من از نظر پیری به افرادی رسیده ام که در کهن سالی از حد گذشته اند. برخی اهل لغت «عتياً» را مصدر و به معنای خشک و انعطاف ناپذیر شدن مفاصل و استخوان ها دانسته اند (الکشاف). مفاد جمله در این صورت این است که من از اثر پیری به خشکی شدن اعضای بدنم رسیده ام.

2- زکریا (ع) ، مایل بود بداند چگونه علی رغم مساعد نبودن شرایط طبیعی ، دارای فرزند خواهد شد .

أنتی یکون لی غلم . . . و قد بلغت من الکبر عتياً

تعبیر «أنتی یکون لی غلام» بیانگر اشتیاق زکریا به اطلاع یافتن بر چگونگی تحقق وعده الهی است، نه این که قدرت خداوند بر آن بعید شمرده باشد، او با توجه به موانع موجود، درخواست خود را مطرح کرده بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 9

9- اعطای فرزند به زکریا (ع) و اصلاح همسرش از جانب خداوند ، تنها به خاطر رعایت مصلحت و اجابت خواسته او بود .

فاستجبنا له و وهبنا له یحیی و أصلحنا له و زوجه

تکرار «له» (برای او) - به ویژه در مورد اصلاح همسر - می تواند بیانگر برداشت یاد شده باشد.

84- فضائل زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 86 - 4

4- زکریا، یحیی، عیسی، الیاس، اسماعیل، الیسع، یونس و لوط(ع)، پیامبرانی برتری یافته بر همه مردم عصر خویش

وزکریا و یحیی . . . و کلا فضلنا علی العلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 2 - 7، 2، 1

ص: 424

1- زکریا ، بنده شایسته خدا و برخوردار از رحمت خاص او

ذکر رحمت ربّک عبده زکریّا

2- سوره مریم ، بازگوکننده رحمت و الطاف خداوند به زکریا است .

ذکر رحمت ربّک عبده زکریّا

«ذکر» یا خبر است و مبتدای آن اسم اشاره محذوف است؛ یعنی، «هذا المتلو ذکر» که مراد از آن، سوره مریم است. و یا این که مبتدا بوده و خبر آن محذوف است؛ یعنی، «ذکر رحمت ... فیما یتلی علیک».

7- «کهیعص» ، رمزهایی از سرگذشت لطف الهی در حق زکریا است .

کهیعص . ذکر رحمت ربّک عبده زکریّا

گفته اند: «کهیعص» می تواند مبتدا باشد و «ذکر»، خبر آن. در این صورت خود «کهیعص»، یادی رمزگونه از رحمت خداوند به زکریا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 4 - 9

9- زکریا (ع) ، فردی مستجاب الدعوه در طول زندگی خویش بود .

و لم أکن بدعائک ربّ شقیّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 58 - 1

1- زکریا ، یحیی ، مریم ، عیسی ، ابراهیم ، اسحاق ، یعقوب ، موسی ، هارون ، اسماعیل و ادریس (ع) برخوردار از نعمت ویژه خداوند

أولئک الذین أنعم الله علیهم

«وَأُولَئِكَ» اشاره به تمامی موارد ذکر شده در سوره مریم از آغاز تا این آیه است و روشن است که مراد از نعمت در جمله «أَنْعَمَ اللَّهُ...» نعمت های معمولی و متعارف نیست، چرا که افراد دیگر نیز از این گونه نعمت ها برخوردارند. پس نعمتی که با لسان امتنان بر این گروه بیان گردیده، نعمتی ویژه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10- زکریا (ع) از عنایت و لطف ویژه خداوند برخوردار بود .

فاستجبنا له و وهبنا له یحیی و أصلحنا

تکرار «له» (برای او)، می تواند حاکی از عنایت خاص خداوند به زکریا(ع) باشد.

85- فلسفه فرزندخواهی زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 425

3- رهایی از تنهایی و حفظ دستاورد های خود پس از مرگ ، انگیزه زکریا (ع) در فرزند خواهی از خداوند

و زکریا اذ نادى ربّه ربّ لا تذرني فرداً و أنت خير الورثين

زکریا(ع) به جای تصریح به فرزند خواهی خود، تنهایی خویش را مطرح کرد و در پایان درخواست خود مسأله بهترین وارث بودن خدا را یاد نمود. ذکر این دو مطلب، در حقیقت بیانگر انگیزه زکریا(ع) و شرح حال او در دعا و خواسته خویش است.

7- نگرانی زکریا (ع) نسبت به آینده رسالت خویش با نبود فرزند و وارثی در زندگی اش

ربّ لا تذرني فرداً و أنت خير الورثين

ممکن است درخواست زکریا(ع) از خداوند برای فرزنددار شدنش به خاطر مسائل اجتماعی باشد؛ یعنی، آن حضرت خواسته است رسالتش و دستاوردهای آن نگه داری شده و تداوم یابد.

86- قصه زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 44 - 1,5

1 - حقایقی از سرگذشت مریم و زکریا ، برای اولین بار به پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) گفته شد .

ذلک من انباء الغیب نوحیه الیک

بیان حقایق مذکور اگر در دیگر کتب آسمانی آمده باشد، ظاهراً اطلاق غیب بر آن نمی شده است.

5 - ناشناخته بودن حقایقی از تاریخ زکریا و مریم ، برای اهل کتاب

ذلک من انباء الغیب

آیات در مورد وفد نجران نازل شده است؛ پس تعریض به اهل کتاب دارد که نسبت به سرگذشت پیامبران، خصوصاً مسیح و مریم، اظهار اطلاع می کردند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 58 - 1,3,7

1 - سرگذشت حضرت زکریا ، مریم ، یحیی و عیسی (ع) و پیروان آن حضرت ، آیات الهی و پند های حکیمانه

ذلك تتلوه عليك من الايات و الذکر الحکیم

«ذلک»، اشاره به سرگذشت کسانی است که در آیات پیشین مطرح شده است.

3- بیان سرگذشت حضرت مریم، زکریا، یحیی و عیسی (ع)، از معجزات و نشانه های صدق پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)

ذلك تتلوه عليك من الايات

بنابراینکه منظور از «الایات»، با توجه به معنای لغوی آن (علامتها)، نشانه های صداقت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) باشد.

7- داستان حضرت عیسی، زکریا، مریم و یحیی، سراسر حکمت و مایه تذکر است.

ذلك تتلوه عليك من الايات و الذکر الحکیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 426

7- «کهیحص» ، رمزهایی از سرگذشت لطف الهی در حق زکریا است .

کهیحص . ذکر رحمت ربّیک عبده زکریّا

گفته اند: «کهیحص» می تواند مبتدا باشد و «ذکر»، خبر آن. در این صورت خود «کهیحص»، یادی رمزگونه از رحمت خداوند به زکریا است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 4 - 1

1- زکریا به هنگام پیری مفرط و سستی استخوان ها و سفیدی موهای سرش از خداوند خواهان فرزند شد .

قال ربّ ائنی وهن العظم منی واشتعل الرأس شیباً

«عظم» به معنای استخوان است. «وهن العظم منی»؛ یعنی، استخوان هایم سست شد کلمه «شیباً» تمییز و به معنای سفیدی مو است و «اشتعل»، یعنی آتش گرفتن (لسان العرب). بنابراین جمله «اشتعل» از ماده «شعل» سفیدی دم و پیشانی اسب) مشتق باشد؛ در این صورت جمله «اشتعل...»، یعنی «موی سر سفید شد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 6 - 1,2,8,9,12,13

1- زکریا (ع) ، از درگاه خداوند ، برای خویش و خاندان حضرت یعقوب ، وارثی تمنا می کرد .

یرثی و یرث من ءال یعقوب

گرچه «یعقوب» را، برخی بر «یعقوب بن ماثان» عموی همسر زکریا و حضرت مریم(س) تطبیق داده اند؛ ولی بیشتر مفسران وی را همان «یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم» می دانند.

2- زکریا (ع) ، نگران قرار گرفتن میراث وی و همسرش در اختیار ناهلان بود .

فهب لی من لدنک ولیّاً . یرثی و یرث من ءال یعقوب

8- زکریا (ع) از خداوند خواست ، فرزندش در زمان حیات او و همسرش نمیرد .

فهب لی . . . ولیّاً . یرثی و یرث من ءال یعقوب

9- زکریا (ع)، برای صلاح و شایستگی معنوی فرزند خویش دعا کرد .

یرثنی ... واجعله ربّ رضیاً

12- حضرت زکریا (ع) هنگام دعا برای بر خوداری از فرزند، به اجابت خواسته خود، اطمینان داشت .

فهب لی من لدنک ولیّاً . یرثنی ... واجعله ربّ رضیاً

حضرت زکریا با این که در حال دعا است، ولی به گونه ای سخن گفته که گویا دعای او مستجاب شده است و مفاد جمله «واجعله ربّ رضیاً» این است که خدایا فرزندی را که به من عطا می کنی، از هر جهت مورد رضایت قرار ده.

13- زکریا (ع) با دعا به درگاه خداوند، خواهان توفیق کامل فرزند خویش در استفاده صحیح از میراث او و خاندان یعقوب پیامبر (ع)

یرثنی و یرث من ءال یعقوب واجعله ربّ رضیاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 427

7- زکریا (ع)، هنگام بشارت تولد یحیی (ع)، همسری سال خورده داشت که از آغاز زندگی نازا بود.

و کانت امرأتی عاقراً

فعل «کانت» در آیه، با بیان دیرینه بودن نازایی، اشاره به گذشت زمان بارداری نیز دارد.

8- زکریا (ع) در زمان دریافت بشارت تولد یحیی (ع)، در نهایت پیری و از کف دادن قوای جنسی و شهوانی قرار داشت.

وقد بلغت من الکبر عتياً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 10 - 5,6,7

1- زکریا (ع) خواستار نشانه ای از خداوند، برای شناخت زمان آمادگی او و همسرش برای برخوردار شدن از فرزند

قال رب اجعل لی آیه

هدف زکریا از خواستن آیه و علامت، یا رفع تردید در صحت بشارت بوده و یا آمادگی برای رعایت آداب هم بستری و یا پرداختن به شکرگزاری و امثال آن. برای احتمال سوم در آیه شاهدهی وجود ندارد. برخی احتمال اول را نیز به دلیل نسبت دادن تردید به پیامبران، نپذیرفته و احتمال دوم را صحیح دانسته اند. برداشت یاد شده براین اساس است.

5- ناتوانی زکریا (ع) از سخن گفتن با مردم به مدت سه شبانه روز کامل، نشانه ای الهی بر زمان تحقق یافتن بشارت فرزند بود.

قال آیتک ألا تکلم الناس ثلاث لیل سوياً

«سوياً» یا صفت برای «ثلاث لیل» است و یا حال برای فاعل «ألاً تکلم» و در هر دو صورت مراد از «سه شب» سه شبانه روز است. آیه چهل و یکم سوره آل عمران شاهد این معنا است. فعل «ألاً تکلم» فعل نفی است و مراد از آن، تکلیف زکریا به سکوت نیست، بلکه از صادر نشدن سخنی از زکریا خبر می دهد.

6- زکریا (ع)، در روزهای ناتوانی از سخن گفتن با مردم، به عبادت و ذکر خداوند، قدرت داشت.

ألاً تکلم الناس ثلاث لیل سوياً

واژه «الناس» نشان می دهد که عجز زکریا، تنها از سخن گفتن با مردم بوده است و نه به طور مطلق.

7- ناتوانی زکریا (ع) از سخن گفتن با مردم، امری اعجازی بود، نه معلول نقصی در زبان یا جسم او.

قال آیتک ألا تکلم الناس ثلث لیال سوياً

«سوئ» به کسی گفته می شود که اخلاق و خلقت او در حد اعتدال باشد، نه کمبودی داشته باشد و نه از حد تجاوز کرده باشد (مفردات راغب) و براین مبنی که «سوئاً» حال باشد، برای فاعل «تکلم» که زکریا است، مفاد آیه این می شود. «تو در حالی که سالم هستی، با مردم سه شبانه روز سخن نخواهی گفت».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 11 - 1,2,8,9,11,12

1- زکریا (ع)، در زمان فرارسیدن نشانه وعده داده شده برای پیدایش فرزندش یحیی، در عبادت گاه بود.

فخرج علی قومه من المحراب

محراب های بنی اسرائیل همان مسجدهای آنها بود که برای نماز در آن اجتماع می کردند (کتاب «العین»). فاء در «فخرج» فصیحه است؛ یعنی از جملاتی محذوف حکایت می کند. به قرینه آیه قیل، آن محذوف، سخن نگفتن زکریا به مدت سه روز است که چه به اعجاز و چه با اراده خود و به فرمان خداوند در آن سه روز سخن نگفت. تعبیر «فخرج...؛ آنگاه از عبادتگاه خود بیرون

ص: 428

آمد»، حاکی از این است که در آن سه روز در عبادتگاه بود.

2- زکریا (ع) پس از سکوت سه روزه و ناتوانی از سخن گفتن با مردم، از عبادتگاه بیرون آمد و نزد مردم حاضر شد.

فخرج علی قومه من المحراب

8- زکریا (ع) پس از خروج از عبادتگاه، فرارسیدن زمان تحقق بشارت فرزند را به قوم خویش فهماند.

أَن سَبَّحُوا

ظاهر این است که آنچه زکریا(ع) از قوم خود خواسته است، با حادثه پیش آمده در ارتباط باشد؛ یعنی، زکریا(ع)، قضیه را به آنان تفهیم کرده و ضرورت تسبیح و تنزیه خداوند را در چنین مواردی یادآور شده است.

9- زکریا (ع) پس از آغاز روزه سکوت، برای تفهیم دستور العمل های عبادی به قوم خویش، از اشاره و رمز استفاده می کرد.

فأوحى إليهم أن سبحوا

فاعل «أوحى» زکریا و ضمیر «إليهم» به «قوم» بازمی گردد. هر چیزی که به قصد آموختن به هر شکلی به دیگری القا شود، «وحی» نامیده می شود (مصباح) و در این آیه مراد «اشاره» است. آیه چهل و یکم آل عمران نیز شاهد این معنا است.

11- قوم زکریا، برای دریافت دستور العمل های عبادی او، بیرون عبادتگاه در انتظار وی می ماندند.

فخرج علی قومه .. أن سَبَّحُوا

«خرج علیه» و «دخل علیه»، هنگامی گفته می شود که شخص به هنگام خروج یا ورود، با دیگری مواجه شده باشد. فرمان تسبیح گفتن - که از زکریا(ع) صادر شده است - نشان می دهد که اجتماع قوم او بیرون عبادتگاه، به منظور شنیدن فرمان وی بوده است.

12- زکریا (ع) با اشاره از قوم خویش خواست، سپیده دم و پسین گاه به تسبیح خداوند پردازند.

فأوحى إليهم أن سبحوا بكرة و عشياً

«بكرة» به فاصله بین نماز صبح و طلوع خورشید گفته می شود (لسان العرب). «عشياً» یا به معنای «ظهر تا غروب» است و یا «آخر روز» و از برخی اهل لغت معانی دیگری نیز نقل شده است (لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبياء - 21 - 89 - 2,4,7

2- زکریا (ع) با صدای بلند و روشن، از خداوند خواستار فرزند شد.

و زکریّا اِذ نادى رَبّه لاتذرنى فردًا

مقصود از جمله «لاتذرنى فردًا» (مرا تنها مگذار) - به قرینه آیه بعد (فاستجبنا له و وهبنا له یحیی. ..) - درخواست فرزند است. گفتنی است که «ندا» به معنای صدای بلند و روشن است (لسان العرب).

4- زکریا (ع) از تنهایی در رنج بود و آرزوی فرزنددار شدن داشت.

اِذ نادى رَبّه لاتذرنى فردًا

تردیدی نیست که انسان آن چه را در دعاها از خداوند می خواهد، مورد علاقه و آرزوی او است و فقدان آن موجب رنج او؛ به ویژه اگر دعا کننده فرد بزرگی چون پیامبر الهی باشد. بنابراین دعای زکریا (ع) برای فرزند دار شدنش، می تواند گویای برداشت یاد شده باشد.

7- نگرانی زکریا (ع) نسبت به آینده رسالت خویش با نبود فرزند و وارثی در زندگی اش

رَبّ لاتذرنى فردًا و أنت خیرالورثین

ممکن است درخواست زکریا (ع) از خداوند برای فرزنددار شدنش به خاطر مسائل اجتماعی باشد؛ یعنی، آن حضرت خواسته است

رسالتش و دستاوردهای آن نگه داری شده و تداوم یابد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 1,2,3,4,5,8,9

1- دعا و خواسته زکریا (ع) برای فرزندان شدن، مورد استجابت و پذیرش خداوند قرار گرفت.

ربّ لاتذرنی فردًا .. فاستجبنا له

2- یحیی (ع) موهبتی بی چشمداشت از جانب خداوند به زکریا (ع)، پس از دعا و روی آوردن او به درگاه الهی

إذ نادى ربّه .. فاستجبنا له و وهبنا له یحیی

«هبه» به معنای عطیه و بخششی بدون عوض و خالی از اغراض (چشمداشت) است (لسان العرب).

3- یحیی (ع)، نخستین فرزند زکریا (ع) پس از استجابت دعای او برای فرزندان شدن

ربّ لاتذرنی فردًا .. فاستجبنا له و وهبنا له یحیی

4- دعای زکریا (ع) مبنی بر اصلاح نازایی همسرش، مورد اجابت قرار گرفت و خداوند او را شایسته حمل قرار داد.

فاستجبنا له و وهبنا له یحیی و أصلحنا له زوجه

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که جمله «أصلحنا له زوجه» عطف بر جمله «وهبنا له یحیی» باشد که در این صورت اصلاح همسر جز دعای زکریا(ع) محسوب می شود.

5- همسر زکریا (ع) پیش از دعای آن حضرت نازا بود.

ربّ لاتذرنی فردًا .. فاستجبنا له و وهبنا له یحیی و أصلحنا له زوجه

8- خداوند، اخلاق و رفتار همسر زکریا (ع) را اصلاح و او را همسری شایسته برای ایشان قرار داد.*

فاستجبنا له و وهبنا له یحیی و أصلحنا له زوجه

برداشت یاد شده مبتنی بر این است که جمله «أصلحنا له زوجه» عطف بر «فاستجبنا له» باشد. در این صورت اصلاح همسر جز خواسته زکریا(ع) نبود؛ بلکه خدا از روی تفضل و افزون برخواستته او، آن را به ایشان عطا فرمود. هم چنین اصلاح در معنای عام و گسترده خود استعمال شده است نه اصلاح نازایی. گفتنی است طرح مسأله اصلاح همسر پس از بخشیدن فرزند، مؤید همین برداشت است.

9- اعطای فرزند به زکریا (ع) و اصلاح همسرش از جانب خداوند، تنها به خاطر رعایت مصلحت و اجابت خواسته او بود.

فاستجبنا له ووهبنا له يحيى واصلحنا له زوجه

تكرار «له» (برای او) - به ویژه در مورد اصلاح همسر - می تواند بیانگر برداشت یاد شده باشد.

87- قضاوت زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 89 - 3

3 - زکریا، یحیی، عیسی، الیاس، اسماعیل، الیسع، یونس و لوط (ع)، بهره مند از تعالیم آسمانی (کتاب) و دارای منصب قضاوت و مقام نبوت بودند.

أولئك الذين آتینهم الكتب والحکم والنبوه

ص: 430

88- کيفر قتل زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 21 - 23

23 - وعده عذاب دردناک به قاتلان زکریا و یحیی پیامبر (ع)

و یقتلون التَّيِّبِينَ بِغَيْرِ حَقٍّ... فبَشَّرَهُمْ بِعَذَابِ الْيَمِّ

امیرالمؤمنین (ع) درباره آیه فوق فرمود: .. انّ نبی اللّٰه زکریّا قد نشر بالمناشیر و یحیی ابن زکریّا قتله قومه و هو یدعوهم الی اللّٰه.

تفسیر برهان، ج 1، ص 274، ح 1.

89- گریه زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 58 - 16

16- زکریا، یحیی، مریم (س)، عیسی، ابراهیم، اسحق، یعقوب، موسی، هارون، اسماعیل، و ادريس (ع)، هنگام شنیدن آیات الهی به سجده می افتادند و در حال سجود اشک می ریختند .

أولئك... إذا تتلى عليهم آيات الرحمن خرّوا سجّداً و بکياً

90- گفتگوی زکریا (ع) با خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 8 - 9

9- زکریا (ع)، در مقام تکلم با خداوند به شیوه ای مؤدبانه، سخن می گفت .

قد بلغت من الکبر عتياً

جمله «قد بلغت...» کنایه از ناتوانی بر آمیزش جنسی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 10 - 9

9- گفت و گوی زکریا (ع) با خداوند

قال ربّ . . . قال ۛایتک

ص: 431

91- مالکیت زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 6 - 6

6- وجود مالکیت خصوصی در زندگانی یحیی و زکریای پیغمبر

فهب لی من لدنک ولیاً . یرثنی و یرث من ءال یعقوب

92- محافظت از ارث زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 3

3- رهایی از تنهایی و حفظ دستاورد های خود پس از مرگ ، انگیزه زکریا (ع) در فرزند خواهی از خداوند

و زکریا إذ نادى ربّه ربّ لا تذرنى فرداً و أنت خیر الورثین

زکریا(ع) به جای تصریح به فرزند خواهی خود، تنهایی خویش را مطرح کرد و در پایان درخواست خود مسأله بهترین وارث بودن خدا را یاد نمود. ذکر این دو مطلب، در حقیقت بیانگر انگیزه زکریا(ع) و شرح حال او در دعا و خواسته خویش است.

93- محافظت از دستاوردهای زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 89 - 3،6

3- رهایی از تنهایی و حفظ دستاورد های خود پس از مرگ ، انگیزه زکریا (ع) در فرزند خواهی از خداوند

و زکریا إذ نادى ربّه ربّ لا تذرنى فرداً و أنت خیر الورثین

زکریا(ع) به جای تصریح به فرزند خواهی خود، تنهایی خویش را مطرح کرد و در پایان درخواست خود مسأله بهترین وارث بودن خدا را یاد نمود. ذکر این دو مطلب، در حقیقت بیانگر انگیزه زکریا(ع) و شرح حال او در دعا و خواسته خویش است.

6- حفظ دستاورد های زندگی پس از مرگ در پرتو داشتن فرزند ، خواسته طبیعی انسان است .

و زکریا إذ نادى ربّه ربّ لا تذرنى فرداً و أنت خیر الورثین

از این که پیامبری چون زکریا(ع)، خواستار حفظ دستاوردهای خود در پرتو فرزنددار شدن بود، می توان استفاده کرد که همه انسان ها

چنین خواسته ای دارند.

94- محراب زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 11 - 6

ص: 432

6- نام معبد هم کیشان حضرت زکریا ، « محراب » بود . *

فخرج علی قومه من المحراب

95- مصالح زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 9

9- اعطای فرزند به زکریا (ع) و اصلاح همسرش از جانب خداوند ، تنها به خاطر رعایت مصلحت و اجابت خواسته او بود .

فاستجبنا له و وهبنا له یحیی و أصلحنا له زوجه

تکرار «له» (برای او) - به ویژه در مورد اصلاح همسر - می تواند بیانگر برداشت یاد شده باشد.

96- مقام زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 39 - 8

8 - منزلت متعالی یحیی و زکریا ، در پیشگاه خداوند

فنادته الملائکه .. یبشرك یحیی

نزول ملائکه بر زکریا (ع)، دلالت بر عظمت مقام او دارد. و بشارت خداوند به اعطای یحیی به وی حاکی از ارجمندی مقام یحیی است.

97- مقامات زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 89 - 3

3 - زکریا، یحیی، عیسی، الیاس، اسماعیل، الیسع، یونس و لوط(ع)، بهره مند از تعالیم آسمانی (کتاب) و دارای منصب قضاوت و مقام نبوت بودند.

أولئک الذین ءاتینهم الکتب و الحکم و النبوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- زکریا (ع) از مقام نبوت و تلقی وحی ، برخوردار بود .

یزکریا انا نبشرك بغلم

ص: 433

ظاهر آیه این است که زکریا، خود پیام الهی را دریافت کرده است، نه این که پیام خداوند را پیامبری دیگری دریافت کرده و به زکریا رسانده باشد.

98- مناجات زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 41 - 5

5 - گفتگوی حضرت زکریا با خداوند متعال

قال ربّ . . . قال ایتک

99- نام عبادنگاه زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 11 - 6

6 - نام معبد هم کیشان حضرت زکریا، « محراب » بود . *

فخرج علی قومه من المحراب

100- نام یحیی در دوران زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 7 - 6

6 - نام « یحیی »، بیش از عصر زکریا، در بین مردم بی سابقه بود .

اسمه یحیی لم نجعل له من قبل سمیاً

«سَمِیٌّ»؛ یعنی، هم نام (تاج العروس) و مراد از جمله «لم نجعل . . .» این است که قبل از فرزند زکریا، کسی به نام «یحیی» نام گذاری نشده بود.

101- نامگذاری پسر زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 7 - 4

4- « یحیی » ، نامی تعیین شده از سوی خدا برای فرزند زکریا

اسمه یحیی لم نجعل له من قبل سمیاً

ص: 434

102- نبوت زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 89 - 3

3 - زکریا، یحیی، عیسی، الیاس، اسماعیل، الیسع، یونس و لوط (ع)، بهره مند از تعالیم آسمانی (کتاب) و دارای منصب قضاوت و مقام نبوت بودند.

أولئك الذين آتینهم الكتب والحکم والنبوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 7 - 19 - 3

3- زکریا (ع) از مقام نبوت و تلقی وحی، برخوردار بود.

یزکریا إنا نبشرك بغلم

ظاهر آیه این است که زکریا، خود پیام الهی را دریافت کرده است، نه این که پیام خداوند را پیامبری دیگری دریافت کرده و به زکریا رسانده باشد.

103- نسب زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 6 - 19 - 4

4- زکریا، از نسل یعقوب پیامبر بود.*

یرثی و یرث من آل یعقوب

ممکن است «یرث من آل یعقوب» اشاره به میراثی داشته باشد که از نسل یعقوب به زکریا (ع) رسیده بود که گرچه «یرثی» شامل آن میراث نیز می شد، ولی اهتمام زکریا به حفاظت آن، سبب شد که جداگانه از آن یاد کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 58 - 19 - 5

5- برخی از پیامبران یاد شده در سوره مریم (زکریا، یحیی، عیسی، موسی و هارون (ع)) از نسل اسرائیل (یعقوب) بودند.

من النبيّن . . . من ذرّيّه إبرهيم وإسرائيل

ص: 435

104- نسب همسر زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 6 - 3

3- همسر زکریا، از نسل یعقوب پیامبر (ع) بود.*

یرثی و یرث من آل یعقوب

مقابله «یرثی» با «یرث من آل یعقوب»، ممکن است از آن جهت باشد که همسر وی از نسل یعقوب بوده است و طبعاً آن بخش از اموال خاندان یعقوب که به او رسیده بود، پس از وی در اختیار فرزندش قرار می گیرد.

105- نعمتهای زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 8 - 3

3- زکریا (ع)، موهبت فرزند را از جلوه های ربوبیت خداوند برای خویش می دانست.

قال ربّ ائنی یكون لی غلم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 58 - 1

1- زکریا، یحیی، مریم، عیسی، ابراهیم، اسحاق، یعقوب، موسی، هارون، اسماعیل و ادریس (ع) برخوردار از نعمت ویژه خداوند

أولئک الذین أنعم الله علیهم

«وَأُولَئِكَ» اشاره به تمامی موارد ذکر شده در سوره مریم از آغاز تا این آیه است و روشن است که مراد از نعمت در جمله «أَنْعَمَ اللَّهُ...» نعمت های معمولی و متعارف نیست، چرا که افراد دیگر نیز از این گونه نعمت ها برخوردارند. پس نعمتی که با لسان امتنان بر این گروه بیان گردیده، نعمتی ویژه است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 2

2- یحیی (ع) موهبتی بی چشمداشت از جانب خداوند به زکریا (ع)، پس از دعا و روی آوردن او به درگاه الهی

إذ نادى ربّه . . . فاستجبنا له ووهبنا له يحيى

«هبه» به معنای عطیه و بخششی بدون عوض و خالی از اغراض (چشمداشت) است (لسان العرب).

106- نگرانی زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 436

10 - مریم - 19 - 5 - 1

1- زکریا (ع)، نگران تصرفات ناروای آنان که پس از مرگ او زمام مسؤولیت های وی را به دست می گیرند .

وإتی خفت المولی من ورائی

«مولی» و «ولئی» به یک معنا است؛ یعنی، کسی که پس از شخص، امور مربوط به او را سرپرستی کند (تاج العروس)؛ گرچه با او خویشاوند نباشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 6 - 2

2- زکریا (ع)، نگران قرار گرفتن میراث وی و همسرش در اختیار ناهلان بود .

فهب لی من لدنک ولیاً . یرثنی و یرث من ءال یعقوب

107- نماز زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2- آل عمران - 3 - 39 - 5

5- زکریا به هنگام نماز در محراب، بشارت اعطای یحیی را دریافت .

و هو قائم یصلی فی المحراب انّ الله یشرک بیحیی

108- نیاکان زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- انعام - 6 - 85 - 2، 1

1- زکریا، یحیی و الیاس، نوادگانی از ذریه ابراهیم (ع) بودند.

و من ذریته . . . و زکریا و یحیی و عیسی و الیاس

2- زکریا، یحیی و الیاس از نوادگان نوح (ع) بودند.

و من ذریته . . . و زکریا و یحیی و عیسی و الیاس

109- وارث زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 7 - 8

8- یحیی (ع) ، وارث حضرت زکریا (ع) و خاندان یعقوب بود .

ص: 437

یرثی و یرث من ءال یعقوب . . . یزکریا إنا نبشرك بغلم اسمه یحیی

110- ویژگیهای دعای زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 16

16- زکریا (ع) و همسر و فرزند او (یحیی)، خدا را با رغبت و امید می خواندند .

و یدعوننا رغباً ورهباً

111- ویژگیهای دعای همسر زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 90 - 16

16- زکریا (ع) و همسر و فرزند او (یحیی)، خدا را با رغبت و امید می خواندند .

و یدعوننا رغباً ورهباً

112- ویژگیهای قصه زکریا (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 10 - 14

14- در داستان زکریا، معجزه ای، وسیله اثبات اعجازی دیگر شد .

ءاتیک ألا تکلم الناس

سکوت سه روزه زکریا خرق عادت می بود که صدق بشارت تولد یحیی را که خود امری خارق العاده بود، اثبات می کرد.

113- ویژگیهای گفتگوی زکریا (ع) با خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 9 - 8

8- مکالمه خداوند با زکریا (ع)، مکالمه ای با واسطه و غیر مستقیم بود . *

قال كذلك قال ربك هو عليّ هين

برخی گفته اند فاعل در «قال كذلك» فرشته الهی است. آوردن اسم ظاهر «ربك» سبب پیدایش این نظر شده است.

ص: 438

114- هدایت زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 85 - 4

4- زکریا، یحیی، عیسی و الیاس(ع) از هدایت خاص خداوند بهره مند بودند.

و کلا هدینا... و من ذریته... و زکریا و یحیی و عیسی و الیاس

115- یأس زکریا(ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 40 - 2

2 - ملاحظه عوامل طبیعی، عامل یأس زکریا از اعطای فرزند به او

قال ربّ ائی یكون لی غلام وقد بلغنی الکبر و امراتی عاقر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 5 - 9

9- زکریا، طبق عوامل عادی و طبیعی، از فرزنددار شدن خود، ناامید بود.

و کانت امرأتی عاقراً فهب لی من لدنک ولیّاً

ص: 439

6- ذلت

1- ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 112 - 21، 4، 9، 2

2- به ذلت کشانیدن اهل کتاب (یهود) در هر زمان و مکان، وظیفه اهل ایمان

ضربت عليهم الذلة أين ما تقفوا

بنابر اینکه جمله «ضربت عليهم...» به قرینه استثنای «الّا بحبل...» و جمله «این ما تقفوا»، تعیین وظیفه باشد، و نه اخبار از یک امر خارجی.

4- اهل کتاب (یهود)، همواره مبتلا به ذلت یا وابستگی و عدم استقلال

ضربت عليهم الذلة... الّا بحبل من الله و حبل من الناس

9- درماندگی و ناتوانی شدید اهل کتاب (یهود)، سرنوشت محتوم آنان

و ضربت عليهم المسكنه

21- تقویت روحیه اهل ایمان، با بیان وضعیّت نکبت بار و ننگین اهل کتاب (یهود)

و إن یقتلوکم... ثم لا ینصرون. ضربت عليهم الذلة أين ما تقفوا الّا بحبل من ال

بیان ذلت و مسکنت یهود، پس از اشاره به ستیزه جویی آنان، می تواند برای تقویت روحیه اهل ایمان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 116 - 2

2- اموال و اولاد، تنها تکیه گاه به هنگام ذلت و ابتلای به غضب الهی، از دیدگاه اهل کفر

ضربت عليهم الذلة... و باء و بغضب من الله... انّ الذین کفروا لن تغنی

ظاهراً منظور از «الذین کفروا»، همان جناح اهل کتاب هستند که در آیات سابق وضعیّت آنان بیان شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 178 - 12

12 - تهدید کافران به عذابی خوارکننده از سوی خداوند

و لهم عذاب مهین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 192 - 1,2

1 - خداوند هر کس را در آتش بیفکند ، او را به ذلّت و خواری کشانده است .

رَبَّنَا اَنْتَكَ مِنْ تَدَخُلِ النَّارِ فَقَدْ اخْرَيْتَهُ

2 - خذلان و خواری گرفتاران به آتش دوزخ

رَبَّنَا اَنْتَكَ مِنْ تَدَخُلِ النَّارِ فَقَدْ اخْرَيْتَهُ وَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارِ

2- آثار ذکر ذلت اخروی گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 42 - 3

3 - توجه به فضاحت و ذلت مجرمان در قیامت ، بازدارنده خلق از کفر و تکذیب

فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَصِي وَ الْأَقْدَامِ . فَبِأَيِّ آءِالَاءِ رَبِّكُمَا تُكذَّبَانِ

3- آثار ذلت فرعونیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 29 - 3

3- مرگ خفت بار فرعونیان ، هشدار به مستکبران و خود بزرگ بینان تاریخ

فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَ الْأَرْضُ

4- آثار ذلت مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - مرگ و ذلت مشرکان پیمان شکن صدر اسلام و پیروزی سپاه اسلام ، شفابخش سینه دردمند مؤمنان آسیب دیده از تجاوز

يعذبهم الله بأيديكم و يخزهم و ينصرکم عليهم و يشف صدور قوم مؤمنين

ص: 441

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 15 - 2

2 - مرگ و ذلت مشرکان متجاوز ، فرو نشان شعله های خشم در سینه های مؤمنان صدر اسلام

قتلوهم يعذبهم الله... و يذهب غيظ قلوبهم

5- ادعای ذلت محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 8 - 5

5 - سردمدار منافقین (عبدالله بن اُبی) ، خود را عزیز و پیروزمند و پیامبر (صلی الله علیه و آله) را ذلیل و شکست خورده می پنداشت .

ليخرجنَّ الأعزَّ منها الأذلَّ

6- انذار از ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 5 - 4

4 - خداوند ، جبهه مخالف اسلام را به شکست ذلت بار هشدار داد .

إنَّ الذين يحادّون الله ورسوله كبتوا

7- اهمیت اجتناب از ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 19 - 3

3 - پرهیز از رفتارِ همراه با ذلت و خواری و نیز اجتناب از رفتارِ متکبرانه ، سفارش لقمان به پسر خویش است . *

بینی... و اقصد فی مشیک

به قرینه آیه قبل - که در آن، از رفتار و یا راه رفتن متکبرانه نهی شده است - احتمال دارد مراد از «و اقصد فی مشیک» نهی از راه رفتن و یا رفتاری باشد که همراه با ذلت است.

8- بشارت ذلت كافران

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

17 - محمد - 47 - 8 - 3

ص: 442

3- ذلت و ناکامی نهایی کافران ، نویدی به مؤمنان مجاهد

و الذین کفروا فتعسّأ لهم و أضلّ أعمالهم

با توجه به ارتباط آیات - که جهت گیری اصلی آن، دعوت از مؤمنان به جهاد در راه خدا علیه کافران است - از جمله «فتعسّأ..» مطلب بالا استفاده می شود.

9- تذکر ذلت اخروی مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 25 - 3

3- یادآوری ناتوانی و ذلت مشرکان و منکران معاد و نیز بطلان عقاید آنها در موقف و پیش از ورود به دوزخ ، از عذاب های دیگر روحی آنان

ما لکم لاتتصرون

10- تذکر ذلت اخروی مکذبان معاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صفات - 37 - 25 - 3

3- یادآوری ناتوانی و ذلت مشرکان و منکران معاد و نیز بطلان عقاید آنها در موقف و پیش از ورود به دوزخ ، از عذاب های دیگر روحی آنان

ما لکم لاتتصرون

11- تذکر ذلت دشمنان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 19 - 7

7- ضرورت یادآوری اوضاع خفت بار دشمنان خدا ، در عرصه قیامت برای کفرپیشگان

و یوم یحشر أعداء الله إلى النار فهم یوزعون

«یوم» مفعول به برای فعل محذوفی مانند «ذکرهم» یا «أندرهم» و امثال آن می باشد.

12- ترجیح ذلت بر گناه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 443

2- زندانی شدن و خوار گشتن ، محبوب تر از گناه و معصیت ، در پیش حضرت یوسف (ع) و بندگان مخلص خدا

قال رب السجن أحب إلي مما يدعونني إليه

13- تلاش برای ذلت کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 9 - 12

12 - جبهه ایمان ، وظیفه دار تلاش بی امان برای به ذلت کشاندن جبهه کفر

و من الناس من يجدل .. له في الدنيا خزي

برداشت یاد شده بر این اساس است که جمله «له في الدنيا خزي» می تواند انشا در قالب اخبار باشد.

14- تهدید به ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 37 - 3

3- هشدار سلیمان (ع) به دربار سبا درباره پی آمده های ناگوار جنگ (تبعید ، آوارگی ، ذلت و خواری)

ولنخرجنهم منها أذلة وهم صغرون

«أذله» جمع «ذلیل» و حال برای ضمیر «هم» است؛ یعنی، آنان را از آن سرزمین همراه با ذلت و خواری اخراج خواهیم کرد. عبارت «هم صاغرون» به تقدیر «هم صاغرون فیها» است؛ یعنی، و در آن سرزمین، بیگانه، حقیر و آواره خواهند بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 8 - 7

7- تهدید منافقان به شکست ذلت بار از سوی خداوند

ليخرجنّ الأعرزّ .. ولله العزّه و لرسوله و للمؤمنين

15- تهدید به شکست ذلت بار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 40 - 2

2 - پیامبر (صلی الله علیه و آله) کافران و مشرکان معاند را به مقابله فرا خواند و به شکست ذلت بار (چون شکست روز بدر) تهدید کرد .

من یأتیة عذاب یخزیه

ص: 444

بیشتر مفسران بر این دیدگاه اند که مقصود از عذاب خوارکننده در دنیا، شکست کافران و مشرکان معاند در جنگ‌ها (همچون جنگ بدر) است.

16- تهدید به عذاب ذلت بار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 66 - 9

9- خداوند، مخالفان پیامبر (صلی الله علیه و آله) را به عذابی ذلت آور و خوارکننده تهدید کرد.

و من خزی یومئذ إن ربک هو القوی العزیز

مخاطب قرار دادن پیامبر (صلی الله علیه و آله) در جمله «إن ربک . . .» پس از بیان نزول عذاب به کفرپیشگان قوم ثمود، تعریضی است به مخالفان پیامبر (صلی الله علیه و آله) که آنان نیز در خطر گرفتار شدن به عذاب الهی اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 81 - 4

4 - تهدید مشرکان مغرور و قارون صفت صدر اسلام از سوی خداوند به عذاب ذلت بار

إن قرون کان من قوم موسی فبغی علیهم . . . فحسفنا به و بداره الأرض

یادآوری فرجام شوم قارون، پس از بیان بهانه جویی‌های سردمداران مشرک مکه - که همگی از ثروتمندان بودند - نوعی تهدید به آنان است که باید به هوش باشند؛ زیرا ممکن است خداوند آنان را نیز هم چون قارون با خواری و ذلت هلاک کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 40 - 1

1 - پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)، کافران و مشرکان لجوج را به عذابی خوارکننده در دنیا هشدار داد.

فسوف تعلمون . من یأتیه عذاب یخزیه

مفسران بر این عقیده اند که مقصود از عذاب خوارکننده، به قرینه ذیل آیه - که از عذاب دائمی (اخروی) سخن می گوید - عذاب دنیایی است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - کافران تکذیب‌گر، از سوی خداوند به عذاب خفت بار تهدید شدند .

سنسمه علی الخرطوم

«وَسْم» (از ریشه «نسمه») به معنای داغ نهادن است و «خرطوم» در اصل به معنای بینی فیل می باشد. تعبیر «بر بینی او داغ خواهیم زد»، کنایه از این است که او را به شدت ذلیل خواهیم کرد.

ص: 445

17- جنیان سلیمان (ع) و ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 14 - 11

11 - جنیان نیز از رنج ، سختی و خفت گریزان اند .

تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبِ

18- حتمیت ذلت اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 2 - 2

2 - صحنه گریزناپذیر قیامت ، برای برخی جز فروتنی و تسلیم ذلت بار چاره ای باقی نمی گذارد .

حدیث الغشیه . وجوه یومئذ خشعه

19- حتمیت ذلت جهنمیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 3 - 3

3 - اهل دوزخ ، تلاش های پرمشقت خود در دنیا را بی نتیجه دیده و برای رهایی از پستی و ذلت در قیامت ، از آن بهره ای نخواهند برد .

وجوه یومئذ خشعه . عامله ناصبه

چنانچه دو وصف «عامله» و «ناصبه»، مربوط به تلاش و رنج در دنیا باشد؛ مراد این خواهد بود که صاحبان «وجوه خاشعه» تا زمانی که در دنیا بودند، کارهای پرزحمت انجام می دادند؛ ولی اکنون در قیامت از آن بی بهره اند. گفتنی است که جمله «لسعیها راضیه» (در آیات بعد) - که در وصف گروه مقابل این افراد است - با این احتمال سازگارتر است.

20- حتمیت ذلت دشمنان اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 20 - 7

7 - خداوند ، جبهه مخالف اسلام (منافقان و عموم دشمنان خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله)) را به شکست حتمی و ذلت بار هشدار

داد .

إِنَّ الَّذِينَ يَحَادُّونَ .. أُولَئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ

ص: 446

21- حتمیت ذلت دشمنان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 20 - 7

7 - خداوند ، جبهه مخالف اسلام (منافقان و عموم دشمنان خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله)) را به شکست حتمی و ذلت بار هشدار داد .

إِنَّ الَّذِينَ يَحَادُّونَ .. أَوْلَئِكَ فِي الْأَذْلَى

22- حتمیت ذلت دشمنان محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 20 - 7

7 - خداوند ، جبهه مخالف اسلام (منافقان و عموم دشمنان خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله)) را به شکست حتمی و ذلت بار هشدار داد .

إِنَّ الَّذِينَ يَحَادُّونَ .. أَوْلَئِكَ فِي الْأَذْلَى

23- حتمیت ذلت منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 20 - 7

7 - خداوند ، جبهه مخالف اسلام (منافقان و عموم دشمنان خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله)) را به شکست حتمی و ذلت بار هشدار داد .

إِنَّ الَّذِينَ يَحَادُّونَ .. أَوْلَئِكَ فِي الْأَذْلَى

24- ذلت اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 194 - 22، 20، 16، 14، 13

13 - دور ماندن از خواری و خذلان در روز قیامت ، خواسته و دعای خردمندان به پیشگاه خداوند

ولا تخزنا يوم القيامة

14 - هراس خردمندان مؤمن از خواری و خذلان در روز قیامت

ولا تخزنا يوم القيامة

16 - خواری و عزت در قیامت ، تنها در اختیار خداوند است .

ولا تخزنا يوم القيامة

20 - ایمان ، زمینه تحقق نوید های الهی به خردمندان و رهایی از خواری و خذلان اخروی

فامنا ربنا .. ربنا و اتنا ما وعدتنا علی رسلک و لا تخزنا يوم القيامة

ص: 447

با توجّه به اینکه «اتنا» عطف است بر «اغفر لنا»، در جمله «فامنّا ربّنا فاغفر لنا»، معلوم می شود که خردمندان انتظار برآورده شدن دعا و خواست خویش را، بر ایمانشان به ربوبیت خداوند مترتب ساختند.

22 - خوار نگشتن و رسوا نشدن در قیامت، با ارزشترین نوید الهی به خردمندان مؤمن

اتنا ما وعدتنا .. فلا تخزنا ... انک لا تخلف الميعاد

جمله «انک ..» پس از جمله «ولا تخزنا»، دلالت می کند که عدم خواری، از وعده های الهی به خردمندان مؤمن است. بنابراین عطف «لا تخزنا» بر «اتنا ما وعدتنا»، عطف خاص بر عام است و دلالت بر اهمیت برتر معطوف (لا تخزنا) دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 195 - 6

6 - تضمین تحقق وعده های الهی به خردمندان مؤمن و تضمین رهایی آنان از خواری در قیامت

ربّنا اتنا ما وعدتنا علی رسلک و لا تخزنا یوم القیمه .. فاستجاب لهم ربّهم

25- ذلت اخروی انسان ها

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 111 - 6

6 - ظهور حیات حقیقی و فنا ناپذیر خداوند و قیومیت او بر هستی در قیامت، مایه خضوع و ذلت عمیق آدمیان در برابر او خواهد شد.

و عنت الوجوه للحیّ القیوم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 2 - 1

1 - جمعی از حاضران صحنه قیامت، شکسته حال و سرافکننده اند و ذلت و خواری در چهره آنان نمایان است.

وجوه یومئذ خشعه

«خشوع»؛ یعنی، در برابر کسی سر تعظیم فرود آوردن و سر به زیر بودن و «خاشع» به معنای شکسته حال است (مقایس اللغه). مراد از «وجوه» - به قرینه «لیس لهم طعام» در آیات بعد - صاحبان وجوه است و اسناد خشوع به چهره ها - که محل بروز آثار آن است - نوعی مبالغه و بیانگر شدت خشوع است.

26- ذلت اخروی بی ایمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 5 - 2

2 - افراد بی ایمان و فاقد عمل صالح ، در آخرت جایگاهی پست تر از تمام انسان های فرومایه ، خواهند داشت .

ص: 448

ثم ردده أسفل سفلین

به قرینه «فلهم أجر غیر ممنون» (در آیه بعد) مفاد این آیه نیز، مربوط به جهان آخرت و درباره افرادی است که آیه بعد، آنان را استثنا نکرده است.

27- ذلت اخروی دشمنان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 3 - 4

4 - «عن الزهري قال: سمعت علي بن الحسين (ع) يقول: ... «إذا وقعت الواقعة» يعني القيامة ليس لوقعتها كاذبه. «خافضه» خفضت و الله بأعداء الله إلى النار «رافعه» رفعت و الله أولياء الله إلى الجنة ...»;

زهري گوید: از امام سجاد(ع) شنیدم که با استناد به آیه «إذا وقعت الواقعة» می فرمود: ... یعنی، هرگاه قیامت واقع شود، که در وقوع آن دروغ راه ندارد. [قیامت] «خافضه» است؛ به خداوند سوگند! دشمنان خدا را به زیر می کشد و به سوی جهنم [روانه می کند] و «رافعه» است؛ به خدا سوگند اولیای خدا را بالا می برد و به سوی بهشت [هدایت می کند]...».

28- ذلت اخروی دشمنان دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 27 - 1

1- خداوند، مشرکان توطئه گر علیه دین را علاوه بر عذاب دنیوی، در قیامت به صورت تحقیر آمیزی خوار خواهد ساخت.

قد مكر الذین من قبلهم... و أنهم العذاب... ثم يوم القيامة يخزيهم ويقول أين

«خزی» در لغت به معنای شکست و ذلت است. این حالت گاهی از ناحیه خود شخص عارض می شود و گاهی از سوی دیگری. در صورتی که از سوی دیگری باشد، همراه با خفت و تحقیر است.

29- ذلت اخروی دشمنان قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 34 - 2

2 - کافران مخالف قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله) در قیامت، در اوج ذلت و خواری محشور خواهند شد.

الذین يحشرون علی وجوههم إلى جهنم

محشور شدن کافران، در حالی که به روافتاده و به سوی جهنم سوق داده می شوند، حاکی از برخورد تحقیرآمیز با آنان است.

ص: 449

30- ذلت اخروی دشمنان محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 34 - 2

2 - کافران مخالف قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله) در قیامت، در اوج ذلت و خواری محشور خواهند شد.

الذین يحشرون علی وجوههم إلی جهنم

محشور شدن کافران، در حالی که به رو افتاده و به سوی جهنم سوق داده می شوند، حاکی از برخورد تحقیرآمیز با آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 19 - 5

5 - خفت و خواری مخالفان پیامبر (صلی الله علیه و آله) در روز قیامت

و یوم يحشر أعداء اللّٰه إلی النار فهم یوزعون

گرچه منظور از «أعداء اللّٰه» عموم کفرپیشگان در طول تاریخ است؛ ولی با توجه به زمان نزول این آیه، به دست می آید که کفرمداران صدر اسلام و مخالفان پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) از مصادیق خاص و مورد نظر آیه می باشد.

31- ذلت اخروی رهبران گمراهی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 29 - 8

8 - کفرپیشگان، در قیامت خواستار ذلت و خواری بیشتر و عذاب شدیدتر برای رهبران اغواگر خویش خواهند بود.

نجعلهما تحت أقدامنا لیکونا من الأسفلین

32- ذلت اخروی زناکار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 69 - 7

7 - گناه شرک، آدم کشی و زنا، در پی دارنده عذاب طولانی و خوارکننده در قیامت

ويخلد فيه مهاناً

33- ذلت اخروي شياطين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - مريم - 19 - 68 - 7,9

ص: 450

7- خداوند، شیاطین و منکران معاد را در قیامت، خوار و ذلیل، بر زانو نشسته و به صورت نیم خیز در اطراف جهنم احضار خواهد کرد.

ثم لنحضرنهم حول جهنم جثيًا

«جثيًا» (جمع «جاثی») حال است و «جاثی» به کسی گفته می شود که برای مخاصمه و محاکمه بر زانو نشسته است (لسان العرب). احضار منکران معاد و شیاطین، در حالی که بر زانوان خود راه می روند و یا بر زانو گرداگرد جهنم نشسته اند، برای اهانت و تحقیر آنان است. برخی «جثی» را جمع «جثوه» دانسته اند که به معنای انبوه خاک و سنگ است. بر حسب این معنا مراد احضار هر فرقه و گروه به صورت متراکم است.

9- گردآوردن خفت بار کافران و شیاطین در اطراف جهنم، مرحله ای پس از حشر است.

لنحشرنهم... ثم لنحضرنهم حول جهنم جثيًا

34- ذلت اخروی طغیانگران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 111 - 2

2- مجرمان و گردن فرازان، با چهره هایی ذلت بار و خاضع در برابر خداوند، در صحنه قیامت حضور خواهند یافت.

و عنت الوجوه للحی القیوم

از معانی «عناء» ذلیل گشتن است (مصباح). حرف «ال» در «الوجوه» جایگزین مضاف الیه است؛ یعنی، «وجوههم» و مراد چهره مجرمانی است که در آیات پیشین از آنان سخن گفته شده است. فعل «عنت» می رساند که فروتنی آنان نوظهور است و پیش از این در دنیا، در برابر خداوند خضوع نداشته اند.

35- ذلت اخروی ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 22 - 6

6 - بازخواست ذلتبار مشرکان و ستمگران در روز قیامت، نشانگر محرومیت آنها از سعادت و رستگاری است.

إنه لا یفلح الظلمون. و یوم نحشرهم جمیعا ثم نقول للذین أشركوا این شركاؤکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - ابراهیم - 14 - 43 - 1

1- ستمگران ، در قیامت ، شتابان و با ترس و ذلت سر برافراشته و چشم دوخته ، محشور خواهند شد .

و لا تحسبنّ الله غفلاً عمّا يعمل الظلمون . . . مهطعين مقنعي رءوسهم

«اهطاع» به معنای حرکت سریع همراه با ترس است و «اقناع» به معنای سر برافراشتن و خیره شدن چشم به چیزی با حالت ذلت و خواری است (لسان العرب).

ص: 451

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 72 - 4

4- ستم کاران در حضيض ذلت و زبونی ، گرفتار دوزخ خواهند شد .

و نذر الظلمين فيها جثيًا

کاربرد فعل «نذر» در مواردی است که چیزی را به جهت بی اهمیتی و فرومایگی آن رها کنند. این مفهوم و نیز حالت نیم خیز بودن ظالمان، جملگی حکایت از ذلت، زبونی و سرگردانی آنان در دوزخ دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 45 - 2,3,5

2- گردن فرازان ستمگر ، خاشع و سرافکنده در صحنه قیامت

و تريهم ... خشعين من الذلّ

3- خشوع و فروتنی ظالمان در قیامت ، خشوعی ذلیلانه و از سر ترس و هراس

و تريهم ... خشعين من الذلّ ينظرون من طرف خفيّ

5- ذلت و خواری ظالمان در قیامت ، پیامد خوی تجاوزگری و توسعه طلبی آنان است .

إنّما السبيل على الذين يظلمون .. و تريهم يعرضون عليها خشعين من الذلّ

36- ذلت اخروی فاقدان عمل صالح

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 5 - 2

2- افراد بی ایمان و فاقد عمل صالح ، در آخرت جایگاهی پست تر از تمام انسان های فرومایه ، خواهند داشت .

ثمّ ردّنه أسفل سفلين

به قرینه «فلهم أجر غير ممنون» (در آیه بعد) مفاد این آیه نیز، مربوط به جهان آخرت و درباره افرادی است که آیه بعد، آنان را استثنا نکرده است.

37- ذلت اخروی قاتل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 69 - 7

7 - گناه شرک ، آدم کشی و زنا ، در پی دارنده عذاب طولانی و خوارکننده در قیامت

و یخلد فیہ مهاناً

ص: 452

38- ذلت اخروی قوم عاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 16 - 11

11 - عذاب اخروی قوم عاد ، سخت تر و ذلت بارتر از عذاب دنیوی آنان

لنذيقهم عذاب الخزی فی الحیوه الدنیا و لعذاب الآخره أخزی

39- ذلت اخروی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 178 - 13

13 - مهلت یافتن کافران در دنیا (امهال) ، زمینه ساز خواری و ذلت آنها در آخرت

انّما نملی لهم لیزدادوا اثماً و لهم عذاب مهین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 27 - 3، 1

1 - وضعیت هول انگیز و ذلتبار کافران به هنگام روبرو شدن با آتش جهنم و مشاهده آن

و لو تری إذ وقفوا علی النار

3 - وضعیت دهشتنا و غیر قابل توصیف کافران به هنگام ورود به دوزخ و چشیدن آتش

و لو تری إذ وقفوا علی النار

«وقفوا علی النار» می تواند به معنای ورود به آتش و چشیدن عذاب آن باشد. (لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 27 - 10

10 - برخورداران از علم در روز قیامت ، ذلت کافران را در آن روز ، به آنان اعلام خواهند نمود .

قال الذین أوتوا العلم إن الخزی الیوم و السوء علی الکفرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 28 - 2

2- کافرانی که با حالت ظلم به نفس (کفر) از دنیا بروند ، در قیامت گرفتار خواری و ذلت خواهند شد .

إن الخزی الیوم و السوء علی الکفرین . الذین تتوفّهم الملائکه ظالمی أنفسهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 453

7- خداوند، شیاطین و منکران معاد را در قیامت، خوار و ذلیل، بر زانو نشسته و به صورت نیم خیز در اطراف جهنم احضار خواهد کرد.

ثم لنحضرتهم حول جهنم جثيًا

«جثيًا» (جمع «جاثی») حال است و «جاثی» به کسی گفته می شود که برای مخاصمه و محاکمه بر زانو نشسته است (لسان العرب). احضار منکران معاد و شیاطین، در حالی که بر زانوان خود راه می روند و یا بر زانو گرداگرد جهنم نشسته اند، برای اهانت و تحقیر آنان است. برخی «جثی» را جمع «جثوه» دانسته اند که به معنای انبوه خاک و سنگ است. بر حسب این معنا مراد احضار هر فرقه و گروه به صورت متراکم است.

9- گردآوردن خفت بار کافران و شیاطین در اطراف جهنم، مرحله ای پس از حشر است.

لنحشرتهم... ثم لنحضرتهم حول جهنم جثيًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 108 - 2

2 - حقارت و ذلت شدید کافران در دوزخ

قال اخسئوا فیها

«إخسأ» کلمه ای است که برای دور کردن سگ به کار می رود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 34 - 2

2 - کافران مخالف قرآن و پیامبر (صلی الله علیه و آله) در قیامت، در اوج ذلت و خواری محشور خواهند شد.

الذین یحشرون علی وجوههم إلی جهنم

محشور شدن کافران، در حالی که به رو افتاده و به سوی جهنم سوق داده می شوند، حاکی از برخورد تحقیرآمیز با آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 87 - 10

10 - قیامت روز ذلت کافران و پایان بخشیدن به گردن‌گزشتگان دنیا

أَكْذَبْتُمْ بآيَتِي . . . وَكَلَّ أَتَوْه دَخْرِيْن

هرچند تعبیر «كلّ أتوه» شامل همه مؤمنان و کافران می شود؛ اما با توجه به اصل تناسب و ارتباط آیات، می توان گفت که نظر عمده، متوجه تکذیب کنندگان آیات الهی است. مبنی بر این که آنان گرچه در دنیا ظالمانه کفر ورزیده اند؛ اما باید بدانند که در آخرت، مجال گستاخی برای هیچ یک از آنان نیست.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 31 - 14

14 - وضعیت کافران به قرآن در قیامت ، رقت بار و شگفت آور است .

وقال الذين كفروا لن نؤمن بهذا القرآن . . . ولو ترى إذ الظلمون موقوفون عند ربّ

ص: 454

جواب «لو» محذوف است و عبارت می تواند چیزی همانند و لو تری .. لرأیت امرأً عجباً باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 31 - 9

9- سرافکنندگی کافران در صحنه قیامت ، پاسخی به روحیه مستکبرانه آنان در دنیا

و تری کلّ أمّه جائیه .. أفلم تکن آیتی تتلی علیکم فاستکبرتم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 20 - 11، 8

8- قیامت ، روز مجازات کافران با عذابی خوارکننده و ذلّت بار

فالیوم تجزون عذاب الهون

11- عرضه کافران بر آتش ، همراه با سرزنش و توبیخ ، گوشه ای از عذاب ذلّت بار آنان *

یوم یعرض .. أذهبتم طیبّتکم فی الحیاتکم الدنیا و استمتعتم بها فالیوم تجزون عذا

برداشت بالا بدان احتمال است که نفس عرضه کافران بر آتش و توبیخ آنان، خود جزئی از عذاب خفّت بار آنان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 7 - 1

1 - آثار ذلت و نگرانی ، نمایان در چشم کافران ، به هنگام خروج از قبر ها در رستاخیز

خسّعا أبصرهم یخرجون من الأجداث

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 3 - 2

2- کافران و مستکبران ، مردمی زیون و دون پایه و مؤمنان و مستضعفان انسان هایی شریف و صاحب منزلت در روز رستاخیز

إذا وقعت الواقعة .. خافضه رافعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 8 - 10

10 - کافران ، دچار خذلان و رسوایی در عرصه قیامت

یوم لایخزی اللّٰه النّبیّ و الذّین ءامنوا معه

استثنا شدن پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان همراه او از خذلان روز قیامت، بیانگر آن است که دیگران (کافران) دچار آن خواهند بود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 43 - 2، 1

1 - ظهور و بروز ذلّت و ترس ، در دیدگان کافران و مشرکان در عرصه قیامت

خشعه أبصرهم

ص: 455

2 - ذلت و خواری ، تمامی وجود کافران و مشرکان را در قیامت فرا می گیرد .

ترهقههم ذله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - حاقه - 69 - 30 - 4

4 - خفت و خواری کافران دوزخی (صاحبان زر و زور) در قیامت

خذوه فغلوه

دستگیری و به غل و زنجیر کشیدن کافران - با آن که هیچ راه گریزی از عذاب الهی ندارد - می تواند حاکی از حقیقت یاد شده باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 44 - 1,2,3

1 - کافران حق ناپذیر ، با چشمانی فروافتاده و فروتنانه در محکمه عدل الهی حاضر می شوند .

خشه أبصارهم

2 - ذلت و خواری ، تمام وجود کافران حق ناپذیر را در قیامت فرامی گیرد .

ترهقههم ذله

«رهق» (مصدر «ترهق») به معنای پوشاندن به اجبار است (مفردات راغب) و «ترهقههم ذله» اشاره به فراگیر بودن ذلت دارد که تمام وجود کافران را می پوشاند.

3 - زندگی خفت بار و ذلت آفرین در آخرت ، وعده همیشگی خداوند به کافران حق ناپذیر

ذلک الیوم الذی کانوا یوعدون

آمدن فعل «کانوا» با فعل مضارع «یوعدون»، بر استمرار وعده الهی دلالت دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - بلد - 90 - 19 - 5

5 - جایگاه مؤمنان در آخرت ، نشانه عزت و کرامت آنان و جایگاه کافران ، پست و ذلت آفرین است .

راست و چپ، کنایه از عظمت و پستی جایگاه است؛ زیرا در جوامع انسانی، مرسوم است که سمت راست، نشانه کرامت و سمت چپ رمز شوم بودن است؛ وگرنه راست و چپ حقیقی، وابسته به اعتبارات و با در نظر گرفتن مرکزیتی خاص است که در این آیات، از آن سخنی به میان نیامده است.

40- ذلت اخروی گمراهان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 97 - 8

ص: 456

8- ذلت و به خاک در افتادن چهره گمراهان در قیامت

و نحشروهم یوم القیمه علی وجوههم عمیاً و بکماً و صمّاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 40 - 10

10 - اختیار کنندگان راه کج و گمراهی ، فاقد اختیار و عزت در قیامت

أفمن یلقى فی النار خیر

مجهول آمدن «یلقى» اشعار به آن دارد که گروه یاد شده، فاقد اختیار و اراده بوده و همچون شیء بی ارزش به درون آتش افکنده خواهند شد.

41- ذلت اخروی گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 27 - 5

5- بدکاران در جهان آخرت ، گرفتار چنان خواری و ذلتی خواهند شد که در وصف نمی گنجد .

و الذین کسبوا السیئات . . . و ترهقهم ذله

تکثیر «ذله» بیانگر این حقیقت است که ذلت و خواری بدکاران غیر قابل توصیف است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 86 - 2

2- زبونی و خواری مجرمان در قیامت ، به هنگام رانده شدن به طرف دوزخ

و نسوق المجرمین إلی جهنّم ورداً

«نسوق» و «ورداً» در این آیه، در مقابل «نحشرو» و «وفداً» در آیه پیشین است. تعبیرات یاد شده در آن آیه حکایت از احترام و تجلیل داشت و در این آیه (به قرینه مقابله و بیان حالت تشنگی مجرمان و نیز تعبیر «نسوق») حکایت از ذلت و زبونی آنها در صحنه قیامت دارد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - مجرمان و گردن فرازان، با چهره هایی ذلت بار و خاضع در برابر خداوند، در صحنه قیامت حضور خواهند یافت.

و عنت الوجوه للحیّ القیوم

از معانی «عناء» ذلیل گشتن است (مصباح). حرف «ال» در «الوجه» جایگزین مضاف الیه است؛ یعنی، «وجههم» و مراد چهره مجرمانی است که در آیات پیشین از آنان سخن گفته شده است. فعل «عنت» می رساند که فروتنی آنان نوظهور است و پیش از این در دنیا، در برابر خداوند خضوع نداشته اند.

ص: 457

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 47 - 3

3- کشانده شدن اجباری گنه کاران با خفت و خواری به سوی مرکز دوزخ

خذوه فاعتلوه إلى سواء الجحيم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - رحمن - 55 - 41 - 5

5 - مجرمان گردن فراز دنیا، دارای وضعی خفت بار و ذلیلانه در قیامت

فیؤخذ بالنوصی و الأقدام

گرفتار شدن کافران با موهای سر و با پاهایشان، حکایت از مقهور بون کامل آنان و ذلت ایشان در قیامت دارد.

42- ذلت اخروی متکبران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 60 - 6

6 - کسانی که از عبادت خداوند کبر میورزند، با خواری و ذلت به دوزخ وارد خواهند شد .

إنّ الذین یتستکبرون عن عبادتی سیدخلون جهنّم داخرین

«داخرین» (از ماده «دَخَرَ») مرادف «صغر و ذلّ» (کوچک و ذلیل شد) بوده و حال برای ضمیر «سیدخلون» است.

43- ذلت اخروی مستکبران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 3 - 2

2 - کافران و مستکبران، مردمی زیبون و دون پایه و مؤمنان و مستضعفان انسان هایی شریف و صاحب منزلت در روز رستاخیز

إذا وقعت الواقعة .. خافضه رافعه

44- ذلت اخروی مشرکان

6 - بازخواست ذلتبار مشرکان و ستمگران در روز قیامت، نشانگر محرومیت آنها از سعادت و رستگاری است.

إنه لا یفلح الظلمون. و یوم نحشهم جمیعا ثم نقول للذین أشركوا این شركاؤکم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 24 - 7

7 - پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) هم اکنون شاهد سرنوشت ذلتبار مشرکان در قیامت*

انظر كيف كذبوا على أنفسهم و ضل عنهم ما كانوا يفترون

فعل «انظر» خطاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله) است. توجه به گزینش این مخاطب ویژه، این احتمال را که پیامبر (صلی الله علیه و آله) در دنیا نیز با چشم ملکوتی خود شاهد صحنه های قیامت هستند، تقویت می کند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 27 - 1،9

1- خداوند، مشرکان توطئه گر علیه دین را علاوه بر عذاب دنیوی، در قیامت به صورت تحقیر آمیزی خوار خواهد ساخت.

قد مكر الذین من قبلهم... و اتهم العذاب... ثم یوم القیمه یخزیهم و یقول این

«خزی» در لغت به معنای شکست و ذلت است. این حالت گاهی از ناحیه خود شخص عارض می شود و گاهی از سوی دیگری. در صورتی که از سوی دیگری باشد، همراه با خفت و تحقیر است.

9- بازخواست مشرکان در قیامت درباره خدایان ادعایی شان، نمودی از خواری و ذلت اخروی آنان است.

ثم یوم القیمه یخزیهم و یقول این شرکاء الذین كنتم تشقون فیهم

«واو» در «و یقول» عاطفه است و می تواند عطف تفسیری باشد. بنابراین «مورد مؤاخذه قرار گرفتن مشرکان» نمودی از ذلت و تحقیر آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 86 - 3

3- رانده شدن ذلیلانه مشرکان به سوی دوزخ، نمودی از بی ثمر بودن شرک و ضدیت معبودهایشان با آنهاست.

و یكونون علیهم ضداً... یوم نحشر... و نسوق المجرمین

در آیات پیشین، سخن از بی ثمر بودن پرستش های شرک آلود مشرکان و تأثیر منفی آن بر فرجام اخروی آنان بود؛ در این آیه نیز می تواند بیان مصداقی از همان معنا باشد؛ خصوصاً اگر «یوم» در «یوم نحشر» متعلق به «یكونون» باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 106 - 2

2 - اقرار ذلیلانه مشرکان در تنگنای دوزخ ، به ربوبیت و پروردگاری خداوند

قالوا ربنا غلبت .. قوماً ضالین

«غلبه» (مصدر «غلبت») به معنای چیره شدن است. «شقوه» معادل «شقاوه» و در مقابل سعادت است. در این جا مراد از شقاوت، عوامل و اسباب آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 69 - 7

ص: 459

7- گناه شرک، آدم کشی و زنا، در پی دارنده عذاب طولانی و خوارکننده در قیامت

و یخلد فیہ مهاناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 18 - 2

2- مشرکان و منکران قیامت، با وضعیتی ذلت بار و تحقیر شده در روز قیامت زنده خواهند شد.

و أنتم دحرون

«داخر» (مفرد «داخرون») به معنای «صغیر» و «ذلیل» است و جمله «أنتم داخرون» حال برای فاعل فعل مقدر (تبعثون) می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 43 - 2، 1

1 - ظهور و بروز ذلت و ترس، در دیدگان کافران و مشرکان در عرصه قیامت

خشعه أبصرهم

2 - ذلت و خواری، تمامی وجود کافران و مشرکان را در قیامت فرا می گیرد.

ترهقهم ذلّه

45- ذلت اخروی مفتریان به خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 60 - 2

2- کسانی که بر خدا دروغ می بندند، در روز قیامت، با ذلت و خواری ظاهر خواهند شد.

و یوم القیمه تری الذین کذبوا علی الله وجوههم مسوده

برداشت یاد شده مبتنی بر این نکته است که از جمله «وجوههم مسوده» معنای کنایه اراده شده است؛ یعنی، دروغ زندگان به خدا،

روسیاه و شرمسار خواهند بود.

46- ذلت اخروی مکذبان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - طور - 52 - 13 - 2

2 - ذلیل بودن و مقهوریت تکذیب گران ، در صحنه قیامت

یوم یدعون إلى نار جهنم دعًا

ص: 460

47- ذلت اخروی مکذبان آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 87 - 10

10 - قیامت روز ذلت کافران و پایان بخشیدن به گردن فرازی گردنگشان دنیا

أَكْذَبْتُمْ بآيَتِي . . . وَكَلَّ أْتُوهُ دَخْرِينَ

هرچند تعبیر «کَلَّ أْتُوهُ» شامل همه مؤمنان و کافران می شود؛ اما با توجه به اصل تناسب و ارتباط آیات، می توان گفت که نظر عمده، متوجه تکذیب کنندگان آیات الهی است. مبنی بر این که آنان گرچه در دنیا ظالمانه کفر ورزیده اند؛ اما باید بدانند که در آخرت، مجال گستاخی برای هیچ یک از آنان نیست.

48- ذلت اخروی مکذبان قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - سبأ - 34 - 31 - 14

14 - وضعیت کافران به قرآن در قیامت، رقت بار و شگفت آور است .

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهَذَا الْقُرْآنِ . . . وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّ

جواب «لو» محذوف است و عبارت می تواند چیزی همانند و لو تری . . . لرأيت أمراً عجیباً باشد.

49- ذلت اخروی مکذبان معاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 68 - 7

7- خداوند، شیاطین و منکران معاد را در قیامت، خوار و ذلیل، بر زانو نشسته و به صورت نیم خیز در اطراف جهنم احضار خواهد کرد .

ثُمَّ لَنَحْضُرْتَهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا

«جِثِيًّا» (جمع «جاثی») حال است و «جاثی» به کسی گفته می شود که برای مخاصمه و محاکمه بر زانو نشسته است (لسان العرب). احضار منکران معاد و شیاطین، در حالی که بر زانوان خود راه می روند و یا بر زانو گرداگرد جهنم نشسته اند، برای اهانت و تحقیر آنان است. برخی «جِثِيًّا» را جمع «جثوه» دانسته اند که به معنای انبوه خاک و سنگ است. بر حسب این معنا مراد احضار هر فرقه و گروه به صورت متراکم است.

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

15 - صافات - 37 - 18 - 2

ص: 461

2- مشرکان و منکران قیامت، با وضعیتی ذلت بار و تحقیر شده در روز قیامت زنده خواهند شد.

وَأَنْتُمْ دَخْرُونَ

«داخر» (مفرد «داخرون») به معنای «صغیر» و «ذلیل» است و جمله «أَنْتُمْ دَاخِرُونَ» حال برای فاعل فعل مقدر (تبعثون) می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - نازعات - 79 - 9 - 1

1 - منکران معاد، با چشمانی فروافتاده و در نهایت خواری و ذلت، در صحنه قیامت ظاهر خواهند شد.

أَبْصَرُهَا خَشَعَةَ

«خاشع» به شخصی گفته می شود که به زمین چشم دوخته باشد (لسان العرب). توصیف «أَبْصَارُ الْقُلُوبِ» به آن، مجاز و حاکی از شدت ضعف و ذلت شخص است؛ تا آنجا که گویا قلب او که موجودی مستقل فرض شده است، دارای چشمانی است که خشوع و فروتنی، در آن جایگیر شده است.

50- ذلت اخروی موجودات

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 87 - 9

9- ذلت و خضوع همه موجودات در برابر خداوند در روز رستاخیز

و كَلَّ أَتَوْهُ دَخْرِينَ

«دُخْرٍ» به معنای ذلت و کوچکی است.

51- ذلت اخروی همسر ابولهب

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - مسد - 111 - 5 - 3

3- همسر ابولهب در آخرت، در نهایت ذلت و با گردنبندی از لیف های بافته شده تحقیر خواهد شد.

فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّنْ مَّسَدٍ

برخی گفته اند: همسر ابولهب، سوگند یاد کرده بود که گردنبنند فاخر خود را در دشمنی با پیامبر (صلی الله علیه و آله) خرج کند و آیه شریفه

با بیان این که در آخرت، او دارای گردنبند لیلی خواهد بود؛ اوج حقارت او را بیان کرده است. تعبیر «جید» گرچه با «عنق» به یک معنا است؛ ولی در موارد زینت کردن گردن «جید» استفاده می شود؛ از این رو بر استهزا و تحقیر او افزوده است.

ص: 462

52- ذلت اخروی هواپرستان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 7 - 2

2 - تکذیب گران هواپرست ، گرفتار ذلت و خواری در رستاخیز

و كذَّبوا و اتَّبَعُوا أهواءهم .. خشعاً أبصرهم يخرجون من الأجداث

53- ذلت اهل انطاکیه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - یس - 36 - 29 - 3

3 - حقارت و زبونی مردم انطاکیه ، در برابر اراده الهی و تحقیر شدنشان از جانب خداوند

إن كانت إلا صيحة وحده فإذا هم خمدون

تأکید خداوند بر نفرستادن هیچ لشکر آسمانی و نیز نابود کردن مردم انطاکیه تنها با یک صیحه، می تواند برای بیان ذلت، زبونی و تحقیر آنان باشد.

54- ذلت برادران یوسف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 88 - 19

19- اظهار مسکنت و ذلت برادران یوسف به پیشگاه او و شکایت آنان از فقر و تنگدستی ، در سومین سفر آنان به مصر

مسنّا وأهلنا الضر .. و تصدق علينا إن الله يجزي المتصدقين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 89 - 11

11- ذلت و مسکنت برادران یوسف در برابر وی ، نتیجه و پیامد ستم های آنان به او بود .

تصدق علينا .. هل علمتم ما فعلتم بيوسف وأخيه

از اینکه یوسف(ع) در پاسخ اظهارات ذلت آمیز برادرانش یادآور ستمهای آنان به وی می شود ، می توان دریافت که یوسف(ع) درصدد است به این نکته اشاره کند که ذلت امروز برادرانش در مقابل وی ، نتیجه ستم دیروز آنان در حق اوست.

55- ذلت بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 463

23 - خواری ، فقر و درماندگی ، سرنوشت محتوم متجاوزان بنی اسرائیل است .

و ضربت علیهم الذله و المسکنه

«مسکنه» به معنای فقر و سستی است. «ذله» و «مسکنه» به قبه و مانند آن تشبیه شده و لذا کلمه «ضربت» (زده شد) برای آن به کار رفته است؛ یعنی، خواری و درماندگی همچون قبه ای آنان را احاطه کرده و بر آنان خیمه زده است.

29 - انکار آیات الهی و کشتن انبیا ، موجب خوار گشتن و درمانده شدن همیشگی بنی اسرائیل شد .

ذلک بأنهم کانوا یکفرون بآیت الله و یقتلون النبیین

«ذلک» اشاره به «ذله»، «مسکنه» و «غضب الهی» است و بآء در «بأنهم» سببیه می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - بنی اسرائیل در خطر گرفتار آمدن به عذاب های دنیوی (دلیل گشتن ، مطرود شدن و . . .) در صورت ایمان نیاوردن به قرآن و انجام ندادن اعمال صالح

و لقد علمتم الذین اعتدوا منکم فی السبت فقلنا لهم کونوا قرده خسین

در آیات گذشته (از 41 تا 45 و نیز آیه 62) خداوند بنی اسرائیل را به ایمان و تصدیق قرآن و انجام اعمال صالح دعوت کرد و در آیه مورد بحث سرگذشت شوم اسحاب سبت را یادآور شد تا هشدار می باشد به آنها که مبادا با سرپیچی از دعوت خدا و فرمانهای او، به سرنوشتی همانند اصحاب سبت گرفتار آیند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - بنی اسرائیل ، زیر سلطه و اقتدار فرعون و اشراف خود ، با ضعف و ذلت ، روز می گذرانند .

فقالوا علی الله توکلنا ربنا لا تجعلنا فتنه للقوم الظلمین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- استضعاف و به زبونی کشاندن بنی اسرائیل ، نمودی دیگر از حاکمیت سلطه طلبانه فرعون است .

إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ . . . يَسْتَضْعَفُ طَائِفَهُ مِنْهُمْ

مراد از «طائفه منهم» به قرینه آیات بعد، قوم بنی اسرائیل است.

8- تلاش زبون سازانه فرعون ، تنها متوجه قوم بنی اسرائیل بود .

يَسْتَضْعَفُ طَائِفَهُ مِنْهُمْ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 30 - 2

2- زندگی بنی اسرائیل در نظام فرعونى ، همراه با ذلت و مشقت های فراوان

و لقد نجينا بنى إسرائيل من العذاب المهين

ص: 464

56- ذلت تارکان جهاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 20 - 15

15- انسان گریزان از جهاد عزت بخش ، مبتلا به حیاتی مرگ بار و پرذلت *

فأولی لهم

«فأولی لهم» ممکن است در مقام اخبار باشد؛ یعنی، فراریان از جهاد و شهادت ناگزیر از گرفتاری به حیات ذلت بار و مرگ آفرین اند.

57- ذلت تخریب کنندگان مسجد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 21

21 - تخریب مساجد به انگیزه یاد نکردن خدا در آنها ، گناهی بزرگ و در پی دارنده خواری در دنیا و عذابی بزرگ در قیامت است .

وسعی فی خرابها .. لهم فی الدنيا خزی و لهم فی الآخرة عذاب عظیم

از اینکه بازدارندگان مردم از ورود به مساجد و تخریب کنندگان آن ها، ظالمترین مردم شمرده شده اند و نیز به عذاب عظیم قیامت تهدید شده اند، بزرگی گناه آنان به دست می آید.

58- ذلت ثروت اندوزان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - همزه - 104 - 4 - 7

7- غیبت کنندگان ، عیب جویان و زراندوزان ، مردمی خوار و بی ارزش در پیشگاه خداوند

همزه لمزه . الذی جمع مالا... لینبذن

«نَبَذَ»، به معنای افکندن و دور انداختن چیزی، بر اثر بی اعتنایی به آن است. (مفردات)

59- ذلت ثروتمندان متخلف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 93 - 3

ص: 465

3 - تن دادن اشرف توانمند ، به ذلت همطراز شدن با افراد عاجز ، به منظور نرفتن به جنگ

و هم أغنياء رضوا بأن يكونوا مع الخوالم

60- ذلت جادوگران فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

6 - اعراف - 7 - 119 - 2

2- ساحران دربار فرعون پس از بطلان سحرشان شکست خوردند و در صحنه مبارزه به ذلت افتادند .

فغلبوا هنالك و انقلبوا صغرين

برداشت فوق مبتنی بر این است که مراد از ضمیر «فغلبوا» و «انقلبوا» ساحران باشد.

61- ذلت جن

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - سبأ - 34 - 14 - 9

9- جنیان ، از شعور و درایت و احساس عزت و ذلت برخوردارند .

فلما خرّ تبیت الجنّ أن لو كانوا يعلمون الغیب ما لبثوا فی العذاب المهین

62- ذلت جنیان سلیمان (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

15 - سبأ - 34 - 14 - 5

5- خدمت جنیان در دستگاه سلیمان (ع) ، همراه با سختی ، رنج و خفت بود .

فلما خرّ تبیت الجنّ أن لو كانوا يعلمون الغیب ما لبثوا فی العذاب المهین

63- ذلت جهنمیان

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

3 - آل عمران - 3 - 192 - 1,2

1 - خداوند هر کس را در آتش بیفکند ، او را به ذلّت و خواری کشانده است .

رَبَّنَا اَنْك مِنْ تَدخَل النَّار فِقْد اِخزِيْتِه

2 - خذلان و خواری گرفتاران به آتش دوزخ

ص: 466

رَبَّنَا اَنْتَكَ مِنْ تَدَخَلَ النَّارَ فَقَدْ اَخْرَجْتَهُ وَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - نساء - 4 - 14 - 8

8 - همنشینی و مؤانست بهشتیان در بهشت و تنهایی جهنمیان در جهنم *

خالدین فیها .. خالداً فیها

جمع آوردن «خالدین» برای بهشتیان و مفرد بودن «خالداً» برای جهنمیان، می تواند گویای مطلب فوق باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 106 - 2

2 - اقرار ذلیلانه مشرکان در تنگنای دوزخ ، به ربوبیت و پروردگاری خداوند

قالوا ربنا غلبت .. قوماً ضالین

«غلبه» (مصدر «غلبت») به معنای چیره شدن است. «شقوقه» معادل «شقاوه» و در مقابل سعادت است. در این جا مراد از شقاوت، عوامل و اسباب آن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - مؤمنون - 23 - 108 - 2

2 - حقارت و ذلت شدید کافران در دوزخ

قال اِخْسُوا فِیْهَا

«إخسأ» کلمه ای است که برای دور کردن سگ به کار می رود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 3 - 1

1 - گرفتاران پستی و خواری در قیامت ، برای رهایی خود تلاش کرده ، خویش را به سختی و زحمت خواهند انداخت .

عامله ناصبه

مراد از «عمل» در قیامت - به قرینه آیه قبل - تلاش دوزخیان برای رهایی از محمصه ای است که آنان را به خشوع و ذلت افکنده است. «نَصَب» به معنای تعب است. (مفردات راغب)، بنابراین «ناصبه» به معنای کسانی است که خود را به رنج و سختی می اندازند. به قرینه «یومئذ» در آیه قبل می توان گفت که این دو وصف مربوط به آخرت است.

64- ذلت خائنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - انفال - 8 - 71 - 10، 8

8 - ذلت و ناکامی ، فرجام خائنان به خدا

ص: 467

فقد خانوا الله من قبل فأمكن منهم

10 - علم و حکمت گسترده الهی ، پشتوانه وعده الهی به ناکامی خائنان به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و دین الهی

فقد خانوا الله من قبل فأمكن منهم و الله علیم حکیم

65- ذلت دختر در جاهلیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 59 - 6

6- مشرکان صاحب دختر در دوران جاهلیت ، نگهداری دختران را برای خود عار و ذلت می دانستند .

أیمسکه علی هون

برداشت فوق بر این اساس است که «علی هون» حال برای ضمیر فاعلی «یمسک» باشد.

66- ذلت در جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 63 - 9

9- رسوایی بزرگ و ذلت واقعی ، در مخلد شدن انسان در آتش دوزخ است .

فان له نار جهنم خلداً فیها ذلک الخزی العظیم

67- ذلت در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 27 - 14

14- قیامت ، روزی سخت و خوار کننده است .

إن الخزی الیوم و السوء علی الکفرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - غاشیه - 88 - 4 - 1

1 - چشیدن آتش سوزان و گرفتاری به رنج و مشقت آن ، فرجام کسانی است که حضورشان در صحنه قیامت ، همراه با خفت و خواری است .

وجوه یومئذ خشعه . . . تصلی نارًا حامیه

«صلی النار»؛ یعنی، حرارت آتش را به سختی چشید (قاموس).

ص: 468

68- ذلت دشمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 127 - 5,6

5 - هلاکت و خواری بخشهایی از قوای دشمنان دین، در جنگ بدر، عاملی در تخریب روحیه سایر نیروها

ليقطع طرفاً... فينقلبوا خائبين

«خائبين» از «خبيبه»، به معنای یأس، ناامیدی و نامرادی، حکایت از اثر روانی در باقیمانده کفار است که به مقتضای «فاء» در «فينقلبوا»، این ناامیدی، نتیجه هلاکت و خواری و اسارت گروه زیادی از دشمنان بوده است.

6 - ضرورت تداوم کشتن و به خواری کشاندن دشمنان دین، تا مرحله فرار آنان با ذلت و ناامیدی از صحنه جنگ

ليقطع طرفاً... فينقلبوا خائبين

از اینکه خداوند اهداف یاد شده را برای پیروزی جنگ بدر می شمارد، به دست می آید که مسلمانان در نبرد خویش با مشرکان و کافران باید تا این مراحل به پیش روند و این اهداف را دنبال کنند.

69- ذلت دشمنان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 5 - 5,6

5 - ذلت و خواری، فرجام همه مخالفان خدا و پیامبران در طول تاریخ

كما كبت الذين من قبلهم

6 - فرجام ذلت بار دشمنان خدا و پیامبران در طول تاریخ، درس عبرتی برای مخالفان اسلام

إنّ الذين يحادّون الله ورسوله... كما كبت الذين من قبلهم

70- ذلت دشمنان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 5 - 5,6

5 - ذلت و خواری، فرجام همه مخالفان خدا و پیامبران در طول تاریخ

كما كبت الذين من قبلهم

6- فرجام ذلت بار دشمنان خدا و پیامبران در طول تاریخ، درس عبرتی برای مخالفان اسلام

إِنَّ الَّذِينَ يَحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ... كَمَا كَبَتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

ص: 469

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 20 - 4

4 - دشمنان خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در زمره پست ترین مخلوقات

إِنَّ الَّذِينَ يَحَادُّونَ .. أولئك في الأذنين

71- ذلت دشمنان خدا در قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 19 - 7

7 - ضرورت یادآوری اوضاع خفت بار دشمنان خدا ، در عرصه قیامت برای کفرپیشگان

و یوم یحشر أعداء الله إلى النار فهم یوزعون

«یوم» مفعول به برای فعل محذوفی مانند «ذگرم» یا «اندرهم» و امثال آن می باشد.

72- ذلت دشمنان دین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 14 - 2

2 - خدا ، خواستار شکست و ذلت دشمنان دین و پیروزی و عزت مؤمنان است .

قتلوهم یعذبهم الله بأیدیکم و یخزهم و ینصرکم علیهم

73- ذلت دشمنان محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 20 - 4

4 - دشمنان خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در زمره پست ترین مخلوقات

إِنَّ الَّذِينَ يَحَادُّونَ .. أولئك في الأذنين

74- ذلت دنیوی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 19

19 - سرکوبی کفرپیشگان مسلط بر مساجد عصر بعثت و گرفتار شدنشان به خواری و ذلت ، از اخبار غیبی قرآن و از نوید های

ص: 470

خدا به مسلمانان

لهم في الدنيا خزي

چنانچه گذشت، آیه شریفه اشاره به قضایای صدر اسلام و بازداری مسلمانان از ورود به مسجد الحرام و مانند آن دارد. با توجه به این حقیقت، جمله «لهم في الدنيا خزي» نویدی است به مسلمانان که کفرپیشگان مانع از ورود به مساجد، به خواری و ذلت گرفتار خواهند شد، که به مناسبت مورد، مقصود از خواری و ذلت، کوتاه شدن دست آنان از مساجد اسلامی و سیطره مسلمانان بر آنان است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 41 - 46

46 - ناچیزی مجازات و ذلت دنیوی، در برابر عذاب اخروی

لهم في الدنيا خزي و لهم في الآخرة عذاب عظيم

تصریح به بزرگی عذاب آخرت در مقابل کیفر دنیوی، که به بزرگی توصیف نشده است، اشاره به این است که این رسوایی و کیفر دنیوی در مقایسه با عذاب آخرت ناچیز است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 26 - 3,4

3 - ذلت و سرافکنگی در زندگی دنیایی، از انواع عذاب های الهی در دنیا

فأذاقهم الله الخزي في الحيوه الدنيا

4 - ذلت و سرافکنگی در دنیا، عذابی بزرگ برای انسان

فأذاقهم الله الخزي في الحيوه الدنيا و لعذاب الآخرة أكبر

از بزرگ تر شمرده شدن عذاب اخروی، به دست می آید که عذاب ذلت بار دنیایی، خود عذابی بزرگ است.

75- ذلت دنیوی دشمنان اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 15 - 5

5 - اسلام ستیزان (بنی نضیر و...)، علاوه بر شکست و ذلت دنیوی، دارای عذاب دردناک اخروی اند.

ذاقوا وبال أمرهم و لهم عذاب أليم

76- ذلت دنیوی دنیا طلبان

جلد - نام سورہ - سورہ - آیہ - فیش

18 - واقعہ - 56 - 66 - 2

ص: 471

2- واکنش کافران دنیاگرا در برابر فشار های ناگهانی اقتصادی ، واکنشی ذلیلانه و حسرت بار است .

لو نشاء .. فظلمتم تفکھون . إنا لمغرمون

77- ذلت دنیوی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 66 - 2

2- واکنش کافران دنیاگرا در برابر فشار های ناگهانی اقتصادی ، واکنشی ذلیلانه و حسرت بار است .

لو نشاء .. فظلمتم تفکھون . إنا لمغرمون

78- ذلت دنیوی گوساله پرستان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 152 - 2

2- خداوند ، گوساله پرستان بنی اسرائیل را به پدید آوردن ذلتی شدید در زندگی دنیوی آنان تهدید کرد .

إن الذین اتخذوا العجل سینالهم .. ذله فی الحیوه الدنیا

79- ذلت دنیوی مشرکان مکه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 10 - 2

2- پیشگویی خداوند ، از حقارت و ذلت سران مشرک مکه در دنیا *

لهم عذاب مهین . من ورائهم جهنم

برداشت بالا بدان احتمال است که تعبیر «لهم عذاب مهین» ناظر به دنیا و «من ورائهم ..» ناظر به آخرت باشد.

80- ذلت دنیوی منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 41 - 42,45

42 - خواری و رسوایی در دنیا و عذاب بزرگ آخرت ، کیفر منافقان و یهودیان شتابگر در کفر

من الذين قالوا امانا بافواههم .. لهم في الدنيا خزي و لهم في الاخره عذاب عظيم

45 - پیشتازی در کفر ، تحریفگری ، دروغپردازی و جاسوسی ، نمودی از خواری و رسوایی منافقان و یهودیان در دنیا

ص: 472

یسرعون فی الکفر . . . لهم فی الدنیا خزی

رسوایی یهودیان و منافقان، که «لهم فی الدنیا خزی» بیانگر آن است، می تواند همان ردایی باشد که در آیه مطرح شده است. زیرا این ردایی یا خود رسوایی است و یا موجب رسوایی انسان در جامعه خواهد شد.

81- ذلت دنیوی یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 85 - 19,20,23

19 - سزای یهودیانی که پیمان های الهی را نقض کردند ، خواری و خفت در دنیاست .

إذ أخذنا میثقتکم . . . فما جزاء من یفعل ذلک منکم إلا خزی فی الحیوه الدنیا

«ذلک» اشاره به همه کارهایی است که آیه شریفه از یهودیان نقل کرد و آنها را ناپسند شمرد؛ از جمله: پایبند نبودن به پیمانهای الهی، کشتن همکیشان و . . .

20 - گرفتار شدن به خواری و ذلت در دنیا ، سزای یهودیانی است که همدیگر را کشتند و همکیشان خورا از دیارشان بیرون راندند .

تقتلون أنفسکم . . . فما جزاء من یفعل ذلک منکم إلا خزی فی الحیوه الدنیا

23 - سزای یهودیانی که کتاب آسمانی را تبعیض کردند (به برخی از تورات عمل کرده و برخی را وانهادند) ، خفت و خواری در دنیاست .

أفتؤمنون ببعض . . . فما جزاء من یفعل ذلک منکم إلا خزی فی الحیوه الدنیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 41 - 42,45

42 - خواری و رسوایی در دنیا و عذاب بزرگ آخرت ، کیفر منافقان و یهودیان شتابگر در کفر

من الذین قالوا امانا بافواهم . . . لهم فی الدنیا خزی و لهم فی الاخره عذاب عظیم

45 - پیشتازی در کفر ، تحریفگری ، دروغپردازی و جاسوسی ، نمودی از خواری و رسوایی منافقان و یهودیان در دنیا

یسرعون فی الکفر . . . لهم فی الدنیا خزی

رسوایی یهودیان و منافقان، که «لهم فی الدنیا خزی» بیانگر آن است، می تواند همان ردایی باشد که در آیه مطرح شده است. زیرا این

رذایل یا خود رسوایی است و یا موجب رسوایی انسان در جامعه خواهد شد.

82- ذلت رهبران ظالم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 124 - 8،10

8 - ذلت در پیشگاه خداوند و عذابی شدید در انتظار سردمداران مجرم است.

ص: 473

سیصیب الذین أجرموا صغار عندالله و عذاب شدید

10 - ذلت و خواری، کیفر استکبار سردمداران مجرم است.

أكبر مجرمیها . . . و إذا جاءتهم آیه . . . سیصیب الذین أجرموا صغار عندالله

83- ذلت رهبران کفر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - شعراء - 26 - 4 - 4

4 - قدرت خداوند بر به خضوع کشاندن سردمداران کفر در برابر خویش

إن نشأ . . . فظلت أعنقهم لها خضعین

برخی بر آنند همان گونه که به بزرگ قوم «رأس القوم» و «صدر القوم» گفته می شود، «عنق القوم» نیز گفته می شود بنابراین «أعناقهم»؛ یعنی، «سادتهم». برداشت یاد شده بر پایه این احتمال است.

84- ذلت زناکار مشرک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 69 - 6

6 - کسانی که رو به سوی شرک آرند و دست به آدم کشی و زنا بیالایند، در حال خواری و برای همیشه در عذاب الهی گرفتار خواهند شد

و یخلد فیہ مهاناً

فوق مبتنی بر همین نظریه است. و چنان چه «ذلک» اشاره به یکایک گناهان یاد شده به صورت مستقل باشد، در این صورت چون اتفاق همه علما و مفسران بر آن است که زناکار به عذاب ابدی در قیامت گرفتار نمی شود، از این رو مقصود از «یخلد» طولانی بودن عذاب است نه جاودانگی آن.

85- ذلت سست ایمانان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 20 - 13

13- ناتوانی منافقان و افراد سست ایمان، از توجیه آیات جهاد، تنگ کننده عرصه حیات بر آنان *

فإذا أنزلت سورة محكمة و... ينظرون إليك نظر المغشي عليه من الموت

از ارتباط «سوره محكمه» با «ينظرون إليك نظر المغشي عليه من الموت»، می توان استفاده کرد که انسان های سست ایمان یا منافق، در سایر تکالیف - که به گونه ای قابل توجیه است - با ترفندی، خویش را آسوده می کنند؛ اما در مورد جهاد چون آیاتش

ص: 474

محکم، قاطع و توجیه ناپذیر است، خود را در بن بست دیده و شدیداً نگران می شوند.

86- ذلت شیاطین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 9 - 1

1 - شیاطینی که به قصد استراق سمع به آسمان صعود کنند، به ذلت و خواری رانده شده و به این مقصد نخواهند رسید.

و یقذفون من کلّ جانب . دحورًا

«دُحور» به معنای طرد و دور ساختن به وضع ذلت و خواری است (مفردات راغب).

87- ذلت عصیانگران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 65 - 7

7 - سرپیچی کنندگان از احکام الهی در خطر گرفتار شدن به عذاب های دنیوی (ذلیل گشتن و مطرود شدن) هستند.

و لقد علمتم الذین اعتدوا منکم فی السبت فقلنا لهم کونوا قرده خسین

88- ذلت عیب جویان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - همزه - 104 - 4 - 7

7 - غیبت کنندگان، عیب جویان و زراندوزان، مردمی خوار و بی ارزش در پیشگاه خداوند

همزه لمزه . الذی جمع مالا... لینبذنّ

«تَبَذَ»، به معنای افکندن و دور انداختن چیزی، بر اثر بی اعتنایی به آن است. (مفردات)

89- ذلت غیبت کنندگان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - همزه - 104 - 4 - 7

7- غیبت کنندگان، عیب جویان و زراندوزان، مردمی خوار و بی ارزش در پیشگاه خداوند

همزه لمزه . الذی جمع مالاً... لینبذنّ

«تَبَذَ»، به معنای افکندن و دور انداختن چیزی، بر اثر بی اعتنایی به آن است. (مفردات)

ص: 475

90- ذلت فاسقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 5 - 10

10 - خوار ساختن فاسقان و پرده دران حریم ارزش ها ، برنامه ای الهی و پسندیده

فياذن الله وليخزي الفسقين

91- ذلت قاتل مشرک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 69 - 6

6 - کسانی که رو به سوی شرک آرند و دست به آدم کشی و زنا بیالایند ، در حال خواری و برای همیشه در عذاب الهی گرفتار خواهند شد

ويخلد فيه مهاناً

فوق مبتنی بر همین نظریه است. و چنان چه «ذلک» اشاره به یکایک گناهان یاد شده به صورت مستقل باشد، در این صورت چون اتفاق همه علما و مفسران بر آن است که زناکار به عذاب ابدی در قیامت گرفتار نمی شود، از این رو مقصود از «یخلد» طولانی بودن عذاب است نه جاودانگی آن.

92- ذلت قارون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 81 - 9

9 - خواری ، ذلت ، عجز و ناتوانی سخت قارون به هنگام فرورفتن در کام زمین

فما كان له من فئة ينصرونه من دون الله و ما كان من المنتصرين

93- ذلت قوم ثمود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 17 - 7

7 - هلاکت قوم ثمود، با صاعقه خوارکننده و خفت آور

فأخذتهم صعقه العذاب الهون

ص: 476

94- ذلت قوم لوط

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 39 - 1

1 - حقارت و زبونی قوم لوط در پیشگاه الهی

فذقوا

خطاب استهزاآمیز الهی به قوم لوط، هنگام گرفتار شدن آنان به عذاب، بیانگر مطلب یاد شده است.

95- ذلت کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 12 - 4

4 - کافران در دنیا، مغلوب مؤمنان و در آخرت، مقهور خدا هستند . *

قل للذین کفروا ستغلبون و تحشرون الی جهنم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 116 - 2

2 - اموال و اولاد، تنها تکیه گاه به هنگام ذلت و ابتلای به غضب الهی، از دیدگاه اهل کفر

ضربت علیهم الدلّه... و باءو بغضب من الله... ان الذین کفروا لن تغنی

ظاهراً منظور از «الذین کفروا»، همان جناح اهل کتاب هستند که در آیات سابق وضعیت آنان بیان شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 127 - 2,3,4

2 - هلاکت و خواری بزرگان سپاه کفر در جنگ بدر *

ولقد نصرکم الله ببدر... ليقطع طرفاً من الذین کفروا

برخی از مفسّرین، «طرفاً» رابه معنای اشراف و بزرگان گرفته اند، به استناد اساس اللغه که گفته است: «من اطراف العرب یعنی من

اشرافهم».

3 - خداوند ، هلاک کننده و خوارکننده کافران

ليقطع طرفاً من الذين كفروا او يكتبهم

فاعل «ليقطع»، ضمیری است که به «الله» ارجاع می شود.

4 - بازگشت ذلیلانه و ناامیدانه باقیمانده کافران ، از اهداف نصرت الهی به رزمندگان بدر

و لقد نصرکم الله ببدر . . . ليقطع . . . فينقلبوا خائبين

ص: 477

جمله «فینقلبوا ..»، عطف بر «لیقطع» است بنابراین بازگشت ذلیلانه و ناامیدانه کافران، از اهداف پیروزی بدر خواهد بود و به مقتضای «فاء» تفریع، این بازگشت، نتیجه هلاکت و اسارت بخشی از کافران بوده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 178 - 12

12 - تهدید کافران به عذابی خوارکننده از سوی خداوند

و لهم عذاب مهین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 2 - 11

11 - سنت الهی حاکم بر جوامع بشری، در جهت غلبه یافتن دین خدا و عزت مؤمنان، و شکست کفر و خواری کفرپیشگان است.

و أن الله مخزی الکفرین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - رعد - 13 - 31 - 18

18 - «عن أبی جعفر (ع) فی قوله: «و لا یزال الذین کفروا تصیبهم بما صنعوا قارعه» و هی النقمه «أوتحلّ قریباً من دارهم» فتحلّ بقوم غیرهم فیرون ذلک و یسمعون به و الذین حلّت بهم عصاه کفار مثلهم و لا یتعظ بعضهم ببعض و لن یزالوا کذلک «حتى یأتی وعد الله» الذی وعد المؤمنین من النصر و یخزی الله الکافرین؛

از امام باقر(ع) درباره سخن خداوند: «و لا یزال ..» روایت شده است که: آن [قارعه] عقوبت است و [درباره] «أوتحلّ قریباً من دارهم» [یعنی] عقوبت بر قومی دیگر فرود می آید و آنان می بینند و می شنوند و آنهایی که عقوبت بر آنان وارد شده، مانند ایشان گناهکار و کافرند و [لیکن] برخی از برخی دیگر پند نمی گیرند و همواره چنین هستند تا وعده خدا فرارسد و، حتی یأتی وعد الله، همان وعده ای که به مؤمنان داده است که آنان را پیروز کند و خداوند کافران را خوار می سازد».

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - انبیاء - 21 - 44 - 15

15 - ضعف و زبونی کافران و خدایان آنان در برابر اراده خداوند

أفهم الغلبون

همزه در «أَفْهَمُ» برای استفهام انکاری است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 9 - 11

11 - نوید عزت و پیروزی به اهل ایمان و شکست و خواری کافران و مشرکان صدر اسلام

و من الناس من يجدل.. .. ثانی عطفه... له فی الدنيا خزی

ص: 478

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 12 - 7

7 - ندامت و ذلت حتمی ، فرجام مجرمان کفرپیشه است .

بلقاء ربهم كفرون . . . و لو ترى إذ المجرمون ناكسوا رؤسهم عند ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 177 - 2

2 - کافران و مشرکان ، به وقت نزول عذاب الهی بر آنان ، در وضعیت بسیار بد و اسفباری قرار خواهند گرفت .

فإذا نزل بساحتهم فساء صباح المنذرين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 8 - 1،2

1- کافران ، مورد نفرین خداوند و گرفتار ذلت و خواری

و الذين كفروا فتعسأ لهم

واژه «تعسأ» (به معنای لغزیدن و به رو در افتادن) نشانگر ذلت و خواری است.

2- فرجام نهایی کافران ، به رو افتادن در خاکِ مذلت و از دست دادن تلاش ها است .

و الذين كفروا فتعسأ لهم و أضلّ أعمالهم

بنابراین که جمله «فتعسأ لهم» خبریه باشد و با توجه به این که «تعس» به معنای به رو در افتادن است - که حاکی از نهایت ذلت است - مطلب بالا استفاده می شود.

96- ذلت گناهکاران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - سجده - 32 - 12 - 7

7 - ندامت و ذلت حتمی ، فرجام مجرمان کفرپیشه است .

بلقاء ربهم كفرون . . . ولو ترى إذ المجرمون ناكسوا رؤوسهم عند ربهم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

18 - رحمن - 55 - 42 - 2

2- توبيخ كافران و تكذيب گران جن و انس ، به خاطر نادیده انگاشتن فرجام فضاحت بار و ذليلانه مجرمان

يعرف المجرمون . . . فبأى آلاء ربكما تكذبان

ص: 479

97- ذلت گوساله پرستان بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 152 - 2

2 - خداوند ، گوساله پرستان بنی اسرائیل را به پدید آوردن ذلتی شدید در زندگی دنیوی آنان تهدید کرد .

إن الذين اتخذوا العجل سينالهم .. ذله في الحيوه الدنيا

98- ذلت مانعان از مسجد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 17، 19

17 - خواری و ذلت در دنیا ، سزای بازدارندگان مردم از ورود به مساجد

و من أظلم ممن منع مسجد الله .. لهم في الدنيا خزي

19 - سرکوبی کفرپیشگان مسلط بر مساجد عصر بعثت و گرفتار شدنشان به خواری و ذلت ، از اخبار غیبی قرآن و از نوید های خدا به مسلمانان

لهم في الدنيا خزي

چنانچه گذشت، آیه شریفه اشاره به قضایای صدر اسلام و بازداری مسلمانان از ورود به مسجد الحرام و مانند آن دارد . با توجه به این حقیقت، جمله «لهم في الدنيا خزي» نویدی است به مسلمانان که کفرپیشگان مانع از ورود به مساجد، به خواری و ذلت گرفتار خواهند شد، که به مناسبت مورد، مقصود از خواری و ذلت، کوتاه شدن دست آنان از مساجد اسلامی و سیطره مسلمانان بر آنان است.

99- ذلت متجاوزان از حدود خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 5 - 1

1 - کسانی که حدود الهی را محترم نمی شمردند ، فرجامی شوم و ذلت بار خواهند داشت .

و تلك حدود الله .. إن الذين يحادون الله ورسوله كبتوا

در صورتی که آیه بالا، ادامه آیه قبل و در ارتباط با آن باشد، برداشت بالا به دست می آید.

100- ذلت متخلفان از جهاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 93 - 3,7

ص: 480

3 - تن دادن اشراف توانمند ، به ذلتِ همطراز شدن با افراد عاجز ، به منظور نرفتن به جنگ

و هم أغنیاء رضوا بأن یكونوا مع الخوالمف

7 - جهادگریزان ذلت پذیر ، دارای قلب های مهر شده و مسدود

رضوا بأن یكونوا مع الخوالمف و طبع اللّٰه علی قلوبهم

101- ذلت متخلفان غزوه تبوک

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 95 - 2

2 - قرار گرفتن متخلفان از جنگ تبوک (منافقان) در موضع ضعف و ذلت ، پس از بازگشت پیروزمندانه مؤمنان از جهاد

سیحلفون باللّٰه لکم إذا انقلبتم

102- ذلت مستکبران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 16 - 13

13 - ذلت و خواری ، سرنوشت نهایی مستکبران

فاستکبروا .. لنذیقهم عذاب الخزی فی الحیوه الدنیا و لعذاب الآخره أخری

103- ذلت مسیحیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 53 - 3

3 - یهود و نصارا در عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، شوکت خویش را از دست دادند و به ذلت و خواری کشیده شدند .

اهولاء الذین اقساموا باللّٰه جهد ایمنهم انهم لمعکم

104- ذلت مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - مشرکان ، مردمی ذلیل ، حقیر و بی بهره از عزتند .

ولا یحزنک قولهم إن العزه لله جمیعاً

ص: 481

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 1 - 1

1- صدور فرمان پیروزی اسلام و توحید و خذلان شرک و مشرکان از جانب خداوند

آتی أمر الله فلا تستعجلوه سبحانه و تعلى عما يشركون

برداشت فوق، بر این اساس است که «أمر» به معنای فرمان باشد؛ اما اینکه فرمان در باره چه چیزی است، ذیل آیه (سبحانه و تعالی عما يشركون) می تواند قرینه باشد بر اینکه آن امر در باره شرک و شکست و خذلان آن و پیروزی توحید است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 82 - 9

9- قرآن پیشاپیش از سرخوردگی سریع مشرکان و ناکامی آنان در رسیدن به آرزوی عزّت و ثروت، و ضدیت آنان با معبود های موهوم خویش، خبر داده است.

سيفكفرون بعبادتهم و يكونون عليهم ضدًا

قرینه ای وجود ندارد که موجب انصراف آیه به وضعیت قیامت مشرکان باشد؛ بنابراین بعید نیست مراد آیه، اخبار از آینده نزدیک مشرکان مکه و روگردانی آنان از شرک و بت پرستی باشد. در این برداشت، ضمیر فاعلی «سيفكفرون» و «يكونون» به مشرکان بازگشت داده شده است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 9 - 11، 10

10 - ذلت و شکست، سرنوشت محتوم جبهه شرک و ضد توحید

و من الناس من يجدل .. له فى الدنيا خزى

11 - نوید عزت و پیروزی به اهل ایمان و شکست و خواری کافران و مشرکان صدر اسلام

و من الناس من يجدل .. ثانى عطفه... له فى الدنيا خزى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 177 - 2

2- کافران و مشرکان ، به وقت نزول عذاب الهی بر آنان ، در وضعیت بسیار بد و اسفباری قرار خواهند گرفت .

فإذا نزل بساحتهم فساء صباح المنذرين

105- ذلت مشرکان صدر اسلام

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 2 - 9،12

9- تهدید خداوند به مشرکان پیمان شکن صدر اسلام ، به شکست خفت بار و خوارکننده در صورت تسلیم نشدن و پای فشردن بر

ص: 482

واعلموا أنکم غیر معجزی اللہ و أن اللہ مخزی الکفرین

«اخزاء» (مصدر مخزی) به معنای خوار و خفیف کردن است. به کارگیری اسم فاعل به جای فعل در جمله «و أن اللہ مخزی الکافرین» بیانگر سنت قطعی خداوند درباره شکست کفر و کفرپیشگان بوده و تهدیدی برای مشرکان پیمان شکن می باشد.

12 - نوید خدا به مسلمانان صدر اسلام به امداد های غیبی و شکست ذلت بار شرک پیشگان پیمان شکن

واعلموا .. أن اللہ مخزی الکفرین

تهدید مشرکان پیمان شکن صدر اسلام به شکست و خواری در واقع نویدی بود به مسلمانان به اینکه در صورت شروع جنگ، خداوند آنان را با امدادهای غیبی خود کمک فرموده و پیروز خواهد کرد.

106- ذلت مغضوبان خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 152 - 6

6 - ابتلای افترازنندگان بر خدا، به خشم او و آمیخته شدن زندگانی آنان به ذلت و خواری، از سنت های خداوند در جوامع انسانی است .

و كذلك نجزی المقتربین

107- ذلت مفسدان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 8 - 11

11- ذلت و شکست، مجازات دنیوی فسادانگیزان و عذاب جهنم، کیفر اخروی آنان است .

لتفسدن فی الأرض ... وإن عدتم عدنا و جعلنا جهنم للكفرین حصیرا

108- ذلت مکذبان انبیا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 26 - 1

1 - عذاب دنیایی تکذیب کنندگان پیامبران الهی در تاریخ، عذابی ذلت بار و خوارکننده بود .

فأذاقهم الله الخزي في الحيوه الدنيا

ص: 483

109- ذلت مکذبان قرآن

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 90 - 19

19 - منکران حقانیت قرآن و کافران به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، به عذابی خوار کننده گرفتار خواهند شد .

و للکفرین عذاب مهین

110- ذلت مکذبان محمد (صلی الله علیه و آله)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 90 - 19

19 - منکران حقانیت قرآن و کافران به پیامبر (صلی الله علیه و آله)، به عذابی خوار کننده گرفتار خواهند شد .

و للکفرین عذاب مهین

111- ذلت مکذبان معاد

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 30 - 1

1 - آوردن ذلتبار منکران به پیشگاه پروردگار در قیامت، صحنه ای عجیب و دهشتنا

و لو تری إذ وقفوا علی ربهم

112- ذلت ممانعان از ذکر خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 18

18 - خفت و خواری در دنیا، جزای کسانی است که مردم را از یاد خدا باز می دارند .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه .. لهم فی الدنيا خزی

113- ذلت منافقان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 84 - 3

ص: 484

3- خداوند، خواهان رسوایی و خواری منافقان در جامعه اسلامی، حتی پس از مرگشان

و لاتصل علی أحد منهم مات أبداً و لاتقم علی قبره

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 86 - 12

12- تن دادن توانگران منافق به ذلت و خواری، برای شرکت نکردن در جهاد

وقالوا ذرنا نكن مع القعدين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 87 - 4

4- منافقان از جهاد گریزِ ذلت پذیر، دارای قلب های مهرشده و مسدود

رضوا بأن یكونوا مع الخوالف و طبع علی قلوبهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7- توبه - 9 - 88 - 1

1- پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان راستین، جهادگران با مال و جان خویش (علی رغم ذلت پذیری و جهادگریزی منافقان)

لكن الرسول و الذین ءامنوا معه جهدوا بأموالهم و أنفسهم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17- محمد - 47 - 20 - 13

13- ناتوانی منافقان و افراد سست ایمان، از توجیه آیات جهاد، تنگ کننده عرصه حیات بر آنان *

فإذا أنزلت سوره محكمه و... ینظرون إلیك نظر المغشی علیه من الموت

از ارتباط «سوره محكمه» با «ینظرون إلیك نظر المغشی علیه من الموت»، می توان استفاده کرد که انسان های سست ایمان یا منافق، در سایر تکالیف - که به گونه ای قابل توجیه است - با ترفندی، خویش را آسوده می کنند؛ اما در مورد جهاد چون آیاتش محکم، قاطع و توجیه ناپذیر است، خود را در بن بست دیده و شدیداً نگران می شوند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 20 - 5

5 - منافقان ، جزء پست ترین و ذلیل ترین مخلوقات اند .

إِنَّ الَّذِينَ يَحَادُّونَ .. أُولَئِكَ فِي الْأَذْلَى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - منافقون - 63 - 8 - 7

7 - تهدید منافقان به شکست ذلت بار از سوی خداوند

لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزَّ .. وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ

ص: 485

ذلت یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 90 - 20

20 - یهودیان منکر رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله)، از زمره کافراند و به عذابی خفت آور گرفتار خواهند شد .

و للكفرین عذاب مهین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 55 - 13

13 - برتری پیروان حضرت عیسی (ع) بر یهودیان تا روز قیامت

و جاعل الذین اتبعوک فوق الذین کفروا الی یوم القیمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 112 - 1، 2، 3، 4، 9، 21

1 - ذلّت همیشهگی اهل کتاب (یهود)، سرنوشت محتوم آنان

ضربت علیهم الذلّه این ما ثقفوا

2 - به ذلّت کشانیدن اهل کتاب (یهود) در هر زمان و مکان، وظیفه اهل ایمان

ضربت علیهم الذلّه این ما ثقفوا

بنابر اینکه جمله «ضربت علیهم ...»، به قرینه استثنای «إلا بحبل ...» و جمله «این ما ثقفوا»، تعیین وظیفه باشد، و نه اخبار از یک امر خارجی.

3 - رهایی اهل کتاب (یهود) از ذلّت، در گرو رابطه با خدا یا وابستگی به دیگر مردمان

ضربت علیهم الذلّه .. إلا بحبل من الله و حبل من الناس

جمله «حبل من الناس»، بنابر احتمالی وابسته شدن به مردمان و عدم استقلال معنا شده است.

4 - اهل کتاب (یهود)، همواره مبتلا به ذلت یا وابستگی و عدم استقلال

ضُربَت عليهم الذَّلَّةُ .. الأَ بحبل من اللّٰه و حبل من الناس

9- در ماندگی و ناتوانی شدید اهل کتاب (یهود) ، سرنوشت محتوم آنان

و ضربت عليهم المسكنه

21- تقویت روحیه اهل ایمان ، با بیان وضعیّت نکبت بار و ننگین اهل کتاب (یهود)

و إن یقتلوکم .. ثمّ لا ینصرون. ضربت عليهم الذَّلَّةُ این ما تقفوا الأ بحبل من ال

بیان ذلّت و مسکنت یهود، پس از اشاره به ستیزه جویی آنان، می تواند برای تقویت روحیه اهل ایمان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 53 - 3

3 - یهود و نصارا در عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، شوکت خویش را از دست دادند و به ذلت و خواری کشیده شدند .

ص: 486

اهولاء الذين اقساموا بالله جهداً ايمنهم انهم لمعكم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

6 - اعراف - 7 - 167 - 3

3 - ذلت و خواری يهوديان با مسلط ساختن مردمی بر آنان ، پرتوی از ربوبیت خدا بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) و در راستای تقویت و گسترش آیین وی

و إذ تأذن ربك

برداشت فوق از کلمه «رب» و اضافه شدن آن به ضمیری که برای خطاب به پیامبر (صلی الله علیه و آله) به کار رفته، استفاده شده است.

114- ذلت يهود متخلف

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

6 - اعراف - 7 - 167 - 10

10 - تقدیر الهی بر ذلت يهوديان متمرّد ، امری عبرت آموز و شایان به یاد داشتن

و إذ تأذن ربك لیبعثن

برداشت فوق با توجه به فعل مقدّر «أذكر» استفاده شده است ؛ یعنی: «أذكر إذ تأذن ربك . . .»

115- زمينه ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

4 - نساء - 4 - 102 - 28

28 - كفر ، زمينه ساز خواری و ذلت انسان

إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

7 - توبه - 9 - 93 - 5

5 - ثروت و توانمندی ، زمينه راحت طلبی ، ذلت پذیری و روی گردانی انسان از جهاد *

یستندونک و هم اغنیاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 35 - 3

3- سستی در جهاد و نبرد با دشمن ، در پی دارنده سازشی خفت بار *

فلاتهنوا و تدعوا إلى السلم و أنتم الأعلون

ص: 487

تقدم «لا تهنوا» بر «تدعوا إلى السلم» بیانگر این حقیقت است که سستی، پیش زمینه سازش است؛ سازشی که امت های برتر (و اُتم الأعلون) را به ذلت می کشاند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 5 - 6

6 - زمینه سقوط انسان های فرومایه ، از ارزش ها و افتادن آنان به اعماق پستی ها ، پس از گذشت برهه ای از آغاز خلقت آنها فراهم می شود .

ثَمّ رددنه

حرف «ثَمّ»، برای تراخی است.

116- زمینه ذلت بنی نضیر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 5 - 8

8 - اذن الهی به قطع نخل های بارور بنی نضیر ، در راستای به ذلت کشاندن آنان

ما قطعتم من لینه . . . فیاذن الله و لیخزی الفسقین

117- زمینه ذلت دشمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 14 - 4

4 - جنگاوران مؤمن ، در عرصه نبرد ، مجاری تحقق اراده خدا (پیروزی قوای اسلام و مرگ و ذلت دشمنان) هستند .

یعدبهم الله بأیدیکم و یخزهم و ینصرکم علیهم

خداوند پس از فرمان جنگ با دشمنان، نابودی و شکست آنان و پیروزی مؤمنان را به خود نسبت داد - با آنکه همه آنها نتیجه همان جنگ بود - از این مطلب استفاده می شود که اراده خدا در مورد انسانها، از راه افعال خود آنان تحقق می پذیرد.

118- زمینه ذلت دنیوی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - تكذيب پیامبران الهی ، زمینه ساز عذاب ذلت بار و سرافکننده کننده در دنیا از سوی خداوند

فأذاقهم الله الخزي في الحيوه الدنيا

ص: 488

119- زمینه ذلت کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 67 - 2

2 - کافران و ناباوران به رستاخیز، در زندگی فاقد تکیه گاه مطمئن بوده و در مواجهه با حوادث، زود خود را می بازند و دچار یأس و احساس حرمان می شوند.

لو نشاء.. .. فظلمتم تفکھون . إنا لمغرمون . بل نحن محرومون

روی سخن در این آیات، با کافران و کسانی است که در برابر مسأله معاد، موضع گیری ناباورانه دارند.

120- زمینه ذلت مکذبان قیامت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - واقعه - 56 - 67 - 2

2 - کافران و ناباوران به رستاخیز، در زندگی فاقد تکیه گاه مطمئن بوده و در مواجهه با حوادث، زود خود را می بازند و دچار یأس و احساس حرمان می شوند.

لو نشاء.. .. فظلمتم تفکھون . إنا لمغرمون . بل نحن محرومون

روی سخن در این آیات، با کافران و کسانی است که در برابر مسأله معاد، موضع گیری ناباورانه دارند.

121- سرزنش تحمیل ذلت بر یتیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ضحی - 93 - 9 - 4

4 - تحقیر یتیمان و تحمیل ذلت بر آنان، کاری نکوهیده و مورد نهی خداوند

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ

(«قَهْر»؛ یعنی، بر کسی فائق آمدن و او را به طریقی ذلت آفرین، گرفتار ساختن. (تاج العروس)

122- شرایط ذلت دشمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- نابودی و ذلت دشمنان دین و چشیدن طعم پیروزی، در گرو نبرد با آنان است.

ص: 489

قتلوهم يعذبهم الله بأيديكم ويخزهم وينصركم عليهم

123- عذاب ذلت بار

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

1 - بقره - 2 - 90 - 19،20

19 - منكران حقانيت قرآن و كافران به پيامبر (صلى الله عليه و آله)، به عذابي خوار كننده گرفتار خواهند شد .

و للكافرين عذاب مهين

20 - يهوديان منكر رسالت پيامبر (صلى الله عليه و آله)، از زمره كافرانند و به عذابي خفت آور گرفتار خواهند شد .

و للكافرين عذاب مهين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - انعام - 6 - 93 - 20،21،29

20 - عذاب خواركننده در برزخ، جزای گفتار نادرست درباره خداوند و افتراى به اوست.

اليوم تجزون عذاب الهون بما كنتم تقولون على الله غير الحق

21 - استكبار در برابر آيات الهى، عذاب خواركننده پس از مرگ را (در برزخ) به دنبال دارد.

اليوم تجزون عذاب الهون .. كنتم عن آيته تستكبرون

29 - عن أبى عبدالله(ع) فى قوله: «أخرجوا أنفسكم اليوم تجزون عذاب الهون» قال: العطش

امام صادق(ع) درباره اين آيه «أخرجوا أنفسكم اليوم تجزون عذاب الهون» فرمود: منظور از عذاب خواركننده، تشنگى - هنگام جان دادن - است.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

7 - يونس - 10 - 98 - 9،12

9 - جامعه هاى كفرپيشه و تكذيب گر، در معرض عذاب ذلتبار الهى اند .

فلولا كانت قريه امانت .. لها اامنوا كشفنا عنهم عذاب الخزى

12 - عذاب استیصال ، عذابی شکننده و ذلتبار است .

کشفنا عنهم عذاب الخزی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 39 - 2

2- عذاب دنیوی کافران قوم نوح ، عذابی ذلت آور ، خوارکننده و هلاک سازنده بود .

من یأتیة عذاب یخزیه

«إخزاء» (مصدر یخزیه) به معنای ذلیل و خوار کردن و نیز به معنای هلاک ساختن می باشد.

ص: 490

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 93 - 4

4- شعيب (ع)، كفر پيشگان قومش را به عذابي خوارکننده هشدار داد .

سوف تعلمون من يأتيه عذاب يخزيه .. وارتقبوا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 18 - 14

14 - عذاب الهی، عذابي است خوارکننده .

و كثير حقّ عليه العذاب و من يهن الله فما له من مكرم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 57 - 4,8

4 - عذاب دوزخ، عذابي خوارکننده و ذلت آور است .

لهم عذاب مهين

برداشت فوق، بر اين اساس است که «مهين» وصف توضیحي برای عذاب باشد.

8 - استکبار در برابر خدا و آیات او، در پی دارنده عذاب ذلت بخش و خوارکننده دوزخ

و الذين كفروا و كذبوا بآيتنا .. عذاب مهين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 70 - 1

1 - کسانی که مرتکب گناه شرک، آدم کشی و زنا شده اند، در صورتی که به توبه، ایمان و عمل صالح روی آورند، از عذاب و کیفر دوچندان و خوارکننده آن گناهان در امان خواهند بود .

و من يفعل ذلک .. يضعف له العذاب ... إلا من تاب و آمن و عمل عملاً صالحاً

جمله «إلا من تاب..» استثنا از عموم مستفاد از «من» در «من يفعل...» است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - لقمان - 31 - 6 - 14، 13

13 - رواج دهندگان باطل ، مستحق عذابی خوارکننده اند .

من یشتری لهو الحدیث .. أولئك لهم عذاب مهین

14 - کیفر مسخره کنندگان راه خدا ، عذابی ذلت بار است .

يَتَّخِذُهَا هَزْوًا أولئك لهم عذاب مهین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

14 - احزاب - 33 - 57 - 7

7 - خداوند ، برای آزاردهندگان خود و پیامبرش ، عذابی خوارکننده تدارک دیده است .

ص: 491

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ... وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 26 - 1, 2

1 - عذاب دنیایی تکذیب کنندگان پیامبران الهی در تاریخ، عذابی ذلت بار و خوارکننده بود.

فأذاقهم الله الخزي في الحيوه الدنيا

2 - تکذیب پیامبران الهی، زمینه ساز عذاب ذلت بار و سرافکننده کننده در دنیا از سوی خداوند

فأذاقهم الله الخزي في الحيوه الدنيا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - فصلت - 41 - 16 - 10

10 - عذاب نازل شده بر قوم عاد، عذابی بس خوارکننده و ذلت بار

لنذيقهم عذاب الخزي

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 9 - 3

3 - استکبار و خودبرتربینی در دنیا، در پی دارنده عذابی خفت بار و خوارکننده در آخرت

لهم عذاب مهين

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 20 - 8

8 - قیامت، روز مجازات کافران با عذابی خوارکننده و ذلت بار

فاليوم تجزون عذاب الهون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 16 - 6

6 - عذاب خوار کننده الهی ، در انتظار منافقان است .

فلهم عذاب مهین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - قلم - 68 - 16 - 3

3 - تکذیب عمدی دین و رذایل اخلاقی (همچون سوگند دروغ ، پستی ، عیب جویی ، سخن چینی ، مانع خیر شدن ، گناه پیشگی ، درشت خوئی و بی تباری) ، از زمینه های ابتلا به عذاب خفت بار الهی

فلا تطع المكذبین ... كلّ حلاف مهين ... عتلّ بعد ذلك زنيماً ... سنسمة على الخرطوم

ص: 492

124- عذاب ذلت بار قوم ثمود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 66 - 3

3- عذاب نازل شده بر قوم ثمود ، عذابی ذلت آور و خوار کننده بود .

نجینا صلحاً . . . و من خزی یومئذ

125- عذاب ذلت بار کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 98 - 9

9 - جامعه های کفرپیشه و تکذیب گر ، در معرض عذاب ذلتبار الهی اند .

فلولا كانت قریه ءامنت . . لها ءامنوا كشفنا عنهم عذاب الخزی

126- عذاب ذلت بار مکذبان آیات خدا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 98 - 9

9 - جامعه های کفرپیشه و تکذیب گر ، در معرض عذاب ذلتبار الهی اند .

فلولا كانت قریه ءامنت . . لها ءامنوا كشفنا عنهم عذاب الخزی

127- عوامل ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 61 - 33،35،29

29 - انکار آیات الهی و کشتن انبیا ، موجب خوار گشتن و درمانده شدن همیشگی بنی اسرائیل شد .

ذلک بأنهم كانوا یكفرون بأیت الله و یقتلون النیین

«ذلک» اشاره به «ذله»، «مسکنه» و «غضب الهی» است و بآء در «بأنهم» سببیه می باشد.

33 - انکار آیات الهی و کفر به آنها ، موجب ذلت و درماندگی آدمی خواهد شد .

و ضربت علیهم الذله . . . ذلك بأنهم كانوا يكفرون بأيت الله

35 - کشتن رهبران الهی ، موجب ذلت و فقر و در پی دارنده غضب خداوند است .

ضربت علیهم الذله . . . ذلك بأنهم ... يقتلون النبيين

ص: 493

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 65 - 7

7 - سرپیچی کنندگان از احکام الهی در خطر گرفتار شدن به عذاب های دنیوی (ذلیل گشتن و مطرود شدن) هستند.

و لقد علمتم الذین اعتدوا منکم فی السبت فقلنا لهم کونوا قرده خستین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

2 - آل عمران - 3 - 26 - 10

10 - خداوند هر کس را که بخواهد عزیز و هرکس را که بخواهد، ذلیل می کند.

و تعزّ من تشاء و تُذِلّ من تشاء

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 112 - 11، 12

11 - کفر مستمر یهود به آیات الهی و کشتن ناروای پیامبران، موجب ذلت، درماندگی و گرفتاری آنان به غضب الهی

ضربت علیهم الذّله .. و باءو بغضب من الله و ضربت علیهم المسکنه ذلک بانّهم کا

12 - عصیان یهود و تعدی و تجاوز مستمر آنان، موجب ذلت، درماندگی و گرفتاری آنان به غضب الهی

ضربت علیهم الذّله .. ذلک بما عصوا و کانوا یعتدون

بنابر اینکه «ذلک بما عصوا»، اشاره به ذلت و .. باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 127 - 1

1 - هلاکت بخشی از قوای دشمن و خوار شدن بخشی دیگر، از اهداف نصرت الهی به رزمندگان بدر

و لقد نصرکم الله ببدر .. ليقطع طرفاً من الذین کفروا او یکتبهم

برداشت فوق، با عنایت به ملحوظات ذیل است. یکم اینکه: «لیقطع» و «یکتبتهم»، به جمله «و لقد نصرکم الله ببدر» متعلق باشد. دوم اینکه: «قطع» به معنای هلاک کردن باشد، چنانچه در روح المعانی آمده است. سوم اینکه: «او» در «او یکتبتهم»، برای تنويع باشد؛ یعنی

عده ای به هلاکت و عده ای دیگر به ذلت و خواری کشانده شدند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 146 - 11

11 - سستی پیکارگران در برابر هجوم حوادث دشوار جنگ ، موجب ناتوانی آنان در برابر دشمن و خوارکننده آنان

قاتل معه . . . فما وهنوا لما اصابهم في سبيل الله و ما ضعفوا و ما استكانوا

ترتیب ذکر «وهن» و «ضعف» و «استکانت»، می تواند اشاره به ترتیب خارجی آن باشد: یعنی اول سستی و آنگاه ضعف و سپس تسلیم و زبونی در برابر دشمن، حاصل خواهد شد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 494

3 - آل عمران - 3 - 160 - 14، 12، 2

2 - خداوند اگر جمعیتی را به خواری و ذلت کشاند، هیچ کس را توان نصرت و یاری ایشان نیست.

و ان یخذلکم فمن ذا الذی ینصرکم من بعده

«یخذلکم» از مصدر «خذلان»، به معنای یاری نکردن است که یاری نکردن خداوند، خواری و ذلت را به دنبال دارد.

12 - تکیه بر غیر خدا، موجب خذلان و خواری جوامع بشری

و ان یخذلکم فمن ذا الذی ینصرکم . . . و علی الله فلیتوکل المؤمنون

14 - تحقق خذلان الهی، به رها کردن و حایل نشدن خداوند بین بنده خویش و معصیت

ان ینصرکم الله فلا غالب لکم و ان یخذلکم

امام صادق (ع) درباره «خذلان» در آیه فوق فرمود: . . . و متى خلی بینہ و بین تلك المعصیہ فلم یحل بینہ و بینہا حتی یرتکبها فقد خذله و لم ینصره و لم یوفقه.

توحید صدوق، ص 242، ح 1؛ تفسیر برهان، ج 1، ص 323، ح 1.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 178 - 13

13 - مهلت یافتن کافران در دنیا (امهال)، زمینه ساز خواری و ذلت آنها در آخرت

اتما نملی لهم لیزدادوا اثماً و لهم عذاب مهین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 194 - 15

15 - خواری و خذلان، از عذاب های سخت الهی، در قیامت

و لا تخزنا یوم القیمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - خواری و ذلت و از دست دادن منزلت اجتماعی ، پیامد انکار قرآن از سوی اهل کتاب

امنوا... من قبل ان نطمس وجوهاً فنرذها علی ادبارها

بدان احتمال که مراد از «وجوه»، وجاهت باشد. بر این مبنا «فنرذها» به این معناست که آن وجاهتها مبدل به ذلت و خواری می گردد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 124 - 10، 9

9 - فریبکاری و توطئه مداوم علیه دین، عامل گرفتاری توطئه گران به ذلت و عذاب شدید است.

سیصیب الذین... بما كانوا یمکرون

10 - ذلت و خواری، کیفر استکبار سردمداران مجرم است.

ص: 495

أكبر مجرميها . . . و إذا جاءتهم آية ... سيصيب الذين أجرموا صغار عند الله

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - اعراف - 7 - 13 - 6

6 - ذلت و خواری، کيفر تکبر و خود بزرگ بينی است.

فما يكون لك أن تتكبر فيها فاخرج إنك من الصغرين

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

6 - اعراف - 7 - 166 - 2

2 - کسانی که بر انجام محرمات الهی اصرار ورزند ، در معرض ذلیل گشتن و مطرود شدن از درگاه خدا هستند .

کونوا قرده خستين

«خاسیء» به معنای مطرود و نیز به معنای حقیر و ذلیل است. «خاستين» خبر دوم برای «کونوا» می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

7 - توبه - 9 - 63 - 9

9 - رسوایی بزرگ و ذلت واقعی ، در مخلد شدن انسان در آتش دوزخ است .

فان له نار جهنم خلداً فيها ذلک الخزی العظیم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

7 - توبه - 9 - 86 - 9

9 - ثروت فراوان ، زمینه گرایش انسان به عافیت طلبی و موجب تن دادن به ذلت و خواری و ترک فریضه جهاد

و إذا أنزلت سوره . . . و جهدوا مع رسوله استئذنک أولوا الطول منهم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

9 - حجر - 15 - 69 - 5

5 - عمل شنیع و ناپسند همجنس بازی ، مایه ذلت و خواری

قال إن هؤلاء ضيفي . . . و اتقوا الله و لاتخزون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - نحل - 16 - 59 - 5,6

5- زنان و دختران در دوران جاهلیت ، بی ارزش بوده و مایه ننگ و عار به شمار می آمدند .

أيمسكه على هون أم يدسه في التراب

6- مشركان صاحب دختر در دوران جاهلیت ، نگهداری دختران را برای خود عار و ذلت می دانستند .

أيمسكه على هون

برداشت فوق بر این اساس است که «علی هون» حال برای ضمیر فاعلی «یمسک» باشد.

ص: 496

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 134 - 14

14 - هلاکت به وسیله عذاب الهی ، مایه خواری و رسوایی است .

و لو آتاهم بعذاب من قبله لقالوا .. أن نذَّل ونخزى

«ذلت» به معنای ضعف و حقارت است (مصباح). «خزى» در معنای نرمی، رسوایی، شرمندگی و هلاکت به کار می رود (لسان العرب).

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - حج - 22 - 9 - 8

8 - استکبارپیشگی و جدال با حق ، در پی دارنده خواری و رسوایی دنیوی است .

و من الناس من يجادل في الله .. ثانی عطفه ... له في الدنيا خزی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 29 - 6,9

6 - شیطان ، درافکننده آدمی به پست ترین مراتب ذلت و خواری

و كان الشیطن للإنس خذولاً

«خذول» صیغه مبالغه از ماده «خذلان» است؛ یعنی، شدیدترین مرحله خواری.

9 - جدایی از راه پیامبران ، دوستی با افراد ناباب و بیگانه شدن با تعالیم قرآن ، موجب درافتادن به ورطه خواری و نهایت ذلت

یویلتی لیتنی لم اتخذ فلاناً خلیلاً . لقد أضلّنی عن الذکر ... و كان الشیطن للإ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - نمل - 27 - 34 - 3

3 - ویرانی شهر ها ، تباهی جامعه و ذلت عزّتمندان ، نتیجه همیشگی سلطه شاهان بر کشور بیگانه

إنّ الملوك إذا دخلوا قرية أفسدوها وجعلوا أعزّه أهلها أذله

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 10 - 6

6 - عزت و ذلت انسان ها ، به انتخاب و به دست خود او است .

من كان يريد العزّه فليله العزّه جميعاً

برداشت یاد شده، از واژه «یرید» به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - شوری - 42 - 45 - 5

5 - ذلت و خواری ظالمان در قیامت ، پیامد خوی تجاوزگری و توسعه طلبی آنان است .

ص: 497

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ... وَتَرِيهِمْ يَعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَشَعِينَ مِنَ الذَّلِّ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 54 - 6

6- زبون ساختن انسان ها و ممانعت از رشد و تکامل اندیشه آنان ، روش جباران و حکومت های فاسد در طول تاریخ

فاستخفَّ قومهُ فأطاعوه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 49 - 6

6- عزت ها و شرافت های دنیوی ، متکی به گناه و حق ستیزی ، ناپایدار و منتهی به ذلت و درماندگی است .

ذِقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 5 - 3

3 - مخالفت با خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، در پی دارنده ذلت و خواری است .

إِنَّ الَّذِينَ يَحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كَبِتُوا

«محاده» (مصدر «یحادون») به معنای مخالفت کردن و دشمنی ورزیدن است (مصباح المنیر). «کبت» (مصدر «کبتوا») نیز به معنای ذلیل و خوار گردانیده شدن است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 20 - 6

6 - دشمنی و مخالفت با خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله) ، فرجامی جز شکست و ذلت ندارد .

إِنَّ الَّذِينَ يَحَادُّونَ... أُولَئِكَ فِي الْأَذْلَى

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 17 - 9

9- ذلّت و خواری در پیشگاه خداوند ، نتیجه بی احترامی به یتیمان است ؛ نه کاهش ثروت .

رَبِّیْ اَهْنَنْ . کَلَّا بَلْ لَاتُکْرَمُوْنَ الْیَتِیْمَ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 18 - 6

6- ذلّت و خواری در پیشگاه خداوند ، نتیجه بی توجهی به نیازمندان است ؛ نه کمبود ثروت .

رَبِّیْ اَهْنَنْ . کَلَّا بَلْ ... و لَاتُحْضَنُّوْنَ عَلَیْ طَعَامِ الْمَسْکِیْنِ

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 498

7- رعایت حق ارث دیگران ، مایه عزّت نزد خداوند و پایمال کردن آن ، ذلّت آور است .

رَبِّي أَكْرَمَن ... رَبِّي أَهْنَن . كَلَّا بَل ... تَأْكُلُونَ التَّرَاثَ أَكْلًا لَمَّا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- افراط در مال دوستی ، حتی برای تهی دستان ، ذلّت آفرین است .

رَبِّي أَهْنَن . كَلَّا ... تَحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا

128- عوامل ذلت اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- تخلف از جهاد ، موجب تباهی آخرت

و انّ منكم لمن ليبطئن .. فليقاتل في سبيل الله الذين يشرون الحيوه الدنيا ب

مفهوم جمله «فليقاتل في سبيل الله ..» این است که اگر مسلمانان با وجود شرایط جهاد آن را ترک گویند و تنها به زندگی دنیا بسنده نمایند، آخرت را به دست نیاورده اند و در نتیجه آخرت خویش را تباه کرده اند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5- گرفتار شدن به غضب الهی و عجین شدن زندگانی دنیا به ذلت و خواری ، فرجام پرستشگران غیر خدا

ان الذين اتخذوا العجل سينالهم غضب من ربهم و ذله في الحيوه الدنيا

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - حفظ آبرو در برابر مردم ، با سوگند دروغ و بی توجهی به رضایت خدا و رسولش ، موجب رسوایی و ذلت انسان در آخرت است .

يحلّفون بالله لكم . . . فان له نار جهنم ... ذلك الخزي العظيم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

9 - نحل - 16 - 28 - 2

2- كافرانی كه با حالت ظلم به نفس (كفر) از دنیا بروند ، در قیامت گرفتار خواری و ذلت خواهند شد .

إن الخزی الیوم و السوء علی الكفرین . الذین تتوفّهم المملئكه ظالمی أنفسهم

ص: 499

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 82 - 5

5- عبادت هر چیزی جز خداوند ، مایه ذلت و خواری در روز قیامت است .

من دون الله الهه ليكونوا لهم عزاً .. و يكونون عليهم ضدّاً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 69 - 7

7 - گناه شرک ، آدم کشی و زنا ، در پی دارنده عذاب طولانی و خوارکننده در قیامت

و يخلد فيه مهاناً

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - صافات - 37 - 18 - 3

3 - انکار لجوجانه معاد و روح حق ناپذیر ، موجب خواری و ذلت آدمی در قیامت است .

و أنتم دخرون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - زمر - 39 - 60 - 4

4 - دروغ بستن بر خداوند ، گناهی نابخشودنی و موجب روسیاهی و خواری در قیامت

و يوم القيمة ترى الذين كذبوا على الله وجوههم مسوده

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جاثیه - 45 - 31 - 9

9 - سرافکنندگی کافران در صحنه قیامت ، پاسخی به روحیه مستکبرانه آنان در دنیا

و ترى کلّ أمّه جاثیه .. أفلم تكن آیتی تتلى علیکم فاستکبرتم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - عذاب اخروی، عذابی خوارکننده است .

و للكفرین عذاب مهین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - معارج - 70 - 44 - 4

4 - كفر و باطل گرایى و پوچى در زندگى ، موجب ذلّت و خواری شدید در روز قیامت

فذرهم یخوضوا و یلعبوا . . . ترهقهم ذلّه ذلک الیوم الذی کانوا یوعدون

ص: 500

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - تین - 95 - 6 - 4

4- بی ایمانی و ترک عمل صالح ، مایه گرفتار آمدن انسان در پست ترین جایگاه جهان آخرت

ثم ردده أسفل سفلین . إلا الذین ءامنوا و عملوا الصلحت

در آیه قبل گرچه فعل «رددنا» به خداوند استناد یافته بود؛ ولی این آیه بیانگر آن است که بی ایمانی و ترک عمل صالح، دلیل تنزل یافتن افراد به «أسفل سافلین» است.

129- عوامل ذلت اخروی اشراف

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 49 - 3

3- ذلت و خواری اشراف و سران کفر در آخرت ، نتیجه برتری جویی ناروای آنان در دنیا

ذق إناک أنت العزیز الکریم

مخاطب قرار گرفتن این گروه از دوزخیان بهوسیله وصف «العزیز الکریم»، می نمایاند که مجازات آنان، پیامد روحیه تکبر منشانه و برتری جویانه ایشان است. در حقیقت آنان، آثار رفتار شوم خویش در دنیا را می بینند.

130- عوامل ذلت اخروی رهبران کفر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 49 - 3

3- ذلت و خواری اشراف و سران کفر در آخرت ، نتیجه برتری جویی ناروای آنان در دنیا

ذق إناک أنت العزیز الکریم

مخاطب قرار گرفتن این گروه از دوزخیان بهوسیله وصف «العزیز الکریم»، می نمایاند که مجازات آنان، پیامد روحیه تکبر منشانه و برتری جویانه ایشان است. در حقیقت آنان، آثار رفتار شوم خویش در دنیا را می بینند.

131- عوامل ذلت اخروی کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12- ذلّت كافران در قیامت ، نتیجه استکبار و عصیان گری مداوم آنان در زمین

تجزون عذاب الهون بما كنتم تستكبرون فی الأرض بغير الحقّ و بما كنتم تفسقون

ص: 501

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - قمر - 54 - 48 - 4

4 - کافران مغرور و خودخواه دنیا، محکوم به ذلت و خواری در آخرت

أم یقولون نحن جمیع منتصر... یوم یسحبون فی النار علی وجوههم ذوقوا مسّ سقر

132- عوامل ذلت بنی اسرائیل

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 4 - 16

16 - حکومت فرعون ها در مصر، آمیخته با فساد، تباهی و بدبختی مردم آن سرزمین بود.

إنّه کان من المفسدین

133- عوامل ذلت جامعه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

13 - قصص - 28 - 4 - 12

12 - افزایش نامتعادل تعداد زنان بر مردان در یک جامعه، در پی دارنده ضعف و زبونی آن

یستضعف طائفه منهم... و یستحیی نساءهم

برداشت یاد شده از آن جا است که خداوند، زنده گذاشته شدن دختران بنی اسرائیل را، یکی دیگر از نمودهای زیون سازی فرعون به شمار آورده است.

134- عوامل ذلت دشمنان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - توبه - 9 - 14 - 4

4 - جنگاوران مؤمن، در عرصه نبرد، مجاری تحقق اراده خدا (پیروزی قوای اسلام و مرگ و ذلت دشمنان) هستند.

یعدبهم الله بأیدیکم و یخزهم و ینصرکم علیهم

خداوند پس از فرمان جنگ با دشمنان، نابودی و شکست آنان و پیروزی مؤمنان را به خود نسبت داد - با آنکه همه آنها نتیجه همان جنگ بود - از این مطلب استفاده می شود که اراده خدا در مورد انسانها، از راه افعال خود آنان تحقق می پذیرد.

ص: 502

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 85 - 19,20,23,27,28,29

19 - سزای یهودیانی که پیمان های الهی را نقض کردند ، خواری و خفت در دنیاست .

إذ أخذنا ميثقكم .. فما جزاء من يفعل ذلك منكم إلا خزي في الحيوه الدنيا

«ذلک» اشاره به همه کارهایی است که آیه شریفه از یهودیان نقل کرد و آنها را ناپسند شمرد؛ از جمله: پایبند نبودن به پیمانهای الهی، کشتن همکیشان و ..

20 - گرفتار شدن به خواری و ذلت در دنیا ، سزای یهودیانی است که همدیگر را کشتند و همکیشان خورا از دیارشان بیرون راندند .

تقتلون أنفسكم .. فما جزاء من يفعل ذلك منكم إلا خزي في الحيوه الدنيا

23 - سزای یهودیانی که کتاب آسمانی را تبعیض کردند (به برخی از تورات عمل کرده و برخی را وانهادند) ، خفت و خواری در دنیاست .

أفتؤمنون ببعض .. فما جزاء من يفعل ذلك منكم إلا خزي في الحيوه الدنيا

27 - تبعیض در ایمان و عمل به احکام دین ، در پی دارنده ذلت و خواری در دنیا و عذاب شدید در قیامت است .

ما جزاء من يفعل ذلك منكم إلا خزي في الحيوه الدنيا و يوم القيمه يردون إلى أشد الع

28 - معتقدان به مکتب الهی ، در صورت کشتن یا آواره ساختن همکیشان خود ، به خواری در دنیا و شدیدترین عذاب در آخرت گرفتار خواهند شد .

فما جزاء من يفعل ... و يوم القيمه يردون إلى أشد العذاب

29 - جنگ های داخلی و برادر کشی ، از بزرگترین گناهان و موجب خواری و ذلت در دنیا و گرفتار شدن به عذاب اخروی است .

تقتلون أنفسكم .. فما جزاء من يفعل ذلك منكم إلا خزي في الحيوه الدنيا و يوم القی

از آن جا که گناهان یاد شده، در پی دارنده شدیدترین عذابهاست، معلوم می شود این گناهان از بزرگترین گناهان هستند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 114 - 17,18,21

17 - خواری و ذلت در دنیا، سزای بازدارندگان مردم از ورود به مساجد

و من أظلم ممن منع مسجد الله .. لهم في الدنيا خزي

18 - خفت و خواری در دنیا، جزای کسانی است که مردم را از یاد خدا باز می دارند .

و من أظلم ممن منع مسجد الله أن يذكر فيها اسمه .. لهم في الدنيا خزي

21 - تخریب مساجد به انگیزه یاد نکردن خدا در آنها، گناهی بزرگ و در پی دارنده خواری در دنیا و عذابی بزرگ در قیامت است .

وسعی في خرابها .. لهم في الدنيا خزي و لهم في الآخرة عذاب عظيم

از اینکه بازدارندگان مردم از ورود به مساجد و تخریب کنندگان آنها، ظالمتترین مردم شمرده شده اند و نیز به عذاب عظیم قیامت تهدید شده اند، بزرگی گناه آنان به دست می آید.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 503

43 - پيشتازی در كفر ، دروغپردازی ، جاسوسی و تحريفگري ، مايه خوارى در دنيا و عذاب بزرگ در آخرت

الذین يسرعون في الكفر ... لهم في الدنيا خزي و لهم في الآخرة عذاب عظيم

44 - آلودگی دل و جان آدمی به ناپاکی ها ، موجب ذلت دنيا و عذاب آخرت

أولئك الذين لم يرد الله ان يطهر قلوبهم ... و لهم في الآخرة عذاب عظيم

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10 - رشوه گيرى ، حرامخوارى و آزمندى به دنيا ، مايه خوارى و رسوايى در دنيا و عذابي بزرگ در آخرت

لهم في الدنيا خزي و لهم في الآخرة عذاب عظيم ... اكلون للسحت

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

5 - گرفتار شدن به غضب الهی و عجين شدن زندگانی دنيا به ذلت و خوارى ، فرجام پرستشگران غير خدا

إن الذين اتخذوا العجل سينالهم غضب من ربهم و ذله في الحيوه الدنيا

136- عوامل ذلت رهبران

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

10- رفتار خوب و بد اقوام ، موجب سرفرازی و يا شرمساری رهبران آنان

فلما جاء ءال لوط المرسلون ... و قضينا إليه ذلك الأمر أن دابر هؤلاء مقطوع ... ق

از اينکه فرستادگان خداوند برای اعلام عذاب قوم لوط به منزل لوط(ع) رفتند و آن حضرت قومش را از هر عملی که موجب شرمساری او شود نهی فرمود، به دست می آید که لوط(ع) در موقعیت یک رهبر در جامعه تلقی شده است.

137- عوامل ذلت طغيانگران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - علق - 96 - 16 - 5

5 - گناهان زبانی و عملی طغیان گران ، گرفتار سازنده آنان به کیفری ذلت آفرین

لیطغی . . . ناصیه کذبہ خاطنه

«کذب» از مصداق های گناه زبانی می باشد و «خطا»، گناه عملی و یا شامل زبانی و عملی است.

ص: 504

138- عوامل ذلت مشرکان جاهلیت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 17 - 2

2 - پسر مایه سرور و مباحات و دختر موجب ننگ و عار ، در میان عرب جاهلی

و أصفیکم بالبنین . و إذا بشر أحدهم بما ضرب للرحمن مثلاً ظلّ وجهه مسودّاً و هو

139- عوامل ذلت یهود

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 85 - 23

23 - سزای یهودیانی که کتاب آسمانی را تبعیض کردند (به برخی از تورات عمل کرده و برخی را وانهادند) ، خفت و خواری در دنیاست

أفتؤمنون ببعض .. فما جزاء من يفعل ذلك منكم إلا خزی فی الحیوه الدنیا

140- عوامل رهایی از ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 112 - 3,5

3 - رهایی اهل کتاب (یهود) از ذلت ، در گرو رابطه با خدا یا وابستگی به دیگر مردمان

ضُربت علیهم الذّله .. إلا بحبل من اللّٰه و حبل من الناس

جمله «حبل من الناس»، بنابر احتمالی وابسته شدن به مردمان و عدم استقلال معنا شده است.

5 - رهایی اهل کتاب (یهود) از ذلت ، در گرو گرایش آنان به اسلام و یا بستن پیمان نامه ای با جامعه اسلامی (پذیرش حاکمیت جامعه اسلامی و شرایط ذمه)

ضُربت علیهم الذّله .. إلا بحبل من اللّٰه و حبل من الناس

بنابر اینکه «حبل من الناس»، رابطه و تعهد با جامعه اسلامی باشد؛ به قرینه اینکه در سیاق «حبل من اللّٰه» قرار گرفته است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4- برخی از اهل کتاب به خاطر گرایش های ایمانی و رفتار پسندیده ، مصون از ذلّت و درماندگی و غضب الهی

ضربت عليهم الذّٰله .. ليسوا سواّء من اهل الكتب

ص: 505

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 114 - 14

14 - صالحان از اهل کتاب، آسوده از ذلت و مسکنت و ایمن از غضب الهی

ضربت عليهم الذلة .. ليسوا سواء من اهل الكتب امه قائمه ... و اولئك من الصال

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 160 - 2

2 - خداوند اگر جمعیتی را به خواری و ذلت کشاند، هیچ کس را توان نصرت و یاری ایشان نیست.

و ان یخذلکم فمن ذا الذی ینصرکم من بعده

«یخذلکم» از مصدر «خذلان»، به معنای یاری نکردن است که یاری نکردن خداوند، خواری و ذلت را به دنبال دارد.

141- عوامل نجات از ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 62 - 13

13 - رهایی یافتن یهود از خواری و درماندگی و برطرف شدن غضب الهی از آنان، در گرو ایمان واقعی ایشان به خدا و قیامت و انجام اعمال صالح است.

ضربت عليهم الذلة والمسكنه .. من آمن بالله و اليوم الآخر و عمل صلحاً فلهم أج

در آیه قبل بیان شد که یهود بر اثر کفر و گناه به خواری، ذلت و غضب گرفتار شدند. آیه مورد بحث خصوصاً با توجه به اینکه از یهودیان نام برده (والذین هادوا) می تواند اشاره به این باشد که: راه نجات یهود از آن سرنوشت شوم ایمان و عمل صالح است.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 194 - 19,20

19 - نقش دعا در تحقق وعده های الهی و رهایی از خذلان در آخرت

ربنا و اتنا ما وعدتنا علی رسلک و لا تخزنا یوم القیمه

اگر دعا در تحقق وعده های الهی تأثیر نداشت، خداوند آن را به عنوان ویژگی مؤمنان خردمند نقل نمی کرد.

20 - ایمان ، زمینه تحقق نوید های الهی به خردمندان و رهایی از خواری و خذلان اخروی

فامئاً ربّنا .. ربّنا و اتنا ما وعدتنا علی رسلک و لا تخزنا یوم القیمه

با توجه به اینکه «اتنا» عطف است بر «اغفر لنا»، در جمله «فامئاً ربّنا فاغفر لنا»، معلوم می شود که خردمندان انتظار برآورده شدن دعا و خواست خویش را، بر ایمانشان به ربوبیت خداوند مترتب ساختند.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

6 - اعراف - 7 - 167 - 9

9 - توبه و بازگشت به خدا، راه نجات یهودیان از ذلت و بیرون آمدن از سلطه عذاب کنندگان ایشان است .

ص: 506

وإذ تأذن ربك ليعثن . . . وإنه لغفور رحيم

هدف از تذکر بخشایشگری و مهربانی خداوند پس از بیان گرفتاری یهودیان به شکنجه و سلطه دیگران، این است که آنچه بر یهود از جانب خداوند مقدر شده است، تا زمانی است که از فرمانهای الهی سرپیچی کنند.

142- عومل ذلت کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 11 - 4

4- ذلت و بدفرجامی کافران، معلول برخوردار نبودن از ولایت و حمایت خداوند

دمر الله عليهم . . . ذلک ... و أنّ الکفرین لا مولی لهم

143- فرجام ذلت بار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 9 - 5

5 - دروغ پردازان گناه پیشه، دارای فرجامی خفت بار و آکنده از ذلت

ویل لكلّ أفاک أثیم . . . أولئک لهم عذاب مهین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - جائیه - 45 - 10 - 1

1 - دوزخ، پایانی خفت بار برای دروغ پردازان، استهزاگری ها و گناه پیشگی کافران

ویل لكلّ أفاک أثیم . . . اتّخذها هزواً ... عذاب مهین . من ورائهم جهنّم

144- فرجام ذلت پذیران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 55 - 9

9 - هلاکت و نابودی، فرجام ملت های ذلت پذیر و پیرو کفر و ستم

فاستخفّ قومه . . . فأغرقنهم أجمعين

از این که فرعونیان با ضعف و زبونی در برابر دستگاه جبار فرعونی سرانجام به هلاکت رسیدند، مطلب بالا استفاده می شود.

ص: 507

145- کتمان ذلت فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

11 - طه - 20 - 51 - 5

5- فرعون با طرح پرسش از موسی (ع) در باره وضعیت اقوام گذشته ، سعی در پنهان ساختن در ماندگی خود در برابر سخنان او داشت .

من ربّکما .. الذی أعطی کلّ شیء خلقه ... فما بال القرون الأولى

ممکن است طرح سؤال فرعون در باره اقوام گذشته، صرفاً به جهت منحرف ساختن بحث و بردن آن به زاویه ای نامشخص صورت گرفته باشد. وارد نشدن موسی (ع) در چنین بحثی، نقشه او را خنثی کرده است.

146- کیفر ذلت بار ظالمان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

5 - انعام - 6 - 93 - 17

17 - ظالمان نمی توانند خود را از مهلکه مردن و عذاب خوارکننده پس از آن رهایی بخشند.

و الملئکه باسطوا أیدیهم أخرجوا أنفسکم الیوم تجزون عذاب الهون

جمله «أخرجوا أنفسکم» خطاب ملائکه به ظالمان است، که اگر می توانید خود را از این مهلکه نجات بخشید. این سخن ملائکه از سر استهزا و بیان عجز ظالمان است.

147- لوط (ع) و ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - هود - 11 - 78 - 17

17- لوط (ع) از مهاجمان تبه کار خواست تا متعرض مهمانانش نشده و او را خوار و بی مقدار ن سازند .

و لاتخزون فی ضیفی

اخذاء (مصدر لاتخزون) به معنای خوار ساختن و رسوا کردن است.

148- محمد (صلی الله علیه و آله) و ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9- پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان همراه او، به دور از هرگونه خذلان و رسوایی و برخوردار از کرامت و عزّت در قیامت

یوم لایخزی الله النبیّ و الذین ءامنوا معه

ص: 508

149- مخلصان و ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 33 - 2

2- زندانی شدن و خوار گشتن ، محبوب تر از گناه و معصیت ، در پیش حضرت یوسف (ع) و بندگان مخلص خدا

قال رب السجن أحب إلي مما يدعونني إليه

150- مراتب ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

12 - فرقان - 25 - 29 - 6

6- شیطان ، درافکننده آدمی به پست ترین مراتب ذلت و خواری

وكان الشيطان للإنسن خذولاً

«خذول» صیغه مبالغه از ماده «خذلان» است؛ یعنی، شدیدترین مرحله خواری.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 20 - 5

5- منافقان ، جزء پست ترین و ذلیل ترین مخلوقات اند .

إنّ الذين يحادّون .. أولئك في الأذليّن

151- مراتب ذلت اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 27 - 5

5- بدکاران در جهان آخرت ، گرفتار چنان خواری و ذلتی خواهند شد که در وصف نمی گنجد .

و الذين كسبوا السيئات .. و ترهقهم ذله

تکبیر «ذله» بیانگر این حقیقت است که ذلت و خواری بدکاران غیر قابل توصیف است.

152- منشأ بئش ذلت یتیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 509

11 - پندار ذلت برای یتیمان ، مایه توهم معیار بودن ثروت برای عزت مندی است .

نعمه فيقول ربّي أكرمن .. كلاً بل لا تكرمون اليتيم

کلمه کلاً - به قرینه تقابل «اکرمن» و «لا تکرمون» این نکته را گوشزد می کند که گوینده «ربّي اکرمن»، اگر یتیمان را محترم و گرامی می دانست، ثروت را مایه احترام نزد خداوند، قرار نمی داد؛ زیرا در آن صورت معترف بود که یتیم با وجود محرومیت از ثروت نیز گرامی است؛ ولی حال که یتیمان را گرامی نمی شمرد، این گمان برای او پدیدار شده است که فقط ثروتمندان نزد خداوند محترم اند.

153- منشأ ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 194 - 16

16 - خواری و عزت در قیامت ، تنها در اختیار خداوند است .

و لا تخزنا يوم القيمة

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - فجر - 89 - 19 - 5

5 - خواری در پیشگاه خداوند ، پیامد تجاوز به ارث دیگران است ؛ نه تهی دستی و فقر .

فقدر عليه رزقه فيقول ربّي أهنن . كلاً ... و تأكلون التراث أكلاً لما

154- منشأ ذلت فرعون

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - ذاریات - 51 - 40 - 4

4 - افکنده شدن فرعون و لشکریانش در دریا ، با حقارت و ذلت و به اراده الهی

فنبذنهم فی الیمّ

واژه «فنبذناهم» اشعار به فروافکندن همراه با ذلت و حقارت دارد؛ زیرا «نبذ» اختصاصاً در دور ریختن اشیایی به کار می رود که فاقد ارزش است. در این جا گفته می شود: «نبذته نبذ النعل الخلق» (آن را چون کفش کهنه دور انداختم).

155- منشأ ذلت فرعونیان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

ص: 510

4- افکنده شدن فرعون و لشکریانش در دریا ، با حقارت و ذلت و به اراده الهی

فنبذنهم فی الیمّ

واژه «فنبذناهم» اشعار به فروافتادن همراه با ذلت و حقارت دارد؛ زیرا «نبذ» اختصاصاً در دور ریختن اشیایی به کار می رود که فاقد ارزش است. در این جا گفته می شود: «نبذته نبذ النعل الخلیق» (آن را چون کفش کهنه دور انداختم).

156- موانع ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

15 - فاطر - 35 - 10 - 4

4- توجه و اعتقاد به عزت آفرین بودن خداوند ، موجب عزت طلبی و آزاداندیشی و سبب دوری از ذلت پذیری و پستی است .

من کان یرید العزّه فللّه العزّه جمیعاً

جمله «فَللّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا» تعلیل برای جواب مقدر «من» می باشد؛ یعنی، هر کس طالب عزت است، از خدا جو یا شود؛ زیرا همه عزت ها از آن او است. این معنا می تواند اشاره به مطلب یاد شده باشد.

157- موجبات ذلت اخروی

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

16 - غافر - 40 - 60 - 6

6- کسانی که از عبادت خداوند کبر میورزند ، با خواری و ذلت به دوزخ وارد خواهند شد .

إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

«داخرین» (از ماده «دَخَرَ») مرادف «صغر و ذلّ» (کوچک و ذلیل شد) بوده و حال برای ضمیر «سیدخلون» است.

158- موجبات عذاب ذلت بار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - احقاف - 46 - 20 - 9

9- هدر دادن امکانات زندگی در مسیر خوش گذرانی ، در پی دارنده عذاب ذلت بار اخروی

أذهبتم طيبتكم في حياتكم الدنيا واستمتعتم بها فاليوم تجزون عذاب الهون

ص: 511

159- مؤمنان و ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

19 - تحریم - 66 - 8 - 9

9- پیامبر (صلی الله علیه و آله) و مؤمنان همراه او، به دور از هرگونه خذلان و رسوایی و برخوردار از کرامت و عزت در قیامت

یوم لایخزی الله النبی و الذین ءامنوا معه

160- نجات از ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 192 - 5

5- خردمندان، خواستار کرامت انسانی و گریزان از خذلان و خواری

لاولی الالباب... ربنا انک من تدخل النار فقد اخزیته

خردمندان از آن جهت خواهان دوری از آتشند که ورود در آتش را حاکی از خواری و خفت خویش در پیشگاه خداوند می دانند و این معنا کاشف از کرامتخواهی آنان می باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3- آل عمران - 3 - 195 - 6

6- تضمین تحقق وعده های الهی به خردمندان مؤمن و تضمین رهایی آنان از خواری در قیامت

ربنا اتنا ما وعدتنا علی رسلک ولا تخزنا یوم القیمه... فاستجاب لهم ربهم

161- نجات از زندگی ذلت بار

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - دخان - 44 - 30 - 1

1- نجات بنی اسرائیل از زندگی سخت و خفت بار به اراده الهی

ولقد نجینا بنی اسرائیل من العذاب المهبین

162- نشانه های ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 54 - 7

7 - تسلیم کورکورانه در برابر قدرت های ستم پیشه ، نشانه خفت و سبک مغزی انسان است .

ص: 512

از تفریع «فأطاعوه» بر «فاستخفّ»، مطلب بالا استفاده می شود.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - مجادله - 58 - 20 - 1

1 - دشمنی ورزیدن با خدا و پیامبر او و مخالفت و نافرمانی با آنان ، نشانه حقارت و پستی است .

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ .. أُولَئِكَ فِي الْأَذْلِينَ

«محاده» (مصدر «یحدّون») در معانی دشمنی و مخالفت (نافرمانی) به کار می رود. «ذلت» (مبدأ اشتقاق «أذّیین»)، در مقابل عزت و به معنای حقارت و پستی است. گفتمی است جمله «أُولَئِكَ فِي الْأَذْلِينَ»، می تواند در بیان ماهیت و شخصیت دشمنان خدا و رسول او باشد و نیز می تواند ناظر به فرجام و عاقبت مخالفت با خدا و پیامبر (صلی الله علیه و آله) - که شکست و ذلت است - باشد. برداشت بالا بر پایه احتمال نخست است.

163- نشانه های ذلت کافران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - محمد - 47 - 10 - 6

6- نابودی دیار کافران و هلاکت ایشان ، نمودی از ذلت آنان و پوچی فرجامشان *

فتعسّاً لهم وأضلّ أعمالهم .. دمر الله عليهم

بدان احتمال که «دمر الله عليهم» تفسیر و بیان نمودی از «تعسّاً لهم» باشد، برداشت بالا استفاده می شود.

164- نهی از ذلت لوط (ع)

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

9 - حجر - 15 - 69 - 3

3- حضرت لوط (ع) قوم خود را در پی قصد تجاوز آنان به مهمانانش ، از هرگونه عملی که موجب ذلت و خواری او گردد ، برحذر داشت

165- نهی از ذلت یتیم

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - ضحی - 93 - 9 - 4

ص: 513

4 - تحقیر یتیمان و تحمیل ذلّت بر آنان ، کاری نکوهیده و مورد نهی خداوند

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ

«قَهْر»؛ یعنی، بر کسی فائق آمدن و او را به طریقی ذلّت آفرین، گرفتار ساختن. (تاج العروس)

166- هلاکت ذلت پذیران

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

17 - زخرف - 43 - 55 - 9

9 - هلاکت و نابودی ، فرجام ملت های ذلت پذیر و پیرو کفر و ستم

فاستخفّ قومه . . . فأغرقنهم أجمعين

از این که فرعونیان با ضعف و زبونی در برابر دستگاه جبار فرعونی سرانجام به هلاکت رسیدند، مطلب بالا استفاده می شود.

167- یوسف (ع) و ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

8 - یوسف - 12 - 33 - 2

2- زندانی شدن و خوار گشتن ، محبوب تر از گناه و معصیت ، در پیش حضرت یوسف (ع) و بندگان مخلص خدا

قال رب السجن أحب إلي مما يدعونني إليه

168- ذلّت

{ذلّت}

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 188 - 12

12 - کتمان حقایق و دیگر ترفند های عالمان اهل کتاب ، آنان را از عذاب دنیا (ذلّت ، شکست و . . .) نجات نخواهد داد .

لا تحسبنّ الذّین . . . بمفازة من العذاب

در برداشت فوق، عذاب اوّل، به قرینه تکرار آن، عذاب دنیوی گرفته شده است.

169- ذلت اهل كتاب

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

3 - آل عمران - 3 - 112 - 1،2،3،4،9،21

ص: 514

1 - ذلّت همیشهگی اهل کتاب (یهود) ، سرنوشت محتوم آنان

ضربت عليهم الذّله أين ما تقفوا

2 - به ذلّت کشانیدن اهل کتاب (یهود) در هر زمان و مکان ، وظیفه اهل ایمان

ضربت عليهم الذّله أين ما تقفوا

بنابر اینکه جمله «ضربت عليهم ...» ، به قرینه استثنای «الّا بحبل ...» و جمله «این ما تقفوا»، تعیین وظیفه باشد، و نه اخبار از یک امر خارجی.

3 - رهایی اهل کتاب (یهود) از ذلّت ، در گرو رابطه با خدا یا وابستگی به دیگر مردمان

ضربت عليهم الذّله .. الّا بحبل من الله و حبل من الناس

جمله «حبل من الناس»، بنابر احتمالی وابسته شدن به مردمان و عدم استقلال معنا شده است.

4 - اهل کتاب (یهود) ، همواره مبتلا به ذلت یا وابستگی و عدم استقلال

ضربت عليهم الذّله .. الّا بحبل من الله و حبل من الناس

9 - درماندگی و ناتوانی شدید اهل کتاب (یهود) ، سرنوشت محتوم آنان

و ضربت عليهم المسكنه

21 - تقویت روحیه اهل ایمان ، با بیان وضعیّت نکبت بار و ننگین اهل کتاب (یهود)

و إن یقتلکم ... ثمّ لا ینصرون. ضربت عليهم الذّله أين ما تقفوا الّا بحبل من ال

بیان ذلّت و مسکنت یهود، پس از اشاره به ستیزه جویی آنان، می تواند برای تقویت روحیه اهل ایمان باشد.

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - آل عمران - 3 - 188 - 12

12 - کتمان حقایق و دیگر ترفند های عالمان اهل کتاب ، آنان را از عذاب دنیا (ذلّت ، شکست و ...) نجات نخواهد داد .

لا تحسبنّ الذّین .. بمفازه من العذاب

در برداشت فوق، عذاب اول، به قرینه تکرار آن، عذاب دنیوی گرفته شده است.

170- ذلت بنی اسرائیل در مصر

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

7 - یونس - 10 - 87 - 6

6- ضعف و ذلت بنی اسرائیل در شهر مصر (مرکز حکومت فرعون) تا درجه ای بود که حتی از داشتن خیمه یا کومه ای ، که آنان را از سرما و گرما حفظ کند ، محروم بودند .

و أوحینا إلی موسی و أخیه أن تبوءا لقومكما بمصر بیوتاً

ص: 515

171- ذلت نیازمند به ولایت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - اسراء - 17 - 111 - 9

9- موجود نیازمند ولایت (سرپرستی و دوستی) ، از سر ذلت موجودی در مانده و دارای کاستی است .

و لم یکن له ولی من الذلّ

«ولایت» یا به معنای دوستی است و یا به معنای سرپرستی است که در هر دو صورت، در صورتی که از سر ذلت باشد نشانگر وجود نقص و کاستی در شیء مورد حمایت و دوستی است.

172- زندگی با ذلت

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

4 - مائده - 5 - 14 - 18

18 - مسیحیان بر اثر نقض پیمان الهی و اختلافات داخلی ، زندگی فلاکت باری را برای خویش خواهند ساخت .

فاغرینا .. و سوف ینبئهم الله بما کانوا یصنعون

بر اساس این احتمال که «سوف ینبئهم»، بیان کیفر دنیوی مسیحیان باشد. بر این مبنا، «ما کانوا یصنعون»، اشاره به گرفتاریهایی است که آنان به خاطر کینه و دشمنی با یکدیگر برای خویش به وجود می آورند.

173- عوامل ذلت اخروی مشرکان

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

10 - مریم - 19 - 82 - 4

4- معبود های مشرکان ، در قیامت مایه ذلت و خواری مشرکان خواهند شد .

عزّاً .. و یكونون علیهم ضدّاً

174- ذلیلان

{ذلیلان}

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

3 - مردم در عرصه قیامت، در دو گروه متفاوت قرار خواهند گرفت: یا خوار و ذلیل خواهند بود و یا در ناز و نعمت.*

وجوه یومئذ خشعه . . . وجوه یومئذ ناعمه

تکرار کلمه «وجوه»، ممکن است به منظور استقصای تمام انواع مردم باشد. در این صورت، کسی خارج از دو گروه یاد شده نخواهد

ص: 516

بود. عطف نشدن «وجه» (در این آیه) بر «وجه» در آیات پیشین، بر شدت انفصال دلالت دارد، به گونه ای که این دو گروه هیچ نقطه اشتراکی نخواهند داشت.

ص: 517

1- احكام اهل ذمه

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

1 - بقره - 2 - 114 - 16

16 - كفرپيشگاني كه در سيطره حكومت اسلامي به سر مي برند ، حق ورود به مساجد دارند .

أولئك ما كان لهم أن يدخلوها إلا خائفين

برداشت فوق، بر اين اساس است كه «إلا خائفين» استثنا از عدم جواز ورود باشد؛ يعنى، كافران نبايد داخل مسجد شوند، مگر آن گاه كه از مسلمانان هراسان باشند و در آن صورت ورودشان به مساجد جايز است. اين معنا شامل كفرپيشگاني مي شود كه در سيطره حكومت اسلامي به سر مي برند.

2- براءت ذمه انفاقگران

جلد - نام سوره - سوره - آيه - فيش

20 - ليل - 92 - 19 - 1

1 - انفاق در صورتى مایه تزكیه نفس بوده و نشانه درجه والای تقوا است كه انفاق گر مدیون كسى نبوده و حق نعمتی از ديگران بر ذمه نداشته باشد .

الأتقى . الذی یؤتی ماله یتزكى . و ما لأحد عنده من نعمه تجزی

«واو» در «و ما لأحد»، حالیه است و مفاد این آیه را به منزله قید برای «یتزكى» و اوصاف پیشین قرار داده است.

ص: 518

3- براءت ذمه متقین

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

20 - لیل - 92 - 19 - 4

4- براءت ذمه از حقوق دیگران، از نشانه های تقوایبندگان است .

الأتقی . الذی ... و ما لأحد عنده من نعمه تجزی

برداشت یاد شده، ناظر به احتمال مستأنفه بودن این آیه است که در این صورت بر اوصاف پیشین، وصف جدیدی را افزوده است.

4- روش برخورد با اهل ذمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

1 - بقره - 2 - 83 - 25

25 - « عن جعفر بن محمد (صلی الله علیه و آله) : . . . قال الله : « و قولوا للناس حسناً » نزلت فی أهل الذمه . . . » ;

از امام صادق(ع) درباره سخن خداوند که فرموده « و قولوا للناس حسناً » روایت شده که درباره اهل ذمه نازل شده است . . .».

5- شرایط ذمه

جلد - نام سوره - سوره - آیه - فیش

18 - حشر - 59 - 4 - 8

8- حق سکونت و زندگی اهل کتاب در جامعه اسلامی، مشروط به عدم ستیزه جویی و معارضه با حاکمیت اسلام است .

هو الذی أخرج الذین کفروا من أهل الکتب . . . ذلک بأنهم شاقوا لله ورسوله

از تعلیل «ذلک بأنهم . . .» استفاده می شود که اگر یهود بنی نضیر، به معارضه با خدا و حکومت پیامبر(صلی الله علیه و آله) نمی پرداختند، محکوم به تبعید نمی شدند و همچون گذشته در کنار مسلمانان زندگی می کردند.

ص: 519

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند یکسانند؟

سوره زمر / 9

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

